C.W. CERAM

ZEI
MORMINTE
CĂRTURARI

C. W. CERAM

ZEI MORMINTE CĂRTURARI

Romanul arheologiei

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Bucureşti — 1968

În românește :
FLORICA-EUGENIA CONDURACHI

C. W. CERAM
GÖTTER GRÄBER UND GELEHRTE
Roman der Archäologie
ROWOHLT VERLAG GMBH, REINBEK BEI HAMBURG

„Nu există nic artă, nic ş t nţ i c re sl aparţ nă unei s i gure ţări. Şi una şi cealaltă aparţ n l u în t egi, c tot ce e te bun şi nobil, şi nu se pot d e ol t d e t dato rtă in f u e ţei libere şi reciproce a tuturor c n-tem p ranilor, în res p ctul faţ l de tot c e a c ne v ne din t ecut."

GOETHE

„Cine v e să-şi fo r e z i aginea j u tă despre e a sa t ebuie să o cont e ple de la d i t ţ i. De la c distanţ i ? Este foa r e s i plu : exa c de la acea depărtare de u d nu mai p ţ d e luşi nasul Cl e p t ei."

ORTEGA Y GASSET

DESPRE CE ESTE VORBA

Îl rog pe cititor să nu înceapă cartea de față de la prima pagină : știu bine că, în ciuda asigurărilor pe care le dă, un autor nu prea izbutește să se facă crezut că subiectul pe care îl prezintă este demn de interes, mai cu seamă dacă titlul anunță un roman despre arheologie, știință considerată în chip general drept una dintre cele mai aride și mai plicticoase.

Ar fi mai bine să începeți cartea de la pagina 66 și să parcurgeți mai întîi capitolul despre Egipt, „Cartea piramidelor". În acest caz, sper că pînă și cititorul cel mai neîncrezător va aborda subiectul nostru cu o oarecare bunăvoință și se va hotărî să lase la o parte cîteva dintre părerile lui preconcepute. Abia atunci, după această inițiere, să binevoiască, în propriul său interes, să se întoarcă la pagina 11. Într-adevăr, pentru a înțelege chiar și cele mai pasionante evenimente este necesar să se respecte o anumită ordine.

Cartea de față n-are nici o ambiție științifică. Scopul ei este mai degrabă să pună în lumină caracterul pasionant, dramatic și profund omenesc al unor cercetări științifice. Cărturarii o vor considera deci ca o lucrare de „popularizare". Este, într-adevăr, ceea ce mi-am propus să fie. Sînt încredințat că această știință atît de bogată, ai cărei adepți au fost totodată și oameni de carte, dornici de aventură, romantici entuziaști, și intelectuali ponderați, că această știință care parcurge totodată timpul și spațiul a fost îngropată sub mormanul publicațiilor de specialitate. Oricare ar fi fost valoarea acestor publicații, ele nu erau însă scrise pentru a fi „citite". Și mai straniu e că pînă în prezent rareori s-a încercat să se adune într-o expunere vie istoria acestor incursiuni în trecut ; este cu atît mai ciudat cu cît nu există vreo aventură mai pasionantă decît aceasta, dacă se consideră aventura ca un amestec de rațiune și de acțiune.

Deși m-am călăuzit după metoda de a lăsa deoparte lucrările științifice pur descriptive, sînt totuși îndatorat științei arheologice. Și nici n-ar putea fi altfel : cartea de față este un imn de laudă închinat rezultatelor muncii neobosite și spiritului critic al cercetătorilor care, dintr-un simț al modestiei demn de imitat, trec sub tăcere lucruri în jurul cărora s-ar putea face publici-

tate. Din areastă înatrare izvorăşte şi încrcarea mea de a eta îmbinările neveridic şi ac ntele false. ***Romanul arheologiei*** este un roman în st baroc, în măsura în ce decre a uite eve n ente sau an u ite vieţ la mou romantc (fa înţelesu propriu a termenuui, adică de lo contrari realtăţii). Totşi, ete şi un rman „relist", î senul că nu relatează fapte înf useţate de iaginaţia autrlu, ci nuai fapte obietve, cora nu li s-a adăugat nici o înoritură, deat dacă acata a fost transmisă de însăi istoria epocii respe c ve.

Fără îndoială că specialstul, care va lua în mină această carte, va descoperi în ea unele erri. De exeplu, ortografia nuelor prr a fost pnt mine o pieic aroape de neînvis. De nenuărate or a tebuit să aleg înte o mulţe de orografii difeite pnt uul şi aclaşi nume. Confor îndu-mă spiritlui acstei c, în cele di u nă m-a hotărît să le scriu în moul cel mai curent. D altel, cgetu meu a fost uşurat cnd am citit în ***Istoria antichităţii*** de maele itorc Ed. Meyer (cre se adresa totşi specialiştior) u ătoaea rearcă: ,,...n-a văzut altă soluţe dect aceea de a mă abţe să mă supun veuui prcipiu." Să-i fi îngăduit autorlui unei simple expuneri să se alăte păerii unui eminent itorc.

In afară de aata, est prbabil că a **comis** nu o singură eroare de fapt, lucu inevitabi cînd încrci pntu prma dat să condensezi o materie atît de bogată, care înglobe nu mai puţ de pat ştinţe speialiate. Accpt, deci, cre oştnţă core cep care vor bievoi să mi le aducă cittorii competenţ.

Nu sînt tibutar nuai ştnţei, ci şi unui a uit gen literar, sau, mai precis, creatorului unui gen căruia cartea mea îi auce moesta ei contbuţe. Paul de K, meicame c, a fost pru - după citeştu - cea deschis dezvoltara ueira uri aştinţei ît-un flatt de viu, ict lucrarea lu se citete cu aceeaşi paiune de care, î s lu n t, se bucură dar romanele poliţste. In 1927, de K f decpică dzoltarea baeriologiei, prvtă şi clasifictă în m obietv, cnţea elee ente de roma şi că însei probleele ştţc cele mai cmplexe pot f prezentate în cp foarte simplu şi pe înţeleul tturor, dacă sînt d e ise metoee de lucr, dacă îl faci pe cittor să parcurgă dr ul care l-a ondu pe savant de la ipoteză la soluţe. El descoperi atel că oliurie, răsmcile şi fundăturie de care se izbeşte cărturar ca u are a liteor sale oeneşt, a întplărilor nefercite sau a influenţelor contrari, fa din aceste încrări o aventură dra-tcă şi cu deosebire pasionantă. Astfel s-a născt cartea lui despre ***Vînătorii de microbi.*** Chia şi ttlul, datorită căria modesta den u e de „bacteriolog" s-a tansfo rat înt-o categore umană, cnţe în sine - prn însăşi această tansfo rare - progr aul unei noi catego r lterare, şi anue romanul întemeiat pe fapte.

După prima tentatvă realată de Paul de Kruf, noua metoă literară a fot aplicată la aproape fecrer ură aşţei de către unul sau mai mulţi autori. De obicei, scriitori în cauză au fost de cele mai multe ori nişte dile-

tanți, din punct de vedere științific. După părerea mea, critica acestor lucrări ar putea porni de la următorul punct de vedere: care este, în cărțile lor, raportul dintre știință și literatură; cine ocupă locul de căpetenie: „faptele" sau „romanul"? Am impresia că cele mai bune lucrări ale genului sînt cele care își extrag elementul romantic din simpla înșiruire a faptelor, lăsîndu-le acestora primul loc. Am căutat, în cartea mea, să mă supun acestui principiu și sper că astfel am făcut un serviciu cititorului iubitor de „certitudini" și dornic să poată, drept urmare și în ciuda caracterului său aparent de roman, să se slujească de această lucrare ca de un îndreptar. Și o poate face.

Am procedat astfel și pentru că, în acest domeniu, am o precursoare, care aparține celeilalte categorii. Este vorba despre Anne Terry White și despre cartea ei *Lumi dispărute* (Lost Worlds), care mi-a căzut în mînă tocmai cînd isprăvisem *Zei, morminte, cărturari.* Doresc să exprim aici înalta mea considerație față de colega americană și față de lucrarea ei. Sînt de părere însă că principiul „faptul înaintea romanului" este mai indicat. De aceea, contrar doamnei White, am vrut să fiu de folos celor care manifestă un interes, fie și îndepărtat, față de știința vremurilor trecute. Nu m-am sfiit deci să întrerup firul povestirii mele cu date și expuneri și am adăugat, în anexă, o bibliografie, hărți, tabele cronologice.

In încheiere, țin să mulțumesc tuturor acelora care m-au ajutat. Profesorii dr. Eugen von Mercklin, dr. Carl Rathjans și dr. Franz Termer au avut bunăvoința să-mi revadă manuscrisul, fiecare pentru partea sa de specialitate. Profesorii dr. Kurt Erdmann, dr. Hartmut Schmökel și biograful lui Schliemann, dr. Ernst Meyer, au adus apoi cîteva îndreptări importante. Cu toții mi-au dat indicații prețioase, mai cu seamă prin procurarea de cărți (în această privință trebuie să-mi exprim gratitudinea față de profesorul dr. Walter Hagemann) și mi-au îngăduit să suprim la timp cîteva greșeli. Le mulțumesc nu numai pentru sprijinul lor, dar, și mai ales, pentru înțelegerea de care au dat dovadă față de o carte situată absolut în afara cadrului științei. De asemenea, țin să-mi exprim recunoștința față de Edda Rönckendorff și Erwin Duncker, care m-au scutit de o bună parte a traducerilor, adeseori foarte anevoioase.

C.W.C.

Noiembrie 1949

I

CARTEA STATUILOR

Ce miracl l Te-a implorat, o P ă înt,
Să ne dă r ieşt i voare din care să bem
Şi ce-a ţşnit din sînul tău ?
Exis t oare viaţă în s t ăfundul abisului ?
O rasă nouă stă ascunsă sub lavă ?
Vom fi oare în stare să găs i ce s-a pierdut ?
Greci şi r o ani, veni ţ l iată, bătrnul
P o p i renvie, cetatea lui Hercule e din
nou zdită l

SCHILLER

1

PROLOG DESPRE PAMÎNTUL ANTIC

IN ANUL 17 8 , Maria-Amelia-Christ na, fiica lui August al. I i i-lea de S a a, părăseş t cu r ea din Dre d şi se căsătoreşte cu Charles de Bourbon, re e al c lor Două-S i il i .

T năra r e nă avea pasiunea artelor. S c r onind prin palatul şi grădinile din N e p le, d e peră cîteva statui şi scu pturi, dintre care unele f se!eră g l site d n î t lare, înainte de ul t ma e r p ţ e a Vezuviului, . iar altele, 1coase la l u i ă de un a u e general d'Elb o uf.

Fe r e a t de f um u ţea acestor o p re, stă r ie pe I ngă augustul sfo soţ dispună con t nuarea căutării unor noi piese. Cu pr i ejul erup ţ ei mari, din hma mai 1737, pîntecul Vezuviulu s-a d e , iar o parte d n vîr f l său s-a 1pulberat în ţă n ări. De mai bine de un an î să, v lcanul stătea nemişcat sub c ru senin. Regele cedă d e i r g ă i ţ or t erei s le so ţ i.

F i eşte, săpă t e t ebuiau c nt nuate d n punc t în c re le lăsase d'El- b euf. Regele î consultă pe Cavale r l Rocco Gioacch i o de Alcubierre, co- mandan t l t p lor de geniu. Spaniolul adună muncit o i, unelte şi praf de puş d Lucrările prezentau numer o se difi c tăţi. S tatul de lavă, tare ca pia- tra, avea o gros i e de cinc i prezece me t i. De la o fîn t nă descoperită ee d'Elboeuf au fost săpate gal e ii şi pu ţ ri de mină. Apoi veni şi clipa cînd caz- maua s izbi de met a cu un zg o ot v brant, ca de clopot. Se desco p riră t ei fragmente d bronz, reprezen t nd nişte c i de d i siuni care de p şeau m ă m• muu natur a ă.

Organizatorii au pr o at a t nci la luc r l cel mai inteligent, pe care ar fi trebuit să-l f a ă d i c pul locului, şi-anume a făcut a p l la un specialist. Mar- c izul don M a lo Venut , u anist, d ecto r l Bibliotecii regale, a fost în- 1 l rcinat c s u r v e erea lucră r or. El s ate la lumină t ei sta t i de mar- mură - rom a î br ă aţi în togă, c l ane pi c te şi un c a de bronz. Pere- c ea re g ă v i e să le a ire. M a hzul coboa ă în şanţ, cu ajutorul unei I r nghii. D e p ră o s l, i a după fo r a ei bănuieşte că făcea parte d t -o an u ită clăd i e : i c ţe ver f c tă la 11 decembrie 17 8 , zi în care s-a des-

c perit o i scripţie c re p o enea că un an u e R u s construise pe cheltuiala sa proprie ***Theatrum Herculanense.***

Astfel s-a de s perit un oraş învăluit î lavă. Acolo unde se afla un teatru, trebuia să fie şi o l o alitate. Printre rîur i e de lavă împie t ită, d'Elboeuf - fără să-şi dea se a a - săpase drept în mijlocul s nei l ena era plină de sculptu r, îngrămădite unele pe te atele ; toren t l de lavă dărîmase cu violenţă zidul posterior al teatrului, iar s t t ile de pia t ă care î podobeau scena rămăseseră ţintuite locului de o mie şapte sute de ani.

Inscripţia dădea şi n u ele oraşului: Her c lan u .

LAVA, rocă fluidă care se revarsă, a e t e ată cu tot fel u de minereuri, devine subs t nţă s t d o a ă, o nouă p i t ă. Sub un asemenea acoperiş, la douăz e i de me t adînc i e, s a f ă Herculan u .

De sus plo u cu lap i i, mici pietre vu c ni c , u eo r abt de mici o un fir de păr, am e tecate cu c nuşă de n ă, a r n te toate din inima v canului. Se a te r ură afinat pretutindeni şi puteau fi îndepărta t cu un ins t u ent uşor. M u tă vreme a rămas Pompei sub s t atul de lapili, înfundat nu aşa de adînc cit fusese îngropat oraşul frate.

Cum se în t plă ad e ea în istorie, ca şi în v aţa o ului, în t i se înc e e cu ceea ce este mai greu, iar d r ul c l mai lung e te co n iderat cel m s c r.

De la data cînd d'El b euf începe u e să sa p au trecut 35 de ani pînă cînd s-a purc e la degajarea P o peiului.

Cavale r l de Alcubie r e, că r ia i se încr e inţ a eră săpăturile, era nemulţumit de descoperirile sale. Charl e de Bourbon şi-ar fi putut organiza un muzeu cum nu se a f a altul în l u e. To t i, r e ele şi ofiţerul de geniu au f o de aceeaşi părere, şi an u e ca de data ace a ta să nu se mai sape orbeşte în zgură, ci să se înceapă din loc u pe care l-au indicat savanţ i spunînd : aci se af l oraşul Pompei, care, după izvoarele antice, a fost îngropat în aceeaşi zi cu oraşul Herculan w .

Cele pe t ecute de acum înainte se a ănă cu jocul pe care cop i i îl n u esc „foc şi apă" ; jucat însă cu u p ener care, î loc să s ge „Foc", cînd î ţ apropii m i a de obiectul căutat, s igă „Apă l"

In v dia, lăcomia de avere, nerăbdar e au ju c t aici rolul pa r ene r ui n e cins t t.

La 1 aprilie 1748 au început săpăturile. La 6 a p ilie s-a g ă it prima (şi minunata) pic t ră murală. La 19 ap r e s-a pă t ns pînă la p r mul mo r . Era un schelet lungit la pămînt, din mîinile că r ia (crispate în t -un gest de cuprindere) se rosto g liră mon e e de aur şi de a g i t.

Insă, în loc să se sa p mai depa r e, sistema t c, în loc să se exploateze cele descoperite pen t u a se ajunge la unele c ncl u i care să e onomisească t mpul, s-a astupat la l o groapa - fără ca nimănui să-i tr e ă prin minte că se pătrunsese în mijlocul Pompeiului - şi s-a început o altă săpătură.

Nici nu putea fi altfel. Ceea ce îmboldea perechea regală era numai încînlarea unor laici cultivaţi (în ce priveşte cultura, chiar şi regele nu era prea avansat) ; ceea ce îl interesa pe Alcubie r e era rezolvarea unei probleme tehnice (Winckelmann va spune mai tîrziu, cu minie, că acest cavaler avea tot atît de multe puncte comune cu antichitatea cit au „luna şi racul") ; iar toţi ceilalţi salariaţi nutreau doar gîndul ascuns că vor reuşi poate să dea o lovitură rapidă şi noroc o să, dacă vor auzi iarăşi zo r ăi t aurului şi argintului sub tîrnăcop (din 24 de oameni care săpau la 6 aprilie, 12 erau puşcăriaşi, iar leilalţi prost plătiţi).

Se descoperise partea din amfit e tru destinată spec t torilor. D că nu se gă!tau nici statui, nici aur, nici podoabe, atunci se săpa în altă parte. In sectorul porţii Herculane s-a săpat o vilă despre care - nimeni nu ştie cum s-a lo n at părerea - se bănuia pe nedrept că ar fi fost casa lui Cicero. (Asemenea presupuneri, luate complet din aer, au jucat un rol în istoria arheologiei, şi încă adesea un rol foarte fecund.) Pereţii acestei vile erau zugrăviţi c fresce minunate, care au fost decupate şi copiate. Apoi vila a fost acoperită la loc. In cele din urmă, regiunea din jurul Pompciului timpuriu a rămas timp de patru ani cu totul nebăgată în seamă. S păturile s-au întors iarăşi la Herculanum, unde s-a descoperit una din t e cele mai interesante comori antice de pe atunci: vila cu bibliotecă în care locuise filozoful Philodemos, astăzi numită ***Villa dei papiri.***

1n 1754 s-au descoperit iarăşi, în partea sudică a Pompeiului, restu r le unui mo r înt şi ale unor ziduri antice. De atu n i şi pînă azi - cu foarte mici întreruperi - s-a săpat în amîndouă oraşele, dindu-se la iveală minuni dupl minuni.

NUMAI prin cunoaşterea naturii catas t ofei care s-a abătut asupra celor două oraşe putem înţelege re a ţia provocată de această descoperire asupra secolului precl a ic.

Pe la mijlocul lunii august din anul 79 î.e.n. au început să se manifeste primele semne care prev e teau o e r pţie a Vezuviului, aşa cum se în t mplase deseori şi mai înainte. Dar, în d i ineaţa zilei de 24, s-a văzut că era vorba de începutul unei catastrofe f l r l precedent. Vîrful muntelui se crăpă în bubuituri de tunete. O c loană de fum se ridicl pe ce r l brl z at de fulgere, o ploaie de pietre şi de cenuşl se pomi să cadă, acoperind lumina soarelui. Păsările cădea t moarte în plin zbor, oamenii alergau ţ pînd, an i alele se t rau urlînd. Nu se ştie b i e de unde, din cer sau din pămînt, năvăleau torente de ap l, care inundau s t ăzile.

Intr-o dimineaţă însorită, dou l oraşe s-au t ezit în linişte ca să-şi încea p l obişnuitele munci matinale. Amîndou l au fost distruse, dar în chip deosebit. O avalanşă de noroi, a estec de cenuşă, ploaie torenţial i şi lavă, se năpusti asupra oraşului Herculanum, luă cu asalt s t l zile, începu să se ridice, trecînd peste acoperişuri, ţîşni prin uşi şi prin ferestre, umplu oraşul, aşa cum se um-

ple un burete cu apă, şi acoperi totul şi toate vie ţ i t arele care nu fug i eră din primul moment l

Pompei a avut o altă soartă. N-a fost a t s de vaul de lavă de care, pe cît se pare, nu puteai să scapi d e t în t-un singur fel: prin fugă. Totul a început cu o ploaie fină de cenuşă, care putea fi spulberată ; pe u r ă c zu o ploae de pietricele, iar apoi bucăţi de rocă, grele de cteva kilogr a e. Incetul cu încetul, locuitorii începură să înţeleagă gravitatea p r ejdiei. Dar era prea t - ziu. Aburi sulfuroşi se i filtrau prin ce r evele şi crăpături, pă t ndeau pe sub cearşafurile în care oamenii îşi înfundau feţele. Dacă aergau spre aer curat, o grindină de pietriş le cădea în cap, îi făcea să dea înapoi cu groază. Abia re i traţi în c a ă, tavanul li se năruia d e supra lor. Cîţiva scăpară, dar nu pen- t lungă vreme. Ghemui ţ sub v eo scară sau sub vreun c ridor boltit, au mai trăit încă o j u ătate de oră de groază. După c re au murit su f caţi de vaporii sulfuroşi.

După pa t zeci şi opt de ore, a apă r t soarele. Herculanum şi Pompei în c - taseră să mai existe. Pe o rază de o tsprez e e kilome t , în t e ga regiune era devastată, ogoarele înghi ţ te în adîncurile pămîn t ui. Norii de cenuşă ajunseră pînă în Africa, Siria şi Egipt. O c loană sub ţ atică de f u se mai ridi c încă din gura Vezuviului. Ce r l îşi regăsise limpe z ea.

TREBUIE să ne în c ipu i cit de zguduitor a fost ac e t even i ent pen t toate ştiinţele care se ocupă de t ecut.

De atunci s-au scurs aproape o mie şapte sute de ani.

Alţi oameni, cu o altă cultură, cu alte obiceiuri şi totuşi at a a ţ prin legături de sînge cu cei înrropa ţ , au înfipt lopata în pămînt şi au s c la lum i ă tot ce se odihnea de multă vreme. Fapta se poate c mpara cu mir a lul unei învieri din mor ţ .

Defo r at de şt i nţa pe care o prac t că şi eliberat de orice sentiment cu c r- n c, cercetăto r l poate f înd e at să s o otea s ă un mare nor o asemenea catas t ofe. ,,Nu cunosc ceva mai i ter e ant...", spunea Goe t e despre Pom p i, în mod cu totul profan. Nu există nci o altă posibilitate, de c t o asemenea ploaie de cenuşă, pen t a se pune la îndemîna u r aşilor cercetăto r un or a în toată desfăşurarea vie ţ z i c . Pen t a reda mai bine s t ea de fapt putem spune că oraşul a fost c nse r at special pen t posteritate.

Nu era vorba că aici un oraş pierise de moarte na t rală, pr i î bă t înire. Ci, d i potrivă, că nişte oraşe vii fuseseră atinse cu be ţ şorul fe r e c t şi l e ea timpului, a t ecerii şi a devenirii îşi pie r use din t-o dată puterea.

PINĂ la data primelor săpături, nu se cun o tea d e t acest unic fapt: că două oraşe fus e eră a c perite de lavă. Cînd dr a a a pu t t f r e ons t tuită, poves t rile autorilor an t c pr i seră va ţă. Toa t lumea s-a c t e urat de cumplita catastrofă, care a în t erupt cu a t ta b r t tate ş i l lucrurilor, înc t

oamenii n-au mai avut nici măcar tmpul necesar să s c ată din cuptor pîinea sau purcelul de lapte.

Ce poveste a s und oare re turile unor s c elete legate în l a ţuri, <oi s c vi, ţintui ţ locului, în v eme ce totul se prăb u ea în ju r l lor ? Pînă c nd moartea i-a înăbuşit urletele, c t t ebu i 'să se fi c inuit un cîine, legat şi el, în t -o cameră î. care pie t oaiele au , ătruns prin u i şi prin fere s e, u o du-se înc e, pînă la tavan ?

Săpăturile scoteau la i v ală dramele unor f a ilii în luptă cu primejdia şi moartea. Cel din u r ă capitol al c lebrului .oman scr i de Bulwer, ***Ultimele zile ale oraşului Pompei,*** nu este cu n i c de necrezut. Au fost g ă ite mame care-şi ţ neau c iii st r în braţe : au î n rcat să-i apere c iar şi cu ul t ma z reanţă de voal, înainte de a s suf o a o dată cu ei. Au fost dezgropaţi bărbaţi şi f e ei care-şi lu a eră cu ei b gă ţ , dar, abia ajunşi la poartă, se prăbuşiră sub ploaia de pie t e, s t îngî n în t -o ul t mă sforţare, banii şi bijuteriile. ***Cave canem,*** scrie pe mozai c l d i faţa c a ei locuită de Glau c , pe r onajul din cartea lui Bulwer. In prag, d uă fete t nere au stat o clipă pe gînduri, înainte să fugă - voiseră să ia c ele lu c r de preţ - şi-apoi a fost p r a tlrziu.

In faţa porţii lui Hercu l s-au găsit, î grămă d te u ele peste altele, cadavre avînd braţele încărcate cu obiecte şi mobile ; sub povara lor şi-au aflat aflrşi t l. In t -o c a eră acoperită de lavă, au apărut s c eletul unei femei şi-al unui c ine. In u a u ui ex a en mai atent, a f t de z ăluită o dramă înspăimintătoare: în timp ce scheletul c inelui îşi păs t a s fo r a, osemintele f e eii zlceau împrăştiate în toate c lţurile încăperii. Imprăş t ate de cine ? Or, nu cumva, t r te ? T r te poate de cîinele care, c inuit de foame, se va fi întors ptl nes i ţite la s t rea de sălbă t cie şi care îşi va fi a înat o c pă moartea, mun c ndu-se asupra stăpînei ca s-o s f şie şi s-o mă n ce ? Puţin mai departe o ceremonie mortuară a fost în t e r ptă. Aşa c u cei invitaţi s-au întins pe paturi în aşteptarea banche t lui funeb r , tot aşa au fost regăsi ţ , după o mie wapte sute de ani, cel e rîndu-şi prop r a lor înmo r în t e.

Iată, aici, şapte cop i şi p c re moa r a i - su prins pe c nd se juc a, ne-,uutori. Dincolo t eizeci şi pa t u de persoane, u r ate de o capră care, zbă t ndu-şi cu desperare tal a ga a t mată la g m a, căuta s de b u ă s a ă o umbră dtl securitatea în locuinţa o a enilor. Pe c l care stă t se prea mult pe g ndu r, dac l să fugă sau nu, nici curajul, ni c înd e narea, nici voini c a nu l-au m a pu t t salva. A fost găsit un bărbat cu t p de bercule. In van încercase să-şi ocrotească nevasta şi fiica de paisprez e e ani, c a e alergau înaintea lui. To ţ t l i s-au prăbuşit de o ată. In t - u ul t efort, o ul a mai încercat să se ridice. A p i, a eţit de vaporii de sulf, s-a prăvălit uşor şi s-a răs t r at pe Npnte, fără suflare. C nuşa l-a acop e it şi i-a păs t at fo r . I vă ţa ţ au t -nat ipsos în acest t par de lavă şi au ob ţ nut o fo r ă omenească: t nchiul ,m u l pompeian mort.

Cit de mare trebuie să fi f o t groa z celui care, rămas în u r ă, în t -o casă uco p rită cu lavă, des c peră d e ată că toate ieşirile s nt as t pate ? Dă să

apuce o secure să sfarme zidul ! Cînd, în spatele zidului, află un al doilea şi, după ce se zbătu zadarnic, se prăbuşi sub o avalanşă de dărămături !

Altă dată fremătînd de viaţă şi de mişcare, casele, templele închinate zeiţei Isis, amfiteatrul — toate s-au găsit nevătămate. În cabinetele de lucru s-au găsit tăbliţe de ceară, în biblioteci — suluri de papirus, în ateliere — unelte, la terme — strigilii. Pe mesele din hanuri se mai păstrau încă amforele şi banii pe care ultimul client îi aruncase în grabă. Pe pereţii tavernelor s-au regăsit versurile unor îndrăgostiţi, duioşi ori desperaţi, şi, pe pereţii vilelor, fresce „cu mult mai frumoase decît operele lui Rafael", după părerea lui Venuti.

Faţă de toate aceste descoperiri, omul cultivat din secolul al XVIII-lea, căruia Renaşterea îi lăsase moştenire gustul pentru frumosul antic, dorea totuşi — într-o epocă în care ştiinţele exacte abia începeau să-şi răspîndească influenţa — să se consacre sudierii realităţii şi să nu se limiteze numai la un estetism admirativ.

Pentru a împăca cele două puncte de vedere era nevoie de un om care să poată îmbina dragostea faţă de arta antică, cu metodele cercetării ştiinţifice. În momentul începerii primelor săpături de la Pompei, omul care urma să-şi consacre viaţa acestei misiuni lucra la biblioteca unui nobil de lîngă Dresda. La vîrsta de treizeci de ani, nu făcuse încă nimic important. Douăzeci şi unu de ani mai tîrziu însă, aflînd de ştirea morţii sale, celebrul Gotthold Ephraim Lessing scria : „Iată cel de-al doilea scriitor căruia i-aş fi dăruit bucuros cîţiva ani din viaţa mea !"

2

WINCKELMANN
SAU
ÎNCEPUTURILE UNEI ŞTIINŢE

ANGELIKA KAUFMANN ne-a lăsat, în 1764, la Roma, un portret al profesorului ei, Winckelmann, aşezat în faţa unei cărţi deschise, cu pana în mînă. Sub o frunte de intelectual, lucesc doi ochi mari, de culoare închisă. Nasul este lung şi aproape burbonic. Gura delicată, bărbia rotunjită. Întreaga fizionomie pare că aparţine mai degrabă unui artist decît unui cărturar: „Natura l-a înzestrat cu toate calităţile unui om desăvîrşit", spune Goethe.

S-a născut la Stendal, în 1717. Tatăl său era cizmar. În copilărie hoinărea în căutarea tuturor gorganelor din împrejurimi şi-şi îndemna colegii să dezgroape urne vechi. În 1743 primeşte postul de director adjunct al şcolii din Seehausen. „Mi-am îndeplinit funcţia de institutor cu mare onestitate şi, în timp ce predam alfabetul unor copii prăpădiţi, doream cu străşnicie să ajung la cunoaşterea Frumosului şi meditam la metaforele lui Homer." În 1748, contele de Bunau (lîngă Dresda) îi oferi o slujbă de bibliotecar. Părăsi fără păreri de rău Prusia lui Frederic, „ţară despotică", la care, de cîte ori se gîndea, îl cuprindeau fiorii: „Ştiu doar un singur lucru: că aş fi fost supus sclaviei mai mult decît alţii." Schimbarea de reşedinţă îi va orienta cariera. Intră într-un cerc de artişti cunoscuţi. La Dresda, descoperi cea mai importantă colecţie de antichităţi din Germania, care îl făcu să dea uitării toate proiectele (nutrea dorinţa să plece în Egipt). Îşi publică primele broşuri, care au răsunet în toată Europa. Dotat cu un spirit foarte independent, nu e legat de nici o dogmă şi se converteşte la catolicism numai ca să poată căpăta o slujbă în Italia; Roma merită sacrificii.

În 1758, îl aflăm bibliotecar şi totodată administratorul colecţiilor cardinalului Albani. În 1763, este numit conservator şef al tuturor antichităţilor din Roma şi din împrejurimi; vizitează Herculanum şi Pompei. În 1768, moare asasinat.

TREI dintre lucrările lui Wickelmann au pus bazele ştiinţei arheologice.

Este vorba de *Epistolele* despre descoperirile de la Herculanum, de *Istoria artei antice*, opera sa de căpetenie, şi de *Monumenti antichi inediti*.

Săpăturile de la Herculanum şi Pompei au fost întreprinse fără nici un plan. Mai grave însă decît dezordinea lucrărilor au fost intrigile încurajate de egoismul suveranilor, care interziceau străinilor, fie că erau turişti ori savanţi, să vadă colecţiile şi să le facă cunoscute marelui public. Numai un şoarece de bibliotecă, pe nume Bayardi, primise din partea regelui autorizaţia de a întocmi primul catalog al descoperirilor. Acesta se aşternu la lucru fără să-şi dea măcar osteneala să viziteze şantierele de săpături. Scria, scria de zor, — înainte de a intra în miezul lucrării scrisese, în 1752, cinci volume, adică 2 677 pagini. Invidios şi rău, izbuteşte să interzică, prin ordin ministerial, publicaţiile unor autori care, în loc să bată pasul pe loc la prefaţă, intraseră în subiect.

Datorită lipsei unei lucrări preliminarii de orice fel, cînd un cărturar ajungea să-şi procure anumite obiecte ca să le examineze, se lansa — ca Martorelli — în teorii complet eronate. Într-o lucrare în două volume, însumînd 652 de pagini, acesta a vrut să dovedească, pornind de la o călimară găsită cu prilejul săpăturilor, că cei vechi foloseau cărţi de formă pătrată şi nu suluri, — cu toate că avea la îndemînă toată colecţia de papirusuri ale lui Philodemos.

În 1757, Valetta tipări primul in-folio despre antichităţi, care l-a costat pe rege 12 000 de ducaţi. Winckelmann intră de-a dreptul în această atmosferă de gelozii şi intrigi, îmbîcsită de praful unor capete acoperite cu peruci. Deşi era socotit drept un spion, obţine totuşi, după nemaipomenite piedici, autorizaţia de a vizita muzeele regale. Dar i se interzice să facă cea mai mică schiţă.

Amărît de asemenea practici, Winckelmann găseşte, din fericire, un aliat. În mănăstirea călugărilor augustini, unde era găzduit, face cunoştinţă cu părintele Piaggi, pe care îl surprinde îndeletnicindu-se cu o treabă ciudată şi migăloasă. În acea vreme, după ce se descoperise însemnata bibliotecă din Villa dei Papiri, cărturarii au rămas înmărmuriţi la vederea atîtor documente antice. Dar, cînd au vrut să le ţină în mînă, ca să le examineze, ele s-au prefăcut în pulbere. Zadarnic s-au încercat tot felul de procedee prin care să se salveze sulurile de papirus! Pînă cînd, într-o zi, veni un călugăr care purta „un instrument asemănător celui de care se slujesc perucchierii ca să onduleze părul" şi care susţinu că poate să desfăşoare sulurile cu ajutorul lui. I s-a îngăduit să încerce.

Cînd Winckelmann intră în chilia călugărului, acesta se consacra experienţelor lui de mai mulţi ani. Izbutea destul de bine să desfăşoare textele ; dar se izbea de neînţelegerea regelui şi a lui d'Alcubierre, care nu recunoşteau cît de dificilă era munca lui.

În timp ce Winckelmann îi ţinea tovărăşie, călugărul tuna şi fulgera împotriva tuturor lucrurilor pe care le observa lesne din locul său retras de lume. Cu nesfîrşite precauţii şi cu o mare îndemînare înfăşura pe aparatul său, milimetru cu milimetru, un papirus carbonizat. În acelaşi timp, critica slăbiciunea regelui, incapacitatea funcţionarilor şi a lucrătorilor. Cînd, în sfîrşit, izbuti să întindă în faţa lui Winckelmann o nouă pagină dintr-un tratat despre muzică, aparţinînd lui Philodemos, mîndru de isprava lui, nu conteni să-i înfiereze pe pripiţi şi pe geloşi.

Winckelmann era cu att mai sensibil la argumentele călugărului cu cît îi era .nte r is şi pe mai de p rte să v iteze locul săpăturilor şi era nevoit să se mulţu-nească cu muzeul - în c re nici mă c nu avea dreptul să facă copii. Corupe 1işte paznici, care-i arătară cîteva luc r ri. Dar, în t e timp, se fac descoperiri are dezvăluie un nou a s ect al civilizaţei an t ce. Era vorba mai ales de opere rotice. O sculptură reprezenta un sa t r îmbrăţişînd cu voluptate o capră. Strîmt la minte, revoltat la culme şi cuprins de pudoare, regele expediază toate aceste :pere la Roma, unde sînt puse sub cheie. Winckelmann n-a avut prilejul să le vadă niciodată.

In ciuda tuturor dificultăţilor, el publică, în 1762, prima sa ***Epistolă*** „despre descoperirile de la Herculanum". Doi ani mai tîrziu, vizitează din nou oraşul i muzeul, a p i publică a doU ***Epistolă.*** Cele două opere, care abundă în cri t ci necruţătoare, conţineau aluzii la datele culese de la călugăr. Cînd traducerea franceză a celei de-a doua ***Epistole*** sosi la curtea din Neapole, un val de indig-nare se ridică împo t iva neamţului căruia i se acordase o favoare a t t de rară (să viziteze muzeul) şi care se d o e ise a t t de n e e c noscător. Atacu r I lui Win-ckelmann erau fă'ă îndoială jus t i c te, iar mînia lui întem e ă. Dar toate a es-tea nu mai au astăzi ni c o i po r a ţă. Va o rea epistolelor cons t în a c ea că, pentru prima d a ă, s ă ă t rile de la p lele Vezu v u ui erau descrise în t -un mod limpede şi obie c v.

Cam tot în acea epocă apăru şi opera capitală a lui Winckelmann: ***Istoria artei antice.*** In această lucrare, el izbuteşte să claseze o mul ţ me de monumente şi - aşa cum aminteşte el însuşi, cu îndreptăţită mîndrie - să descrie, ,,fără de nici un model", evoluţia artei an t ce. Graţie cîto r a indicaţii aflate în autorii antici, cons t uieşte un în t eg sistem, interpretează cu o remarcab i ă intuiţie pri-mele re z ltate obţinute şi îşi exprimă ideile cu o asemenea ardoare, încît t ezeşte tn lumea cul t vată pasiunea faţă de idealurile an t ce, pasiune care a dat naştere epocii „clasice".

Cartea lui a a v t o in f uenţă pute r că asupra arheologiei. Ea a inspirat oa-menilor dorinţa de a se consacra cercetării Frumosului, le-a indicat putinţa de a înţelege civilizaţiile a t ce prin analiza monumentelor şi le-a dat speranţa că, Intr-o bună zi, vor putea dezgropa minuni necunoscute, care zăceau încă acope-rite, ca oraşul Pompei.

Winckelm a n a dăruit arheologiei primul ei inst r ent ş t nţific publicînd, în 1767, ***Monumenti antichi inediti.*** ,,Fără de nici un model", el a devenit un mo-del I Ca să explice şi să interpreteze operele de artă, Wincke l ann parcurge tntreg domeniul mitologiei greceş t , fără să t eacă cu vederea nici cel mai mi< amănunt demn de reţinut. As t el, el a eli b rat vec h e metode de prejudecăţile filologice, de t ela istoricilor .nvechiţi, ,le căror scrieri erau, pînă l el, literă de evanghelie.

WINCKELMANN a c mis multe g eşeli, s-a aven t at ade s a în c ncluzii pripite. Idealiza an t c tatea. Nu to ţ grecii erau totuşi „oameni asemănători

zeilor". În pofida abundenței de monumente, cunoașterea pe care o avea despre arta antică rămîne limitată. El văzuse, mai cu seamă, còpii din perioada romană, curățate și lustruite de apă și de nisip. Lumea antică nu cunoscuse strălucirea acestui alb auster. Ea era atît de împestrițată, încît cu greu ne putem face azi o idee precisă. La origine, sculptura greacă era colorată. Pe statuia unei femei, din Acropola Atenei, se află urme de roșu, verde, albastru și galben. Nu numai că statuile aveau adesea buzele roșii, dar și ochii erau însemnați cu pietre prețioase și gene artificiale, aspect care ni se pare astăzi destul de straniu. Winckelmann păstrează meritul de a fi instaurat ordinea în locul haosului, de a fi înlocuit prin fapte ipotezele și legendele, și, în afară de influența pe care a exercitat-o asupra clasicismului german, prin Goethe și Schiller, de a fi înarmat știința cu instrumentele pe care arheologul le va putea întrebuința într-o bună zi ca să smulgă din întunericul trecutului alte civilizații, încă și mai vechi.

ÎN ANUL 1768, întors dintr-o călătorie în Germania, face, la Trieste, cunoștință cu un italian. Nu bănuia că avea de-a face cu un criminal condamnat de mai multe ori. Nu putem decît presupune că anumite gusturi particulare l-au incitat pe Winckelmann să caute tovărășia acestui fost bucătar și întreținut, ba chiar să-l invite să cineze în camera lui. Winckelmann era un client de vază al hotelului. Bine îmbrăcat, întreaga lui înfățișare trăda omul de lume și adeseori avea obiceiul să arate niște bani de aur, pe care îi avea ca amintire dintr-o audiență la Maria-Tereza. Italianul, care răspundea la numele cît se poate de nimerit de Arcangeli, făcu rost de un ștreang și de un cuțit.

Crima a avut loc în seara de 8 iunie 1768. Așezat la biroul său, savantul, pe jumătate dezbrăcat, făcea niște corecturi. Italianul intră, îi aruncă ștreangul în jurul gîtului, îl doborî după o luptă scurtă și îi dădu șase lovituri de cuțit. Rănit de moarte, Winckelmann izbuti, într-o ultimă sforțare, să coboare scara, dar, la vederea unui om livid și plin de sînge, slujitorii și îngrijitoarele, încremeniți de spaimă, nu se desmeticiră decît foarte tîrziu că omul avea nevoie de ajutor. Muri după cîteva ceasuri. Pe masa lui de lucru s-a găsit o foaie care purta ultimul cuvînt scris de mîna lui : „Trebuie..."

După ce scrisese acest cuvînt, un ucigaș smulsese pana din mîna unui mare învățat, întemeietorul unei științe noi.

Opera lui și-a dat însă roadele. El are discipoli în lumea întreagă. Au trecut aproape două sute de ani, și totuși, în fiecare an, în marile institute din Roma și din Atena, arheologii mai sărbătoresc încă „Ziua lui Winckelmann", la 9 decembrie, data nașterii lui.

3

PIONIERII ISTORIEI

DACĂ DESCHIDEM, astăzi, o carte de istoria artei, cu reproduceri după operele antice, vom sta pe gînduri o clipă, apoi, îndată vom fi cuprinşi de o mare uimire. S-ar părea că autorii unor asemenea lucrări n-au avut de întîmpinat nici o greutate în a indica, foarte exact, dedesubtul reproducerilor, despre ce este vorba. Iată, spre exemplu, capul acesta, scos din pămînt de un ţăran din Campania, este al lui Augustus ; această statuie ecvestră îl reprezintă pe Marc Aureliu ; iată-l şi pe bancherul Lucius Caecilius Jucundus ; sau, ceva şi mai extraordinar : iată-l pe *Apolo Sauroctonul* de Praxitele şi o amazoană de Policlet ; sau, mai departe, „Zeus răpind o fată adormită", decoraţie de pe un vas nesemnat lucrat de Duris.

Oricare dintre noi îşi va pune întrebarea, de unde şi-a adunat datele autorul acestor note, cum poate el deosebi cu atîta siguranţă sculpturi care nici măcar nu poartă parafa autorului, nici denumirea a ceea ce reprezintă ?

Acum să ne plimbăm puţin printr-un muzeu, unde putem admira foi de papirus îngălbenite, pe jumătate descompuse, roase de secole. Vedem fragmente de vase, lucrări în relief, coloane acoperite cu desene şi semne bizare, cu hieroglife şi cu caractere cuneiforme. Ştim că anumiţi oameni pot citi asemenea semne, aşa cum noi am citi un ziar sau o carte. Dar ştim noi oare de cîtă înţelegere a fost nevoie ca să se poată pătrunde secretul acestor limbi şi scrieri, pe care nimeni nu le mai vorbea şi nu le mai scria, într-o epocă în care Europa septentrională era încă o regiune barbară ? Ne întrebăm noi oare cum a fost posibil să se dea un sens acestor semne moarte ?

Să răsfoim lucrările istoricilor. Vom citi istoria unor popoare vechi, ale căror urme le regăsim astăzi în crîmpeie din limbajul nostru, în obiceiurile şi moravurile noastre, în operele noastre de artă, şi pînă şi în sîngele nostru — cu toate că ele au trăit în ţări îndepărtate sau într-o epocă pierdută în negura timpului. Şi acum să le parcurgem istoria. Nu este vorba despre legende şi poveşti ; ci despre cifre şi date, nume de regi ; ştim cum au trăit, în pace sau în război, în casele sau în templele lor. Sîntem martorii gloriei sau decăderii lor, datate pre-

Băutor care cîntă, desen din interiorul unei cupe din epoca lui Epictet.

cis, în anume an, lună, zi — deşi aceste fapte s-au petrecut cu multă vreme înaintea epocii noastre, înainte de a se fi inventat calendarul nostru.

De unde vin exactitatea şi precizia tabelelor cronologice ?

NE-AM propus ca în cartea de faţă să descriem evoluţia arheologiei ; însă, ca să-i putem urmări dezvoltarea, nu trebuie să ne grăbim. Majoritatea întrebărilor pe care ni le-am pus mai sus se vor rezolva de la sine pe parcursul expunerii. Dar, spre a evita repetările fastidioase, să începem prin a evoca greutăţile întîmpinate de arheologie şi metodele de care ea se foloseşte ca să le învingă.

Augusto Jandolo, anticar din Roma, povesteşte în amintirile sale cum, o dată, pe cînd era copil, tatăl său l-a luat cu el şi astfel a asistat la deschiderea unui sarcofag etrusc.

„N-a fost lucru prea uşor ca să se scoată capacul ; în sfîrşit, el a fost ridicat în picioare, după care s-a prăvălit pe o parte. Ce a urmat după aceea, îmi voi aminti pînă în ultima clipă a vieţii mele : culcat pe fundul sarcofagului, am zărit trupul unui soldat tînăr, îmbrăcat cu tot echipamentul lui, cască, suliţă, scut şi genunchiere. Vreau să fiu bine înţeles : nu am văzut un schelet, ci un trup cu forme bine conturate, întins ţeapăn de parcă abia atunci fusese îngropat. A fost o vedenie de o clipă. Apoi, la lumina torţelor, totul păru că se spulberă. Casca se răsturnă la dreapta, scutul rotund căzu pe zale turtind platoşa, genunchierele se lăsară deodată în jos, unul la dreapta altul la stînga. În contact cu aerul, trupul, care stătuse nevătămat timp de secole, se prefăcu brusc în pulbere... în aer, în jurul torţelor, părea că pluteşte un praf auriu."

Aşa a apărut, pentru o clipă, un om care, odinioară, făcea parte din acel popor misterios căruia încă nu-i cunoaştem nici originea, nici rasa. Chipul lui s-a înfăţişat doar pentru o clipă, după care resturile lui s-au descompus, au dispărut pentru totdeauna. De ce ? Ca urmare a unei simple imprudenţe.

Cu mult în a tea descope n ora uui Pompei, cei care, în Italia, au dezgropat p r ele n u u r de m r ură, au a v t destuă m i e ca să nu v a ă în ele doar nişte idoli păgîni. Ei au ş t ut să le aprecieze şi frumuseţea ; totuşi, pen t u mărimile din Renaştere - prin ţ şi cardinali, pa r eni ţ şi condo t eri - care le aşezau în palatele lor, adevărate muzee, ele nu erau decît nişte curiozităţi la modă. Se întîmplă adesea ca, în asemenea „muzee" par t culare, o statuie antică să stea alături de embrionul uscat al unui copil cu două capete, un relief antic să fie aşezat lingă o pasăre împăiată , c re, l t pul vieţii, fuse s an t nsă de s f n r l Francisc, prietenul păsărilor.

Pînă în secolul trecut, oamenii lacomi şi mărginiţi puteau să facă orice cu obiectele pe care le găseau : să şi le însuşească, să le distrugă chiar, dacă li se părea n e sar. Nimic nu-i împiedi c .

Pe Fo r m Romanum, loc de adunare al romanilor, unde cele mai splendidP edificii înconjurau Capitoliul, în secolul al XVI-iea ardeau cuptoare de var, iar pietrele templelor slujeau drept material de construcţie. Papii luau de-acolo blocuri de ma r ură c care îşi împ o obeau fîn t nile din grădinile lor.

Sera p umul a fost a r ncat în aer c ajuto r l prafului de puşcă numai pentru ca să se poată înfr u useţa grajdurile unui papă Inocenţiu. Pie t ele din băile lui C racalla deveniră obiecte de v nzare bine plătite. Timp de p a secole, Coliseul a fost o adevărată carieră de piatră. In 1860, papa Pius al IX-iea nu s-a dat în lături să dis t gă o p re păgme c să înf r museţeze aproape pe gra t s o biserică.

In lo c l unor monumente intacte, arheologii din secolele XIX şi XX n-au mai g l sit decît r ine.

Dar, a c lo unde nu se în t mplase n i ic din toate acestea, acolo unde nici o mîn l lipsită de minte, nici u hoţ însetat de comori nu s t ic a nimic, acolo unde arheologul se afla în prezenţa unui t ecut nevătămat - şi cit de rar era acest lu c l - tocmai acolo se iveau alte greutăţi, legate de data aceasta de arta inte r retării.

In 1856, la deschiderea unui mo r înt din apropiere de D isseldorf, s-a descoperit scheletul unui om care, după s t atul geologic al pămîntului în care era In g opat, părea să fi trăit într-o epocă ex t em de străveche. Astăzi, noi num i acest schelet „omul d N e d e ". Pe atunci se so c ea că erau oa s de animal ; doar dr. Fuhlrott, profesor în t -un gimnaziu din Elberfeld a iden t ficat <'orect descoperirea.

Profesorul Mayer, de la Bonn, a pre t ns la acea dată că osemintele aparţineau unui cazac mort în 1814. După Wagner, de la Gottingen, ele ar fi fost ale unui olandez bă t în. P er-Bei, de la Paris, susţ i ea că este vor b de u c et. Virchow, marele m e ic caie a fă c a t<a rău ştiinţelor abu:înd de autoritatea sa, declară că scheletul era al unui bă t în bo l v de gută. Ştiinţei i-au t ebuit cinci- :,•ci de ani pînă cînd să se decidă că profesorul de g i naziu din Elberfeld avu- Ht'sc dreptate.

Desigur, exemplul acesta ţine de domeniul săpăturilor preistorice şi de antropologie, mai degrabă decît de arh e loga v emilor istori c . Dar iată un altul,

mai apropiat: trebuia să se situeze în timp u a dintre cele mai celebre sculpturi greceşti, grupul lui Laocoon. Winckelmann a si t at-o în epoca lui Alexandru cel Mare. 1 veacul trecut, ea era considerată ca o c podoperă a şcolii din Rodos, realizată în jurul anului 150 î.e.n. Al ţ i o aşezau la începutul epocii imperiale. Astăzi ş t că această operă, datorată sculptorilor Agisandru, Polidor şi Atenodor, datează de pe la jumătatea primului secol î.e.n.

E adevărat, orice interpretare este dificilă, chiar dacă documentele sînt intacte. Dar ce să mai spunem cînd t ebuie pusă la îndoială autenticitatea lor ?

In legătură cu aceasta, cităm mis t icarea absurdă căreia i-a căzut pradă profesorul Ber i ger, din W i zburg. Acesta publică, în 1726, o lucrare (al cărui t tlu, în la t eşte, nu-l reproducem aici, deoarece se în t nde pe o pagină şi jumătate), despre fosilele pe care el şi elevii săi le-au găsit în împrej u e oraşului W i rtzburg. Era vorba de nişte flori, nişte broaşte, un păianjen gata să înghită o muscă (pe t ificat împreună cu victima sa), o stea, o semilună, tăbliţe acoperite cu scriere ebraică - în sfîrşit, cele mai bizare lucruri. Lucrarea cuprindea numeroase reproduceri. Desenate după na t ră, gravurile, admirabil executate, ilustrau textul t părit. Cartea era voluminoasă, comentariul muşcător, necruţător faţă de adversarii profesorului. A fost vîndută, cumpărată, elogiată, pînă în ziua cînd s-a descoperit cumplitul adevăr : elevii îi jucaseră o festă profesorului, fabricînd ei înşişi „fosilele" pe care, apoi, le-au aşezat în locurile unde, de obicei, făcea săpături.

De îndată ce l-am pomenit pe Beringer, să nu-l uităm nici pe Domenech. De la acest călugăr francez, Biblioteca Arsenalului d i Paris păs t ează o operă măreaţă, a v nd 228 de ilus t aţii, pe care a edi t t-o în 1860, în facsi m l, drept un „manuscris pictografic din America". S-a dovedit mai tîrziu că aceste „desene indiene" erau de fapt nişte schiţe făcute în joacă, pe un caiet de desen, de un băiat american, ai cărui părinţi erau originari din sudul Ge r aniei.

Dacă cineva crede că aşa ceva nu i se poate întîmpla decît unui Beringer sau unui Domenech, ei bine, trebuie să spunem că marele Winckelmann a fost şi el, la rîndul său, victima unei glume proaste. Fratele lui Casanova îi ilustrase ***Monumenti antichi.*** In afară de aceasta, la Neapole, a pictat trei tablouri, dintre care unul îl înfăţişa pe Jupiter împreună cu Gan i ede, celelate, nişte dansatoare. Pictorul trimise tablourile lui Wincke l ann, susţinînd cu îndrăzneală că făceau parte din frescele de la Pompei şi, ca afi r aţiile lui să fie şi mai plauzibile, povesti o istorie teribil de romantică despre un ofiţer care le-ar fi răpit în taină, bucată cu bucată. Primejdie de moarte, noapte neagră, cavouri întunecoase - Casanova cunoş t a bine decorul - şi W i cke l ann căzu în cursă !

Nu numai că a crezut în auten t citatea picturilor, dar şi în enormităţile care i-au fost povestite. In al cincilea capitol din ***Istoria artei antice,*** el le descrie în amănun ţ e şi declară că mai ales Ganimede este o pictură „cum nu mai văzuse nimeni pînă atunci ceva asemănător". Şi avea dreptate: în afară de Casanova. era prim u om care o văzuse. ,,Favoritul lui Jupiter este ou siguranţă una d i tre cele mai f m ase figuri pe care ni le-a lăsat antichitatea ; nimic,

după părerea mea, nu poate fi comparat cu chipul său ; respiră o asemenea voluptate, încît toată viaţa lui pare să fie asemenea unui sărut."

Dacă, în ciuda spiritului său critic, Winckelmann s-a lăsat astfel înşelat, cine ar îndrăzni să afirme că nu i se va întîmpla şi lui vreodată acelaşi lucru ? De curînd, un arheolog rus a atras atenţia asupra unor dificultăţi asemănătoare, reproducînd nouă interpretări diferite referitoare la o statuie de marmură din Herculanum, în aparenţă relativ simplă.

ARTA de a nu te lăsa înşelat, metoda care îţi îngăduie să stabileşti, după cele mai felurite indicii, autenticitatea, natura şi istoria unei opere de artă, pe scurt, arta de a interpreta, se numeşte ermeneutică.

Lucrările consacrate exclusiv interpretării operelor clasice celebre umple biblioteci întregi. Putem urmări evoluţia părerilor emise cu privire la unul şi acelaşi obiect, începînd cu cea dintîi, a lui Winckelmann, pînă la opiniile adesea contradictorii ale savanţilor de astăzi. Arheologii sînt adevăraţi detectivi. Cu o incomparabilă ingeniozitate îşi construiesc raţionamentul încetul cu încetul (s-ar putea spune : piatră cu piatră) pînă cînd concluzia logică izbuteşte să se impună.

Sarcina lor este oare mai uşoară decît cea a criminalistului ? Nu sînt oare şi ei puşi în faţa unor obiecte lipsite de viaţă, care nu pot desfăşura o activitate duşmănoasă, care nu pot şterge intenţionat urmele atrăgînd astfel urmăritorul pe o pistă falsă ? Este drept că pietrele neînsufleţite nu se pot sustrage nici unui examen. Însă, în ce măsură nu sînt ele falsificate ? Cîte greşeli n-au comis oare cei care au semnalat pentru prima oară o descoperire ? Într-adevăr, nici un arheolog nu are putinţa să admire toate aceste resturi în original, împrăştiate cum sînt în lumea întreagă. În zilele noastre fotografia ne oferă o copie exactă ; dar mai trebuie să treacă multă vreme pînă cînd totul va fi fotografiat şi mai este necesar încă să se recurgă la desen, totdeauna deformat de personalitatea autorului. Desenele, făcute adeseori de persoane care n-au habar de mitologie sau de arheologie, sînt incorecte, pline de erori, înşelătoare.

Pe un sarcofag, care se află astăzi la Muzeul Luvru din Paris, braţul drept al lui Amor — din grupul „Amor şi Psiche" — este spart, însă mîna cu care se termină braţul a rămas lipită de obrazul lui Psiche. În lucrările publicate de doi arheologi francezi, această mînă este desenată ca o barbă. Gîndiţi-vă, frumoasa Psiche cu barbă ! Cu toată evidenta lipsă de sens a acestui desen, un alt francez, care a editat un catalog al Muzeului Luvru, scrie : „Se vede că cel care a sculptat sarcofagul n-a înţeles semnificaţia acestui grup, deoarece deşi Psiche este îmbrăcată în haine de femeie, ea poartă barbă."

Iar în cele ce urmează vom vedea alte urme false, care rătăcesc paşii cercetătorului de parcă ar fi fost făcute intenţionat.

La Veneţia se află un relief reprezentînd doi tineri conducînd un car, la care sînt înjugaţi doi boi şi în care se află o femeie. Relieful a fost întregit acum aproape o sută cincizeci de ani. Cei care, la acea dată, au interpretat această operă au luat-o drept o ilustrare a unei povestiri de Herodot, despre preoteasa

Herei, Kydippe. Int-o z, cînd ea trebuia să meargă la templu iar boi de jug erau o c paţi cu alte m nci, cei doi fii ai să s-au î jugat în locul lor şi şi-au condus mama. Induioşată, mama i-a i plorat pe zei să le ac rde fiilor ei cea mai mare fericire de pe pămînt. Cu încuvinţarea, î doielnică, a Ol i pului, Hera a făcut ca cei doi tineri să moară în somn ; căci o moarte dulce, în pr i a tnereţe, este cea mai mare fericire.

Sculptura a fost în tegită, po r ind de la această i terpretare. Un gărduleţ de la picioarele femeii a devenit un car cu roate, u capăt de funie din mina unui tînăr s-a sch i bat în oişte. O r amentele au devenit mai bogate, conturu r e mai fe r e, relieful mai pute r c. Astfel s-au acumulat detaliile unei noi interpretări. Lucrarea î t egtă a fost fals datată ; o r a entele au fost luate drept i agini ; iar templul drept mo r înt, cu totul pe nedrept ; fabula lui Herodot a fost împes t iţată cu erori. Intr-adevăr în teaga restaurare constituia un fals. Nu era vorba de o ilustraţie a lui Herodot, căci Herodot n-a fost „ilus t at" niciodată în antichitate. Carul, spiţele roţilor, aşa cum n-au e x tat niciodată în an tchitate, sînt o pură invenţie a artistului restaurator ; oiştea este inventată de el, ca şi căpăstrul. Vă daţi seama, după exemplul acesta, pe cîte căi greşite îl poate duce pe cărturar o descriere falsă ?

Il cunoaştem cu toţi p Herodot, scr i to r l a c ei operă r r îne pen t u noi un izvor nesecat de info r aţ i, de date privind o p rele de artă şi pe creatorii lor. Scrierile autorilor an tci, indiferent de epoca în c e au t ăit, formează fundamentul e r eneu t cii. Adeseo r însă ele au prod u multe încurcă t ri arheologilor. Po r d de la un fapt r al, u eor prea b a , sc i o r c e a adesea u „ a e- vă " mult mai exaltant. Istoria (ca şi mitul) nu repreznt oare pen t u ei, destul de des, o temă pe c e o t ansfo r ă după bunul lor plac, ca să facă din ea o o p ră de artă ?

Toţ s c torii m i t, sp l o a nii blazaţ. Dacă prin minciună în ţ legem li- c nţa p t că, inexa c tat e , atunci c i v c n-au mnţt mai pu ţ d ît c i mode r i. Iar arh e logul îşi c oieşte a evoie d r u pr i t e a ţ le lor c n t adictorii. De exemplu, ca să s poată d ta c lebra sta t e de aur şi de fildeş a lui Fid a, Z us Ol i pi a ul, e e i p r t de ştut c d a m u t auto r ei. Efor, Di o or, Plu t rh şi Filohor ne dau, în a c ată prv i ţă, c le m i felurite date. Fidi a ba ar f murit în te m ţă, ba a fi eva d t ; ba ar f fost executat la E l , ba s-ar f sf î şit în pa c . Un papi r s, des c p rit m re c t şi publi c t la G n va în 1910, c nf i ă re l t rea lui Filohor.

Toate a c st e ne ajută să ne d r s a de n u ero a l c pcane p c arheologul s s ădu i şte neîn c t t să l evte. D aă a t ebui să e x l c î a c l a i t p met a ele c i t c , f lul de a vedea, de a desena şi de a descrie obi e - tele, inte r r e ea lor c ajuto r m ur i or, l e a r , i ţ i o , m o etel o ş u eltelor, inte r retarea c mb i ată, r o a unor c m p ra ţ , al a ş zării lo c rilor ş al cir c stanţelor c e în s ţesc d s c p r e - ar t ebui s de p i c d r a c stei c

Misteriosul pentagon-dodecaedru.

Iată de ce vom pune o întrebare simplă celor cărora le place să-şi exercite perspicacitatea, o întrebare menită să-i amuze : ce este asta ? — şi ne grăbim să adăugăm : pînă acum arheologii n-au găsit încă dezlegarea !

Dacă judecăm după reproducere, este vorba de un obiect de bronz, în formă de pentagon-dodecaedru ; în mijlocul fiecărei suprafeţe se află o deschizătură rotundă, de mărime variabilă ; obiectul este gol pe dinăuntru. Obiecte de acest fel au fost găsite în locuri situate la nord de Alpi ; împrejurările în care s-au efectuat descoperirile permit să se creadă că ele ar fi de origine romană.

Un interpret vede în acest obiect misterios o jucărie ; un altul, un zar ; un al treilea, o „măsură“ slujind la aprecierea capacităţii corpurilor cilindrice, un al patrulea, un opaiţ...

Dar dumneavoastră ?

4

POVESTEA BĂIATULUI SĂRAC CARE A GĂSIT O COMOARĂ

URMEAZĂ o poveste. Povestea unui copil sărman, în vîrstă de şapte ani, care vsa să găsească un oraş şi care, ajuns la 39 de ai, s-a dus, a căutat şi a găsit nu numai oraşul, ci pe deasupra şi o comoară. O comoară cum nu se mai pomenise de la descoperirile făcute de conchistadori.

Această poveste este viaţa lui Heirich Schliemann, una dinte cele mai ui-mtoare figuri, nu numai din rîndurile arheologilr, ci şi dintre toţi oamenii care au crezut veodată în ştinţă.

Povestea începe aşa :

A FOST odată ca niciodată, în ciitrul unui sătuc din provncia germană Mecklemburg, un băieţel care privea atent o groap. Era mor întul unui om rău, Henng, care, după tadiţe, l-ar f frpt de vu pe un păstor şi, după ce l-a cpt bine, i-ar f dat u picior în spatţ. Dar, sunea basmul, omul rău şi-a pr i it pedeapsa ; în fiee a, picior l lui, îmbrăct cu un ciorap de mătase, ieşea di groapă.

Băieţelul aştea ta, dar n i ic nu se-ntîmpla. Atnci l-a rugat pe tatăl lui să sape ca să vaă unde se afă pic o l. Nu dpae de acel loc era un gorgan. Epitropul bisericii şi slujnic acestuia i-au peestt copiului că în inima moviei era ascuns un legă de aur. Băiatl şi-a întebat ta t, un biet preot lipsit de orice avere : ,,N-ai bai ? Atnci de ce n-a dezgopa leagăul ?"

Tatăl îi citea cpillui basme şi legende. Vechi umanist, îi mai povestea şi despre luptele eroilor lu Homer, despre Paris şi Elena, Ahile şi Hector, despre Troia, puterni c ora, c ria i s-a dat foc şi a fost ds t s. In 1829, de Crăciun, i-a dlrit ***Istoria universală ilustrată,*** de Jener. Una dinte i agini îl arată p Enea fgid di oraşu cprns de flcăr, p u du-şi tat p umer şi fiul de mini. Copilul prv i aginea, văz zidurie groase, uraşa poartă Scee. „Deci, aşa arăta Troia ?" în t bă el. Tatăl dădu din cap. ,,Şi oraşul este dis t s pînă la temelii, şi nimeni nu şte unde se aflâ ?" , şa este", răspunse tatăl.

„Nu cred n ic d i toate acestea, spuse micuţul Heinrich Schliemann. Cînd am să mă fac mare, mă voi duce în Grecia şi voi descoperi Troia şi comoara regelui." Tatăl se pomi pe rîs.

Nu este o invenţie. Nu este altceva decît o am i t e din copilărie, care a căpătat cu v emea o coloratură sentimentală, cum se întîmplă adesea cu cel care ajunge la capătul vieţii încărcat de succes. Ceea ce şi-a propus un copil de şapte an a devenit realitate. La vîrsta de 61 de ani, fiind un cercetător cunoscut de mult în lumea în t eagă, î t -o vacanţă pe t ecută întîmplător în patrie s-a decis să cerceteze mo r întul acestui om rău, Hennig. In prefaţa cărţii sale *Itaca* scrie: „Atun i , cî n , în anul 1832, la vîrsta de ze c ani, i-am d l ruit tatălui meu o compunere despre pr i cipalele întîmplări ale războiului troian şi despre isprăvile lui Odiseu şi Agamemnon, nu bănuiam c , t eizeci şi şase de ani mai tîrziu, voi pune la îndemîna publicului o lucrare cu acelaşi subiect, după ce am a v t norocul să văd cu proprii mei ochi scena unde s-a desfăşurat acest război şi pa t ia eroilor ale căror nume rămîn nemuritoare datorită lui Homer."

PRIMELE impresii pe care le încearcă un copil îi rămîn adînc întipărite pen t u tot restul zilelor. Dar, curînd, lecturile clasice au fost părăsite. La paisprezece ani, Schliemann fu nevoit să-şi între r pă studiile ca să devină băiat de prăvălie într-o băcănie din orăşelul F i rstenberg. T i p de cinci ani şi jumătate a vîndut la cîntar scrumbii, rachiu, untură şi sare, a măcinat cartofi ea să facă alcool şi a măturat zilnic prăvălia. De la cinci de dimineaţă şi pînă la ora unsprezece d i seară.

Uitase ce învăţase, ce-i povestise tatăl său. Dar, într-o zi, intră în prăvălie o calfă de morar, beat, se căţără fără prea multă vorbă pe tejghea şi începu să declame versuri în gura mare, pe acel ton totodată afectat şi dispreţuitor pe care îl ia, cînd stă de vorbă cu primarul, un om care s-a bucurat de oarecare instrucţiune. Schliemann rămase fermecat. Nu înţelegea nici o iotă. Cînd află însă că versurile erau din *Iliada,* se scotoci prin buzunare şi-i dădu beţi v lui cite un păhărel de fiecare dată cînd o lua de la capăt.

Intr-o zi pomi în aventură. In 1841, se duse la Hamburg şi se angajă ca mus pe o corabie care pleca spre Venezuela. După cincisprezece zile de călătorie, corabia fu prinsă de o furtună violentă şi se scufundă în apropierea insulei Texel. Fără un ban în buzunare, Schliemann se t ezi într-un spital. Apoi, datorită recomandării primite din partea unui prieten al familiei sale, obţinu o slujbă la o firmă din Amsterdam. Dacă nu izbutise să evadeze în spaţiu, cel puţin urma să cucerească domeniile spiritului.

Intr-o mansardă sărăcăcioasă, neîncălzită, începu să itudieze limbile moderne. Călăuzindu-se după o metodă foarte ciudată, pe care o inventase singur, în doi ani a învăţat engleza, franceza, olandeza, spaniola, portugheza şi italiana.

„Aceste studii î cordate şi exagerate, efec t ate î răs t p de un an, î întăriră memoria în aşa măsură, incit îmi părea foarte uşor să învăţ olandeza, spaniola, italiana şi portugheza. Şi n-ave a nevoie mai mult de şase luni pen- t u fiecare limbă, ca să pot vorbi şi scrie cu uşurinţă."

La douăzeci şi doi de ani începu să înveţe limba rusă, pentru că firma, la care era angajat să ţină corespondenţa şi contabilitatea, întreţinea legături co- merciale cu Rusia. Nimeni însă, în Amsterdam, nu vorbea această limbă atît de dificilă. Ca să se poată descurca, nu găsi nimic altceva decît o gramatică veche, un dicţionar şi o traducere proastă a aventurilor lui ***Telemac.*** Se apucă de studiu. Vorbea atît de t re, p c d recita pasajele pe care le învăţa p dinafară, încît locatarii începură să se plîngă şi fu nevoit să-şi schimbe lo c inta în două rînduri. In cele din urmă, ajunse la concluzia că avea nevoie de un audi t riu şi to c i cu patru franci p săpt ă înă un băiat sărac, care trebuia să stea pe un scaun şi să-l asculte - nep r cepînd o iotă l - ci t nd cu glas tare din ***Telemac.*** Dar după şase săptămîni de trudă, se putu întreţine curent în limba lor cu negustorii ruşi, veniţi la A sterdam pen t u o licitaţie de ma- terii colorante.

Studiile sale erau întovărăşite de succese pe planul afacerilor. Trebuie să spunem mai degrabă că a avut noroc. Dar t ebuie să adăugăm că făcea parte dintre acei, puţini la număr, care ştiu să prindă norocul din mers. Băiat sărac al unui preot, calfă naufragiată, slujbaş într-un birou - dar şi om care vorbea opt l i bi - el a fost la început negustor, apoi, într-o vertiginoasă ascensiune, negustor cu stare, intrat pe făgaşul averii.

In 1846, la vîrsta de 24 de ani, se duse la Petersburg în interesul firmei la care lucra ; după numai un an, întemeie o casă de comerţ. Acest lucru c rea muncă şi t mp.

,,Abia în 1854 am putut în sfîrşit să învăţ suedeza şi poloneza." Călătorea. In 1850 era în America de Nord. Prin alip i ea Canadei la Statele Unite i se dădu, automat, naţionalitatea americană. Ca şi mul ţ alţii, fu cuprins d febra aurului. Intemeie o bancă. Incă din acea v eme este un om important, pe care preş e intele S t telor Unite îl pr i eş t în audienţă. ,,La ora şapte m-am dus la preşedintele S.U.A. şi i-am spus că do r nţa de a vedea această ţară minunată şi de a cunoaşte pe marii ei conducători de stat m-a împins să vin să-l salut. Preşedintele m-a p r it cu multă cordialitate, mi-a prezentat-o pe so ţ a lui, pe fiica şi pe tatăl lui ; m-am în t eţinut cu el t i p de un ceas şi jumătate."

Pu ţ mai t rziu, Schliemann a fost dobo r t de friguri. Intr-un tîrziu, dez- gustat de clientela lui, compusă din oameni dubioşi şi grosolani, se întoarce la Petersburg. De atunci încolo, t mp de cîţiva ani, a fost un căutător de aur, aşa cum spune unul dintre biografii săi (Ludwig).

Cu toate acestea, scrisorile pe care le scrie în această epocă, precum şi cele două autobiografii ne arată că nici o clipă nu-şi părăsise visul din tinereţe : să poată admira, în t -o bună zi, peisajele descrise de Homer şi să le exFloreze în cele mai mici ascunzişuri. Sen t mentul pe care îl nutrea era atît de pute r ic, încît omul acesta (fără îndoială, cel mai înzes t at, din secolul său, pen t u s t diul

limbilor) se ferea în chip s t aniu să înceapă studierea limb i greceşti, de teamă să nu se lase fe r e c t şi să-şi părăsească afacerile înainte de a-şi f cîş t gat în-deajuns o independenţă care să-i îngăduie să se c nsacre lucrărilor ş t n ţ fice. Abia în 1856 începu să înveţe grea c mode r ă, pe care, la c pă t l a şase săptămîni, o poseda la perfecţie. Trei lu n mai t rziu, înfrînge greută ţ le hexametrului homeric. Cită t udă l-a costat ? ,,Sînt pe cale să-l studiez pe Platon, dar cu atîta pro f nzime încît dacă, peste şase săptămîni, i-aşi t i ite o scrisoare, sînt sigur că ar înţelege-o."

De două ori, în decursul anilor u r ători, a fost pe punctul de a păşi pe pămîntul eroilor homerici. In timpul unei călătorii pînă la a doua cataractă a Nilului, t ecînd prin Pales t na, Siria şi G ecia, numai o boală neprevăzută l-a împiedicat să vi z teze Itaca. Cu acest prilej, învaţă în t ecere latina şi araba. Doar un l i gvist genial i-ar putea ci t ju r alul : scria întotdeauna în limba ţării pe care o s t străbătea.

In 1864, pe cînd se pregătea să viziteze cîmpia Troiei, se lasă convins să facă o c lul lumii, într-o călătorie de doi ani în care şi-a scris pr i a carte, în limba franceză.

In acea vreme, Schliemann ajunse un om independent. Fiul pastorului din Mecklemburg, devenit ***self-made man,*** dădea dovada unui simţ al afacerilor demn de pionier i americani. Intr-o scrisoare, vorbeşte despre „tăria lui de inimă" şi povesteşte cum, în 1855, a ştiut să t agă profit de pe urma războiului C r eii, c u s-a îmbogă ţ t în t mpul războiului de secesiune şi, un an mai t rziu, prin importul de ceai. Pretu t ndeni îl urmărea un noroc straniu. In t mpul războiului Crimeii a încărcat două vapoare de mărfuri, cu des t naţia Memel. În magaziile din Memel izbucni un incendiu. Toate măr f rile au ars, în afară de cele ale lui Heinrich Schliemann, pen t că, în t mplător, din lipsă de spa ţ u, fuseseră depozitate într-o magazie de scînduri situată la marginea oraş u ui.

El s c ie - şi în spatele frazei modeste răzbate o mare t ufie : ,,Cerul a binecuvîntat în m o miraculos acţiu n e mele, în aşa fel înoît, la sf î şi t anului 1863, mă afl a în posesiunea unei averi la care n-am îndră z it niciodată să sper, chiar şi în visurile mele c le mai a biţioase." U r ează o cons t t re care pare nemaipomenită, cu atît mai surprinzătoare în simplitatea ei, cu cît numai lui Hein r c Schliemann putea să i se pară f resc să ac ţ oneze aşa c u a făcut-o : .,Iată de ce m-am re t as din afaceri ca să mă consac r exclusiv studiilor care, pen t mine, au avut întotd e una cel mai mare fa n ec."

In 1868 se duce la Itaca, străbătînd Peloponesul şi Troada. Prefaţa căr ţ i sale, ***Itaca***, este datată din 31 decemb r e 1968 ; ea p rtă sub t t u „Cer c tări arbeolopice de He i ch Sc b iemann."

In t -o fotogra f e, de p v emea cînd şedea la Petersburg, ni se înfă ţ şează un domn îmbrăcat într-o haină gr e de blană. Fotografia a dăruit-o so ţ ei unui pădu r r, pe care o cunos c e ca fe t ţă, cu u r ăto a ea dedica ţ e : ,,Fotografia lui Hein r Sch l emann, fost uc e ic la dl. H ickstaedt, din F i rstenberg, ac u mare negustor în St. Petersburg, c tăţean de onoare rus, judecător la t ibuna-

lul comercial din St. Petersburg şi director al Băncii de stat imp riale d St. Petersburg."

NU pare o poveste ? Este oare cu putinţă ca un om ajuns la cea mai înalt teaptă materială să lase totul baltă şi să plece pe u r ele unui vis din t e-ree ? Să aibă curajul (şi astfel ajungem la cel de-al doilea capitol al acstei vieţ uluitoare) ca, îna r at doar cu cunoaşterea aprofundată a operelor lui Homer, să înfrunte lumea ştiinţifică, să opună credinţa lui în faţa îndoieli universale, să dispreţuiască pana filologilor şi să ia hîrleţul în mină, ca să lim-pzeacă o problemă pe care sute de lucrări n-au făcut decît s-o încurce încă şi mai mult ?

Contemporanii lui Schli e ann îl considerau pe Homer drept un poet lege-dar. Existenţa personajului şi veridicitatea operei erau deopotrivă puse sub semnul îndoieli ; cărurarilor epoci nici nu le ·tecea prn minte că, î t-o bună zi, succesorii lor îi vor dece r a lui Homer titlul de „primul corespondent de război". Povestrea asediului pala t lui lui Pri a era privită cu tot atît de puţină încredere ca şi vechile epopei ; adesea chiar era socotită drept un mit. Doar *Iliada* începe aşa : că Apolo, cel care ţ teşte departe, a trimis în rîndu-rle aheilor o boală ucigătoare ; că Zeus însuşi ia parte la luptă, ca şi Hera „ ca cu mî i ile de crin" ; că zeii devin oameni, vulnerabili ca şi aceştia, încît zeiţa A f odita simte bronzul suliţei l

Mituri, poveşt, legende - pline de scînteia divină a unuia dintre cei mai mari poeţi. Şi încă ceva : Grecia *Iliadei* trebuie să fi fost o ţară cu o cultură înaintată. In vremea cînd grecii au intrat însă în lumina istoriei noastre da-tate, ei apar ca un popor mic, care nu iese din comun nici prin măreţia pala-telor, nic priq puterea regilor, nici prntr-o fotă cu mi de corăbi. Intr-ade-văr, era mult mai s i plu să crezi că Homer a fost dăruit cu i spiaţe poetci decît să admiţ c o ci v izaţe evoluată a pu t t fi înecată înt-o stare primi-tvă de barbarie, după care a urmat înflorirea societăţii elenice.

Asemene cons i erţii nu erau însă în stare să z runone cedinţa lui Schliemann care tăia, în minte lu, înt-o l u e homerică. Pentu el, acste povestiri însemnau aevărul curat ; la 46 de ani mai păsta încă sufetul băieţa-şului care privea iustaţia reprezentînd fuga lui Enea. Cînd citea despre scu-tul lui Ag a emnon, împodobit cu gorgone, cînd vedea aievea cureaua scutului de f r a unui şarpe cu tei capete, cînd auzea despre carele de luptă, despre a r ele şi uneltele descrise pînă în cele mai mici amănunte, era pentru el ne-îndoios fap t l că avea în faţa ochilor descrierea unei realităţi greceşti.

Să fi fost simple invenţi toţ aceşt eroi, Ahile şi Patrocle, Hector şi Enea ? Invenţ şi faptele lor, prieteniile lor, ura şi dragostea lor ? Schliema:m credea în existenţa lor ca indivizi. Şi, în această credinţă a lui, se simţea alături de în-treaga antichitate grecească şi de mrii istrici Heroot şi Tuc dde, care consi-derau războiul troian ca un eveniment real, iar pe luptători ca nişte prsona-lităţi istorice.

Înarmat cu această credinţă, milionarul Heinrich Schliemann porni, în al 46-lea an al vieţii sale, nu în Grecia modernă, ci direct în regatul aheilor. Desigur că entuziasmul lui a fost întărit de faptul că primul om întîlnit în cale a fost un fierar din Itaca, pe a cărui soţie o chema Penelopa şi ai cărui fii se numeau Odiseu şi Telemac! Pare de necrezut, dar aşa s-a întîmplat: într-o seară, s-a aşezat în piaţa satului — el, bogatul şi uimitorul străin — şi le-a citit fiilor acelora care muriseră cu trei mii de ani în urmă, cel de-al 13-lea Cînt din *Odiseea*. A fost cuprins de emoţie şi a plîns; şi o dată cu el plîngeau bărbaţii şi femeile din satul grec!

Oricum ar fi, urmarea povestirii nu poate decît să ne uimească. S-a mai văzut oare vreodată în istorie ca entuziasmul, singur, să ducă înspre succes? Cuvîntul „noroc" este cel mai puţin indicat aici. Că Schliemann a fost un om capabil, în sens ştiinţific-arheologic, adică a fost un om de ştiinţă, acest lucru este cel mai puţin controversat, în privinţa primelor sale săpături. Norocul însă îi va surîde ca nimănui altcuiva. După părerea savanţilor epocii, dacă Troia a existat într-adevăr, atunci locul ei este marcat de sătucul Bunarbaşi, care nu se deosebea de altele decît printr-o trăsătură ciudată: fiecare dintre casele satului purta, pe acoperişul ei, pînă la 12 cuiburi de barză (aşa cum de altfel se întîmplă şi astăzi). Se mai aflau acolo şi două izvoare care îi îndemnară pe unii arheologi să emită presupunera îndrăzneaţă după care Troia s-ar fi ridicat pe vremuri în acest loc. Cîntul XXII din *Iliada* (versurile 145—150) cuprinde într-adevăr acest fragment:

„Trec pe la apa cea limpede a două fîntîni curgătoare,
Unde izvoare ţîşnesc şi de unde purcede Scamandrul.
Şuruie apă-ncropită dintr-unul şi iese de-acolo
Abure-ntocmai ca fumul ce iese cînd focul se-aprinde;
Chiar peste vară celalt e întocmai ca grindina rece
Ori ca omătul pe munte, ba chiar şi ca apa-ngheţată." [1]

Schliemann tocmi o călăuză, dîndu-i 45 de piaştri, încăleca pe un cal fără frîu şi fără şa şi-şi aruncă ochii pentru prima dată peste ţara din visurile copilăriei sale. „Mărturisesc că abia mi-am putut stăpîni emoţia cînd am văzut dinainte-mi imensa cîmpie a Troiei, a cărei imagine îmi plutise în faţa ochilor încă din visurile primei copilării."

Văzu însă de îndată că, acest loc, situat la cale de trei ceasuri de mal, nu putea fi aşezarea Troiei, pentru că eroii lui Homer făceau, de cîteva ori pe zi, drumul de la corăbiile lor la fortăreaţă. Cum s-ar fi putut înălţa, pe această colină, palatul lui Priam, cu cele şaizeci şi două de încăperi, cu zidurile lui ciclopice şi cu poarta cea mare prin care a fost introdus în cetate calul de lemn al isteţului Ulise?

Schliemann cercetă izvoarele, şi clătină din cap. Pe o distanţă de cinci sute de metri, numără treizeci şi patru de izvoare (în timp ce Homer nu cita decît

[1] Traducere de G. Murnu.

două). De altfel c ău z lui sus ţ ea că se î n elase la numărătoare şi că erau de f pt pa t zec ; iată de ce l o ul se numea ***Circ ghioz,*** adică „cei p t u- zec de o c i".

Homer nu vorbea însă de un izvor cald şi de altul rece ? Schliema n , c re lua textul înt o ai, slovă cu slovă, c u făcuseră p r ii teolog cu Biblia, vîrî u te r ome t în fi e e d n t e c le t eizeci şi pa t de izvoare şi află pre- tut i deni 17 gr a e şi ju m t a e.

Mer s mai departe. D ***Iliada*** şi citi versurile în care este vorba des- pre cump l ta luptă din t e Ahile şi H e tor ; ci t cum Hector o r pse la fugă şi „ei doi o olir ă de t ei ori murul cetăţii lui Priam, iar zeii stau martori cu to ţ i.." [1]

S c liemanu apucă pe a c st d r . Dădu de un pov î iş atît de abrupt, în c t a fost nevoit să coboare de-a buşilea şi de-a îndărătelea, lucru care i-a în- tărit ideea că Ho m r, în to p grafia că r ia avea toată încrederea, nu s-ar fi gîndit o clipă măcar să-i pună p eroii săi să coboare această pantă „zburînd mereu" unul după altul.

Cu ceasul în t-o mină şi cu o**pe**ra lui Homer într-al t , s t ăbătu dis t nţa c re despărţea **aşa**-z sa colină a Troiei de con t aforturile care adăposteau p r- tul aheilor. U r ări pr i a zi de luptă troiană, a a cum este descrisă în cîn t - ri l II-VII ale ***Iliadei*** şi constată că, dacă Troia ar fi fost aşezată pe a c laşi loc unde se află astăzi Bunarb**aşi**, aheii n-ar fi putut s t ăbate, în nouă cea- suri, 8 de k i o me t i i

In afară de a c asta, î doie l e lui au fost co n mate de absenţa totală a unor r i e oar e re, pînă c r şi a unor cioburi de c ramică. In alte părţi se gă s sc grămez m a de a tfel de cobu r, incit c neva a făcut u r ătoarea obse r aţ e: „ D pă des c p ririle fă c te î săpă t arh e logi c s-ar putea trage concuza că v e hile p pula ţ n-au a v t altă o upaţ e decît făurirea vaselor, p c re - la d i pariţia lor - au a v mic i e de c cer să le sfărme, l ă înd moş- tenire cele mai f r oas p e e t ansfo r ate î j o r de c vnte în c i ş te."

„Mi c e şi T j t, scria S c e a (în 1 8), s î t d t se de 2 3 de a i şi totuşi r i ele exstente sînt att de b i c n r ate că ar mai putea rez i ta în c 10 O de ani." Troa nu fu s d tus d e t c 722 de a mai de- vr e e ; zidurile ei ciclopi c nu puteau d i **pare** fără u r ă, şi totuşi nu s zărea n c c a mai mică ru i ă.

Ruinele s a au al t deva. La prima a r că t ră de oc h, le puteai zări în t e resturile Noului Ilion, care p o ă în pr e ent n u ele de Hissarlîk (c re p ate fi t adus pr i „ c stel"), la două ore ş j u tate spre nord de Bunarb**aşi**, şi la numai o oră distanţă de mare. S em a a e x lorat de două ori virful unei c l e care s ter m c un p p t at, avînd latura de 2 3 de me t . După c re a fost c nvins că a d o**pe** r t Tro i . A în c put să adune dovezi. Şi-a dat se a a cu r nd c nu n u ai el îmbră ţ a c tă opinie. Frank Calvert, pr o nsul a eri c n, englez de or g e, care era p r prietarul unei p r iuni din

[1] **Traducere de G. Murnu.**

c l i a Hissarlîk, înc p se u ele săpătur c e l-au c ndus la a c le a i ip o z, ca şi c le ale lui S c e a , fără să fi t a î n toate c ncuz i e. Mai era şi s v a tul sco ţ , C. Mac L ren, şi ge r a ul E c enbr e ker, cărora nu li s-a dat as c tare.

Unde se a au deci izvo a ele lui Homer, sprij i ul principal al teoriei B u r-başi ? C rttudin e lui S c e m a fost p n t o clpă z un c tă : nu găsa nci u r ă de izvor, în t p ce la B u başi n u ae 3 . O obse r a ţe a lui Calvert i-a sărit în ajutor : în t -un răs tmp rela tv scurt, multe izvoare calde au dispă r t în solul vulc a c, c mai a p i să reapară. Inlă t ră deci pur şi s i plu a cst fapt, că r sav a ţi i-au a t buit o att de mare i port a ţă. Ar- g entele de c e se folosise c să r e pingă te z deveneau acum, pen tu el, ad e ărate dovez. U r ea ş lupta din t e He c r şi A h e nu erau cu nimic de necre z t, căc cl i s înc l na în p a tă dul c. Dacă ei au făcut de t ei ori înconju r l cetă ţ , în s a că au parcurs 15 k ome t i, iar S c iem a n, la a doua în c r c re, c nsideră că distan ţ nu era prea lungă pen t doi luptători î cinşi în înfo c rea unui duel înverşunat.

O dată mai mult, jude c ta celor vech i se păru ma hotărîtoare de c t e r-di ţa e p cii sale. D r Her o ot ne istoriseşte că Xerxe ar fi v tat Noul I on, că a fi v ă t ruinele „Perg a ului lui Priam" şi că ar fi sacr i c t o me de b i p alt a M i e r ei iliace ?

D pă Xenofon, generalul s , Min d r, a fi făcut la fel, ca şi Alexandru cel Mare (de data a c s t după Arian), care nu s-a mul ţ t do a să aducă sacr i i c , dar a mai l ut d Troia şi a r e, pe c stăjeri să le pu rau d i ante-i în luptă, c să împrăş te duhuri l rele. C r a făcut multe lu c pen t Iliu N o m, mai înti d i a d a ţ faţă de Alex a d r, ma a p i d e a e c cr e ea că are dovez sigure despre î n direa sa c locuitor i Ilionului.

Oare to ţ ace ta au fost v ele unei năluciri ? De ţnem oare false infor-ma ţ dn a c vem ?

I n end c pitolul dovez lor, Sc h em a l a la o pa r e ori c preten ţe ş t ţ ică, priveşte văjit p isa u ş s c e, a c u a fi s tigat în v em e c i-l ă ei : ,,Şi v eau să a d ug că, de î n tă ce p picio r l p cmpia to i ă, e t cu p ns de u i re la v eea f i c l de la Hissarlîk, c re pare a fi m ită de natură să p te o ce t te m e, c t te b a to a ele ei. In t -adev ă, a c loc, dacă ar fi fost bine întăit, ar fi domi n t în t ega cîmpie a Troiei. C t vez cu o h nu-i a l punc c e s-a put e c mpara c a . D l Hissarlîk se vede şi muntee Ida, de pe v r căr ia J p er pr vea oraşul Troia."

SCHLIEMANN se aşte r u la t eabă cu mut z l. I t eaga sa energie, c re a făcut din t - u s i pu b at d pră, ă un m i o n r, o în t ebuin ţ acum la r e i rea visuui său. Nu şi-a p r peţ t nic aver e, nci în t eaga sa f ţă. In anul 1869 se căs t o se, în Gre e i, cu S f i Engas t o e os, I fel de fu-m asă ca şi Elena, c a e s-a de d t p d tă şi c to t , c şi el, sar c i nobile

de a regăsi locurile h erice. Au î ă r t î pre u ă şi oboseala, şi î c rcă-rile, şi geu t ţ e. S c em a şi-a în c put săpă t e în 1870 ; în aprilie 1871 a spat t p de două l u , iar în u r ăto r d i a i, t p de pa t luni şi jumătate. D sp u ea de o su t de lu cător. Nimic nu-l putea împiedica să muncească fără preget : n ci f gurile malariei răspîn dte de ţîn ţ băl ţ or d împrejur i , nici lipsa de apă p t b i , nici neas c l t rea lucrătorilor, nici încet eala adm i s t a t vă, nici neînţelegerea sav a ţ or din lumea în t eagă care îl t t u drept nebun şi c ar m mult decît ab".

După Homer, t plul Atenei era c n t t p o înăl ţ e. Poseidon şi Apolo r c aeră zidurile c tă ţ Perg a . Trebu a d e c t e plul să se a e în mijlocul co l nei şi, de ju î prej u l lui, să exste z ul z ilor, c ns t it p terenul p r itv. S c e în c pu să s p. D ă c t va bucăţ de zid, în aparenţă l psite de intere. Găsi a şi u ten ie c , bijute r i şi v a e, dov e neîndoie l ce despre exstenţa u ei c tă ţ b a t , dar mai gă i şi alt c va şi, pen t în t o ă, n u ele lui S c e f ă î c nju r l p ă întului : dedesubtul r elor Noului I on se a au ate r şi, sub a c st e, d i nou altee. Colina s e ăna cu o c pă u ă, c eia teb u să i se desfa c r d p rînd f ile. S t a t r i pă eau să fi fost l te în c le mai difer t e ci ; acolo tăiseră şi disp ă seră dife r te p pula ţ , f ses e ă c s te oraşe, c ă te apoi î ruină, t tul pie r s prin f c şi s a ie, o civ i a ţ e înl o ise pe alta şi, de fiecae dată, c t t e c lor vii se ri d ase din n o p te c a t a c lor mor ţ.

In fecae z apă ea o altă s r r ă. Plecat în căutarea Troiei homerice, S c em a n găsi î cîţva ani şapte ora ş acope r t şi, ceva mai tîrziu, alte :ouă. Nouă apecte deosebi t ale unei lum pr i i t ve, a cărei existenţă era ignora t de în t eg p în t .

Care din t e c le nouă oraşe era Troia lui Homer, Troia eroilor şi a luptei epi c ? S t atul i ferior era e v e t cel ma v e (at t de ve c incit lo c torii nu cunoşteau în c în t ebu i ţa r e metaelor) ; s a t superior însemna că e te cel mai recent şi c n ţ ea fără î n o i ves t gile Noului I l on, acolo unde Xe r e şi Alexan d u adu e eră s cii zeilor.

S c em a îşi cont nuă cer c le. In c l de-al doilea şi al t eilea s t at, p r d de jos, deco p r u e de i cendiu, apoi re t r le unor întărituri c-losae şi r ele unei por ţ i e n e. Nu stă t la î doială: ace a tă incintă în-c ju a de b u ă s a ă p atul lui P a şi a a p artă era p a r a Sc e l

Găsi te z ure - din p t de v e ere arh e l o ic. Du p ce spec a i examinaă obiectele t imise, se c nst t în sfîrşit o i g e completă, precisă şi am ă unţită asupra po p r ui şi epocii în care t ăse.

A c t lucru îns e a t u ful lui Sc li e ann, d r tot o ată era şi trium f lui Homer. C e ce fusese c nsiderat dr e t un mt şi o l e endă, z ă l tă de imagin ţa unui p t, devenie a c o realit t te.

Un va de en t z g dui l u ea. Iar Schlie r a care, împreună cu lucrător lui, s r onise p te 2 5 O de me t i cubi de p ă înt, î i aco r ă o clipl

de o ă b i emer t t. In c pu să nu t e c noi visuri. La 15 i u ie 1873 luă hotărrea să oprea c săpătu r e. Şi, în aj u ul z lei stabilite, des c p ri minunea care u r a să-i încorone z o ra şi să pună stăpînire pe i aginaţia mulţimii.

INCIDENTUL a fost dr a atc. Pmă şi atăzi ţi se oprete răsuflarea cînd citeşt p ves t ea a c stei desco p r i. In t-o dimineaţă cu soare a ător, Schliemann, îm p eună cu s ţa lui, i n pe ca terenul. Nu cr e ea că va mai putea găi ceva interes a t, totuşi atenţa lui era tează. Coborînd c la nouă met adîn c e, ajunseră î faţa zidului pe c re S c liemann îl a t ibuia palatului lui P r . Deodată, priv i ea î fu a tasă de un p u ct precis şi emoţia care îl cuprinse îl împnse ne î at la acţ i ne: c e şte c ar f făc l nişe lucrători necinstiţi dacă ar fi văut ceea ce v e ea S c emann ? O p r nse pe soţia lui de braţ „Aur l" îi şopti. Ea i priv uuită. ,,R e ede, spu e el, dă d r ul lucrătorilor l" ,,Dar...", îng ă ă tnăra femeie. ,,F ă ă nici un dar ; spune-le ce v ei, spune-le că astăzi e ziua mea, că abia ac u mi- a adus a inte şi că le dau tu t ror o zi de c nc e iu. Dar, re p de, rep e e l"

Lucrăto r plecară. ,,Du-te şi adu şalul tău roşu", s t igă Schliemann şi sări în şanţ. Ina r at cu un cuţit, lucra c un apu c t. Eno r e bl o uri de pia t ă, r i e seculare şedeau deasupra lui, gata să cadă, dar nu lua în seamă pr i ejdia. ,,La repe z ală a desp r s teza u l cu ajuto r u u cuţ t mare ; n-am izbutit decît adunîndu-mi toate put e e şi punîndu-mi viaţa în pericol ; căci zidul gros, pe c re t ebuia să-l sap, a eninţa să-mi cadă în cap în ori c clipă. Insă privel i tea a t tor obie c e, avînd fiecare din ele o valoare nepreţuită, mă u plea de o îndrăzneală nebune a că şi nu mă mai gî n e a la riscuri."

S t ălucirea mată a fildeşului, zo r ăitul aurului l So ţ a îşi ţ ea şalul care, tncetul cu încetul, se umplea cu bijuterii, a căror valoare părea incalculabilă. Tezau r l lui Priam l Tezau r l u uia d i t e cei mai pute r ici regi din preistorie, podoabele acelor oameni asemănători zeilor, bijuteriile udate cu sînge şi lacrimi, îngropate de t ei mii de ani sub ruinele a şapte împărăţii dispărute şi readuse în sfîrşit la lumină. S c li e ann nu se îndoi nici o singură clipă că a găsit tezaurul ves t t. Abia cu puţ nă vreme înaintea mor ţ i lui se dovedi că se lăsase a ăgit de entuziasm, că Troia nu se a f a nici în al doilea, n i i în al treilea, ci în al şa elea s t at p r d de jos şi că tezaurul era al unui rege care trăise cu o mie de ani înaintea lui Priam.

Schliema n şi so ţ a lui aduseră odoarele în baracă, pe furiş, ca nişte ho ţ u r ări ţ. Apoi u r ă clipa în care a unară bijuteriile în t-un mo r an, pe masa grosolană de lemn. Erau acolo diademe şi agr a e, lanţuri, paftale şi nastu r, ciucuri, f i e şi şerpi de aur. ,,Desigur că un membru al fami l ei lui Priam s t însese în grabă tezau r l în lada pe c re a luat-o cu s i e, fără să mai aibă v eme să-i scoată cheia din br o că. Urcînd pe z d, poate că a fost ajuns d i u r ă de f ăcări sau de un d u man şi a fost nevoit să abandoneze lada, care, pe dată, a fost ac o erită de pie t ele şi lemnăria în f ăcări a palatului."

Şi Schli e ann, v i onarul, ia o per e e de cer c , un co l er, cu care îşi îm-p obeşte soţa - bi j te r ve c de tei m i de a i pe o f meie de douăzeci de ani l - o cnt e plă şi mu r u l : ,,El e l"
Ce să facă cu tezau r l ? S e nu şte s tacă, as tel c ş trea des c p r i se răspîndeşte pre t t den. După multe p ripe ţ i, cu ajuto r l r delor soţiei sale, el t ite te z u r l la Atena, de u de este exp e iat în provincie. Din o r inul mini s uui Turciei, p liţia sigilează casa lui S o l ann, dar nu a f ă nici urmă de a u .
S c e a poate fi s o tt u h ţ ? L laţa turcă pr v d descoperirile a h e logi c era vagă. Pe a c veme do m ea b u ul plac. Nu t ebuie să ne ui-mească dacă ac e t om, c ae îşi schimbase to t l viaţa din pricina unui vis, a v ut, orbit de suc c s, să p ă t e e te z u r l p n t el şi pen t u ş t inţă.
Cu şaptezeci de ani mai înainte, Th o a B r ce, duce de Elgin şi de Kin-c ine, pr o edase la fel, c o altă c oară. Pe atunci Atena mai era încă sub stăpî n ea t c scă. L rdul Elgin p seda u f a, c e p u a menţunea : nimeni să nu-l î pi e ice să ia cu sine de p A co p le cteva bl o r de pia t ă cu inscrip ţ şi c cu figuri. Elgin se fo l si d plin de a c astă fr a ă. El t i-mise la Lo n ra două sute de l î n <ate c p o oabee Par e o uui. Ani de z le a durat · c a ta p n t dr e tu de p r p re t te asupra a c stor minunate piese din arta greacă. Ob ţ erea lor îl costase pe lordul E l 74 2 0 de l i e. D r, în 1816, c nd p r n t - hotăr re a parl a en t lui, cole ţa a fost scoasă la vînzare, nu i s-a plăt t d e t juml Ua te d n s u ă, mai prec s 35 0 O de lire.

ATUNCI cînd Schli e a s c ae la l u ină „tezau r l lui Priam", simţi că a t se s punctul cul m ant al vi e l u .
Putea oare să ţ ntească încă şi mai sus ?
Există ve ţ omeneş t î c e succ e le se adună în c h p atît de neverosi-m l, î ct cel ce le des c e t ebuie să-şi păze a că bine c ndeiul ca să nu cadă în paroxism l terar, ca să nu i osea s încă de la început su p rla t vele de care va av e nevoie pînă la c păt. Sînt însă şi v e ţi care depăşesc superla t vele. Este c l vie ţ lui Heinri c S c e a n , al c i c racter de b a m devenea pe zi c t ece mai uluitor. Su c le lui arheologi c a tng t ei culmi, dintre care u a a fost g ă ea „te z u r lui lui Pri a ", iar a doua va fi explorarea mo r telor regale d i Mi c ne.

5

MASCA LUI AGAMEMNON

UNUL d i tre capitolele cele mai sumbre şi mai sublime din legendele g e-ceş t este povestea plină de pasiuni f este a Pelop i lor d i Micene, povestea întoarcer i şi a mor ţ lui Ag a emnon. Vreme de ze c ani Agamemnon lu a e parte la asediul Troiei. Egist profită de acest răs t mp.

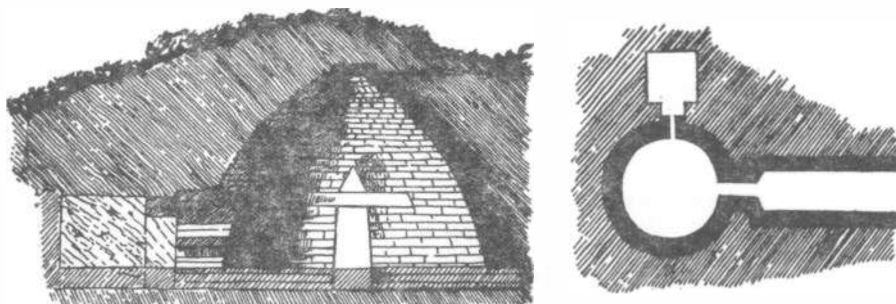
> ***Că-n vreme ce noi luptam la Troia,***
> ***El huzurind în fundul ţării Argos***
> ***Cea cu păşuni de cai, umbla cu vorba***
> ***Stăruitor să-nşele pe soţia***
> ***lui Agamemnon.*** [1]

Un s t ăjer îi vesti întoarcerea soţului. Douăzeci de o a eni aşteptau îna r a ţ. Egist îl p f p Agamemnon la ospăţ. ***Urzi o cursă de satană... Şi după ospătare îl ucise cum cineva ucide-un bou în staul. Şi nu rămase nici un om din soţii lui Agamemnon, cu toţii pieriră prin palat.*** [2] O t ani s scur s ră pînă c î d apă r C e te, f u şi răzbunăto r l, care o ucise p C l temnes t a, mama sa, şi pe Egist, ucigaşul tatălui său.

Dramaturg i au luat ca subiect această în t plare. Zguduitoarea t agedie a lui Esc h l vorbeşte despre Agamemnon ; în zilele noas t e france z l Jean-Paul Sartre a scris o dramă despre C este ; şi aşa, n ci o ată nu s-a pierdut am i t rea despre regele între regi, care a fost cel mai pute r ic şi cel mai bogat stăpîn 11 Peloponesului.

Mi c ne însă nu era numai o cetate însîngerată, ci şi oraşul de aur. D pă Homer, Troia era bogată, dar Mi c ne era încă şi mai bogată şi epite t de „cea cu aur mult" era nelipsit din aproa p toa t descr er i e ei. Te z u r l lui Pr i îl a t l se pe S c em a ; ac u însă cău t un alt te z u . Şi - cea c nimeni n-ar fi cre z t vreodată - îl şi găsi. Mi c ne este situată „la capă t l îndepărtat al Argosului cu grîne aurii", la jumătatea drumului d i t e Argos

[1] *Odiseea,* cîntul III, trad. G. Murnu.
[2] *Ibidem,* cîntul IV.

Secţiune perpendiculară şi planul „Tezaurului lui Atreu".

şi is t ul Corintului. Dacă privim, d nspre apus, ve c iul palat al regelui vedem un cîmp de ru i e, vestigiile unor ziduri enorme, în spatele cărora se ridi c, întîi în pantă dulce, apoi abruptă, muntele Eubeea, unde se află schitul pro fetului I l e.

1n jurul anului 170 din era noastră, Pausa n as t ecu pe aici şi descrise c ea ce văzuse. Schliemann văzu şi mai pu ţ e luc r ri. Cu toate acestea, problema c e se punea arheologului nu mai era aceeaşi ca la Troia: se cunoştea prea bine unde era aşezată Micene. Praful veacurilor se adunase peste ruine ; acolo u de odinioară domniseră regi, acum păşteau t rmele ciobanilor ; ruinele însă erau martorii măreţiei şi splendorilor t ecute.

,,POARTA LEILOR", intrarea principală a palatului, apărea dinaintea ochi- lor u ţ ai călător i or, ca şi „în c p rile te z u lui", considerate pe vrem u drept nişte cuptoare, din t e care cea mai celebră este cea a lui A t eu, c l d i - tîi Pelopid, tatăl lui Ag a emnon. Incăper e subter a ă are o înălţme de 16,50 m, b lta, susţinută doar p r n îmbin a ea pie t elor c cl e ice, descrie o curbă îndrăz n aţă.

Numeroşi autori vechi situau în acest loc mo r intele lui Agame m on şi ale p r etenilor lui. Or, a plasamentul cetăţii se deosebea cu uşurinţă, dar nu şi cel al mormintelor. Schliemann, care descoperise Troia bi z indu-se doar p Homer şi îm p t va părerii t t ror erudiţilor, luă de data a c asta drept călăuză un pasaj din Pausanias şi pre t se că sav a ţ l-a fi t adus pros ş l-a fi înţeles tot aşa. Pînă atunci toată l u ea cre z se - î pre u cu en ge z l Dodwell şi ge r anul Cu r i u - că Paus a ias si t a mo r intele în afara incin t i. S c liemann însă a f rmă că ele t ebuie să se a f e în inte r o r l ei. In cartea sa despre Itaca el sus ţ nuse această opinie, care ară t o dată mai mult încreder e lui absolută în textele vechi, mai degrabă decît în raţ on a en t l ş t nţi f c. Acest lucru n-are însă nici o impo r anţă, f i dcă în curînd săpă t rile îi vor da dreptate.

„ A po r it lucrările în ziua de 7 august 1876, cu 63 de lucrători... Incepînd d i 19 august, am con t uat săpăturile cu 125 de lucrători în medie şi pa t vagonete, înregistrînd reale progrese."

I t-adevăr, după ce a dezgropat o mulţime de vase, dădu peste un straniu cerc, format dintr-un şir dublu de pietre aşezate în picioare. Schliemann recunoscu fără ezitare că este vorba despre „agora" din Micene, pie t ele fiind jilţurile unde luau loc măr i ile din palat cînd se adunau la sfat sau la judecată ; aici crainicul - din *Electra* lui Euripide - chema poporul în agora.

„Unii savanţi prieteni" îi con f r ară părerea. Şi cînd află în Paus a ias fraza u r ătoare, despre o altă agoră: ,,şi acolo întemeiară ei senatul, pen t ca mo r i tele eroilor să rămînă în incinta unde îşi ţneau sfatul", atunci intuiţia care îl făcuse să străbată şase oraşe pînă la tezau r l lui Priam, îi relevă că se află lingă mo r întul lui Agamemnon.

Mai apoi, cînd găsi nouă morminte, din t e care pa t u înzes t ate cu basoreliefuri bine păs t ate, ult i ele lui îndoieli se risipiră, prudenţa căr t ra r lui dispăru şi scrise : „In realitate, nu şovăi nici o clipă să declar că am g ă it morm i tele pe care Pausanias, credincios t adi ţei, le-a a t ibuit lui A t eu, regelui Agamenon, v i tiul său E u imedon, Casandrei şi tovar ă ior lor."

In t e tmp, lu c ările din camera te z ur u ui (în apropiere de p arta leilor) înain t u anevoios. Duri t tea p ă î tu ui c a tebu a îndepăr at în t r z săpătur i e. O dată mai mu t dădu dovada u ei si g a ţe m i a c loase: ,,Sînt convins că tradi ţ a după care aceste cons t c ţ misterioase ar fi slujit de cufere fere c te ae re g or p r tvi este p r e c exactă." P r ele obi e e găsite p r t e dărîmăturile care a c pereau i tarea dep ă eau, p r f eţea fo r elor, f umuseţea execu ţ ei şi calitatea materialelor în t ebuinţate, tot c ea ce descope r se la Troia. Fragmente de f e, vase pictate, un idol de lut ars reprezen t nd-o p Hera, pie t e de toc i ă care slujeau la fă u ea bijute r or („care, fără îndoială, erau toate de aur şi de arg i t", se grăb e te să adauge Schliemann), vase lustruite, perle arti f ciale şi geme.

LA 6 decembrie 1876, notea z în Ju r al scoaterea la lu m a primului mormînt. A fost nevoie să se procedeze cu multă precau ţ e. T i p de 25 de zile, Sofia, colaboratoarea lui n e bosită, se t rîse î genunc h, sco r o n terenul cu un briceag, săpase cu mîin i e. 1n s f r şit, g ă iră nouă mo r nte care conţineau în total 15 schelete... T r iseră o telegramă regelui Gre c ei.

,,E s e o m re bucurie p e t m e să vestesc Ma i 9ă ţ i Voas t e c a descoperit mormintele pe care tradi ţ le a t buie lu Ag a emnon, Casandrei, lui Fu r medon şi însoţitor i or lor, u c i în t pul unui ospăţ de Cl i emnes t a şi de iubi t l ei, Egist."

Pent r Sch l emann nu era posib i ă nici o îndoia ă. Şi, în t -adevăr, o n v - gerea lui părea să fie con f mată de m a multe ra ţ uni. ,, C rpu r e erau l tera l ente acoperite cu aur şi bijuterii", scrie el. Nişte simpli murito r ar f pu t t să fie îngropaţi cu atîtea o oare ? Găsi a r e, a ele b gate şi pre ţ ase

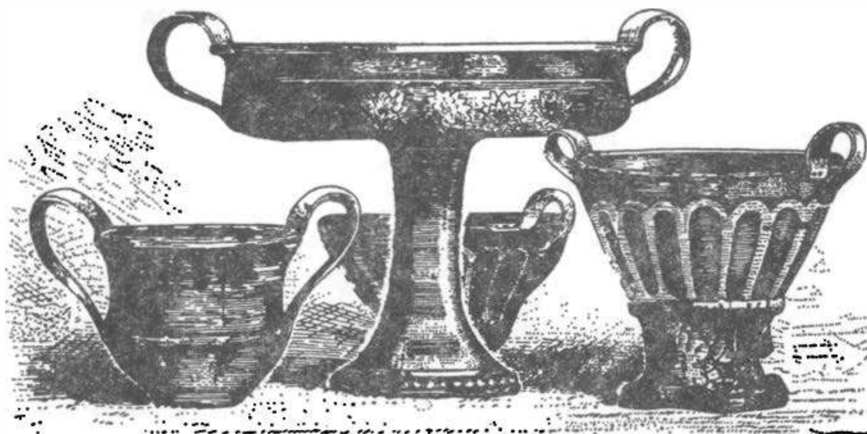
cu care morţi fuseseră înzestaţ pent a putea în f t primejiile din împărăţa umbrelor. Oberă incineraţa găbită a cadavelr. Groparii nici măcar nu aşteptaseră ca focl să mistuie totul şi acoperiseră resturile cu pămînt şi pietiş, cu graba ucigaşilor cevr să li se piardă ur ele. Şi, cu toate c în ap anţă se re s s oiciul de a se îngopa morţ cu podoabele lor, îngroparea şi mor intele î seşi nu const tiau oae, î nevrenicia lor, expresia uri asasinului faţ de v c l ? Nu fseseră oare „azvrlţ în gropi mizere ca nşte hoitri scîrbavnice" ?

Scliemann consultl autoritlţe în care credea, adică autorii antci. Dădu citate din ***Agamemnon*** de Esch, di ***Electra*** de Sofocle şi di ***Oreste*** de Euripide. Nu încercă nici un dubiu şi totuşi, astăzi, noi ştim că teoria lui era falsl. Este adevărat că găsise sub agora nişte mor inte regale, dar ele nu erau ale lui Agamemnon şi ale tovarăşilor săi, ci nişte morminte mai vechi, dupl toate aparenţele, cu cl puţn pat veacuri.

Acest lucru n-avea nici o i poranţă. Ceea c interesa era că înaintase cu un pas în cunoaşterea uei lumi preistorice, că arătase o dat mai mult adevărul poves t or lu Homer şi că scsese la iveală tezaure (î sensul ştinţific şi totodată materal al te r enului), care aduceau dovez despre cea mai veche civ izaţe din Europa.

,,Este o lume pe de-a-ntegul nouă, nebănuită, pe care am făcut-o să pătrundă în domeniul arheologiei."

Acest om minunat, urcat încă o dată pe culmile succesului, cre tratează cu regi şi minişti prin telegrame, care este de o mîndrie fără seamăn, dar niciodată orgolios, în t p ce din toată lumea i se cereau i formaţi, nu uita nici lucrrie mărnt şi ajugea ciar să se ridic î potiva nedreptăţilor. Astfel, înt-o zi, după numeroşi alţi v itator, împăratl Braziliei vizitl Micene şi, la plecare, dădu şefului poliţei, Leonardos, un bacis cu adevărat princar de... 40 de franci. Lenardos awsese totdeauna faţă de Schlemann o purtare loială. Aşa că Schiemann se înfure cînd alţ fnconari, rău voitori, lansară zonul după care şeful poliţei ar,fi primit în realitate 1O0 de franci, însuşindu-şi restul. Schliemann intă în acţiune cînd Leonardos este dat afară din slujbă pentr acest motv. Cercetătorl renumit în lumea înteagă îşi pune în mişcare toate relaţiile în favoarea micului polţai. Procedează fără ocolişuri şi telegr a mins t ui : ,,Ca un conta-se r cu pent multele sute de milioane c care am îmbogăţt Grecia rog să ie r ţ pe prietenu meu, pliţaiul Leonardos din Naupli, şi să-l repuneţi în f cţe. Făceţ-o pent mine. Schliemann." Nep r in răs p imeiat, t ite o a doua telera ă : ,,Jur că poliţaiul Leonardos este cinstt şi conştincios. Totul nu este dect o defăimare. Garatez că a p r it doa 40 de franc. Vreau dreptte." Şi mai fău un lucr, stpid cu desăvîrşire. Trimise î păratulu Brailiei, care, înte tmp, ajunsee la Cairo, urătoarea tel e amă: ,,La plecarea din Nauplia, Maiestatea Voastă a dat şe f ui p lţei, Lenardos, 40 de fraci pent a-i împăr cu ceilalţ poliţşt. Primarul, ca să-l caomiez, a last zonul că ar fi pr i it o mie de franci de la Maiestatea Voastă. Leonardos a fost scos din funcţe şi

Vase de aur găsite la Micene.

<e-abia l-am putut scăpa de închisoare. Dat fiind că îl cunosc de mulţi ani ca un om foarte cinstit, rog pe Maiestatea Voastră, în numele sfintei drep t ţ şi al omeniei, să-mi telegr a aţ cît a primit Leonardos, 40 de franci sau mai mult ?"

Şi Heinrich S c liemann, cercetăto r , îl sile te pe împ ă a t Braz i ei, în numele drep t ţ i, să-şi recunoască în mod pub l c zgîrcenia. Poli ţ t l Leonardos este salvat. Aşa se poartă Schliemann : ca un visător, cînd îşi înto a ce priv i e spre lumea veche, ca un detectiv cu sînge rece, cînd adu l ecă o comoară, şi ca un Michael Kolhaas, cînd se bate pent r o cauză dreaptă.

COLECŢIA obiectelor de aur era impunătoare. Doar descoperirea lui Carnavon şi Carter, făcută în secolul al X -lea în Egipt, mai putea s - umbrească. „Toate muzeele din lume adunate laolaltă nu au nici măcar a cincea parte din asemenea bogă ţ ", sc r a S c iemann.

Tn primul mormînt, găsi pe fiecare din t e cele trei schelete, cinci diademe de aur fin, fru n e de laur şi c r ci de aur. In t -un alt mormînt (unde erau îngropate trei femei) află nu mai pu ţ n de 701 plăci de aur, împodobite cu admirabile mo t ve repre z n t nd f o r şi a ale, flu t ri şi ş rpi ; d ademe de aur p0 c re se v e eau lei şi alte an i ale, lupte între războinic, bijuterii în formă de lei şi grifoni, de c rbi culcaţi şi de femei cu po r mbei. O coroană pe care erau fixate 36 foi de aur încingea fruntea unui schelet, al c cap cra gata să se sfărîme, ca şi altul, îm p obit cu o diademă adm i ab i lucrată, de care mai atî r au încă nişte bucă ţ de cr a u.

In afară de acestea, Sc h iemann mai găsi cinci diademe de aur, împreună cu firul care slujea la prinderea lor, o mulţime de cruci şi rozete de aur,

agrafe şi ace de păr, cristalur de rocă, i ele de agată, prec w şi pie t e ovale de s rdon i şi de ame t st. Găsi scep t e de argint au r t, cu minere de cristal de rocă, pocae şi cutii de a u , podoabe de alabas t u.

Mai găsi (şi acest luc r era cel mai însemnat în t e toate) măş t şi pieptare de aur care slujeau, după t adi ţ e, să apere res t rile regale de orice in f uenţă exterioară. Din nou, el şi so ţ a lui se aşezară în genunchi şi sco r oniră s t atul :e argilă care acoperea cele cinci cada v e din cel de-al patrulea mormînt. T i p de cîteva ceasuri, Schliemann a mai putut contempla capetele acestor leşuri, după care se transformară în pulbere. Măş t le de aur îşi păstrară însă fo r a şi s t ălucirea, şi această fo r ă, t ăsăturile acestor chipuri erau perfect caracteristice : ,,ele sînt într-a t t de deosebite de tipul ideal al zeilor şi eroilor, încît fiecare dintre aceste măş t este cu siguranţă por t e t defunctului."

A găsit inele-sigilii, lucrate în admirabile crestătu r, brăţă r, coroane, centuri, 110 flori de aur, 68 de nasturi de aur simpli şi 118 nas t i de aur cu crestături. Pe pagina următoare din ju r alul de săpături sînt desc r şi al ţ 130 de nasturi de aur, pe altă pagină, ,,macheta" de aur a unui templu, iar mai departe, o sepie de a u . Descrie r e se întind pe 206 pagini. A găsit aur, aur, a u .

La apusul soarelui, cînd înserarea se pogori încet peste Acro p la din Micene, Sc h emann puse să se aprindă focuri „pen t u prima dată după 2344 de a ". Fo c de t b ă ă, a in t d de cele care ves t seră C l te m es t ei şi iubitului ei sos i ea lui Ag a emnon. Cele de acum însă erau menite să-i îndepă r eze pe hoţi de unul dintre cele mai bogate tezaure găsite vreodată într-un mormînt regal.

6

SCHLIEMANN ŞI ŞTIINŢA

ATUNCI cînd Schliemann începu să sape pentru a treia oară, nu mai găsi aur, ci un palat, la Tirint. Adăugnd la aceasta descoperirile lui de la Micene şi cele făcute zece ani mai trziu de arheologul englez Evans, în Creta, avem tblou cmplet al civi l aţei preistorice care a înforit în vrem u e stăveci p castele Mediteranei.

Să vorbim însă mai întîi despre poziţa lui Schliemann în ep o sa, pziţe cae n-a încetat să fie actuală, deoarece şi astăzi încă fiecare cer ctător se zbate sub trul publicului şi al specialiştilor.

Comunicările lui Schliemann erau adresate unui alt public decît „epistolele" lui Winckelmann. Omul de lume al secolului al XVIII-iea scrisese pnt pamenii cultvaţi, pentru un mic cerc de privilegiaţ, pnt cei care aveau muzee proprii sau, cel puţin, cărora li se pe r itea intrarea în ele, dat fi i d că aparţineau curţii. Această lume restînsă a fost zguduită de decoperirea făctă la Pompei, a fost înc î t t pînă şi de dezgroparea u ei singure s t t , dar i teresul ei nu depăşea limitele podelei par c e t te a este tcului şi a tcului Ac vtatea lu W i c e l a era captvantă, însă avea nevoie de sprijinul Peţilor şi al scriitorilor ca stălucirea ei să răzbată în toată adînc i ea şi întinderea secolului său.

Influenţa lui Schliemann se exercita în chip direct, fără intermedar. El îşi făcea cuoscUte toate descperirile a căor a d irator cel mai înf o t era el însuşi. S c sorile lui erau împr ă ate în lume î tr e gă, art c lele lu apăreau în toate z rele. S c em a ar fi fos o v d e a radioulu, c i e at o rafului şi tele v iunii, dacă ele ar fi existat în vemea lu. Desco p r i e de la Troia au a secat în vîrtejul provo c t de ele nu n u a micile g r pu r de iniţiaţf, c p fie c re om în parte. Des c e rle statuilor făcute de Win c e l a n i-au emoţonat pe esteţi, i-au fe r ecat pe cunos c tori. Te z urele descoperite de S c liemann i presionau publicul unei epoci denumte „ep o m lor acţiuni". Oamenii purtaţi de valurile prosperităţi e c nomice, în z s t aţ cu un sold bun-simţ, îl stimau pe acest ***self-made man*** şi erau de partea lui a t nci cînd „savanţii puri" întor c au spatele „profanului".

La cîţiva ani după comunicarea lui Schliemann din 1873, un director de muzeu scria : „Pe vremea cînd s-a făcut comunicarea, în rîndurile savanţilor, cît şi în ale marelui public, domnea o agitaţie neobişnuită. Pretutindeni, în case, pe străzi, în trenuri şi în trăsuri nu se vorbea decît despre Troia. Toată lumea era plină de mirare şi de întrebări. Dacă Winckelmann, aşa cum spunea Herder, «ne-a arătat secretul grecilor îndepărtaţi», Schliemann ne-a descoperit istoria lor primitivă. Cu o îndrăzneală de necrezut, el a împins arheologia de la lampa cu gaz din camera de studiu, sub soarele cerului grec şi a rezolvat problema Troiei cu lopata. El a păşit din domeniul filologiei clasice în preistoria vie şi a pus bazele unei ştiinţe clasice despre preistorie. Ritmul în care s-au petrecut aceste lucruri, numărul impresionant de succese, dubla personalitate a lui Schliemann — nici negustor, nici savant pe de-a întregul, şi totuşi negustor şi savant cu extraordinar succes — campania de reclamă a publicaţiilor sale, toate acestea au deranjat lumea internaţională a savanţilor şi, dintre aceştia, în special pe nemţi."

Amploarea indignării lor s-a manifestat cu prilejul apariţiei celor nouăzeci de lucrări despre Troia şi Homer, care se abătură asupra lui Schliemann în răstimpul a cîtorva ani. Atacurile principale ale savanţilor erau îndreptate împotriva diletantismului său. De-a lungul povestirii noastre ne vom întîlni mereu cu aceşti arheologi rutinieri, care au otrăvit viaţa celor care căutau să deschidă noi drumuri. Dat fiind că atacurile împotriva lui Schliemann erau părtinitoare, ne vom îngădui să cităm aci unele dintre ele. Să lăsăm mai întîi pe un filozof să-şi dea frîu liber furiei sale împotriva „specialiştilor" este vorba de Arthur Schopenhauer :

„Diletanţi, diletanţi ! aşa sînt numiţi cu dispreţ oamenii care practică o ştiinţă sau o artă, cu dragoste şi cu bucurie, *per il loro diletto,* de către cei care li se consacră din interes : pentru că aceştia nu iubesc decît banii pe care îi pot cîştiga de pe urma lor. Dispreţul acesta se bizuie pe ideea mîrşavă că nimeni nu se poate ocupa serios de un lucru dacă nu e împins de mizerie, foame sau lăcomie. Publicul gîndeşte la fel şi, în consecinţă, are aceeaşi părere : de aici şi respectul pentru «oamenii de meserie» în general şi neîncrederea lor în diletanţi. Or, de fapt, diletantul îşi consideră sarcina ca un scop în sine, iar specialistul ca un simplu mijloc. Doar acela se va apuca serios de treabă, care manifestă un interes spontan faţă de ea şi care o îndeplineşte pentru că o iubeşte şi o face *con amore.* Aceştia, şi nu slujnicarii, au realizat cele mai mari opere."

Profesorul Wilhelm Dörpfeld, colaborator, sfătuitor şi prieten al lui Schliemann, unul dintre rarii cărturari germani care au fost de partea lui, scria în 1932 : „N-a înţeles niciodată sarcasmele şi batjocurile cu care numeroşi eruditi şi mai ales filologi germani împroşcau lucrările lui de la Troia şi Itaca. Eu însumi am deplîns ironia cu care unii mari specialişti au privit săpăturile mele în aşezările homerice ; ea mi-a apărut totdeauna nu numai nejustificată, ci şi antiştiinţifică !"

Neîncrederea „s p cial i t or" faţă de „ i t sul" a că r i mun c era încununată de su c es este de fapt neîncr e e r a pe c re o are bur g e l de mijloc faţă de omul de geniu. Cel care are o ca r eră asigurată îl dispreţuieşte pe cel care rătăceşte în nesiguranţă, care „îşi a ză lucrurile pe nimic". A c st d spreţ este nedrept.

Dacă vom încerca să c u o a tem începutu r le c rcetării ş t inţifice, vom constata că un număr i p esio n t de mari desco p r i au fos o p ra unor „diletanţi", a unor „ o t d s" şi chiar a unor „aut o idacţi" c e, obseda ţ de o idee, nu cunoşteau nici frînele fo r a ţ ei profesionale, nici ochela r i de cal ai s ecializăr i şi t eceau d i t -o săritură p ste ba r erele t adiţiei academi c .

Otto von Gue r cke, cel mai mare fizician ge r an din se c lul al X II-iea, era jurist de meserie. De n s Papin era medic. Benjamin Franklin, fiul unui fabricant de săpun, fără s facă studii universitare, nici clasice, a fost nu numai un om politic activ (pen t aceasta nici nu este nevoie de a t tea calită ţ), ci şi un savant eminent. Galvani, care descoperi electricitatea, era medic şi, aşa cum demonstrează Wilhe l Ostwald în lucrarea sa ***Istoria electrochimiei,*** tocmai la c nele c noş t ţelor sale i-au permis să facă această mare des c perire. Frau n ofer, autorul unor excelente lucrări despre spec t ul solar, pînă la vîrsta de 14 ani nu ştia nici să scrie, nici să citească. Michael Faraday, unul d i tre cei mai de s e ă naturalişti, era fiu de po t ovar şi la început a fost legător de căr ţ . Julius Robert Mayer, descoperitorul echivalentului mecanic al căldurii, era medic. Tot medic a fost şi He l oltz cînd, la vîrsta de 26 de ani, îşi publică p r sa lucrare despre aceeaşi temă. Cea mai i portantă lucrare a lui Buffon, matema t ci a şi f i ician, ţ e de domeniul geologiei. Omul care a cons t it p r ul tele g af electric a fost profesorul de anatomie Tho m as Sommering. S a uel Morse era pictor, ca şi Dague r e. Primul a c ns t uit alfabe t l p nt r telegrafie, c lălalt a des c pe r t fotografia. Pasiona ţ creatori ai navei ae r ene di r jabile, Z ppel i , Gross şi Parseval, erau ofiţe r şi habar n-aveau de tehnică.

Lista este inte r inabilă. Dacă s-ar scoate d i istoria ştiinţei aceşti oameni şi operele lor, edificiul s-ar prăbuşi. Şi totuşi, în t i pul vieţii lor, au fost ţinta tuturor batjocurilor şi sarcasmelor.

Lista poate fi cont i uată şi în istoria ştiinţei de care ne ocupăm. William Jones, care a dat p r a t adu c re bună din sanscrită, n-a fost orientalist, ci înalt magis t at în B ngal. Grotefend, pr i ul c re a descifrat cuneifo r ele, era filolog clasic, iar con t uatorul său Rawlinson, ofiţer şi po l tician. P r ii p i p d ul lung al de s ifrăr i hierog l felor l-a făcut Thomas Young, un medic. Şi Cham p llion, care a dus-o la bun sfîrşit, a fost profesor de istorie. Humann, care a dez g opat Perg a ul, era inginer de căi ferate.

Ajunge această listă p n t ce am a v t de spus ? Desigur, nu se poate tăgădui valoarea specialistului. Dar, atunci cînd mijloa c le sînt oneste - oare

nu rezultatul contează ? Oare, un „intrus în tagmă" nu merită recunoştinţa noastră ?

SCHLIEMANN a comis desigur greşeli grave în cursul primelor săpături. A dărîmat clădiri vechi, care aveau valoare arheologică, şi ziduri care ar fi dat indicaţii preţioase. Ed. Mayer, marele istoric german, recunoaşte însă pe bună dreptate : „Lipsa de metodă de care a dat dovadă Schliemann săpînd direct pînă la fund a adus un mare serviciu ştiinţei. Dacă s-ar fi făcut săpături sistematice, fără îndoială că cele mai vechi straturi ale colinei şi civilizaţia pe care o numim „troiană" n-ar fi fost niciodată descoperite."

Din nefericire, primele interpretări şi date furnizate de Schliemann sînt aproape toate false. Însă cînd Columb descoperi America, credea că a găsit India. Aceasta îi micşorează oare cu ceva meritul ?

Un lucru este sigur : dacă în primul an a atacat colina din Hissarlîk, aşa cum un băieţel şi-ar sparge jucăria cu ciocanul ca să vadă ce se ascunde înăuntru, bărbatul care a scos la lumină cetăţile Micene şi Tirint trebuie să fie considerat pe drept cuvînt un cercetător serios. Dörpfeld, precum şi marele cărturar englez, Evans, sînt de această părere.

Ca şi Winckelmann, care suferise de pe urma „despotismului" Prusiei, Schliemann a îndurat neînţelegerea ţării în care s-a născut şi în care a visat cît era copil. În ciuda săpăturilor sale, ale căror rezultate erau cunoscute în lumea întreagă, ediţia a doua din *Explicarea Iliadei*, de un oarecare Forchhammer, a mai apărut şi în 1888. Or, aceasta era o lucrare în care autorul ţinea să explice stîngaci războiul Troiei ca o luptă între maree şi fluvii, între ceaţa şi ploaia din cîmpia troiană. Schliemann însă se apără ca un leu. Cînd principalul său adversar, căpitanul Boetticher, personaj prostănac şi chiţibuşar, îndrăzni să pretindă că Schliemann distrusese cu bună intenţie bucăţi întregi de zidărie în scopul de a suprima ceea ce ar fi putut contrazice ipoteza vechii cetăţi Troia, savantul îl invită pe cheltuiala sa la Hissarlîk. Unii experţi asistară la întrevedere şi confirmară punctele de vedere ale lui Schliemann şi Dörpfeld. Căpitanul privi de jur împrejur, luă un aer îmbufnat, se înapoie acasă şi declară că „pretinsa Troie" nu era decît un imens cuptor de crematoriu. În 1890, Schliemann invită savanţi de orice naţionalitate să asiste la săpăturile lui. Construi pe valea Scamandrului cabane de scînduri, unde puteau locui paisprezece savanţi. Englezi, americani, francezi şi germani, între alţii Virchow, răspunseră la chemare. Uluiţi de ceea ce vedeau, aceştia confirmară la rîndul lor declaraţiile lui Schliemann şi Dörpfeld. Colecţiile lui aveau o valoare de nepreţuit. În virtutea testamentului său, ele urmau să revină, după moartea lui, muzeului naţiunii „pe care o iubesc şi o stimez cel mai mult". El le oferi mai întîi guvernului grec, apoi Franţei. În 1876 scrise unui baron rus din Petersburg : „Acum cîţiva ani, cînd am fost întrebat care este preţul colecţiei mele troiene, am răspuns 80 000 de livre. După ce am petrecut însă douăzeci de ani din viaţa mea la Petersburg, nutresc pentru Rusia un sincer

ataşament şi am dorinţa fierbinte ca această ţară să binevoiască a-mi primi colecţia. Iată de ce nu cer guve r ului rus decît 50 000 de livre şi, dacă este necesar, aş fi gata să las la 40 000."

Dragostea lui profundă şi spontană se îndrepta însă către Anglia, unde aflase cel mai vibrant ecou, unde coloanele ziarului „Times" i-au fost puse oricînd la dispoziţe, în t p ce toate ziarele ge r ane îi refuzau articolele, în sfîrşit, ţara al cărui prim-minis t u, Gladstone, îi prefaţase lucrarea despre Micene (ceea ce celebrul A. H. Sayce, de la Oxford, făcuse mai înainte pentru cartea sa despre Troia).

Dacă, pînă la urmă, colec ţ e sale au fost totuşi tr i ise la Berlin, ,,în scopul de a fi păstrate pentru totdeauna în întregimea lor", acest luc r se datorează, o dată mai mult - ce ironie l - unui om care nu se o upa cu arheologia decît ca amator, marele medic Virchow, care obţinu ca Schliemann să fie numit membru de onoare al Societăţii antropologice şi, în sfîrşit, cetăţean de onoare al oraşului Berlin, în acel a i t mp cu Bismark şi Mol t e.

Ca un hoţ, Sch l emann îşi ascunsese odinioară comoara şi o apărase împo t iva autorităţilor. După nenumărate peripe ţ i, unele piese importante d i colecţia sa de la Troia şi Micene ajunseră în cele d i u r ă la muzeul preisto r c din Berl i . Aici, aceste como r au stat în pace zeci de a i şi au supravieţuit unui mare război. A p i veni a doilea război mondial. Incepură să cadă bombele. O pa r e din colec ţ e scăpă teafără şi, pen t u a preve n a te nenoroci r, fu t imisă în locuri sigure. ,,Comoara de aur a lui Priam" a ajuns mai în t la banca de s t t p r siană, apoi în adăpostul a t erian din parcul zoologic al Berlinului. Ambele clădiri au fost n i icite. Cea mai mare parte din tezaurul de cer a ică a fost dusă la Schonebeck, pe Elba, la c a tel u Petruschen din Breslau, şi la castelul Lebus. La S c onebeck nu mai există n ic. De la Pet r schen, nici o ştire. Castelul Lebus a fost jefuit, apoi s-a ho t rît demolarea lui. Locuitorii satului, care rămăseseră în viaţă, nu ş tau c însemnătate aveau toate acele lăzi pline de vase, ul c oare şi cupe, din care băuser l şi mîncaseră vechii troieni şi neamul regesc al A t zilor şi... le-au pus din nou în func ţ e l Viaţa îşi reluă cursul. Iar cînd un i d i tre ei se însurau, în seara din ajunul nunţii [1], flăcăii şi fetele încărcau o roabă cu u r e şi amfore, din desco p ri r e (ără de preţ ale lui Heinrich Schliemann, şi le sfărîmau în ţpetele de bucurie pe pragul casei mirilor l

As:fel, o parte din Troia a fost din nou dis t ă în an u 1945 şi dezgro p tă iarăşi, în Ge r ania...

[1] ***Polterabend,*** **ajunul nunţii, sărbătorit prin tot felul de petreceri şi prin spargerea unor vase în faţa ferestrelor viitorilor soţi. — *N. T.***

7

MICENE, TIRINT
ŞI INSULA MISTERELOR

IN 1876, Schiemann îşi începea lucrărie la Micene ; în 187 8 1879, cu ajutorul lui Vir c ow, des c perea la Orhomenos, c de-a t eia ce t te pe care Homer o den ea „aurită", tavanul somptuos a vstieriei lui Mi n s ; în 1882, revenea pen t u a treia oară în Troada, împreună cu Dorpfeld, şi, doi ani mai tîrziu, po r ea săpăturile la Tirint.

Din nou, evenimentele se re p t ră: zidul palatului de la T i t era de teriorat, fiindcă un incendiu tr a sfo r ase pie t ele în var şi arg i a care le lega în t e ele, în cărămidă. Arheologii considerau că aceste ziduri erau nişte r ine din evul mediu şi călăuzele exp l cau turiş t lor că la Tirint nu era nimic interesant de văzut.

Schliemann avea însă încredere în autorii clasici şi începu să sape cu un asemenea entuziasm incit distruse puieţii de ch i ion ai unui ţăran din Kofinion şi fu obligat să plătească o a endă de 275 franci.

Legenda spune că Heracles s-a născut la Ti r t. Zidurile ciclopice erau considerate în antichitate ca o minune. Pausanias le compara cu piramidele d i Egipt. Se spunea că Proitos, regele legendar din Ti r nt, adusese şapte ciclopi ca să cons t uiască aceste ziduri, care mai existau aidoma şi în alte părţi, mai ales la Micene, incit Euripide numea Argolida „ţara ciclopilor."

Schliemann scoase la lumină teme l e unui palat, mai impunător decît toate celelalte pe care le găsise şi care evoca în chip izbitor măre ţ a populaţiei preistorice care îl cons t uise şi a regilor care l o uiseră în el.

Asemănător unei fortăreţe, palatul se ridica p o s t ncă de calcar. Pereţii lui erau făcu ţ din blocuri lungi de 2 - me t i, înalte de un metru şi groase tot de un metru. La nivelul inferior, care cup r dea doar magaziile şi grajdurile, zidur i e, aveau o gros i e de şapte pînă la opt me t i, iar c le de la apar a-mentele suver a ului, unsprezece me t i, p o înălţime totală de şaisprezec me t i.

Ce privelişte t ebuie să fi oferit aceste să l i ense, cînd se aduna mulţimea de războinici îna r aţi l P nă în momentul c nd S c iem a n îşi începu săpăturile, nu se cunoştea planul acestor palate home r c. Cele apa r înd lui Me-

ne l u, Odiseu şi altor regi d păruseră cu totul ; char şi la Troia vestgiile palatlui lui Pri a nu îngăduiau să se cuoaă felul c erau d puse încăperile.

Şi iată că unul dinte acste palate ieea p ţ cite puţi din pămînt. Aci ,e afau sălile hiposte şi vastele apa r ente ; mai înclo, crtea bărbaţlor, cn altarl ei, i puătorl megaFon cu ante c era şi vestbuul lui ; în sfîrit, băie (al căror pav i ent era făct dint-un singur bloc de cal c de 20 000 de klogram), unde eroii lui Homer îşi scăldu şi parfumau trupurie. Dnt-o dată, paaje întregi din *Odiseea* pri n eau viaţă : întoarcerea iscusi t lui Ulise, ospăţul p ţtorilor, maa c d sala ce mare.

Mai existau însă şi ate luc r ri, mult mai ciudate. Pe de o parte, stlul în care era lucrată olăria, pe de altă parte frescele. Schlieman îşi dădu seama de îndată cit de mult se asemănau vasele, ceramica, oalele, chipurile de pămit ars, cu cele aflate la Micne şi începea să vadă o legătură înte acstea şi cele pe care anumiţi arheologi le descoperiseră la Asine, Nauplia, Eleusis şi în diferite insule, dintre care cea mai importantă era Creta. Oul de stuţ pe care il dezgropase l Micne (şi desre care, la încput, crezse c este un vas de alabas t) nu provenea oare di Egipt ? Vasle cu motve denumite „geometic" nu cumva le intoduseseră fenicieni, încpînd din anul 1 5 î.e.n., la curtea lui Tu t es al Iii-lea ?

Print-un lung şir de raţonamente încercă să demonsteze că o civi l aţie comună (originară din Africa sau Asia) s-a răspîndit pe înteaga coastă orientală a Greciei, cuprinzînd majoritatea insulelor şi că cen t l ei cultural era fără îndoială Creta.

S c emann a găsit pr i ele resturi ale acestei ci v aţi, p care o numim creto-miceniană. Un alt cărt rar avea să-i înteească opera.

TOATE sălile palatului erau date cu var. Toţi pereţ erau împodobiţ cu fresce în fo r ă de frize, majoritatea find încadrate cu o panglică albastă şi gabenă care se desfăşua p totă suprafaţa, la înălţmea o ului, şi împărţea preţi î două.

Una dnte aceste fresce atrage îndeosebi atenţa. Pe un fond albastu este reprezentat un taur vînjos, pătt cu roşu, cu ochiul rotund, din care ţşnesc sclpiri sălbatice, sărind la atac cu coada ridicată ca un bici. Pe acest taur se află un bărbat, care se ţ e stîns cu o mină de un co r al an i alului, într-o attudine ce poate fi inte r retată fie ca un sat, fie ca o figură de dans.

In crtea lui despre Ti r t, S c emann aduce dotor lui Fabricius u r ătoarea lămurire : ,,S-ar putea foarte bie c băbatu de p gr u azl taurlui să fie considerat ca un căleţ de s a ă, su c un îmb l tor de tauri, fiindcă at t d e lui hotărîtă arată că vea să sa p spi n ea a aluui în goana lui sălbatcă, la fel cu acel îmblnzitor de cai pomenit, după c u se şte, în

Iliada, care sare în galop întins de pe o sp i are pe alta a celor patru cai pe care îi mină lao l ltă."

Dacă Schliemann ar fi cedat dorinţei pe care o nutrea de multă vreme şi s-ar fi dus în Creta, ar fi găsit un lucru care ar fi l i pezit sensul tabloului şi, totodată, i-ar fi încoronat opera p rsonală.

Pînă în ult i ele clipe ale vieţii, Schlemann n-a abandonat proiectul de a face săpături în Creta, mai cu seamă la Cnossos, unde spera să afle multe, judecind după mulţimea dărimăturilor.

Cu un an înaintea morţii, scria : ,,Aş vrea să-mi închei lucrările pr i tr-o mare operă : să dezgrop palatul preistoric al regilor din Cnossos, în Creta, pe care cred că l-am descoperit acum t ei ani."

Dar Schliemann avea să în f unte mari dificultăţi. Obţinuse autorizaţia scrisă a guve r atorului Cretei, însă proprietarul se opunea ca cineva să-i „scormonească" terenul şi nu consimţea să-l vîndă decît la preţul excesiv de 100 0O de fr a ci. Schlemann se tocmi şi obţinu o scădere a preţului la 40 O . Cînd se fntoarse, după o călătorie, ca să în c eie tîrgul, n u ără măslnii de pe viitorul său domeniu şi descoperi că terenul fusese altfel jalonat decît c nveniseră şi că nu-i mai :ămineau decît 888 pom în loc de 2 500. Abandonă t anzac ţ a. Spiri t l mercant l fu mai put e ic d e ît pasi u ea p n t a heol o e. S c lie m cheltuiesc o în t eagă avere pen t u ştiinţă ; d i p r c i a recoltei adus de 1612 măslini renunţă să rezolve nenumăratele probleme ale preistoriei, căreia descoprirle făcute de el î fu r zase unele elemente.

Este u luc r regr e bil ? Nu. Viaţa lu era boga t şi p l ă de even i ente cînd, în 1890, m o t e l-a surp r s în plin luc r şi c d pămn t l a pr i it rest u le c lui c a e i s u s se a t t e s e ete.

1n decembrie 18 9 , dorea să se ducă lingă so ţ a şi c p i să. Suferea foarte tare de nişte dureri d ure hi. Pr e c u at de proi e tele lui, s-a mul ţ t pe cînd era în trecere prin Italia, să consulte nişte medici obscuri, care îi dădură a igurări asupra stării sănătă ţ . Dar, în ziua de Crăc u , se prăbuşi în P i zza della Santa Carità din Neapole. Era perfect c n t ent, dar pierduse uzul vorbirii. Nişte p rsoane milos t ve t ansportară m ona r l pînă la spital, unde i se refuză internarea. La .comis a atul de pol ţ e se gă i aupra lu a d e a u ui docor. F i d c h at, medi c l e x l că cu c e au de-a face, şi ce r o trăs u ă ca să-l t ansporte. Cei d jur pr v ă omu cu c t l p ă t. Imbrăcat s i plu, pă r i un o s rac. l t r bară c e va plăt c e t eli l . M e icul s gă : ,,Omul acesta este bogat !" Vîrî mina în b u na r l bolna v lui şi s c ase o pungă plină de aur.

1n timpul nopţ i , fără să piardă o clipă cunoş t ţ , Sc h ema n suferi un adevărat mar t riu. In zori, muri.

Cînd c r ul lui fu t a p r t la A t na, regele şi p r ţ l moş t n tor a Greciei, reprezentan ţ i diplomat ci ai puter i or st ă e, m ti pre c ş p r- ş e ţ t t ror i st t telor ş t ţ ce d i ţară asis t ră l f ner a . In f ţ

bustului lui Homer, ei aduseră mulţumiri filoelenicului care adăugase o mie de ani la istoria antchităţii greceşt. Alături de sicriu se aflau soţia şi cei doi copii.
Copiii se numeau Andromac şi Agamemnon.

NĂSCUT în 1851, avînd teieci şi nouă de ani la moartea lui Schliemann, englez pri excelenţă, Arthur Evans ura să desăvîrşească tabloul pe care începuse să-l schiţeze Schlieman.
Deosebirea dinte aceşti doi bărbaţi era izbitoare. Evans îşi făcuse studiile la Harrow, la Oxford şi la Got gen. Incepu să se intereseze de hieroglife, descoperi în an u te c actere de s c ere o i n uenţă cretană, plecă spre Creta, unde începu să facă săpătri î 1900, fu n u it în 1909 profeor de arheologie preistorică la Oxford, se ridcă încet dar si g pe teptele ierarhiei ştnţfic, adăugă numelui său cuvîntul ***„Sir“,*** p r n u eroase distincţii (cităm, în 1936, preţioasa medalie „Copley" at buită de ***Royal Society) ;*** p scurt, în ce priveşte caracterul şi eoluţia sa, era exact la polul opus faţă de otreierătorul indepen d nt care f sese Sch l ma n.
Rezultatele cercetărilor sale n-au fost însă mai puţin interesante. Venise în Creta să confi r e teoria sa despre aumite caractere de scriere care îi atăseseră atenţia. Nu credea că va rămîne multă vreme acolo. Incepu să se plimbe pr i insulă şi văzu vst g e i punătoae cae îl fascin s ră m i înai te pe S c iemann. Şi, înt-o bună zi, îşi părăsi teor i e ca să ia hîrleţul în mină. Aceasta se înt î plă în aul 1900. Un a mai tîrziu, anunţa că mai are nevoie de u at a c sl scatl l iveal luc r c e ar putea interesa ştnţa. Se înşela însă. De fapt, după un sfert de veac, mai săpa încă în aclaşi loc unde nu credea că va sta prea multi veme.
Ca şi Schliemann, Evans a mers pe urma miturilor şi legendelor. Ca şi Schlemann, a dezgropat palate şi tezure. Nu numai că a dat un cadru tabloului făcut de Schliemann, dar a mai schţat şi altele, cre sînt încă neterminate. Infigînd hîrleţul în pămîntul Cretei, descpr insula misterelor.

8

FIRUL ARIADNEI

CRETA este situată la periferia unui lanţ de munţi care se întind din Grecia pînă în Asia Mică, tecînd pri Marea Egee.

Marea Egee nu era o fronteră e t ică. Schlieman dovedise acest lucru cînd găsise, la Micene şi la Tirint, obiecte provenind di ţinuturie îndepătate - Evans avea să afle în Creta obiete de fildeş ci Africa şi statuete dih Egipt. Comerţul şi războiul au favoriat relaţile stabilte în cadrul lumii restînse din a t c tate, l u e paşnică şi în acelaşi t p rapac, la fel ca şi marile societăţi actuale. Insulele formau deci, împreună cu cele două pa t i-mame, o unitate culturală şi ecnomică. Patria-mamă nu însemn contnentul. Curînd se va dovedi că adevărata patie de origine (în măsura î care aceasta avea o actvtate creatoare) era una dinte insule, şi anume Cret.

Aşa cum spune legenda, însuşi Zeus s-a năcut acolo d Rea, Pămîntul-Mamă, în peşterea Dikte. Albinele îi aduseră miere, capra A altea îl hrăni cu laptele ei, n fele îl îngrjiră. Tineri vo i ici se adunară ca să-l apere de propriul lui tată, Cronos, mîncător l de copii.

Se mai spune că aici a domnit Minos, regele legendar, fiul lui Zeus, unul dintre cei mai puter ici suverani, al cărui nume cei vechi îl rosteau cu respct.

Evans îşi încpu săpă t e în apropiere de Cnossos. Zidurile erau foarte aproape de suprafaţa pămîntului. Cîteva ceasur de lucru dădură bune rezultate. La capătul a cîtor a săptămîni Evans prvea cu uimire ruinele care se întindeau pe opt ari şi, în cîţva ani, ieşi înctl cu încetul d pămînt, un palat care acoprea două hectare şi jumătate.

Planul, foaes iplu, avea anu ite asemă ă cu palatele di Micene şi Tirint, dar proorţe ipunătoare, mă e şi f ueţea lui dov eeau că fortăreţele de pe cntnent nu puteau f decît creţii de ordin secndar, capitale de colonii, centre provinciale.

In jur l unui i ens dre t n , fo r at de curea ca mare, se ridicau corpurile clăirilor de căr ă dă neară, c tavane drepte, suţnute de stlpi. Incăperile, coridoarele, sălile de la difertele e je erau î păr te în chip confuz, un om putnd lesne să se acundă sau să se piardă, înct cuvntul „labirint"

venea adeea pînă şi pe b u le c l u mai naiv d n t e vizitatori, c h ar dacă nu ştia că, după cum spune lege n a, regele Min o l-a pus pe Dedal să cons t uiască un labirint care a slujit de m o el t turor celorlalte.

Evans nu ezită să anunţe l u ii în t e i că des c perise palatul lui Minos, fiul lui Zeus, tatăl Ariadnei şi al F e rei, stăp î ul labirintului, care se r ea de bîrlog unui mons t u în f c şător, jumătate om, j u ătate taur : Minota u l.

Evans găsi unele lu c ri uluitoare. Popo r l din aceste loc u i - popor despre existenţa căruia nu se ştia de c t din legende şi despre c a e Sc h iemann nu cunoştea decît vestig i e pe care le d e co p rise în colon i le de pe con t nent - trăise în lux şi în desfr u şi, aj u s pe cu l i, desigur că se lăfăise în sibari t sm [1], al cărui rafinament împ i s la m a i u poartă în sine ge r enele r i ei.

Doar prosperitatea e onomică poate sta la orig i e unei asemenea decadenţe. Creta era p v em u i ceea c e te şi astăzi, un ţ nut bogat în viţă de vie şi măslini, şi - prin însuşi caracterul său insular - un cent r al comerţului, mai cu seamă mari t . L u ea întreagă rămase uluită aflînd că acest somptuo' palat presto r c era t o al lipsit de fortificaţii şi z duri de apărare. Luc r l căpătă o explicaţie atunci cînd se descoperiră mărfurile a căror pază necesita o forţă mult mai i por t tă, mult mai ofensivă decît simpla o rehşte a unui zid gros, adică o flotă c pabilă să dom i e mările.

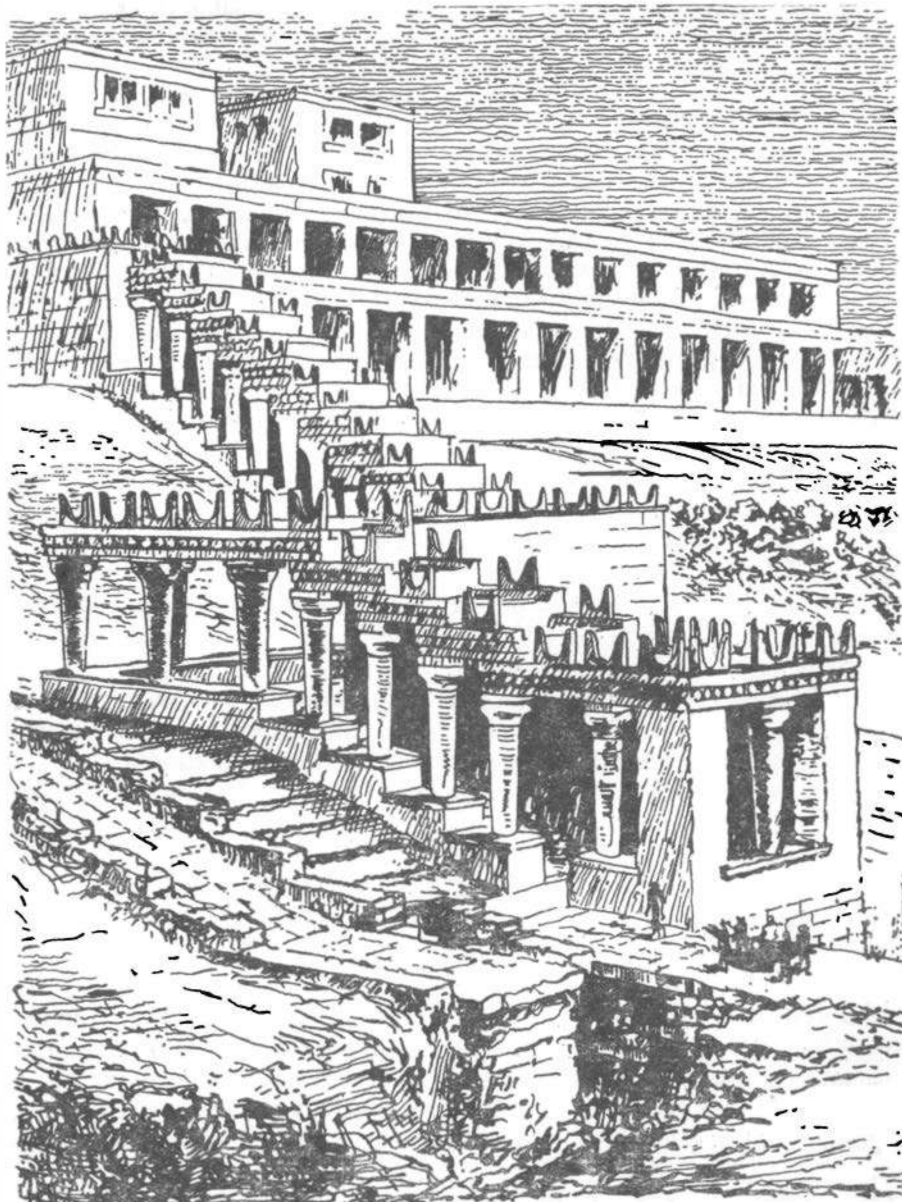
Aprop i du-se de insulă, na v gato r i din t ecut nu vedeau în faţa lor o fortăeaţă, ci un palat cu c loane albe, cu p reţii împodobiţi cu stu c turi, strălu c i d sub soarele arzător al Cretei ca o bijuterie a mării, o m nune de bogăţie şi de s t ăluc i e.

Evans descoperi de p zitele. Chiupurile erau adunate în rînduri s t înse ; chiupuri eno r e (odinioară pline c ulei), bogat decorate, aco p r te cu mo t ve ar t stice asemănătoare celor descoperite la Tirint. Ev a s se s t ădu să evalueze capacitatea reze r elor de ulei. Provizia unui sin g r p a at a t ngea 75 000 de li t i.

C i e se bucurase de as e enea bogăţii ?

In cu r nd, Evans îşi dădu se a a că descoperirile sale nu puteau aparţine toate a c le i şi ep o i, că nu toate zidurile aveau aceeaşi vîrstă, că obiectele de ceramică, de faianţă sau pictu r e nu aveau toate acelaşi s t l. Datorită unei ex a inări aprofundate, el a pu t t recunoaşte unele ce z ri în ace a tă civilizaţie. El a desluşit - şi împăr ţ rea lui a rămas valabilă pînă ast ă i - o perioadă preminoică, între m i eniile III şi II, o pe r oadă minoică prop r u-zisă, p nă aprox i a t v în ju r l a ului 16 0 î.e.n., şi o pe r oadă p t inoică, cea mai s c ră, c re s-a te r inat b r sc în ju r l anului 12 5 î.e.n. Chiar şi în antea primei pe r oade el a găsit u r e depre o a c vitate u ană da t nd din perioada

[1] **Cuvînt format din numele oraşului Sybaris, colonie aheeană de pe coasta de sud a Italiei (Lucania), cunoscut în antichitate prin bogăţia, luxul şi viaţa de petreceri a locuitorilor lui. Sybaris a fost distrus în 510 î.e.n. de alt oraş grec, Crotona. — *N. T.***

Reconsitituirea faţadei palatului din Cnossos (după Th. Fyfe).

Zeiţă cretană cu lei. Amprenta unui inel cu sigiliu, găsit la Cnossos (aproximativ 1500 î.e.n..)

numită neolitică, în care toate uneltele erau de piatră, întrebuinţarea metalelor fiind încă necunoscută. Evans le-a atribuit o vîrstă de zece mii de ani. Dacă alţi savanţi nu au fost de acord cu această cifră, în schimb s-au oprit asupra datării de cinci mii de ani.

De unde vin aceste date, această împărţire în perioade ?

EVANS a găsit pentru fiecare epocă obiecte de origine străină, resturi de ceramică şi vase din Egipt, care puteau fi datate în chip precis după dinastiile de faraoni. El consideră ca perioadă de apogeu trecerea de la epoca minoică propriu-zisă la epoca postminoică, în jurul anului 1600 î.e.n., cînd a trăit probabil un Minos, comandant al flotei, stăpîn al mării. Aceasta a fost epoca în care prosperitatea generală a dat naştere luxului. Atunci se întreţinea un adevărat cult al frumuseţii. Frescele reprezintă adolescenţi care se plimbă prin cîmpii culegînd brînduşe cu caliciul delicat ; fete tinere care se joacă în lanuri de crini. În acea epocă, civilizaţia se traducea printr-o desfăşurare de fast. Pictura nu mai era o artă supusă formei, ci o beţie de culori, o revărsare de lumină. Locuinţa nu mai era o necesitate, ci un lux. Veşmîntul nu mai răspundea pur şi simplu cerinţelor naturii şi moralei, ci devenea o problemă de gust şi de rafinament.

Nu este de loc de mirare că Evans şi-a calificat descoperirea drept „modernă". Această construcţie, de importanţa Palatului Buckingham, poseda conducte pentru scurgerea apelor, săli de baie luxoase, dispozitive de aerisire, canale de scurgere şi latrine. Paralelismul cu epoca modernă era şi mai izbitor atunci cînd se analizau oamenii, atitudinile lor, veşmintele, moda.

La începutul perioadei minoice mijlocii, femeile încă mai purtau o bonetă ascuţită, o rochie lungă bălţată, despicată în faţă şi ţinută de un fel de brîu ; gulerul, scrobit parcă, se deschidea în dreptul sînilor.

Acest costum vechi începu să se complice din ce în ce mai mult în cursul perioadei următoare. Rochia simplă a fost înlocuită de un corsaj cu mîneci, foarte ajustat pe trup, care, de data aceasta, dezvăluia pieptul cu o cochetărie provocantă. Fustele cu volane erau foarte lungi, acoperite cu desene variate

„Dansatorul cu taurul". Reproducere de pe o piatră gravată din Creta.

şi mul tcolore, unele f nd împodobite cu u mo tv reprezentînd o movilă pe care creşteau lo t şi s tli z ţ ; p de aupra f stei, femeile purtau un şo r de culoare vie. Pălăria con că luă l o ul b n tei acu ţ te. Am putea spune char că „mode r ta t a" lor era chiar prea exagera t . Dacă, p n t femei, este mo-dem să poarte pă r l s rt, atun c cretanele erau hipe r o eme, deoarece îşi rădeau creşte t l c şi bărba ţ l

As t el pot fi ele vă z te în picturi : în t -o atitudine graţioasă şi nepăsătoare, lungite molatic p n i te fotolii de g r d i , jucîndu-se cu o mănuşă, făcînd c nversa ţ e cu un fa r ec foarte par i an în privire şi în expresie - cum să-ţi p o imagina că a c te do a e au t t cu m de a în u r ă ?

Pen t a ne da s d a astă înde p î tmp es t de aju n să a n-căm o pri v re asup r bărba ţ or. To ţ , fără excepţie, sînt îmbră c ţi doar c un şorţ p r ns de mij l o .

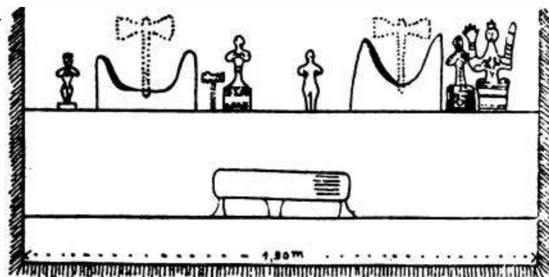
Intre toate tablou r le admirab i e pe c re le-a desco p r t Evans („a căor fa r e şi a t ac ţ e i-a m at c ş p lucd1to r i no t i neciopli ţ ") era u ul al c s biect ne e te cuno s t : „D a to r cu t u r l".

Dansator ? A t ? I tă c c S e n ond des c perise a c e a i - g la T i int, în a c obs ură fo r ţă d provinc i , unde nu ex i ta n i c c re să-i amintească de v ch le l e ende, de p ve tile cu tauri, de v c t me, de s î gele aburind pe a tare.

Dimpotrivă, Evans s c rmonea pămîn t l î n uşi p ste care d o nis Mino, s t pînul Minotau r lui, a c l mon s c înHlţ ş re de taur. Ce sp u e leg e da ?

M i os, rege al Cn o osulu i al C r tei şi al t t ror mărior eleni c , îşi t se fiul, Androgeu, la At e a c să i p te la J o u . Mai pute r c dect to ţ g i , fo proclamat în v ngă t r, şi Egeu, r gee Ate n i, îl omorî din geloz e. Ta t , pl i de minie, îşi t fo t la At e a, pră d or a l, îl supuse şi ce r o în s -mintătoare repara ţ . O dată l n ă ani a neni t ebuiau să t tă în d r mons t ului lui M i os, foar e tner mi, şapte adoles c nţi şi şap t f e ioare. Dar,

Altar din Cnossos. După o schiţă făcută de Evans.

l ai treilea te r en fatdic, Tesu, fiul lui Egeu, î torcindu-se d i tr-o l u gă căătore plină de fapte eroi c, c e s se ducă în Creta c să o oare mons t ul.

De c targe l c răb i or a t n e n erau pri n e p î e negre, iar Teseu t ebuia să anne pî n e a b, la întoar c re, da c încer c r e lui va fi fost în c nunată ee su c s. Aria d a, f ica lui Mino, îl vă z pe tnărul s rtt mor ţ şi îl în d ăgi. Ea ii dărui o s bie ca să se a p re şi un ghem de lină, al că r capăt îl p r e d mna ei c n Teeu i t1 în lab i nt. In t-o luptă c r cenă, Teseu în v se m nst r l. Datorită firului de lină îşi găsi drumul şi fugi împreun1 cu Aria d a .i tovarăşi săi. Era în ă att de ferict că scă p cu viaţă, i ct nu se mai gîndi să s imbe pî n e l, a cum făgăduise. Egeu, ta t l lui Teseu, văzînd pînzele negre, le luă drept un s e n de moa te şi se a r ncă în m ae.

A c a tă legendă va pe r ite expl c ea tab l ului ? D uă fete şi un băiat se joacă cu un t ur. Este vo r oare de un j o ? Nu este mai degrabă o luptă tragică ? Tablou repr e intă v c i le M i otaurului, al că r i n u e îns e na, poate, „tau r l lui M i os" ?

Dacă s- a f mers mai departe cu eompara ţa d i te l e endă şi c a c se descop rse, ar fi în c put să se rdi c şi alte p l e. De igur că ex i ta un s î - b re de adevăr: o dov a ă era labi rntul. S putea pr e p ne că victoria lui Teseu simboliza vi cora nă v to r or v niţi de p c o tnent, c a dis t se eră paatul lui Mi n s. Era în ă puţin probab i că o r1bunare p r onaă a lui Mino - eno r ul sac r cu p r t în s c imbul ucide r fiului s u - ar fi fost ra ţ nea p n t c e i se ds t e regatu.

O c m ar fi rega t a f st ds t ; s-a prăb u it atît de b r sc şi de c o plet, inc t autorii r inei l u n-au a v t nic mă c t pul să vadă, să audă, să înveţe ; tot a tt de c mplet c u , t ei mii de a i ma t u, o mină de spanioli au nimcit imperiul lui Mont e a, incit n-au mai r ă as decît ru i e şi pie te sfărmate, lipsite de grai.

De unde venea acest p p r, ce s-a întîmplat cu el ?

Originea şi s f rşitu bogatei civil i ţ i c t este încă şi a t 1 i o problemă p n t toţi a h e l o , p ntru to ţ sav a ţ c e se interes ază de istora pr- m· t vă.

După Homer, c ci p p re vo r ind l bi d rte au lo c t p insulă. Du p Herodot, Minos nu era g r c - Tucidide pe t i de c ntrariul. Evans care, din-

Fragment de scriere pictografică cretană, gravată pe un disc găsit de Evans în Creta.

tre toţi, a fost cel mai legat de studiul acestei probleme, crede într-o origine libio-africană. Eduard Meyer, marele specialist în domeniul antichităţii, notează doar că, probabil, cretanii nu veneau din Asia Mică. La optzeci de ani, Dörpfeld, vechiul colaborator al lui Schliemann, îl atacă din nou pe Evans, în 1932, şi afirmă că arta creto-miceniană îşi are originile în Fenicia ; această artă nu se născuse deci în Creta, aşa cum pretindea Evans.

Ce fir al Ariadnei ne-ar putea conduce în acest labirint de contestări ?

Scrierea ar putea fi un asemenea fir. Evans venise în Creta din pricina scrierii. În 1894, descrise primele caractere cretane. Descoperi nenumărate inscripţii figurative şi, în apropiere de Cnossos, vreo două mii de tăbliţe de argilă acoperite cu semne aparţinînd unui alfabet linear.

ÎN 1935, Hans Jensen declară într-una dintre lucrările cele mai recente şi cele mai complete despre Sc iere : „Descifrarea scrierii cretane nu se află decît la începutul ei ; nu cunoaştem nici măcar adevărata sa natură.“

Nedesluşit, ca şi originea şi scrierea sa, este şi sfîrşitul regatului cretan. În această privinţă, teoriile sînt numeroase şi îndrăzneţe. Evans desprinse în procesul de distrugere trei faze distincte. Palatul a fost reconstruit de două ori ; a treia oară distrugerea a fost totală.

Să încercăm să refacem pe scurt istoria acestei epoci. Grecia a fost invadată de nişte hoarde de nomazi : aheenii, cu pielea albă, veniţi din nord, din ţările danubiene sau poate din Rusia meridională ; ei luară cu asalt fortăreţele oamenilor cu faţa bronzată, prădară Micene şi Tirint. Este o invazie de barbari care se întinde, trece peste mare şi distruge Creta. Ceva mai tîrziu vedem că apare un nou val, dorienii, încă şi mai puţin civilizaţi, care îi alungă pe aheeni. Dacă aheenii, demni de cînturile homerice, jefuiau ca să „ia“, dorienii jefuiau pur şi simplu ca să distrugă. O dată cu ei începe noul elenism.

Aceasta este părerea unora. Dar ce spun ceilalţi ?

EVANS descoperi că distrugerea palatului lui Minos s-a produs cu violenţa unui fenomen natural. Ca şi la Pompei, exemplu clasic, Evans găsi în apartamentele palatului aceleaşi semne de moarte năpraznică şi violentă pe care d'Elboeuf şi Venuti le recunoscură pentru prima dată la poalele Vezuviului :

unelte abandonate, lucrări şi opere de artă în c ute, t eburi casni c b r sc în t e r pte.

El elaboră o t e rie care u a să fie c nfi r ată de o experienţă per s nală. In ziua de 26 iunie 1926, la orele 21,45, Evans stătea culcat şi citea, ond, de o ată, simţi o sguduitură. Patul începu să se mişte din loc, pereţii t e u au, obiectele din c a eră cădeau pe jos, o că l are cu apă se vărsă, pămîntul în c pu să suspine şi să ge a ă, apoi se auzi un muget c şi cum Minotau r l ar fi înviat. După ce calmul fu restabilit, Evans sări din pat şi alergă la palat. Re-<ons t uc ţ ile făcute de el re z stase ră. De ani de zile aşeza, oriunde e a posibil ,-o facă, supo r uri şi grinzi de oţel. Insă, în satele din împrejurimi şi pînă la Khania, capitala i sulei, cutremu r l de pămînt făcuse cumplite stricăciuni.

Aceasta este experienţa pe r nală pe c re Evans îşi sprijinea teoria. Creta este unul dintre p u ctele Europei cele mai expuse c u remurelor de p ă înt. Doar o sguduitură d e tul de violentă pentru ca pămntul să se crape şi să înghită toate lucrurile ar fi putut dis t uge pala t l lui Minos în a a hal, încît - upă aceea nu s-au mai putut construi pe acel loc decît nişte colibe prăpădite.

Cu toate acestea, majo r tatea savan ţ lor nu împărtăşesc părerea lui Eva n. In t -o zi vom cunoaşte o re e9e ad e ă r l. Evans a isprăvit opera pe care Schliemann înc e use s-o schiţeze la Mi c ne. Vremea descoperirilor trecuse, acum era nevoie să se explice faptele, să se găse a că firul Ariadnei.

Unde arde l a pa de veghe care să-l l u neze pe cel ce t udeşte la descifrarea scrierii cretane, care să proiecteze o rază a t t de vie, încît să clarifice o l u e în t eagă, îngropată în întuneric de peste trei mii de ani ?

Cu această întrebare termin a cap tolul de faţă, în 1949. In 1950 sosi pr i ul răspuns : Ernst Sit t g, profesor la T i bingen, rezolvase problema. Arest - ercetător finlandez lucrase în domeniul descifrării scrierii cretane t mp de pa t zeci de ani, apoi ge r anul Bossert, italianul Meriggi, savantul ceh Hrozny (cel care a descifrat textele cuneifo r e de la Bogaz-Keui), pînă cînd, în 1948, Alice Kober, din New York, d e lară resemnată: ,,O l i bă necunoscută, scrisă 'ntr-un alfabet necunoscut nu poate fi descifrată..."

Părea că se cîştigase o victorie. Sit t g a fol o it pr i ul, pînă în ul t ele con- .secinţe, arta - perfecţionată în cursul a două războaie - descifrării textelor militare cifrate (care se bazează pe calculul mate m tic al probabilită ţ lor), aplicînd-o la filologia veche. La început a descifrat 11, apoi 30 de semne din scrie- .cea cretană lineară B. Pe la mijlocul anului 1953 sosi însă al doilea răspuns. Lui Michael Ventris, arhit e t englez, îi căzuse în mînă o tăbliţă de lut, dezgro- - ată de curînd de Blegen, la Pylos, pe care semnele erau g r pate într-un fel p e care nu-l cunoscuse Sittig. Ventris citi textul fără greutate, fi i d în limba greacă. Cu aceasta, citirea făcută de Sit t g se c mpleta. Acum însă se ridică o nouă controversă, care va dura des t l de multă v eme. F i ologia veche este fo a e aproa p de rezolvarea defini t vă a problemei - dar, astfel, se creează un şi mai mare semn de în t ebarea pen t arheologie. Din ce motiv, în Creta, - n t ul unei culturi independente, aflată la un nivel su p rior de dezvoltare, se scriau în alfabetul propriu texte în l i ba greacă, limba unor triburi încă ne-

evolu te ? Existau oare două l bi asemănătoare ? Nu este poate corectă cronologia noastă privind Grecia t p u e ? Homer va fi pus din nou în discuţe ?

Vor spune însă unii, c w să se decireze o scriere moară ? Nimeni nu cunoaşte această limbă, n i eni nu cunoate acste semne, cine deci le va putea interpreta ? Şi totuşi nu s-au interpre t t hieroglifele, nu s-au desc i rat c-ractere cuneifo r e ? Astăzi ci t acste scr eri, aşa c w ci t propriul nos t alfabet. Iată subiectul unui nou capitol, privind ţara Nilului.

In 1963, profesorul Leo n d R. Pa l er, de la Oxford, a încercat să dea unele noi interpretări în c r ea sa ***Mycenaeans and Minoans*** (Mic nieni şi minoeni, preistorie egeeană în l w i a tăbliţelor scrise î a abetul linear B). A fost însă att de pute r ic atacat de căte specialişt, inct, doi ani mai trziu, s-a văzut nevoit să dea tiparului o nouă ediţie „esenţial revizuită şi adăugită". Aşteptăm ca cercetările din anii viitori să limpezească problemele.

Să ne îndreptăm a c înspre o altă ţ ă, a cărei scriere a r ă as tot att de multă vreme o enigmă (care, totuşi, după c vom vedea, a f st d zlegată în t-un m o aproape dramat c) ; o ţară c e de la început şi pînă acum a impresionat o : enirea prin măreţia monumentelor rămase dn antichitate - Ţara Nilului.

II

CARTEA PIRAMIDELOR

„Soldaţi l din vîrful acstor piramide patruzeci de secole vă contemplă l"

NAPOLEON

„Cei care au constuit în granit, care au zdit o sală înunt piramidi, care, lucrînd fr mos, au ceat frumosul... au mesele de ofrande tot att de goale ca şi cle ale bieţlor nefericţ ce mor la marginea dr-mului, fără ca nimeni să-i plîngă."

Aforism egiptean

„Noapte, o, maăl întnde-ţi asupră-mi aripile, cm fac veşnicile stele l"

Inscripţie gravată pe sicriul regelui Tutankamon

9

O ÎNFRÎNGERE TRANSFORMATĂ ÎN VICTORIE

LA originea descoperirilor arheologice egiptene stau doi bărbaţ : Napoleon I şi Vivant Denon. Un împărat şi un baron ; un general şi un amator de a r ă. Un timp ei mer s,ră pe acelaşi d m. S <un o eau bine, deşi între ei nu exista nici o afinitate. Cînd luau condeiul în mină, unul înto c ea ord i e, decrete şi coduri, celălalt schiţa texte şi desene frivole, i orale, chiar po r ogra f ce, pe care le publica pe ascuns.

Ataşînd acest om în calit a e de consilier ar ts t c al expediţiei s a e în Egipt, Napoleon dădea ascultare uneia din t e acele inspira ţ fericite pe care numai posteritatea o poate aprecia la justa lor valo a e.

TRATATUL de la Campo Formio a fost semnat la 17 octombrie 1797. El punea capăt campaniei din Ita l a, iar Napoleon se întorcea la Paris.

,,Perioada eroică a lui Napoleon s-a s f rşit", sc r a Stendhal. Scriitorul se înşela. Perioada eroică nu era decît la început. Însă Na p leon ca"e, ca o cometă, u r a i i lumineze într-o zi întreaga Europă, apoi s-o transfo r e în ruine, a fost la început prada unei „himere absurde, născută în t -un creier bolnav". In camera p care o parcurgea în lung şi-n lat, ca un leu în cuşcă, ros de inac t vitate şi de visuri ambiţioase, comparîndu-se uneori cu Alexandru cel Mare, scria: ,,Parisul Jn i apasă ca o mantie de plumb I Europa voastră nu-i decît un muşuroi de drtiţe I DQar în Orient, unde t ăiesc şase sute de milioane de oameni, se p t întemeia i perii vaste şi se pot săvîrşi revoluţii mari I" (Napoleon nu era primul care recunoştea importanţa Egiptului, c p artă a O ren t lui ; Goe t e prezisese c ns t irea Canalului Suez, ale c rei consecinţe poli t ce le întrevedea. Inaintea lui, Leibn i s c ţa s, în 1672, un memoriu des t nat lui Ludovic a XIV-iea, î c re arăta c multă justeţe - dacă să se ia în consider a e evolu-\lo politică ulterioară - im p ranţa Egip t ui p n t u o p li t că f an c ză i - l>rialis t).

La 19 mai 1798, în f ntea unei f ote alcă t ite d 328 de c răbii, a v nd lo bord o a r ată de 38 O de oameni (aproape tot a t t c t a v se s Alexand r

cnd a porni să cucerească India) Napoleon porni din Toulon pe mare. Destinaţa: prin Malt, spre Egipt l
Un plan demn de Alexa d. Gînurile lui Napleon zburau mai departe, peste Egipt, căte India. Capania pe mare însemna de fapt încrcare de a lov mortal Aglia - ce, la ea acasă, era inatacabilă - ît-una din păr le sale vulnerabile. Nelson, comadantl şef al flotei engleze, cuteieră zadaric Mediterana t p de o lună. De două or l-a avt p Bonaparte în faţa ochilor, şi tot de-attea ori i-a scpat.
La 2 iulie Napo l n păşeşte p pă întul egip t an. După u marş îngroztor prin pustiu, sold ţ ajug să se s de în Nil. La 21 iulie, în boarea d i eţi, le apare în faţă Cairo, ca o plăsmuire din O *mie* ş *una de nopţi,* cu turnlrle zvelte ale celor patr sute de minaete, c cupola moscheii Dj a i-l-A z. Insă. dincolo de bogăţa şi elgaţa or aenelor, proecate p ab u l unui cer de d i ieaţ, dinclo de măeaţ, volup t o şi m unata lume a Is l uui, d pustiu galbn şi ar, din i ea zdului volet-cnuşiu al m u i Mo k a. se tnlţ reci, neprietenoase, imense, profil u e gigantcelor cnstr c i - piram i ele de la G i eh. Geome t e î pie t tă, venice mută, m ă i ale unei lwi care murise de mult, pe cîn Isl a ul nic nu se năsus încă.
Solaţi n-a t p nic să a d e, nici să se minunee. Aclo, dep a e, se află trec t l mort; alături, Cairo reprezint viitorul a eentor; d i ainte lor st tnsă preentul războiic: a a t m eluoilor. Zeemi de călăreţ, cai minnaţi f eătîd în fru, iatagae stălu c d 'n so a. In faţa acsei mulţmi, Sncnjurat de douăzci şi te de bei, st Mura, stpîiorl Egptului, cu turbnul v d sl i i d de d a nte, căare pe u c însp u t. Napoleon le vor b te sold ţor, arăt d î pre piramde. D, p e, nu vorbeşte numai un comadat de o, nici u p s olog c e şte să s a eeze m a lor, c un ocidentl c stă în faţa Istorei. Cuvitele răsu ă r ă ict: ,,Sol ţi l Pa t zeci de sec l vă cntmplă l"
Ci o ira a fos cuplită. N-a bi r t î sfleţea orientlilor. Au î v pu r tor baionetlor euopne. Bă t s-a t f r t î t-u adevărat măcl. La 25 iue, Boapare i ă în C ro. Juăt t din drmul spr In ia părea că a fost străbătu.
In ziua de 7 august î să aV loc băt l p mre de la Abuir. Nelso găsfe în sfîrit fot fracză şi s a r asupra ei c un îngr al răbună i. Napoleon pierdu lupt. Aventura egipteană se înce i, dar urma să se mai prelungească înc un an. Un a c r aduce victo r geeralului Dsaix în Egiptul de Sus şi, în ole d i u r ă, b nţa p uscat a lui Napolen, tot la Abuki, aclo ude î pie r fota. Da, în afaă de v c ri, acest an ma aduca mizeria, f o tea, ciuma şi, pen t fare muţi, orbire din pr c a boii de ochi ce bîntuia prn partea Jo c lui şi c a însot cu atta stă r inţă unităţile milita r, i ct s-a înc tăţent în inţă sub n u ele de *Ophthalmia mili-f(rs.*

La 19 august 1799 Napoleon îşi p ăseş t a t . L 25 august. la b rdul fregatei „Muiron", priveşte c se pierde în de p r e ţara faraonilor. Io-toarce capul, şi îşi îndreaptă priviri l spre Euro p .

EXPEDIŢ I napoleone a ă, c re a fost un eşec pe planul militar, urma să s m lgă Egiptu m o em d i ol a ea sa politică şi să deschidă i ţei po r e Egip t lui ant c. In a a c lor două mii de t u , fo t f a ceză pu r la bord, tn ziua de 19 mai 1798, o su t şap t z ci şi c i ci de „o a eni de l tere ci v ", pe care soldaţ i şi mar i arii îi n u eau, mai mult c umor decît p buni dreptate, „măgari" [1]. Fără să s mai so c t e c o bblio e ă c p a r o pe toate lucrările despre Eg pt ap ă te în Franţa, şi o sum e n i de lăzi pl ne de aparate ştiinţifi c şi i s t ene de p e e.

In primăvară, Na p leon luase p n t pr i a dată ctvîn t l în marea sală a .,Institu t lui Franţei" p n t u a c munica sav a tei adunări proie c ele sale. Ţinea în mină cele doul volume d i *Călătorie în Arabia,* de Niebuhr, şi îşi 1ubfinia dis c rsul b l t d c arătăto r l în s c arţele de p i le. Na p leon explică savan ţ lor sarcina căreia aveau să-i facă faţă în Egipt. Cîteva z le mai t r u, astronom şi geome t i, c t şi orienta l ş t, pictori şi p eţi se îmbar c u împreunA cu el. Prin t e a c ş t a se a f a un p rsonaj ciudat, un desenator recom a-dat lui Na p leon de galanta Jose f a.

Se numea Dom i que-V vant Denon. Sub domnia lui Ludov c al X -iea fusese conse r ato r l unei c l de pie t e ant c şi, la a c epocă, t e c a Jrept f voritul do a n i d P o p d o r. Numit s creta de lega ţ la Petersburg, se bu c ă de favoru r e C te r ei. O de l u , bă b t c su c s, rău, Ironic şi sp i i t al, era to t şi iubit de t ţ. Ca t d plomat c pe l gă Confederaţia Helve t că, a fost adesea oas p tele lui Vol t e şi a p i t ves t tul Deiun *la Ferney.* Un at d e e , *Adorarea păstorilor,* i sp i a d ă Rembr a dt, li deschisese p r le Academiei. La Florenţa, în a t os f ra d a r ă şi de lux a Haloanelor tos c ne, a f i vestea despre r voluţ a f an c . Ple c în grabă la Puris. In ajun d plo m t, *„gentilhomme ordinaire",* b o at. inde p n ent, a c numele lui figura p lista de emi g a ţ, pă m t ile lui erau c nfiscate, bunu-rllt puse sub se c es t .

S l rac, p l r l it, t l dat de toată l u ea, du c a o via ţ mizer i . V î nd cîteva do ! ne, rătăcea pr i oraş şi privea cum cad ca p tele mai tu t ror f ş t lor dii pre t e i. A f ă în sfîrşit u p r t cor neaşteptat în p rso a a lui Jacques-1,cmis Dav d, marele pic t r al re v lu ţ i, şi p r i din partea a c s t ia sarc i a de a s c i ţ modelele de costume c re u r au să revoluţioneze moda. Obţinu mltfel favoarea „Inco r p t bilului" şi, a ia re i t us în saloane, după ce îşi

[1] **De fapt este vorba despre o anecdotă legată de o întîmplare ce s-ar fi petrecut în cursul campaniei din Egipt. Intr-o bună zi, detaşamentul francez, care însoţea aceşti oameni de ştiinţă, ar fi fost atacat de cavaleria duşmană. Comandantul detaşamentului, spre a face faţă acestui atac, ar fi dat următorul ordin : „Soldaţii se vor aşeza în careu, măgarii şi savanţii la mijloc !" — *N. T.***

trîse paşii în noroiul din Mon b ar t e, îşi desfăşură î t eg talentul său de diplomat, ob ţ nînd d n partea lui Robespie r e res t tuirea bunurilor sale şi ştergerea numelui de pe Ista e m gran ţ lor. Fă c c u oş t ţă cu frumoasa Josefine de Beauh a ais, c re îl prezentă lui Napoleon. Aces t îl plăcu şi astfel se văzu angajat în expedi ţ a d i Egipt.

La întoarcere în pa t ie, era un om ajuns, bucurîndu-se de stima tuturor. Fu numit director general al muzeelor. Il u r ări pas cu pas pe Napoleon, înv găto r pe toate cîmpurile d bătălie din Europa şi, a wînd de io-colo obiecte de artă (el den u ea acest lucru „a colec ţ ona"), înjghebă primul fond din ceea ce m i t : u a v să de v nă tezau r Fr a ţ ei. Succese e r e urtate de talentele sale de a ator în dome n ul pi c şi desenului îl îndemnară să se lanseze în literatură. Cineva pre t sese în t -o reuniune mondenă că nu se putea scrie o adevărată poveste de dr a os t f ă ă să se cadă în obs c nitate. Denon se împo t ivi şi, după dou ă eci şi pa t de ore, prezentă ***Point de landemain,*** nuvelă care îi va aduce un ren u e cu totul deosebit în literatură ; cunoscătorii îi apreciară mult ex t ema delicateţe şi B a ac declara despre ea că „...este o admirabilă şcoală pen t u soţi şi, pen t celibatari, o frescă sa v roasă a mo r vurilor secolului t e c t."

Op e a p p , apărută în 1793, şi care nu îşi d zm i te t tlul, este o capodo p ră de prec i e în ero t sm. Este interesant de notat c pînă şi publicişt i care studiază îndeaproape cariera lui Denon par să ignoreze complet acest aspect din a c vi t tea sa ; în sch i b, lucru a u z nt, u istoric al cvilizaţiei a t t de scrupulos c m es t E u r Fuchs, care î a sa ***Istorie a moravurilor*** consacră un capi,tol în t eg po r ografului, nu este la o rent c influen ţ hotăr toare pe care a exerci t t-o asupra eg ptol o iei.

Omul acesa, mu t pu şi uluitor p rn o mu ţ e de laturi, nu a făcut de fapt decît un singur luc r care merită să fie re ţ nut: în t p ce Napoleon, care cucerise Egiptul c vîrful ba onetelor, n-a fost capabil să-l păstreze mai mult de un an, D e on cu c ri ţara faraonilor c vîr f creionului său, îi oferi dreptul la ete r itate, şi o <ezvălui d i t -o dată privirilor noas t e.

A fost ataşat pe lingă Desaix, care, în f u tea a r atei s a e, îl urmărea şi îl încol ţ e in p r a de sus a Egiptului p M u ad-Bei, căp e enia m a el u ilor. Denon, omul de cincize c de a i, care ş t use să t ezească simpa.tia unui general destul de t năr, că r ia îi putea fi tată, precum şi u i ea şi a miraţia soldaţilor, d i t e care mul ţ nu erau de c t n ş t adoles c n ţ, nu lua în seamă nici oboseala nici c l ma. Călă r d _ o m agă bă t nă, în t -o zi se afla în faţa avangardei, a doua zi în c a ‾ a atei. De c u dădeau zorile, îşi părăsea co r l ; desena în t pu p pasu r or, dese n în t pul marşului. Nu lăsă d i mînă ca r etul de schiţe nici mă c r în t pul mese l r f gale. Alarmă l Cade în t -o a buscadă, excită elanul soldaţ ior, r dică h i a l Iată o scena pitorească : uită unde se află şi desenează l

Iată-l dinantea h eroglifelor. Nu înţelege n i ic şi nu se a f n eni în j u l lui c e să-i as t m p re setea de ş t ţă l Cu toate acestea cop i ă la întmplare. Deşi es t un prof a, o iul lui e x r en t t deoseb e te de îndat l

trei feluri de caractere (plate, în semirelief, săpate), pe care le atribuie pe bună dreptate unor epoci diferite. La Sakkarah desenează piramida cu trepte, la Denderah, ruinele colosale din ultima perioadă. Rătăceşte neobosit pe imensul cîmp de ruine din Teba, cea cu o sută de porţi, înnebunit cînd se dă ordinul de plecare că nu a putut fixa pe hîrtie tot ceea ce se oferea privirilor sale. Mormăie, adună în grabă cîţiva soldaţi, ca să degajeze cît mai repede cu putinţă capul unei statui colosale, a cărei expresie l-a fermecat.

Expediţia ajunge pînă la Assuan, pe prima cataractă. La Elefantina desenează superba capelă a lui Amenofis al III-lea, înconjurată de stîlpi: schiţa aceasta, foarte izbutită, este singura amintire care ne-a rămas, deoarece capela a fost distrusă în 1822. Iar cînd coloana face calea întoarsă, după ce nimicise la Sediman trupele lui Murad-Bei, baronul Dominique-Vivant Denon ia cu el, o dată cu nenumăratele foi desenate, o pradă mult mai preţioasă decît soldaţii încărcaţi cu podoabele mamelucilor. Desenele lui au fost pentru savanţi o mină inepuizabilă. Ele au constituit de altfel esenţa lucrării de bază în domeniul egiptologiei, *Descrierea Egiptului*.

ÎNTRE timp la Cairo se întemeiase „Institutul egiptean". În vremea cînd Denon desena în Egipt, toţi cei care manifestau interes faţă de ştiinţe şi arte prospectau ţara. Chiar la suprafaţa pămîntului se găsea o materie încă neatinsă, învăluită în deplin mister şi atît de bogată încît nu avea nici un sens să se înceapă unele săpături. Colecţia adună laolaltă, în afară de mulaje, inscripţii, copii, desene, precum şi documente despre floră, faună şi minerale, douăzeci şi şapte de sculpturi — în cea mai mare parte fragmente de statui — şi mai multe sarcofage. Printre toate acestea figura şi o descoperire ciudată: o stelă lustruită de bazalt negru, purtînd o inscripţie în trei limbi şi în trei scrieri, celebră mai apoi sub numele de „stela de la Rosette", care avea să fie cheia tuturor misterelor Egiptului.

În septembrie 1801, după capitularea Alexandriei, Franţa a fost obligată, vrînd-nevrînd, să predea Angliei toate antichităţile egiptene cucerite de Bonaparte. Generalul Hutchinson a fost însărcinat cu transferarea lor şi George al III-lea a dăruit colecţiei de la British Museum aceste piese de valoare, a căror raritate la acea epocă le mărea şi mai mult preţul. Rodul atîtor eforturi era deci pierdut? Un an de lucru se irosise în van? Savanţii francezi, victime ale maladiei egiptene, îşi sacrificaseră deci viaţa degeaba? În curînd se descoperi însă că obiectele trimise la Paris erau de ajuns ca să ocupe o întreagă generaţie de cercetători, colecţia conţinînd copiile tuturor operelor. În *Călătorie în Egiptul de Sus şi de Jos*, apărută în 1802, Denon a fost primul care a reunit într-un tot coerent rezultatele expediţiei din Egipt. În aceeaşi vreme, François Jomard începea întocmirea unei opere bazate pe ansamblul documentelor comisiei ştiinţifice şi îndeosebi pe cele ale lui Denon. Această operă, unică în istoria arheologiei, atrase dintr-o dată atenţia lumii moderne asupra unei civilizaţii care, fără să fie acoperită de pulberea

veacurlor ca cea de la Troia nu era mai puţ ascusă şi misterioasă, şi a cărei existenţă o cunofteau doar unii rar cător.

DESCRIEREA EGI TULUI, în douăzeci şi patu de volume, a apărt înte 1809 şi 1813. Dar p alucaeam Bo despre Niive şi apo crea lui Schliemann despre Tra au avut u răsu omp a i acsti opere.

In epoc presei tpărite la rotatvă pare geu de înţeles vîlva stîmită de această lucrare unde, în nen u ărate ga w, adese colorate, era înfăţşată splendoarea de neînchpuit a unor opre c e, pînă a t ci, f eseră accsibile doar celor av ţ. Astăz, cînd nimic nu ma duează, cînd „senzaţionalul" îneacă în propriul său curent orice aprt valabil, este aproape imposibil să se imagineze emoţia care i-a cup r p o a e i c î d au luat î mî i i primele volume ae *Descrierii,* cînd au văzut ceea ce n i eni nu mai văzuse încă, cînd au cuoscut fapte ignorate de toţ, e d au descoperit o viaţă pe cre n-o bănuiseră niciodată, cînd şi-au plecat prvirle asupra unu tecut a căr i măr e e le-a inspirat fără îndoială un respect încă şi mai profund decît îl încercăm noi astăzi ; deoarec Egiptul era ve c, mai veci dect toate civilizaţiile cunoscte pînă atunei. Era vech în vemea cînd p r ele adunăr de pe Capitoliu hotărau plitca Impriului ro l n. Era vechi, ba chiar ajunsese la decadenţă, în vremea cînd ge r anii şi celţ vînau urşi şi lei în pădurile din no r ul Eu r p i.

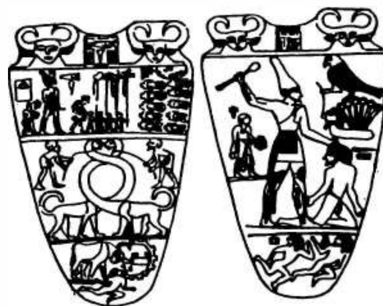
Acum aproap cnc mii de , i, la urcrea pe ton a primei d i astii, cre mar: hază începutl peroadei istoric, o civ i ţe r e a cbiă se fo r ase în Egipt. Cînd c de-a dou ă şi şasea d i a s e se stnse, cinc sute de a i u r au să se mai scugă înc pînl l e n o s l, r l t p în c re s-au perindat domnia libienlor, apoi c a etopienor, asirenior, perşilor, grecilor, romanilor ; în sfîrit steua sr ăluc desupra B e uui.

Se vorbe despre uele mon u ente a irabile c e se rdicau p malurie Nilului, dar nici u f p r c nu venise să con f e aceste zvonuri. Muzele nu posdau dect f o e puţ i lu c r d e p r Egipt, doar unele mon w ente rare erau accsibe pblicuui. L Rom t stul a d ra lei de pe treptele Capitoliului (ast ă dispăruţ), prec u şi statile unor r e i ptolemeici, opere trii, concep u înt - e ă în ore s ăucire veciului Egip se stnsese şi în care domnea gustl din Grec aexa11 d ă. Mai existau şi unele obeliscuri (Rom n u ăra douăsprezee), cîteva basoreliefur în grădinile cardinalior, cărăbuşi, p ă i, a e sac la egpeni, care pu r u pe bură semne misterioase şi cre au slujit mai întîi ca a ulete, ap i ca bijuterii şi pecţ.

Asta era to.

ln li l ăriile p r i ine nu prea s afau lucări ştiinţific. Totuşi o mare ediţe în cinc volume a lui Stabn apăr în 1 8 , exclet traducere n lucrărlo sale de g e rafie, care fă c accsibile tuurr cunoştinţe i p eare pnă a r c le po s u d o e n ţ. Stabo străbătse Ejiptul în vremea lui

Una dintre primele opere de artă egipteană, numită „paleta regelui Narmer“ (faţă şi spate). Are aproape 5 000 de ani şi îl reprezintă, probabil, pe însuşi marele Menes, întemeietorul primei dinastii, după victoria repurtată asupra duşmanilor săi din Egiptul de jos.

Augustus. Cea de-a doua o r e a lui Her o ot, ace t pr o igios călător a antichităţ i, conţinea de asemenea date curioas. D a cine se g î dea să mai citească lucrările lui Herodot ? C i e păstra pre z nte în minte no t ţiile r sipite ale autorilor antici ?

„LUMINOS este veşmîntul care te acoperă...", spune Psa l ul. Pe ce r l d i ineţ i, de un albastru metalic, se ridică un soare orbitor, torid, reflectat pe nisipul roşcat, ocru sau alb. Umbrele purtate, clare ca fi g ile decupate, fac nişte p te de o ce r eală care nu se teme de intemperii, de ploaie, zăpadă, ceaţă, g ndină. Acolo unde tunetul n-a bubuit niciodată, nici fulgerele n-au brăzdat cerul, la marginea acestui deşert a cărui uscăciune purifică a t osfera de ge r enii morţii, al cărui pămînt steril, grăunţos, se sfarmă şi se face pulbere, acolo se rostogol e te Nilul, 'fotăl tu t ror f uviilor, „Nil u venerabil". Umflat dC lacurile şi d ploile torenţiale din Sud a ul tropi c , Nil u creş t, se revarsă, acoperă nisipul, î gh te deşer t l, vomită mî, mîlul fertil din l u a iulie. In fieca r an, t mp de mil e ii, se urcă cu şaisprezе c coţi - şaisprezece copii se zbenguie în ju r zeului f u vului în g r pul simbo l c de la Vati c n - apoi, în sfîrşit, poto l t, c d se c lcă d i nou în pa t l l i, a absorbit toată uscăciunea pămîntului, t o tă a d tat e nisipului. Pre t t d i unde valur i e sa l cafenii s-au revărsat ncе p ge i inaţia ; g r ul ţîşneşte d n p ă int, aj u ge să dea două sau patru re c lte, în a ii „ g aşi" c re îi c o p nsează pe c i „slabi". In fie c re a Egip t renaşte, ,,dar al Nilului", c m îl numea Herodot acum două mii cinci sute de ani, ,,grînar" al antichităţii, care aducea foametea la Roma da c apele f uviului nu a t ngeau nivelul necesar sau, dimpot r vă, îl depăşeau.

In acest p isaj, dominat de cu p le sc l pito a e şi de minarete c a e parcă străpung bolta c r lui, în oraşele unde mişună o a eni de felu r te rase şi culo r - fel a i, arabi, nubieni, berbe r, cop ţ, b u i , negri -, unde se aud nenumărate limbi, s ridică, as e e ea unui salut d i altă l u e, r ine de temple, de mo r inte şi şi r r de colo a e.

Aici, în acest deşert inundat în lumină, se înălţau piramidele, morminte regale aliniate ca într-o „Fortăreaţă a Soarelui". Numai în împrejurimile oraşului Cairo s-au găsit vestigiile a şaizeci şi şapte de asemenea mausolee prodigioase, dintre care unul singur totaliza două milioane şi jumătate de blocuri de piatră, îngrămădite de peste o sută de mii de sclavi, timp de douăzeci de ani.

Aici se odihnea, de secole, în faţa Eternităţii, Sfinxul, jumătate om, jumătate animal, cu coama zdrenţuită, cu ochii zdrobiţi şi nasul rupt de gloanţele mamelucilor, de proporţii atît de grandioase, încît Tutmes, visînd să obţină tronul, ordonă să se construiască o capelă între labele lui.

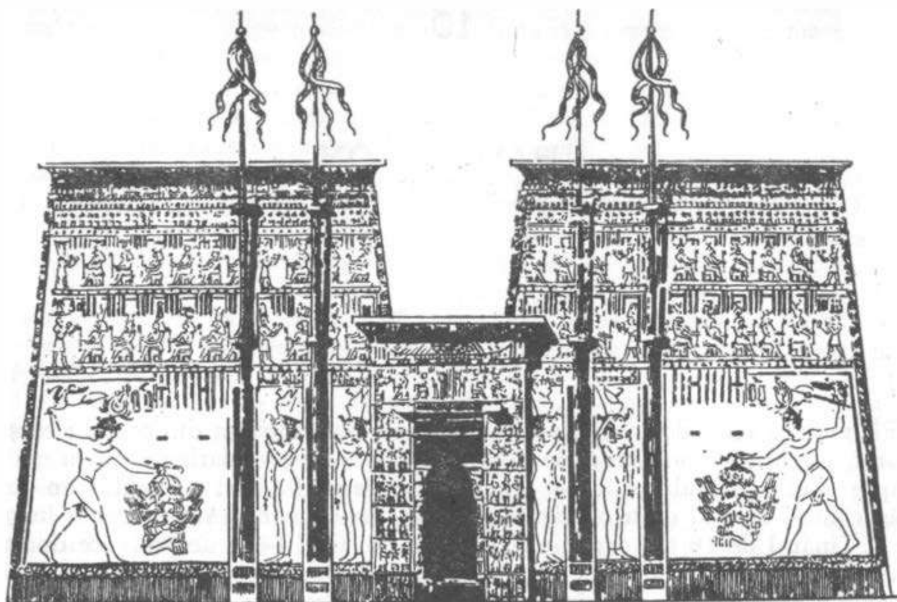
Aici se ridicau de asemenea obeliscurile, păzitorii templelor, asemănătoare cu nişte degete îndreptate către înaltul cerului, pînă la douăzeci şi opt de metri înălţime, spre gloria regilor şi a zeilor. Să nu uităm, în sfîrşit, templele de piatră şi cele tăiate în stîncă, statuile (începînd cu „primarul satului" şi sfîrşind cu faraonul), sarcofagele, coloanele şi pilonii, sculpturile de toate genurile, basoreliefurile şi picturile.

Or, în această vastă cîmpie de ruine, cea mai vastă de pe lume, toate monumentele erau acoperite cu hieroglife, cu caractere, imagini, semne, schiţe, cifre misterioase ; un întreg limbaj simbolic, compus din imagini de oameni, animale, monştri, plante, fructe, unelte, veşminte, arme, împletituri, figuri geometrice, linii ondulate, flăcări. Toate acestea se aflau incrustate pe lemn, pe piatră şi pe nenumărate papirusuri ; pe pereţii templelor, pe cei din încăperile mortuare, pe tăbliţele funerare, pe sarcofage, pe statuile zeilor, pe cutii şi pe vase. Pînă şi instrumentele de scris şi bastoanele purtau hieroglife. Dintre toate popoarele vechi, egiptenii par să fi fost poporul cel mai înclinat spre scris. „Dacă cineva ar vrea să descifreze inscripţiile de pe templul din Edfu şi dacă ar scrie de dimineaţă şi pînă seara, ar avea nevoie de douăzeci de ani ca să isprăvească."

Aceasta este lumea pe care *Descrierea* o relevă Europei, Apusului dornic să cerceteze şi să ştie. Un Apus care începuse să scormonească trecutul, care, o dată cu Caroline, sora lui Napoleon, săpa cu rîvnă la dezvelirea Pompeiului. Un Apus unde savanţii învăţaresă de la Winckelmann primele metode de interpretare şi de cercetare arheologică pe care ardeau de nerăbdare să le pună în aplicare.

DAR, după ce am făcut elogiul acestei lucrări, se impune o anumită rezervă : dacă documentele adunate sub forma unor descrieri, desene şi copii reprezentau o sumă considerabilă, toate cele care aveau vreo legătură cu Egiptul antic erau reproduse şi nimic mai mult. Din ignoranţă, editorii se abţinură, în general, să dea explicaţii, şi rarele lor comentarii erau pline de greşeli !

Într-adevăr, toate monumentele rămîneau mute. Neştiind cum să le claseze, autorii se bizuiră pe intuiţia lor. Scrierea era indescifrabilă, limba necunoscută ! *Descrierea* prezenta o lume cu totul nouă ; semnificaţia acestei lumi, alcătuirea şi organizarea ei rămîneau o enigmă.

Faţada templului din Edfu.

Cite nu s-ar putea afa dacă cineva ar izbuti să descifreze hieroglifele. Era însă cu putinţă ? De Sacy, marele orientalist din Paris, declara: ,,Problema este foarte încurcată şi de nerezolvat din puct de vdere ştnţicl" Pe de altă parte însă, un mic profesor din Cottngen, pe nume Crotefend, publicase o lucrae în care arăta metoda de descifrae a cuneifo r elor de la Prsepolis şi apoi îşi înfăţişase primele rezult te ale încrcărior sale. Crotefend avsese însă la îndemînă un material extem de limitat, în v e e c aici se aflau, întegi şi clare, nenumărate inscripţii cu hieroglfe. De asemenea, un solda al lui Napoleon descoperise o minunată piată neagră de bazalt, despre care nu numai savanţii, ci şi ziarele - care au publcat prmele info r aţ despre ea - socteau că, printr-o fericită întmplae, reprezintă cheia ce va duc la descifrarea hieroglifelor. Unde era însă omul care să ştemîui acastă piată ?

Curnd după descoprirea ei, î z „C u er de J'Egpte", cu data revoluţionară „22 Fructidor, Anul VII al Republici, Rosette, la 2 Frctdor, Anul 7", apăruse o info r aţe despre ea. Din întmplare, zi a l egiptean a pătruns în caa omului de geniu cre, prnt-o muncă fără seamăn, va putea citi, cu douăzeci de a ma trziu, inscripţiile de pe piata neagră şi, astfel, va rezolva enigma hieroglifelor.

10

CHAMPOLLION ȘI STELA TRILINGVĂ

PE vremea cînd doctorul Gall, vestitul frenolog, mergea din oraş în oraş — onorat, linguşit şi înconjurat de admiratori — să-şi popularizeze noua ştiinţă despre craniu, aflîndu-se într-o adunare, la Paris, i-a fost prezentat un tînăr. Măsurîndu-i craniul dintr-o privire, Gall ar fi exclamat: „Ah, ce geniu lingvistic !" Tînărul de 16 ani care se afla în faţa lui Gall — şi despre care doctorul n-avusese putinţa să afle nici un amănunt (doar dacă nu era vreo şarlatanie pregătită dinainte) — stăpînea la acea dată nu mai puţin de şase limbi orientale, în afară de latină şi greacă.

ÎN veacul al XIX-lea, anumiţi biografi, adoptînd un gen nou, descriau cu mari delicii, de pildă, cum micuţul Descartes, în vîrstă de numai trei ani, strigase: „Ah !" la vederea bustului lui Euclide; alţii colecţionau notele de spălătorie ale lui Goethe, în scopul de a surprinde pecetea geniului în arta de a grupa jabourile şi manşetele.

Primul exemplu nu dovedeşte decît un exces de metodă; cel de-al doilea este fără îndoială o neghiobie. Din asemenea surse însă se pot extrage anecdote şi nu văd nici un rău dacă cuiva îi plac anecdotele. Deci, fără nici o teamă, vom istorisi povestea prodigioasă a naşterii lui Champollion.

Pe la mijlocul anului 1790, librarul Jacques Champollion (de fel din Figeac, în provincia Guyenne), a cărui soţie paralizată fusese părăsită de toţi medicii, chemă la căpătîiul acesteia pe Jacquou „vrăjitorul". Guyenne este „provincia celor şapte minuni", una dintre cele mai frumoase ţinuturi din dulcea ţară a Franţei, înzestrată cu cele mai frumoase daruri; locuitorii ei sînt oameni duri şi tradiţionalişti, care nu se lasă duşi de nas cu uşurinţă; dar, o dată scoşi din apatia lor, pot deveni mari fanatici; foarte catolici, ei sînt înclinaţi să creadă în forţele supranaturale.

Vrăjitorul a pus să fie culcată bolnava pe un pat de ierburi care ardeau (toate aceste amănunte sînt povestite de mai mulţi martori), i-a dat să bea vin fiert, a

anunţat că se va petrec o v ecre i e i tă şi a prevestit (spre marea uimire a f a liei) naşterea unui băiat care va ajunge un om cu faimă.

După trei zile bolnava se sculă din pat. La 23 decembrie 1790, la orele două dinspre dimineaţă, se născu Jean-Fram;ois Champollion, care descifră mai tîrziu hieroglifele. Cele două profeţii se împliniseră.

Dacă copiii diavolului trebuie să aibă un picior şchiop, nu ar fi de mirare să existe unele semne bizare la cei care au avut de-a face cu un vrăjitor. Doctorul care ex a ină pe Fram;ois cons t ă c surp r dere că copilu avea c r e galbenă, caracteris t că orientalilor (pînă şi în Europa cen t ală această pa r cula-r tate nu se înt l eşte d e îr o totu excep ţ onal). In afară de a c sta, av e pieliţa obrazului ciudat de închisă la culoare, aproape măslinie, iar t ăsăturile feţei erau hotărît cele ale unui oriental. Douăzeci de ani mai t rziu toată lumea îi spunea „egipteanul".

Jean-Fran ois era un copil al revoluţiei. In septembrie 1792, Figeac aderase la republică. Din aprilie 1793 începuse T e oarea. Casa păr i tească a lui Champollion era situată la t eizeci de paşi de piaţa (care mai tîrziu avea să-i poarte numele) unde a fost sădit copacul libertăţii. Primele sunete care-i izbiră urechea au fost cîntecul la Car m gnole şi plînsetele neferici ţ or care veneau la tatăl lui implo r ndu-1 să-i apere de p pula ţ a dez ănţuită. P r n t e ac e a se a f un preot care deveni primul său profesor.

La vîrsta de cinci ani - notează cu duioşie un biograf - Champollion începe să facă primele exerciţii de descifrare, adică învaţă singur să citească, comparînd un pasaj învăţat pe dinafară cu textul tipărit. La şapte ani aude ros- t ndu-se cuvîntul magic „Egipt", ,,în strălucirea înşelătoare a unei Fata morgana" într-adevăr fratele său, Jacques-Joseph, mai mare cu doisprezec ani, care voia să ia parte la expediţia din Egipt, îşi vă z spulberate proiectele.

Certificatele şi mărturiile ne arată că, la Figeac, a fost un elev slab. Iată de ce fratele său, filolog care se interesa de arheologie, îl aduce lingă el la Grenoble, în 1801, luînd în mîini frînele educaţiei lui Jean-Fran ois. Încă de la v rsta de unsprezece ani, acesta cunoaşte în mod excep ţ onal limbile greacă şi la t ă ; începe să studieze ebraica, făcînd progrese uluitoare. Deşi el însuşi era un om excep ţ on a, fratele său se hotărăşte, prevăzînd onorurile cu care mezinul îşi va copleşi familia într-o bună zi, să nu se mai semneze decît, cu m o estie, Champollion-Figeac, iar mai t rziu, doar Figeac. In acelaşi an, tînărul Fran ois avu o întrev e ere cu Fourier, fizician şi ma t matic a c leb r , care luase parte la campania din Egipt, f nd rînd pe rînd secretar al Ins t tului egiptean din Cairo, reprezentant al Franţei pe lingă guve r ul egiptean, mi- ns t u al justiţiei şi m e b r foa r a c v al comi s i ştinţifi c. N u it după aceea prefect al departamentului !sere, îşi mută reşedinţa la Grenoble şi adună de îndată în ju r l lui întreaga elită intelectuală. Cu prilejul unei ins p c ţ i şcolare, s c mbă cîteva cuvinte cu Fran ois, îl ascultă cu atenţie, îl invită la el acasă şi-i arătă copilului c lec ţ a sa. Băiatul contemplă, fascinat, primele fragmente de papirus, primele inscrip ţ hieroglife pe tăbliţe de piată. ,,Luc r rile a c stea p t fi citite ?" w t ebă el. Fourier dă din cap. ,,Eu însă le voi c t l"

rosteşte cu convingere micul Champollion (mai tîrziu va istorisi cu plăcre această întîmplare). ,,Le voi citi peste cîţiva ani, cînd mă voi face mare !"

Această afirmaţie ne auce în minte imaginea celuilalt băiat, care îi spunea tatălui său cu aceeaşi convngere : ,,Eu voi descoperi Troia."

In realizarea visurilor din copilărie cei doi au mers însă pe drumuri deosebite şi s-au slujit de metode fudaenta opuse. Scl1li e nn a proeat ca un autentic autodidact, Champollion nu s-a abătut nici o clipă de la calea indicată de pregătirea ştiinţifică (cale străbătută cu o iuţeaă care i-a lăsat cu mult în urmă pe toţi colegii lui) ; Schliemann, cînd s-a apucat de lucru, n-avea nici o bază de prnire, C h polion era îsă înrmat o tot ceea o ştiţa secolului său îi punea la dispoziţie.

Fratele său se ocupa de educaţia lui. Voi să disciplineze curiozitatea avidă a copilului care manifesta interes faţă de orice subiect. Dar în van : Champollion făcea incursiui în doeniile cle mai varate. La doisprez e ani scrie prima sa cate cu o temă foarte ciudt : ***Istoria cîinilor celebri.*** Stînjenit în lucul său de lipsa de clartte a referatelor istorce, 'ntoc ete urătoarea tablă de materii : ,,Cronoogie de la Adam pnă la Champollion cl Tînăr." (Fratele mai mare renunţase l numele lui, sim ţ d că cel mic va deveni un om vestt. Champollion se numeşte „cl tînăr'\ făcînd astfel aluzie la fratele său.)

La treisprezece ani începe să înveţe araba, siriana, caldeeana apoi limba copţilor. In legătură cu aceasta este necesar să notăm urătorl lucru : studiile, activitatea, cele mi mici gînduri ale sale se leagă îndeaproape sau pe departe de Egipt. Se interesază de vechea limbă chinezească, doar în scopul de a stabili raporturi cu vechea limbă egipteană. Studiază texte vechi persane (zend, pahlavi şi parsi), documente extem de rare, pe care doar Fourier poate să i le procure, datorită reputaţiei lui. Clasează tot ceea ce găseşte şi, în vara anului 1807, la vîrsta de şaptesprezece ani, întoceşte prima hrtă istorică a Egiptului, prma hartă a imperiului faraonilor.

Incercare este cu att mai îndră z aţă, cu ct, în a c veme, un autor nu se putea întemeia decît doar pe anumite pasaje din Biblie, pe textele latine, arabe, ebraice, în mare parte mutilate, şi pe unele analogii extrase din limba coptă, care mai era încă vorbită în Egiptul de Sus în seclul al XVII-lea şi singura care putea eventual sluji la înţelegerea vechii limbi egiptene.

In acelaşi timp, Champollion adună material pentru o lucrare. Se hotărăşte să se ducă la Paris. Dar Academia din Grenoble îi cre o teză. Acei domni visau să audă un discurs de rigoare, o lucrare de retorică. Champollion scrie o carte, ***Egiptul sub faraoni.***

La 1 septembrie 1807, citeşte introducerea la această carte. In faţa academici<nior se prezintă un aoescent subţire şi svel, de o fr useţe maladivă, ca toate fiinţele precoce. Afi r aţiile lui sînt fo r ulate în teze îndrăzneţe, prezentate într-o logică i pecabilă. Efectul este eitraordinar. In unanimitate tînărul este ales m e bru al A c e ii. Preş e intele Renaudon se rdic şi-l îmbrătişează „Dacă Acad e i vă pr i ete p r te membrii ei în ciuda vîrstei fragede, o face din cnsideraţie pntru realizările dv. Dar se bizuie şi mai mult

încă pe ceea ce sînteţi capabil să faceţi de acum înainte ! Ea este convinsă că îi veţi justifica sper a ţele şi că vă veţi a int , în ziua în care lucrările dv. vă vor aduce gloria, că Academia noastră v-a dat prima încurajare."

Peste noapte, Champollion devine academician.

După ce părăseşte clădirea şcolii, îşi pierde cunoştinţa. 1n acea vreme era hipersensibil, sanguin şi elegiac ; de z olt a nu r mai din punct de v e ere mintal (era considerat de foa r e mulţi, chiar şi oficial, drept un geniu), dar şi f ic, p ste vîrsta sa. (A t f l că nu poate f vorba de un en t ziasm in c nştient şi şcolăresc cînd s hot h t să se căsătorească de î dată ce va părăsi băncile şcolii).

Dinaintea lui se deschide un nou capitol al vieţii. Vede un oraş imens, cen t u al Euro p i, spre care c nverg toate curentele intelectuale şi p l tice, unde ori c aventură este posibilă. Zd r ncinat de diligenţa care îl poartă spre Paris (călătoria dura şaptezeci de ceasuri), se lasă pradă visării ; papi r suri îngălbenite îi dansează în faţa ochilor, i se vorbesc la ureche douăsprezece limbi diferite, pietre aco p rite de hieroglife năvălesc asupră-i. Recunoaşte p r ntre ele o stelă de bazalt negru, cea de la Rosette, pe care a văzut-o pentru prima dată cînd şi-a luat rămas bun de la Fourier, şi ale cărei inscripţii îl obsedează.

Deodat i - şi acest luc r este auten t c - se apleacă înspre fratele său, con- t uă cu voce tare firul gîndurilor, al speranţelor secrete şi iată că afi r ă b r sc, cu ochi s t ălucitori : „Voi descifra hieroglifele ! Sînt sigur de acest lucru !"

SE spune că d'Hau t oul a găst stela de la Rosette. Insă d'Hau t o l nu era decît un comand a t de trupe de geniu, superiorul celui care făcuse descoperirea. Din alte surse aflăm că descoperitorul ar fi Bouchard. Dar Bouchard nu era decît ofiţerul care conducea lucrările de fort ficaţii la Fortul lui Raşid (mai degrabă Fort-Julien), la 7 kilometri şi jumătate nord-vest de Rosette, p Nil, şi care a fost însărcinat să t ansfere pia t a la Cairo.

Adevăratul autor aJ descoperirii este un soldat obscur. Nu vom ş t niciodată dacă, în cli p cnd lopata lui d ă u de obstacol, ş t u să apreceze valoarea lu- c r lui pe care îl găsise, sau dacă, la vederea acestei stele pe de-a întregul aco- p rită cu semne misterioase, n-o fi s c s ţipătul primi t v lui căruia îi este teamă să nu violeze limitele cercului magic.

Stela de bazalt ne g u, „dură c fierul" şi av î d o granulaţie foarte fină, care apăruse dintr-o dată în mijlocul ruinilor fortăreţei, avea dimensiunile păr ţ de deasupra a unei mese. Una dintre feţe, lus t uită, purta trei inscripţii, pe trei coloane, în p te r o se, în p r e terse prin fr e rea de nisipul în care stătuse îngro p tă două mii de ani. P r ma dintre cele trei in s ip ţ i se compunea din patrusprezece rînduri de hieroglife, cea de-a doua din douăzeci şi două de rînduri în scriere demotică, şi cea de-a t eia din cincizeci şi patru de rînduri în limba greacă.

In l i ba greacă ! Deci putea fi citită, putea fi înţeleasă.

Un general al lui Napoleon, elenist pasionat, începu imediat s-o traducă. Era vorba despre un omagiu adresat de clerul din Memfis, în anul 196 î.e.n., regelui Ptolemeu al V-lea, pen t binefacerile sale.

După capitularea Alexandriei, stela a fost tr i isă la Bri tsh Museum, împreună cu celelalte t ofee luate Franţei. Dar, aşa cum procedase şi cu restul pieselor din colec ţ e, ,,comisia" făcuse clişee şi copiile fuseseră t mise la Pa r s. Savanţii începură pe dată să compare insc r pţiile.

Să le compare. Intr-adevăr, nu era oare firesc să se t agă concluzia, după felul cum erau aşezate coloanele, că ele conţineau acelaşi text ? Revista „Courrier de l'Egypte" vorbise despre stelă, lăsînd să se înţeleagă că a c st text este cheia cu care se vor putea deschide porţile regatului mort şi astfel se va ajunge ca „Egiptul să fie explicat de egipteni" I După ce textul grec va fi tradus, va maj exista oare vreo piedică pen t ca hieroglifele să se compare cu cuvintele, cu conceptele şi cu numele greceşti ?

C le mai luminate m i ţi ale epoc i se înhămară la lucru. Nu numai î Fr a ţa, dar şi în Anglia (pe textul original), în Germania, în Italia. In van I Şi unii, şi ceilalţi po r eau de la o ipoteză greşită. Cu to ţ aveau despre hieroglife no ţ - uni false (şi t ainice), de care Herodot era în parte răspunzător. Pentru a pătrunde misterul care învăluia hieroglifele, ar fi fost necesară o adevărată revoluţie cope r iciană, o idee care, rupînd cu tradiţia, să ilumineze b r sc întunecimile.

ATUNCI cînd tînărul Champollion a fost prezentat de către fratele său lut de Sacy, viitorul său profesor, bărbat scund, a cărui înfăţişare ştearsă nu trăda că ar fi fost vorba despre un om celeb r , el nu se arătăt nici intimidat nici s t ngaci şi ştiu să-şi farmece interlocutorul, aşa cum mai înainte îl cucerise pe Fourier.

De Sacy era neîncrezător. Acest om care, la aproape cincizeci de ani, dom i a în t eaga ştiinţă din vremea lui, vedea în faţa sa pe autorul adolescent al unei lucrări, ***Egiptul sub faraoni,*** care aborda o problemă a cărei studiere o considera prematură. Ce va spune însă mai tî r iu despre această primă în t l- nire ? El, omul înţele p , vor b te despre „pro f n d impresie" p care i-a f - cut-o t nărul I De ce ne-am mira ? Opera din care de Sacy nu cunoştea decît prefaţa, era aproape în întregime te r inată la sfîrşitul anului. Tînărul autor merita deci încă de pe acum aprobarea pe care o va în t lni cu şapte ani mai tîrziu, cînd îşi va t păr cartea.

Cham p llion se cufundă în studiu. Ferindu-se de toate tentaţiile marelui oraş, se închide în biblioteci, ale a gă de la un ins t tut la al t l, se achită de mul t p le misiuni pe c re i le t smit, p r n scris, savanţii din Grenoble. S t - di a ă s a scrita, araba, p rsana, ,,it a ana orien t lui", a a cum o denumeş t de Sacy (l i bile-mame ale aproape tuturor idiomu r or orientale) şi a f ă t p să sc r e f atelui său, r gindu-l să-i t ită o g a a t c c in e ă „ca să se dis t eze".

Înţelege atît de bine geniul şi accentul limbii arabe, încît, într-o zi, aflîndu-se într-un salon, un arab îl ia drept un frate de aceeaşi rasă, se înclină în faţa lui şi-l salută după obicei. Merge atît de departe cu studierea Egiptului, încît la terminarea unei discuţii, Somini de Manencourt, pe acea vreme cel mai celebru explorator al Africii, exclamă uluit : „Cunoaşte tot atît de bine ca şi mine ţinuturile despre care vorbim !"

La capătul unui an de studii, limba coptă îi devine atît de familiară („Îmi vorbesc singur în coptă..."), încît îşi notează problemele personale în această limbă, în scriere demotică. Patruzeci de ani mai tîrziu, un savant comite gafa de a publica unul dintre aceste texte cu comentarii subtile, prezentîndu-l drept un original egiptean din epoca Antoninilor (replică franceză a cărţii germane despre fosile, de Beringer).

Din punct de vedere financiar o duce rău, chiar foarte rău. Fără fratele lui, care îl ajută în mod cu totul dezinteresat, ar fi murit de foame. Locuieşte în apropiere de Luvru, într-o cameră sărăcăcioasă, pe care o plăteşte cu optsprezece franci pe lună. Nu plăteşte chiria la termen, îi scrie fratelui său implorîndu-l, cade în deznădejde. Incapabil să facă economii, rămîne înmărmurit cînd Figeac îi răspunde că va trebui să-i pună amanet biblioteca dacă nu-şi reduce cheltuielile. Să le reducă ? Încă şi mai mult ? Ghetele lui sînt tocite, haina scoasă din uz. În cele din urmă îi este ruşine să mai apară în societate. Într-o iarnă foarte umedă şi friguroasă, Champollion resimte primele semne ale bolii care îl va răpune. Două mici succese îi redau însă curajul.

Împăratul are nevoie de soldaţi. În 1808 decretează mobilizarea generală a tuturor bărbaţilor de la şaisprezece ani în sus. Champollion se simte doborît. Toată fiinţa sa se revoltă împotriva constrîngerii ; el, care îşi impune cea mai strictă disciplină intelectuală, se cutremură gîndindu-se la garda imperială supusă unei discipline stupide, care aşază inteligenţa pe cel mai de jos nivel. „Sînt zile, scrie desperat lui Figeac, în care simt că-mi pierd minţile !"

Încă o dată fratele îi vine în ajutor. Face apel la prieteni, compune petiţii, trimite nenumărate scrisori : Champollion este autorizat să-şi urmeze lucrările şi, pe cînd lumea întreagă se îmbată de succesul luptelor, el se consacră studierii limbilor moarte.

Cea de-a doua grijă a sa, care îl chinuie uneori, este vestita piatră de la Rosette. Lucru straniu : ca şi Schliemann, care cunoştea pe deplin toate limbile europene şi ezita să înveţe greaca veche ce îl atrăgea dintotdeauna (căci simţea că nu se va mai putea desprinde de ea), la fel şi gîndurile lui Champollion se învîrteau neîncetat în jurul pietrei trilingve, se învîrteau ca să spunem aşa ca o spirală, strîngîndu-se din ce în ce mai mult în jurul obiectului aspiraţiilor lui ; dar, cu cît se apropia, cu atît îşi încetinea mişcarea, deoarece savantul nu îndrăznea să abordeze marea problemă înainte de a se simţi suficient de pregătit şi înainte de a fi pe deplin înarmat cu toată ştiinţa timpului său.

Cu toate acestea, dinaintea unei copii recente a Rosettanei, executate la Londra, dintr-o dată Champollion nu mai putu să rabde. Nu începe încă s-o

descifreze - se mulţumeşte să compare piata de la Rosette cu un papirus - dar izbuteşte de la bun început să afle valoarea reală a unui înteg şir de litere. ,,Iţi timit primii mei paşi l" îi scrie fratelui său la 30 august 1808, pe cînd avea 18 ani. De sub cuminţenia cu care îşi explică metoda, apare pentru prima dată mîndria tînărului descoperitor.

In clipa cînd face primul pas, cînd întrezăreşte succesul şi gloria, o veste se năpusteşte asupra lui ca un trăsnet. Ca să-şi at gă scopul, Champollion era gata să lucreze, să îndure toate oboselile şi privaţiunile. Işi u r ase drumul cu curaj. Iată însă că, deodată, pare lipsit de sens nu numai tot ce făcuse, dar şi tot ceea ce credea şi mai spera încă: hieroglifele fuseseră descifrate l

O întmplare - luată dint-un alt domeniu al stăda iilor şi cercetărilor omeneşt, din lupta dusă zec de ani pe t cu c rrea Polului Sud - înfăţişează, mai dramatic şi mai izbitor, un moment asemă ător celui în care Champollion află că un altul i-o luase înainte. După eforturi uriaşe, căpitanul Scott, însoţt de o mînă de oameni, de cîteva sănii şi puţini cîini, ajunge la pol. Pe jumătate orbit de frig, de extenuare şi de f a e, însufleţt totuşi de mîndria fără margini că este primul care pune pico r l pe acele meleaguri, zăreşte deodată, pe î tinderea nemărginită a zăpezii, care ar fi trebuit să fie neatinsă, un drapel. Drapelul înfipt de Amundsen l

Aşa cum am mai spus, exemplul acesta este dramatc, fiindcă în spatele lui stătea la pîndă moartea âlbă. Sen t ent l p c e îl încrca Champollion era însă acelaşi cu cel pe care îl trăise căpitanul S c tt. Ce mîngîiere putea constitui, în acest secol al descoperirilor concomitente, faptul că alţii păţiseră la fel ? El trăia cu aceeaşi intensitate ceea ce simţise Scott la vederea drapelului.

Veste venise ca un trăsnet ; consecnţele ei au durat to att. D apelul lui Amundsen stătuse drept în faţa lui Scott, maror al înfrîngerii sale. Nu tot la fel se ţinea şi descifrarea hieroglifelor.

Ch a pollion afă vestea p stradă. In d r spre Coleg u Franţei, se înblneşte cu un prieten. Acesta, foarte agitat, îi povesteşte noutatea. Fără îndoială că nu ştia pentu ce lupta Ch a pollion de ani de z e, care erau visurile lui, ce speranţă îi lumina viaţa, la ce lucrase zile şi nopţ, de ce îndura lipsurile, foamea, umilinţele. Deodată, Champollion se clătină, se lăsă cu toată greutatea pe bra ţ l prietenu u.

„Alexandre Lenor l spune prietenul. Lu<rarea lu a apărut de curi n, într-o broşură. N o explicaţie, interpretarea completă a hieroglifelor l Iţi dai seaml ce înseamnă asta ?"

Cu cine stătea de vorbă ?

„Lenoir ?" înteabă Champollion. Dă din cap. In el se aprinde o speranţă. Il văzuse pe Lenoir în ajun. Il cun o ea de un an: Lenoir este un învăţat cu o oarecare reputaţie, dar nu e un geniu.

„Este imposibil. Nimeni n-a vorbit despre acest luc r. Insuşi Lenoir n-a suflat o vorbă l"

,,Ce te miră ? ripostează celălalt. Cine ar vorbi despre o asemenea descoperire îna i te de vreme ?"

Ch a pollion se de z e c te. ,,Unde p o te fi cumpărată ?" Dis p re ca o săgeată. Cu o mină t emurîndă pune banii pe tejgheaua prăfuită ; încă nu s-au vîndut decît cîteva exemplare din broşură. Se duce în grabă acasă, se ar u că pe divanul ponosit şi începe să citească.

In bucătărie, văduva Mecran îşi lasă înspăimîntată cră t ţ i e. Un zgomot infernal vine dinspre odaia locatarului ei. Ingrozită ascultă, apoi aleargă, deschide uşa : Fr a ois Ch a p l i n să o l c t pe di v n, cu muşchii crispaţi, din gura lui ies nişte sunete nea r culate, dar rîde, rîde fără urmă de îndoială, este cutremurat de un rîs enorm, iste r c.

Ţine în mină cartea lui L no i . Să descifrezi hieroglifele ! Iată unul care s-a crezut prea curînd victorios. Cham p l l on se pricepe prea bine ca să nu-şi dea seama că afirmaţiile lui Leno i nu sînt decît nişte prostii, pure invenţii, un amestec bizar de fantezie şi de erudiţie prost în t ebuinţată.

D a lovi t ra a fost cumplită. Nu o va uita niciodată. Tînărul care se svîrcoleşte înfrigurat în pat habar n-are că va mai avea nevoie de încă doisprezece ani ca să-şi atingă scopul. Nu ştie că îşi va vedea multe visuri spulberate şi, dat fiind că nu se gîndeşte decît la hieroglife şi la ţara faraonilor, nu ştie că va fi exilat într-o zi ca trădător al pa t ei sale.

11

UN TRĂDĂTOR DESCIFREAZĂ HIEROGLIFELE

INTR-O compunere scrisă la doisprezece a i despre un subiect, ex t as din V e hiul Test a ent, pe care îl studiase după textul original, Champo l on se declara p a an al republicii, singura fo r ă de guvernămînt pe care o considera înţeleaptă. Crescut în mijlocul marilor curente de idei fo r ate în secolul L u inilor şi eliberate de revoluţie, suferea d pricina nou ui despo t sm c re se infil t ase pe cal e d e teor şi e ictelor şi care se demas c se o dată cu încor o area lui Napole o . N e s u i du-se o fratele său, care fusese fermecat de împărat, toate succesele îl lăsau rece şi nu urm l rea nici măcar cu gîndul îna i tarea victorioasă a v ltu r lui francez.

Nu avem răga z l să u r ă aici evolu ţ ideilor lui politice. Totuşi nu putem t ece sub tăc e e că ac e t egiptol o , mînat de o nestă v ită nă z in ţ c e libertate, a cucerit, cu drapelul în mină, ci t dela din Grenoble. Sau că Champollion, sim ţ ndu-se sufocat sub regimul lui Napoleon, dar urîndu-i pe Burboni, a smuls stindardul c fori de crin de p t ul citadelei şi a înfipt în locul lui drapelul t icolor c a e, în fruntea t pelor b napartiste, fluturase timp de cincisprezece ani de-a lun g l Europei şi care în prezent reprezenta pentru el simbolul unei noi libe r ă ţ .

Champollion l o uieşte din nou la Grenoble, unde de la 10 iulie 1809 pr e a istoria la universitate. Iată-l de c, la nouăsprezece a i, profesor în locul unde o i i o ră se a z ca s a te, n u ărînd ac u p r te s t denţii săi tineri c3 e, cu doi a i mai de v eme, fuseseră cole g lui. Nu este deci de m i are că de v e cen t l in v di i or şi al intrig i or, uneltite mai ales de profesorii mai în v î stă c re se s i ţeau leza ţ , u i ţ .

Tînărul profesor de istorie se fă c ap i ătorul unor idei, proclamînd că scopul c l ma înalt al c r c t i to r ce e te adev l l, înţelegînd prin aceasta un adevăr absolut şi nu un a evăr b na p r st sau bur b n c. In consec nţă, pretinde libertatea ş t inţei, adică o l bertate absolută şi nu o libertate îngrădită

prin decrete şi interdicţii. Pre t de această libertate pe care oamenii entuziaşt o procl a aseră în pr i ele zile ale revoluţiei şi a cărei cauză fusese de atunci î colo t ădată în fiece an.

Un asemenea idealist nu putea să nu in t e tn conf l ct cu autorităţile. Rămîne însă totdeauna credinc o ide i or sale, în ciuda multor perioade de descurajare. Astfel, îi citează fratelui său u r ătoarele fraze, pe care cineva le-ar fi putut lua drept conclu z la ***Candide*** al lui Voltaire, dar pe c re orienta l stul le culesese d i cartea sfîntă a Orien t lui: „Cul t vă-ţi ogoarele l In Zend-Avesta se spune că este mai de p r ţ să cultivi p t p e de p ă int înţelenit, decit să c ştigi douăzeci şi pat r de războ ie. Şi eu sînt de a c e a i părere l" Inconjurat din ce în ce mai mult de intrigi, apoi bolnav, cu salariul redus la un sfert ca urmare a unor maşinaţii făcute de colegii l u, scrie ceva mai tîrziu : ,,Soarta mea este pecetluită. Sărac ca Diogene, îmi voi cumpăra un butoi şi o pînză de sac, în loc de haine. Iar cele necesare pent r trai sper să le capăt datorită mărinimiei ves t te a ateni e lor."

Scrie sa t re îm p t iva lui Napoleon. Dar, după căderea împăratului, cînd trupele coaliţiei in t ă în Grenoble la 19 aprilie 1814, se în t eabă cu amărăciune dacă, după ce despo t l va fi înlăturat, ideile vor putea în sfîrşit să conducă lumea. Nu era de loc c nvins.

Dorinţa lui a zătoare de a se asigura l bertatea poporului şi a ştiinţei va pre c păni pasiunea lui faţă de Egipt ?

Puterea lui de muncă este ex t aordinară. Studiază subiectele cele mai variate, întocmeşte un dicţionar al limbii copte, scrie piese de teatru pen t u saloa ele din Grenoble, î t e altele ***Ifigenia.*** Compune melodii, cîntece revolu- ţonare care sînt pe buzele tu t ror... (luc r pe c re nu-l pot înţelege s a an ţ ge r a i, dar care face parte din tradiţia franceză inaugurată în veacul al X i- l de că t e Pie r e Abelard). In afară de toate acestea, continuă să se c nsa c e sarcinii pe c e o consideră esenţială. Aprofundează tot mai mult secretele Egiptului, că r ia îi d e i ă toate g ndurile sale. Puţin îi pasă că pe s ăzi se s t igă „Trăiască împăratul l" sau „Trăiască regele l": el continuă să scrie nenumărate eseuri, pregăteşte lucrări, trimite date unor s a anţi d i s t ăinătate, se s t ăduie te să-i înveţe pe studen ţ i mediocri. Toate acestea îi macină sănătatea şi nervii. In decembrie 1816, scrie: ,,Di c ionarul meu copt creşte p zi ce t e c. Autorul lui dimpotrivă." Se plînge că, ajuns la pagina 1069, încă nu vede să se apropie de sfîrşi t l lucrării.

A p i vin cele „O su t de z le". Incă o dată, Europa geme sub pumn u lui Na p leon. Ceea ce se co n t ise cu mare t udă, se prăbuşeşte, p rsecut a i dev persecu t ri ; stăpînii, s cavi ; regele, un fug u. Ch a p l t o ese s m ls din s t diu: se întoarce Napoleon l In t -un ***crecendo*** de vodevil, ziarele îi s a ă n d r ul cu procl a aţ i ipocrite: ,,Mons t l a scăpat din cuşcă l" ; ,,Căpcăunul a debarcat la Cannes l" ; „Tir a ul a t e c t prin Lyon l" ,,Uzu r ato r l se

află la şaizeci de ceasuri de capitală !" ; ,,Bonaparte se apropie cu paşi de uriaş !" ; ,,Mîine Napoleon va veni peste noi !" ; ,,Maiesta.ea Sa se află la Fon t inebl e u !"

La 7 marte, î t pul m uui asupra c pitalei, Napoleon ajunge la Grenoble. Cu o tabachee, bate la p o rta oraşu ui. E noa p e, flă c r i e torţelor ii lum i ează chipul. T i p de o clipă, cumplită, Napoleon stă drept, singur, în faţa tunurilor ridicate pe zidurile pline de solda ţ. Apoi, se aude un s t igăt : ,,Trăiască Napoleon !" şi „aventurierul in t ă în oraş, de unde va ieşi împărat", deoarece Grenoble, in i a provinciei Dauphine, este cea ma importantă bază s t ategică.

Figeac, fratele lui Ch a pollion, care pe vremuri fusese c cerit de farmecul împăratului, îi este şi acum devotat t up şi su f et. Napoleon doreşte să aibă un secretar particular. Primarul i-l prezintă pe Figeac, şi-i rosteşte incorect numele cu bună ş t inţă : ,,Ch a poleon." - ,,Sună ca o bună prevestire, spune împăratul, poartă jumătate din numele meu !" Cham p llion asistă la întrevedere. Napoleon îl în t eabă la ce lucrează, t nă r l îi vorbeşte despre grama t ca coptă, despre dic ţ onar. Şi, pe cînd Champollion rămîne rece (de la vîrsta de doisprezece ani are d -a face cu suverani mult mai mari decît Napoleon), împăratul este în s c i b fasc i at de tînărul cărturar, se în t e ţ e cu el v eme îndelungată, îi promite dintr-un capriciu imperial să-i t părească cele două lucrări la Paris. Şi nu numai a t t: a doua zi vine să-l c ute la bibliotecă, îi vorbeşte în mai multe rînduri despre studiile sale lin g s t c - şi a c asta în momentul în care se pregătea să-şi restabilească do m ia asupra în t egii luni. Doi cuceritori ai Egiptului s t u ac u faţă , faţă. Un u, u r î n pl a urile lui politi c, ocupase ţara Nilului în do r ţa de-a o face să ren a că şi, auzind despre limba coptă, se însu f e ţ e şi ho t rîse s-o ridi c la r a gul de l i bă oficială a ţării. Celălalt nu văzuse nicioda t Egiptul, dar îl pr i v se de mii de ori cu ochii minţii şi îl va cuceri mai tîrziu pr i forţa ş t nţei şi raţiunii sale.

Zilele lui Napoleon sînt însă numărate. Into a cerea lui b r scă la putere este u r ată la scurt t p de prăbuşire. Insula Elba fusese pentru el un loc de vilegiatură ; s f t Elena va fi mo r întul lui.

B u bo n îşi fac in t area în Paris. Nu d i pun nici de putere, nici de forţă şi nu se ara t de loc a fi înse t ţi de răzbunare. Cu toate a c stea, au loc sute de cond a nări. ,,Pl o ă cu p e e s, aşa c m în v e urile străv e hi ploua cu mană asupra e v eilor." Figeac se numără prin t e p rsecu t ţ, pentru că s-a compromis u r îndu-1 pe Napol e n la Paris. I a t bunalul poitic, in fuen ţ t de toţi cei care, la Grenoble, nutreau gelozie faţă de tînă r l profesor, nu-i deosebeşte pe cei doi fraţi care mai fuseseră con f nda ţ de multe ori ca savanţi. Ar fi putut fi oare altfel, cînd, în ul t ele ceasuri ale celor „0 sută de zile", tînărul Ch a p llion, s t ădundu-se din răsputeri să adune o mie de franci pen t a-şi c u pă a un papirus egptean, se ocupa şi <e crearea unei „Ligi Deifice " ? (Aceas t ligă, alegînd d r mul libertă ţ i, că z în cea mai mare dizgra ţ e.)

Pe cînd regaliştii înaintau spre Grenoble, Champollion era pe baricade şi incita populaţia la rezistenţă (va plăt scump această lipsă de abilitate). Dar, ce se în t plă ? Tocmai în clipa cînd generalul Latour începe să bombardeze cen tul oraşului, Ch a pollion, văzîndu-şi amen i ţat rodul munc i sale, uită de-o ată de politică şi de a r ată, aleagă la bibliotecă, urcă două e je m g o ă. singur în vasta clăd i e, fără să-i pese de c nonadă, adună cădări cu apă şi cu nisip, îşi expune vaţa p n t a salva existenţa papi r sur i or.

Abia acum C h p lion, profesor c o c diat, ex i at p t î altă tră d e, începe să descifreze hierog l fele. Exilul durează un an şi jumătate. Lucrează neîncetat, neobosit. Il reg ă im la Grenoble, apoi la Paris. Este ameninţat de un nou pro c s de înaltă t ăd a e. In iu l e 1821, părăseşte c fugar oraşul în care f sese elev, apoi academici a . Un an mai tîrziu, însă, îş pub l că lucrarea: ***Scrisoare către dl. Dacier privind alfabetul hieroglifelor fonetice,*** c e cuprinde principiile descifrării şi-i fa c numele c leb r prin t e cei caJe, setoşi de a cunoaşte răspunsul la întrebările pînă a t ci i solubile, se aplecau asupra enigmelor ascunse în temple şi în piramide.

DACĂ pînă a t ci nu se descifraseră încă hieroglifele expuse vede r i unei lumi întregi, atestate de o serie de autori antici, interpretate în mii de feluri în v emea evului mediu o c dental, aduse la cunoş t ţa sav a ţ i or prin copii fără număr reali z te de expedi ţ a napoleoneană, aceasta se datora faptului că, încă de la început, se comisese o eroare s t anie.

Herodot, S t abon şi Diodor s t ăbătuseră Egiptul şi vorbiseră despre hieroglife ca despre o scriere f g a t vă şi de neînţeles. DoaJ Horapollon lăsase, în s c lul al IV- i a î.e.n. o d e ere a ă u ţită a se m ifi c ţiei lor. (Date e furni z te de Clement d i Alexandria şi de Porfiriu sînt neinteligib i e.) Este evident că, în lipsa altor repere, o p ra lui Horapo l on a fost luată ca p u ct de pl e are al tuturor lu c ărilor. Dar Horapollon vor b a mereu despre hie r glife ca despre o scriere figura t vă ; de atunci încoace, t mp de sute de ani, toate i terpretările căutară în imagini un sens simbolic. Acest luc r pe r itea amatorilor să dea frîu liber fanteziei, dar îi aducea pe savan ţ în pragul desperării.

După ce Champollion a descifrat hieroglifele, s-a recunoscut partea de adev ă din descrierea lui Horapollon ; s-a putut u r ări evoluţia scrierii care, pornind de la simbolismul primitiv, reprezenta apa printr-o linie ondulată, casa prin t -un plan, zeul prin t -un drapel. Insă, un asemenea simbolism aplicat, confo r lui Horapollon, la unele insc r pţii mai recente, ducea la un impas.

Erorile erau şi mai excen t ice. Iezuitul Athanasius Kircher, spirit fert l în invenţii (în t e altele, a conceput lante r a magică), publică la Roma, în t e 1650 şi 1654, patru volume cu t aduceri de hieroglife, dintre care nici una nu era exactă şi nici măcar nu avea vreo legătură cu textul. Gr l pul de semne

„autocrator", epitet al împăraţilor romani, era citt „creatorul fecundităţii şi al oricărei vegeta ţ este Osiris, a cărui putere generatoare a fost adusă din ceruri în rega t l său de căte sfn t l Mofta".

Ki c er recunoscuse to t şi importanţa studierii limbii copte, ea cea mai recentă formă a limbi e g ptene, a cărei valoare era negată de mai mulţi savanţi.

O sută de ani mai t r u, de Guignes va declara în faţa „Academiei de inscripţii", d i 'Paris că, după unee ompa r ţ i făcute î t e hero g f , chinez i erau colonişt egipteni. Totuşi (pen t fie c re cercetător este necesar să se adauge a c st „totuşi", f indcă fiecare a găsit cel puţn un indiciu exact}, izbutise să citească numele regelui egiptean „Me : es". Pe loc, un adversar schimbă acest n u e în „Manuf", lucru o e îi insp i ă l u Volta i e atacul împo t iva e t-mologiş t or, ,,pen t care vocalele nu contea z şi cărora prea puţin le pasă de consoane." (Pe de altă parte, con t ar acestei ultime teze, unii savanţi din aceeaşi epocă considerau că egiptenii sînt veniţi c in Ch i a.)

S-ar putea crede că descoperirea stelei t gve pusese capăt supozi ţ or fantas t ce. Dimpo t ivă : solu ţ a părea a t t de aproape, incit pînă şi profanii crezură că o vor putea afla. Un anonim din Dresda a ex t as din scurtul fragment hierog l ic al Rosett a ei întreg textul grecesc. Un arab, Ahmed ben Abubekr „relevă" un tex pe care orientalistul Hammer-Purgstall, om serios totuşi, se apucă să-l traducă. Un parizian necunoscut regăsi într-o inscripţie gravată pe templul de la Denderah, cel de-al 100-lea ***Psalm*** ; la Geneva apăru t aducerea inscripţiilor de pe „obeliscul de la Ph iae" care era, zice-se „isto r sirea scrisă cu patru mii de ani înaintea lui Hristos despre izbînda celor drepţi asupra celor răi."

Invenţia depăşea orice limite. Contele Pa n , a cărui aroganţă nu-i în t ecea pros t a, pre t nse că ar f înţeles de la prima vedere textul Rosettanei. Cu ajutorul lui Horapollon, al d o t inelor pitagore i ce şi al Cabalei, o desci f ează în-t -o sin g ră noapte, publică rezultatele opt zile mai tîrziu şi, după propriile s le declaraţii, ,,se fereşte" numai gra ţ e ac e tei rapidităţi „de greşelile sistematice, care nu pot lua naştere d e t din t -o chibzuială prelungită."

In toiul aces t i foc de a cii, Champo l on continua să claseze, să compare, să verifice, aprop i du-se î cetul cu în c t de solu ţ e, în t p c se t -biţa că abatele Tande a de Saint-Nicol a re d ctase o broş u ă în care dove d e ma t ma t c că hi e ogl i ele n e r u o s c iere, ci u mo t v decora t v. In t -o s ri-soare despre Horapo l on, Ch a p l l on s c ie foarte l i p de, încă din 1815 : „Această lucrare este n u tă ***Hieroglyphica,*** dar nu este de loc o expunere a ceea ce noi nu m m hieroglife, ci a sculptur i or simbolice sacre, adică a icoanelor egiptene, o re sînt total d e s bite de hi e o l e propr u-zise. Afi r aţia mea se r di-ă îm p t iva pă r r i generale, teme i cia ei este însă d v e ită de inscripţ i e de pe statuile egiptene. In scenele-embleme se văd sculp t r e s cre despre care vorbeşte Hora p llon : şa r e c e îşi mu că c ada, v l t ul în p-

Pictogramă egipteană, asemănătoare cu un rebus, datînd de la sfîrşitul mileniului al IV-lea. Din această scriere au luat naştere hieroglifele propriu-zise. Descifrarea ei este cunoscută doar de cîteva decenii: şoimul lui Horos simbolizează un rege care ţine în frîu, adică sub dominaţia sa, o ţară siriană învinsă (ovalul are ca terminaţie capul unui sirian cu barbă ascuţită). Şoimul stă pe şase flori de lotus, adică pe 6 000 de prizonieri. Harponul desenat reprezintă desigur numele ţării; dreptunghiul acoperit cu linii ondulate arată că ţara este situată la malul mării — aceste două rînduri luate împreună indică Siria.

ziţia descrisă de el, ploaia cerească, omul fără cap, po r belul cu f nze de l ur etc., luc r ri care nu se văd în hi eoglifele propr u-zise."

Unii ajunseseră să ex t agă din hierog l fe un sistem epicureic mistic, doctrine esoterice legate de Cabală, de astrologie sau de gnos t cism, in d caţii prac t ce privind agri c ltura, comerţul ş a d inistraţia ; descopereau paragrafe din Biblie şi chiar o l teratură antediluviană, texte caldeene, ebraice, chineze ; ,,ca şi cînd egiptenii n-ar fi avut un l i baj propriu", remarcă Champollion.

Toate a c ste încercări de interpretare se întemeiau mai mult sau maj puţin p Horapollon. Un singur d r m putea duce la solu ţ e : cel opus lui Horapollon. Champollion apucă pe această cale.

ESTE greu să se situeze în timp apariţia marilor descoperiri ale spiritului. E e sînt re z l t t l unor nen u ărate pro c se de g î dire, al concentrării minţii t mp de ani în t egi asupra unei singure probleme, ele reprezintă punctul de i terferenţă în t e inconştent şi c nş t ent, între atenţia lucidă şi visul hao t c. Rezolvările apar arareori, ca lum i le unui fulger.

Marile des c p r i pierd din minunăţia lor a t nci cînd li se s t d ază istoricul. Cunoscînd principiul, posteritatea cons d eră că erorile sînt stupide, că problemele sînt s i ple. Cu greu ne putem închipui a tăzi ceea ce însemna pen t C a p l on să opună din toate punctele de v e ere opinia sa p rsonală, faţă de c a a lumii ş t nţ i ice, care nu credea de c t în Horapollon. Nu t ebuie să uităm că savan ţ i (şi pub l cul) nu ţ neau la Horapollon pen t u c ar fi res p cat în el o autoritate, c era A r stotel p nt r col e ii lor din ev u mediu. sau Părin ţ Biseric i pen t teolog, ci pen t că nu admiteau de c t o singură posibilitate : hierog l ele - scriere figura t vă l D n n fericire p ntru ştiinţă, aparenţele p ă eau să c n f r me op i ile autorizate. P n Horapo l on nu vorbea numai cineva p c re îl despărţea un m i eniu şi j u ătate de v emea cînd au fos s c i e hierog l fele, ci un om care arăta c e a c putea vedea toată lumea : c ipuri, desene de o a eni şi de an i ale.

In moment u - p c re nu-l putem situa cu exa c tate - în c re lui Champo l on îi v ni i e c p i o a ele erau „lite r " (sau, m i e , c, ,.fon e e", dînd şi următoarea de f ni ţ e : „...Fără să f e în m o riguros alfa b t ce, ele re-

prezintă totuşi sunete"), atunci doar a avut loc ruptura cu Horapollon, principalul obstacol dispărînd. După o carieră atît de laborioasă, mai putem vorbi oare de inspiraţie ? Mai poate fi vorba de o clipă providenţială ? Prima dată cînd concepu această idee, Champollion o înlătură imediat. Cînd identifică semnul şarpelui culcat şi litera „f", înlătură această constatare ca imposibil de susţinut. Mulţi alţi savanţi, scandinavii Zoega şi Akerblad, francezul de Sacy şi, mai ales, englezul Thomas Young, care au recunoscut în partea demotică a Rosettanei o „scriere alfabetică", au găsit unele soluţii parţiale. Nu merseră însă mai departe, renunţară sau îşi retractară afirmaţiile, iar de Sacy declară că a capitulat total în faţa textelor hieroglife, care rămîn „intacte ca Arca Alianţei" [1].

Pînă şi Thomas Young, care obţinuse excelente rezultate citind „fonetic" textul demotic, se dezminţi în 1818 împărţind rînd pe rînd caracterele numelui „Ptolemeu" în semne reprezentînd o singură literă, două şi trei litere.

Prin aceasta apare diferenţa care desparte cele două metode şi cele două rezultate : Young, specialist în ştiinţele naturale, era fără îndoială un om genial, dar n-avea nici o pregătire filologică şi lucra schematic, prin comparaţie şi prin interpolare. El n-a ştiut să descifreze decît cîteva cuvinte, totuşi a dat dovadă de o remarcabilă intuiţie, deoarece Champollion avea să confirme că, dintr-o listă de 221 grupuri simbolice, interpretase exact 76. Dimpotrivă, Champollion, care cunoştea douăsprezece limbi vechi şi care, prin studierea limbii copte, înţelesese mai bine decît oricine geniul limbii egiptene n-a ghicit, cum făcuse Young, litere sau cuvinte izolate, ci a descoperit sistemul. El nu s-a limitat doar să interpreteze, ci a găsit mijlocul de a citi şi de a învăţa scrierea. De îndată ce a recunoscut principiile sistemului, a putut urmări ipoteza pe care o concepuse de multă vreme, adică faptul că era necesar să se înceapă cu numele regilor.

DE CE cu numele de regi ? Această idee pare astăzi simplă şi firească. Am mai spus că inscripţia de la Rosette conţinea omagiul adus de preoţi regelui Ptolemaios Epifanul. Textul grec, care putea fi lesne citit, preciza acest lucru. In inscripţia hieroglifică, în locul unde ar fi trebuit să se afle numele regelui, figura un grup de semne încercuite într-un oval, numit de atunci încolo „cartuş".

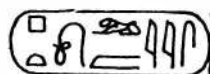
Nu era firesc să se presupună că acest cartuş scotea în evidenţă singurul cuvînt demn de a fi subliniat, adică numele regelui ? Nu era o treabă de elev inteligent aceea de a rîndui literele numelui Ptolemeu sub hieroglife şi deci a face să corespundă (în scrierea antică) opt semne cu opt litere ?

Toate ideile mari dacă sînt disecate par simple. Făcînd astfel, Champollion rupea pentru totdeauna cu tradiţia horapolliană, care tulburase minţile timp

[1] Arca Alianţei, sau Chivotul Legii, cufăr în care vechii evrei păstrau Tablele Legii (Decalogul) care, după tradiţie, ar fi fost date de Dumnezeu lui Moise, pe Muntele Sinai. — *N. T.*

Cele două „cartuşe“ care l-au ajutat pe Champollion să descifreze hieroglifele.

Ptolemeu

Cleopatra

de paisprezece veacuri. Savantului îi revine tot meritul acestei descoperiri, care, din fericire, curînd după aceasta s-a bucurat de o admirabilă confirmare. In 1821, arheologul Banks a timis în Anglia „obeliscul de la Philae", descoperit în 1815. Această a doua „piată de la Rosette" purta două inscripţii, una în hieroglife, alta în litere greceşti. Cartuşul cuprinzînd numele lui Ptolemeu figura de asemenea, împreună cu un alt grup de semne, încadrate şi ele. După inscripţia greacă, gravată la baza obeliscului, Champolion a presupus că era vorba de numele Cleopatei.

O dată mai mult, lucrul pare simplu. Da cînd Champollion a copiat, unul dedesubtul altuia, cele două grpe de see crespunzătoare nuelor pr-supuse (dăm mai sus ortografa actuală) şi cd a văzut că semnele nr. 2, 4 şi 5 din numele Cleopata corespundeau cu numerele 4, 3 şi 1 ain numele Ptolemeu, abia atunci a însemnat că găsise cheia hieroglifelor. Cheia unei scrieri necunoscute, cheia tuturor misterelor Egiptului.

CUNOAŞTEM astăzi infinita complexitate a sistemului hieroglific. Pentru studentul din zlele noaste este un lucru evident ceea ce altădată era cu totld necunoscut; porind de la acest prm rezultat, el învaţă textele, pe care Chapollion le-a descifrat cu multă greutate şi care pe atunci păreau de nepătruns fiincă erau împărţite pe tre milenii. 1n prezent no oaştem transforările suferite de hieroglife, stude dfertle lor faze, înopînd cu hieroglifele vechi, tecînd pri scrierea cursivă, numtă „hierată", pînă la fora curentă, prescurtată şi s t tă, screrea „demotcă". Contemporanii lui Cha-pollion nu cunoşteu aceat evoluţe. Datele valabile peat o anumită inscrp-ţie nu se potveau celorlalte. Care european din zilele noastre mai poate citi un manuscris al călugărior di secolul al Xii-lea chiar dac ar fi scris într-o limbă moderă? Iar un nespecialit nu pate recunoaşte ltera pe care o repreznt o iniţială or aentt înt-un docuent medieval. Daă ne gîndim mai bine, de o astel de scriere, ce face predi crcul nost cltura, nu ne desparte nic măcr o mie de ani. Savantul care cerct herogliele avea de-a fac însă cu o sciere ap anînd uei cltur săneşi vei de tei mii de an.

Exemplu de felul cum din hieroglifele evoluate au luat naştere scrierea hieratică apoi cea demotică.

Astăzi se pot deosebi cu uşur i ţă „semnele f n t ce", de „cuvinte" şi d „ideograme", clasificare c pe r ite pen t u p r a d t să se a t buie o valoare semnelor şi imaginilor. Nu mai este supăător c t ebuie să se citească o inscripţie de la dreapta la s t nga, a ta de la s t nga l dreapta, o a t eia de sus în jos, pen t u că se ş te că aceste feluri de ci t re corespund u or epod diferite. Importante progrese au fost realizate de către Ros llini în Italia, Leemans în Olanda, de Rouge în Franţa, Lepgius şi B r g s î G r a ia. Z c mii de pa-p i suri au fost t ise î Eur o a. S-a ajuns să se citească în mod c rent inscrpţiile gravate pe morminte, pe mon u e te, pe temp e. Ul t ele lu c ări ale lui Champollion au ap ă ut în edi ţ i pos t me : ***Gramatica egipteană*** (Paris, 183 6 1841), a p i p r a încercare de dicţionar e g ptean (explicarea l i bii mergea totdeau n mină în mină cu descifra.ea s c ie r), ***Comentariile*** şi ***Monumentele.*** Datorită lucrărilor şi cercetărilor ulte r o re, ş t inţa a îndepl i it o faptă inu t lă dar glorioasă: t ecerea de la citire la scriere. In ***Egyptian Court*** (Curtea egipteană) din pala t l de cristal de la Sydenh a , nume l reginei Victoria şi al prinţului consort Albert sînt gravate în hieroglife.

LUI Champollien nu i-a fost dat să completeze prin lu c ăr de săpături numeroasele sale cuceriri intelectuale. A viz i at însă Egiptul. Şi ceea ce a văzut acolo i-a conf i mat ipote z le pe care le formulase mai demult.

Nr.	Figuri	Transcriere	Sensul propriu al simbolului
1			vultur
2			ramură de trestie
3			antebraț
4			prepeliță
5		b	picior
6		p	scaun
7		f	viperă (cu corn)
8		m	bufniță
9		n	apă
10		r	gură
11		h	plan
12		ḥ	fuior de in
13		ḫ	placentă țintă
14		ẖ	mamifer
15			zăvor
16			pînză. fibre
17		š	lac, iaz
18		q	coastă, faleză
19		k	coș cu toartă
20		g	taburet
21		t	pîine
22		ṯ	ham pentru vite
23		d	mînă
24		z	șarpe

Tabelă care arată ultimul stadiu din evoluția „alfabetului“ egiptean .25 de semne, numai consoane. O combinație între semnele „M-N-H“, poate însemna „ceară“, „trestie de papirus“ sau „băiat“. Acest exemplu demonstrează dificultățile de interpretare.

Expediţia lui Champollion (din iulie 1828 pînă în decembrie 1829) a fost un cortegiu triumfal. Doar reprezentanţii administraţiei franceze nu uitară că fusese c î dva ,inculpa de înaltă trădare (deşi monarhia tole r ntă suspendase procedura de urmărire). Indigenii alergară cu miile ca să-l vadă pe cel c re ştia „să citească scrisul pie t elor vechi". Champollion era nevoit să se arate foarte sever faţă de membrii expediţiei ca să-i dete r ine să se întoarcă în fiecare se a ă pe bordul vaselor „Hathor" şi „Isis", pe Nil, puse sub protecţia „celor două bune zeităţi egiptene".

Păşeşte din descoperire în descoperire ; fie c re pas îi aduce o nouă certitudine. In ca r ierele de la Memfis, găseşte şi clas e ză de la p r a vedere opere aparţinînd unor epoci diferite. La Mit-Rabin des c peră două temple şi o necropolă întreagă. La Sa k arah (unde Mariette va face mai tîrziu descoperiri importante) găseşte un nume de rege „Onnos", pe care î stu e ză imediat, cu o siguranţă emarcab i ă, în ep o a primitivă. La Tell-el-Amarna de s peră că edificiul colosal, pe care Jomard îl lu a e drept un depozit de grîne, era în realitate marele templu al oraşului.

In sfîrşit se bucură de t r umful teoriei s le datorită căreia, cu şase ani mai înainte, ajunsese de rîsul în t egii comisii egiptene.

Corăbiile aruncă ancora la Denderah. Iată templul, unul dintre cele mai mari temple egiptene, a cărui cons t ucţie a fost începută (ş t noi astăzi) de regii din cea de-a XII-a dinastie - cei mai pute r ici suverani din „Imperiul Nou", Tu t es al I i i- l a, Ramses cel Mare şi urm a ii săi - con t nuată a p i de Ptol e ei şi de romanii Augustus şi Ne r a, marea poartă şi zidul de incintă f ind te r inate de Domiţian şi Tra i n. Aici, la 25 mai 1799, osteniţi după un lung ma r , soldaţii lui Napoleon se opriră uluiţi de tabloul care li se înfăţişa privirilor. Aici, fascinat de puterea şi splendoarea unui imperiu dispă r t, generalul Desaix, în fruntea a r atei sale, în t e r pse u r ă r rea mamelucilor. (Ce exemplu pentru un general d i secolul XX l) Champollion putea în sfîrşit să admire acest edificiu ale cărui deta l i le c u oaşte aproape în în t egime din descrieri, desene, copii de pe inscripţii. (De cîte o r nu stătuse de vorbă cu Denon, tovarăşul generalului Desaix l) Era noapte ; luna il u ina peisajul. Champollion cedă rugăminţilor tovarăşilor săi şi, urmat de c i cisprezece membri ai expediţiei, porni înainte. ,,Un egiptean ne-ar fi luat drept un t ib de beduini, un european drept un g r p de călugări îna r a ţ l"

Unul dintre savanţ i care M însoţeau isto r seşte cu emoţie : ,,S t ăbatem la î t mplare un pilc de palmie r luminaţi de lună. Ce s p col feeric l Apoi ne a f d în nşte ie r u î ate, tu f şu r şi mără c i. Să ne înapoiem ? Nici nu ne t ecea p r minte. Dar cum să înaint ă ? Nu cuno a tem d umul. S t g ă din răsputeri, d r nu ne r ăpunde de c 0"e un lă t at î n epă r t. D e ată zărim un felah în zdrenţe, care dormea la picioarele unui c pac. Ina r at cu o bită, îmbrăcat în straie pe t cite şi negre, are în f ţ area unui demon (Cham-

p llio îl numeşte „umie ambulantă"). Inspă i întat, se scoaă tem u nd din toate mădularele, de frică să nu fie omorît. Mai mergem timp de două ceasuri. Iată în sfrşit templul, scăldat în l u ină ; ne îmbătăm de admiraţie... Pe drum cîntasem ca să nu ne fie u rt, dar aici, în faţa acestor Propilee inundate într-o lumină cerească, ce emoţie l O tăcre totală domneşte sub portalul susţinut de imense c loane, umbrele adînci i c un fel de v ajă - afară clarul de lună este orbitor l Con t ast straniu, minu n t...

In incintă apr i dem un foc din ierburi uscate. Altă încîn t re, altă explozie de en t ziasm ; sîntem ca în delir. S-ar spu n că ne-a cuprins febra, nebunia. Cădem în extaz... ***Porticul de la Denderah,*** loc încîntător, magic, era o realitate."

Ce scrie însă Champolli o ? Tovarăşii lui îl numesc „Maestru" ; şi - meritat acest ttlu prin moderaţa de care a dat dovadă. Totuşi, în spatele sobrietăţi voite a cuvintelor lui, bănuim emoţia care îl cuprinde. ,,Nu voi încrca să des c u impresia pe c re ne-a făcut-o îndeosebi po r cul marelui templu. Nu p ate fi cuprins în cuvinte, nu se poate descrie. Elegaţa şi măreţia sînt îmbinate în cel mai înalt grad. A rămas două ceasuri căzuţi în ex t z. Conduşi de acel biet felah, am s tăbă t t sălile şi, sub lumina scînteietoare a lunii, încercam să citm inscripţiile gravate pe faţad ."

Ch a pollion vedea în sfîrşit, pentru pr i a dată, un templu egiptean bine conservat. Notele pe care le - scris chiar în acea noapte şi a do u zi a r tă în ce măsură Egiptul constitu4 preocuparea lui totală, cit îşi pregătse în v o asemenea călătore : nimic din ceea c vedea nu i se părea nou, la fiecare pas i se confrma o idee anterioară. Spirit raţionalist, avea uneori in t iţii, adevărate certtudini metafizice, care îl uimesc pe un savant obişnuit.

El nu se mulţumeşte să descifreze, să interpreteze. Descoperă legături, are revelaţii bruşte. Constată cu bucurie greşeala făcută de comisia ştiinţifică : templul acesta nu este consacrat zeiţei Isis, c lui Ha t or, zeiţa dragostei. Se pretnde despre el că „a p e celei mai îndepărtate antichităţ " ? Da' de unde, acest edificiu nu şi-a aflat fo r a definitvă decît sub domnia Ptolemeilor, a fost terminat de romani (de atunci s-au scurs optsprezece secole ; ce puţn luc r în comparaţie cu treizeci de s c le de istorie egipteană de dinaintea construirii lui). Emoţia pe c re Champollion a încrcat-o în timpul acelei faimoase nopţi nu-l împiedică să recunoască faptul că, dacă acest templu este „o capdoperă de arhitectură", în schimb este „împodobit cu sculptur de cel mai prost gust." ,,Făă să vrem a ofensa comisia", scie el, ,,basoreliefurle de la Denderah sînt groa z ce: nici n-ar fi putut fi altfel, pentru că aparţn unei epoci decadente. Sculptura devenise o artă obosită, pe cînd arhitectura (mai stabilă, fiind supusă unor reguli mai s t icte) rămînea demnă şi de zeii Egiptului şi de admiraţia postertăţi."

sȝ·j ndṯj·j Mn-ḫpr-rꜥ ꜥnḫ dt wbn·j

Fiul meu, răzbunătorul meu, Men-heper-re, să trăiască veşnic: eu strălucesc de dragostea

mr(w)t·k ḥnꜥ ꜥwj·j ḥꜥw·k sȝ ꜥnḫ ndm·wjj

ce ţi-o port. Să apere mîinile mele, membrele tale, cu ajutorul vieţii. Ce dulce (este)

jȝmt·k ḥnbt·j šms·j tw jwnn·j ḥȝj·j n·k

prietenia ta pe pieptul meu. Te aşez (pe tine) în sanctuarul meu, Te admir pe tine, răs-

dj·j bȝw·k šndwt·k m tȝw nbw ḥrjt·k drw

pindesc puterea ta (şi) teama de tine în ţările toate, teama de tine la hotarele

šḫnwt nt pt

stîlpilor cerului

(Această transcripţie, după documentaţia germană, este făcută cu toată rezerva şi cu titlul de indicaţie. *N.T.*).

Ch a p l ion a murit t ei ani mai tîrziu, prea de v eme pentru ştiinţa tînără care era e ptologa, prea d e e şi c să-şi va d c nsacat me rtul în a c t domen u. l dată după m o ea lui, unii savan ţ, în m a e pa r e englez şi g r ani, pub l a ă p a fete c totul a su r e, î care (în ciuda unor rezultate strălucite) t a t u sistem u lui de d ae dept o pu d inven ţe. In 18 6 însă, ge r anul Ri c ard Lep ius de s p ră „ d e l de l C a o ", î t o it în două l i bi, care confi r ă def i i t v met o lui Ch a l on. In s f it, fran c zul L Page-Renouf, în t-un disc u r o tt în anul 1 8 la Royal Society din Londra, îi a c dă lui Ch a p llion locul p care îl me r tă, la şaizeci şi pa t de ani după m l

C h pollion re z lva s eni g a scrierii. Lucrările de săpă t ri puteau să în c apă.

12

„PATRUZECI DE SECOLE VĂ CONTEMPLĂ !“

CARTEA aceasta nu oferă decît o privire de ans a blu. Ea descrie numai pundl'lc importank şi nu redă suficient munca de furnică a cărturarului de bibhott,dl, ni cărui a p r·t eons:ă în r t logări şi, mai cu s e ă, în clasficăr îndrăznl'\t, în i p t< z cr o oare şi în iniţiative f r ctuoase.

Patru nume - în ordinea dictată de met o a noastră - se leagă d marile descoperiri din domeniul egiptologiei din anii care au urmat după ce Champollion a descifrat hieroglifele. V o în s ţi fi e are dintre aceste nume cu c te un epitet : italianul Belzoni, colecţiona r l ; ge r anul Lepsius, clasificatorul ; f ancezul Mariette, conservatorul ; şi englezul Petrie, măsurăto r l şi in t rpretul. Ar fi foarte bine pentru viitor să se c o sidere drept un simbol faptul că reprezentanţi ai marilor naţiuni europene au creat împreună aceeaşi operă, au năzuit spre acelaşi ţel, un i i fiind prin strădania n e stenită de a face şti i ţă şi de a profesa adevă r l, strădanie care, în s e lul nostru, este - din păcate - încă subjugată c nsiderentelor naţionale.

,,E s e unul d i t e cei mai r e arcabili o meni din toată istoria egiptologiei", scrie arheologul Howard Carter despre Giova n i Battista Belzoni (17-8 - 1823) care, cu puţin înaintea plecării sale în Egipt, făcea pe a t etul într-un circ londonez. Remarca lui Carter se ap l că mai degrabă persamajului decît operei sale. Şt i de mai înainte că, în istoria arheol o iei, a atorii au jucat adesea un rol considerabil. Prin t e aceştia, Belzoni a f o desigur unul din t e cei mai 0 r g i ali.

S-a năs c t la Padova, în t -o onorabilă familie romană care î des t na să dev i ă călugăr sau pre o. Era cit pe ce să îmbrace s tana cînd se trezi amestecat în nişte intrigi politice. Dispre ţ ind o pita itatea închisorilor italieneşti, preferă -ă plece la Londra. O descriere a „uriaşului itali a ", a „omului cu forţă her r - leană“ care, în fi e are seară, d u a î spinare cîţiva oameni, pl i bîndu-se c ei în jurul unei scene, ni-l arată încă foarte departe de arheologie. Face apo s t dii de inginerie, dar p ate că pur şi simplu se laudă cu a. e t luc r . In 1815 speră să facă avere in t oducînd în Egipt o roată hidraulică, de pa t or mai produc t vă decît scri p tele cu găle ţ, t s de măgari, întreb u ţ t de indigeni. Bel z ni era desi g r un o abi, d e ar e i buteşte să ob ţ ă aut-ri z ţia de a-şi

expune modelul în palatul lui Mohamed Ali[1], om de temut pe care îl aştepta o carieră strălucită: acest albanez zdrenţăros, mai apoi negustor de cafea, urcă încetul cu încetul treptele succesului, fu numit general suprem şi paşă, şi deveni în sfîrşit stăpînul Egiptului, precum şi al unei părţi din Siria şi Arabia. Cînd îl primi pe Belzoni, deţinea de zece ani titlul legal de paşă al Sublimei Porţi, în locul guvernatorului turc pe care îl uzurpase. Inregistrase două victorii răsunătoare asupra trupelor engleze şi uneltise unul dintre cele mai mari măceluri din istorie, punînd capăt astfel disputei lui cu mamelucii: sub un fals pretext, invitase la Cairo pe toţi cei patru sute optzeci de bei, pe care i-a masacrat în timpul unui ospăţ. Oricum ar fi, Mohamed Ali, deşi partizan al progresului, n-a fost atras de roata hidraulică a lui Belzoni. Intre timp, acesta din urmă obţinu din partea lui Bruckhardt, exploratorul german, o scrisoare de recomandare către Salt, consulul general al Angliei în Egipt; se făcu luntre şi punte să transporte de la Luxor la Alexandria „bustul colosal al lui Memnon" (Ramses al II-lea, care se află în prezent la British Museum). Petrecu apoi cinci ani colecţionînd obiecte, mai întîi pentru Salt, apoi pentru el însuşi. Aduna tot ce-i cădea în mînă, începînd cu cărăbuşi şi sfîrşind cu obeliscuri. (In timpul transportului, un obelisc căzu în Nil; dar el îl pescui.) In acea vreme, Egiptul, care avea reputaţia de a fi cel mai vast cimitir de monumente din lume, era prada celor mai felurite jafuri; ca să-şi însuşească comori antice, nimeni nu şovăia să uzeze de aceleaşi metode ca şi, cu douăzeci de ani mai tîrziu, căutătorii de aur din California şi Australia. Nu existau legi, sau, cel puţin, nu erau luate în seamă, şi nu o dată focurile de puşcă rezolvau divergenţele de păreri.

Mai este oare de mirare că această manie de a colecţiona, care avea drept scop obiectul şi nu cunoaşterea, mai degrabă a distrus decît a descoperit, mai degrabă a pricinuit mult rău decît a îmbogăţit ştiinţa? Chiar şi Belzoni, care dovedi în curînd că, în cursul carierei lui fabuloase, găsise timp să capete anumite cunoştinţe tehnice, se lăsa dominat de lăcomie. Se pricepea de minune să desfacă lacătele de la camerele mortuare cu o „gură de lup".

La auzul procedeelor care l-ar umple de indignare pe oricare arheolog de astăzi, este aproape de neînţeles cum Howard Carter a putut spune despre Belzoni că săpăturile lui şi „felul în care ele au fost făcute" merită „toată recunoştinţa noastră". Este însă adevărat că el a deschis calea primelor mari săpături arheologice.

In octombrie 1817, Belzoni descoperi, printre alte morminte din valea Biban-el-Moluk, în apropiere de Teba, cripta, avînd o lungime de o sută de metri, a lui Seti I, predecesorul lui Ramses cel Mare, învingătorul libienilor, sirienilor şi hitiţilor. Sicriul de alabastru, superb dar golit, pe care îl descoperi în criptă, este păstrat la Soane Museum din Londra. Acest sarcofag era gol de trei mii de ani. Nu i-a fost dat lui Belzoni să descopere unde se afla mumia, nici prin

[1] **In timpul lui Mahmud al II-lea, sultan al Imperiului Otoman (1808—1839) au avut loc mişcări centrifuge ale marilor feudali din Anatolia, răscoala lui Ali, paşă de Ianina, şi a lui *Mehmet Ali*, paşă al Egiptului. — *N. T.***

Seti I luptă împotriva hitiţilor în Siria. Tabloul provine dintr-un templu din Teba şi era înainte vreme colorat, la fel ca şi caracterele de scriere. Belzoni, care a descoperit mormîntul lui Seti, n-a mai găsit decît urme de pictură.

ce peripeţii trecuse. Descoperirea acestui mormînt a consti t it începutul i portantelor descoperiri din Valea Regilor, d i tre care cea mai însemnată a avut loc în secolul XX.

Şase luni mai tîrziu, la 2 martie 1818 (aşa cum mărtu rseşte inscripţia gravată deasupra intrării), italianul deschise cea de-a doua piramidă de la Gizeh - piramida lui Kefren - şi pătrunse în camera mortuară. Aceste prime cercetări marchează începutul ştiinţei piramidelor şi astfel apărură, pe planul geometric al acestor monumente gigantice, primele linii ale istoriei omeneşti.

Belzoni n-a fost cel cintii care a săpat în Valea Regilor, sau care a cătat să i te într-o piramidă. Dar, deşi era mai degrabă un căutător de aur decît un căutător de adevăr, în două rînduri, în faţa camerei mortuare şi a piramidei, a fost primul care a abordat problemele arheologice legate de acele locuri aşa cum se pun şi în zilele noastre.

In 1820, Belzoni se duce în Anglia şi organizează, la Egyptian Hall din Piccadilly, construit cu opt a i mai înainte, o expoziţie ale cărei piese principale le constituiau sicriul de alabastru şi o machetă a mormintului lui Seti. Cîţiva ani mai tîrziu, moare în t pul unei călătorii de explorare, la Tombuctu. Date fiind numeroasele lui merite, să-i fie iertat că şi-a gravat numele pe „Ramseseum" din Teba, pe tronul lui Ramses al Ii-lea, inaugurînd astfel o practică stupidă, continuată de generaţii întregi de „colecţionari", cum ar fi Mister Brown, Herr Schmidt şi Monsieur Blanc, spre marea indignare a arheologilor.

Belzoni fusese marele colecţionar. Venise însă vremea clasificatorului.

ALEXANDER von HUMBOLDT, călător şi naturalist, obţinu din partea regelui Frederich Wilhelm al IV-lea al Prusiei (de al t interi mult mai darnic în promisiuni decît în acţiuni) i portante subsidii pentru trimiterea unei misiuni ştiinţifice în Egipt. Conducerea acestei exp e itii a fost încredinţată lui Richard Lepsius, pe atunci în vîrstă de 31 de ani. Nu s-ar fi putut face o alegere mai bună

Lepsius, născut la Naumburg în 1810, studiase filologia şi gramatica comparată. Obţinîndu-şi dipl o a la 23 de ani, fu numit la 32 de ani conferenţiar la Universitatea din Berlin şi, un an mai tîrziu, plecă în Egipt după ce lungă vr e e se pregătise pen t u ac e stă călăto r e.

Expediţia u r a să dure r trei ani, din 1843 în 1845, bene f ciind p r a c asta de un mare avantaj faţă de toate celelalte misiuni ştiinţ fice ale v emii l Ea n-a încercat să je f ias c , ci să c aseze şi să definească, şi n-a întreprins săpătu r decît în locu r e unde puteau fi în c nunate de succes. Astfel expedi ţ a consacră şase luni de lucru numai la Memfis şi alte şapte luni la Teba. (Dacă facem socoteala că în secolul XX, pentru un singur mo r înt - al lui Tutan k a on - s-au cheltuit mai m u ţi ani de muncă, t pul pe c re Lepsius l-a putut consacra acestor imense cîmpuri de ruine pare derizoriu, însă la acea vreme era considerabil).

Lepsius începu prin a des c peri numeroase monumente da t d din Imperiul vechi (care marchează începutul perioadei istorice, din aprox i ativ anul 3200

pînă în 2270 î.e.n. ; aceasta este epoca în care au fost construite piramidele). El afă mai întîi urmele a treizeci de piramide necInoscute pînă atunci, ceea ce făcu ca numărul acestora să crească la şaizeci şi şapte ; apoi găsi morminte de un gen cu totul necunoscut, de „tip mastaba", cavouri subterane ale marilor seniori din Imperiul vechi (intră în treizeci şi unu de asemenea cavouri). La Tell-el-Amarna, găsi primele documente referitoare la Amenofis al IV-lea, marele reformator al religiei. A fost primul care a cutreerat Valea Regilor, a luat clişee şi copii de pe basoreliefuri şi de pe nenumărate inscripţii pe care se aflau „cartuşe" cu nume de regi. Trec n de la u secol la atul, ajunse pînă la al patrulea mileniu înaintea erei noastre. A fost primul care a pus ordine în tot ceea ce a văzut, a limpezit istoria Egiptului, a desluşit o evoluţie acolo unde alţii nu văzuseră decît un haos de ru i e.

Rodul acestei expediţii îl c nstituie tezaurele „Muzeului egiptean" din Berlin. Examinarea documentelor a dat naştere unui impresionant număr de publicaţii, începind cu cele douăsprezece volume din Monumentele Egiptului şi ale Etiopiei (decurgînd dir e t din Descriere), pînă la monografii tratînd subiectele cele mai variate. Cînd, în 1884, moare în vîrstă de 74 de ani, biograful său, germanul Georg Ebers (excelent egiptolog, dar slab romancier}, putea spune pe bună dreptate că Richard Lepsius a fost adevăratul întemeietor al egiptologiei moderne.

El a continuat să păstreze acest titlu pentru posteritate, p r n două dintre lucrările sale : Cronologia Egiptului, apărută la Berlin în 1849, şi Cartea regilor egipteni, apărută un an mai t rziu, tot la Berlin. La fel ca şi celelalte ţinuturi antice, Egiptul nu poseda o cronologie isto r că, în sensul actual al cuvîntului. Neclintit în cred i ţa lui fa ţ de progres şi con v s că se aflǎ în pr i ele rînduri, secolul al XIX-lea va considera a c st fapt ca un semn de „menta l tate primitivă". Oswald Sp e gler a fost pr i ul care a văzut în această „lacună" caracteristica unui anumit mod de gîndire, o noţiune asupra timpului uşor „deosebită" de a noastră.

Acolo unde nu există sistem cronologic, nu există nici istoriografie. Deci, nici istorici egipteni : nimic altceva d e ît anale incomplete, aluzii la trecut, respectînd în general tot atît de puţ i adevărul ca şi poveştile şi legendele noastre.

Vom examina pe scu r primele tablouri cronologice, admirabil exemplu al .ubtilităţii cu care arheologii au utilizat orice punct de reper pentru a încerca s l reconstituie patru m i de ani din istorie. Lucrările lor ne îngăduie acum să cunoaştem, într-un mod mai precis decît grec i (mai precis de c t Her o ot, care a străbătut Egiptul acum aproape d o ă mii c i ci sute de ani}, datele istoriei Egiptului. Ca să nu ne repetăm, v o t e e peste lucrările publicate de Lepsius în 1849, ca şi peste cele ale î aintaş i or săi.

Deşi toate izvoarele egiptene au fost puse sub semnul îndoielii, manus c isul unui preot egiptean fumizează totuşi primele puncte de reper. Este vorba de Manethon din Sebenit, care a t ăit cu apro x ativ trei sute de ani îna i tea erei noas t e, sub domnia p r ilor doi reg din d i as t a Ptoleme i or (deci la

scurtă vreme după moartea lui Alexandru cel Mare) şi care a înto c it, în limba g acă, o isorie a ţ ă s le, numită Memorii egiptene.

Lucrarea n-a ajuns pînă la noi în versiunea ei completă. Nu cunoaştem din ea decît pasajele şi extrasele reţinute de Iulius Africanul, Eusebiu şi Flavius Josephus. Manethon a î părţit lista tuturor faraonilor pe care îi cunoştea în treiz e i de „dinas t i", diviziune care a fost reluată şi care este folosită încă şi a ăzi, deşi se cun o de multă vreme erorile lui Manethon şi deşi un istoric m o ern al Egiptului, ameri c u J.-H. Breast e , tratează c r ea aces t a dr e t o „culegere puerilă de basme populare."

Severitatea acestei judecăţi nu trebuie să ne facă să uit ă că Manethon (obligat să refacă singur trei mii de ani de isto r e) se găsea în t -o si t aţie aproape s i ilară cu a unui istoric m o em c re ar t ebui să r e acte z , astăzi, o istorie a Greciei, începînd de la răz b iul Troiei, întemeindu-se numai pe t a-diţie. Timp îndelungat cronologia lui Manethon a fost unicul punct de reper al a heologilor. (O completare : cuvîntul „arheologie" a însemnat şi înseamnă ş t inţa care se ocupă de antichităţ . Insă, deoare c bogata diversitate a monu-mentelor şi a i s ip ţ ilor e gpt e e a implicat de în d tă studii sp e iae, de la Lepsius încoace se vorbeşte despre „egiptologie", tot aşa cum lumea s-a obiş-m t t să s u ă „asiriologie" o r de cite ori e te vorba despre s t dii arheologice refe r t are la ţ a d i tre cele do u f uvii.) Lis t de ma jos ara t în ce fel s -vanţ i o c identali se Î depă r ră puţin cite puţin de vechea cronologie c î d a fost vorba să stabilească anul Î care r e e e Menes a realizat prima unifi c re a Egiptului, adică data predinastică cea mai veche, care marchează începutul istoriei propriu-zise :

Ch a pollion : 5867 î.e.n. ; Lesueur : 5770 ; Bokh : 5702 ; Unger : 5613 ; Marie t e : 5004 ; Brugs c : 4455 ; Lauth : 4157 ; Chabas : 4 0 0 ; L ps i s : 3892 ; Bunsen : 3623 ; Ed. Meyer : 3180 ; Wilk i son : 2320 ; Palmer : 2225. 1n prezent (indica ţ a dată de Palmer este absolut absurdă) există tendinţa de a se reveni la datele mai ve c i. Breas e îl si t ează pe Menes în a ul 3400 ; ger-manul Georg Ste i do r îl plasează în 3200, iar cele mai noi cercetări în 2900.

EVIDENT, pe măsură ce se pă t ndea tot mai adînc în tr e ut, era din ce în ce mai dificil să se fixeze datele. Pen t u e ca modernă (înţelegînd prin aceasta „Imperiul nou" şi „Epoca tîrzie" care se isprăvse p vremea „legăturii" din t e Ce z r şi Cleopatra), se găseau unele pun c e de reper în istoria asirio-babilo-neană, a Persiei, Pales t ei şi Greciei. (In 1859, Lepsius publicase o carte despre Cîteva puncte comune între cr o o l giile egipteană, greacă ş romană.)

Pen t tr e utul mai îndepărtat, ,,Ta b a regilor din Kamak" (care c nţinea o listă a suveranilor Egip t lui în c pînd din epoca primi t vă pînă la cea de-a XVIII-a dinas t e şi care a fost depusă, în 1843, la Biblioteca naţională din Paris) a oferit noi posibilităţi de comparaţie şi, de atunci încoace, de control. Astăzi putem vedea la „M u eul egiptean" din Cairo, ,,Tab l de la Sa k a ah", găsită într-un mo r înt, care, pe una din părţi, cuprinde un imn închinat lui

Osiris, zeul infe r ului, şi pe cealaltă parte, rugăciunea scribului Tunroi a d e-sată unui număr de 58 de regi, înşiruiţi pe două coloane, primul fiind Miebis, iar ultimul Ramses cel Mare.

„Lista regală de la Abydos" este încă şi mai vestită şi mai importantă pentru egiptologie. Intr-o galerie din templul lui Seti, îi vedem pe Seti I şi Ramses al Ii-lea, pe cînd erau încă prinţi moştenitori. Ei îşi cinstesc s t ămoşii (Seti agită un fel de cădelniţă) ale căror nume, 76 la număr, umple două coloane.

Este limpede : existau puncte de comparaţie l Ordinea numelor putea fi controlată, dar nu existau încă precizări cronologice.

Se a f au totuşi unele date răzleţe despre durata domniei anumitor regi, despre uneie expediţii militare, sau despre construirea vreunui templu ; iar ceea ce se numeş t „suma duratel o minime" a d o niei tu t ror regilor a constituit scheletul istoriei Egiptului.

Primele date precise au fost aflate datorită unor indicii mai vechi decît Egiptul, mai vechi decît istoria omenească, mai vechi chiar decît omul : mişcarea astrelor.

Egiptenii aveau un calendar anual (de caţe se slujeau dintotdeauna pentru a prevedea revărsările Nilului de care dep i dea existenţa ţării), singurul calendar mai mult sau mai pu ţ exact d i an t c h t te, dar nu şi primul, cum vom vedea mai t rziu, cu toate că, după Edua r Meyer, el era folosit î că din 4241 (printre altele, acest calendar a stat la baza calendarului „iulian", introdus la Roma în anul 46 î.e.n. şi reluat mai apoi de Occident, unde nu a f st t locuit decît în 1582 - era no a t ă - p r cal e d rul „gregorian").

Arheologii făcură apel la matema t cieni şi la as t onomi. Le procurară texte vechi, traduceri ale unor inscripţii, le fumizară, într-o fo r ă lizibilă, toate datele oferite de hieroglife despre evenimentele cereşti şi mersul as t elor. Anul egiptean începea cu apa r ţia lui Sirius, la 1 thut, adică 19 iulie ; astfel s-a putut sit u aproape cu exa c tate î ceputul c lei de-a XVIII-a dinas t i în anul 1580 î.e.n., şi a celei de-a XII-a dinastii aprox i a t v în anul 2000 (cu o limită de eroare de n u trei sau pa t u ani).

A c stea au fost prime l puncte de reper. ,,Interca l nd" datele, adică o serie <e d0mnii cun o ute, savanţii constatară că cifrele citate de Manethon pentru anumite dinas t a t ngeau adesea dublul duratei lor reale. Datorită acestei cronolog i de t ei mii de ani (ale cărei p r e elemente au fost fumizate de Lepsius, clasificatorul) se va încerca refacerea istoriei Egiptului.

IN scopul de a clarifica înlănţuirea faptelor, iată mai în t i pe scurt un rezumat istoric (cea mai bună istorie a Egiptului este şi astăzi cea scrisă de americanul J.-H. Breasted, ***A History of Egypt***).

Civil i aţia egipteană este un produs al Nilului. Cînd s-au creat primele le ă-turi poli t ce, î Deltă a luat naştere „rega t l de nord" şi, între Memfis (Cairo) şi prima cataractă, ,,regatul de sud."

Istoria propriu-zisă a Egiptului începe cu unirea celor două regate, în jurul anului 3200 î.e.n., sub domnia regelui Menes, d pr i a dinas t e.

Pent r a avea o v e ere de ans a blu, s-au ad u at felurite dinas t i în grupe desemnate sub numele de „Imperii." ' atele sînt în c a roxima t ve: cele care se referă la începutul istoriei Egiptului, mai cu seamă, pot f îndepărtate de realitate c ap r ape u secol. Pnă la „Imperiul nou" am ctat datele şi diviziunile egiptologului ge r an Georg Steindorff. Pen t u u r toarele am ales o împărţ re care core pun de mai bine nevo i or rezumatului, dar în ce priveşte datele d i as t ilor, am con t uat să u r ez a c laşi autor).

IMPERIUL VECHI (3200—2270 î.e.n)

De la prima la a VI-a d i a te: î n orirea u ei ci , ţ c re şi-a creat propr i e sale legi, o religie, o s c iere şi p r m e e fo r e ar t t ce. Este epoca c ns t uctorilor pir a idelor d la Gizeh, a reg i or Keo p , Kefren şi M i er i os, care, toţi, apar ţ dinas t ei a IV-a.

PRIMA PERIOADĂ INTERMEDIARĂ (2270—2100 î.e.n.)

Ea începe cu prăbuşirea catas t ofală a „Imperiului vechi", datorată supraveţuirii unui simulac r de regalitate la Mem f s ; poate fi considerată ca o trecere de la monarhie la epoca feudală. Perioa d i te r e iară se întinde între dinastiile VII şi X, şi numără în tot a peste t eizeci de regi.

IMPERIUL DE MIJLOC (2100—1700 î.e.n.)

Se dezvoltă graţie principilor d n Teba, care răstoa r ă monarhia din Herakleopolis şi reface u n tatea ţării. Se în t nde de la a XI-a la a XIII-a dinas t e. Considerat ca o perioadă de înflorire cul t rală, Im p riul Ee m i loc vede apariţia unor numeroase şi rem a cab i e ed i icii, sub domnia a patru suverani cu numele de Amenemhat şi a t ei suverani cu numele de Sesos t is.

A DOUA PERIOADĂ INTERMEDIARĂ (1700—1555 î.e.n.)

Aşe z tă sub s e nul dom naţiei hi c oşilor, cup r nde a XV-a pînă la a XVII-a dinas t e. O populaţie s mi t că, hf c oşii („r e ii păstori"), c t op e e ţara Nilului. o c cereşte, o tr a i aă t i p de u se c l, dar sfîrşeşte pr i a fi expulzată de pr i c i t b a (d i as t a XVII-a). An u iţ egiptologi cr e c expul z rea hicsoşilor are o legă t ră c legenda biblică a ex o ulu .

IMPERIUL NOU (1555—1090 î.e.n.)

Epocă de mare putere polit c, de „cezarism" al faraonilor d i dinas t le XVIII - XX. Prin c cerir l sae, Tu t es al Iii-lea stabileşt u ee ont oe o Asia anterioară, obligă popoarele străine să plătească tribut şi aduce în ţară imense bogăţii. Se construiesc e ificii măreţe. Amenofis al Iii-lea stabileşte legături cu regii Babiloniei şi Asiriei. Succesorul său, Amenofis al IV-lea (soţul lui Nefertiti) a fost un mare refo r ator : el a înlocuit vechea religie prin cultul Soarelui şi a luat numele de „Akenaton". A cons t uit o nouă capitală pe nisipul deşer t lui : Tell-el-Amarna a luat l o ul Tebei. Noua religie n-a supraveţuit însă după moartea regelui. Ea a fost înlăturată prin războaie civile. Ginerele lui Amenofis, Tutankhamon, reinstaură re ş dinţa regală la Teba.

Egiptul atinge apogeul puterii sale sub suveranii din cea de-a XIX-a dinastie. Ramses al Ii-lea, numit mai t ziu „cel Mare", a că r i domnie a durat şaizeci şi şapte de ani, a ordonat cons t ea, î t u propria sa glorie, a unor edificii monumentale, sau, mai degrabă, colosale, la Abu-Simbel, Karnak, Luxor, ,,Rameseum", Abydos, Memfis.

Moartea lui aduce anarhia. V i e apoi Ramses al III-iea, care a domnit douăzeci şi unu de ani şi a izbu t t să re tabilească ordinea şi calmul. A p i preo ţ lui Amon, a căror putere crescuse mereu, îşi stabiliră domina ţ a asupra Egiptului.

A TREIA PERIOADĂ INTERMEDIARĂ (1090—712 î.e.n.)

In cadrul ei se su c ed epoci de dezvoltare şi de d e denţă. Printre regii din d i as t ile a XXI-a şi pînă la a XXIV-a, c t p Seşong I, care cuceri Ierusalimul şi jefui templul lui Solomon. Sub a XXIV-a dinas t e, Egip t l a fost anexat temporar de către Etiopia.

EPOCA RECENTĂ (712—525 î.e.n.)

Sub dinastia a XXV-a, Egiptul este cu c rit de asirie n i conduşi de Ass a haddon. A XXVI-a dinas t e i buteş t din nou să unifice Egip t l (fără E t opia). Relaţiile cu Grecia stimule a ă de z ol t a c merţului şi cea culturală. Ul t ul repre z ntant al d n a tiei, Ps a e t c al Iii-lea, este înv ns la Pel u e de c t e Cambise, regele perşilor. Astfel Egiptul dev i e provin c e per s nă. Istoria Egiptului propriu-zisă se încheie Î anul 525. Această dată înseamnă sfîrşitul unei ci v lizaţii.

DOMINAŢIA PERSANĂ (525—332 î.e.n.)

se întăreşte sub Cambise, Darius I şi Xerxe I ; ea decade sub Darius al Ii-lea. In această epocă, cultura egipteană trăieşte din tradiţii ; ţara devine „prada unor popoare put e ice."

DOMINAŢIA GRECO-ROMANĂ (332 î.e.n.—638 e.n.)

In 332, Alexandru cucereşte Egiptul şi întemeiază oraşul Alexandria, care devine un fo c r cu tural grec şi cosmopolit. I periul alexand r se prăbuşeşte. Ptolemeu a Iii-lea r ă pentru ul t ma oară Egi p ului puterea sa po l t că. Ult-mele două secole dinaintea erei noastre abundă în certuri dinasti c între Pto-lemei. Egi p l su f ră din ce in c mai mult influenţa Romei. Sub ul t i ce z ri, mai persistă un soi de independenţă, dar, în realitate, Egiptul nu este altceva decît o provincie romană, o colonie abandonată jafului, grînarul Imperiului roman.

Creş t i s ul pătrunde de t i puriu în Egipt. Incepînd însă din 640 e.n., ţara este aşezată sub dependenţa totală a im p riului califilor, apoi a Im p riului oto-man ; ea nu va mai intra în istoria Euro p i decît cu prilejul cuceririi na-poleoneene.

IN 1850, un arheolog francez de vreo treizeci de ani, Auguste Mariette, urca treptele citadelei d i C a o. Abia debarcat în Egipt, dorea să admire priveliş-tea oraş u ui atît de lăudat străinilor. Nu văzu un oraş, ci un regat. Privirea sa de cunoscător alunecă peste minarete ca să poată îmbrăţişa siluetele m o umen-telor impunătoare care se ridicau la apus, la marginea deşertului, ves t gii ale unei lumi dispărute. Venise ca să îndeplinească o misiune de scurtă durată ; ceea ce văzu d i vî r l citadelei îi transfo r ă destinul.

N ă cut la Boulegne în 1821, Mariette se consacră de t i puriu studierii egip-tologiei. In 1849 este numit asistent la Muzeul Luvru. I se încr e i ţă sarcina de a c păra papirusuri de la Cairo. Ajuns în Egipt, constată jaful de an t chi-tăţi şi, curînd, abandonînd tîrguielile cu a t carii, nu se mai gîndi la 'nimic altceva decît la modalitatea de a remedia ac e stă stare de luc r ri. A remedia ? M a e t e înţelesese că, fără să-şi dea se a a, Egiptul însuşi organiza lichidarea obi e telor sae a t ce. Sav a ţ, turiş t, conducăto r de săpături, pe s urt to ţ cei care p n t un mo t v sau altul păşiseră pe p ă î t l egiptean, păreau să fie a t nşi de man i de a „colec ţ ona antichităţi", ad că de a jefui monumentele şi de a duce în s t ăinătate obiectele preţioase. Iar i digenii le dădeau o m i ă de ajutor. Muncito r angajaţi de arheologi d o eau toate obiectele mici şi le vindeau pe preţ de n ic s t ă i ilor care erau destul de „pr o t" ca să le dea în schimbul lor cîţiva bani de aur. In afară de aceasta, se făceau dis t geri fără n ci un fel de sc r pul. Interesul material era mai pute r c dec t interesul ş t nţific. In ciuda exemplului dat de Lepsius, met o ele în t ebuinţate pe v emea lui Be l oni

Гaurul Apis. Triunghiul alb de pe frunte arată că, faţă de taurii obişnuiţi, este un animal sacru.

erau din nou la modă. Mariette, pe care nu-l interesau decît cercetările şi săpăturile, îşi dădu seama că, pentu a aigura viitorl arheologiei, era nevoie înainte de toate de un singur lucr: protecţia monumentelor. Cînd se hotărî să se stabilească în Egipt, pe care doar el singur putea să-l ferească de primejde, nici nu visa că în viitor îl aşteptau mari succese şi nu băuia că, doar în cîţiva ani, va izbuti să alcătuiască cel mai mare muzeu egiptologic din lume.

INAINTE însă de a se consacra acstei sarcini, Mariete, cel de-al teilea mare egiptolog din secolul tecut, avea să facă, la rîndul său, o decoperire.

La scurtă veme după sosirea lui în Egipt remarcă un lucru staniu. In grădine par culare ale înalţ or demntari, ca şi dinaintea templelor reente, la Alexandria, ca şi la Cairo şi la Gieh, erau expuse - la fel ca stt ie grecşt în grăd e prinţilor di Renaştere - sfinci de piată de o izbitoare asemănare. Mariette a fost primul care şi-a pus întrebarea: de unde veneau? Unde fuseseră găsiţ?

Intîmplarea joacă un rol important în toate descoperirile. Stăbătnd cîmpia de ruine de la Sakkarah, Mariette văzu dinaintea piramidei cu tepte un alt sfinx, care depăşea nivelul nisipului doar cu capul. Desigur că Mariette nu era primul om care îl văzuse. Dar a fot primul care a constatat asemănarea acestui sfinx cu cei din Cairo şi din Alexandria. Iar cînd savantul afă pe o inscripţie textul unei cuvîntări atibuită lui Apis, taurul sacru din Memfis, lucrurile pe care le văzuse, citise şi auzise i se adunară în minte, fo r înd imaginea acelei misterioase alei a sfincşilor, dispărută de lungă vreme, a cărei existenţă era cunoscută fără ca n i eni să şte unde se găsea. Adună cîţiva arabi, luă o lopată - şi sc ase la lumină, o sută pa t zeci şi unu de sfincşi l

Astăzi noi n u i Serapeum sau Sarapeion (după n u e zeului Srapis) partea principală a cons tuc ţ lor care au fost găsite la Sa k arah deasupra nisipului şi sub nisip. Aleea sfincşilor unea două temple. Atunci cînd Mariette a gă-

Zeul Ptah, creatorul lumii

sit-o (în afara sfincşilor bine conservaţi, mai exista o mulţime de socluri de pe care fuseseră scoşi „oamenii-lei") şi după ce a îndepărtat nisipul veşnic mişcător, care astăzi a acoper t de multă vr e e S ra p u ul, mai găsi şi c Va despre care se vorbise mereu în legătură cu aleea sf i c ilor: mo r intele taurilor sacri Apis! Prin această descoperire, au fost revelate anumite aspecte profunde ale cultului egiptean, care ne par s t anii, neliniş t toare, şi care păreau grecilor într-atit de stranii şi de neliniştitoare, incit le semnalau în relatările lor de călătorie ca bizare şi insolite. Zeii egipteni nu căpătară decît tîrziu un chip omenesc. In conştiinţa religioasă a celor vechi, ei luau forma unor semne, plante şi animale. Zeiţa Hathor sălăşluia într-un sicomor, zeul Nefertum într-o floare de lotus, zeiţa Neith era adorată sub forma unui scut pe care erau puse cruciş două săgeţi. Divinitatea însă trebuia să se înfăţişeze înainte de toate sub o aparenţă animală. Zeul Klinum era un berbec, zeul Horus, un şoim, Thot, o pasăre ibis, Sebek, un croc o il, zeiţa din Bubas t s, o pisică, cea din Buto, un şarpe.

Alături de aceşti zei cu fo r ă animală, se mai adora şi animalul însuşi, cînd se deosebea de celelalte prin anumite semne. Cel mai vestit, acela căruia i se oficia cultul cel mai solemn prin care a fost v e o ată adorat un animal, era Apis, taurul sacru din Memfis, pe care egiptenii îl considerau „slujitorul zeului Ptah". Animalul sacru şedea chiar în templu.

Preoţii aveau grijă de el. Dacă murea, era îmbălsămat şi înmo r întat cu mare pompă, după care un alt taur, purtător al aceloraşi semne, îi lua locul. Animalele sacre aveau c i i t re demne de zei şi regi - cităm, între altele, cimit rele de pisici de la Bubas t s şi Beni-Hasan, c mi t ele de crocodili de la Ombos, cimi t ele de păsări ibis de la Aşmunen, cimi t ele de berbeci de la Elefan t na. Ac e te felurite fo r e de cult se răspîndiră în în t eaga ţară, suferiră nenumărate t ansfo r ări în decursul istoriei, apoi dispă r ră vreme de secole. (Şi dacă c i eva s o oteşte că asemenea luc r ri sînt ciudate şi caraghioase, să încerce să-şi

închipuie cît de absurdă li s-ar părea celor care ar face parte dintr-o altă arie de cultură credința noastră în imaculata concepție.)

Iată-l pe Mariette în prezența mormintelor taurilor Apis! La fel ca în cimitirele înalților demnitari, la intrare se ridica o capelă. Un plan înclinat ducea înspre cavouri, unde, încă din epoca lui Ramses cel Mare, toți taurii Apis se odihneau pe veci, unul lîngă altul. Camerele mortuare dădeau într-o galerie cu o lungime de o sută de metri. În timpul lucrărilor, care au continuat pînă în epoca Ptolemeilor, unele dintre aceste galerii au fost prelungite pînă la trei sute cincizeci de metri.

Urmat de muncitorii care nici nu îndrăzneau să sufle o vorbă, Mariette înainta din mormînt în mormînt, la lumina tremurîndă a torțelor. Grelele sarcofage în care fuseseră așezați taurii erau de granit negru și roșu, fiecare dintre ele fiind făcut dintr-un bloc șlefuit, de peste trei metri înălțime, lat de doi metri și lung de patru metri, cîntărind 65 000 de kilograme!

Multe din aceste sarcofage fuseseră deschise. Mariette și cei care îl întovărășeau nu găsiră decît două intacte, care conțineau bijuterii. Celelalte fuseseră jefuite. De cine? Cînd? Nimeni nu știa. Pe aici trecuseră hoți! Iată ceea ce egiptologii erau nevoiți să constate de fiecare dată, cu neputincioasă ciudă și mînie. Nisipul în veșnică mișcare acoperise templele, mormintele, orașe întregi, ștergînd orice urmă.

Mariette aprofundase misterele unei religii dispărute. Nu ne putem opri în amănunt asupra cercetărilor și săpăturilor lui de la Edfu, Karnak și Deir-el-Bahari. Trebuie totuși să adăugăm că i-a fost dat să descopere anumite trăsături pitorești despre viața de toate zilele a vechilor egipteni.

În zilele noastre, după ce vizitează mormintele taurilor, turistul se odihnește pe terasa „casei lui Mariette", între piramida cu trepte (la dreapta) și Serapeum (la stînga), soarbe o cafea arabă și pune întrebări paznicilor vorbăreți despre picturile pe care urmează să le vadă.

Nu departe de Serapeum, Mariette descoperi mormîntul lui Ti, funcționar la curte și proprietar de pămînturi. Dacă mormintele taurilor n-au fost terminate decît pe vremea Ptolemeilor (lucrările au fost întrerupte atît de brusc încît, în spatele intrării, a fost abandonat un sarcofag enorm de granit negru fără ca nimeni să se mai gîndească să-l așeze la locul lui), în schimb, mormîntul bogatului domn Ti este foarte vechi; era terminat în anul 2600 î.e.n., epocă în care Keops, Kefren și Mikerinos și-au construit piramidele. Mai mult decît oricare monument, acest mormînt, lăcaș al morții, dovedește atașamentul față de viață. Mariette cunoștea de multă vreme obiceiurile mortuare ale vechilor egipteni și deci se aștepta să găsească nu numai bijuterii de tot felul, ci și obiecte de uz curent și numeroase picturi, precum și imagini în relief. Parcurgînd însă coridoarele și sălile, Mariette văzu imediat că reprezentarea amănunțită a vieții cotidiene depășea aici tot ceea ce se găsise pînă acum.

Bogatul domn Ti ținuse mai cu seamă să fie înconjurat în moarte de tot, de absolut tot ceea ce jucase un rol oarecare în viața lui. Și, în centrul tuturor acestor imagini, trona reprezentarea lui plastică, de trei sau de patru ori mai

Demnitarul Ti străbate, în corabie, crîngurile de papiruşi.

mare decît sclavii şi poporul de rînd, etalîndu-şi puterea pînă şi în proporţiile fizice.

Cu toate acestea, frescele şi reliefurile stilizate, lineare, deşi continuau să cultive detaliul, nu înfăţişează numai petrecerile celor bogaţi ; vedem de asemenea pregătirea inului, vînturatul grîului, secerători la lucru, crescători de măgari, aurari ; se pot urmări toate etapele construirii unei corăbii de acum

patru mii cinci sute de an ; tăerea copacilor, confecţionare sc n urilor, m-nu i ea teslei, a maiului şi a ciocanului. Recunoaştem cu uşurinţă uneltele şi re-mar c că, încă de pe atunci, oamenii se slujeau de ferăstrău, de secure şi chiar de trepan. Vedem t o itori de aur şi aflăm cum aprindeau egiptenii cuptoarele cu o temperatură înaltă ; v e em cum lucrau sculptorii, tăietorii de piatră, tăbăcarii.

La fiecare pas sîntem izbiţi de puterea de care se bucura un funcţionar de talia lui Ti. Primarii satelor sînt aduşi în faţa casei lui ca să dea socoteală, sbirii îi tîrăsc la pămînt, îi schingiuiesc şi îi sugrumă cu o cruzime sălbatică. V e em şi r r nesfÎşite de ţăan c oare i aduc da r ri, servitori care t ag după ei şi în-junghie animalele destinate sacrificiului. Detaliile sînt în t-atît de amănunţite incit vedem cum proc e a, acum patruzeci şi cinci de veacuri, un măcelar ca să înjunghie un bou. Viaţa particulară a domnului Ti se desfăşoară dinaintea ochi-lor noştri ca şi cînd l-am isc o i printr-una din ferestrele casei lui : domnul Ti stă la masă ; domnul Ti alături de soţia lui, în sinul familiei ; domnul Ti la vînătoare de păsări ; domnul Ti şi familia lui fac o călătorie în Deltă ; domnul Ti - şi este unul dintre cele mai frumoase basoreliefuri - coboară de-a lungul fluviului în mijlocul unui crîng de papi r s.

Pe vremea lui Mariette aceste picturi nu erau apreciate atît pen t u valoarea l r artst c, cit pen t u că în ele se aflau detaliile cele mai intime din viaţa de toate z lele a vechilor egipteni : ele arătau nu numai ce făceau aceştia, ci şi cum fă c au (în afara mo r întului lui Ti, trebuie citate cel al lui Pta h otep, înalt func ţ onar de stat, precum şi cel al lui Mereuka, descoperit cu pa t uzeci de ani mai tîrziu, toate în apropiere de Serapeum). Asemenea met o e de lucru cu grijă elaborate, deşi foarte primi t ve din punctul de vedere al mijloacelor tehnice (pe atunci doar forţa scla v lor conta), făceau să apară cu atît mai gr a-d oasă, dar în acelaşi timp cu atît mai misterioasă, opera celor care cons t iseră p i amidele. Zeci de a i după Mariette, presa, publica ţ ile de speci a t te, me-moriile de călătorie conţineau încă presupunerile cele mai fantas t ce despre mijloacele secrete de care dispuseseră egiptenii pen t a ridica monumentele lor co o ale. Acest secret, ce nu era de fapt un secret, u a să fie pă t uns de un o care, în epoca în care Mariette dezgropa Serapeumul, venea pe lume în î prejurimile Londrei.

OPT ani după ce, din vîrfu cta d lei din C a ro, arun c e o prima privire asupra Egiptului - opt ani în t pul cărora asistă, nepu t cios, la li c idar e m sivă a an t chităţ i or egiptene - Mariette, c re veni s în ţara Nil u ui ca să c u p e e ateva papi r suri, a v pu t ţ să ducă la bun sfî r it sar c c re i se părea esenţi aă : întemeie, la Bulak, ,,muzeul egipte a " şi, puţin după a c a, f n u it de către vi c rege, c nse r at o şe al antichităţilor egipt e e şi director general al tuturor săpăturilor.

Muzeul a fost t ansferat la Gizeh în 1891 şi, în 1902, stabilit definitiv la Cairo, nu departe de marele p o peste Nil, construit de că t e Dourgnon în

acel stil pseudoantic care se bucura de o mare vogă la începutul secolului. Muzeul nu conţnea numai c l e ţii, ci era şi un centru de control. De acum îna i te, tot ceea ce se descoperea în Egipt, fie din întîmplare, fie prin săpături, aparţinea muzeului, pînă chiar şi obiectele pe care cercetătorii serioşi, arheologii şi savanţii, le primiseră cu titlu onorific. Mariette puse astfel capăt lichidării, jefuirii antichităţilor şi, iată cum un francez izbut să realizeze ca Egiptul să-şi păstreze ceea ce îi aparţinea de drept. Egiptul recunoscător îi ridică o sta t ie în grădina muzeului şi, după moartea sa, îi depuse trupul într-un sarcofag de ma r ură.

Opera lui a fost continuată şi ampli f cată de u r aşii săi, directorii Grebaut, de Morgan, Loret şi, mai ales, Gaston Maspero. In f ecare an au fost org a i-zate misiuni arheologice. Sub conducerea lui Maspero, muzeul a fost implicat într-o afacere criminală care făcu senzaţie, dar care ţine de domeniul mormintelor regale. Inainte de aceasta trebuie să prezentăm însă al patrulea dintre marii egiptologi care au pus temeliile acestei ştiinţe : un englez care sosi în Egipt în m©mentul în care Mariette se apropia de sfîrşi t l vieţii.

13

PETRIE
ŞI MORMÎNTUL LUI AMENEMHAT

NU fără m rare se constată numărul ridicat al vocaţiilor precoce manifestate în arheologie. In tmp ce nu era de ît un mic fun(!ţionar comercial, Schliemann vorbea vreo şase limbi străine. Champollion exprima, la doisprezece ani, op i ii politice, Rich se remarcase încă de la nouă ani. Iar William Mattew Flinders Petrie, care a devenit celebru prin analizele sale asupra monumentelor, aflăm - dintr-o notă biografică publicată de un ziar - că a manifestat încă de la vîrsta de zece ani un interes excepţional faţă de săpăturile din Egipt, că încă din această ep o ă con c pe fraza care de acum înainte îi va sluji ca deviză : este n e esar, cu tot respectul datorat ştiinţei, să se „racleze" pămîntul Egiptului, grăunte cu grăunte, nu numai pentru a se des c peri lucrurile pe care le ascunde, dar şi în scopul de a se cunoaşte aşezarea lor. Această notă (citată cu ti t u de curi o tate, fără să fi avut putinţa de a o ve r fica) a apărut la Londra în 1892, atunci cînd Pe t ie a fost numit profesor la University College (avea treizeci şi nouă de ani, ceea ce nu însemna că era prea tînăr).

Un luc r este sigur, şi anume că, încă din prima tinereţe, şi-a însoţit interesul său faţă de antichităţi cu o serie de studii care n-aveau nici o legătură cu antichităţile, dar care, mai tîrziu, se dov e iră foarte utile. Făcu experienţe în domeniul ş t i ţelor naturale, aprofundă studiul chimiei şi manifestă un adevărat cult p n t matematică, temelia ştiinţelor exacte. D şi nu era încă decît un elev, deplîngea lipsa unor lucrări de bază despre arheologie în general şi despre egiptologie în special.

Ceea ce îi lipsea ca elev, a realizat ca bărbat. Publicaţiile sale ş t inţifice cuprind nouăzeci de volume. Dintre acestea ***Istoria Egiptului*** (1894 - 1905), în trei volume, este o sumă de documente la care se pot referi toate lucrările ulte r oare. Insemnatul său raport ***Zece ani de săpături în Egipt - 1881—1891*** (apărut în 1892) continuă să fie o lectură pasionantă.

Născut la 3 iunie 1853 în împrejurimile Londrei, face primele cercetări arheologice în Anglia şi publică lucrări despre Stonehenge, colonia neolitică. Avea 27 de an cînd, în 1880, pleacă în Egipt. Săpăturile lui au durat t p de patruzeci şi şase de ani, cu unele în t eruperi, şi au fost încheiate în 1926.

Descoperă colonia grecească de la Naucratis. Din ruinele de la Nebeşe degajează un templu al lui Ramses. Aproape de Kantara (o inioară străbătută de marele d r m t r care m e gea din Egipt î S i ia, astăz t e en pentru a t r-zarea avioanelor) ,,raclează" ,,colinele groparilor" ca să scoată la iveală o tabără a mercenarilor lµi Psametic I şi descoperă că acest loc nu este altceva decît aşezarea greacă Daphnae, sau Taşpauh din Biblie. Il regăsim în sfîrşit acolo unde, cu două sute de ani îna i tea lui, în 1672, un cărturar din Occident (părintele Vansleb, călugăr din Erfurt) se oprise pentru prima dată dinaintea vestigiilor a două statui i ense de gresie ale regelui A enofis al I i i-lea, menţionate încă de Herodot.

Grecii le numeau „coloşii lui Memnon". Atunci cînd Eos se ridica la orizont. Memnon, fiul său, gemea şi suspina cu o voce care, fără să fie omenească, înduioşa inima tuturor celor care îl ascultau. S t abon şi Pausanias au scris despre aceasta. Mult mai brziu (în 130 e.n.), Hadr a şi soţia lui Sabina au dorit să as c lte plînsul lui Memnon ; aşteptarea lor n-a fost înşelată şi „vocile" i-au emoţionat mai mult decît orice pe lume. Sept i u Sever a pus să s „restaureze" cu blocuri de gresie partea de sus a sta t ii şi sonoritatea dispăru. Ştiinţa n-a explicat încă originea acestui zgomot care, to t şi, nu poate fi pus sub semnul îndoielii.

Vea c rile îşi desăvîrşiră ope r . Vansleb a mai văzut ncă part e inferioară a uneia dintre statui. La venirea lui Petrie nu mai rămăsese din ele deoît nişte ruine ; el evaluă la aproximativ doisprezece metri înălţimea celor două figuri de regi. (Degetul mijlociu al uneia din mîinile colosului, orientat spre sud, măsoară 1,38 m.)

P e ie des c peră în sfîrşit, nu departe de acest loc, intrarea înspre cavoul pir a idei de la Hawara, precum şi mausoleul lui A enemhat şi a fiicei sale Ptah-Nofru. De coperirea merită să fie istorisi t în a ănun ţ e.

Nu se pot enumera toate lucrăr le lui Petrie în t -o carte care nu este destinată să-i facă biografia. A făcut săpături toată viaţa. Nu se specializase, ca Evans, care consacră un sfert de veac doar s t dierii palatului din C ossos. „Raclează" pur şi s i plu pămîntul egiptean şi parcurge astfel trei mii de ani de istorie. Este d e n de reţi i t îndeosebi că a fost tot o ată un fin cunoscător al c lor mai mici şi mai familiare obiecte de ceramică şi al statuetelor egipt e e (a fost primul care a situat cronologic artele minore) şi, de asemenea, al celor mai mari şi mai subl i e monumente, pir a idele, mausolee pr o igioase şi colosale.

CITITORUL care are impresia că în ultimele paragrafe este vorba mai mult despre istorie d e ît despre istorioare, mai mult despre enumerări decît despre anecdote, este poate cuprins de nerăbdare. Nădăjduiesc că u r ătoarele capitole îi vor răsplăti aşteptarea.

In 1880, un om original debarcă din Europa pe cîmpia semăna t cu piramide de la Gizeh. După ce cercetează lo c rile, găseşte un mormînt părăsit pe care

cineva îl înzestrase cu o uşă - poate în intenţia de a-l transfo r a în magazie. Omul original declară misitului care îl însoţea că are de gînd să locuiască în acest mo r înt. A doua zi se şi instalează. Pe o ladă fumegă un opaiţ, într-un colţ sfîrîie o plită. Seara, învăluit de umbrele albăstrii, un englez gol puşcă se s t ecoară printre ruine pînă la intrarea mar i piramide şi, ca o fantomă rătăci• toare prin acele locuri, pă t unde în mormîntul arzător. După ce t ece de miezul nopţii, iese din cuptorul acela, scăldat de sudoare, cu ochii umflaţi, chinuit de migrenă. Se lasă, frînt, pe ladă şi începe să copieze notele pe care le luase înăuntrul piramidei : măsurători, secţii transversale şi longitudinale, panta galeriilor, unghiuri - începînd de pe acum să fo r uleze primele ipoteze.

Ce ipoteze ? Această piramidă, care se oferea tuturor privirilor de mii de ani, închidea oare un secret ? Her o ot o admirase (dar nu vorbeşte nimic despre Sfinx) ; cei vechi o aşezau printre cele şapte m i uni ale lumii.

Minune înseamnă nepu t ţa de a înţelege. Dar, omul secolului al XIX-lea, secol al tehnicii, raţionalismului şi mecanicsmului, omul eliberat de mis t cism şi care nu acordă nici o atenţie luc r rilor lipsite de temei material, îşi punea oare întrebări tulburătoare doar în legătură cu existenţa piramidelor ?

Se ştia că piramidele erau gigantice mo r inte, destinate să adăpostească sarcofagele. Dar, în numele cerului l De ce faraonii au poruncit să fie construite în nişte pr o orţii fără seamăn pe lume ? Ce îi constrînse oare să facă din mausoleul lor o fortăreaţă, c intrări secrete, uşi false, galerii fără ieşire, care se te r in a brusc în faţa unor blocuri de granit ? Ce-l împinsese oare pe Keops să ridice un munte deasupra sicriului său ? Două milioane şi jumătate de metri cubi de pia t ă ? Englezul, care, în fiece noapte, rătăcea pe dibuite în întunecimile înăbuşitoare ale culoarelor în parte înfundate, era hotărît să rezolve enigmele piramidei cu ajutorul met o elor şt i nţifice de care dis p nea se c lul său, să descopere secretele cons t ucţiei şi ar h tecturii lor, să răspundă la toate întrebările care puteau să se pună în legă t ră cu ele. Multe dintre deducţiile sale au fost verificate, altele au fost îndepărtate de cercetările ulterioare. Vorbind des p e p i a ide nu ne fo o doa d desco p r e l i P e ie ; c frele pe c ae le cit ă sînt cele ale ştiinţei ac t ale. Dar, dacă v em să merg e pe u r ele celor care au transfo r at în pulbere opera faraonilor (este vorba de hoţi) tot la Petrie trebuie să facem apel ca să ne călăuzească.

ACUM patru mii cinci sute de ani, o lungă coloană de sclavi goi (trupuri albe sau cafenii, nasuri tur t te, buze groase, părul ras) urcau încet malul Nilului. Mirosind a ulei rînc e , a sudoare, a hrean, a ceapă şi a usturoi (după Herodot, numai pentru hrănirea muncitorilor care lucrau la piramida lui Keops s-ar fi c eltuit o sumă echivalentă cu şapte milioane de mărci), ţipînd şi gemînd sub loviturile de bici, se t rau pe lespezile şlefuite ale drumului care ducea de la f l viu la şantier, gîfîind sub greutatea funiilor care le sfîşiau umerii, trăgînd după ei sănii enorme, montate pe nişte cilindri şi încărcate cu pietre de peste un metru cub fiecare. Piramida creştea în mijlocul strigătelor lor, al plînsetelor,

al horcăiturilor. Crescu timp de douăzeci de ani. Atunci cînd Nilul îşi revărsa peste mal valurile de mîl, cînd toate lucrările cîmpului se opreau, r e ele aduna o sută de mii de sclavi ca să construiască mausoleul pe care îl numea Eşe Şufu, ,,Zarea lui Keops".

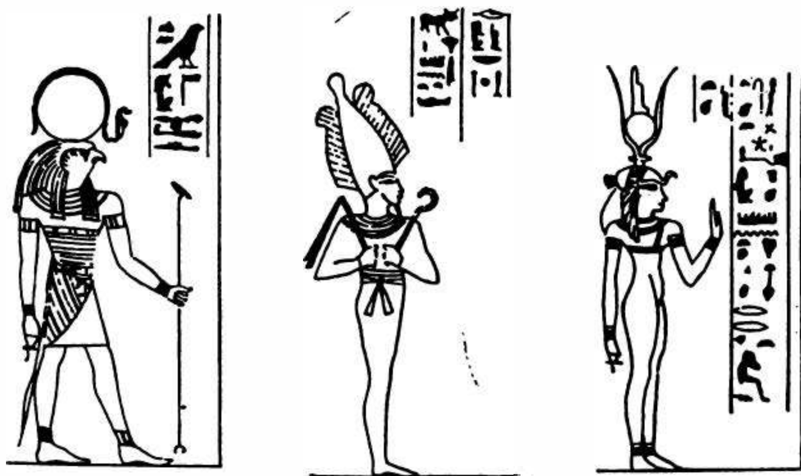
Piramida se ridica puţn cite puţ i ; 2 300 0 O de blocuri de pia t ă au fost transportate şi puse unele peste altele cu fo r a braţelor. Fiecare din t e cele pa t u laturi avea o lungime de cel puţin 230 de metri. In sfîrşit, piscul se înălţa la peste 146 de me t i.

Mormîntul unui faraon este aproape tot atît de înalt ca şi domul din Koln, mai înalt decît catedrala Sfîntul Ştefan din Viena, mult mai înalt d e t cea mai mare biserică din lumea creşt i ă, bazilica Sfîn t I Petru din Roma, care, împreună cu catedrala Sfîntul Paul din Londra, ar încăpea foarte bine într-un mo r înt egiptean. Intreaga masă de piatră, smulsă din stîncile şi din carierele de pe ambele maluri ale Nilului, însumează 2 521 000 de metri cubi, fiind aşezată pe o suprafaţă de aproape 54 300 de metri pă t aţi.

Dacă astăzi cineva se urcă pe cea mai mare piramidă, cea a lui Keops, şi priveşte spre miazăzi (la stînga se află Sfinxul ; la dreapta, piramidele lui Kefren şi Mikerinos) vede în depărtare un alt grup de mausolee gigantice, piramidele de la Abukir, Sakkarah şi Dahşur. Multe altele nu sînt decît ruine. Piramida de la Abu-Roaş este desvelită, în aşa fel incit, de sus, se pot vedea încăperile care odinioară erau ascunse sub mii de tone de pia t ă. Piramida de la Hawara (în ale cărei ganguri, pline de mîl, Petrie a obse r at, în 1889, urmele hoţilor) şi cea de la Illahun, ridicată pe un nucleu pe t ificat de cărămizi arsa, sînt amîndouă măcinate de int e perii. ,,Fal ! piramidă" de la M e un, cu o înălţime de 40 de metri, prezintă urme de dis t ugere, fiind neterminată. Numai în partea de nord a „cîmpiei Meroe" se află pa t uzeci şi una de piramide, care adăpostesc treizeci şi patru de regi, cinci regine şi doi prinţi.

Iată locaşurile de veci ale unor oameni, unici printre oameni, care şi-au înscris numele în piatră, sub bolta ce r lui, prin truda a sute de mii de fiinţe anon i e f Făceau acest lucru pentru glorie ? Pentru a ului lumea prin aceste monumente colosale ? Era o manifestare a orgoliului unor oameni puternici, care nu mai cunoşteau măsura omenească ?

NU se poate înţelege semnificaţia piramidelor decît în lumina religiei egiptene. Nu este vorba nici de credinţă în zei - numărul lor fiind in f it, nici de înţelepciunea preoţilor - riturile şi dogmele au t ecut prin tot a t tea schimbări ca şi templele din „v e hiul", ,,mijlociul" şi „no u Imperiu", ci de ideea esenţială că existenţa omului con t nuă şi după moartea t pească. In ete r itate, defuncţii izbuteau să ajungă „dincolo" dacă - şi acesta este luc r I principal - li se asigurau condiţiile necesare existenţei în „lumea cealaltă". Pen t u aceasta era necesar să se pr o ure mortului tot ceea ce îl înconjurase în timpul vieţii sale : o l o uinţă solidă, hrană şi băutură ; slujit - ri, sclavi şi funcţionari ; toate obiectele de uz curent. Un luc r mai ales era indispensabil : să se c nse r e

Zei egipteni. La stînga — Ra, Soarele. La mijloc — Osiris, zeul morţii. La dreapta — Isis, zeiţa naturii.

trupul, să fie apărat pentru totdeauna de orice primejdie de stricăciune. Numai atunci „sufetul" (în limba egipteană, *bai),* care îşi luase zborul după moarte, va putea să regăsească trupul că r ia îi aparţinuse, la fel ca şi duhul său tutelar, *Ka,* personificare a forţei vitale, care se năştea o dată cu el, dar continua să trăiască după moartea sa, ca să dea de f nctului forţa de care va avea nevoie pe cealaltă lume, unde grîul, deşi este înalt de şapte coţi, t ebuie să fie însă cultivat.

Această credinţă a avut un efect dublu : pe de o parte, mumificarea cadavrelor (pe care o constatăm şi la incaşi, maori, jivaros şi alţii, practicată însă în t-un fel deosebit), pe de altă parte, construirea unor morminte fortificate. Fiecare piramidă era o fortăreaţă destinată în chip unic să ferească mumia, să o apere de orice duşman, de orice intrus, de orice profanare. Mii de oameni au fost jertfiţi pentru a se asigura unui mort veşnică securitate şi viaţă ete r ă. Un faraon, care punea să i se construiască mo r întul în zece, cincisprez e e, douăzeci de ani, ruina forţele ţării, se îngloda în datorii - nu numai pe el, ci şi pe copiii lui, şi pe copiii copiilor lui - secătuia finanţele regatului pînă după moartea sa, deoarece *Ka* cerea ofrande şi ceremonii re l gioase. (Un faraon prevăzător cedă preoţilor care u r au să se îngrijească de al său *Ka,* veniturile a nu mai puţ i de douăsprezece sate.)

Credinţa era mai tare decît oricare considerent politic sau moral. Opera faraonilor - şi numai a lor, căci omul bogat se mulţum e c o *mastaba,* iar omul din popor cu o groapă în nisip - este rodul unui egocen t ism fără seamăn, total lipsit de simţ social. Piramidele n-au fost folosite de o comunitate de evlavioşi, ca edificiile creştine - domuri şi catedrale. N-au fost nici lăcaşuri ale

zeilor, locuri sacre pentru tot poporul, ca tu r urile babiloneene, zigguratele. Ele sluj au doar faraonului, doar trupului mort al acestuia, doar sufetului lui, doar lui ***Ka.***

Uu lucru este sigur : dimensiunea mausoleelor, pe care regii din cea de-a IV-a d i astie le-au construit acum patruzeci şi şapte de veacuri, depăşeşte măsura prescrisă de credinţă, religie şi securitate. Obse r ăm că, după aceea, grija faţă de grandoare a fost în curînd neglijată, apoi a dispă r t cu desăvîrşire ; şi aceasta într-o epocă în care regii nu erau mai pu ţ n absoluţi decît Keops, Kefren şi Mikerinos, în care erau chiar mai aproape de zei decît pr i ii suverani şi (ca Seti I şi Ramses al Ii-lea) despărţiţi de masa celor care munceau prin t -un abis încă şi mai adînc.

Pr i ul motiv, prea materialist ca să fie de ajuns a explica schimbarea, este că îndră z eala hoţilor creştea ne î c tat, că, în unele sate, jefuirea mormintelor devenise de-a lungul secolelor o adevărată industrie : revanşă s o ială a celor veşnic fl ă înzi asupra veşnicilor profitori. Trupul mortului nu se mai a f a în siguranţă înăun t l piramidelor. Această situaţie a dat naştere unor noi măsuri de protec ţ e, unor noi fo r ule de construcţie a mo r intelor.

Pen t a înţelege celălalt motiv t ebuie să considerăm istoria din punct de vedere morfologic. Vom descoperi astfel anumite analogii în înflorirea şi de c derea unor civ i zaţii şi vom obse r a că spiritul unui popor se man i estă totdeauna, la început, p r gustul faţă de monumental. Se poate deci stabili, în ciuda deosebirilor, o paralelă între z gguratul babilonean, catedralele gotice din Occident şi piramidele Egiptului. Toate se situează în zorile u ei civilizaţii în c a e forţa barbară se exprimă pr i cons t uc ţ i gig a tice. (A in t că bisericile go t c erau concepute după asemenea proporţii, i cit întreaga populaţie a or a u l u c e le construia nu era de ajuns ca să le umple.) Energie primi t vă, care nu cun o şte piedici, c e, prin t -o b r scă insp i a ţ e, găseşte principi le ne c sare ale s t t c i , descoperă, încetul cu în c tul, p r observarea na t rii, primele legi ale me c ic i l

Se c l u al XIX-iea, epocă a progresului tehnic, nu vo i să creadă că a c st lu c ar fi fost posibil. Tehnicianul occidental nu putea admite că asemenea e if i i au putut f cons t ite f ă ă ajuto r l unor „m a ini", scripeţi sau chiar r a p şi macarale. Dragostea faţă de monumental înv i sese însă toate piedicile şi civ i i-zaţia an t că compensa prin materialul uman, materialul tehnic al civilizaţiei modeme.

Piramidele au fost cons t ite cu braţele. In nişte gropi săpate în pr e labil se înfundau bucă ţ de lemn s t opit cu apă ca să se umfle : as t el se scoteau blocurile de p i tră d i Muntele Mokkatam. Ele erau rostogolite şi trase p nişte cilindri şi s ă ii. Piramida se ri d ca prin suprapunerea u or s t a t r succesive.

Această muncă, executată acum 47 0 de ani, era a t t de p rfectă, încît, după cum spunea Petrie, ,,puteau fi num ă ate pe degete" erorile comise în m ă urătorile şi un g iurile Marii Piramide. In legă t ră cu îmb i area pie t elor, scr i to r l arab Abd el-La t f adm i a, acum opt sute de a i, c ea ce turis t l de as t z mai constată încă în marea sală a piramidei lui Keops : aceas t c ns t uc ţ e este o capodoperă, deoarece între rosturile dintre pietre nu se poate introdu c „nici

un ac, nici măcar un fir de păr" I Un crtic modem ar putea remarca, pe nedrept, că, în cea ce priveşte rezistenţa,. meşterii din vechime au lucrat exagerat. De pildă, pentu descrcarea stîlpilor de granit care susţineau acoperişul camerei mortuare propriu-zse au sacrificat, deasupra lor, cinci spaţii goale (cu toate că după cercetările modeme, ar fi fost de ajuns unul singur). Critcul uită însă că noi tăi în epoca grinzilor în formă de T, care au fost cercetate prin raze Rontgen, şi construim - nu numai poduri - cu coeficienţi de siguranţă variind între cinci şi doisprezece.

Piramidele vor dura încă multă vreme. Doar vîrful celei a lui Keops s-a sfărîmat (for înd un platou de zece meti pătraţi) şi învelişul de piatră din Mokkat a, fin şi neted, a dispărut aproape în întregime, dezelind materia brută de calcilit gălbui, crăpată şi ea pe alocuri. Piramida stă în picioare şi multe altele la fel. Unde sînt însă regii care credeau că vor afla înăunt I lor securitatea, că-şi vor asigura un refgiu pentru resturile lor pămînteşt şi pentru ***Ka*** ?

Iată cum lipsa de măsură a faraonilor îşi află pedeapsa tragică şi meritată. Oamenii ale căror t puri uscate nu se odihneau înt-o fortăreaţă de piatră, ci într-o ***mastaba*** sau înt-o simplă groapă săpată în nisip, au avut mai mult noroc decît tranii. Mulţi dinte ei trecură neobservaţi de hoţi. Sarcofagul de granit al lui Keops a fost însă profanat şi golit - nu ştim în ce epocă. In 1818, Belzoni găsi sarcofagul lui Kefren umplut cu piete, avînd capacul spart. In secolul trecut, cînd colonelul Vyse descoperi camera mortară a lui Mikerinos, capacul sarcofagului de bazalt, bogat decorat, dispăruse ; într-o cameră de deasupra, printre cioburile împrăştiate ale sicriului de lemn, zăceau resturile mumiei regale. Corabia care transporta sarcofagul în Anglia se scufundă în ra coastei spaniole.

Fiindcă mormintele conţineau bogăţii fără seamăn şi, pe deasupra, cadavrl regelui, milioane de met cubi de piată şi întortocheate coridoare zidite tebuiau să le stea de stajă. Felurite capcane arhitectonice erau menite să-i împiedce pe cei ore voiau să-i proaneze mor înt. Cha şi mor, regele ră înea tot rege, şi dacă, într-o nouă viaţă, ***ka*** ar fi reintat în mumie, atunci ar fi avt nevoie de podoabe, obiecte uzuale şi unelte luxoase, are de aur şi metale sc p, împodobite cu lazulit, piete preţioase şi cristale. Piramidele erau însă înt-adevăr o pavăză ? S-a dovedit că, tocmai din cauza 'ogăţiei lor, nu numai că nu-i îndepărtau pe profanatori, dar îi şi atăgeau. Pietele puteau ascnde bogăţe, d mărimea lor arăta limpede că aveau ceva de ascuns. Şi astfel, hoţii îşi încpură activitatea din cele mai străvechi tmpuri, continuînd-o neînterpt pînă în zilele noaste. Şiretlicurile şi perseverenţa lor, metodele folosite de ei pntu corperea pazicilor - toate acestea le va descoperi Petie, cînd va suferi dezmăgirea pricinuită de mor întul lui Amenemhat.

SE impune aci să facm o remarcă în legătură cu ceea ce presa (şi i şi re\stele ştinţ ice) publcă de un secol încoace sub ttlul: ***Secretul*** Ma, ***Piramide.***

Pretutindeni unde planează un dubiu este permis să se facă specula ţ . Trebuie să facem însă dis t nc ţ e în t e specula ţ e şi ipoteză. A c asta din u r ă fa c parte din ori c metodă ştiinţifică: ea po r eşte de la un rezultat sigur şi deschide noi p sibilităţi, în spatele cărora semnele de în t ebare rămîn aparente. In schimb, specula ţ a nu cunoaşte limite. In general, p u ctul ei de plecare nu este nici măcar o cer t tud i e, ci o dorinţă, şi ceea ce ea numeşte deducţie este întotdeauna rodul unei i aginaţii visătoare, care se rătăceşte pe cărările cele mai îndepărtate ale me t cii, în sumbrele păduri ale misticii, în domeniile secrete ale Kabalei sau ale pitagoreismului (adesea greşit inte r retate). Asemenea speculaţii sînt dintre cele mai primejdioase cînd par să se îmbine cu logica pe care noi, oamenii secolului X , sîntem gata oricînd s-o salutăm.

Descoperirile din Egipt au dat naştere la multe speculaţii. Pe unele le-am pomenit în t eacăt cînd am vorbit despre interpretarea hieroglifelor îna i te de Champol l on. Mai putem adăuga încercarea recentă, făcută de Sir Galahad (sub acest nume se ascunde o femeie) care, în cartea Mame ş amazoane, . vrea să susţină - nu ca o teză discutabilă, ci ca o c ncluzie categorică - ideea că la egipteni matriarhatul ar fi existat şi în epoca istorică.

Iată ce ne îndeamnă în mod firesc să ne gînd i la Silvio Gesell, economistul german, despre care, din 1945, a început din nou să se vorbească. Nemulţum i - du-se să exploreze numai domeniul specialită ţ sale, el a pus cu gravitate u r ătoarea în t ebare: Moise a cunoscut praful de puşcă ? Şi „dovedi" cu o sub t i- tate ex t aordinară că Moise, la curtea lui Ramses (graţie ajutorului dat de socrul lui, Ietro, care, în calitate de preot, poseda cunoştinţe oculte), a profanat Sfînta Sfintelor t ansfo r înd-o într-un laborator. In Cartea a II-a a lui Moise, Exodul, -apitolul 30, versetele 23 - 38, se afla o reţetă de explosive. Apoi tufişurile în flăcări, carele de război egiptene ce se răstoa r ă şi ale căror roţi sînt smulse de forţe misterioase, s t nca ce se crapă d i tr-o singură lovitură, pămîntul care se deschide înghiţind ceata lui Korah, zidurile Ierihonului care se prăbuşesc la un semnal dat - toate acestea, după Silvio Cesell, sînt produsul experienţelor :tiinţifice prac t cate în Sfînta Sfintelor. Moise n-a primit Tablele Legii în mijlocul unor explozii şi nouri de fum ? A c st chimist nedibaci nu a a v t apoi nevoie de pa t uz e i de zile ca să-şi vindece a s u e ?

Opinia lui Silvio Gesell se sprijină, din punct de vedere ştiin ţ fic, pe Johannes Lang, s t aşnic apărător al teoriei sferelor : nu s-ar putea afla un mo t v mai sigur de cond a are.

Iată a c despre ce este vorba: de foarte multă vreme, oamenii au crezut că aflâ în alcătuirea Marii Piramide (de ce tocmai cea a lui Keops ?) anumite numere magice. Mis t ca Numă r lui t ebuie pri v tă cu a c eaşi încredere ca şi teoria p care am citat-o mai îna i te. Şi totuşi, chiar şi în zilele noastre, cele mai mari somită ţ ale lumii ş t inţifice se lasă uneori seduse de ea.

Marea Pir a idă a fost adesea numită „Bib l de piatră". Cunoaştem „glosele" despre Scriptură. Interpretările Marii Piramide nu au o valoare mai mare decît ele. Datorită planului, aşezării uşilor, culoarelor, feluritelor săli şi camerei mortuare s-a putut refa c în t eaga istorie a omenirii ! Confo r „datelor istorice"

fu r iza t de piramidă, un gînditor a prezis că p r ul război mondial va începe în 1913 ; persoanele credule remar c ră că nu se înşelase „d e ît c un an".

Cu toate acestea, unele elemente pot părea tulburătoare da c nu le aducem de îndată la se m ificaţia lor no r ală. Iată un exemplu : pir a dele sînt orientate exact după punctele cardinale. Dacă se prelungeşte diagonala nord-est-sud-vest a piramidei lui Keops, ea va acope r diagonala pir a idei lui Kefren. Majoritatea celorlalte constatări se sprijină fie pe erori, fie pe exagerarea falsei evaluări a posibilităţilor oferite de oricare alt mare edificiu dacă este măsurat cu unită ţ foarte mici. După apariţia lucrăr i or lui F l ders Petrie, au fost luate măsur i e aproape exact ale Marii Piramide. Nu trebuie să uităm că n ci calculele mode r e nu sînt decît aprox i a tve, deoarece învelişul piram dei a dispărut şi vîrful ei s-a sfă r mat. In consecinţă, o r ce mis t că a Numărului, b a ată pe măsu r m cent-met r şi în degete, este d i a te discreditată. In afară de a c sta, egipte n pos-dau fără îndoială cunoş t ţe excepţionale în domeniul as t enomiei, dar nu putem presupune în nici un caz că ei ar fi adoptat o unitate de măsură a alogă me t -lui-etalon de la Pa r s. (Fo r a lor de g dire diferă cu totul de a noas t ă, c e este orientată veşnic înspre precizie ; amintim în legă t ră c aceasta că egiptenii nu aveau nici un fel de s i ţ istoric).

La o cons t ucţie a t t de mare nu e greu să se opereze î c p spectaculos cu valo r me t ice foarte reduse. Este foarte probabil că, dacă s-ar măsura cu cen t-metrul c tedrala de la Chartres sau domul din Koln, pr i adună r, scăderi şi în-mul ţ r foarte precise, s-ar putea ajunge la unele asemănări nebănuite cu diferite cons ' nte cosmice.

Chiar dacă s-ar dovedi că egipten i au calculat într-adevăr măsurile Marii Piramide după unele noţiuni de as t onomie şi matema t că foa r e avansate (no-ţiuni pe care ştiinţa mode r ă nu le-a căpătat decît în secolele XIX şi XX) - de pildă, distanţa exactă de la Pămînt la Soare - nu ar fi to t şi un mo t v ca să se dea acestor cifre o oarecare valoare mistică, nici să se deducă din ele profe ţ .

1n 1922, după ce studiase cu de-amănun t l Marea Piramidă, egiptologul ger-man Lu<w g Borchardt pub l că o lucrare intitulată : Impotriva m i c i Nu m n-lui, i n pirată de Marea Pirami d de ***la*** f hizeh. In această carte aflăm ar g mente care pun capăt rev ă să r lor m i tic i.

PETRIE era un arheolog răbdător i încăpăţinat, sub t l şi n e bosit ; mcî o piedică nu-l înspă i înta. 1 1889, v r să c rceteze o pir a idă de căr ă idă (despre care încă nu se ştia că fusese construită de Amenemhat al I i i-lea, unul dintre rarii suverani paşnici ai Egiptului). C u nu găsea intrarea, săpă o gaură î pia t ă, ca să constate că al ţ i-o luaseră îna i te, mai :mţin generoşi, mai p rse-verenţi, mai subt i i însă dectt el : hoţi nelegiuiţi care, dezgropîhd p v emuri aceste c mor i nici nu le t use prin minte să glorifi c în ochii c ntemporanilor lor vestigiile unui t e c t de m de adm i aţie. Trehuie s remar c c tocmai în-că } ţîna t l Pe t e a Imdat încăpă ţ narea in e şi mai mare a t a r lor.

Piramida era situată, faţă de satul Hoveret-el-Makta, la o depărtare de t ei sferturi de ceas de mers călare pe măgar. O dată ajuns, Petrie căută in t ar·ea acolo unde ştia că se află de obicei la celelalte piramide : pe faţada nordică. La fel ca şi căutătorii care-l precedaseră, nu găsi nici urmă de intrare. Nu era nici pe faţada est şi, ca să nu mai piardă timp, Petrie se hotărî să s t ăpungă un tunel în zid.

Această hotărîre nu era lipsită de îndrăzneală. Petrie disp u ea de mijloace tehnice limitate. Sarcina era dificilă, şi el o ştia prea bine. Nu-i trecea însă prin minte că va trebui să sape timp de săptămîni în t egi. După ce t udi pe o căldură sufocantă, cu unelte insuficiente şi cu muncitori veşnic recalcitranţi, după ce dărîmă ul t a bucată de zid şi descoperi în sfîrşit camera mortuară, ne putem închipui care au fost sent i entele lui Petrie cons t tînd că al ţ i-o luaseră în a te.

Ne aflăm din nou în faţa acelui sentiment care îl pîndeşte adesea pe cercetătorul ajuns la capătul puterilor sale : dezamăgirea fără margini, de care sînt feriţi doar cei tari. (Exact cu doisprezece ani mai tîrziu, o situaţie asemănătoare i-ar fi dat prilejul să facă haz de necaz. Nişte confraţi mode r i ai hoţilor din antichitate au spart mo r întul lui Amenofis al Ii-lea (mort în 1420 î.e.n.) şi, căutînd comorile regale, au rupt linţoliul mumiei. Mare le-a fost dezamăgirea şi mai amară decît cea a lui Petrie. Cu trei mii de ani în urmă, colegii lor de breaslă îşi făcuseră meseria atît de conştiincios, încît nu mai lăsaseră nimic pentru urma ş Jor.)

Ca1ra săpată de Petrie era prea strîmtă pentru ca să poată intra. Dar savan t l n-a mai avut răbdare să aştepte. Legă un tînăr egiptean cu o funie, îi dădu o făc l e şi îl puse să coboare în camera întunecată. Flacăra ţ emurătoare lumină două sarcofage sparte, golite l

Rămînea de stabilit, în ciuda jafului, cui apar ţ nuse acest mo r înt. A tă dificultate l In p i amidă se pr o useseră unele infiltra ţ . Cînd Petrie lărgi p r a deschizătură şi pă t unse la rîndul său în camera me r ară, nimeri cu picioarele în apă (lucru ce se va produce mai tîrziu, într-un mo r înt subteran unde dădu peste o mumie acoperită cu bijuterii). Petrie nu se descurajă doar pen t u atît. Luă o sapă şi scormoni solul, palmă cu palmă. Găsi în sfîrşit, pe un vas de alabastru, numele lui Amenem h t. O a dQu.a. cameră conţinea· nenumărate ofrande, toate dedicate anume prinţesei Ptah-Nofru, fiica lui Amenemhat al Iii-lea.

Amenemhat al Iii-lea, rege d dinastia a XII-a, domnise între anii 1849 şi 1801 î.e.n. (după Breasted). Familia sa domni în total două sute treisprezece ani. Epoca în care A enemhat a purtat cele două cor o ne ale Egiptului a fost una dintre cele mai fericite pe care le-a cunoscut această ţară, ru i ată timp de secole de războaiele duse împo t va popoarelor barbare şi de revoltele nesfîrşite ale nobilimii provinciale. Amenemhat a restabilit pacea. Nenumăratele cons t cţii pe care le-a ridicat (între altele îndiguirea unui lac) erau concepute în scopuri religioase, cit şi profane. Măsurile luate de el pe plan social, pe care noi le-am

putea considera neînsemnate, marcau un real progres în Egipt, a cărui societate riguros împărţită în clase se întemeia în chip unic pe exploatarea sclavilor.

Mai mult decît m re l Nil, el face ţara înfloritoare,
El umple de forţă ce l d ţări.
El e viaţa, care rlfooreşte nările.
Binefacerile pe care le împr ă i hrănesc pe cei care i se supun.
Miluieşte pe cei cu care se întîlneşe în cale.
Regele este hra n ş gura lui este abundenţa.

D sco p rirea mormîntului lui îi făcea c i ste lui Pe t e. Ca savant, nu trebuia să s s i tă prea dez a ăgit. Curiozitat e cercetăto r lui rămînea însă t ează. Unde se afla adevărata in t are a pir a idei ? Pe unde pă t seseră ho ţ i ? Descop r ră oare uşa atît de căutată ? Hoţii merseseră p u r ele arhitec ţ lor. Pe t ie merse p u r ele hoţilor.

D t fiind timpul scurs de cînd se făptuise jaful, această încercare nu era mai pu ţ gr e decît f s se s t ăpungerea tunelului. Într-adevăr, pînza de apă se ridic şi o dată cu ea noroiul, bucăţi de cărămidă şi pie t iş se amestecaseră într-un mîl vî s s. Neobositul Petrie fu nevoit să s t ăbată unele porţiuni tîrîndu-se pe bu r , cu g ra şi nările pline de noroi, suflînd „ca o fo c ". Voi să afle adevărata i t a r . Şi o găsi. Con t ar t turor exemplelor cunoscute, contrar t adiţiei egiptene, ea era situată p fa ţ da s d l Şi to t şi hoţii o descoperiseră l Nu e de m a că Pe t ie, rănit în amo r l său prop r u de cercetător, şi-a pus în t ebarea dacă nu c u va această „des c p r i e" nu ascunde ceva ? Se datora oare numai dibăciei, subtilită ţ i dublate de o perseverenţă n e bosită ? Avu o bănuială şi vru s-o ver i i c .

Refăcu sistematic d r mul parcurs de hoţi. Se opri la toate obstacolele pe c re le întîlni în cale. De fie c re dată se întreba cum de le-au putut t e c . Dar nu g ă a totdeauna, prin raţionament, un răspuns la întrebare. Ce ins t nct misterios le-a pe r is hoţilor să dejoace toate şiretlicurile, capcanele şi a r c i le arhitecţilor faraonilor ? Iată, scara aceasta, care dădea deodată într-o cameră fără ieşire. D igur că hoţii descoperiseră repede că se putea ieşi prin tavan, care nu era altceva decît o imensă t apă. Ei îşi croiră drum cu aceeaşi greutate cu care bandi ţ i mode r i sparg casele de bani. Dar pe unde au apucat-o după a c ea ? Pe un coridor plin de blocuri mari de piatră ? Petrie, ca om de meserie, ş t a cită muncă însemna degajarea unui asemenea coridor. Işi închipui ce-au s i ţit hoţii cînd au n i e r t într-o a doua cameră fără ieşire, apoi, o dată t ecut acest nou obstacol, într-o a treia c meră fără uşi. Ce trebuia să ad m ri mai întîi ? Instinctul hoţilor, care ştiuseră să în v gă toate greută ţ le, sau perseverenţa lor ? Fuseseră nevoiţi să sa p t mp de săptămîni, luni, poate un an şi mai bine. Şi în ce c ndiţii încă ! Fără îndoială că s temeau să nu fie prinşi de p a ci, de preoţi s u de v i itatorii c e adu c u ofrande marelui Amenemhat l O luc r rile s-au p t ecut cu to t al t el ? Orgoliul lui Pe t e (care făcu s apel la în t eaga sa experienţă şi la în-

treaga sa ingeniozitate ca să învingă piedicile inventate de vechii arhitecţi pentru a-l feri pe rege de sacrilegiu), acest orgoliu ambiţios îl împingea să nege că ar fi putut exista odinioară în Egipt oameni într-atît de isteţi încît să înlăture toate obstacolele semănate în calea lor. Trebuia să se presupună (după unele texte) că hoţii aflaseră ajutor în anumite pături? Preoţii şi paznicii, membri corupţi ai unei clase de funcţionari venali, le-au vîndut oare secretele sau le vor fi dat o mînă de ajutor? Intrăm astfel într-un capitol pasionant din istoria Egiptului, „capitolul tîlharilor“, care începe într-o epocă foarte îndepărtată, se desfăşoară mai ales în Valea Regilor şi cuprinde un episod destul de recent (este vorba despre o afacere criminală), de o pregnantă actualitate.

14

TÎLHARII
DIN VALEA REGILOR

LA începutul anului 1881, un american bogat, amator de artă, urca cursul Nilului pînă la Luxor, sat aşezat în faţa Tebei, vechea reşedinţă a regilor. Dorea să cumpere antichităţi. Dispreţuind comerţul oficial, supus, datorită influenţei lui Mariette, unor reguli mult prea stricte, avea încredere în instinctul său, care îi îndrepta paşii, seara, prin străduţele întunecoase, în prăvăliile ponosite ale bazarului. Făcu cunoştinţă cu un egiptean cu obrazul arămiu, care îi propuse cîteva obiecte de valoare, garantîndu-le autenticitatea.

Să ne fie iertată o mică digresiune, inspirată de metoda americanului nostru. Astăzi, toţi ghizii atrag atenţia turiştilor asupra cumpărării de antichităţi „la bursa neagră". Au dreptate, fiindcă majoritatea acestor aşa-zise „antichităţi" sînt fabricate de industria egipteană modernă sau importate din Europa. Cu ajutorul unor artificii extrem de subtile, negustorii improvizaţi încearcă să le dea o aparenţă de autenticitate. Pînă chiar şi un cunoscător priceput, ca istoricul de artă Julius Meier-Graefe, s-a lăsat într-o zi prins în asemenea cursă. Condus de un arab, care spera să-i stoarcă ceva bani, găsi în nisip o statuetă. Cum o descoperise el însuşi, nu se îndoi nici o clipă de autenticitatea acestei „antichităţi". Mitui călăuza, ca să fie sigur de tăcerea lui, ascunse obiectul sub redingotă şi îl transportă la hotel. Se duse la un negustor ca să cumpere un soclu şi îl întrebă ce părere are despre acea piesă. Negustorul zîmbi. Julius Meier-Graefe scrie în legătură cu aceasta : „M-a introdus în spatele prăvăliei, a deschis un dulap şi mi-a arătat patru sau cinci obiecte identice, acoperite toate cu un strat de nisip pluricentenar. Obiectele veneau de la Bunzlau, dar negustorul le cumpărase de la un grec, agentul comercial din Cairo."

Din nefericire, în afară de falsificări, făcute cu mare meşteşug, ştiinţa cunoaşte multe istorii ciudate. Aşa reiese şi din cele scrise de un romancier modern francez, fost comisar în China şi ministru al culturii sub generalul De Gaulle. Povestirea nu poate fi pusă sub semnul îndoielii, dar, fireşte, nu trebuie să slujească drept exemplu. O redăm aici cu titlu de curiozitate. În anul 1925, André Malraux întîlni într-un bar din Singapore un colecţionar, rus de origine, trimis de muzeul din Boston să achiziţioneze obiecte de artă. După un torent de fraze

ruseşti, acesta îi arătă cinci elef a ţi mici de f i deş, pe care tocmai îi cumpărase de la u indian. Ii aşeză pe mesă, înşirui ţ ca nişte tuburi de orgă. ,,Vezi, dragă prietene, eu cumpăr elefanţi din ace t a mici. Cînd mă aflu la săpături, înainte de a acoperi definitiv un mormînt, îi aşez în groapă. După c i cizeci de ani, dacă cineva va săpa din nou, îi va găsi înă u t u, p t na ţ admirabil şi roşi de vreme. Işi va sparge teribil capul ca să le afle o e x lca ţ e. Fac cu plăcere acest mic se r ciu celor care vor veni după mine, să se mai chinuie şi ei. Pe unul din turnurile de la An g or-Watt, am gravat o inscripţie în sanscrită, nespus de necuviincioasă. Am măsluit-o foarte bine, aşa că nici dracul n-o poate descifra. E bine să le mai dai de furcă bie ţ lor oameni..."

Să reven i la americanul nos t u care, fără să fie un specialist, poseda totuşi cîteva cunoş t nţe în materie de egiptologie. Foarte i teresat de oferta egipteanului, cum p ră, fără să respecte obiceiur i e tocmelii orientale, un pap i us mai frumos şi mai bine conservat decît toate pe care le văzuse. II ascunse în valiză şi se grăbi s plece. După ce evită controlul v a ei şi al poliţiei, ajunse în Europa, dădu papirusul unui expert să-l examineze şi află că cumpărase un obiect de o val o re excepţională şi, pe deasupra, că - fără voia lui - declanşase o afacere d e sebit de s t anie.

Mai înainte însă este necesar să aruncăm o privire asupra istoriei extraordinare a Văii Regilor.

Valea Regilor, sau a mo r intelor regale de la Biban-el-Moluk, este situată pe malul apusean al Nilului, în faţa oraşelor Kamak şi Luxor (unde se ridică templele imense şi sălile hipostile ap a înd „Imperiului nou"). Ea face parte din întinsul peisaj, acum pustiu, unde o i n oară se ridica necropola d i Teba. Aici au fost cons t uite, sub „Imperiul nou", mormintele celor mari, precum şi templele regilor şi cele dedicate zeului A on.

Adm i is t area şi amenajarea acestei vaste necropole necesitau un personal extrem de numeros, care era condus de un f cţionar special, ,,Prinţul din Apus, com a dantul a r atei necropolei". S t ăjerii locuiau în cazărmi, iar în nişte pilcuri de c se, care deveniră încetul cu încetul mici sate, trăiau gropa] i şi cei care lucrau la clădire, zidari şi pictori, artiş t de toate felurile şi, în sfîrşit, îmbă l ămătorii şi m u ificatorii, care conservau leşul regal în scopul de a-i asigura lui Ka un înveliş veşnic.

Aceste lucruri se petreceau, aşa cum am r ai spus, în p rioada „Imperiului nou", sub domnia celor mai pute r ice regi care au guve r at v eoda t Egiptul. „Fiii Soarelui", Ramses I şi Ramses al Ii-lea, între anii 1350 şi 1200 î.e.n., în e p c celei de-a XVIII-a dinas t i şi, mai ales, a c lei de-a XIX-a dinas t - echivalentă, dacă aplicăm analogiile spengleriene, în vremurile noastre, cu domnia civil i aţiei pure, a formării „cezarismului". Aceas t perioadă istorică corespunde cu perioada Romei sub cezari, cînd latura monumentală a civilizaţiei greceş t a degenerat în gustul faţă de colo s l, tot la fel c u măre ţ a piramidelor egiptene fusese înlocuită cu edificiile pretenţioase de la K a ak, Luxor şi Abydos ; acest f nomen s- pro d s în aceeaşi „e p " sub d m ia lui S nnaş rib la Ninive, ,,Roma asiriană". Se poate obse r a (u ndu-l mereu pe Spengler) o epocă ase-

mănătoare sub dinastia împăraţilor chinezi H o g-ti şi în India fo c p nd cu :mul 1250. Este epoca în care civ i zaţia egipteană este supusă aceleiaşi soarte oa şi civilizaţ i noa s ă occidentală, între un New York, oraş al zgi r e-norilor, un Berlin în ruine, o Londră i ertă şi un Paris epuizat [1].

Proiectul acestei necropole, cea mai vastă din lume, ca şi primele lucrări efec t ate în Valea Regilor sînt datorate unei iniţiative remarcabile a regelui Tu t es I (1545 - 1515 î.e.n.). Această i n ţia t vă, care mar c ează o sch i bare î istoria dinastiilor domnitoare, va îngădui poate situarea momentului în care ,,cultura" egipteană vie, legată de tradiţie, s-a transformat într-o „civi l aţie" desprinsă de trecut, distrugătoare a tuturor formelor î p l ite. Studierea acestei probleme, care depăşeşte cu mult cadrul arheologiei, a început însă abia acum.

Oricum ar fi, Tu t es I a fost primul rege care a hotărît să separe mormîntul său cu un kilometru şi jumătate de templul său funerar şi să-şi îngroape trupul nu într-un mausoleu somptuos şi bătător la ochi, ci într-un cavou săpat în stîncă l

Acest amănunt pare neglijabil. Totuşi, proiectul lui Tutmes rupea brutal şi definitiv cu o tradiţie veche de o mie şapte sute de ani.

Despărţindu-şi astfel mo r întul de templul unde se aduceau, în zilele de sărbătoare, ofrandele indispensabile existenţei lui *Ka,* el îşi compromitea grav posibilită ţ le de supravieţuire. Dar - şi aici aflăm raţiunea aparentă a hotărîr i sale - el credea că, prin asemenea măsuri, îşi va dobîndi o securitate care, dovada o cons t tuiau v olările de mo r inte, nu le fusese dat s-o aibă predecesor i săi. In ciuda raţionalismului şi secularizării religiei (din cea de-a X I-a dinastie încep să facă parte preo ţ ai lui Amon, ,,regi-preoţi" ; mai înainte, puterea lor în cad r l statului crescuse neîncetat), instrucţiunile pe care regele le-a dat arhitectului său Ineni au fost dic t te de teama ca nu cumva, într-o bună zi, mormîntul său să fie violat şi mumia sa dis t usă. La începu t l celei de-a XVIII-a dinastii din Teba, în van s-ar fi căutat în întreg Egiptul un singur mormînt de rege care să nu fi fost jefuit, o singură mumie ilustră care să nu fi fost despuiată de o parte d i „a r ura sa magică" şi, în consecinţă, pîngărită pe vecie. Cu toate acestea, rareori ho ţ i au putut fi t aşi la răspundere. Cite o dată se mai întîmpla ca ei să fie surpr i şi, dar o luau la fugă, abandonînd o parte din pradă.

Cu cinci sute de ani îna i tea lui Tu t es, pîngăritorul care tăiase în bucă ţ mumia soţiei lui Djeser ca s-o p ată t anspo r a, fusese deranja t în timpul lucrului şi ascunsese în grabă un braţ uscat în t -o spărtură din perete, unde nişte arheologi englezi îl găsiră în 1900, intact, avînd, sub bandaje, un preţios inel cu ametiste şi turcoaze.

Ineni era arhitectul şef al lui Tutmes. Ne putem imagina cum a decurs discu- ţ a între cei doi bărbaţi. De îndată ce a luat hotărîrea de a r pe cu t adiţia, Tu t es a recunoscut că nu avea decît un singur mijloc ca să scape de soarta

[1] Cititorul nu trebuie să piardă din vedere că prima ediţie a acestei cărţi a apărut în anul 1949. — *N. T.*

înaintaşilor săi : să păstreze secretul, un secret absolut, asupra situaţiei şi planului mormîntului.

Datorită vanităţii arhitectului ştim cum s-au petrecut lucrurile. Pe pereţii propriei sale capele mortuare, el a înscris în cuprinsul unei biografii amănunţite, istorisirea construirii primului mormînt subteran. Iată şi fraza care ne interesează : „Eu singur am supravegheat construirea mormîntului subteran al Maiestăţii Sale. Nimeni nu l-a văzut, nimeni n-a ştiut nimic." Un arheolog modern (Carter), unul dintre cei mai fini cunoscători ai Văii Regilor şi ai obstacolelor pe care le putea întîlni acolo un arhitect, consideră că Ineni a avut nevoie de cel puţin o sută de muncitori. Carter scrie, calm şi fără cea mai mică strîngere de inimă : „Este evident că aceşti o sută de muncitori, sau mai mulţi, care cunoşteau cel mai preţios secret al regelui, nu se puteau mişca în voie. Bineînţeles că Ineni a găsit un mijloc eficace pentru a fi sigur de tăcerea lor. Este probabil că lucrările au fost executate de prizonieri de război, care au fost ucişi după terminarea mormîntului."

Această gravă ruptură cu tradiţia a avut oare rezultatul la care se aştepta Tutmes ? Mormîntul lui, primul din Valea Regilor, a fost săpat în peretele abrupt al stîncii triste şi golaşe. O scară tăiată în rocă ducea la cavoul al cărui plan a fost copiat timp de cinci sute de ani de către toţi arhitecţii faraonilor, în aşa fel încît grecii, izbiţi de forma tubulară a mormintelor, le numiră „syringi", după *syrinx*, fluierul lung al păstorilor. (Strabon, călătorul grec din ultimul secol dinaintea erei noastre, descrie patruzeci de „morminte demne de a fi văzute.")

Nu ştim cît timp s-a odihnit în pace Tutmes dar această odihnă n-a fost desigur prea lungă, în raport cu durata istoriei Egiptului. Pentru a-l apăra împotriva hoţilor, a fost transportat într-o ascunzătoare, dimpreună cu fiica sa şi cu mai multe mumii, mormîntul subteran nemaifiind un loc sigur. După aceea, regii au început să-şi sape mormintele mereu mai aproape unele de altele. Astfel echipele de paznici au putut fi concentrate şi vigilenţa mărită. Cu toate acestea hoţii continuară să facă ravagii.

În mormîntul lui Tutankhamon hoţii au pătruns la zece-cincisprezece ani de la moartea lui. Puţin timp după moartea faraonului, hoţii şi-au lăsat cartea de vizită (zgîrieturi, scrijelări) şi în mormîntul lui Tutmes al IV-lea, pe care l-au dărîmat în aşa hal, încît, o sută de ani mai tîrziu, piosul Horemheb, în cel de-al optulea an al domniei sale, a dat poruncă slujitorului său, Kei, „să reconstruiască în reşedinţele bogate din partea de apus a Tebei mormîntul preafericitului Tutmes al IV-lea."

Violările de morminte luară proporţii nemaipomenite sub cea de-a XX-a dinastie. În această epocă, nu mai rămăsese nimic din puterea şi splendoarea marilor regi, de la Ramses I pînă la Seti al II-lea. Următorii nouă regi, denumiţi cu toţii Ramses, nu mai posedau decît un nume mare. Domnia lor, şubredă, a fost necontenit ameninţată. Corupţia şi venalitatea începură să exercite o putere ocultă. Paznicii cimitirului erau înţeleşi cu preoţii, iar inspectorii cu şefii de districte ; primarul Tebei de apus, cel mai înalt funcţionar însărcinat să ve-

gheze asupra necopolei, s-a făcut complice cu hoţi. Şi iată că, graţie descoperirii unor papirusuri datînd din vremea lui Ramses al IX-lea (1142 - 1123 î.e.n.), asistăm astăzi la un proces tulburător, care a constituit un scandal acum trei mii de ani!

Intr-o bună zi, Paser, primarul Tebei de miazăzi, citi cîteva rapoarte în care era vorba despre violarea mai multor morminte, situate în districtul administrat de un oarecare Paur, personaj suspect pe care Paser îl ura, de altfel cu reciprocitate. Fără îndoială că Paser se bucură de prilejul care i se oferea să-şi discrediteze colegul în faţa vizirului Tebei (reproducem aici povestirea pasionantă a lui Howard Carter, pe care el însuşi o reproduce din ***Ancient Records of Egypt,*** admirabilă colecţie de documente egiptene adunate de Breasted).

Afacerea luă o întorsătură primejdioasă pentru Paser care, în denunţul făcut, comisese eroarea de a cita numărul exact de morminte jefuite: zece morminte de regi, patru de preotese şi numeroase gropi ale unor persoane particulare. Numeroşi membri din comisia de anchetă trimisă la faţa locului, poate chiar şeful lor, sau, cine ştie? Paur însuşi, profitaseră fără nici o îndoială de pe urma acestor jafuri (înţeleaptă precauţie din partea lui Paur). Cum am zice noi astăzi, se înfruptaseră cu toţii şi fără îndoială că hotărîrea lor fu luată mai înainte ca barca în care se aflau să fi avut vreme de a trece fluviul. Intr-adevăr, ei nu ţinură seama de denunţ, nu încercară nici măcar să ştie dacă mormintele au fost jefuite şi se limitară să aducă dovada că datele formulate de Paser erau în întregime false: un singur mormînt regal, în loc de zece, fusese deschis prin efracţie, şi două morminte de preotese, în loc de patru. Anchetatorii n-au putut nega faptul că aproape toate mormintele private fuseseră efectiv jefuite. Dar nu văzură în aceasta un motiv destul de temeinic pentru a trîi în faţa justiţiei pe un funcţionar atît de merituos ca Paur. Acuzaţia a fost astfel înlăturată. A doua zi, Paur, triumfător (ne putem închipui de minune caracterul lui), adună laolaltă pe „administratorii necropolei, supraveghetorii, muncitorii, poliţia şi pe toţi arabii" şi-i trimise să manifesteze („spontan", s-ar putea spune), recomandîndu-le îndeosebi să nu ocolească locuinţa rivalului său.

Asta era însă prea mult pentru Paser! El consideră faptul, cum era şi firesc, ca o provocare neruşinată şi, într-un acces de furie, lesne de înţeles, comise o a doua eroare, de data aceasta capitală. Se luă la harţă cu unul dintre şefii bandei şi, în minia lui, declară de faţă cu martori că va denunţa regelui acest proces scandalos, trecînd peste vizir.

Paur atît aştepta. Se grăbi să raporteze vizirului că Paser îndrăznea să ameninţe ordinea stabilită, refuzînd să urmeze calea ierarhică. Vizirul convocă tribunalul. El îl obligă pe nefericitul Paser să îndeplinească funcţia de judecător, să se acuze el însuşi de sperjur şi să se declare vinovat.

Această întîmplare, foarte moderă, căreia nu i-am adăugat nici cel mai mic amănunt (ea poate fi povestită mult mai pe larg) se încheie, aşa cum rareori se întîmplă, întocmai ca o poveste.

Intr-adevăr, doi sau trei ani după acest scandal, a fost arestată o bandă de opt jefuitori de necropole, care, după ce „au fost loviţi peste mîini şi peste

picioare cu o vargă dublă", în cele din urmă mărturisiră totul. Afacerea, a cărei instrucție fusese încredințată de data aceasta unui judecător integru, n-a putut fi înăbușită. Cunoaștem numele a cinci dintre hoți, zidarul Hapi, lucrătorul decorator Iramun, țăranul Amenemheb, sacagiul Kemwese și sclavul negru Ehenufer. Iată ce declară aceștia :

„Am deschis sicriele și am desfăcut linţoliile în care erau înfășurați. Am găsit mumia augustă a regelui... avea în jurul gîtului puzderie de amulete și bijuterii de aur ; capul era acoperit cu aur. Linţoliile erau aurite și argintate pe față și pe dos, și erau garnisite cu o sumedenie de pietre prețioase. Am smuls aurul pe care l-am găsit pe augusta mumie a zeului, amuletele și podoabele pe care le purta în jurul gîtului și linţoliul care o acoperea.

Am găsit-o și pe soția regelui ; i-am smuls, la fel, tot ce am găsit pe ea. Am dat foc linţoliului ei. Am furat vesela pe care am aflat-o alături de ei, erau acolo vase de aur, de argint și de bronz. Am împărțit în opt părți aurul pe care l-am găsit asupra mumiilor acestor doi zei, ca și amuletele, bijuteriile și linţoliile."

Tribunalul îi declară vinovați. Acuzația lui Paser fu astfel confirmată de fapte, pentru că, printre mormintele a căror jefuire fusese recunoscută, figura unul dintre cele pe care îl citase.

Se pare totuși că această procedură (numeroase cazuri analoge continuară să fie judecate) n-a putut pune capăt jafului sistematic din vale. Știm din arhivele tribunalelor că mormintele lui Amenofis al III-lea, Seti I și Ramses al II-lea au fost deschise prin efracție. „Și sub dinastia următoare, ne spune Carter, se pare că s-a renunțat să se exercite pînă și cea mai mică supraveghere asupra necropolei."

Astfel ne înfățișează Carter trista priveliște a hoților din vale : „Ciudate lucruri trebuie să fi văzut valea, îndrăznețe au fost aventurile care s-au petrecut acolo. Ne putem închipui planurile, ticluite de tîlhari zile de-a rîndul, întîlnirile lor pe furiș, la adăpostul stîncilor, mituirea sau înlăturarea paznicilor, apoi săpatul cu perseverență, pe întuneric, străpungerea unui tunel pînă în camera mortuară, scotocirea febrilă, la slaba pîlpîire a unei lumînări, în căutarea lucrurilor de preț lesne de cărat, și, în sfîrșit, întoarcerea lor în zori. doborîți sub povara prăzii."

Toate acestea ni le putem închipui și reactualiza în cele mai mici amănunte. Dat fiind că regele își pregătea pentru *Ka* un adăpost scump și bine îngrijit, pe măsura măreției lui, tocmai prin aceasta contribuia la distrugerea mumiei sale. Bogăția la care visau cei nesățioși se afla acolo, la îndemînă, în așteptarea celui care găsea drumul și metoda de a pătrunde la ea și, mai devreme sau mai tîrziu, hoțul își atingea ținta.

MULT mai impresionant însă va fi fost un alt tablou.

În cele de mai sus am vorbit atît de mult despre violatorii de morminte, despre preoții necinstiți, funcționarii venali, primarii corupți, pe scurt despre

această vastă organizaţie de răufăcătou alcătuită din oameni de d i erite t epte s ciale (Pe t ie a fost primul care a bănuit existenţa lor atunci cînd a explorat mo r întul lui Amenemhat), incit s-ar putea crede că în epoca celei de-a XX-a d a t i nu mai existau oameni pioşi şi cinstiţi, care să-i venereze pe regii defuncţi.

Insă, în timp ce hoţii încărcaţi cu prada lor se strecurau noaptea pe potecile în t ne c ase, g r puri mici de credincioşi, si l ţi de nevoie să adopte metodele adversar i or lor, încercau să atingă un ţel opus. Era nevoie să o ia înaintea hoţilor, ca să le dejoace planurile. Luptă preven t vă, dusă de cîţiva preoţi şi f nc ţ onari in c ruptibili, împotriva unei bande de răufăcători organ i aţi ; preparative secrete şi comploturi noctu r e, care riscau să fie descoperite de duşmani.

Apoi totul se s c imbă. In t -o bună zi, poli ţ a interzse in t area în Valea Regilor. Cărătorii şi şiru r de animale de t udă t ansportară în t -o ascun z - toare unul dintre imensele sic r e care nu mai era la adă p st în mo r întul său. T r pe a r ate luară parte la operaţie - şi fără îndoială noul secret făcu iarăşi numeroase vic t me.

Ramses al I i i-lea este s t ămutat de t ei o r din mo r înt. Ahmosis, Amenofis I, Tutmes al I i-lea, Ramses cel Mare călătoriră şi ei. In cele din urmă. din lipsă de spaţiu, se îngrămădesc mai multe mumii în aceeaşi ascunzătoare.

In al paisprezecelea an, a şasea zi a lunii a treia din al doilea anotimp, Osiris, regele Usimar (Ramses al II-lea), fu strămutat ca să fie din nou înhumat în mormîntul lui Osiris, regele Menmar (Seti I) ; semnat : Marele Preot al lui Amon, Pinutem.

Dar mum i le nu se aflau nici aici în loc sigur. Atunci Seti I şi Ramses al I i-lea sînt transportaţi în mormîntul reginei Inhapi. Mormîntul lui Amenofis al II-iea va adăposti în cele din urmă treisprezece mumii regale. Sub cele mai diverse pretexte se scot rînd pe rînd celelalte mumii din mormintele sau din ascunzătorile lor. Pe o cărare abruptă şi sălbatică (pe care se poate merge şi astăzi) ele părăsesc Valea Regilor ca să ajungă în t -un mormînt săpat în grota s t ncoasă de la Deir-el-Bahari, nu departe de templul colosal pe care nefericita regină coregentă Hatşepsut, sora lui Tu t es al I i i-lea, începuse să-l const r iască.

Aici, ele se od i niră în pace timp de trei mii de ani. Aşa cum mo r întul lui Tuta n hamon a fost ferit după un p r m f u t, de altfel lipsit de importanţă, o fericită în t mplare a dus la uitarea poziţiei exacte a acestui mo r înt. Poate că o aversă violentă i-a astupat in t area situată în josul văii. In epoca noas t l, o nouă în t pla r (călătoria la Luxor a colecţionarului american) unna să s ată la iv e lă că acest mo n înt colectiv fusese d e c p rit incidental în anul 1875 din era noastr l.

15

MUMII

PULBEREA vremii a acoperit vestta Vale a Regµor. ,,Să ne imag i ă , scie Carer, o vale puste, bîntuită de duhuri (cel pu ţ egiptenii erau conv i şi de acest lucru), cu galerii subterane, golite de comorile pe care le conţneau. Unele d i te ele, a căror intae era deschisă, slujeau de adăpost vupilor, cucuvelelor din pustu şi liliecilor. Cu toate acestea în ciuda jafului şi părăs i i, ea îşi păstrează o atacţe magică. Con t ua să fie „Valea sacră a Reg i or", vizitată de o mulţime de visători şi de curioş. Pe t i pul lui Osorkon I (aproxmatv 900 î.e.n.) unele dinte morm i tele de aici au slujit ca loc de veci pentru preotese."

O mie de ani mai tîrziu, Valea a fost locuită de primii schi m ici creştini cae se instalară în coridoarele golite: ,,Splendoarea şi pompa regală fură î ocuite cu sărăcia şi smerenia. Superba locu i ţă a regilor deveni celula stîmtă a unui singuratic."

Lucrurile n-au rămas însă aşa. Tradiţa cerea ca valea să slujească de re f giu tot o tă re g or şi h ţ i or. P r a des c ere m o r ă a văi, daoată călăto r lui englez Richard Pococke, datează d i 1743. Călăuzit de un şeic, acesta vizitează paisprezece mo r inte deschise. (Aşa c u a mai spus, Strabon a văzut patuzeci ; astăzi noi cunoaştem şaizeci şi unu.) Regiunea însă nu era un loc sigur. O bandă de tîlhari îşi avea sălaşul pe dealurile Ku r a. Douăzeci şi şase de ani mai tîrziu, James Bruce povesteşte cum s-au făcut încercări vae de a-i scoate din ascunzători pe aceşt răufăcători. „Toţ sînt în afara legii şi riscă, dacă sînt prinşi, să fie omorîţi. Osm a -bei, bătînul guve r ator d i Girgeh, săturîndu-se de aceşti indi v i care tulburau ordinea publică, ocupă împreună cu soldaţii săi acea porţune din munte unde sălăşluiau majoritatea t l arilor ; apoi dădu ordin să se adune ciotur de copaci în grotele c le slujeau ca adăpost şi să li se dea foc, în aşa fel incit mae parte d i te ei pier i ă ; dar de atunci încoace şi-au reînnoit efectivele şi şi-au reluat a c vităţ le."

Cînd Bruce declară că-şi va petece noaptea în mormîn t l lui Ramses al I i i-lea, ca să copieze anumite basoreliefuri, călăuzele lui de prin partea

locuui, c p r şi de p c, a r c ră to rele profe r   ble t e şi de s tece. In noaptea care se Ilsă b r c, „îmi pre z eră că deîndată ce ei vor ieşi din cavou, înfricoşetoare cal a ităţ se vor abate asupra mea." A p i, cînd B r c, însoţ t de un s i gur sluj i or, părlsi călae s u bra vale îndrep t du-se înspre corabia lui de pe Nil, în u r a lor se r dică n vuiet, blocuri de pia t ă începură să se rostogolească de pe v dul deal u ui, se auziră f curi de a ă. Izbut să f gă de împuşcăt u le c a e plouau d i toate p e. Tre i eci de ani mai tîrziu, c nd „comisia egipteană" a lui Na p leon ajunse în acea vale să m l are mo r intele, a fost la rîndul ei ţ nta fo c lor de a r ă t a e de t arii tebani.

Astăzi, nen u ăra ţ s t ăini vin din lumea în t eagă să v i teze va ea. Nu depa r e de l o l unde, abia cu cîţva zeci de ani î u r ă, a f st des c pe r t ua tezaur an t c, de o bogăţie fără seamăn, acum dragom a îşi biciuiesc măgarii sco ţ nd s t igăte a s u ţ te, t rişt i care şed în fa ţ , la Deir-el-Behari, ale a gă grămadă, arabii a u ţă în t -o engleză s t icată că vor v ita ***„Kingses tombes"***. Dacă ne gînd i la istoria ex t aordinară a văi N i ului, a re g or şi B popoarel o, n p t e c u r ătoareJ r u d . g d d e t c o u o ră melancolie :

„Principalele morminte, pr i tre care şi cel al lui Tutankh a on, sînt iluminate electric trei d i ne ţ pe săptămînă."

IN 1922, Valea Regilor a f st tea t l unei descoperiri a heologice care a emoţionat şi a pasionat în t eaga Europă, mai mult decît oricare alt eveniment de acest gen, de la descoperirea Troiei de c t e Sch l emann.

O altă descoperire, aproape tot a t t de ciudată şi petrecută în circumstanţe mult mai remarcabile, avusese totuşi loc, cu cîţva ani mai înainte, în văgăuna de la Deir-el-B a ari.

SI nu pierdem însă din vedere pe americanul care, plimbîndu-se în t -o zi pe uliclonrnle Luxorului, cumpărase un preţios papi r s. Cînd e x e r l, pe caru li consultl în Europa, recunoscu auten t citatea şi valoarea doc u entului, vru să-l tragă de limbl pe american. Pentru că nimeni nu mai putea să-i smulgă prada, acesta isto r si fără să se lase prea mult r gat toată povestea, fi ră să omită nici un deta l u. Expertul scrise o lungă scrisoare muzeului d i Cairo. Violarea unui mo r înt de o importanţă excepţională avea să fie as t el dezvăluită.

Atunc c î d profes o G on Maspe o cit s c soarea p r tă d i Eu o a, fu t lburat din două pricini. Mai în t i, muzeul lui f sese f stat o dată mai mult de o piesă pre ţ oasă. O dată mai mult... In t -adevăr, de şase ani, bijuterii rare şi de o mare valoare ş t ţi f că se v i deau la bursa neagră în . împrejurăr le cele mai misterioase, fără să se poată ş t de unde proveneau, nici măcar a t nci cînd fericiţii cumpărători, după ce părăseau Egiptul, acceptau să mărturisească felul în care le-au c mpărat. De cele mai multe ori era vorba de marele Necunoscut ; dar acest Nec u oscut era cînd un arab, cînd un negru t năr, cînd un felah în zdrenţe, sau un şeic în s t aie aparent bogate. Al doilea

motiv de emoţie : piesa despre care era vorba în scrisoare aparţinea unui rege din cea de-a XXI-a dinastie, al cărui mormînt fusese căutat fără sorţi de izbîndă. Cine deci găsise acele morminte ? Era oare mormîntul unui singur rege ?

Dacă trecea în revistă obiectele „clandestine" a căror apariţie îi fusese semnalată, profesorul Maspéro se putea lesne convinge că ele proveneau din mormintele mai multor regi. Ar fi fost posibil ca hoţii moderni să fi descoperit dintr-odată mai multe morminte antice ? Profesorul era mai degrabă îndemnat să creadă că aceştia descoperiseră unul dintre marile morminte colective.

Un savant ca Maspéro nu putea fi altfel decît tentat de asemenea perspective. Trebuia să facă ceva. Datorită religiei egiptene se renunţase la descoperirea hoţilor, deci îi revenea lui sarcina de a intra în acţiune. După ce îşi consultă colaboratorii, trimise la Luxor pe unul dintre asistenţii săi.

Încă din clipa cînd părăsi corabia, tînărul adoptă o purtare cu totul diferită de cea a oamenilor de profesiunea lui. Mai întîi, se instală în acelaşi hotel unde trăsese americanul care cumpărase papirusul. După aceea, lumea începu să vadă un „străin" care se plimba zi şi noapte prin toate colţurile şi locurile dosnice ale bazarului, aruncînd cu banii în dreapta şi în stînga, cumpărînd ici-colo cîte o bagatelă, pe care o plătea princiar, intrînd în vorbă cu negustorii şi dîndu-le bacşişuri grase, bine dozate totuşi, ca să nu trezească bănuieli. I se propuseră de nenumărate ori „antichităţi", care proveneau din industria naţională modernă. Însă, tînărul turist, care se plimba prin oraş în primăvara anului 1881, nu se lăsa uşor dus de nas. Negustorii cu firmă, ca şi cei „ilegali", şi-au dat curînd seama de acest lucru. Străinul crescu în ochii lor, iar stima dă naştere încrederii. Într-o zi, un negustor ghemuit sub arcada unei porţi îi făcu semn să se apropie şi îi întinse o statuetă. Tînărul asistent era dotat cu sînge rece : cu un aer indiferent se aşeză pe rogojină alături de arab şi începu să se tocmească. Jucîndu-se distrat cu statuia se gîndea : nu numai că este o piesă autentică, de trei mii de ani, dar după inscripţie, ea provine dintr-un mormînt din a XXI-a dinastie.

Tocmeala fu lungă. În cele din urmă, asistentul cumpără micul obiect. Dar nu se arătă prea satisfăcut şi lăsă să se înţeleagă că el căuta altceva, ceva mai mare şi mai preţios. În aceeaşi zi făcu cunoştinţă cu un arab voinic, în puterea vîrtsei, care se numea Abd el-Rasul. Acesta avea o familie numeroasă. După ce tînărul asistent se întreţinu de mai multe ori cu el, după ce arabul îi arătă, cu prilejul unei noi întîlniri, alte obiecte, de data aceasta din morminte aparţinînd dinastiilor a XIX-a şi a XX-a, puse să fie arestat. Era convins că demascase hoţul.

Abd el-Rasul şi numeroşi membri din familia lui fură duşi în faţa mudirului din Keneh. Da'ud Paşa conduse în persoană interogatoriul. Se perindară o mulţime de martori ai apărării. Toţi locuitorii din satul lui Abd el-Rasul jurară că acesta era absolut nevinovat, ca şi întreaga lui familie, care se număra printre cele mai vechi şi mai onorabile din comună. Convins de

teme i cia ac u a ţei sale, a is t ntul telegrafie la Cairo ca să a unţe e misi u ea lui fusese încununat l de suc c s. Şi iat l e, din lipsă de probe, Abd el-Rasul şi rudee lui fură puşi î ·l b te. A s e ul îi impoă p j u tor, care ridicară d n u eri. Se duse l mu d . A c sta îl privi cu su r r dere, fu u i it de nerăbdarea „s t ăinului" şi-i spuse să aştepte.

Asisten t l aşteptă o zi, două. Apoi t e la Cairo o nouă telegramă, prin care o re c ica pe pr i a. Era ros de in c r t tud i e, sen i ătatea mudirului îl îmbolnăvea. Acesta însă cunoştea lumea din care fă c a pa r .

Howard Carter istoriseşte, în legătură cu aceasta, povestea unuia dintre cei mai vechi lucrători ai lui. A estat p vremu r p n t f t, f ese t rît în faţa mudirului. Ii era f r că de severitatea lui Da'ud Paşa, şi bănuielile lui se transformară în nelinişte cînd, în loc să apară în faţa unui t ib u al, fusese introdus în locuinţa pa r culară a Paşei care, în a c a z toridă, se bălă c a în apa răcoroasă din t-o cadă de gresie.

Da'ud Paşa îl privi, nu făcu altceva decît să-l priveas e, i a bă t înul muncitor povestea, cu o emo ţe p c a e t pul nu o mi c or a : ,,...în t p c mă s t ă-pungea cu privirile, s i ţeam cum mi se înmoaie oasele. A p i îmi spuse cu o voce scăzută : «Este pentru pr i a oară cînd apari în faţa mea ; poţi să te duci, dar fii atent să nu te mai văd n ciodat l l» A fost cupr i s de o spa i ă atît de mare incit mi- a sch i bat meseria şi as t el nu m-a mai văzut niciodat l l"

Datorită acestei autorit l ţ morale - care, în c a e cînd nu se ară t eficace, era înt l tă p m ă i c u p te - Da'ud o ţ u r e t ele Ja care nu se mai aştepta tîn h ul asistent, ţ n t it la pat de f i g . O lună mai tîr z u, o rudă şi totodată complice al lui Abd el-Ra ul veni din proprie in ţ a t vă sA facă măr " risfri c mplete. Mudirul îl înş t nţă de îndat l pe t n h u l savant, curo înl ă nu părăsise Luxo r l. A v ă loc noi interogatorii. Şi, cu acest prilej, Mflură dl tot satul Kurna, locul de baş t nă a lui Ahd el-Rasul, era populat cu Jefuitori de necropole. Această meserie rentabilă, ale cărei începuturi se 1itueuză in secol u al Xi i i-lea î.e.n., se t a ise s din t t l î .u. Nu se mai văzuse niciodată o asemenea din a t e de hoţi l

Lucrul cel mai de preţ pe care îl găs i ă a c ştia fusese mormîn t l de la Deir-el-Bahari, succesul fiind a ig u at şi de noroc şi de ingenioz tate. Cu şase ani mai înainte, în 1875, în s t ncile c a e s e ară Valea Regilor de văgăuna Deir - l-Bahari, Abd el-R a ul dădu d i î t pl a e peste o desc h ătură ascunsă. Se strecură înăun t cu m a e greu t t şi des c peri u cavou i ens, plin de mum i. De la pr i a vedere î ţelese e li că z se în mină o sursă de bogă ţ e care îi va asigura, atît lui cit şi f a iliei sale, o rent l viageră, c condi ţ a ca secre t l să fie f arte b i e pă t at.

Doar capii f a or d i sat au f st ini ţ a ţ. Ei jurară solemn să nu spună n c, să lase tezaurul pe locu unde se a f a de t ei mii de an şi să c nsidere mo r î t şi m u ie c \ cnt î b a c al A b el- R u l or, d c e nu se lua decît d nevoile f a iliei. P ae de n e rezut că t p de şase an n eni

nu dezăluise secretul. In aceşt şase ani, familia se lăfăise în bunăstare. Dar, la 5 iulie 1881, Abd el-Rasul conducea t isul de la Cairo pînă la intrarea mo n întului l

DIN ironia soartei acest timis nu era nici tnă r l asistent, căruia îi revenea meritul de a fi descoperit banda de hoţ, nici profeso r l Maspero, care luase prmul aceast iniţatvă. Noua telegr a ă trimisă la Cairo cu toate datele exaoe nu fosse p ită d Mas p ro, p l c t înt-o călătore. C u a f c rea era ugentă, fu n u t l l c to, Emil B r g s h-Bei (fratee c eb r l i egiptolog Heinrich Brugsch), care pe atunci era conse r ator al muzeului. Ajuns la Luxor, acesta îl găsi pe tînărul său coleg (s tălucitul nostru detectiv amator) doborît de febră. Făcu mudirului o v i ită protocolară. Toţi cei interesaţi căzură de a c rd că, pen t a se pune capăt jafului, era imperios necesar să se sigileze mo n întul.

In dimin e ţ zlei de 5 : ie, Emil Brugsch-Bei se duse la fa ţ locului, întovărăşit fiind numai de Abd el-Rasul şi de un slujitor arab. Mergea să vadă comorile lui Aladin şi să trăiască, tmp de nouă zile, o aven t ră de neuitat.

După o ascensiune anevoioasă, Abd el-Rasul se opri şi arătă cu degetul cîteva pietre aşezate foarte natural peste o deschizătură, ferind-o de orice privire. Nimic mai firesc ca această intrare să fi tecut neobservată timp de tei mleni. Abd el-Rasul desfăşură o funie pe care o pu r a de umeri şi îi dădu a înţelege lui B r gsch că trebuia să coboare în fundul gropii cu ajutorul ei. Lăsîndu-şi călăuza în paza credinciosului slujitor arab, Brugsch se execută fără să clipească. Cu precauţie (îi era oarecum teamă să nu fie tras pe sfoară de un hoţ şmecher) se lăsă să alunece sprijinindu-se în mîini. Poate că nutrea o vagă speranţă să găsească ceva, dar nici nu-i trecea prin m i te ce-l aştepta.

Tunelul avea o adîncime de aproximativ unsprezece metri. A uns la capătul lui, savantul aprinse o torţă, făcu cîţiva paşi, coti şi dădu peste p r ul sarcofag.

Printre cele care se aflau c har în spatele intrării, unul din te cele mai mari c nţinea, după c gră i ins cipţia, m u ia lui Se t I, pe care Belz o o căutase zad a ic în luna octombrie 1817 în mo r întul faraonului din Valea Regilor. La l u i n temură t are a torţei, B r gsch des c peri ş alte sa:cofage, precum şi o sumedenie de obiecte de cult împrăş tate pe pămînt şi pe sicrie. Continuă să înainteze pas cu pas şi ajunse deodată în camera mortuară. Datorită umbrelor, ea părea imensă. Sicriele zăceau în dezordine, unele deschise, altele neatin s. Cîte v mumii erau culcate în m jloc u unei g r m e i de unelte şi de bijuterii. B r gsch r-mase uluit. Işi dădea el oare s e a că nici un european nu contemplase vreodată un asemenea s p ctacol ?

Se afla în p ezenţa rămăşiţelor pămînteş t a celor mai puternici suverani din lumea a tică. Inaintînd cînd cu uşurinţă, cînd strecurîndu-se, îl descoperi pe A m o is I {158 1555 î.e.n.), rămas celeb r pe vecie p n t u că i-a alungat definitiv pe hi c oşi, barbarii „regi păstori" (amin t m că povestea biblică a f g din Egipt nu se referă la a c st episod) ; mumia lui Ame 1 I (1555 -

1545 î.e.n.), care după moartea sa a devenit patonul întegii necropole tebane. Şi, printre sicriele unor faraoni mai puţni cunoscuţ, află în sfîrşit - şi de emoţie fu obligat să se aşeze o clipă - mumiile celor doi regi, mai mari între toţi, al căror renume a străbătut veacurile pînă la noi fără de ajuto r l arheologilor, nici al şt iţei istorice - găsi rămăşiţele pămînteşt ale lui Tu t es al Iii-lea (1501 - 1447 î.e.n.) şi R a ses al Ii-lea (129 8 1232 î.e.n.), supranumit cel Mare, la curtea căruia a fost crescut Moise, legislatorul poporului evreu şi al lumii creştine ; suverani care au domnit respectiv tmp de cincizeci şi patu, şi ş i şi şase de a , şi c re nu n u ai că au î t e e i t imprii prin sînge şi lacrimi, dar au ştiut să le şi păstreze multă vreme I

Cînd B r gsch, ulut, a că o p i v e asupra inscrip ţ or d p si c e, abia ştiind cu care să înceapă mai înti, descoperi povestea „mumiilor rătăcitoare... El îşi i agină acele nopţ, multe la număr, în care preo ţ scoaseră faraonii din mormintele lor zidite în Valea Regilor, ca să le fereaică de jaf şi de profanare, apoi - adesea în mai multe etape - le culcaseră unele lingă altele în sarcofagele noi de la Deir-el-Bahari. Văzu aievea cum, sub imp riul frici, făcură lucrul în grabă : unele m u ii erau sprijinite doar de p rete. Mai t rziu, la Cairo, cu o profundă emoţie citi ceea ce preoţii scriseseră pe sicrie : odiseea regilor defuncţ.

Brugsch încpu să numere m u iile : erau pat r eci. Pa t i de leşuri ale celor care domniseră ca nişte zei asupra lumii, apoi se odihnseră în pace timp de trei mii de ani, pînă în clipa cînd îi descoperise un hoţ, apoi el însuşi. Emil B r sch-Bei.

IN ciuda pecau \ or pe o r le l u u (p rte d ele îna i te de moate) adesea regii egipteni se arătau foate pesimşt. ,,Cei care au constuit în granit, care au zidit o saă î ăuntul p i a i d i, c a , lucrînd fr u os, au c e t f r o s ... au mesele d orfande tot atît de goale ca şi cele ale bieţlor nefericiţi ce mor la marginea d muui, fără ca nimen să-i p l gă."

Aceasta nu-i impedica totuşi să arate o mare grijă faţă de conservarea rămăşiţelor lor.

După datele pe care le-a cules, Herodot descrie obicei u e funerare şi îmbălsămaea, aşa c u se mai practcau încă în perioada călătoriei sale în Egipt. (Te x este citat după Howard Carter.)

„Chnd moare un înalt personaj, femeile d i casă îşi f eacă creştetul, uneori c h şi obrazul, cu t ă. Apoi părăsesc mortul, se îmb u esc afară d caă şi, cu p o l le în op, străbat satu d t-un c păt f t-al t , despu i u-se şi hătndu-se cu p u nii în piept. Toate r dele se alătură cortegiului şi fac la fel. Bărbaţi se încing cu b r e şi se bat cu pumnii în piept. După aceste ceremonii, ei tansportă t pul ca să f e îmbălsămat."

De fapt, ce înse a nl o „m u e" ?

Cuvîntul este ambiguu, pent r că în secolul al Xii-lea Abd el-Lat i (călătorul arab p care l-am citat mai înainte), nota că în Egipt se vindeau „mumii" pe preţuri de nimic, f d întrebuinţate în s c puri medicalţ.

Mumiya s a mumiyai este u c v t arab c re î s (to după A b e-Lat f) asfat sau „bitum de Iudeea", sau prelingerea na t rală de pe s t nci, care era c leasă de p muntele mum i lor, la Derabgerd, în Persia. Un „amestec de răşină şi de mirt", a c asta este defini ţ a mumiei dată de el. Ea se vindea încă în mod curent în Euro p în secolele XVI şi XVII. 1n veacul trecut, far-macişt i vindeau sub numele de „mumie" un bals a care se aplica pe plăgi şi pe fracturi. Se mai numesc „mum i" părul şi ungh ile tăiate de pe o fiinţă v e ; este o parte din a c l om, c a e reprezintă în t e g şi poate d e i face obiectul unor descîntece şi vrăji. Cînd spunem astăzi „mumie", înţelegem aproape exclusiv t upurile îmbăls ă a e şi, îndeosebi, cele a e vechil o egipteni. O i-nioară se fă c a deoseb i e in t e mum i carea „na t rală" şi cea „artificială", fiind considerate „mumii naturale" cele care, fără să fi f st supuse vreunui trat a ent deosebit, se conservaseră datorită unor condi ţ i favorabile (spre pildă, cada v ele din mănăs t rea Capucinilor, din apropiere de Pale r o, cele din mănăstirea „Grand Saint-Be r ard", cele din pivniţa plumbuită a catedralei din Bremen, sau cele din castelul Quedlinburg). Deosebirea se mai păstrează şi astăzi, dar cu anumite rezerve : în t -adevăr, nenumăratele examinări (în-deosebi cele făcute de Eliot Smith) şi analiza mumiei lui Tuta n amon, făcută de Douglas E. Derry, au relevat că meri t l principal al acestei conservări perfecte îi revine mai puţin ştiinţei îmbălsămătorului, cit climei foarte uscate a Egiptului, purităţii aerului şi nisipului. Astfel s-au găsit, păstrate ireproşabil, mumii îngropate direct în nisip, fără nici o urmă care să indice că li s-ar fi scos i testinele. Ele arătau mai bine decît t r purile îmbălsămate, care se alteraseră din pricina răşinilor, a bitumului şi a nenumăratelor uleiuri şi balsamuri folosite. Sau, aşa cum stă scris în papirusul R ind, ,,apa din Ele-fantina, soda din Ailaityaspolos şi laptele din oraşul Kim" s-au încleiat de-a lungul timpului, prefăcînd trupul într-o masă info r ă.

In secolul trecut se credea că egiptenii cunoşteau anumite formule chimice. Pînă în prezent nu s-a găsit nici o reţetă auten t că, exactă şi completă, de mumificare. Şt i însă că folosirea unor numeroase ingrediente era însoţită de prac t ci religioase şi de r t ri magice cărora, desigur, li se dădeau o im-portanţă mai mare decît virtuţilor balsamurilor. Mai t ebuie să ţ nem seama că, desigur, arta mumificăr i s-a transfo r at de-a lungul secolelor de mai multe ori. Astfel, Mariette obse r ase că mumiile din Memfis - cele mai vechi - sînt aproape negre, uscate şi foarte sfărîmicioase, pe cînd, d i potrivă, cele din Teba sînt galbene, lucio a e şi adesea elastice, lucru ce nu se poate explica doar prin di f renţa de vechime.

Herodot descrie trei feluri de mum i icare, din t e care primul costa de trei ori mai mult decît al doilea ; al treilea era mai pu ţ n scump. Micii f ncţionari puteau să-şi ofere acest lux, în timp ce omul din po p r încredinţa soarta rămăşiţelor sale doar bunelor efecte ale climei.

In vr e urile străve c i nu se ajungea d e ît la c nservarea fo r i exerioare a corpului. Mai t r u, egpte n descoperiseră mijl o ul de a împiedica zbîrcirea pielei, în aşa fel încît s-au ăsit a umite m u ii ale căror t ăsătu r pot fi recunoscute şi deosebite de altele.

In chip general cada v ele erau t atate în felul următor : se scotea mai întîi creierul, p r n nări, cu un cîrlig de metal ; apoi se deschidea abdomenul cu o piatră de cremene, ca să se scoată intes t nele (uneo r ele erau scoase pr i anus) ; intes t ele e au a ş t în c ope (ulc o e sau vase) ; î l o i se punea un cărăbuş de pia t ă. După aceea, cadavrul era spălat în întregime şi pus la sar a ură, unde era lăsat să se macereze timp de o lună. In s f rşit, era pus la uscat - ceea ce, după un i, dura pînă la şaptezeci de z le.

U r a aşezarea lui în sicriu. In general existau mai multe sicrie de lemn, sau sarcofage (care aveau aproape întotdeauna fo r a t upului omenesc). Uneori se depuneau mai multe sic r e de lemn, aşezate unele în altele, în t -un sarcofag de piatră. Trupul era aşezat în pozi ţ e culcată, cu mî i le înc r cişate p piept sau pe abdomen, sau cu braţele în t se de-a lungul c rpului. D cele mai multe ori părul era t ns, adesea însă femeilor li se lăsa pă r l lung şi admirabil ondulat. Pă r l de p sex era ras.

Pen t u a f fe r t de descompunere, c rpul era umplut cu mii, nisip, răşină, rumeguş, bucă ţ de ţesătu r ; se adăugau aromate şi, luc r u itor, ceapă. Se umpleau şi sinii femeilor. După aceea se t ecea la un luc r şi m a plic t c s, care c nsta în înfăşurarea mumei în f şii de pînză, a p i î bu c ţ m a m de pînză. Cu t ecerea v e m i, ţesăturile se îmbibau cu substanţe bituminoase, în aşa fel incit omul de ş t inţă care le găsea nu izbutea totdeauna să le desfacă f i ră stricăciuni. Hoţii, care căutau bijuteriile fără de număr înfăşurate în bandaje, nu se s t ăduiau, evident, să le desfacă cu grijă, şi s f şiau bandajele la întîmplare.

In 1898, Loret, conservator şef al antichităţilor, deschise între altele mormîntul lui Amenofis al Ii-lea. Şi el găsi nişte „mumii rătăcitoare", adică mumiile a treisprezece regi, care fuseseră transportate noaptea, în grabă, de preoţii din perioada celei de-a XXI-a dinas t i. Loret însă n-a găsit tot atîtea obiecte pretioase ca şi Brugsch. Doar mumiile erau neatinse (Amenofis zăcea în sarcofagul său), restul fusese furat. Cu toate acestea, după ce, la insistenţele lui Sir William Garstin, mormîntul fusese zidit din nou, pentru ca cei trei regi defuncţi să se poată odihni în pace, un an sau doi mai tîrziu nişte je f itori de morminte s-au introdus în cavou, !-au smuls pe Amenofis din sicriu şi au distrus grav m u ia. Desigur că aceştia lucraseră cu complicitatea paznicilor, aşa cum făcuseră dintotdeauna hoţii şi în t ecut. Aceasta dovedea deci că Brugsch a v se s d e p ate să golească m o î tul pe o r îl d e perise şi că, judecind după năravurile egiptene, orice gest pios era deplasat.

EMIL BRUG S H-BEI i e i d m o întul subteran, lăsînd în u r a lui p c i pat r zeci de regi defuncţi şi se întrebă cum să-i pună la adăpost. Dacă ar

fi lăsat mo r î o l aa c e r, fără î doială că a f fot d i nou jeuit. Dar, ca să-l golească în în tegime şi să t t to t l la Cairo, avea nevoie de ajuto r l unei a ate de m u citori, care nu puteau f tocmi ţ decît la Kuma, locu de baş t nă al lui Abd el-Rasul, sat populat d i totdeauna cu hoţi. Cînd B r gsch c r mud i lui o nouă au d enţă, a esese, în ciuda grav tă ţ riscului, cea de-a doua solu ţ e. In zorii z i ei u r ătoare se afla la faţa locului împreună cu t ei sute de felahi. Puse s t ăji în împrejurimi. Ajutat de slujitorul lui arab, alese un mic grup de oameni. care păreau mai de încredere decît ceilalţi. In timp ce m cul g r p căra anevoie obie c ele, u ul cîte u ul - pentru cele mai grele a fost nevoie de nu mai pu ţ şaisprez e e bărbaţi - el şi cu ajuto r l lui le luau în prim i e rînd pe rînd, le îmeg i t au şi le înş i iau la poalele dealului. Totul fu te r nat în pat r zeci şi opt de ore l Howard Carter, arheolog m o em, face o observaţie laco n că: ,,Astă z nu mai lucrăm atît de rep e e." Graba e r di c ată nu n u i de c nsideren t e arheo l g c, c şi f ndcă vaporul de la Cairo avusese o în t rziere de cîteva zile.

Brugsch-Bei o r o n â pachetar e m u or şi a si c e o şi le i imise la Luxor. Corabia nu plecă decît la 14 iulie.

B r gsch fusese profund impresionat cînd descoperise comorile. Dar spectacolul care se desfăşură dinaintea ochilor lui, pe cînd corabia cobora încet pe Nil, mişcă în el mai mult omul decît savantul. Ştirea plecării lui se răspîndise în to ţ u t o vteza f ge r lu şi aj u s se p n în s a le o le mai î r e-părtate. Ea reanimase în inima poporului egiptean cultul pe care strămoşii săi îl aveau faţă d suvera n. De p punte, B r gsch vă z su e de fe l hi, împreună cu so ţ e lor, care, de la Luxor pînă la marele cot al N iului, la Kuft şi la Keneh, făceau cu schimbul ca să escorteze corabia. Bărbaţii îşi descărcau f l ntele în cinstea faraonilor, femeile îşi a r ncau ţărînă peste obraz şi peste t p şi îşi frecau pieptul cu nisip. Depărtăr i e răsunau de cîntece f nebre. Era o paraââ, o procesiune, dar fără nici un fast şi cu a t t mai tulburătoare.

Incapabil să · suporte acest spectacol, B r gsch îşi întoarse privirile. Avea oare dr ptul să procedeze as t el ? Pen t u cei care făceau aceste manifestaţii de doliu, nu era oare, şi el, un hoţ şi un nelegiuit, ca şi c i care, t p dt t ei mii de ani, violaseră mormintele ? Oare interesul ştii ţei era o raţiune suficientă ?

Mult t mp după a c a, Howa r Carter dădu un răsp u s lim p de la această în t ebare, în legătură cu mo r întul lui A enofis : ,,Putem trage din această poves t e o lec ţ e pen t c r t cii care ne tratează drept vandali pentru că sc o tem unele ob ecte < mo r inte. T r i ţ d a t c tăţile în mu z e, asigurăm a t el conse r area lor ; dacă le lăsăm pe loc, ele ar deveni, mai de vr e e sau m a tîrziu, p a a hoţilor, c e a o echival e ză cu dis t gere a lor."

Odată deba c t la C a o, B r gsch-Bei nu î bogăţi d o u mu z u, c aduse l u ii î l e mă r u r i l unei mă r ţii dis p r te pent r t eauna.

16

HOWARD CARTER ÎL DESCOPERĂ PE TUTANKHAMON

IN anul 1902, a ericanul Theodore Davis obţinu din partea guve r ului egiptean a u oriza ţa de a în t ep r nde săpături în V a e Regilor. L u ă r e durară d preze c ie r i. Desco p i m o intele lui Tu t es al IV-lfa, M i ep-tah-Siptah, Horemheb, precum şi mumia şi sicriul marelui „rege eretic", Ame-nofis al !V-lea, soţul lui Nefertiti, al cărei a d irabil bust colorat se n u ără fără îndoială prin t e cele mai cunoscute sculpturi egiptene. Amenofis al IV-iea lu i , ca refo r ator. numele de „Akenaton" (,,Soarele este satisfăcut") şi înlocui pen t u un t mp re l gia tradi ţ onală prin adorarea as t ului solar.

La începutul primului război mondial, concesiunea săpăturilor a fost acor-dată lord u ui Oa r von şi lui Howa r Cart e . O dată c aceasa se i u g r e istor a celei mai mari descoperiri din Egipt, care, aşa cum scria sora lui Car-navon, ,,începe ca povestea cu l a pa lui Aladin şi se te r ină sub imperiul lui Nemesis".

Desco p r rea mo r ntului lui Tut a on ese u m o ent m o t al cărţii noas t e. In istoria desc@peririlor arheologice, ea reprezintă culmea tu t ror succeselor şi, în acelaşi t p, seamănă cu o mare aventură, în măsura în care încercăm să desprindem, din de z oltarea arheologiei, cele mai încordate scene dramatice.

Inceputul a fost făcut de Wincke l ann şi de şirul de sistema t zatori, me-todicieni şi specialiş t , ale căror nume sînt vrednice de a fi amin t te. Primele enigme mari ale acestei probleme au fost dezlegate de Champollion, Grote-fend şi Rawlinson (despre ultimii doi vom vorbi în „Cartea tu r u r or"). Prim i care au dus mai departe făclia şi au primit aplauze la scenă deschisă au fost Mariette, Lepsius şi Pe t ie, în Egipt, Botta şi Layard în „Ţara din t e cele două f uvii" (vezi „Cartea tu r urilor"), şi americanii Stephens şi Thompson, în Yucatan (ve z „Cartea t eptelor"). Au u r at, ca o încununare drama t c , descoper i e lui Schliemann şi Evans, la Troia şi Cnossos, apoi cele ale lui Koldewey şi Woolley, la Babilon şi Ur, patria lui Abrah a . Sch l emann a fost ul t ul mare săpător de unul s i g r, d i etan t l genial, pionie r l singura t c. La Cnossos şi la Babilon au lucrat adevărate state majore de s p cialiş t .

Guve r e, principi, mecenaţi, universităţi, institute de arheologie şi bogătaşi din toate colţurile lumii m o me au t mis, an după an, expedi ţ bine echipate, în toate colţurile lumii vechi.

Desco p r rea mo x în t ui lui T u mon ese u fel de s u ă a lucrăr i or individuale şi a feluritelor e x rienţe d i domen i l cer c tării arheologice. Doar exigenţa ş t ţ i ică a fost luată în considera ţ e. Pros t a su p rs t ţ o a ă, geloza autorită ţ lor, c e susci t eră mii de pie d ci în calea lui Layard şi a lui Evans, dispărură lăsînd locul ajutorului neprecu p ţ t al guvernului ; in v dia sav a ţilor c leg, care îl defă i aseră p Rawli n on şi-i făcuseră lui S c liemann v aţa insuportabilă, se trans f rmă în t -un remarcabil exemplu de colaborare ş t in ţ că şi de asistenţă inte r aţională. Marea epocă a pionierilor, epoca în c re un om ca Layard pleca singur cu o valiză pe spinarea unui măga să cucerească un oraş acoperit de pulberea timpului, d i păruse.

Pentru că a ştiut să păstreze un mare entuziasm, desfăşurînd totodată pînă la p rfec ţ u e s i itul riguros, exa c tatea şi g r ja sc r pulo a ă a savantului, Howard Ca r er o upă î să t loc de f t p r te arheol o , p r t e o enii care şi-au asumat sarcina nu numai de a dezgropa comori sau rămăşiţe regale, ci şi de a rezolva marile probleme care s-au pus omenirii încă de p cînd înaltele civil i ţii i-au dat o formă, un chip, un c a acter şi un sp i t.

PERSONALITATEA lordului Camavon este un amestec specific englez, de sportiv şi de amator de artă, de „gentleman" şi de „globe- t otter", de realist in a c u i şi de roman t c în sen t ente. Ca elev la Trinity - llege din Cambridge face într-o zi propunerea să cureţe, pe cheltuială proprie, vechile lambriu r originale din c a era sa, care erau acoperite de s t aturi suprapuse de picturi po r ografice. Adolescent, începe să alerge pe la an t ca r şi, la maturitate, colec ţ onează cu dragoste şi discemămînt desene şi gravuri vechi. Ceea ce nu-l împiedica să frecventeze cu asiduitate terenurile de curse, să se a treneze ca să dev i ă ţ t n e t e ut, să pra c c s o r r ie nauti c şi - după ce moşteneşte la douăzeci şi t ei de ani o avere imensă - să facă înconjurul lumii într-o corabie cu pînze. Al treilea permis de conducere eliberat în Anglia a fost al lui : se pasiona pentru sportul cu automobilul. Această înclinaţie îi va sch i ba întreaga viaţă. In jurul anului 1900, pe d umul spre Bad Langenschwalbach, în Ge r ania, maş i a lui se răstoa r ă ; es t grav rănit şi, în afară de aceasta, va suferi tot restul zilelor de sufoca ţ i, care îl vor împiedeca să pe t eacă iama în Anglia. In 1903 se duce pen t pr i a dată în Egipt, a cărui climă i-a fost recomandată, şi în t lneşte pe terenurile de săpături mai multe misiuni arheologice. Acest om bogat şi inde p ndent, care nu a v sese niciodată vreo obliga ţ e de îndeplinit, descoperă a t nci o meserie admirabilă care îi îngăduia să îmb i e dragostea lui faţă de sport şi dorinţa de a se ocupa se r os de arte. In 1906 întreprinde săpături de unul singur. 1n cursul ie r ii însă recunoaşte că are c o t nţe insuficiente. Cere sfatul pro f so r ui Mas p ro, care i-l recomandă pe t nă r l Carter.

Tovărăşia dintre c i doi băr b ţi a fost ex t em de fericită. How ad Ca ter îl completa perfect pe lordul Carnavon. Era totoda t un om de ştiinţă şi un erudit, c r , în c mai înainte ca lordul Camavon să-i fi în c dinţat conducerea su p r oară a lucrărilor s le, acumulase o mare experienţă alături de Pe t ie şi Davis. Nu era însă de loc un s vant lipsit de fantezie, deşi unii critici îl a-ɥ;ă de p te r . A dat totdeauna dovadă de s i ţ practic şi, la nevoie, de cm.j, chiar şi de îndră z eală. Ve ţ putea judeca şi dumneavoastră după uluito a ea aven t ră din anul 19 1 .

In a c l an, s afla la Luxor, unde p trecea u s c c ncediu, cînd, într-o zi, bl t ii sat u ui sosiră la el, m a ifes t nd se m e de pro f ndă c nste r are şi-i ce r să le v nă în ajutor. D i pricina răz b iului (ef e tele lui se resimţeau pînă la Luxor) se redusese cu mult aparatul a d t a t v. Con t olul poliţiei sl bise şi jefu i ea mo r telor începuse din nou sub conducerea demnilor urmaşi ai lui Abd el-Rasul.

Una dintre aceste b a de de hoţi făcuse o descoperire pe versantul occiden t l al dealului care domină Valea Regilor. De-abia ajunsese vestea la urechile unei bande r vale, că şi începu lupta pen t u împărţeala tezau r lui presupus. Urmarea acestei înt î plări se aseamănă cu un film de pr o tă c t te.

A v loc o înt lnire din t e cele două bande. Primul grup, atacat prin surprindere, fu bătut şi împrăştiat, dar sătenilor le era te a ă că as t el de încăierăr sîngeroase se vor mai repeta. Deşi era în concediu şi deşi afacerea nu-l privea, Ca r er se hotărî să t eacă la acţiune. Să-i d ă cuvîntul :

„Era în puterea zilei. Mi-am adunat în grabă m u citor i care scăpaseră de rec r tare, mi-am luat armele şi m-am dus la faţa locului, expediţie care însemna o ascensiune de peste 600 de metri pe dealurile Ku r a, scăldate în lumina lunii. Cînd am ajuns, se făcuse de miezul nopţii. Călăuza îmi arătă capătul unei frînghii, care atîrna de-a lungul s t ncii ab r pte. Ciulind urechea, auzeam limpede glasul hoţilor. Mai întîi am retezat f înghia, tăindu-le astfel retragerea, apoi, după ce am înnodat-o bine pe a mea, mi-am dat drumul şi-am început să alunec de-a lungul s t nc i. Să cobori astfel, în t i pul nopţii, sprijinindu-te doar în mîini, într-un cuib de t lhari pe cale s i voleze un mormînt, iată o dis t acţie nu lipsită de farmec. Erau opt la număr şi, cînd am ajuns jos, au fost cîteva minute destul de neplăcute. Le-am spus că aveau de ales : sau să plece, f losind f înghia mea, sau să r ă înă unde se a f au. In cele din urmă au ales calea raţiunii şi au plecat. Res t l nop ţ i l-am petrecut acolo..."

Ca să ni-l putem în c ipui pe v te a nos t u arheolog, t ebuie să completăm din i aginaţie a c astă modestă poves t e, aproape la c nică, în c re pr i ejdia si t a ţei nu apare decît sub o l u ină i onică. De altfel, presupunînd că Howard Carter i-ar fi lăsat în pace, ho ţ ar fi fost dezamăgiţi. Mo r întul, destinat fără îndoală re g ei Ha t epsut, nu c ţin e n c u alt lu c de preţ dec t un sarcofag de g r sie net e m i t.

C a avon şi Howard Carter începură lucră r e. Abia în toamna anului 1917 izbu t ă s le dea a plo a ea ne c sară. Şi, a ş c am mai văzut că s-a întîmplât nu o dată, o fer cită inspiraţie îngădui ca, din p r mul moment, să se

de l teze locul unde urma să se facă descoperirea. Totuşi, împrejurările exterioare, refecţile critce, ezitările, îndoiel le şi, înainte de orice, ,,considerentele tehnce" împiedicară dintr început bunul mers al acţunii, întîrziind-o şi făcînd-o cit pe ce să eşueze. La fel procedase şi unul dinte prmii săpători, napolitanul Cavaliere Acubierre, după ce n erise, la 6 aprilie 1748, exact în mijlocul oraşului Pompei. El astupă groapa la loc, cuprins de nerăbdarea de a săpa în altă parte, pentu ca să constate, după ani de zile, că tocmai pr i a lui lovitură de cazma fusese cea bună.

In faţa ochilor lui C a avon şi Carter se întndea Valea Re g or. Mulţi dinaintea lor făcuseră aici săpături, dar nimeni nu lăsase vreo indicaţe sau veun plan exact. Intre mo r anele de piatră, a l iate ca un fel de lanţ de mwţi ar ficiali, se zăeau i tărle mai multo cavoui. Nu er <ect un singur luc r de făcut: să se sape sistematic pînă la stncă. Carter propuse să se încapă p r t-un t unghi, mărginit de mo r intele lui Ramses al Ii-lea, Mineptah şi Ramses al VI-lea. ,,Cu riscul de a fi acuzat de clar v iune r e o-spectvă, scrie el, afirm că ave a speranţa foarte clară că vom găsi mormîntul unui anumit rege, şi acest rege era Tutankh a on."

Luc r l pare de necrezut, dacă ţnem seama de dezordinea care domnea pe atunci în vale. Ce îndrăzneală din partea celor doi cercetători, a căror sperață se bizuia pe foarte pu ţ e lucruri, în t i p ce toţi savanţii considerau că epoca de s eririor d i Valea Reg ior se încheiase l

Exact cu o sută de ani mai înainte, după ce descoperise mo r intele lui Ramses I, Seti I, Kai şi Mentuhotep, Be l oni scria: ,,Sînt pe dep l conv i s că în valea Biban-el-Molul nu mai există nici un alt mo r înt în afara celor c oscute datorită modestelor mele descoperri. Findcă, înainte de plecare, m- a stră ut d i răsputer să m i găsesc veun mo r înt, fără nici u rezul t t însă. Părerea mea este confrmată şi de faptul că, independent de cercetările mele, consulul britanic, do m ul Salt, a mai rămas acolo încă patu luni după pleare me şi s-a t dt z d c, dar n- ma găsit n ic."

Şaptezeci şi ş se de ani după Belzoni, în 1844, sosi expediţia prusiană şi făcu măsurători teme i ice în vale. La plecare, conducăto r l ei; Richard Lepsius, declară acelaşi lucru, şi anume că se descoperise tot ce era de descoper t.

Cu toate acestea, la sfîrşitul secolului tecut, Loret şi, pu ţ tmp după el, Davis, mai descoperiseră nişte morminte. Dar de ce credea oare Carter că va găsi a c lo un mo r înt şi încă un mormînt bine dete r inat ? Cunoştea şi v ă e descoperirile lui Davis, înte altele o cupă de faianţă - găsită sub o s că - pu r d numele lui Tu t a on. Şi, f are aproape de acel loc, găsise el însuşi, înt-un mo r înt subteran, o lădiţă de lemn spartă. Foile de aur, care se aflau înăuntul ei, purtau şi ele numele lui Tuta n amon. Davis a a , fără nci un temei, că acst mo r înt era lăcaşul ul t al regelui. Carter era de altă părere. Opinia lui a fost con i ată de o a teia descopere a lui Da v , a cărei i portanţă n-a fost recunoscută i edat. In scobi t ra u ei s t ci aflase cîteva vase de argilă, pline cu ciobur de cer a că şi fşi de p î ă, aparent l psite de valoare. După o nouă exa m are, efec t ată la Meto-

politan Muse u of A t din New York, se dovedi fără nici o u r ă de îndoială că era vorba de nişte ac c sorii folosite cu prilejul ceremoniilor c re au însoţit funera l le solemne ale lui Tutankh a on. Şi, ceva mai mult. în ascunzătoarea lui A enaton, ,,regele ere t c", Davis dădu peste mai multe sigilii de argilă ale lui Tutankh a on.

Toate pot fi luate drept nişte dovezi suficiente. Pare natural ca Howard Carter să se fi gîndit că, în ciuda tuturor eşecurilor în t mpinate pînă a t nci, mo r întul lui Tutankhamon t ebuia să se afle nu departe de locul unde fuseseră descoperite obiectele, adică în miezul Văii Regilor. Să ne gînd i însă la cele t ei m i enii care se scurseseră pînă atunci, să ne gîndim la mormintele nu o d tă golite de hoţi şi de pr e ţ, să ne mai gîndim şi l p r ele s ă ătur cînd, din ignor a ţă, arheolo g comiseseră nenumărate greşeli.

In cursul pr i ei iemi, Camavon şi Carter înlăturară o mare parte din s t a• t r e superioare înscrise în t iunghi şi con t nuară lucrările pînă în pragul mormîntului deschis al lui R a ses al VI-lea: ,,În acest loc am remarcat mai multe cabane de lucrători, construite pe nişte roci mari de silex, aşa cum se află pre t t i deni în V lea Regil o în î preju r i e mo m elor."

Cercetătorii hotărîră mai în t i să în t e r pă în mod provizoriu săpă t rile, ca să nu-i împiedice pe turişti să viziteze mormîntul lui Ramses. In cursul iemii 1919 - 1920, lucrările se concen t ară la in t area mormîntului lui Ramses al VI-lea, unde, în t -o ascunzătoare, se găsiră mai multe obiecte destul de interesante, care ţ neau de cultul mo r or. ,,De cînd am început lucrările în vale, n-am fost niciodată mai aproape de o reală descoperire", notează Carter.

Cu ex c p ţ a lo c lui unde se ridicau c banele muncitorilor, după expresia lui Pe t ie, cei doi „raclaseră" în t eaga suprafaţă a triunghiului. O dată mai mult ei lăsară această parte intactă şi consacrară două ie r pen t u mo r întul lui Tu t es al I i i-lea (situat într-o mică vale adiacentă), fără să „găsească n i ic deosebit".

După a c ea se adunară ca să delibereze şi să se în t ebe dacă, date fi nd slabele rezul t te ob ţ ute la capătul mai multor ani, nu ar fi fost mai bine să în t epr i dă săpă t i în cu totul altă p a te. Doar locul unde se aflau c banele şi blocurile de silex, la picioarele mo r întului lui Ramses al VI-lea, nu f sese încă explorat. După îndel u gi şovăieli, se hotărîră să con t nue săpăturile doar o singură şi cea d i u r ă iamă.

Incepură să lucreze în p u c t l precis (marcat pr i blocurile de silex) c a e le a t ăsese aten ţ a cu şase ani mai îna i te. De data aceasta făcură în sfîrşit ceea ce puteau face exact cu şase ani mai îna i te, adică dărîm a ă co l bele lucrătorilor. ;Nici nu puseseră bine mina pe t măcop că şi a f ară in t area în mormîn t l lui Tu t a on, cel mai bogat mo r înt gl sit în Egipt. Ca r er s c ie : „Su r riza a c tei desco p r mi-a dat o s t e de ameţeaă. Lu n e care au urmat au f s att de p de î pl ă n e revb ue, î ct n - ma a v t t mp nic mă o să mă g desc la ele."

La 3 noiembrie 1922 — lordul Carnavon se afla în Anglia — Carter începu să dărîme cabanele muncitorilor (acestea erau nişte vestigii datînd din epoca dinastiei a XX-a). A doua zi dimineaţa găsi sub prima cabană o treaptă de piatră. În după-amiaza zilei de 5 noiembrie, lucrările erau destul de avansate ca să nu mai lase loc nici celei mai mici îndoieli : se aflau în faţa intrării unui mormînt.

Poate însă că era vorba de unul dintre acele morminte neterminate, care nu slujiseră niciodată ca atare. Poate, chiar dacă adăpostea o mumie, fusese profanat şi jefuit, ca toate celelalte. Poate, în sfîrşit (ca să nu se omită nici o ipoteză pesimistă), această mumie nu era decît a unui curtean sau a unui preot.

Cu cît înaintau lucrările, cu atît creştea agitaţia lui Carter. Treptele ieşeau din pămînt unele după altele. La căderea bruscă a nopţii, ajunseseră să desvelească în întregime cea de-a douăsprezecea treaptă şi atunci „zăriră grinda unei porţi închise şi ferecate, acoperită cu ciment".

Carter examină peceţile : erau cele ale necropolei regale. Însemna că în spatele acestei uşi se odihnea un foarte înalt personaj. Pentru că intrarea era blocată de cabanele muncitorilor, încă din vremea celei de-a XX-a dinastii, mormîntul desigur că nu fusese jefuit după această epocă. Şi, cînd Carter, cuprins de o agitaţie febrilă, sfredeli în poartă o deschizătură, „numai bună pentru a introduce o lampă electrică", zări un coridor umplut cu bolovani — o dovadă în plus că protecţia mormîntului fusese asigurată. Mai tîrziu, după ce lăsă lucrurile în paza unor oameni de încredere, Carter cutreieră valea scăldată în lumina lunii, frămîntat de gînduri. „În spatele acelui gang se afla totul, absolut totul. Abia m-am putut stăpîni să nu mă întorc imediat, să sparg poarta şi să cercetez mai departe", notează el după ce privise prin spărtura din uşă. În timp ce îşi mîna catîrul spre casă, se lupta cu pornirile contradictorii, cu nerăbdarea şi cu o voce care îi spunea că se află în faţa unei mari descoperiri.

Este un lucru demn de admiraţie că, după şase ani de lucrări inutile, acest savant, aflat în sfîrşit pe punctul de a-şi atinge ţelul, se hotărî să închidă la loc mormîntul şi să aştepte sosirea lordului Carnavon, protectorul şi totodată prietenul lui.

În dimineaţa zilei de 6 noiembrie expediază telegrama următoare : „Magnifică descoperire în vale, mormînt grandios cu peceţi intacte ; totul închis pînă cînd veţi sosi. Felicitări !" În ziua de 8 noiembrie primi două răspunsuri. „Sosesc cît mai repede posibil." „Socotesc că în 20 voi fi la Alexandria."

La 23 noiembrie, lordul Carnavon, însoţit de fiica lui, sosea la Luxor. Ros de nerăbdare şi de curiozitate, Carter fusese nevoit să aştepte fără să facă nimic timp de peste cincisprezece zile, stînd „cu braţele încrucişate" dinaintea mormîntului. Două zile după descoperirea scării, un val de felicitări începu să se reverse asupra lui. Dar de ce aceste felicitări ? Ce mormînt descoperise oare ? Carter nu ştia nimic. Dacă ar fi scormonit cîţiva centimetri mai departe,

9r fi aflat ampren t netă şi lizibilă a sigiliului lui Tutankhamon. ,,Somnul mi-ar fi fost mai lniştit, m-aş fi scutt de trei săptămîni de nelinişte...

IN după-ami a zilei de 24 noiembrie, muncitorii degajară scara în înte-gime. Carter c borî şaspreze c tepte, care duceau la poarta ferecată. Văzu pe pece ţ numele lui Tutankh a on. Mai era î să şi altceva. Văzu c ea ce văzuseră aproape to ţ ci cae descoperiseră mo n întul vreunui rege : şi aici alţii i-o luaseră în a te. Şi aici t l ar i lăsaseră u ele fărădelegilor lor.

„Ac u că poarta î treagă era s c asă la lumină, c nstatarăm un lucru care pînă atunci ne scăpase : de doul ori o parte din uşl fusese deschisă, apoi iarăşi înc h să. Mormîntul nu era deci nea t s, aşa c u sperasem noi. Hoţii se in t o-duseseră înăuntrul lui în mai multe r nduri. Judecind dupl cabanele care fuse-seră const r ite deasupra, jaful nu putea data decît dintr-o epocă posterioan1 do m iei lui Ramses al VI-lea. Pen t u că mo n întul fusese din nou ferecat, acest luc r dovedea el nu fusese go l t."

Dar lucrur i e nu răm l eseră a c. Tulburarea şi incertitudinea lui Carter creşteau mereu. După ce puse să se cureţe ul t mele resturi, g l i cioburi şi lădiţe pu r nd nume ca Akenaton, Sakeres şi Tuta o amon, a p i un cărăbuş al lui Tu t e al I i i- l a şi un f r ment d i tr-un at cără b ş, mar c t c n u le lu i Ameno f al I i i-lea. La vederea tuturor acestor n u e de regi, nu se putea trage decît c ncluzia că ac e stă decoperire, contrar tuturor aşteptărilor, nu e r a unui mo n înt personal, ci a unei ascunzători cuprinzînd mai multe rămăşiţe.

La capătul mai multor zile de muncă lucrătorii dădură, la aprox mativ zece metri de in t rea coridorului, peste o a doua uşă, care purta de asemenea sigi-liile lui Tuta n hamon şi ale necropolei regale, şi care dovedea tot atît de lim p de pe unde se introduseseră vizitatorii nedoriţi.

Aşezarea locului, foarte asemănătoare cu o ascunzătoare a lui A enaton, descoperită în i ediată apropiere, îi convinse aproape total pe Camavon şi Carter c nu desco p riseră u m o înt, ci o ascunzătoare. Ce puteau s p ra să a fe în t -o ascunzătoare, care primise de mai multe ori vizita hoţilor ?

Speranţa lor era slabă şi totuşi agitaţia lor creştea pe măsură ce se scoteau pietrele care blocau cea de-a doua poartă. ,,Sos i e momentul hotărîtor, scrie Carter. Cu o mină tremurîndă scobirăm o mică deschizătură în colţul de sus, din partea stingă..."

Carter luă o bară de fier şi o i troduse în interior ; nu întîlni în cale decît vid. In mai multe rînduri in t oduse o flacără. Nu se manifesta prezenţa nici unui fel de gaz. Pe u r ă, mări desc h zătura.

In acea clipă to ţ cei de faţă se apropiară, lordul Camavon, fii c sa, lady Evelyn, şi e g ptologul Callender, care îşi oferise colaborarea de îndată ce aflase ş t rea despre des c perire. Cu un gest nervos, Carter frecă un c h brit, aprinse luminarea şi se apropie de de s hizătur l ; mina lui tremura. Fremătînd de speranţă şi de curiozitate, îşi apropie creştetul de deschizătură, ca să-şi

arunce în sfrşit privirile înlău tu. Aerul cald, care încerca să iasă afară, făcu să-i pîlpîie facăra luminării. In prima clipă Carter nu putu desluşi nimic. Dar, cînd ochii i se obişnuiă cu lumina temurătoare, cînd zări mai înti con- t rile, apoi u brele, mai apoi primele culori, cînd deosebi din ce în ce mai l i peeto cac mac a c tă a dou poară fe r tă - atnc, m scase nici un stigăt de încîntare, ci rămase mut... Pentu cei care aşteptau, alături de el, clipele scurse păreau o ete r itate. Incapabil să mai supore incertitudinea, Ca r avon întebă în cele din urmă : ,,Vedeţi ceva ?"

Howard Carer se întoarse domol şi răspunse cu o voce gîtuită de emoţie : ,,Da, lucruri uluitoare !"

ACESTE vorbe căpătară deplina lor valoare, cind, în ziua de 17 noiembrie, deschseră cea de-a doua poartă, cînd lumina puterică a unei lămpi electice inundă litierele şi tonul de aur, aruncă luciri mate pe două mari statui negre, pe vase de alabas t şi pe lăzi cu fo r e stanii. Capete de animale bizare aruncu umbre fioroase pe pereţi. Ieşind dintr-o ladă, un şarpe îşi repezea înainte l i ba aurită. Ca nişte stăjeri, cele două statui stăteau faţă în faţă, ,,îmbrăcte c u şorţ şi cu sandale de aur, ele ţineau în m ă bastnul şi măciuca, şi p f nta lor străuca şa r ele scru."

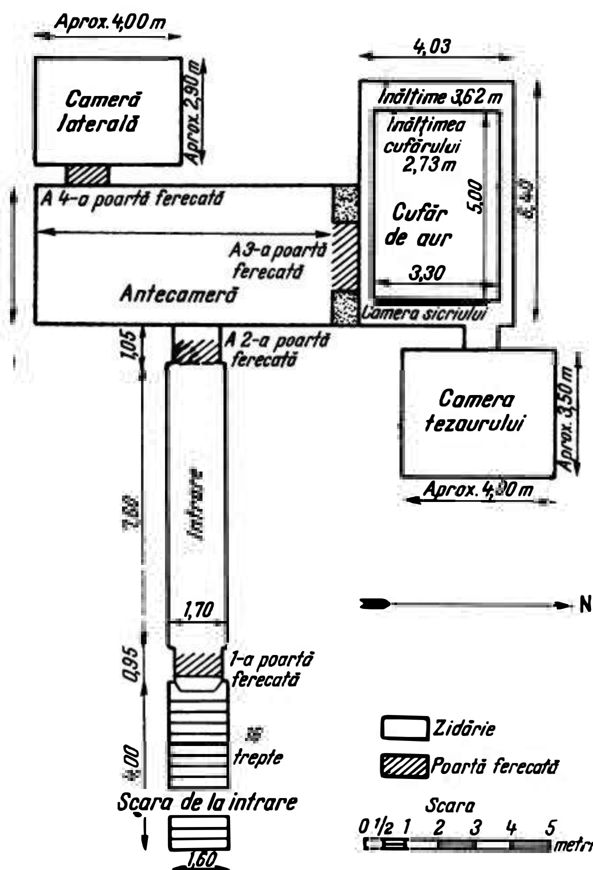
In a c stă splendoare, care nu putea fi cuprinsă dint-o singură privre, cei vii lăsaseră u r ele tecerii lor pe acolo. Lîngă uşă, o găleată cu mortar, pe jumătate plină ; ceva mai departe, un opaiţ înegrit ; mai încolo nişte degete îşi lăsaseră amprentele pe vopseaua proaspătă ; pe prag, o ghirlandă de flori, în semn de adio.

După ce admrară îndelung acest spectacol, Ca r avon şi Carter remarcară deodată, cu consterare, că printe aceste comori, cu care s-ar f putut umple un muzeu, nu exista nici u r ă de sarcofag, nici de mumie. Intrebarea care îi frămîntase de attea ori - mormînt sau ascunzătoare ? - se ridic din nou.

Descoperiră atunci, după ce contolară sistematic toţi pereţii, că între cei doi stăjeri regali se afla o a treia poartă ferecată. In ziua de 27 noiembrie, după ce examinară această a teia poartă cu ajutorul - or reflectoare instalate de Callender, zăriră cu puţin deasupra solului o des c izătură, ferecată şi ea, dar ferecată la o dată poseroară dect poarta propriu-zisă. Hoţii pă t sesea deci şi aici. Ce pute să cu p dă această a doua jncăp r , sau acst al doile coridor ? M u ia, care se afa poate în spatele acestei porţi, era oare vătămată sau nu ? Deci, mister. Nu numai că, prin aşezarea lui, acest mormînt se deosebea total de toate celelalte cunoscute pînă acum, ci, luc r încă şi mai straniu, hoţi se stăduiseră să forţeze a treia poa ră, fără să fure în prealabil ceea c Je ea la î n e î ă. Ce căutau e deci, dacă teo să fă ă să se oprească pe lngă tot a u l înţesat în antcameră ?

După ce C a er s uită i c era tezau r lui, v ă în o ectel de a c lo ma mult deît val o a lor mterală. Cte l w ni nu aducea ee ştinţei ! Acoo se găseau adu n e nen u ărte obi e e de uz c rent sa de lux, prec u şi

Planul mormîntului lui Tutankhamon.

is t ente agricole, fiecare din t e ele f ind considerat de arheolog ca o amplă recompensă pen t u o i a ă în t eagă de săpături anevoioase. In plus, arta eg pteană din t -o anumită epocă se man festa aici într-un fel atît de viu, încît Carter înţelese, dintr-o pr i ă aruncătură de ochi, că un studiu aprofundat ,,va adu c după sine sc h barea, dacă nu răstu r area tuturor opiniilor prestabi l te."

P ţin timp după aceea, savan ţ făcură o a doua descoperire importantă. Pri v nd din curiozi t te dedesubtul uneia dintre cele trei li t ere mari, unul din cei prezenţi zări o deschiză t ră m că. I i chemă pe ceilal ţ, care se s t ecurară pînă la el, in t oduseră lampa elec t că şi văzură o încăpere secundară, mai mică d e t antecamera, d a plină, c înc ă cată c ust e si e şi ob i cte preţioase de tot felul. In a c tă încă p re (c şi î a t a eă) nu se m i făcuse

ordine după jaf. Hoţul care intrase pînă aici „făcuse tot atîtea stricăciuni cît un cutremur de pămînt." (Aici se punea din nou problema : hoţii făcuseră dezordine ; aruncaseră anumite obiecte în antecameră ; stricaseră şi spărseseră unele dintre ele ; dar furaseră uimitor de puţine lucruri — nici măcar acelea care le erau la îndemînă cînd deschiseseră cea de-a doua poartă. Însemna deci că fuseseră surprinşi asupra faptului ?)

Pînă la această descoperire, toţi cei care fuseseră admişi să intre în antecameră se simţeau ca ameţiţi. În faţa acestui spectacol creierul lor nu mai funcţionase normal. Dar, după ce zăriră ce conţinea cea de-a doua încăpere şi în aşteptarea a ceea ce mai putea ascunde a treia poartă ferecată, înţeleseră de cîtă muncă sistematică aveau nevoie, ca să ducă la bun sfîrşit sarcina uriaşă pe care o aveau în faţa lor. Într-adevăr, o iarnă întreagă nu va fi de ajuns pentru examinarea obiectelor găsite.

17

ZIDUL DE AUR

SCOATEREA la lumină a obiectelor atribuite lui Tutankhamon (nu se putea afirma încă cu certitudine că mormîntul ar fi fost al lui) poate fi citată ca exemplu — ţinîndu-se seama de faptul că o descoperire mai puţin senzaţională n-ar fi dispus de ajutorul foarte important care i-a fost oferit de îndată.

Un lucru era limpede pentru Carter : în nici un caz nu trebuia să înceapă imediat săpăturile. În afara necesităţii de a nota cu exactitate poziţia în care se afla fiecare obiect (ca să se poată determina, între altele, anumite date) era necesar să se vegheze la aplicarea unui tratament, care să asigure conservarea multora dintre uneltele şi obiectele preţioase, de îndată ce vor fi atinse de mîna omului (sau chiar înainte). Amploarea descoperirii necesita, în consecinţă, crearea unui vast depozit de produse chimice şi de furnituri pentru ambalaj. Era nevoie să se consulte persoane competente asupra celor mai bune procedee, să se creeze un laborator în care să se poată analiza imediat anumite materii susceptibilie de a se descompune la cea mai mică atingere. Numai clasarea obiectelor presupunea vaste lucrări pregătitoare. Toate acestea implicau unele măsuri ce nu puteau fi luate la faţa locului. Era indispensabil ca lordul Carnavon să plece în Anglia şi Carter cel puţin la Cairo. Cititorul, cunoscător al fărădelegilor făcute de tîlharii egipteni, va înţelege că acest capitol era departe să fie încheiat, o dată cu hotărîrea luată de Carter, la 3 decembrie, de a închide la loc mormîntul. Deşi îi încredinţase lui Callender paza cavoului, Carter vedea în această hotărîre singurul mijloc de a se feri împotriva vreunei intervenţii a discipolilor moderni ai lui Abd el-Rasul. În afară de aceasta, abia ajuns la Cairo, comandă un grilaj solid de fier pentru uşa interioară.

Minuţiozitatea şi exactitatea cu care au fost conduse aceste săpături, cele mai spectaculoase din Egipt, se datorează în mare parte ajutorului generos primit, încă de la început, din toate părţile lumii.

La timida cerere făcută de o misiune ştiinţifică cu reşedinţa la Teba, Lythgoe, conservator al secţiei egiptene de la Metropolitan Museum of Art din

New York, îl puse la dis p zi ţe pe fotogra f l său, H rry Burton. Lythgoe, care se priva astfel de un ajutor pre ţos, t imise următoarea telegr a ă: ,,Incîntat ·că pot să vă f u de f los. Accepta ţ colaborarea lui Burton şi a oricărui alt membru din ech pa n o t ă." Drept u r a e, des e atorii H a şi Ha u e, pre- .cum şi directo r l săpă t rilor de la p amida d i Lişt, A.C. Mace, s ală t ară de asemenea lui Carter. De la Cairo, directo r l Institutului de chimie al statului i-a propus să-i consacre cele t ei luni de vacanţă. Docto r l Allan 'Gardiner preluă sarcina inscript ţ i lor şi profeso r l James H. Breasted, de la Cniversitatea din Chicago, sosi în mare grabă ca să ajute la stabilirea semnificaţiei istorice a peceţilor.

Mai t rziu - la 11 noiembrie 1925 - do c o r l Saleh-Bei Hamdi şi Douglas E. Derry, profesor de anatomie la Universitatea egipteană, începură exami- ·narea mumiei. A. Lucas scrise o lucrare i p r t ntă despre „chimia în morminte" (despre metale, uleiuri, grăsimi şi tex t le). P.E. Newberry analiză co- -oanele de flori şi determină natura plantelor care datau de aproa p 3300 de .ni. El a izbu t t, după examinarea florilor şi a f ctelor, să dete r ine în ce ano t mp fusese înmo r întat Tutankhamon ; cunoscînd perioada de înflorire a albăs t elelor şi ierbii-grase, perioada de ma t ritate a mandragorei - ,,mărul dragostei" din legend - şi a umbrei-iepurelui, el ajunse la concluzia că Tutankhamon a fost î n ormîntat între sfîrşitul lui martie şi sfîrşitul lui aprilie. Materiile apa r nînd unui „gen particular" au fost supuse examinării lui Alexander Scott şi H. **J.** Plenderleith.

Această colaborare a unor specialişti de pr i ordin (pînă şi în domeniile străine d arh e logie) oferea un max m m de ga a ţie şi pr o itea re r t tee ştiinţifice o le ma s tsfăcă o e. L 16 d e e brie mo r î n e r din nou deschis ; la 18 de c mb r e, fotogm f Burton făcea p i ele cliş e în ante c-meră, şi la 27, pr i ul object era s s la l u ă.

Pentru a face un lucru temeinic este nevoie de timp. Lucrările de la mormîntul lui Tuta n hamon durară mai multe ie r i. Nu avem aici vreme să in- t ă în amănunte. Nu vom cita decît punctele principale din admirabila de- 1criere a lui Howard Carter. Ne este de asemenea imposibil să descriem toate -biectele. Nu putem omite însă cîteva din t e cele mai frumoase piese. Spre pildă, lada de lemn, una din t e o le mai preţ i o se o p e ale a ei egiptene, acoperită cu un s t at subţire de ipsos şi pictată pe toate feţei . Strălucirea şi bogăţia culor i or se fmb i ă c · f eţ e in c m p abilă a des e u ui. S c ele de luptă şi de vînătoare sînt pictate în amănun ţ e, cu un asemenea simţ al compoziţiei încît „depăşesc în frumuseţe minia t rile persane". Lada con ţ nea tot felul de obiecte. Iată un exemplµ al grijii cu c re savanţii îşi îndeplineau sarcina: Carter a a v t nevoie de t ei săpt ă îni de muncă minu ţ oasă ca să -coată obiectele u n l cite unul şi să ajungă la f dul lăzii.

Trebuie să am i t m aici şi cele t ei l tere m a , c re erau cunoscute doar din picturile frescelor, dar din care pînă atunci nu f sese găsit nici un specimen. Erau nişte mob i e bizare, cu picio r l ridicat (î locul căpătîiului). Prima era împodobită cu c pete de lei, a doua cu c pete de vaci, a t eia cu o figură care

aducea cu un hipopo t şi cu un crocodil. Cele t ei li t ere erau acoperite cu o puzderie de obiecte preţioase, a r e şi veşminte ; deasupra se afla un tron, al că r i spătar era lucrat a t t de ar t stic, incit Carter afirmă fără ezitare ; ,,Este -el ma f os lu c d e coperit î Egpt p nă în ziua de azi."

Io sfîrşit, cităm cele pa t u c re, prea mari c să poată intra în mo r înt ; din acest mo t v ele au fost tăiate. I plus hoţii le aruncaseră unele peste altele. Aceste patru care erau în în t egime acoperite cu aur ; fiecare palmă din suprafaţa lor era o r ată fie cu mo t ve sau imagini de aur ciocănit *(en repoussé)*, fie cu inc r staţii de s t clă şi de pietre colorate.

Numai antecamera con ţ nea 600 - 700 'e piese unice. Orice pas greşit putea aduce după sine dis t ugerea unor obiecte de neînlocuit. Mai departe vom vedea dificultăţi l care au fost în t pinate a t t în munca dusă în exterior, cît şi în interio r l mo r ntului.

La 13 mai, p o temperatură de 37 grade la umbră, pe un d r m de cale ferată de ţar i, ale cărei şine t ebuiau scoase mereu dinapoi ca să fie aşezate în faţă, primele treizeci şi pat r de lăzi străbătură cei 1 500 de metri pînă la N i . Obiectele pre ţ oase luară, în sens opus, d r mul pe care l-au urmat, în pro c siune solemnă, cu peste t ei mii de ani mai înainte. După şapte zile ajungeau la Cairo.

PE la jumătatea l u i fe b uarie a t e era fus se goită. S p t e .r e e la o muncă pe care toţi o aşteptau cu nerăbdare : deschiderea porţii ferecate, aşezată între cei doi s t ăjeri. Atunci u r a să se ştie dacă mumia se afla în camera alăturată. Vineri 17 feb r arie, la orele 2 după-amiază, cele aproape douăzeci de persoane, a că r r p zenţă fusese aut o izată, se a u ră în a tecameră, dar nimeni nu bănuia ce avea să vadă două ore mai tîrziu.

Vizitatorii - savanţi şi persoane oficiale - luară loc pe şiruri de scaune înguste. Cînd Carter se căţără pe co r işă, ca să scoată mai uşor peceţile de pe pietrele porţii, se făcu o tăcere mormîntală.

Cu precau ţ i infinite, Carter îndepărtă pr i ul s t at de pietre. Munca era anevoioasă şi de durată: pie t ele riscau, prin desprindere, să cadă în interior şi să strice ceea ce se a f a în spatele porţii. In plus, pece ţ le care aveau o valoare ş t inţifică t ebuiau păs t ate intacte. După ce izbuti să facă o mică deschizătură : ,,Trebuia să lupt în fiece moment, mărturiseşte Carter, împotriva tentaţiei de a mă o p i c să p r v e înă u t u."

Mace şi Callender îi dădeau ajutor. După zece minute, cînd Carter ceru lampa electrică lega t de o sfoară şi o petrecu prin deschizătură, asistenţa scoase un mu r ur.

Ceea ce vă z depăşea orice aşteptare : era un spectacol prodigios, dar, la pr i a vedere, cu totul de neînţeles.

In faţa oc h or l u Ca r er se desf ă ura un perete s t ăucitor, a că r i lung i e nu o putea măsura. Peretele as t pa toată in t area. Carter împinse lampa cît mai departe posibil şi văzu că zidul era de aur masiv.

Cu o grabă febrilă mai scoase cîteva pietre. Acum vedeau cu toţii strălucirea aurului.

Deodată, Carter, Mace şi Callender înţeleseră în acelaşi timp că ceea ce li se părea a fi un zid nu era decît faţa anterioară a lăzii imense care umplea camera mortuară. Această ladă, fără îndoială cea mai de preţ de pe lume, conţinea probabil diferite sicrie şi sarcofagul în care se afla mumia.

A fost nevoie de două ore de muncă istovitoare pentru a se mări intrarea în aşa fel încît un om să poată pătrunde în încăpere. A urmat o pauză, în care răbdarea tuturor a fost greu pusă la încercare. Pe prag zăceau împrăştiate mărgelele unui şirag pe care, probabil, hoţii îl scăpaseră pe jos. În vreme ce spectatorii se foiau pe scaunele lor, Carter le culegea, una cîte una, cu răbdarea unui adevărat arheolog, care nici măcar în prezenţa lucrurilor mari nu le uită pe cele mici. Camera se afla la aproximativ un metru mai jos decît antecamera. Carter luă lampa şi sări în încăpere. Da, într-adevăr, era un cufăr de o asemenea dimensiune încît ocupa aproape tot locul. Ca să treacă pe lîngă el, Carter găsi doar un spaţiu, strîmt de aproape 65 de centimetri, între cufăr şi zid. Trebuia să se mişte cu băgare de seamă, fiindcă pretutindeni în acest loc îngust erau depuse ofrande.

Lordul Carnavon şi Lacau au fost invitaţi să intre. La început au rămas muţi de admiraţie. Apoi evaluară cu aproximaţie volumul lăzii, care mai tîrziu a fost măsurată cu exactitate : 5,20m × 3,35m × 2,75m.

Mormîntul era acoperit în întregime cu aur. Panourile de faianţă albastră, incastrate pe laturi, purtau semnele magice care urmau să asigure protecţia mortului.

Toţi îşi puneau acum aceeaşi gravă întrebare : oare hoţii au avut vreme să violeze mormîntul ? să profaneze mumia ? Carter descoperi că uşile cu două canaturi, situate pe faţada dinspre răsărit, erau zăvorîte, dar nu pecetluite. Cu o mînă tremurătoare trase de zăvoare şi uşa se deschise scîrţîind. O a doua ladă, de asemenea zăvorîtă, apăru ; pecetea pusă pe zăvoare era neatinsă. Cei trei respirară adînc. Pînă acum hoţii le-o luaseră totdeauna înainte. De data aceasta însă ajunseseră primii la cea mai importantă piesă a mormîntului. Vor găsi oare mumia neatinsă, aşa cum fusese aşezată cu peste trei mii de ani înainte ?

Închiseră uşa „cu mii de precauţii“ şi cu impresia că erau nişte intruşi. Văzuseră linţoliul de in care atîrna pe lada interioară. „Ne aflam în prezenţa regelui defunct şi doream să ne reculegem în semn de respect.“

Acum că, în sfîrşit, îşi atinseseră scopul, savanţii nu erau de loc pregătiţi să facă o nouă descoperire, simţindu-se prea emoţionaţi de ceea ce văzuseră. Şi totuşi, clipa următoare le rezerva o nouă surpriză.

La cealaltă extremitate a încăperii găsiră o uşă joasă, care dădea într-o altă cameră, destul de îngustă. Din locul în care stăteau puteau vedea tot ce se afla înăuntru. Şi, după minunile pe care le văzuseră, această frază simplă a lui Carter este plină de semnificaţie : „O singură privire ne-a fost de-ajuns

, a să înţelegem că această încăpere conţine cele mai mar bogăţi ale mormîn tlu."

In mijloc, un monument aurit, a căr i splendoare nu era egalată decît de naturaleţea celor pa t figuri ale zeiţelor protectoare, atît de graţioase în attudinea lor de i plorare, ,,incit pînă şi privirea noas tă ni s-a păr t un sacrileiu." 1n amintir e sae, Carter s c e: ,,Nu îmi este ruşine să mărtursesc c mi-' fost cu ne p t ţă să scot mă c u s i gur c v t."

Carter, Camavon şi Lacau se îna piară, tecură prin faţa imensei lăz de aur şi reveniră în ant e meră. A pu t u intra şi c ilalţ. ,,Era o pivelişte ciudată să-i vezi cum se apropie, unul după altul. Se opreau în prag, uluiţi, a p i rdicau braţele, înt-un gest inconştent, incapabili să-şi expr me altfel admraţia..."

După trei ceasuri, vizitatorii părăsiă mo r întul. In ul t ele r ae ale soarelui, li se părea că „valea însăşi se schimbase şi că era scăldat într-o lumină stanie."

A FOST nevoie de mai multe ierni pînă cînd s-au analizat toate detaliile acestei descoperiri arheologice, cea mai însemnată din cite se cunosc. Din nefericire pr i a i a ă s-a irosit degeaba. Lordul Camavon murind înte tmp, s-au p o us co n icte serioase cu guve r ul egip tan în legă t ă cu prel u girea concesiunii şi c tr părţeala descoper i lor. Graţie unor inte r enţi i te r aţonale, s-a ajuns la o înţelegere. Lucrările au fost reluate. In cursul ie r ii 192 6 1927 savan ţ procedară la deschiderea mormîntului de aur, la demontarea diferitelor sicrie şi la examinarea mumiei lui Tutankhamon.

A c stă ultimă sarc i ă, care nu interesa de l o op i ia publică însetată de se n ţonal, rezerva egiptologilor cîteva surprize. A fost o clipă emoţionantă cînd cercetători văzură pen t u prima dată chipul celui care, timp de treizeci şi t ei de secole, fusese ascuns privirilor muritorilor. Dar această clipă a t t de aşteptat aduse savanţlor o unică decepţie ; căci nu există fericire fără umbră.

Pen t început s-a procedat la dărîmarea zidului de cărămidă, care separa antecamea de c era mortuară. Apoi a fost d e o n tă imens ladă de aur. Inăun t ul ei se afla o a doua ladă şi, în cea de-a doua, o a t eia.

Carer avea motive să creadă că acum u r au să găsească sicrul. lată cum descrie des c derea celei de-a t eia lăi şi n o a deco p : ,,St p indu-mi agitaţia, mă pr e ăt e să deschid a t eia ladă şi, fără î n o lă, că nu voi uita nici o tă a c astă clipă solemnă. Am tăiat sfoara, a scos preţoasa pecete, a t as zvoarele, am des c is uşile ca să apară o a patra ladă. Asemănătoare c-lorlate, era încă şi mai somp t oaă şi de o c litate artistică mai desăvîrşitl dect p r en t. Ce moment i des c ptbil p ntu un arheolog l O dat mai mult ne af a în faţa unei n e oscute: c putea conţine lada ? Foarte agtt, a tas zvoaele ul t ei uşi, c e nu mai era p tlui t ; ea se deschise imet. Şi, u plîn c t o l c f ă , a v ă t e u s c u d c g b , i t c c şi cnd abia a f fot în c de n e mt i i pi o . Ce 1p c cl mi-

nunat şi de neuitat, î useţat în plus de stălucirea aurului ! La picioarele sarcofagului, o zeiţă îşi întndea braţele şi aripile înt-un gest protector, ca şi cînd ar fi vut să-i îndepărteze pe intuşi. In faţa acestui semn elocvent am fost cuprinşi de o teamă respectuoasă..."

Cu preţul unei munci înverşunate, care a durat optzeci şi patu de zile, s-a ajuns în sfîrşit să se tasporte cele patu cufere imense. Ele numărau în total opteci de părţi, fiecare dinte ele avînd o mare greutate şi fiind dificil de mnuit.

Dat fiind că, atunci cînd este vorba de o persoană marcantă, nu sînt lăsate la o parte întmplările hazlii, merită să menţionăm faptul că specialistul care scotea cuferele unul din altul, Carter, critica munca celor care le montaseră. I tmp c, pe de o parte, se minunează de măiestia meseriaşilor care lucraseră lada şi de grija cu care însemnaseră fiecare piesă cu cifre şi semne de orientare, pe de altă parte, îi critcă pe cei cre o montaseră. „Este evident că montarea a fost executată în grabă, de nişte oameni total nepricepuţi, fiindcă piesele componente sînt inversate şi aşezate în sensul opus mişcrii cereşt, aşa încît uşile se deschid spre apus, în loc să se deschidă spre răsărit, iar picioarele sînt aşezate la est şi nu la vest. Aceste greşeli mai pot fi iertate. Nu însă şi alte neglijenţe. Astfel, podoabele de aur sînt deteriorate. Ele poartă şi astăzi ure adînci de lovtri cu ciocaul. Piese întegi sînt iremediabil tu l te, lrt laşul şi alt resţr nu au fost în epăae."

La 3 fbuare sa vţii au avut în sfîrit punţa să admire î voie sarcofagu monumental, capodoperă tăiată dintr-un singur bloc din cel mai frumos cuarţit galben, lung de 2,75 m, lat de 1,50 m şi înalt 1,50 m. El se închidea cu o lespde de granit.

In prezenţa unei mulţmi de vizitatori de vază, scripeţii care urau să rdice această dală de peste douăsprezece chintale, începură să se învîrte scîrţîind. „ltr-o tăcre profundă, lespedea gigatcă încpu să se ridic..." Asstenţ încercă o decepţie ; nu se vedeau decît o mulţime d linţoli de in. Dar o dată pîzle date la o parte, una după alta, privirile l se opră aur regelui însşi.

Asupra rămăşiţelor lui ? Nu, asupra unui rulaj, reprezentîndu-l pe suveranul încă adolescent. Scutul aurit strălucea de parcă abia ar fi ieşit din atelierul meşterlui. Capul şi mîinile aveau o formă desăvîrşită, corpul era lucrat în ***„ronde-bosse“***. In mîinile încrucişate Je piept ţnea însemnele regale : sceptrul şi evantiul, incustate cu faaţă abastă. Obrazu era de aur curt, ochii de aragonit şi de obsidian, sprcnele şi pleoaple de stclă de cloarea lazulitului. Acest chip clorat, ţeapăn ca o mască, avea totuşi un aspect viu.

Ce lucr a provocat însă cea mai mare emoţe în rîndul spectatorilor ? Ne spune Carter : „...mica coroană de flori, ultm semn de adio al tinerei văduve, adresat iubitului său soţ. Toată splendoarea şi măreţa regală, toată străluci, rea orbitoae a aurului, păliră în faţa acestor biete flori ofilte care, deşi declore, nu şi pierusera cu tot l prospţimea. Ele evocau în chipui cel mai

mişcător trecerea an i or." Nu este lipsită de impo r nţă ob s ţ p care o face Carter cînd, cu prilejul întoarcerii sale în iama 1925/26, coboară din nou în mormînt şi deschide sicriul : ,,Şi de data aceasta sîntem cuprinşi de misterul mormîntului, de teama şi de respe c l faţă de cel dispărut de mult şi totuşi mereu puternic. Char şi în timpul activităţi sale pur mecanice, la lucru, ah e ogul nu se d p r e cu t tul de a c st s t e t." Tiebuie să considerăm şi această observa ţ e, ca şi cea despre coroana de flori, nu ca o revărsare de sentimentalism, ci ca o trăsătură profund umană. Este bine de ştut că pînă şi cel mai s e er o de ştiinţă n rămîne i diferent f ţă de sent i entele omeneş t.

ESTE imposibil să ne opr i la amănuntele şi la micile incidente produse cu prilejul desch derii sicrielor. Această trudă comporta multe riscuri, fiind realizată în t -un spaţiu destul de restrîns: o mişcare stîngace, aşezarea greşită a scripetelui, r perea unui suport puteau pricinui cele mai grave stricăciuni. Pe capacul celui de-al doilea sicriu t nă r l faraon era de asemenea reprezentat sub înfăţşarea lui Osiris, în ţinută de paradă şi acoperit cu bijuterii. Al t eilea sicriu semăna cu celelalte. Totuşi, savanţii nu izbuteau să priceapă de ce sicriul era atît de greu. O dată mai mult îi aştepta o surpriză.

După ce Burton luă fotograf i le necesare, după ce Carter dădu la o parte gh rlanda de flori şi pînza protectoare, enigma fu dintr-o dată rezolvată.

Cel de-al treilea sicriu, cu o lungime de 1,85 m, era de aur masiv, avînd o grosime de 2,5 pînă la 3,5 mm ; chiar şi valoarea lui materială era de nepreţuit.

Această surpriză, care putea fi calificată drept plăcută, fu de îndată urmată de o a doua, care dădu naştere în mintea savanţilor unor bănuieli. Desfăcînd cel de-al doilea sicriu, ei constataseră că podoabele suferiseră de pe urma umezelii. In prezent însă vedeau că întreg spaţiul care despărţea al doilea sicriu de cel de-al treilea era plin cu o masă neagră şi compactă. Deşi izbutiseră să desprindă din această materie vîscoasă un colier cu două şiruri de mărgele de aur şi de faianţă, nu puteau înlătura o întrebare plină de nelinişte : folosirea nemăsurată a u guentelor nu avusese o e efect dezas t uos asupra mumiei ? Cînd unul dintre colaboratori atinse ul t mul linţoliu şi ghirl a da de flo r împodobită cu mărgele de faianţă, toate s fărîmiţ a ă. Uleiurile sf i ţite le dezagregaseră în întregime.

Lucas procedă imediat la analiza uleiului. Era o substanţă fluidă, sau semifluidă, compusă din grăsimi şi răşini, iar smoala de pe lemn - mirositoare dacă era încălzită - n-a putut fi iden t ficată imediat. D i nou, toţi fremătară de nerăbdare. Insă de data aceasta se aflau cu adevărat înaintea clipei hotărîtoare.

Au fost scoase cîteva cuie aurite, apoi s-a ridicat de minerele de aur capacul ultimului sicriu şi a apă r t mumia. Tutan k amon, pe c a e îl căuta s ă

de şase ani, se afla acolo, în faţa ochilor lor. „În asemenea momente, scrie Carter, rămîi fără glas !“

CINE fusese deci acest faraon, acest Tutankhamon, ca să fie îngropat în mijlocul atîtor bogăţii ? Lucru uimitor, era un suveran fără importanţă, mort la vîrsta de optsprezece ani, ginerele lui Akenaton, „regele eretic“, şi, fără îndoială, prin aceasta propriul lui fiu. În tinereţea lui fusese adoratorul lui Aton (în epoca reformei religioase). Schimbarea numelui său arată că s-a reconvertit apoi la vechea religie : Tutankhaton a devenit Tutankhamon. Ştim că domnia lui a fost marcată de tulburări politice. Picturile îl arată călcînd în picioare prizonieri de război şi masacrînd în mod cu totul regal şiruri întregi de duşmani pe cîmpul de bătălie. Cu toate acestea nu există nici o dovadă că ar fi luat parte la vreo luptă. Nu cunoaştem exact cît a durat domnia lui (în jurul anului 1350 î.e.n.). A obţinut tronul graţie soţiei sale, Ankhesenaton, cu care s-a căsătorit de foarte tînăr (dacă ne luăm după portrete, era o fiinţă încîntătoare).

Datorită picturilor şi basoreliefurilor din mormîntul lui, datorită de asemenea anumitor obiecte personale, ca, de pildă, tronul, descoperim în el unele trăsături de caracter care ni-l fac simpatic. Nu avem însă informaţii despre actele pe care le-a săvîrşit ca suveran. În orice caz, influenţa lui n-a putut fi prea mare, deoarece a murit la optsprezece ani.

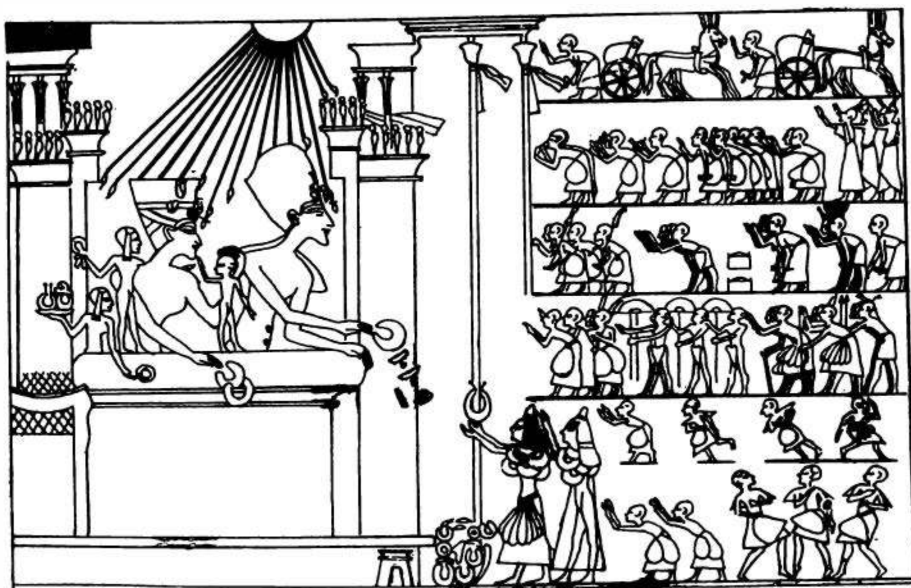
Carter are desigur dreptate să încheie tabloul său istoric prin această frază laconică : „În stadiul actual al cunoştinţelor noastre, nu putem afirma cu certitudine decît un singur fapt remarcabil din viaţa lui, şi-anume acela că a murit şi că a fost îngropat.“

În legătură cu aceasta se impune o deducţie importantă : dacă acest faraon, în vîrstă de optsprezece ani, a fost înmormîntat cu un fast care, pentru noi cei din Occident, depăşeşte orice imaginaţie, atunci ce comori trebuie să fi însoţit în mormînt faraoni ca Ramses cel Mare şi Seti I ? Derry ne spune cu privire la aceştia din urmă : „Desigur că în fiecare dintre camerele lor mortuare au fost îngrămădite mult mai multe bogăţii decît în tot mormîntul lui Tutankhamon.“

Ce comori inestimabile vor fi trecut, în decursul veacurilor, din mormintele regale din vale în mîinile hoţilor ?

ASPECTUL mumiei faraonului era totodată superb şi teribil. Imensa cantitate de ulei sfinţit, cu care fusese îmbibată, formase un amalgam de culoare neagră.

Desprinzîndu-se din această masă întunecată şi informă, masca de aur răspîndea o strălucire sublimă, obrazul şi picioarele nu fuseseră în contact cu uleiul.

Akenaton şi soţia lui. Socrul lui Tutankhamon oferă daruri preotului Efe şi soţiei acestuia.

După mai multe încercări nereuşite, la capătul unei îndelungate operaţii care consta în ridicarea temperaturii pînă la 500 de grade Celsius (sicriul era protejat de nişte plăci de zinc) s-a izbutit să se separe sicriul de lemn de sicriul de aur.

S-a petrecut un lucru neprevăzut, cînd s-a trecut la examinarea mumiei propriu-zise (singura care rămăsese intactă timp de treizeci şi trei de secole). Iată ce ne spune Carter în legătură cu aceasta: „Cu un zîmbet ironic destinul arătă savantului că hoţii şi preoţii, care ascunseseră mumiile despuiate de podoabe, săvîrşiseră prin aceasta cea mai bună operă de conservare." Într-adevăr, mumiile care fuseseră despuiate şi scoase din mormîntul lor au putut fi ferite la timp de efectul dăunător al uleiului. Ele erau adesea deteriorate (atunci cînd nu preoţii fuseseră cei care le furaseră) şi de cele mai multe ori lipsite de podoabe, însă erau mai bine conservate decît mumia lui Tutankhamon care, cel puţin în această privinţă, constituia o decepţie pentru savanţi.

La 11 noiembrie, orele 9,45, anatomistul dr. Derry practica prima incizie în bandaje. În afară de obraz şi de picioare, care nu fuseseră în contact cu unguentele, mumia se afla într-o stare jalnică. Prin oxidarea sucurilor răşinoaselor se provocase un fel de combustiune atît de puternică, încît nu nu-

mai o însemnată parte din bandaje, dar şi, pînă la un anumit punct, ţesuturile şi chiar oasele mumiei erau literalmente carbonizate. Stratul de unguente se întărise atît de mult pe alocuri încît a fost nevoie să fie îndepărtat de membre şi de trunchi cu foarfecele.

Savanţii făcură după aceasta o descoperire uimitoare. Sub perna în formă de coroană, găsiră o amuletă. Lucrul în sine nu avea nimic straniu. Sub bandajele rituale, regele era îmbrăcat într-o „armură magică", adică o sumedenie de podoabe simbolice şi magice. În general, asemenea amulete erau de hematit. Aceastea însă erau de fier! Cu această ocazie se descoperi unul dintre cele mai vechi obiecte de fier din Egipt şi se aprecie că ironia soartei a făcut dintr-o bucată mică de fier, găsită într-un mormînt plin cu aur, una dintre cele mai importante indicaţii istorice!

O muncă deosebit de delicată consta în a scoate ultimele bandaje de pe capul înnegrit al tînărului faraon. O uşoară atingere cu o pensulă de păr de jder a fost de ajuns ca să reducă în pulbere resturile ţesăturii putrezite. Iată cum descrie Carter apariţia atît de aşteptată a tînărului rege: „...chipul blînd şi liniştit al unui tînăr. Forma era frumoasă, buzele bine desenate. Era plin de nobleţe şi de distincţie!"

Cantitatea de bijuterii cu care era acoperit regele depăşeşte orice imaginaţie. Pe măsură ce se desfăşurau bandajele, se descopereau noi giuvaere. În total erau o sută, împărţite în grupe distincte. Degetele de la mîini şi de la picioare erau îmbrăcate în tuburi de aur. Din cele treizeci şi trei de pagini pe care le cuprinde descrierea examinării mumiei, Carter a fost nevoit să consacre mai mult de jumătate numai echipamentului funerar. Acest faraon în vîrstă de optsprezece ani era pur şi simplu învelit în mai multe straturi de aur şi de pietre preţioase.

Într-o lucrare apărută mai tîrziu, profesorul Derry descrie cercetarea mumiei din punctul de vedere al specialităţii sale de anatomist. Vom menţiona doar trei dintre observaţiile sale. Profesorul dovedeşte cu probe gradul de rudenie tată-fiu dintre Akenaton şi Tutankhamon, lucru foarte important pentru clarificarea raporturilor dinastice şi politice din epoca dinastiei a XVIII-a, care era pe cale să se stingă.

Mai observă apoi un lucru foarte interesant din punctul de vedere al istoriei artei (observaţie întărită în numeroase rînduri şi de Carter), şi anume raportul dintre arta reprezentativă şi realism. Să-l lăsăm pe Derry să vorbească: „Masca de aur îl arată pe Tutankhamon ca pe un tînăr cu înfăţişare prietenoasă şi plăcută. Cine a avut norocul să vadă chipul descoperit al mumiei poate să confirme dibăcia, precizia şi asemănarea cu care artistul din epoca celei de-a XVIII-a dinastii i-a redat trăsăturile. El ne-a dăruit un minunat portret al tînărului rege, turnat pe vecie într-un metal neperisabil."

În concluzie, anatomistul ne vorbeşte despre vîrsta regelui, care nu ne-a fost transmisă de istorie. După felul cum s-au osificat apofizele încheieturilor şi după structura creşterii oaselor piciorului, el fixează vîrsta faraonului

hain· şaptesprezece şi nouăsprezece ani. După toate probabilităţile sîntem în-1·lillati să adoptăm calea de mijloc : optsprezece ani.

POVESTIREA despre săpăturile efectuate la mormîntul lui Tutankhamon 1-ar, putea încheia aici. Degajarea camerei secundare şi a micii încăperi a tezaurului dădu rezutate însemate, dar care nu sînt absolut necesare pentr înţelegerea istorsirii noastre.

Trebuie să mai spunem însă cîteva cuvinte în legătură cu „blestemul faraouului". Este vorba de moarea violentă şi misterioasă a peste douăzeci de persoane care au luat parte la săpătur.

De aproape două sute de ani de cînd există arheologia, nici o altă descoperire din lumea veche nu a avut în lumea publicistcă u mai mare răsunet c descoperirea lui Tutankhamon. Nu degeaba s-a petecut aceasta în vreme presei rot tve, a fotografiei, a f l ului şi a radioului, care încpuse să-şi facă loc. Pariciparea l u ii întegi încpu să se manifeste prin telegrame de felicitări. Reporterul veni în al doilea rînd. Apoi toată lumea intră în vîrtej dat fiind că se descoperse o comoa ă. Sosiră şi scrisori ale critcilor şi ale binevoitorilor. Unii timiteau proteste vehemente împotiva profanării mormîntului, alţii (după relatările lui Carter) modele practce pentru veşminte de înmormîntare. In prima iară de săpături s-au p r it zi l ic cîte zece pînă la cincisprezece scrisori demenţiale sau, cel puţn, lipsite de „ens. ,,Ce poţi să-ţi închipui despre un om, scrie Carter, care înteabă în mod serios dacă descoperirea mo r întului aruncă vreo lumină asupra atrocităţilor actuale din Congo belgian ?"

Apoi sosiră v itatorii. De la viztele obişnuite se ajunse la pelerinaj. Se luau fotogafii. Din cauza muncii c re se ducea în mo r înt - în special la început - rar se aducea cîte un obiect sus, la lumină, în laborator, aşa că fotografii a atori aşteptau zile întegi, la un pahar de b utură, pînă izbu t u să fotografieze ceva. Carter observă că o fîşie îngustă din bandajul mumiei a fost fotografiat de opt ori în drumul scurt d tre mormînt şi laborator.

In c le trei luni din anul 1926, cîn discuţiile mond i le în ju r l lui Tutankh a on ajung la apogeu, muzeul a fost vizitat de 12 300 de turişti şi laborato r l de 270 de s v a ţ.

Este de la sine înţeles că o redacţie normală de ziar, care nu vrea să-şi ţnă cititorii departe de ce vorbeşte lumea, nu are posibilitatea să se adreseze direct unui s p cialist în egiptologie pentru orice ştire sau orice reportaj. Dincolo de numeroasele agenţii de info r aţii, dincolo de veşt le neprecise, scrise sau orale, în comunicatele ziarelor tratînd despre Tutankhamon s-au s t ecurat multe greşeli. Insăşi esenţa ziaristicii cere să se dea mai multă pondere senzaţonalului decît info r aţiei seci. Era deci no r al ca fantezia să c mpleteze golurile.

Nu se mai şte astăzi cum a luat naştere legenda despre „blestemul faraonului". Pînă prn anul 1930 ea a fost reluată de nenumărate ori de presa din lumea întreagă. Şi totuşi este tot atît de lipsită de temei ca şi „mistica Numărului", despre care am vorbit în legătură cu Marea Piramidă, sau ca şi povestea reluată din cînd în cînd, deşi este cu totul neîntemeiată, după care „grîul faraonilor", adică sămînţa găsită în morm i tele din Egipt şi care are o vîrstă de tei sau pat r mii de ani, ar putea în c lţi. (De cînd această poveste a fost îndeajuns de cunoscută, turiştii găsesc adesea „grîul mumiilor" prin crăpăturile mo r intelor regale ; călăuzele au grijă ca el să nu lipsească şi îi conduc în aşa fel încît să-l descopere, ca din întmplare.)

Ca subiect de groază, ,,blestemul faraonului" este tot atît de bun şi de facil o şi cuoscutul „b ste al di a atului Hop", sau ca mi pu ţ cunoscutul şir de întîmplări cumplite, ţesute în jurul „blestemului dilugărilor din Lacroma". (Izgoniţ d i insula Lacroma, aşe z tă în faţa Ragusei, călugării ar fi blestemat insula. Proprietarii ei de mai tîrziu, împăratul Maximilian, împărăteasa Elisabeta a Aus t ei, prnţul moştenitor Rudolf, regele Ludovic al II-iea al Bavariei şi arh d cle Fran t-Fer d a au murit c toţii de moarte nefirească.)

Moartea prematură a lordului Carnavon a consttuit fără îndoială pretextul din care a fost născocit „blestemul faraonului". Find înţepat de ţînţari, Carnavon a murit de f guri, după trei săptămîni, la 6 aprilie 1923. Cu această ocaze se :id i ră unee voci cre vo1beau despe „pedeps i ea nelegiu t lui".

Sub manşe t ,,Răzbunarea faraonului" apă r ră după puţin timp sub ttluri, ca: ,,O nouă victimă a blestemului lui Tutan l amon l" ; apoi „A doua", „A şaptea", ,,A nouăsprezecea vic tmă" l Această a nouăspreze c a victimă este menţionată în t-o „Şt i e d i Londra din ziua de 21 februarie 1930", publicată de un ziar german. ,,Astăzi, lordul Westbury, în vîrstă de 78 de ani. s-a aruncat pe fereas t a apartamentului său din Londra, si t at la al şaptelea etaj, şi a murit pe loc. Fiul lordului Westbury, care odinioară a luat parte la săpăturile lui Tu t amon în caltate de se c e t r al savantului Carter, a fost găsit mort în locuinţa lui, în luna noiembrie a anului t ecut, deşi în ajun se culcase perfect sănătos. Nu s-a putut dete n i a niciodată cauza exactă a mor ţ ."

„Un fior s tăbate Anglia...", scria un ziar cînd Ar c ibald Douglas Reid mur în mom e tul în c r era pe c e să fac r a i g a , u ei m u şi cnd egiptologul A i u W e gal, c a de-a d uăzec şi una „v o ă a faraonuui", sucombă în u r a unui atac de „febră necunoscu t ".

Veni rîndul lui A. C. Mac, care deschsese împreună c Ca r er camera f nebră (dar a r colul t ece sub t c re faptul că Mace era bolnav de multă vreme, că, în ciu d acestui luc r , a v t să lu ceze cu Carter şi că a fost obl gat să s opre s). A p m ă „ s ucderea în c sul u ei o z d demenţă" a fratelui vi t eg al lordului Camavon, Aubrey Herbert. In sfîrşit, în

februarie 1929, lady Elisabeth Camavon muri în u r a „înţepăturii unei in-secte". In 1930, singu r l supravieţuitor dintre toţi cei care fu s seră amestecaţi în această afacere era Howard Carter, auto r l descoperirii.

Jntr-o zi însă apă r în America ş t rea că un oarecare Mister Carter, ultima victimă a faraonului, îşi aflase moartea în împrejurări misterioase şi că faraonul dădea as t el un avertisment prin pedepsirea fam i iei sale. Atunci, cîţiva arheologi serioşi se înfuriară şi se hotărîră să dea explica ţ i.

Jnsuşi Carter f primul care ripostă. Savantul, spune el, ,,îşi începe lucrul într-un sp i it de seriozitate şi de respect sacru, dar lipsit de acel fior de groază, al cărui fa r ec misterios cuprinde cu atîta uşurinţă mulţimea avidă de emoţii morbide." Carter vorbeşte despre „ba s ele de ado r it de-a-n picioarele" şi despre o „fo r ă degenerată a p veşt i or cu f a t e".

Declara ţ a pe care o făcu egiptologul ge r an Georg Steindorff, în 1933, arăt că îşi cunoştea bine publicul. Intr-adevăr, el se străduie să facă o anchetă a u p a Vaorii a c stor zvonuri, a căror origine n-a fost î că descoperită. Constată astfel că acel Carter decedat în America nu este o rudă, ci un omonim al savantului. Demons t ează apoi că cei doi Westbury n-au absolut nici o legătură, directă ori indirectă, cu mormîntul faraonului, cu t a sportarea obie c elor sau cu mumia. Şi - după ce adună mai multe probe - aduce un ar g ment izbitor : ,,blestemul faraonului" este inexistent ; n-a fost niciodată ros t t şi nu se a lă consemnat în nici o inscripţie.

El confi r ă ceea ce Carter semnalase încă de mai înainte: ,,Ritualul funerar al egiptenilor nu cuprinde nici un blestem adresat celor în viaţă, ci îi in v tă pur şi s i plu să însoţească defunctul cu urările lor smerite şi cu săvîrşi rea unor fap t b u e".

Nu se poate desprinde nici un fel de „blestem" din cele cîteva fo r ule de des c ntece, gravate pe anumite statuete magice găsite în c a era mo r u-ară, decît dacă sensul textului este total alterat. Aceste fo r ule sînt des t-nate să „alunge pe duşmanul lui Osiris (defunctul), sub ori c fo r ă ar a p re el."

DE LA descoperirea mormîntului lui Tutankhamon, numeroase expediţii au po r it sp r Egipt. In 1939, 1940 şi 1948, profeso r Pierre Mont e a des o-pe r t la Tanis un grup în t eg de mo r inte apa r d dinas t or a X I-a şi a X II-a şi, dedesubtul acestora, mo r întul faraonului Psusenes. In galeriile subterane săpate în stîncă, lungi de peste o mie de me t i, profesorul Sami Cabra a găsit altare dedicate păsării ibis şi numeroase cimi t re de animale sfinte. O expediţie organizată de Fa r k, fostul rege al Egip t lui, a descoperit mormintele din mileniile II şi III î.e.n. Doctorul Ahmad Badawi şi dr. Mustafa el-Amir au descoperit î tîmplător (se ocupau cu o altă săpătură), în 1941, la Memfis, o stelă ridicată întru preamărirea lui Amenofis a l Ii-lea ş i mormîntul nea t ns al prinţului Seşonk, bogat împodobit cu obie c e pre ţ oase.

Cum începea deci capitolul acesta înch i at piramidelor ? Prin c mpania în Egipt a lui Napol e ; pr i n şt e ea unu băieţel cu o b a l aămu, c numele de Jean-Franeois Ghampo l on. In ep o a în care Na p leon a fost învins, în care Ch a pollion a început să înţeleagă Imbile s t ăine, un profesor de la Got t gen studia cop i le unor inscripţii foarte stran i . D ce descoperi ce voiau să spună semnele pe care le cerceta, ş t ţa izbuti să înceapă cuce r rea unui nou imperiu, încă şi mai vechi decît Egip t l: ţ utul situat între Tigru şi Eufrat, unde se ridi c e o d ioară tu r ul Ba b i, unde cetatea Ninive cunoscuse pe vremuri măre ţ a şi ru i a.

III

CARTEA TURNURILOR

„Tatăl meu şi tatăl tatălui meu şi-au înfipt a c r le d i te mea... De d uăs p - ze c veacuri, credincioş i adev ă a ţ - lăudat fie Domnul, do a ei singu r c u osc adevăra t Inţelepciune - au locuit în această ţară şi nici unul din t e e n-a auzit vorbindu-se de vreun palat subpă m ntean, nici ei, nici cei care au t ăit în a ntea lor. Şi iată că, din t -o ţară în c e nu ajungi decît după o c ă ătorie de mai multe z le, soseşte un Stră i , merge drept la ţ tă, f un băţ şi t ge ici o l i ie, dincolo alta. «Aici», spune el, «se află pala- t » şi « aci», spune el, «se află po r alul» şi ne a ată u loc p ste c e cu to ţ i a păşit de cînd sîntem, fără nici o b muială. M i u e a m i unilor ! Asemenea luc r le-ai învăţat d i căr ţ prin magie sau de la profe ţ tăi ? Vorbeşte, o bei ! De z ăl u e-mi taina Inţelep- c u ,..

Din cuvîntul şeicului Abd er-Rahman adresat arheologului englez Layard

18

STĂ SCRIS ÎN BIBLIE

IN BIBLIE ni se povesteşte despre asirieni, care au fost uneltele justiţei divine ; se mai vorbeşte de pre t ul Babel şi despe splendida N i ve, de-1pro cei şaptezeci de a de captvitate a poporulu e veu şi despre regele Nnbucod o osor. Despr u ga lu D u ezu a upa „m a nel e iuite" şi de-s›r cupele minei lui, p c e şapte î g e l au deşrtat deaupa ţă r or I!ufratului. Profeţi Isaia şi Ieremia au pic t t în culori a t oce, cum va fi tlistrusă „p o oa b î pă ă ţ or", „m m ra f l ică a cald e mor", c re a fost 11imicită ca S o a şi Gomo r . Şacalii vor urla în palatele ei, şi balaurii în I.llsele lor de plăcere.

Atîta vreme cit credinţa creş t ă a dominat, nmen n-a îndr ă it să combată Sfînta Scriptură. Cuv î tul ei era sac r . In „secolul Luminilor" s-a născut critica. Cu toate acestea, chi a şi î epoca în care îndoiala pă t dea o dată cu filozofiile materialiste, s-a descoperit în Biblie, sub numeroasele legende <in cupr i s l ei, un f nd de a d ă.

Intre cele două fluvii - Tigrul şi Eufratul - se întndea o cî r pie. Ici-colo se ridicau nişte co l ne misterioase, de care se potcnea năprasna f rtunilor. Plmîntul neg r se aduna, dunele creşteau tmp de o sută de ani, dar după cinci secole v t l le s ubea. B e u i ii c re s opreau în a c ste l o i, o să dea de mîncare cămilelor, nu ştau că aceste c l e ar fi ascum ceva şi, cucernici adoratori ai lui A l ah şi ai profetului său, Mahomed, ignorau pasajele din Biblie în care se vorbea despre ţara lor. Era de aj u s să se pună problema, era de ajuns ca un european să vrea să facă o încer c re, era de ajuns să se scoată cîteva lopeţ de pămînt...

Omul căruia îi re v e acest merit s-a născut în Franţa, în anul 1803. La treizeci de ani nu cunoştea încă scopul că r ia îşi va consacra întreaga viaţă. Era medc. Se î torcea to c din t-o ex p ţe in Egpt. S la C ro, printre bagajele sale se numărau cîteva cutii. Poliţia îi ceru să le deschidă. Cutiile conţineau douăsprezece mii de insecte, pr i se cu grijă î ace.

Paisprezece ani mai tîrziu, ent o oogu nostru publică o lucare în c i ci volume despre Asiria, tot atît de importantă pen t u cunoaşterea Mesopota-

miei, cum fusese *Descrierea Egiptului*, în douăzeci şi patru de volume, pentru cunoaşterea Egiptului.

DUPĂ aproape o sută de ani, apăru în Germania (lucrări analoge se găsesc şi în Franţa şi în Anglia) o carte a profesorului Brune Meissner : *Regii Babiloniei şi ai Asiriei.*

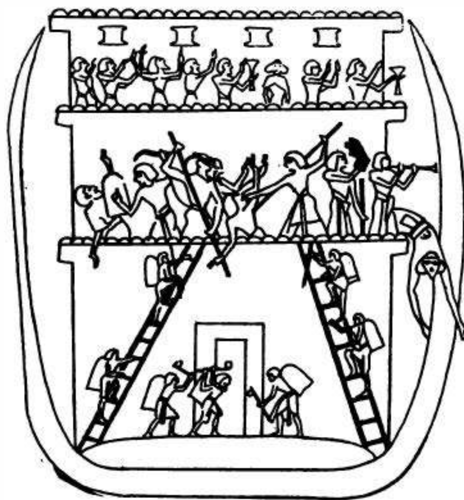
Însemnătatea ştiinţifică a acestei lucrări este minimă. Autorul nu caută de altfel decît să îmbrace într-o formă populară istoria unor regi a căror glorie se stinsese de peste cinci mii de ani. Importanţa acestei opere — şi între toate lucrările similare ale unor savanţi străini — constă în faptul că a putut fi scrisă şi, mai ales, că a avut un mare succes. „Această povestire — cităm din introducere — s-a adăpat la izvorul tradiţiei, care, prin culorile ei vii, ne face să-i vedem aievea pe bărbaţii şi pe femeile ilustre.“

Care era deci această tradiţie ? Trecem peste poveştile simbolice din Vechiul Testament, după care aflăm : „În urmă cu un veac, asiriologia era încă o literă moartă ; în urmă doar cu cîteva decenii, regii babiloneni şi asirieni nu erau pentru noi decît nişte fantome fără consistenţă, şi nu cunoşteam decît numele lor. Într-un timp atît de scurt, se poate concepe să se scrie istoria Mesopotamiei, care se întinde peste două mii de ani, şi să se zugrăvească portretele veridice ale regilor ei ?“

Cartea lui Meissner (ca şi multe altele care apărură în aceeaşi epocă) ne arată cum s-au putut înfăptui, recent, toate acestea. În cîteva decenii, un grup de cercetători, de savanţi şi de diletanţi, animaţi de flacăra sacră, au scos la iveală o întreagă civilizaţie. În anexă găsim un tabel cronologic, care ne înfăţişează, nu fără unele lacune, numele şi datele suveranilor din Mesopotamia. Tabelul a fost întocmit de Ernst F. Weidner, un original printre atîţi alţi asiriologi originali. Timp de douăzeci de ani, Weidner a ocupat postul de al doilea redactor la „Berliner Illustrierte Zeitung“. Scria romane amuzante şi combina probleme de cuvinte încrucişate. În tot acest timp, publică articole despre cronologia asiriană şi editează o revistă de specialitate, care apărea în cîteva sute de exemplare, destinate savanţilor şi profesorilor universitari.

Abia în anul 1942, cînd bombardamentele aliaţilor au făcut imposibilă orice activitate ştiinţifică în capitala celui de-al treilea Reich, Weidner acceptă o catedră de profesor în Austria — spre marea surprindere a colegilor de la „Berliner Illustrierte Zeitung“, care, timp de douăzeci de ani, nici nu bănuiseră că stătuseră alături de un mare asiriolog.

O astfel de carte, ca şi altele asemănătoare ei sînt importante prin însăşi apariţia lor. Datele prelucrate pe înţelesul tuturor au repurtat un triumf ştiinţific mai mare decît cel al primei cronologii egiptene, întocmită de Lepsius. Ele cuprind agoniseala unor oameni pasionaţi, timp de trei generaţii. Aceste cărţi sînt rodul nenumăratelor ceasuri de trudă neobosită petrecute în cancelaria consulatului francez din Mosul, în biroul unui dascăl din Göttingen,

Asediul unei fortăreţe siriene. Basorelief de pe faţada de nord a marelui templu din Medinet Habu.

sub soarele arzător din ţinutul cuprins într e Tigru şi E frat, ca şi în cabina <odlbiei unde, sub o lampă în veşnică pendula ţe, un ofiţer englez stătea uplecat asupra cune i o r elor.

Publicarea acestei lucrări înseamnă un adevărat progres ştinţfic. Jnse a nă unul din te marile merite ale a r eologiei, şi a u e acela de a restitui un trecut ale cărui vestgii dispăruseră aproape în întegme. In acele locuri nu se aflau templele ori statuile care acopereau solul antc al Greciei şi Italiei, nici piramidele şi obeliscur i e c re se ridicau în Egipt, şi nici o piatră de jertfe nu grăia despre he c tombe, ca în pădurile din Yu c tan şi d i Mexic. Chipurile imobile ale beduinilor şi ale kurzilor nu purtau u r ele măreţei strămoşilor lor. Trad ţa orală abia dacă trecea cu pu ţ peste ep o a înfo-ritoare a lui Harun Al-Raşid ; mai departe, totul era învăluit în întuneric. Limbile vorbite de t iburile arabe nu aveau nici o legătură cu textele an tce.

Gloria savanţilor este aici legitimă, pen t că nu aveau c punct de por-nire decît citeva cuvinte d i B i lie, cîteva muşuroaie bizare, care se ridicau ici-colo pe întinderea de nisip şi, poate, cîteva f agmente de olărie, acoperite cu stranii semne cune i o r e, considerate ca fiind nişte motve decorative: aşa cum sp u ea un critc su p r f cal s-ar f zs că erau nişte „ u e de păsări care alergaseră pe n sipul u e " l

19

BOTTA DESCOPERĂ CETATEA NINIVE

ARAM-NAŞHARAIM, Siria d i t e fluvii, astfel este denumită, în Ve c iul Testam e t, Mesopo t ia de sus. Aic se a f ă cetă ţ e asu p a ăr o a s - abătut mîn f lui Dumnezeu. Aici au domnit, la Ninive şi, mai spre miazăzi, în marele Babilon, regii cumpli ţ care, p n t u că adorau al ţ zei, au fost şterşi de pe suprafaţa pămîntului.

Noi cunoaştem această ţară sub numele de Mesopotamia. In prezent ea se numeşte Irak şi capitala ei este Bagdadul. La nord se mărgineşte cu Turcia, la vest cu Siria şi Iordan i , la sud c A abia Saudită şi la est cu Persia, Ir a ul de astăzi.

Eufratul şi Tigrul, cele două fluvii care făcură d i acest ţ ut - la fel ca Nilul în Egipt - leagănul unei civiliza ţ , îşi t ag izvoarele din Turcia. Ele curg dinspre nord-vest înspre sud-est, se îmb i ă cu pu ţ n înainte de actuala Bassora (aşa cum nu se întîmpla în an t chitate) şi se v a să în Golful Persic.

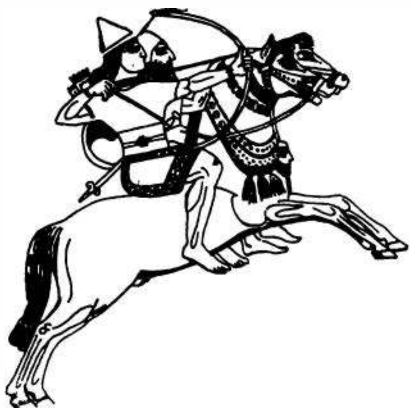
Asiria, vechea ţară Assur, se în t ndea la nord de Tigrul cel repede. Babilonia, pe vremuri Sumer şi Akkad, se întindea la sud, între Eufrat şi Tigru, pînă la apele verzi ale Golfului Persic..

Intr-o e ciclop e ie da t d d i 1867, sub term e ul Mes o se află următoarea notă :

,,Această ţară, care a ajuns la apogeu sub dommaţia asi r ană şi babiloneană, a cunoscut sub domnia califilor arabi o nouă prosperitate. Declinul ei începe o dată cu invaziile seleucidă, tătară şi turcă. In prezent, o parte din ţară este preschim b tă în deşe r ."

IN acest deşert se ridicau misterioasele col i e cu vîrful teşit, cu pantele povîmite, d telate, c ăpate, us c te c b r nza oilor bedu i lor. Ele excitară în aşa măsură curiozitatea sav a ţ or, in c t săpă t r le arheologice cunoscură ptimele lor mari succese în Mesopotamia.

Călăreţi asirieni.

Ca adolescent, Paul-Emile Botta făcuse înconjurul lumii. In 1830, intră ca medic în slujba lu Moha m d Al şi ia p e la o expediţie în Egpt, l Sennaar (unde colecţionează insecte). In 1833, guve r ul francez îl numeşte consul la Alexandria. Face o călătorie în Arabia, despre care scrie o carte voluminoasă. In 1840, este numit agent consular la Mosul, pe Tigru. In t-o seară, pe cnd Botta se plimba călare ca să se mai răcorească de căldura sufocantă a bazarelor, zări s t aniile coline. Nu este adevărat că Botta ar fi fost primul căruia aceste coline îi atrăseseră aten ţ a. Călători mai vechi - Kinneir, Rich, Ainswor t - bănuiseră că sub ele ar exista nişte ruine. (Cel mai interesant dintre ei a fost C. J. Rich. Copil minune, ca şi Champollion, la nouă ani începu să s t dieze l i bile orientale. La paisprezece ani învăţă chineza. La douăzeci şi patru de ani, angajat la *East Indian Company,* făcea călătorii prin întreaga Mesopotamie, aducînd ştiinţei din acea vreme achizi ţ i preţioase.)

Medic, diplomat şi naturalist, Botta nu avea nimic dintr-un arheolog. 1n noua sa meserie, aducea ca singur bagaj o anumită cunoaștere a l i bii indigene, talentul, dezvoltat în cursul călătoriilor, de a-şi face prieteni printre adepţii Profetului, precum şi o imensă capacitate de muncă, pe care nici cl i a istovitoare a Yemenului şi nici văgăunile mlăştinoase ale Nilului nu i-au micşorat-o.

Astfel echipat intră în noua sa carieră. Dacă privim retrospec t v încerc.lrile sale, constatăm că, departe de a se baza pe un plan sau pe o ipoteză îndrăzneaţă, dimpo t ivă, a fost pur şi s i plu împins de o vagă speranţă, amestecată cu o vie curiozitate ; de fapt, succesele lui l-au uimit tot atît de mult ca şi pe restul omenirii.

In fiecare seară, după ce îşi termina t eburile, pleca în recunoaştere în împrejurimile Mosulului. Vizita casă după casă, colibă după colibă şi punea mereu aceleaşi întrebări. Aveţi cumva antichităţi ? Vreun ciob, vreun vas

vechi ? D unde vir cărăm i le cu care s-a zidit staulul acesta ? De unde vin bucăţile de lut ars a c p te o semne c u t ?

Cumpăra tot ce putea. Dar, cnd se ruga să i se arate locul de u de veneau aceste obiecte, o a en i ridicau d i umeri, răspunzînd că Allah este mare şi că, fără îndoială, sem ă ase asemenea luc r cam pre t t deni ; putea să se convingă s i gur p r v nd în jur.

Văzînd că ori o s ă e de a obţ i o i d caţe pr e isă e a zada r ică, Bot t se hotăr să a t c p r c l ă ie ită î cale, c de la Kuy u jik.

Era o eroare, cel puţin d i partea lui Botta, cel puţ i pentru acest prim an de săpături. Un al t l u r a să descopere că ace a tă colină ascun d a un palat, cel al lui Assurba n pal (la greci Sardanapal). Botta săpă zadarnic. Vă puteţi da seama ce înse a nă să stărui în t -un efo r veşnic steril ; să î te-pr i zi lucrăr fără să te bi z p nici o indicaţe precisă, s t ulat doar de vaga speranţă că acele coline ar putea con ţ e to t şi lucruri demne de văzut, şi să nu găseşti, zi după zi, săp t mînă după săp t nă, l u ă după lună, decît cîteva c ă ă izi zgî r ate sau fra g ente de sculptu r m t - a t de sfă r ate înc t erau de n e ecunoscut ?

Această stare de lu c ri a durat un an în t eg.

Trebuie să ne m i ăm dacă, la c pă t l acestui a , după ce pr i ise din partea indigenilor o mul ţ e de date false, Botta îl alungă pe un arab vorbăreţ, care îi povestea în t -o l i bă înflorită despre o coli n unde s t ăinul va găsi ceea ce căuta ? Arabul nu se lăsă i timidat şi, cu toate că Botta îl alungase, continuă să-i spună că locuieşte în t -un sat îndepărtat, că acolo îi a j nseseră la urechi căutările francezului, că îi iubeşte pe fr a cezi, că vrea să-l ajute. Dorea căr ă izi scr i e ? 1 sa t l lu de l i gă Kh o sabad se a f u cu d i u u. Şta foarte bine lu c l acesta f indcă-şi făcuse o sobă din asemenea cărămizi şi toţi din satul lui făceau la fel, d i moşi-s t ămoşi.

Botta, neizbu t nd să scape al t el, trimise cîţva din t e oamen i lui împreună cu arabul (la o cale de şaisprezece kilome t i) dindu-le ins t cţiuni precise. Cine putea şti l...

Trimiţînd această mică e x di ţe, Bo t îşi dobîndi numelui său un loc nepie r tor în istoria a r eologiei. N u ele arabul u a fost dat uitării, iar Bo t a a scos la lumină res t rile unei c lturi care în f or se t mp de aproape două mii de a i şi se odihnise sub pămîntul negru, uitată de lume, peste 2500 de ani.

După o săptămînă, Bo t a pr i i un mesager, c a e se afla în t -o stare de mare agita ţ e. Abia dădură de vreo două, t ei ori cu t rnăcopul, că şi apărură nişte ziduri. Abia măturară î p r pă, că se şi iviră nişte inscrip ţ , nişte imagini, nişte reliefuri, nişte a n ale în f coşetoare...

Botta sări în şa şi p mi la d r . Cîteva ce a u r mai tî r iu, ghemuit într-un şanţ, desena cele mai s t an i i agini: bărba ţ bărboşi, animale înaripate, figuri care depăşeau orice imagina ţ e, aşa c u nu mai văzuse nicăieri în Egipt şi pe care nici un european nu le contemplase vreodată. Cîteva zile mai tîrziu t imise să i se aducă toţi o a en i de la Ku y ndjik. Lopeţile şi tîmăcoapele

se puseră p treabă. Apărură ziduri, a p i alte ziduri. Betta nu se mai îndoi că descoperise, dacă nu întreaga Ninive, cel puţin unul dintre palatele cele ma splendide ae regilor asirieni. Ven şi c l pa cînd nu mai putu păstra doar pen t u el asemenea certitudine şi răspîndi ş t ea la Paris, în întreaga lume.

„Cred că sînt p r ul, scrise el cu mîndrie, iar ziarele îi t păriră textul cu litere de - şc h oapă, care a descoperit sculpturi ce pot f pe drept da t te din perioada de înflorire a cetăţii N i ive l"

DESCOPERIREA palatului asirian a fost nu n u ai o „actualitate" senzaţională p ntru ziarele europene, dar şi un eve n ent ş t in ţ fic de prim ordin. Se cre z se pînă atunci că Egiptul era leagănul omeni r , fiindcă nicăieri nu s-a putut u r ări a t t de adînc în t p istoria omenirii, c în ţara mo r intelor cu mumii. Este adevărat că Biblia vorbea despre Mesopotamia, dar ştiinţa secolului al XIX-iea o considera drept „o culegere de basme".

Cele cîteva rare indicaţii pe care le dădeau scriitorii antici au început să fie luate ceva mai în serios. Ele nu erau de necrezut, dar ad e ea se dovedeau a fi con t adictor i şi nu concordau cu cele din Biblie.

Descoperirea lui Botta însemna că o civili z ţ e cel pu ţ n tot atît de \'eche - dacă se dădea crezare Bib l ei - îşi desfăşurase puterea şi fastul în Mesopotamia, şi că ea fusese distrusă p r n f c şi sabie.

Franţa era entuziasmată. Cele mai sp e taculoase mijloace fură adunate pentru a înlesni con t nuarea lucrărilor lui Botta. El săpă timp de trei ani, din 1843 pînă în 1846, lup t ndu-se cu clima, cu ano t p u e, cu indigenii, cu paşa, un guve r ator turc - adevărat despot - că r ia îi era subordonată regiunea. Acest funcţionar lacom nu găsea decît o singură explicaţie muncii îndîrjite a lui Botta : căuta desigur aur l

Porunci să fie adunaţi toţi lucrătorii indigeni de care dispunea Botta şi îi ameninţă cu temniţa, ca să-i dezvăluie secretul s t ăinului. Dădu ordin gărzii sale să încercuiască colina de la K orsabad. Trimise rapoarte după rapoarte la Constantinopol. Botta dădea însă dovadă de un calm, la fel de mare ca şi îndrăzneala lui. Nu degeaba era diplomat, aşa că răspunse la i trigă prin in t gă. Atunci paşa lăsă oficial mînă liberă francezului. Dar, tot o f cial, interzise tuturor indigenilor, sub ameninţarea unor pedepse teribile, să ajute în vreun fel pe acest străin, care voia să îngroape în şan ţ rile pe care le săpa l bertatea tuturor po p arelor mesopotamiene.

Botta îşi continuă lucrările imper t rbabil.

Puţin c te puţ i , palatul ieşea din pămînt, cu terasele lui impunătoare. Savanţii, care luaseră c oş t nţă de primele ra p a e ae lui B tta, rec u oscură că era vorba despre palatul regelui Sargon, despre care vorbeşte profetul Isaia, un palat de vară la marginea cetăţii Ninive, un fel de Versailles, un gigan t c Sans-Souci d i anul 709 î.e.n, cons t uit după cucerirea Babilonului. Zidurile apă r ră unele după alt e e, apo se i v ră o rţi c portaluri b gat deco-

rate, să de recpţie, galerii şi încăpei, un harem cu trei despărţituri şi resturile unui turn cu trepte.

Mulţimea sculpturilor şi a basoreliefurilor depăşea orice imaginaţie. : isteriosul popor al asirienilor ţîşnea brusc din în t nericul trecutului. Iată, aici, picturile făcute de ei, d i colo uneltele şi armele lor, mai încolo apăreau ocupaţi cu treburile gospodăreşti, la vînătoare, la război.

Sculpturile, în mare majoritate de alabastru fragil, lipsite adesea de stratul protector de pămînt, se sfărîmau însă la suflarea arzătoare a deşertului. Eugene-Napoleon Fland i , pictor cu renume, care călătorise în Persia şi publicase numeroase copii de pe monumentele antice, sosi îndată de la Paris, la ordinul guvernului. El a fost pentru Botta ceea ce Denon fusese pentru ,,comisia egipteană" a lui Napoleon. Denon desenase însă monumente durabile. Fland i încerca să salveze pe hîrtie tot ceea ce se dezagrega sub ochii lui.

Botta izbuti să îmbarce o serie de sculpturi pe nişte plute. Cursul superior al Tigrului era însă năvalnic ca un torent şi nu suportă de loc asemenea povară i solită. Plutele, î vîr t du-se ca un titirez, îşi pierdură ech i brul, începură să se clatine, aşa încît zeii şi reg i Asiriei, abia ieşi ţ din pămînt, se cufundară din nou.

Botta nu se lăsă descurajat. O nouă încărcă t ră coborî pe cursul fluviului. Fură luate toate precauţiile posibile şi, de data aceasta, încercarea izbuti. O corabie încărcă preţioasele sculpturi, şi, într-o bună zi, primele monumente asiriene debarcară pe pămîntul Europei. Cîteva luni mai t rziu se a fau la Luvru.

Botta concepu planul unei voluminoase cărţi ilustrate. O comisie formată din nouă savan ţ prelua sarc i a publicăr i ei. Prin t e aceş t a se afla şi Bumouf, care deveni î cu r nd unul d i t e pr i ii arheologi francezi (este vorba de „savantul prieten" pe care îl va cita adesea Schliemann un sfert de veac mai tîrziu), şi un englez cu numele de Layard, a cărui faimă va întuneca cu înce t l ren u ele lui Botta. Layard, începuse să calce pe u r ele lui Bo t . El urma să fie unul d i tre cei mai norocoşi arheologi care au săpat vreodată un pămînt străve c .

Botta rămîne însă celebru ca pionier. Cartea sa, ***Monumentele din Ninive, descoperite şi descrise de Botta, măsurate şi desenate de Flandin,*** se numără pr i tre lucrăr le clasice din domeniul arheologiei. A apărut în decurs de doi ani **(1849—1850)** şi cupr i de cinci volume. P r mele două conţ i planşe de arhitec t ră şi de sculptură ; al treilea şi al patrulea reproduc inscr pţii ; al cincilea este c o a c at comenta r or.

In ce mî i i a încăput această carte ? Cine putea păt r de taina celor două vol u e dedicate inscr pţiilor ? Pe înţelesul cui erau ele ?

20

DESCIFRAREA CUNEIFORMELOR

ATUNCI cînd, în cursul săpăturilor, Botta descoperi nişte cărămizi acoperite cu c ractere bizare, ale căror copii le trimise la Paris (fără să aibă nici cea mai mcă id e despre f eul cum put e u fi c t t), în E u o p şi în Orientul Mijlociu existau mai mulţi s v a ţi c re, retr a i în c le lor, de ţ neau secretul desci&ă r .

Lucrul pare de necrezut : oamenii aceştia posedau de ani de zile - mai exact. cu patruzeci şi şapte de ani înaintea publicării lucrării lui Botta - cheia unei scrieri ale cărei prime documente importante le erau aduse în sfîrşit de Botta. Pentru a-şi putea con t nua lucrările, ei aveau nevoie de inscrip ţ i noi, felurite, mai exacte şi mai numeroase decît cele pe care le studiaseră pînă atunci. Rezultatele esenţiale f seseră însă obţinute înainte chiar de a se fi descoperit pînă şi cea mai neînsemnată bucată de zid din palatul lui Sargon. Iar despre N i ve nu se ştia decît ceea ce se spune în Biblie...

După pionieratul lui Bo t a, urmat de d e c p r e lui Laya r şi îm b găţit de cercetările unui englez îndrăzneţ - care, nu mult după aceea, s-a căţărat cu un scripete pe un perete stîncos, numai ca să poată copia o inscripţie -- s-au adunat în t -un singur deceniu, ca rezultate ale săpăturilor, descoperiri, descifrări, date lingvistice şi istorice privind po p arele antice, în aşa măsură încît la jumătatea secolului trecut, datorită echipamentului ştiinţific era posibil să se prelucreze orice nouă descoperire a săpătorului.

Primul om care a făcut pasul hotărîtor spre aflarea cheii cuneifo r elor - şi nu facem remarca fără o anume plăcere - a fost îmboldit nu de o curiozitate ştiinţifică şi nici de o chemare deosebită. Era un neamţ, învăţător s t gar la ş ala c munală d Gă t gen, în 1802, u tinăr în vîrstă de 27 de a i, p in de s p r a ţe. Sp r j i i du-se p o metodă c re îşi merită n u ele de genială, a descHr. t p r ele z c litere din t -un text cuneiform, ca urmare a unei prinsori.

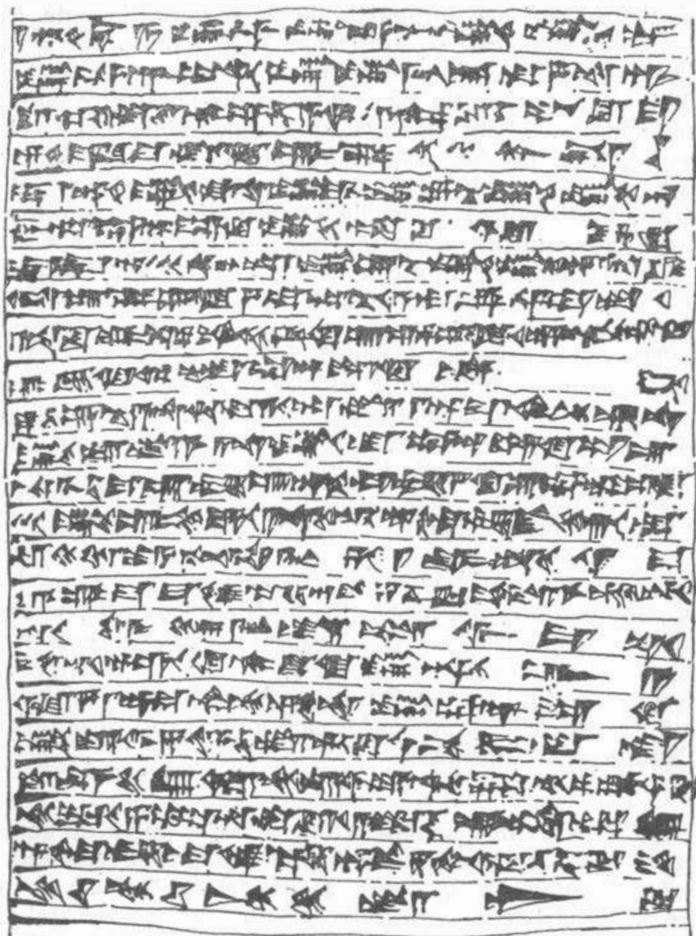
CARACTERELE cuneiforme ne sînt cunoscute d i veacul al XVII-iea. Călătorul i t lian, Pietro delia Vale, t i sese fa Europa p r mele copii. !n 1693, Aston publicase, în „Philosophical Transactions", două rînduri culese de un anume Flower, agent al Companiei Indiilor Orientale în Persia. Karsten Nieb u r fusese însă cel care a publicat cele mai interesante informaţii, nu numai asupra textelor şi monumentelor, ci şi asupra ţării şi locuitorilor ei. Acest bărbat, născut la Hanovra, se afla în slujba regelui Frederic al V-lea al Danemarcii. In t e 1760 şi 1767 cutreieră Orientul în tovărăşia altor cărturari. In răstimp de un an, toţi membrii ex p iţiei m u iră, în afară de el. Intrep r nzăto r l Niebuhr continuă singur călătoria, se întoarse teafăr şi publică ***Descrierea unei călătorii în Arabia şi în alte ţări învecinate,*** carte de care Napoleon nu s-a despăr ţ t în timpul călătoriei sale în Egipt.

Dintre primele copii de texte cuneiforme, incomplete, t unchiate, prost desenate (în secolul al XVIII-lea, celebrul orientalist englez Hyde încă mai spunea că nu era de loc vorba de nişte texte, ci de nişte mo t ve decora t ve), care ajunseseră în Europa, majoritatea lor nu provenea din regiunea asirio-babiloneană, în sensul geografic îngust al termenului, ci d i tr-un vast cîmp de ruine, situat la şapte leghe nord-est de Şiraz, şi pe care Niebuhr le considera pe bună drep t te ca f i d vestigiile a t cei Persepolis.

Aceste ruine sînt mult mai recente decît civilizaţia scoasă la lumină de Botta. Sînt vestigiile reşedinţei lui Darius şi Xerxe, ale imensului palat pe care Alexandru cel Mare l-a dis t us, ,,în t pul unei orgii, pe cînd IU mai era stăpîn pe s i ţurile lui", ra p rtează Diodor. Kleitarhos, vorbind despre acelaşi banchet, povesteşte că dansatoarea ateniană T ais, cuprinsă de f enezia d nsului, smulse o torţă de pe altar şi o a z îrli între coloanele de lemn ale palatului ; ameţiţi de vin, Alex a dru şi prieten i lui i-ar fi urmat exemplul. Droysen, în ***Istoria elenismului,*** spune despre aceste info r aţii : ,,...în dauna ş t ţei, s-au compus nişte istorioare, vădind mult talent." In evul mediu, principii Islamului mai d o n ră î i că în a c m p lat. Apoi, din el n-au mai răm a decît nişte ruine pes t care păşt e u tu r ele de o. Fr imii căl ă o i care au trecut pe aici au f rat t t c le c ă ea în mină. Aproape că nu e x tă nici un m re muzeu d i lume care să nu p s e e fragmente d n reliefu r e persepolitane. Flandin şi Coste au d se n t r inele. Andreas şi Stolze le au fotogra f t, î 1882. Apoi, ca şi Colisseumul din Roma, pala t l lu Dar us a fo!t t a sfo r at în c :;eră de pia t ă. In secolul tre c degra d r e r i el o creştea din dece nu în deceniu. In t e 1931 şi 1934, E r st Herzfeld, t imis de Institutul Oriental al Universtăţii din Ch i go, a c ndus primele - c adevărat met o i c - cercetări efe c uate pe c p l de ruine, c r au dus im e iat la l u ea unor măsu r eficace de întreţinere.

In această ţară, ca nicăieri în altă parte, civ l i aţiile s-au aşte r ut una p ste alta. Se poate i agina lesne u r ătoarea scenă : un arab merge la Bagdad în căutarea unui arheolog, căruia îi aduce cîteva tăbliţe de argilă, aco p r i e cu caractere cuneifo r e. Pe aceste tăb l ţe, p r venind f ă ă nici o îndoia ă din regu-nea Behistun, se vorbeşte despre Darius, regele p rşilor. Arheologul, care îl are

Un cilindru (desfăşurat) din epoca lui Assurbanipal. Pe rîndul I din acest text cuneiform, regele afirmă că a construit un templu: „În vremea aceea am pus să se zidească Emaş, templul zeiţei Ninmah, în Babil." Ultimele patru rînduri cuprind o ameninţare: „Cel care, prin uneltiri viclene, va vătăma, va nimici, sau va ascunde acest document, fie ca zeiţa Ninmah să îl poată învinui dinaintea lui Bel, să îi şteargă numele şi să îi stingă amintirea lui pe pămînt."

pe Herodot la îndemînă, află din textul grecesc, confirmat de utimele informaţii ale ştiinţei, că în anul 500 î.e.n., Darius, în culmea puterii, era stăpîn peste un imperiu i ens. Studiind acest tăbliţe, descoperă veci geneaogi, povestiri despre războaie, despre distrugeri, despre masacre. Poate va întîlni şi o aluzie la Hammurabi, la un alt imperiu al cări punct cu l ant s-ar situa în jurul anului 1700 î.e.n., sau la regele Sennaşerib şi, astfel, la un al treilea imperiu gigantic care a înflorit la răscrucea dintre veacurile al VIII-lea şi al Vii-lea. Ca să nu întrerupă aceste succesiuni de imperi, este de ajuns ca arheologul să-l urmeze pe arab. In colţul străzii, acesta itră înt-un cerc de gură-cască cu picioarele încrucişate sub ei, care ascultă, captvaţ, un povesti-

ior a c i melope, 'n t t tă de pauze i presion a te, c î tă f p t e lui Har u, minuna t l c lif, c e î ju r a ui 800 e.n., î e p în c C a cl Mae domn e aupra Occidentului, era un suver a pute r ic, venerat printre înţelepţi. Dacă adăugăm acestor fapte info r a ţ le noas t e re c nte asupra Mesopotamiei. înseamnă pur şi simplu că. în t e oraşele Damasc şi Şir a. au în f o r t şase mari cen t e de civi l aţe, ,ase vaste imperii, care exercitară o profundă influenţă asupra lumii vechi. Şi aceste civilizaţii, c mp r ate într-un spaţiu foarte restrîns, încălcîndu-şi teritoriile şi f e dîndu-se recipr o, rămînînd în acelaşi tmp i n epende n e, ocupară c i o mil e ii de v ţă t u t o ă.

Cinci milenii de istorie a ome n - cît e ată cump l tă, adeseori s tălucitoare. Faţă de situa ţ complexă d i aintea căreia se a f ă arheologul din Mesopot a ia, ce l nouă s t aturi prin care a pă t s Schliemann în săpăturile de la Troia par o problemă simplă. Fiindcă cele nouă s t aturi ascundeau doar un singur lucru de importanţă istorică. In Meso p t mia însă, stra t rile lipsite de semni f caţie erau nenumărate. Numai un sin g r oraş a k adian, din mileniul al I i i-lea î.e.n., era aşezat pe c i ci s t aturi fo r ate d i astfel de resturi ale unor culturi. Şi, în acele tmpuri, Babilonul încă nici nu se născuse.

Este evident că, î d e l u ei peri o de at t de mar, nu n u i l i bie u r ară evoluţia generală, ci şi scrierile suferiră unele s c bări. Aşa cum o hierog l ă nu a e ac e aşi valo a e c alta, tot aşa caracterele cuneifo r e erau deosebite în t e ele. Astfel deci textele pe care Bo t a le t isese la Paris se prezentau sub o altă f rmă, foarte diferită de c le pe care Niebuhr le adusese din Persepolis. Dar, acestea d i u r ă (şi iată de ce în p r mele publicaţii despre cuneifo r e nu este vorba niciodată despre i scrip ţ i a irio-babiloneene, ci despre inscripţii persepolitane), aceste tăbliţe vechi de două mii cinci sute de ani au fost cheia tuturor celor care au mai fost dezgropate după aceea în valea Tigrului şi a Eufratului.

DESCIFRAREA acestor tăbliţe a fost o operă de ge n u, care poate fi citată prin t e cele mai înalte realizări ale i teligenţei omeneş t.

La 9 iunie 1775, G e rg Friederich Grotefend se născu la M i nden, în Germ a ia. Işi fă c s i le la co e iul d i ora u na t l, a p la I e eld, s t die apoi filologia la Got t gen. In 1797, fu numit ins t tutor adjun c la ş c ala m u cipa ă, în 1803, pro r ctor, apoi director adj u c al liceului de la Frankfurt pe Ma i . 1n 1817 întemeie o societate savantă pen t u studierea limbii ge r a e. In 1821 era directorul l ceului din Hanovra. In 1 8 9 fu scos la pensie. Muri la 15 decembrie 1853.

Acest om, a că r i viaţă este de o probitate exemplară, care n-a cunoscut nici cea mai mică ab a ere, n ci cea mai mică ex t avag a ţă, la vîrsta de douăze c şi şapte de ani, în t-o zi p c î d băuse mai mult decît de obicei, îi veni ideea perfect absurdă de a face o pr i soare că este în stare să găsească cheia caracterelor cuneifo r e. Nu avea la dispoziţie decît cîteva copii proaste de pe nişte i scripţii persepolitane. Se apucă de luc r cu nepăsarea t ere ţ şi izbuti să rezolve problema pe care cei mai m a i savan ţ ai epocii o de c araseră inso-

Inscripţie cuneiformă de pe zidul fortăreţei de nord din Babilon. Grötefend nu a putut la început să o descifreze. Ea cuprinde următoarea declaraţie a lui Nabucodonosor: „Am zidit turnul palatului din Babilon cu pietre aduse de la munte." Urmează o rugăciune.

Jubilă. In 1802, expuse pr i ele rezultate ale cercetărilor sale în faţa Academiei de Ş t ţe din Gottingen. Din noianul t atatelor sale de filologie, c re şi-au pierdut orce inte r s, as t i find d te uită ii, a r ă as celebră p n t totdeauna doar Contri b ţ i *la* explicarea c neiformelor persepolitane.

Elementele de care dispunea Grotefend erau u r ătoarele :

Inscripţiile de la Persepolis prezentau caractere cu aspect foarte diferit. Pe anumite tăbliţe erau t ei feluri de caractere, împărţite în t ei coloane net separate. Datorită autorilor greci, istoria vechilor perşi, regi în Persepolis, era bine cunoscută de savanţ şi de tînă r l umanist Grotefend. Se ş t a că Cirus repurtase o victorie strălucită asupra bab i one n or, în jurul anului 540 î.e.n., şi că, înteme i d pr i ul regat al Persiei, conda m ase Bab i onul la pie i e. Era deci firesc să se presupună că cel pu ţ una d i te i scr p ţ t ebuia să fie întocmită în l i ba cuceritorilor. O altă ipoteză consta în a presupune că coloana de mijloc, după tendinţa generală de a ceda acest loc luc r rilor importante, ar fi scrisă în vechea l i bă pers a ă. In afară de aceasta, obse r atorii remarcaseră un grup de semne, precum şi un alt semn izolat, care apărea foarte des. S-a crezut că acest grup de semne reprezenta cuvîn t l „rege", presupunere întemeiată pe cunoaşterea monumentelor. Semnul izolat, o l i ie oblică, t asă de sus în jos şi de la stînga la dreapta, a fost considerată ca o liniuţă despărţitoare.

Asta era tot. Şi însemna extraordinar de puţin. Deoarece aceste ipoteze anemice nu conduceau la nici un fel de cer ttudine în ce priveşte deoseb i ea păr ţ de sus de cea de jos a tăbliţei şi, cu a t t mai pu ţ , dacă i scrip ţ a t ebuia ci t tă de la s t nga, sau de la dreapta. Incă din t nereţe Grotefend nu era înclinat spre superficialitate. Incepu deci chiar cu începutul.

Ch a pollion care, douăzeci de ani mai tîrziu, descifră hieroglifele, se afla în fa a u pobl e m i puţ n c o pl c te. Grotefend nu d s p nea d o pată trilingvă, al că r i :ext putea fi tradus. Nu c u oştea într-adevă nic una d i te c le t ei l bi şi nici una din t e cele trei scr er p c a le privea l Incepu d e p r a le de c e.

A f ă mai întîi că cuneiformele erau o scriere şi nu un mo t v decorativ. Apoi recunoscu, în lipsa totală a unor curbe, c nu erau făcute pent r a fi ,,scrise", dar că nu puteau fi decît gravate în t -o materie compactă. (Ş t , astăzi, că această prac t că, complicată în aparenţă, slujea perfect la între ţ nerea relaţiilor politice şi economi c în Mesopotamia şi în Persia, pînă în epoca

lui Alexandru cel Mare. In loc de a intoduce înt-o maşină de scris o hîrtie cu atet, împreună cu alte copi şi cu hîrie-carbon, contabilii din prăvălii luau o tăblţă de argilă proaspătă şi încă moale, gravau pe ea litele de livrări cu ajutorl unui stlet, păstrau un exemplar şi dădeau clientului o copie. Apoi cele două tăbţe erau puse grabnic în cuptor. Dpă ce se întăreau, deveneau mai durabile decît oricare hîrte şi, după trei mii de ani, încă mai pot fi con lte.)

Grotefend aduse mai apoi dovada că l le erau îndreptate în general în patu direcţii, dar totdeauna în aşa fel incit sensul principal mergea mereu de sus în jos sau de la stînga la dreapta. Ghli i elele, for ate din două linii, sînt totdeauna decise înspre drepta. Din asemenea constatări, simple în aparenţă, el deduse mai întîi felul în care tebmau să fie privite ,nscripţiile. „Trebuie să le ţ aste incit vfforile cneifor elor vertcale să fie îndreptate în jos, vîr f ile celor orizontale spre dreapta şi deschiderea semnelor unghiulare de asemenea spre dreapta. Dacă se respectă acest procedeu observăm că nici o cuneifor ă n-a fost scrisă perpendicular, ci orizontal, iar figurile de pe geme şi de pe sigiliile cilindrice nu dau nici o indicaţie despre direcţia scrisului." Şi, cu aceasta, a tas concluzia că scrierea se citeşte de la stînga la dreapta - lucru cre pare firesc doar unui europan. Toate acestea nu duceau însă la descifrarea textelor.

Grotefend se afa acum în faţa pasului hotărtor pe care l-a făcut numai datorită geniului. A avea geniu înse a nă, între altele, a fi capabil să vezi si-plu lucrurile complexe şi, dintr-un tot închegat, să recunoşt pr cipalul. Ideea genială, determinantă, a lui Grotefend era de o 1imitoare si plitate.

Nu există nici un motv să se creadă, şi-a spus el, că anumite semne obişnute, obser ate pe inscripţle monumentelor (ale căror copii le poseda), s-ar schimba de azi pe mîine. Acel „odihnească-se în pace", gravat pe mormintele di patia sa, se regăsea pe mor itele bu cilor şi stăbunicilor săi şi, fără îndoială, va fi şi pe cele ae cpiilo şi nepţilor. D ce f rul iniţială, care se regăsea pe toate monumentele persane modeme c oscute de el, n-ar fi figurat şi pe monumentele vec , cu atît mai mult, cu cit presupunerea că una dinte coloane ar fi fost un text persan antc era întemeiată ? Pentru ce deci inscripţle persepolitane n-ar începe şi ele, ca şi cele recente, prin aceste cuvinte:

> *„X, Mare Rege, Rege al Regilor, Rege peste A şi B,*
> *Fiul lui Y, Mare Rege, Rege al Regilor..."*

Adică, prin enumerarea stereopă a genealogiei ? Aceată idee genială era u area logică a ipotezei după care unul dinte grupurile de caractere adesea repetate putea să însemne cuvîntul „rege". Acest succes însemnat permitea for ularea u ătoarelor deducţ : dcă presupunerea era justă, primul cuvînt al textului tebuia să fie numele regelui ; apoi urma să exste un semn oblic, liuţa ; mai apoi ar fi tebut sl exste doul cuvinte, dinte care unul să fe cuvîntl „rege". Şi acest cuvînt „rege" tebuia să se afe de mai multe ori în prima parte a inscripţiei.

Cum citea Grötefend primul text cuneiform.

a) Semne

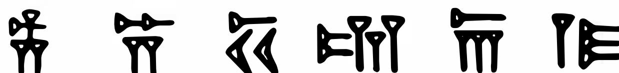
Versiunea lui Grötefend	D-	ā-	r-	h-	ē-	u-	š
Versiunea actuală	Da-	a-	ra-	ya-	wa-	u-	š(a)

b) Semne

Versiunea lui Grötefend	Kh-	š-	h-	e-	r-	š-	ē
Versiunea actuală	Ha-	ša-	ya-	a-	ra-	ša-	a

c) Semne

Versiunea lui Grötefend	G-	ō-	š-	t-	a-	s-	p
Versiunea actuală	Wi-	i-	ša-	ta-	a-	sa-	pa

a) Dārayawauš — Darius ; b) Hsayāršā — Xerxes ; c) Wištāspa — Histaspe.

Nu putem reda aici decît principiul înşiruirii foarte complexe a ideilor lui Crotefend. Nu este nevoie de prea multă fantezie c să ne în c puim ce sentiment de tiumf l-a cpleit pe t l învăţător stgiar, - aflat în Cottingen, la mii de kilometi depărtare de locl unde se aflau originalele cuneiformelor, şi tăind dupl tei mii de ani de la momentul în care fuseseră scrise - cînd descopri că ipotezle lui erau întemeiate l

Cine să recunoacă însă valditatea raţon a entului ?

Şi unde îl va duce această descoprre ?

Trecu în revstă rezutatele obţiute. Şi c stată că în aproape toate des cerle nu se aflau decît două versiuni difeite de primul grup de caractere.

Degeaba comparase, veşnic se izbea de aceste două grupe, de aceste două prime cuvinte care, după teoria sa, t ebuia să arate numele unui rege. Găsi chiar unele inscripţii care conţineau două nume deodată.

Pe Grotefend îl cuprinse o mare agita ţ e. Conform teoriei sale, ce se putea deduce din toate acestea dacă nu că toate monumentele, ale căror copii le vedea, erau ridicate în cinstea a doi regi ? Dar, pen t u că pe anumite tăbliţe aceşti regi erau cita ţ unul după altul, nu era oare vorba, după toate probabilităţile, de un tată şi de un fiu ?

Cînd aceste două n u e apăreau separat, primul era lipsit de caracterul însemnînd „rege", care nu figura după cel de-al doilea. După teoria lui, trebuia să se obţină următoarea schemă :

„X-Rege, Fiul lui Z...
Y-Rege, Fiul Regelui-X...“

Să nu pierdem din vedere că raţio n men t l lui Grotefend nu era încă decît o ipoteză, care se sprijinea doar pe frecvenţa anumitor semne, apariţia lor cons t ntă şi ordinea la care erau supuse. Se poate imag i a agi t ţ a f brilă care îl cuprinse cînd, studiind schema pe care o notase, în t evă z deo d tă dovada reală şi palpabilă a temeiniciei teoriei sale.

Soluţia problemei merită să fie semnalată. Textul prezenta o lacună însemnată, şi anume absenţa cuvîntului „rege", după numele reprezentat prin „Z" în schemă.

Intr-adevăr, dacă schema era justă, ea arăta un şir genealogic, bunic, tată şi fiu, d i tre care tatăl şi fiul erau regi, dar bunicul nu. Şi Grotefend se gîndi cu uşurare : dacă izbutesc să aflu în lista regilor Persiei pe care o cunoaştem un grup de generaţii corespunzătoare formulei, lucrul acesta va cons t tui o dovadă în sprijinul teoriei mele şi înseamnă c am descifrat primele cuvinte din scrierea cuneiformă !

Să-l lăsăm acum pe Grotefend să descrie el însuşi aceas t fază hotărîtoare d i munca lui.

,,Bănuind că trebuia să caut doi regi din dinastia Ahemenizilor, fiindcă dădeam o deosebită crezare rapoartelor amănun ţ te făcute de autor i greci contemporani acestor evenimente, a început să parcurg lista regilor şi să caut numele care răspundeau cel mai bine exigenţelor textului. Nu put e fi vorba despre Ci r s şi Cambise, pen t că cele două nume citate în inscri p nu începeau cu aceeaşi literă. Nu putea fi vorba n ci despre Cirus şi A r axerxe, pentru că, după caractere, primul cuvînt era pr e scurt şi cel de-al doilea prea lung. Nu-m r ă d t n u e l Ju D us şi Xe r e, c e s adaptau a t t de bine caracterelor, încît nu m- a mai îndoit nici o c l pă de teme i icia alegerii mele. In afară de aceasta, în inscrip ţ a f u l u, tatăl pu r t tlul de rege, dar nu acelaşi lucru se î t pla şi în i scrip ţ tatălui ; această remarcă se aplica tuturor inscripţiilor persepolitane şi tuturor formelor de scriere."

Iată dovada. După Grotefend, care cred e în teoria lui, criticul impa r ial trebuia să se plece în faţa forţei lo g c i .

Mai r î e de făcut un u t p s. P î ă a t c Grotef e d p r i de la ortografia greacă a numelor de regi, aşa cum fusese transmisă mai ales de Herodot. Mai de p , s rie, bizuin d -se p numele bunic u ui, pe o re îl putuse dete- m i a: ,.C u descifrarea exactă a numelor îmi oferea c u o ştere a peste douăsprez e lite r, şi cum p r t e acest e se a u t o te H t r le d i t tlul rege l i în afară de una, era necesar să dau o formă persană acestor nume, pe care noi nu le cunoaştem decît prin interme d ul grec i or, în scopul de a descifra t tlul de rege, determinînd valoarea fiecărui caracter şi ghicind astfel l ba în care erau scrise textele. Am aflat în Zend-Avesta (nume compus desemnînd textele sacre ale perşilor) că numele de Histaspe c respundea la perşi cu Goşasp, Gustasp, Kistasp sau Vistasp, ceea c îmi fu r astfel primele şapte l tere ale numelui Histaspe din ins c ip ţ e lui Da r us. Recunoscusem ul t ele t ei, comparînd în t e ele toate t tlurile de regi."

Era un început.

După a c ea au urmat doar nişte corectă r. Adăugăm to t şi că a fost nevoie să treacă t eizeci de ani şi mai bine, pînă să se facă alte desco p riri i portante. Ele se leagă de numele fr a cezului f mile Bumouf şi al norvegianului Chris t an L ssen, care îşi publicară lucrările în 1836.

Lucru s t aniu, numele lui Champollion, c re a descifrat hieroglifele, este cunoscut de un public larg. Dar aproape nimeni nu cunoaşte numele lui Grotefend. El nu este învăţat la şcoală şi chiar anumite d cţionare actuale o r nu-l men ţ onează, ori nu consacră decît cîteva cuvinte lucrărilor lui. Totuşi, lui şi numai lui îi revine prioritatea descoperirii, care a pe r is înţelegerea însemnătă ţ istorice a săpăturilor întreprinse în Mesopot a a.

Prioritate, este un fel de a spune. In t -adevăr în legătură cu descifrarea cuneifo r elor, s-a petrecut acelaşi lucru ca şi cu multe alte descoperiri sau inven ţ ale spiritului omenesc : au avut loc două în a c laşi t p l Cu totul independent de Grotefend, un englez rezolvă problema, dar nu numai după Grotefend, c şi după apariţia lucrărilor discipolilor lui, Bumouf şi Lassen (prima broşură nu apăru decît în 1846) l

Acest englez a a v t însă privilegiul de a merge mult mai departe decît predecesorii săi ; deoarece el a făcut cunoscute caracterele cuneiforme în universităţi, a trecut de la faza descifrării la cea a învăţării şi a făcut ac e stă şt i ţă accesibilă tuturor celor care u r au să studieze mai tîrziu documentele al căror n u ăr creştea pe zi ce t ece. Fiindcă în t -o bună zi se descoperi o întreagă bibliotecă. O bibliotecă alcătuită din tăb l ţe de lut ars. (Dar aceasta este o p v e te p c a e o vom i torisi mai t rziu.) Ca să ne f c e o Idee despre cantitatea materialului ascuns în pămîntul Mesopot a iei am i t d o r că numă r l insc r p ţ lor cuneiforme, pe care e x edi ţ a ameri c nului de origine germană, Hilprecht, le-au scos la iveală în t e 1888 şi 1900, la Nippur, este aşa de mare, incit nici pînă astăzi nu s-a terminat descifrarea şi publicarea lor.

21

O DOVADĂ GRĂITOARE

IN 1837, maiorul englez Henry Creswicke :awlinson, ofiţer în armata din Persia, s-a lăsat, cu ajuto r l unui sc r pete, de-a lungul falezei ab r pte, situată în apropiere de Behistun, ca să copieze o inscrip ţ e gravată pe stîncă.

După francezul Botta, acest englez a fost al doilea personaj care a ştiut să îmbine înclinarea pen t u asiriologie, cu ac t vitatea de om po l t c şi om de lume.

Cariera sa a fost tot atît de aventuroasă, pe cit viaţa lui Grotefend a fost de aşezată. O întîlnire întîmplătoare îi trezi interesul faţă de Persa. La şaptesprezece ani era cadet pe bordul unei corăbii care îşi îndrepta pînzele către Indii, trecînd pe la capul Ho r . Ca să-i distreze pe pasageri în t pul călătoriei, ce urma să dureze luni de zile, edi t un ziar de bord. Unul d i t e pasageri, sir John Malcolm, guvernator în Bombay şi orientalist de prima mină, fu sedus de isteţimea m i ţii tînărului redactor. Şezură de vorbă ore întregi, cum era şi firesc, despre subiecte care îl i teresau pe sir John, adică istoria Persiei, limba şi literatura persană. Aceste conversa ţ aveau să i fluenţeze pent r totdeauna gusturile intelectuale ale lui Rawlinson, chiar şi mai tîrziu, cînd răspunde r le politice îl vor absorbi în întregime.

Născut în 1810, intră în armată în 1826, in serviciul companiei Indiilor Orientale şi este numit maior în Persia în 1833. In 1839, era t imis diplomat c la Kandahar, în Afganistan. In 1843, este n u it consul la Bagdad, în 1851 consul general cu grad de locotenent-colonel. In 1856, se întoarce în Anglia, i t ă în parl a ent şi e te numit consili e al Comp a iilor Indi i or O ntale. In 1859 îl aflăm ambasador al Angliei la Teheran. Intre 1865 şi 1868 este din nou memb r al parlamentului.

Cînd începe să studieze caracterele cuneifo r e, se slujeşte mai întîi de aceleaşi texte ca şi Burnouf şi, luc r u i tor, fără să cunoască lucrările lui Grotefend, Burnouf şi L a sen, desc i rează, datorită unei metode analoge ce l i a lui Grotefend, n u ele celor t ei reg D ajawauş (ortografia veche a n u elui Darius), Hsajarsa şi Vis t spa. In a ară de aceas t , m i descifrează ate pa t u nume, precum şi cîteva cuvinte, al căror sens este cam neclar. In 1836, după ce citeşte broşurile lui Grotefend şi după ce compară propriul său alfabet cu

cel al micului institutor din Göttingen, consideră că el îl depăşise în mai multe puncte importante.

Ceea ce îi lipsea în prezent erau inscripţiile unde să figureze nume şi iarăşi nume.

ÎN provincia Bagistana, „meleagul zeilor“, sacră din vremuri imemoriale, care se întinde de-a lungul vechiului drum comercial ce lega Hamadan de Babilon trecînd prin Kermanshah, se înalţă un munte cu două vîrfuri, abrupt şi stîncos. Aici, acum aproximativ două mii cinci sute de ani, Darius (Darayavauş, Doreyavoş, Dara, Darab, Dareios), regele perşilor, a poruncit să se taie într-un perete de stîncă, ce se ridica deasupra văii cu peste cincizeci de metri, nişte figuri şi nişte inscripţii destinate să-i glorifice persoana, acţiunile, victoriile.

Figurile sînt sculptate în stîncă, pe o cornişă de piatră. Sub cerul neasemuit de frumos, inaccesibil mîinilor pîngăritoare, se înalţă Marele Rege, sprijinindu-se pe arcul său, cu piciorul drept aşezat pe trupul întins la pămînt al lui Gaumata, vrăjitorul care voise să-i ia regatul. În spatele lui stau doi nobili persani, înarmaţi cu arcuri, ghioage şi suliţe. În faţa lui, cu mîinile legate, prinşi unul de celălalt printr-un căpăstru, cei nouă „regi mincinoşi“, aduşi în sclavie. Alături şi dedesubtul acestui monument, viaţa şi faptele regelui sînt gravate pe paisprezece coloane, în trei limbi diferite, pe care Grötefend le deosebise mai înainte fără să le poată defini : persana veche, elamita şi babiloneana. Aceste cuvinte sînt gravate în stîncă pe vecie :

Regele Darifawauş, proclamă :
Tu, care într-o zi ce va să vină,
vei vedea această i n cripţie,
pe care eu am poruncit să fie săpată în stîncă,
şi figurile oamenilor de-aici —
nu strica şi nu d i t r ge nimic I
P ă trează-le neati n e
cît vor dura urmaşii u r t i l

Rawlinson, soldat şi sportiv, în vîrstă de treizeci şi şase de ani, nu se lăsă intimidat de cei cincizeci de metri care despărţeau inscripţia de nivelul văii. Cu riscul de a cădea în fiece clipă, suspendat la o înălţime ameţitoare, copie versiunea scrisă în vechea persană. Nu îndrăzni să se apropie de cea babiloneană decît cu cîţiva ani mai tîrziu. Pentru aceasta avea nevoie de scări imense, cabluri şi cîrlige, greu de adus la faţa locului. Totuşi, în 1845, prezentă Societăţii regale de studii asiatice din Londra nu numai prima copie exactă de pe celebra inscripţie, ci şi traducerea ei completă. Pentru prima dată, succesul lucrărilor sale fu cunoscut de marele public.

Între timp, în Europa, savanţii nu stătuseră degeaba. Francezul Oppert şi irlandezul Hincks făcuseră progrese hotărîtoare. Ştiinţa filologică înfăptuise

minun de subt ltate, îndeosebi în domeniul gramatcii comparate, care îngăduia utilizarea cunoaşterii l i bii zend şi a s a scritei, precum şi rădăc i ile indoeuropene, pen t u stabilirea regu l lor vechii limbi per s ne. Gra ţ e unei c laborări i te r ţon a e s-au pu t t determina aproape 60 de c actere cuneifo r e primi t ve.

Cu toate acestea, Rawlinson şi alţi savan ţ se consacraseră încă de mai înainte studier i celorlalte coloane ale i scripţiei din Behistun (a cărei import a ţă depăşea toate celelalte documente adunate pînă la acea dată). Raw l son făcu o descoperire c re, d i t -o dată, zdrunc i ă grav noţiunile admise în legătură cu scrierea şi mai ales cu i terpretarea lui Botta.

AŞA cum am mai spus, în i scripţiile de la Persepolis şi Behistun se deosebeu t ei l bi diferite. Cu o in t i ţ e sigură, Grote f nd alesese pasajul cel mai puţin complex, ale că r i caractere recente permiteau stabi l ea unui paralelism cu grupele lingvistice mai binecunoscute, adică coloana d mijloc, c re fusese denumită încă înaintea lui „clasa I".

Abia fuseseră înfrînte dificultăţile „clasei I" că savan ţ i se şi apucară de celelalte două, Danezu l i Westergaard îi rev i e cinstea de a fi pus bazele interpretării clasei II (pr i ele sale re z ltate f ră publi c te la Cope n aga, în 1854). In ce priveşte clasa III, meritul este împăr ţ t în t e francezul Op p rt şi Henry Creswicke Rawl i on, care, în ac e vreme, era consul general la Bagdad.

Stud i du-se cl a a III, apă r curînd o descope r e uluit o e : cl a a I era o scriere alfabe t că comparabilă cu sistemele no a tre, în care fiecare semn c respundea unui fonem. C regulă generală, fiecare g r p de cuneiforme reprezenta deci o literă. Dar, în specimenul de scriere care se studia acum, un singur semn reprezenta o silabă şi uneori un cuvînt în t eg. Mai rău î că l existau cazuri - şi cu cit se înainta în studiu, cu a t t se aflau mai multe - î c a e un sin g r semn putea reprezenta diferite silabe şi chiar mai multe cu v te d i erite ; în cele din u r ă s-a constatat că aceasta era c h ar regula.

Domnea o confuzie totală. Orice posibilitate de a descurca vreodată aceste iţe î c î c t p ea excl u l. Des c p e publi c te de Raw l on (c re a f r a că, în ciuda t t ror piedicilor, se va ajunge la descifrarea te x lui) emoţionară pro f d lumea ş t ţ fică şi ridi c ră în r du r e profanilor o fur t nă de i dignare. Ignoranţi şi specialiş t , toată l u ea se a estecă de-a va l a în această poveste. In suplimentele literare şi ştiin ţ fice ale gazetelor, autori cunoscuţi sau necunoscuţi, oameni de ştiinţă sau profani se întrebau dacă poate fi luată în serios presupunerea că o asemen e scriere, total încîlcită, ar fi existat întradevăr. Şi - în caz afirma t v - dacă, în ciuda ambiguită ţ , ea va putea fi citită.

Au existat voci care au afi r at fă ţ ş că savan ţ i avînd această părere - Rawlinson îna i tea celorlalţi - ar face bine să se lase de asemenea „glume neş t ţifice". Iată şi un mic, dar convingător exemplu pentru ilustrarea c lor de mai sus : ,,r" poate fi reprezentat prin şase semxe felurite, după silabele în care

sumeriană	ideograme	semită	
ad	[illegible]	abu	tată
gir	[illegible]	kir	cuptor
udun	[illegible]	utûnu	sobă
gu	[illegible]	alpu	bou
ama	[illegible]	rimu	taur
ulu	[illegible]	ullu	bucurie
ulu	[illegible]	ulșu	a aclama
du	[illegible]	asámu	a se adapta etc.

Așa arătau „dicționarele“ pentru studierea scrierii cuneiforme, în jurul secolului al VII-lea î.e.n. Destinate la început elevilor, ele au slujit și după 20 de veacuri savanților în munca de descifrare.

se afă „ra", ,,ri" ,,ru", ,,ar", ,,ir", ,,ur". Dacă acestor silabe li se mai adaugă o consoană, prin compunere se va obține pentru fiecare d i ele cite două semne noi, deosebite : ,,ram", ,,mar" și așa mai departe. Ambiguitatea constă în faptul că mai multe semne pot fi unite în t-o grupă și, c u r are, ele își pierd valoarea fonetică inițială, ajungînd să definească o noțiune sau un nume. Astfel, grupa de se m e din care este fo r at n u ele Nabucodonosor, cit tă corect, dă fo r a „Nebukuduriusur". Dacă însă fiecărui semn în parte i se dă valoarea fonetică obișnuită, din citire ar rezulta : ,,An-pa-sa-du-sis" I

In clipa în care confuzia a t sese culmea, se găsi la Kuyundj i, în t-o încăpere subterană, vreo sută de tăblițe de argilă. Aceste tăbli ț, datate de pe la mij locul veacului al Vi i-lea î.e.n., con ț eau e x li c ța, pen t u z l școlarilor, a valorilor diferite ale fiecărui semn în raport cu s e sul general al scrierii.

Descoperir e avea o importanță covîrșitoare I Era vorba de niște dicționare, după toate aparențele, indispensabile începătorilor din acea epocă în care limba începea să se simplifice și să se mode r izeze, trecînd de la scrierea figurativă la scrierea silabică, apoi alfabe t că. Incetul cu încetul se descoperiră „ m nuale" întregi pentru începători și pentru elevii avansaț, apoi „dicționare", în care numele sumeriene figurau alături de echivalentele lor d i lmba semitică, în sfîrșit un soi de „Dicționar de arte și meserii", în c re numele obiectelor de uz curent figurau alături de traducerea lor în sumeriană (limbă care nu mai era întrebuințată d e ît de preoți și de oamenii de lege) și în limba semi t că.

Dar, oricare ar fi fost însemnătatea acestei descoperiri, era evident că, drept urmare a unor numeroase lacune de care sufereau documentele, ele nu puteau reprezenta decît simple puncte de reper. Doar un specialist cunoaște greutățile pe care savanții le-au avut de întimpinat, ocolișurile prin care au fost nevoiți să treacă înainte de a publica primele rezultate, înainte de a putea afi r a, în ciuda ambiguităților : sîntem în stare să ci t m pînă și cea mai compli c tă scriere cuneifo r ă.

În momentul cînd Rawlinson (dușmănit și ji g t ca orice pionier al oricărei științe mari) se hotărî să înceapă publicarea dovezilor în sp r jinul afirmațiilor

sale, Societatea de studi asiatce d Londa înteprinse o exerienţă inedită, al cărui exemplu poate f ra în t t în istor i ş t ţei.

Societatea t i s în acelaşi t p, în plc siglat, celor pa t as i ologi, c i mai celebri pe atunci, fără să-i pună la curent cu simultaneitatea acestei a ţun, un i por t nt text c neifo r , reen descoperit, cu rugăm i tea de a-l desc i a.

Cei patru savanţi erau englezi Rawlinson, Talbot, Hincks şi franczul O pert. Ei începură să lucreze în aclaşi t . Nic u ul dinte ei nu aeau c noştnţă de munca colegilor lui. Fiecare întebuinţă metod lui personaă. Trimieră înapoi textul, înt-un plc sigi l t O comi ie p r sar c de a ex a na traducerile. Exista în sfîrşit o dovadă stălucită despre ceea ce fusese pus l îndoială în mod pub l c: această scriere silabică, att de complicată, putea f cit t. Cele patru texte concordau în punctele lor esenţiale.

Această experienţă neobişnuită a t r at multă amărăciune în in i ile celor patu savanţ. Ei s-au s i ţt umiliţi de o asemenea metodă de c nt ol, pr i ită cu aplauze de public. Cu t ate acstea, în 1857, la L ndra a ap ă cartea ***O inscripţie a lui Teglat-Falasar, rege al Asiriei, tradusă de Rawlinson, Talbot, dr. Hincks*** ş ***Oppert.*** Ea repre z tă u d te cele ma stăluci t şi convingătoare dovez, care arată că, în ciu d tuturor greutăţlor, este posibil să se atingă, în perfect acord, un unic ţel ş ţ ic, mergînd pe drumuri deosebite.

Progresele continuară. La capătul a zece a i apăreau p r ele gramatci elementare ale l i bii asirene. Prin scriere, şti i ţa pă t nde în secre t le limbii. Astăzi, nenumăraţ savanţ ştu să citească textele cuneifo r e. Singurele dificultăţi care apar în c lea lor se datorează neclarităţii caracterelor, lacnelor exstente în texte, d i i c ltăţ pur exterioare, c ci timpul şi-a desăvîrşit opera şi, de trei mii de ani, vîntul şi ploaia, nsipul şi noroiul au acoperit tăbliţele de argilă, zidurile palatelor şi oraşe l antce.

22

PALATELE DE SUB COLINA NIMRUD

ÎN 1854, Palatul de Cristal din Hyde Pak, care adăostse cu tei ani mai înainte Expoziţia universală, a fost transferat de la Londra la Sydenham şi tansformat în muzeu.

Aici locuitorii di Europa occidentală au putut admira în voie, pentru prima dată, splendoarea şi măreţa metopolelor acoperte de ţărînă, pe cre Biblia le numeşte vzuine ale tutror vicior şi locur de perdiţe. Au fost recons t ite două imense săl din Asiria cea veche, o înteagă faţdă a unui palat totul laolaltă dind imaginea cutremurătoae a unei arhitcturi ce nu era c Boscută deţît prn legende, tadiţe, cărţle sacre, sau stăvech şi îndoie l ce poves t de c ătorie. La Syde n am au f st reconsttuite o să de ceremonii şi un apartament regal. Aici se puteau admira înaripaţii oameni-animale, imaginile lui Ghilgameş, cel cre sugruma leii, „eroul veşnc biruitor", „stăpînul pămînt lui". Pereţii erau zidiţi din cărămizi smălţuite şi colorate, nemaiîntîlnite nicăieri în art cons t cţei. Reliefurie înfăţişau scene dramatice de vînătoar şi de luptă, vechi de douăzeci şi şapte de secole, de pe vremea domniei marelui rege Assumasi r al.

Omul căruia i se datora acastă expoziţie se numea Austen Henry Layard.

în 1839, un biet drmeţ, avînd un singur însoţitor, se îndrepta p malul Tigrului spre Mosul. În anul în cre muzeul din Sydenham de zăluia publicului comorile pe care acest le săpase, „bietul drumeţ" devenise între tmp miistu adjunct la Ministerul englez al Afacerilor Exte r e.

VIAŢA lui Layard se aseamănă foarte mult cu cea a lui Botta şi a lui lawlinson. Aven t eri în stăfundul sufetului, dar oameni de valoare; totodată savanţi de prestanţă şi oameli de lume; dedcţ politici şi talentaţi în ara de a trata cu oamenii.

Layard se tăgea di tr-o familie franceză stabiită de lungă vreme în Anglia. Iată datele principale din viaţa lui: s-a născut la Paris, în 1817. Îşi petrece o parte din copilărie în Italia, împreună cu tatăl său. In 1833 se întoarce în An-

glia şi începe să studieze dreptul. În anul 1839 călătoreşte în Orient, apoi se opreşte la legaţia britanică din Constantinopol. În 1845 face primele săpături în Mesopotamia. În 1852 şi în 1861 a fost de două ori subsecretar de stat, în 1868 ministru al lucrărilor publice şi în 1869 ministru plenipotenţiar al Angliei la Madrid.

Chemarea care îl atrăgea spre Orient, către îndepărtatul Bagdad, către Damasc şi Persia, era de fapt un vis făurit în tinereţe. La 22 de ani lucra într-un birou mucegăit de avocatură din Londra, avînd în faţă o carieră bine definită, lipsită de orice neprevăzut, la sfîrşitul căreia nu-l putea aştepta altceva mai mult decît o perucă de magistrat. Se smulse însă din această viaţă monotonă şi porni să-şi realizeze visul.

Cariera lui s-a desfăşurat cu totul invers decît cea a lui Heinrich Schliemann. Amîndoi urmăreau un vis din copilărie. Schliemann pornise de la lectura lui Homer, Layard de la cea a culegerii *O mie şi una de nopţi*. Schliemann însă urmase mai întîi, cu disciplină şi perseverenţă, calea reuşitei sociale ; o dată milionar şi înzestrat cu relaţii în lumea întreagă, căută să-şi realizeze visul. Layard n-a ştiut să aştepte. Adolescent entuziast, plecă în ţara basmelor cu zîne, văzu mult mai multe lucruri decît sperase să vadă, cunoscu gloria şi se bucură de onoruri şi, în sfîrşit, urcă, treaptă cu treaptă, scara succesului.

Aceşti doi bărbaţi aveau totuşi un punct comun. În mansarda lui din Amsterdam, Schliemann se pregătea să-şi urmeze vocaţia studiind limbile străine. La fel, Layard învăţase în tinereţe tot ceea ce credea că-i va putea fi util în cursul călătoriei sale în ţara visurilor ; erau lucruri practice, care n-aveau nimic de-a face cu studiile sale de drept : de pildă, mînuirea busolei şi a sextantului, folosirea tuturor instrumentelor unui geograf, tratamentul bolilor tropicale, primele ajutoare în caz de accident, precum şi primele elemente ale limbii persane şi cîteva noţiuni privind ţara şi locuitorii din Iran şi din Irak.

În 1839 îşi părăsi felul obişnuit de viaţă şi întreprinse prima sa călătorie în Orient. Curînd dovedi un talent pe care nu-l posedau decît puţini dintre colegii săi : era nu numai un mare arheolog, ci şi un strălucit povestitor, un scriitor de bună calitate. Să-i lăsăm cuvîntul (citatul este uşor scurtat) :

„În toamna anului 1839 şi în iarna anului 1840, am străbătut Asia Mica şi Siria. Aveam un tovarăş, tot atît de setos de cunoaştere ca şi mine. Amîndoi dispreţuiam primejdiile. Călătoream singuri, călare. Armele noastre ne erau singura pavăză. Pe umerarul din spatele şeii era agăţată toată îmbrăcămintea noastră şi, cînd binevoitoarea ospitalitate a locuitorilor vreunui sat turcoman, sau ai vreunui cort arab nu ne scutea de această grijă, ne păzeam singuri caii. Astfel ne amestecam cu populaţia locală...

Îmi amintesc cu plăcere de acele zile fericite cînd părăseam în zori coliba modestă sau cortul ospitalier şi, după ce hoinăream încotro vedeam cu ochii, ne trezeam la apusul soarelui sub nişte ruine înnegrite de vreme, unde cîte un arab pripăşit îşi făcuse coliba, sau în vreun sat mizer, care purta un nume cunoscut...

Curînd am fost cuprins de o dorinţă nestăvilită să trec Eufratul şi să vizitez ţara pe care istoria şi tradiţia o arată a fi leagănul înţelepciunii Occidentului...

Majoritatea călătorilor doresc să treacă fluviul cel mare şi să exploreze ţinutul care, pe hartă, este despărţit de graniţa Siriei printr-o imensă pată albicioasă, ce se întinde de la Alep pînă la malul Tigrului... Nori groşi şi întunecoşi plutesc încă peste Asiria, Babilonia şi Caldeea. Aceste nume sînt legate de istoria tulbure a unor mari naţiuni şi a unor oraşe celebre...

La 18 mai am părăsit Alepul împreună cu tovarăşul meu. Călătoream tot fără călăuză, nici slujitor. La 10 aprilie ajunserăm la Mosul. Cît timp am stat în acest oraş, am vizitat colinele pietroase situate pe malul răsăritean al fluviului şi care au fost dintotdeauna considerate ca fiind ruinele cetăţii Ninive. Am cutreierat astfel deşertul şi am explorat impunătoarea colină Kalah Şergat, care se ridică pe malul Tigrului, la aproape cincizeci de mile depărtare de confluenţa lui cu Zab. În răstimpul acestei călătorii, am dormit în cătunul Hamum Ali, la marginea căruia se mai află vestigiile unui alt oraş antic. Din vîrful unei coline artificiale am desluşit o vastă cîmpie de care nu ne despărţea decît fluviul. Un şir de movile ridicate, dintre care una, de formă piramidală, le domina pe celelalte, tiveau această cîmpie în partea dinspre răsărit. Ceva mai departe de colină, abia se ghicea firul rîului Zab. Poziţia ei însă permitea să fie lesne identificată. Aceasta este piramida pe care o descrie Xenofon, în vecinătatea căreia cei Zece Mii îşi instalară tabăra..."

Ruinele erau aceleaşi pe care le văzuse generalul grec cu douăzeci şi două de secole mai devreme, tot ruine şi pe atunci, resturi ale unui mare oraş. Deşi Xenofon schimonosise numele cetăţii, pe care îl auzise rostit de o populaţie străină, numind locul acela Larissa, totuşi tradiţia despre originea acestui oraş s-a păstrat, întemeierea lui fiind atribuită lui Nimrud, nume pe care îl mai poartă şi astăzi ruinele primelor aşezări omeneşti de acolo.

Layard n-a avut posibilitatea să exploreze de îndată aceste movile bizare, cu un trecut plin de mistere, dar ele îl fascinau, se plimba în preajma lor întocmai ca avarul care dă tîrcoale unei casete încuiate.

În jurnalul său de călătorie revine mereu asupra lor: „O imensă masă informă, năpădită de ierburi, netrădînd nici urmă de mînă omenească. Ici colo vîntul şi ploile au săpat brazde verticale în pereţi." O pagină mai departe: „Călătorul care o priveşte nu poate defini forma acestei grămezi în dezordine." Compară peisajele şi ruinele pe care le văzuse în Siria cu imaginile de aici: „În locul capitelurilor şi frizelor bogat ornamentate, acoperite pe jumătate cu plante luxuriante, aici se ridică pe cîmpia arsă de soare grămezi întunecate şi informe de pămînt, asemenea unor coline."

În cele din urmă, cu toate că era obligat să plece curînd, n-a mai putut rezista curiozităţii. „O legendă circula printre arabi, după care nişte figuri stranii, de piatră neagră, ar fi zăcut încă sub ruine. Degeaba am săpat mare parte din zid, dînd laoparte bucăţi de pămînt şi de cărămizi care acopereau o suprafaţă întinsă pe malul drept al Tigrului, căutările noastre au fost însă zadarnice." Şi încheie: „Aceste imense mormane de pămînt asirian au făcut asupra mea o impresie mai puternică şi m-au îndemnat la meditaţie mai mult decît templul din Baalbek şi amfiteatrele din Ionia."

O co l ă îl atrăgea mai mult decît celelalte. Din pricina d i ensiunii ei, a întinderii, dar şi a numelui locului pe care se ridicau ru i ele, un nume pe care îl cunoştea, care i se părea că este legat direct de „leagănul seminţiei omeneşt" - c u scria el însuşi - de Nim r d, despre care vorbeşte Biblia.

In capitolul X din Geneză aflăm următoarea genealogie: Cuş, fiul lui Ham, al cărui tată, Noe, împreună cu cei trei fii, nevestele acestora şi toate animalele curate şi necurate, scăpase de Potop şi a zămislit din nou rasa omenească - l-a născut pe Nimrud.

> *„Acesta începu a fi puternic pe pămînt. El era vînător puternic înaintea lui Dumnezeu ; de aceea se zicea : Vănător puternic înaintea lui Dumnezeu ca Nimrud. Şi începutul împărăţiei lui fu Babel şi Erech şi Akkad şi Calne, în ţara Şinear. Şi ieşi din acea ţară în Asiria, şi zidi Ninive şi Rechobot-Ir şi Calach ; şi Resen între Ninive şi Calach. Această Ninive este cetate foarte mare.“*

CU TOATE acestea, Layard a făcut, de nevoie, calea întoarsă. Cheltuise banii destinaţi acestei călătorii. Se duse la Constantinopol, unde îl cunoscu pe minis t l rezdent englez, sir S t atford Can n g. Zi după zi, îi vorbi despre m steri o sele coline d i vecinătatea Mosulului. In t e t p, descoperirile făcute de Paul : mile Botta, lîngă K orsabad, făcuseră vîlvă. Descrierile înflăcărate, entuziasmul lui Layard nu rămaseră fără efect asupra ministrului. Şi, în t-o z - trecuseră cinci an , de la p r a călătorie a l u Layard, iar Bot t se afla în culmea succesului - sir S t atford Canning dădu tînărului şaizeci de lire englezeşti. Şaizeci de lire l Era foarte puţ i faţă de proiectu] lui Layard, alături de care nu însemnau nimic succesele l u Botta ce avusese o func ţ e oficială la Mosul şi se bucurase de ajuto r l g ve r ului francez.

L 8 noiembrie 1845, Layard cobora c r ul Tigrului pe o plută, ca să înceapă săpă t rile pe colina de la N i ud.

Dificultă ţ e băneş t nu erau singurele care îi puneau piedici. Avea să mai întîlnească încă multe altele. Cînd Layard debarcă, ţinutul se găsea în plină revoltă l

R GIUNEA situată în t e cele două f uv i era sub domina ţ e turcă. Un nou guve r ator f s e e n u it la Mosu. Se pare c e te o t ăsătură comună tuturor g v e atorilor (luc r ri i tere ante d e re ei ne p vestes vechii autori romani) să privească regunea pe care o a d i is t ează doar din punctul de vedere a prof t lui, iar locu tor i ca p nişte vaci de muls, sau ca pe nişte găini ciudate de la care aşteaptă să facă ouă de aur. Noul guve r ator aplica met o e a iat ce de stoar c re a b i r lor. D e ie r e ce ni s-au păs t at despre acest om p a să fie ex t ae din c e cu b a e, unde ar f putut deţine rolul p rsonajului „rău". Pnă şi f zi c l îl aju t : mic de sta t ră, chior, gras ca

un oriental, nu avea decît o ureche. Pentru desăvîrşirea tpului perfect de canale, obraul îi ea ciupit de vă at. Avea u glas terbil, geturi brtale, dar era veşnic neliniştt, ca şi cînd s-ar fi aşteptat la vreo capcană. Era un s a c inteligent, dott cu un umor c u plit. P r a măură pe care o luase cînd intae în fu n e a cnstat în pe r erea uui „ i pozit p dinţ" aura supuşilor săi, dinaintea căr ia pălesc toate „b i e pe sare" din Apus. Impozitul era destinat, pre t dea el, să-l despăgubeacă pen t deterorarea propriei sale danturi şi pentu extacţile la care era suus de c n fusese obligat să mănînce hrana infectă din această ţară.

Acest lucru însă nu fusese decît un preludiu agreabil în comparaţie cu ce avea să u r eze. Teoriza ppulaţa. Expeiţle lui de pedesire erau nişte adevărate razii. Storcea oraşele de bani şi je f ia satele.

Un p p r opr i at pr i t anie dă a eea cezare zvonurilor publice. Intr-o bună zi, la Mosul se răspîndi zonul că All a avusese o b u ă inspiraţe şi că pşa u r a să fie scos d i f e. Cîte v ore mai trzu, afă şi guverator. U r u p l n, care pare inspiat d t-o pvese i t ă din Renaştere. (In B o acio există o istorie as e ănătoare, dar imagnată înt-un c r gal a t.)

Pe cînd îşi făcea pl i barea ob i uită, guve r t r l se pefku că se s i te rău. Fu tan p r t în grabă la pal t Plrea lpsit de vlagă. Is t rs i e m a orilor oculari făcură înconjurul oraşulu, te z d s r a ţa mul ţ . A doua z, p r e palatului rămaseră închise. Şi, cînd începură să se audă bocetele monotone ale slujitorilor şi eunucilor, p o r l î i s t gă bucuria în voie : ,,Allah fie lă u at, paşa a murit !" O mulţime de o a eni, c u r i i de deli r l voioşiei, blestemînd tr a ul, se adună în faţa palatului. Dedată po r le se deschiseră. Paşa apă r . Mă r nt, ob e, repingător, cu o pang l că ce-i acopeea orbita goală, c obraul răvăşit, făcea c u plite s t bă t ri...

L un gest, soldaţ se năpustră asupra mul ţ î ietrite de groază. Pedeapsa fu barbară. Capetele cădeau cu n e iluita. S a i ul t i a ului avea şi un caracter mercantil. Ii jefui p toţi „rebelii" şi p toţ c i ale căror averi le rî v ea, sub pretextul că ar fi „p r pagat zvonuri ce atentau la autoitate".

Abia atunci ţnutul se răsculă, în sfîrşit. Triburie, care p ulau ste p le din preajma Mosulului, se re v ltară. Se revoltară în felul lo. F ind i cap a i l să se organizeze, răspunseră prin ja f ri la jafuri. D urile nu m erau sigure, că l to ia or i ărui străin era plină de riscuri. To c ai atunci d e arcă şi Layard cu i tenţa de a explora colina lui N i r .

DESTUL de curînd, Laya r află care era situaţa. L cteva ore dup so ire, înţelese e trebuia să păsteze secre t l a u ra proi etelor lu. Cu m ăă d e i o carabină de calib r m a şi o l s şi pvete c i voia să-l a-c lte că se ducea în vale ca să vneze p r i m i teţ.

C t e a zile mai trziu, în c re u cal şi pl e spre Nimr u . D mu ducea drept în c l ma apr o iat sat de t har b u l

Atunci se petecu un lucru de necrezut: chiar în aceeaşi seară cuceri inima lui Awad, şeful tribului care îşi instalase corturile lngă colina Nimrud. Ceva mai mult, înceînd în dimineaţa urătoare, avu la dispoziţie, pe o simbrie de nimic, şase indigeni gata să-l ajute să exploreze „burta muntelui". In seara aceleiaşi zile, intrînd în cortul său, tnrul de 28 de ai se zvîrcoli fără să închidă ochii toată noaptea. Mîieura să vadă dacă norocul nu-l părăsise. Mîine ? Poate peste cîteva luni... Botta n-a lucrat doar un an înteg degeaba ? De fapt, douăzei şi patu de ore mai trziu Layard va decoperi zidurile a două palate airiene.

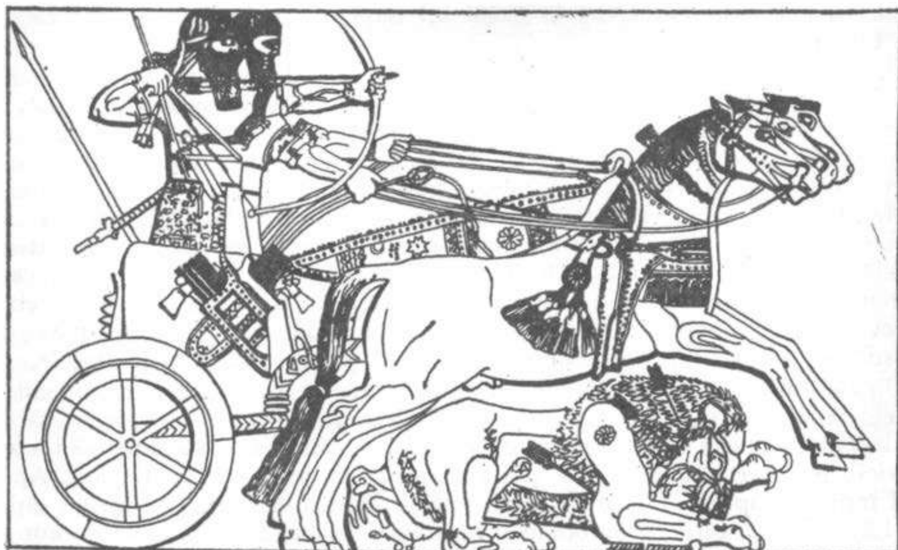
A doua zi, în zori, era pe colină. Urc , decoperi cărămizi acoperite cu inscripţii, în forăde peţ, însenate - pare-s - la un colţ. Awad, şeful beduinilor, îi atrase atenţa noului său prieten aupra unei plăci de alabast care ieşea din pămnt. Aceată descoperire deterină pe dată locul primelor săpături.

Şapte omeni începură să sape o tranşe în coast colinei. După cîteva ceasuri, găsiră mai multe plăci de piată, aşezate vertcal, alcătuind o decoraţie somptoasă c nu pute aparţine deot unui palat.

Layar împărţi e pa în două. Teînu-se c nu cumva să-i scp vreo decopre imortantă şi, pe de altă parte, spernd să scoată la luină zidur itacte (cele pe care le descopere pu ruure de foc), timise tei oameni să sape în altl pare. Siguanţa ituiţei se se aemăna cu a unui fîntnar. Int-adevăr, decoperi curnd un zd acoerit cu baoreliefur, searate înteele print-o friă cu inscripţ. At sese ughiul unui al doilea palat.

Ca să ne putem da seama ce reprezentau acste lucrri pe care Layard le scse din pămînt în cursul lunii noiebrie, să-l lăsăm pe el însuşi, să descie unul dinte pereţii împodobiţi cu baoreliefuri: „O scnă de luptă reprezentnd două care tae de cai în galop. In f e car şeeau tei luptători. Conducătorl lor era evdent un eunuc, deoarece nu avea barbă. El era îmbrăct pe de-a întegul înt-o arură cu solz. Pe cp purta un coif cu vîrf şi pdoab asemănătoare cu cle ale nor azor. In mina stgă ţea zdravăn arcul bine înts, în tmp ce ou dreapt tigea pînă după urece coara împreună cu o săgeată gata să ţşnească. Spada se aa în teacă, minerl ei find împoobit cu două figuri de lei. In alaşi c se mai afau un vzitu, care mîna c c hăţurle şi cu biciul, şi un scuter, cre îndepărta săgeţle duşmane cu ajutorl unui sct rotnd, c putea f de au bătt. A pvit cu uie elegaţa şi boglţ or etelor, desenul fdel şi delcat a mebrelor şi al muşilor - att la oameni, ct şi la a ale - ata grupării figurilor şi cea a cmpziţei în geneal."

Basoreliefuri de acest fel exist atăzi î orc muzeu di Europa şi din Americ. De cle mai multe or, viittorl a că o prive distată asupra lor, ca să plece api mi dep ae. Relie f e î ă merită să fie exainate îndeaproape. Ele dovedesc un puter c realism al conţutului (despre realismul stlului nu se pat vorbi dect de la o an u itl e p ă), înct ete de ajuns să pr v cu atţe cteazei de a ene nl e c sl lţele e t pr f-

Prinţi asirieni la vînătoare de lei.

zime viaţa fiecărui om, viaţa fiecăru rege din acele vremuri despre care Biblia ne istoriseşte lucruri atît de cumplite.

Astăzi, în e fotografiei, nen u ărate repr o u i dau posibili t tea pînă şi copiilor de şcoală să-şi fo r eze o idee despre aceste o p re. Atunci însă cnd Laya r ş e ea în mijlocul arabilor săi, a c perit de praful deşe r lui, numai Botta a v sese posibilitatea să trimită ceva asemănător la Paris. Descoperirile erau noi, cu totul noi şi emoţionante pent r cel care le s c tea din pămînt şi le ştergea de colbul veacurilor.

Intr-un mod aproape fulgerător Europa văzu cum se risipeşte întunecimea care plana d e upra M e o p tamiei : în 1843, la Bagdad, Rawlinson lucra la d e cifrarea inscripţiei de la Behistun ; în acelaşi an, Bo t a îşi înc e ea săpă t rile la Kuyundjik şi la Khorsabad, şi în 1845 Layard străpungea cohna de la Nimrud.

Putem spune astăzi, fără exagerare, că ştim mai multe luc r ri despre istoria As i iei şi a Babiloniei, d e pre măre ia şi d e ă erea cetăţilor Babilon şi N i ive, d e t ştia în t eaga antichitate „casică", d e ît ş t au to ţ istoricii g eci şi romani care au t ăit cu două mii de ani înaintea no a t ă.

Arabii, martori ai înc ntării lui Layard în faţa plăcilor acope r te cu zgîrieturi, în faţa figuri l r şi a căr ă izilor cr e tate, îl c nsiderau nebun. Dar, a t ta v e e cit plăt e, erau gata să-l slujească şi săpau cu sîrg. Nici unuia dintre pionierii arh e l o ei nu i - f o t dat v e o ată să-şi te r ine opera în linişte. Into t eauna cercetarea s-a însoţit cu aventura, şt i ţ cu primejdia, ata c e vi-

olene cu jertfa de sine. Nici în cazul lui Layard nu putea fi altfel: Layard era însă un om de talent.

Intr-o zi — dat fiind că lucrările înaintau văzînd cu ochii, orice speranțe, cît de mari, erau deci îngăduite și cea mai mică oprire însemna pentru Layard o pierdere de timp — Awad, călăuza și prietenul savantului, îl luă deoparte. Clipind din ochi cu subînțeles, răsucind înadins pe toate fețele o figurină care purta urme de aur, îi dădu a înțelege, vorbind pe ocolite și invocînd numele profetului la tot pasul, că știa prea bine ce căuta onorabilul străin. Îi ură mult noroc și să găsească tot aurul ascuns în colină (fără să lase nici o urmă de îndoială despre ceea ce urmărea în interesul său propriu), dar îl sfătui să lucreze extrem de prudent! acești muncitori nătărăi aveau limba prea lungă. Trebuia să evite ca nu cumva succesul lui Layard să ajungă la urechile pașei din Mosul. Și, ca să arate dimensiunile urechilor pașei, întinse larg brațele.

Un despot însă nu are numai o singură pereche de urechi mari, ci mii de urechi. Simțurile sale sînt mai ascuțite decît cele ale tuturor supușilor săi luați laolaltă. Fiindcă el este un fel de zeu al lor, căruia sînt bucuroși să-i aducă servicii. Nu trecu multă vreme și pașa începu să se ocupe de Layard. Apăru mai întîi un căpitan, însoțit de cîțiva ostași. Priviră de formă tranșeele săpate de Layard, sculpturile dezgropate și se arătară la curent cu urmele de aur găsite în anumite locuri. Ceremonios, căpitanul îi prezentă o hîrtie prin care i se interzicea continuarea săpăturilor.

Se poate imagina efectul pe care această interdicție îl avu asupra lui Layard, care, în fața amplorii primului său succes, se irita de orice pierdere de vreme. Sări în șa, plecă în galop spre Mosul și ceru pe loc o audiență la pașă. Pe care o obținu. Învăță să cunoască duplicitatea orientală. Pașa ridică mîinile într-un gest de implorare. Firește va face totul, absolut totul pentru a veni în ajutorul lui Layard, în ajutorul englezului pe care îl admira, a cărui patrie o respecta mai presus de orice și-i implora prietenia, azi, mîine, toată viața, pînă cînd Allah îl va chema lîngă el. Trebuia oare neapărat să continue săpăturile ? Lucrul era imposibil. Pe acel loc se afla un vechi cimitir musulman. Străinul era rugat să privească în jur, va vedea pietre funerare. În ochii oricărui adevărat credincios, Layard comitea un sacrilegiu. Și adevărații credincioși se vor ridica împotriva lui, chiar și împotriva pașei, care, în acest caz, nu va putea întinde o mînă protectoare asupra prietenului său!

Vizita era umilitoare. În plus, nu dăduse nici un rezultat. Seara, stînd în fața colibei sale, Layard se gîndea cu tristețe că toată munca lui era periclitată. După vizita făcută pașei, pornise imediat să verifice dacă despotul avea dreptate să pretindă că dealul adăpostea un cimitir musulman. Era adevărat! Cînd găsi prima piatră într-un loc îndepărtat, se întoarse din cale, abătut. Se culcă întrebîndu-se ce putea face. Dar, în loc să-și pună astfel de întrebări, ar fi trebuit să privească îndeaproape pietrele funerare încă în ajunul audienței și, în acea noapte, n-ar fi trebuit să se culce, fiindcă se lipsea de un spectacol care i-ar fi dat excelente argumente pentru întrevederea la pașă. Într-adevăr ar fi putut vedea un șir de siluete, care se îndreptau pe furiș și pe căi

o lite, spre colina de la N i r , fără să p ată însă înăbu i cite u susp i sau zg o otul unei piet r care c ea, rostogol i du-e. Silue t le soseau două cte două şi ple c u tot aşa. Treaba a durat pînă î zori. Erau oare n şte ho ţ, ca în Egipt ? Chi a dacă ar fi f o t aşa, c ar fi putut fura, deoar e nu exis t u a c lo decît sculpturi masive ?

Layard avea fără îndoială un fa r e ex t aord i a şi era un mare ma e t u în arta de a se purta cu oamenii. A doua zi, cînd se duse la faţa locului, îl întîlni pe căpitanul care îi înmînase ordinul de interzicere a săpă t ilor. In t ă în vorbă cu el şi, nu se poate spune altfel, îi cîş t gă i n . Căpitanul căpătă încr e ere în Layard. Ii dezvălui ac e tuia, sub jurămînt că va p ă t a secretul, că el şi o a enii lui munciseră din greu t p de două nopţi, din o r inul paşei, c să t ansporte pe c lină niş t pie t e de mo r înt din s tele învecinate.

,,Am prădat a tfel adev ă ate mo r inte de cr e incioşi adevăraţi, ca să fabricăm morminte false - pe care tu n-ai voie să le profanezi - pe por ţ unea din t e Zab şi Sel a ijah. Sînt e f r nţi de oboseală, şi noi şi caii, tot cărî n bl e t e atele astea de pie t e."

Ina i te ca Layard să se p tă folosi de această ş t re uluitoare - p care, cu c va mai multă aten ţ e, ar fi pu t t- afla de mai înainte - luc r r e luară o înto r ătură cu totul neaş t e t tă. Pu ţ nă vr e e după a c astă c nvorbire i-teresantă, Lay a d îl v i ită p pa ă în în c i oare. Soarta cea bună făcuse ca paşa să fie s c s din funcţie şi să dea s o ot e lă de f ptele sale. Il g ă i în t-o celulă în care pă t undea ploaia. ,,Ce creaturi infame l gemu paşa. P nă mai ieri o in i ăş t a î i să r t u picioarele. Astăz îmi a r că totul în cap l" Şi, ridic nd o hii în tavan: ,,Pînă şi plo a îmi c a e în cap l"

Căderea t ranului îi îng ă ui lui Layard să-şi c ntinue nes t ngherit lucră-r le. Intr-o d i ineaţă, lucrătorii c e săpau în ung h ul n r -est al colinei veniră la el în g o ă, pr a ă unei m agita ţ . Aruncau t r ăcoa p le în aer, ţ-pau şi dan s u. Excitaţia lor era un ciudat a e tec de bucurie şi de spaimă. „Grăbeşte-te, o, Bei l" s t igau ei. Dumnezeu este mare şi Mahomed e profe t l lui l L- a găsit pe N i r , N Î r d î uşi l L- a văzut cu och i no t i l" Speranţa îi grăbi paşii. Nu cre z nici o clipă ce s uneau indigenii, şi anume că d n săpătură ar fi ieşit chiar chipul lui Nimrud. Se gîndea însă la succesul lui Botta. Nu c va apăruse o statuie de animal cu c p de om, a emănătoare cu o le des c perite de Bo t a ?

Layard îi u r ă fără să mai stea p gînduri. Ajuns la faţa locului văzu un f a g ent din t-o statuie colosală. Reprezenta capul gig a tic, de alab a t , al un u leu înaripat... ,,Admirabil c nse r at. A1ea o expr e ie ca l ă şi mai e tu-oasă, chipul era sculptat c o fineţe şi c o .liber ate ar t s t că pe c re nu te aşteptai să le afli în t-o o p r ă i t t de veche."

Astăzi ş t că este p r a sta t e ma e a u eia din t e divinită ţ le a tale care, la asirieni, sim b lizau c le pa t p u cte cardinale: Marduk, tau r l în-ripat, Nebo, cu chip de om, Nerg a, leul înaripat, şi N i urta, vultu r l.

L yard era profund i presionat. Mai t u va s c ie: ,,Ferite de privi r e oamenilor t mp de do u ec şi c i ci de vea c , iată că a c apăreau din nou

în vechea lor măreție. Cît de mult se schimbase însă decorul din preajma lor! Luxul și civilizația unui popor puternic au fost înlocuite de mizeria și ignoranța cîtorva triburi pe jumătate barbare. Splendoarea templelor, bogăția marilor orașe au fost preschimbate în ruine și movile informe. Deasupra sălii vaste care le adăpostea, plugul și-a săpat brazdele și grîul și-a mlădiat spicele. Și Egiptul are monumente admirabile, dar acolo oamenii le-au putut admira timp de secole întregi, rămînînd veșnic o dovadă a puterii și gloriei trecute. Cele pe care le priveam abia apăruseră în sfîrșit ca să confirme vorbele profetului :

Iată, Asiria era ca cedrul Libanului,
cel cu crengi frumoase,
Cu pîlcuri adumbritoare și înalte ;
Pînă la vîrful său era tufos... [1]

Și, mai departe, aflăm sfîrșitul teribilei profeții :

Și el va tinde mîna lui către miazănoapte,
Și va pierde pe asirieni,
Și va preface Ninive într-o pustietate,
Seacă ca un deșert.
Și se vor odihni în mijlocul ei turme
De animale de tot felul ;
Chiar și pelicanul și ariciul vor locui pe capetele
stîlpilor săi :
În ferestre va răsuna urletul lor,
Pe praguri vor fi ruini ;
Căci tablele de cedru vor fi dezgolite.
Au aceasta este cetatea cea voioasă,
Care se ținea singură,
Care-și zicea în inima ei :
«Eu sunt, și afară de mine nici una !»
Cum s-a prefăcut în pustiu,
În culcuș fiarelor !
Oricine trece pe lîngă ea fluera,
Și scutură mînile. [2]

Profeția se împlinise cu secole în urmă. Și iată că Layard scotea la lumină vestigiile acestui trecut.

Știrea descoperirii, care îi înspăimîntase mai mult sau mai puțin pe toți indigenii, se răspîndi cu repeziciune. Din îndepărtări sau din preajmă, beduinii dădeau năvală, un șeic veni cu jumătate din tribul lui, toți arabii își descărcară flintele în aer. A fost o splendidă paradă de cavalerie în onoarea unei

[1] Ezechiel, XXXI, 3. — *N.T.*
[2] Sofonie, II, 13—15. — *N.T.*

lumi îngropate de veacuri. Se opreau călare la marginea gropii, aruncau o privire capulu colosal, albit de scugerea apelor cre îl roeau de mile n ridicau braţele spre cer şi aduceau laude lui Dumnezeu.

De-abia după lungi discuţii, şeicul s-a lăsat convins să coboare în groapă ca să vadă cu ochii lui că nu era vorba de nici o fantomă, de nici un duh rău şi de nici un zeu care ar putea ieşi de acolo. Coborînd în cele din urmă, s t gă de jos : ,,Acsta nu e lucru făcut de mina omului, ci de acei uriaşi despre cre profetul - pacea fie cu el l - spue că erau mai mari dect cei mai înalţi curmali. Aceştia sînt idolii pe care Noe - pacea fie cu el l - i-a blestemat înainte de potop."

In ciuda sărbătorii generale, unul dintre arabi, care zărise primul capul eno r , fugise cuprins de spaimă, aruncînd uneltele, şi alergase într-un suflet pînă la Mosul, răspîndind în piaţă ştirea senzaţională că marele Nimrud ieşise din mormînt.

Cadiul interveni. Inte r gă f ga r l. Ce se găsise acolo ? Oasele. scheletul lui N i ud ? Sau doar u simplu por t et, făcut de mina omului ? Se sfă t i cu muf t ul. Acesta preferă să privească lucrurile d i punct de vedere teologic şi încercă să stabilească dacă Nimrud trebuia considerat ca un om pios, sau ca un cîine necredincios.

Guve r atorul, care luase locul despotului, rosti o judecată demnă de Solomon. Ii recomandă lui Layard să se poarte faţă de „resturi" cu cel mai mare respect şi să în t erupă prov i oriu săpă t r i e.

Nu era pen t prima dată cînd Layard se i bea de interzicerea lucrărilor lui. Ceru o audienţă şi izbu t să-l convingă pe paşă că săpăturile lui nu puteau răni c nimic sen t men t le bunilor musuhnani. 1n sfîrşit, un firman al sultanului din Constan t nopol veni să-l elibereze definitv de ingerinţele autori- t ţ or locale şi de sc r pulele religioase ale arabilor.

Statuile ieşeau din pămînt unele după altele. S-au descoperit nu mai puţin decît t eisprezece pere c de tauri şi de lei înaripaţi. Astăzi noi ş t m că pala- t l scos la l u i ă de Layard, î partea de nord-vest a colinei de la Nim r d, şi a că r i des c perire l-a fă c t mai c lebru decît fusese Botta, era cel al lui Assum a i a a Ii-lea (8 9 î.e.n., după Weidner), care a s t ămutat reş e ţ regaă de l A u l K . Ca şi prede c sor i şi u aşii săi, a t ăit în sp i tul lui Nim r d, c re, du p Bib l e, ,,era v î ător pute r c înaintea l u D u nezeu". In a c t palat, Layard găsi basorelie f ri c scene de vînătoare, f g ri de an i ale, o p re rea l ste care inspirară generaţ i întregi de a r ş t europeni. Vănătoarea e a o pa ţ a de toate zilele a nobililor as i ieni. T o te fres c le, toate pi c ur i e, toate i scrip ţ le dovedesc acest luc r . Ei aveau par c ri de a n ae, ,,parad i u ", îna i ta ş ale grădinilor noas t e zoologi c , şi î t e ţ e a îu r e e r a ţ lei şi gazele. Organizau vînători cu hăitaşi şi cu plasa, sport care nu s m pra c c în z lele noastre.

Cea mai mare gri ă a lui L yad era să găsească m o a l tatea de a t te la Lonma o p reche de c l o i î n paţ. In a c l an, re c lta f u slabă. Se

putea aştepta ca unele hoarde de tîlhari să dea trcoale cpitalei. Cu toate că Layard avea mulţ prieteni, i se păr mai c inte să grăbească transportul.

Astfel, într-o zi, pe podul dărăpănat din Mosul, o mulţime de arabi şi de caldeni tîrau şi împigeau un car gre, uria, pe care o pereche de bivoli puternici abia îl puteau trage. Layard pusese să fie constuit în grabă acest monst, la Mosul. Pentu priul transport alesese u taur şi un leu, două dinte exemplarele cele mai bine 'păstat şi în acelaşi timp cele mai mici, pntu că lucrl părea d e l de riscant, cu mijloacele reduse de care dispunea.

Pent a desprinde un taur din mor anul de resturi î care era afudat, a fost nevoie să se sape, pomind de la locl unde se afla pînă la poalele colinei, o galerie lungă de teizeci de metri, lată de cici meti şi adîncă de şapte metri. 1n timp ce p Layrd îl chinuia neră barea, arabii onsiderau lucul ca o sărbătoare populară. Contar felahor, cre îşi ur aeră regii de fncţi cu manifestări şi cîntri de doliu atunci cînd Brgsch i-a condus pe Nil pînă la Cairo, beduiii nu vedeau în aceasta decît u pretext pentu a scoate ţpete de bucurie. In mijlocl entziasmului genera, colosul a fost ridicat şi rosto•golit pe trunciuri de copaci.

După acest pri suces, cînd Layard, călare, luă drumul de întoarcere, şeicl Abd er-Rahman se ofer să-l însoţească. Layard a notat cvitele p care i le-a spus, pline de admiraţie naivă, o parte din ele figuînd la începutul acstui capitol. Astfel îi vorbi şeicul: ,,0, minune a min u or l Desigur, nu există <ecit un singur Dumnezeu şi Mahomed este profetul lui l 1n numele Atotputerniclui, o, bei, sune-mi ce vrei să fci cu pietele acestea ? Să dai atîte pugi cu aur petru astfel de lucruri ! Este oare cu putnţă, aşa Cm spui, ca poporul tău să înveţe înţelepciunea de la ele, sau aşa cm pretinde vnerailul cadiu, că ele vor fi aşezate în palatl reginei care se închină idol or împrenă cu toţi necredincioşii ? Căci, dacă este vorba de Inţelepciue, acste figuri nu vă vor învăţa să faceţi cuţite ma bune, foarfece şi alte ustensie, pent că englezi îşi manifestă înţelepiunea în confecţionarea acestor obiecte. Insă Dumnezeu este mare l Iată, nişte pietre care stau îngropate în acest lo de pe vremea cuvioslui Noe, odihnească-se în pace l Sau poate că erau în pămînt încă înainte de Potop l

Trăiesc în această ţară de ani de zile. Tatăl meu şi tatăl tatălui meu şi-au înfipt aici corturile înaintea me... De douăsprezece veacri, credicioşi adevăraţ - lăudat fie Domnul, doar ei singuri cunosc adevărat Inţelepciune - au locuit în acastă ţară şi nici unul dintre ei n-a auzit vorbindu-se de vr e palat subpămîntean, nici ei, nici cei care au trăit înaitea lor. Şi iată că, dintr-o ţară în care nu ajungi decît după o călătorie de mai multe zie soseşte un străin, merge drept la ţintă, ia un băţ şi tage ici o linie, dicolo alta. Aici, spune el, se află palatul, şi aici, zice el, se află portalul - şi ne arată un loc pste cre c toţii am păşit de cînd sîntem, fără nici o bănuial.

Miune a minuilor l

Asemenea lucrri le-ai învăţat din că, pdn mage sau de la profeţii ti ? Vorbşte, o, bei l Dezvăluie-mi secretu l ţel e uil"

NOAPTEA se lăsă p ste c lina de la N i rud. Se mai auzeau încă gălăgia şi s t gătele, sărbătoarea c n t ua în s u ete de ţ mbal, în cîntece şi dansuri. Alb şi nemişcat, imensul taur îna r pat contempla o lume nouă.

TRANSPORTAREA pînă la fluviu a avut loc a doua zi. Bivolii care t ebuiau să t agă această povară imensă nu puteau face f ţă sarcinii. Layard ceru ajutoare. Şeicul îi pro c ră oameni şi funii. Layard şi şeicul mergeau călare în f r n-tea cortegiului. Veneau apoi cîntăreţii din flaut şi tobe, care dansau şi făceau mare larmă.

,,U r a a p i c r l, t as de trei sute de oameni s t igînd c t îi ţ i ea gura, stimulaţi de supraveghetori şi de jandarmi. Femeile care susţ i eau ardoarea arabi or p r ţpetele lor s t idente, î c eiau c rtegiul. Călăre ţ lui Abd er-Ra h învăluiau, aripile grupului, galopau înainte şi înapoi şi schiţau simulacre de lup t ."

Dar toate obstacolele nu f seseră încă depăşite. Carul se împo h oli de două ori. Layard urmărea, neliniş t t, îmbarcarea pe plută. Basoreliefurile mult mai uşoare pe care le t isese în pa t ie îi dăduseră mai puţină bătaie de cap. De la Mosul merseseră l Bagdad, apoi la Bassora, în Golful Persic, unde îmbarcarea lor pe c răb i , efectuată cu ajuto r l tu t or mijloacelor tehni c , repre z ntase partea cea mai uşoară. Dată fiind gr e tat e colosa l a animalelor înaripate, Lay a d a vrut să evite transbordarea la Bagdad, c re urma să se facă în afara con t olului său.

M a in a ii din Mosul, c e în viaţa lor nu c lătoriseră pînă la Bassora, refuzară categoric să se supună acestei exigenţe. Numai datorită unei în t mplări fericite - în t lnirea cu un mar i ar din Bagdad, ameninţat să fie închis pentru datorii - Layard a p t t duce la b u sfîrşit proiectul său, dind şi o mare sumă de bani, şi a evitat accidentul in t mplat lui Botta cînd îşi pierduse sta-t ile în Ti g .

As t el, zeii gigan ţ şi monş t ii înaripaţi plecară în călătorie, după u p pas de optsprezece vea c ri. Ei străbătură, pe o plută, o mie de k ome t i în josul Ti g lui. Parcurseră încă douăze c de mii de kilom e i, t aversară d uă oceane, înconjurară Africa (C a alul Suez a fost s t ăpuns abia î 1859) şi ajunser l în s f rşit la Londra, unde Bri t sh Museum le oferi un nou adăpost.

INAINTE de a înc h ia provizoriu săpăturile, Layard se pare c a f i cut o ul t ă inspec ţ e a lo c rilor, îna r at c un ca r et de note. Iată des c ierea finală din cartea sa, care deveni în curînd c lebră, ***Niniveh and its remains :***

.,Ne urcăm pe c lina a r ficială, nici o piatră nu apare la suprafaţa solului ; nu vedem înaintea no a t ă decît o platformă net e ă, a c p rită pe alocuri de lanu r dese de orz. Cit vezi c ochii p ă întul este galben şi uscat, lipsit de vegetaţie, doar d i loc în loc cite o tufă de vetrice. I c-colo se zăresc mici muşuroaie negre, din cen t ul cărora se ridică o subţira t c coloană de fum.

Sînt corturile arabilor. In jurul lor se învîrt cîteva femei bătrîne cu înfăţişare mizeră. Poate că pe culmea dealului se va urca vreo fată tînără, cu mers liniştit şi portul graţios, purtînd un urcior de apă pe umăr sau o legătură de surcele pe creştet.

Pe coamele colinei, şiruri întregi de personaje sălbatice, cu păr hirsut şi trupul acoperit doar de o cămaşă uşoară, largă şi scurtă, parcă ies din adîncuri, unii ţopăind ca nişte paiaţe, alergnd cu toţi încoace şi încolo ca nebunii. Fiecare poartă cu el un coş şi, de îndată ce ajunge la movila de resturi, goleşte coşul într-un nor de praf. Apoi pleacă în pas alergător, ţipînd şi dansînd necontenit, şi ridicînd coşul deasupra capului. Apoi dispare din nou în adîncuri, tot atît de repede cum a apărut. Sînt muncitorii care curăţă ruinele.

Să coborîm acum în galeria principală, pe o scară săpată grosolan în pămînt. La vreo douăzei de picioare * adîncime ne afăm deodată înte doi lei înaripaţ, cu cap de om, care formează un portl. In labirintul subpămîntean domneşte agitţia şi dezordinea. Arabii aleargă în toate direcţle; unii dintre ei poartă coşuri pline cu pămînt, alţii aduc urcioare cu apă tovarăşilor lor. In veşmintele lor vărgate, caldeenii, avînd pe cap stanii bonete conice, lovesc cu trnăcopul pe pămîntul tare şi, la fiece lovitură, se ridică un nor des de praf fin. Dinspre o colină îndepărtată ajung din cîd în cînd sunetele sălbatice ale melodiilor kurde şi, de îndtă ce lucrătorii aabi le aud, încep cu toţi să scoată strigătul lor de război, apoi se apucă din nou de teabă, cu forţe sporite.

Trecem printe lei şi ajungem la rinele săl mari. De o pae şi de alta se ridică gigantce statui înaripate, purtnd în mîii simboluri misterioase. La stnga, un alt portal, flancat de asemenea de lei înaripaţi. Unul dinte ei a căzut de-a cur ezişul intării şi abia dacă afăm loc să ne stecurăm pe dedesubt. De cealaltă parte a portalului se înalţă o figură înaripată şi două plăci împodobite cu basoreliefri; sînt însă înt-att de vătămate, inct cu greu se poate ghici subiectul reprezentat.

Mai departe nu se mai află nici urmă de ziduri, deşi săpătura şanţului a fost împinsă mult înainte. Cealaltă parte a sălii a dispărt şi ea; nu vedem dect un zid mare de pămînt. Privind mai de aproape afăm resturi de zidărie, făcută odinioară cu cărămizi de lut nears, care, de lungă vreme, au luat aceeaşi culoare ca şi pămîntul di prejurul lor.

Plăcile de alabastu, care zăceau la păînt, au fost ridicate. Pătndem într-un labirit de basoreliefri mici, reprezentnd care, călăreţ, bătălii şi asedii. Poate că lucrătorii ridică pentru prima dată această placă şi ne întebăm c curiozitate ce obicei necunoscut, care ceremonie religioasă ne va dezălui aceată sculptră.

După ce facem cîteva sute de paşi, prte restrile împrăştate ale unei vechi cultr, ajunge în faţa unei por stăjmte de doi uriaşi tau înaripaţ, sclptaţi în piată galbenă de calcar. Unul ete încă întreg, dar celălalt, prăbu-

* **Picior : unitate anglo-saxonă de măsurare a lungimilor, echivalînd cu 304,7 mm. În cazul de faţă, aproximativ 7 m. — *N. T.***

ş i du-se, s-a sfă r mat ; capul m a e, cu t ăsături omeneşti, zace la picioarele noas t e.

Mergem mai depa r e. Vedem altă figură înaripată, ţinînd în mînă o floa e de pia t ă pe care o în t nde taurul u înaripat. In apropiere găs i opt basore- l efuri frumoase. P r n t e ele este o scenă r e rezen t ndu-1 pe rege la v nă t are de lei şi de tauri sălba t ci, i a alta, asediul unei cetă ţ cu «berbecul» de luptă. Aj u gem acum la capă t l săl i şi vedem un relief frumos, îngrijit lucrat, care înfă ţ şează doi regi, înso ţ ţ de figuri înaripate, s t nd în faţa emblemei celei m a mari zeită ţ . In t e ei se află arborele sfînt. In faţa acestei sculpturi se gă- seşte platfo r a de pia t ă pe care, în t purile vechi, se afla probabil t onul suveranului asi r a . A ci îşi pr i ea, poate, oaspe ţ sau prizonierii. In partea stingă e x stă o a pa t a ieşire, încadrată de doi lei. Trecem prin ea şi ajungem la marg i ea unei r pe adînci. Ruinele măreţe se ridică mult deasupra no a t ă, că t e nord. Figuri de pr i onieri, care poartă obiecte aduse ca t but - cercei, brăţări şi ma i uţe - se văd pe zidurile din apropierea acestei rîpi şi, foarte aproape de marginea ei, se înalţă doi tauri uriaşi şi două figuri înaripate, cu o înăl ţ e de paisprezece picioare.

Pen t u că ru i ele sînt mărginite în această parte de ripă, trebuie să ne în- toarcem la taurii galbeni. După ce trecem de ei, in t ă într-un apart a ent înconjurat de f guri cu ca p te de v lturi. In t -un capăt se află o uşă păzită de doi preo ţ - sau de două zeită ţ - iar la mijloc un alt portal, alătu r de care stau doi tauri înaripa ţ . In orice direcţie ne-am îndrepta, ne t ez i în mijlocul unui labir i t de încăperi şi fără o bună cunoaştere a locului ne-am putea rătăci.

C u , în general, resturile sînt adunate în mijlocul încăperilor, ans a blul săpăturilor apare ca o mulţ i e de galerii înguste, tivite pe o parte de plăci de alabas t u, l i itate în cealaltă parte de un zid înalt de pămînt, în care se poate vedea, ici-colo, ieşind pe jumătate din pămînt, cite un vas spart sau cite o cărămidă smălţuită în culori s t ălucitoare. Ne preumblăm în galerie timp de un ceas sau două, fără a ne putea sătura să contemplăm sculpturile stran i şi nenumăratele inscrip ţ care ne înconjură. Aici vedem regi, însoţiţi de preo ţ i şi eunucii lor, d i colo şiruri nesfîrşite de figuri înaripate - purtînd fructe de p i şi embleme re l gioase - adîncite în adorarea arborelui mis t c.

Alte in t ări, fl a cate tot de perechi de lei şi de tauri, duc înspre alte încă- pe r. In fiecare d i t e ele ne aşteaptă alte p r cini de curiozitate şi de u m i e. Obosi ţ , ieş i în s f **rş**it din palatul acoperit, printr-o galerie opusă celei pe unde am in t at şi ne aflăm din nou pe podişul sterp."

Foarte uluit, Layard adaugă : ,,In van căutăm din ochi urmele ruinelor splen d de pe care le- a vă z t a d eaori. Ne v e să credem că am visat sau că ni s-a poves t t un basm oriental. Cei care, mai tîrziu, vor trece p r n aceste locu r , cînd iarba va creşte din nou pe deasupra ruinelor palatelor asiriene, mă vor bănui că a fost pradă u ei v u ."

23

GEORGE SMITH CAUTĂ UN AC ÎN CARUL CU FÎN

COLINA de la Nim r d îi de z ălu i e lui Layard comori de o nebănuită bogăţe, a l t ri de care păleau desc o e r e lui Bo t a făcute la Khorsabad. Fără îndoială că, după asemenea suc c se, savan t l va ş t să se ferească de a-şi ris c reputa ţ a. încercînd o experien ţ inu t ă, c a e, după toate probab i ită ţ le, era sor t tă eş e ului.

To t şi, p r n t e numeroasele terenuri de s i pă t ri, presărate cu ciob u de vase, Layard alese colina Ku y ndj i , c u de Bot t săpase în van un an întreg la capă t l că r ia f nevoit să ab a done z to t l.

Această hotărîre, a cărei absurditate nu este deot aparentă, d e ons t e a că Layard era, mai de g abă d e t un cerce tor f e cit, un om călăuzit de o stea bună. Ea arată că, din lucrările pre c dente, învăţase să se folosească de cele mai mici indicii p care le desco p rea la suprafaţa solului. Se în t pl l şi cu el c ea ce s-a în t plat cu Schli e ann, cînd a c l miliona şi fost negustor a desco p rit Troia şi cînd a înfipt lopata drept în Po a a Leilor din Mi c ne l Toată lumea cr e se că acest prim succes fusese datorat în t plării şi că nu era p sib i să se re p te.

In to a na anului 1 8 9, Laya r începu săpăturile la Kuyundj i , pe celălalt mal a Tigrului, în faţa Mosulului, şi desco p ri unul din t e cele mai mari palate din N i ive.

El săpă în deal un puţ vertical şi găsi, la v eo ş a me t i a încime, un s t at de căr ă i. Po r ind de la acest punct, t a s în toate d ec ţ ile nişte ga l ri o r ontale. Găsi o sală, o p artă s t ăjuită de tau r înar pa ţ : după pa t s lptămîni, degajase nouă încă p ri, c reprezen t u apa r entele lui Sennaşerib (70 4 81 î.e.n.), unul dintre cei m i pute r ici şi mai sîngeroşi din t e suveranii im p riului asiri a .

Rînd pe r nd apăreau inscrip ţ i, picturi, bas<reliefuri, sculp t ri, ziduri splendide de cărămidă smălţuită, mozai c r, i crip ţ i în alb p fond de culoarea p r elei, un tot s t aniu de culo r reci şi s u bre, p r n t e c a e domina negrul, gabenul şi albas t ul în c is. Basoreliefurile şi s c pturile, pl i e de viaţă şi de

expresie, depăşeau cu mult, prn grija lor faţă de detliul realist, pe cele găsite în colina de la Nimrd.

De la Kuyundji prov e splendidul relief - probabil tot din tpul lui Assurbaipal - reprezentnd o leoacă lovită de moare. Rănită de o săgeat îniptă în coloana vertebrală, cu parte d urăa tpului par a tă, trînd-o moale pe pămînt, ea îşi întnde pieptul şi îşi înalţă caul încă o dată, înt-un ult urlet puteric. Acest relief, de o mare vigoare artstcă, dovedind o magistală putere de pă tndere, poate sta alătri de cele mai bune opere din istoria artei europne, tecute şi prezente.

Ninive, cetatea de groază - dar şi oraş gradios şi magnic, pe care Bibla îl laudă, oraş rînd pe rîn îndurerat şi blestеat - nu mai era cunoscută acum doar din cuvitele profeţlor. Iat că, sub hîrleţul lui Laya, cetatea ieea încetul c încetul din pă înt.

Nin, marea zeiţă mesopotamiană, a dăruit numele său oraşulu ale cărui ori-gi se pierd în vemurile străvechi. Hamurabi, legislatorl, vorbeşte încă în 1930 î.e.n. despre templul zeiţei Iştar, în jul căruia se în t ea oraşul. Da era încă un oraş provincial, în tmp ce Assur şi Klu erau reşednţe regale.

Re f nd să stea în Assur, unde domnise tatăl său, Sennaerib făcu din Niive capitala unui imperiu care cuprindea înteaga Babionie, pînă în Siria şi Paletna, şi se întndea la răsărit pînă la munţ lociţi de ppoare slIbatc şi neînfrînte.

Sub domnia lui Assurbanial, Ninive cunoscu o prioaă de splendoare; este oraşul „unde neguţătorii sînt mai numeroi decît stelele de pe cer", este un cent politc şi economic, este şi un foar al ş tţelor ş artelor: înt-un cuvînt, Roma din tmpul cezarilor. Dar, chiar sub domnia fiului său, Sin-şar-işkun, care ocupă tonul timp de şapte ani, Cyaare, regele mezilor, în fruntea unei ar ate la care se alăturaă t p perane şi babiloneene, asedie oraşul, îl cucri, rase zidurile şi palatele, lăsînd în ura lui doar unmo r n de r u e.

Aceasta se petecea în anul 612 î.e.n.; ceea c înseamnă că Ninve nu fuses reş e nţă regală decît nouăzeci de ani. Ce s-a întmplat deci în aceşt nouăeci de ani pentru ca faima oraşului să se peretuez tmp de douăzeci şi cinci de veacuri, pentr ca el să rămînă simbolul măreţei şi în aclaşi t p al puter celei mai de temut, pentu ca numele său să fie sinonim cu ci v ţa rafinată, cu gloria şi ruia, cu crma, cu sacilegiul şi dreapta p e a s ?

Astăzi cunoaştem răspunsul la toate aceste întebări. Datortă săpăturilor şi iterpretării cuneifor elor cunoaştem îndeajuns viaţa celor doi regi, Sennaşerib şi Assurbaipal, ca să putem a a urătoarele:

Niive s-a ipus în memor oaenilor pri jaf, traie, împilarea celor slabi, războaie şi atoităţ de tot felul, pr t-o sere de reg sîngeraşi, care nu s menţ eau la putere deît pri teroare, d te cae pre puţni s-au stins de moae naturală şi al căror desptsm se înteţea din z în z.

Sennaerib a fost prmul „Cez" p juătate nebun c e a domt pete o mare capitală antcă, aşa cum, mult mai trzu, Nero a fost pri ul care a dom-

nt aupra Romei. Ninive este Roma asiriană, ora colosal, unic, oraş cu palate grandioae, cu pieţe imense, cu stăzi lagi ; ora al minunilor şi al marilor rea l te h ice ; oraş guve r at de o clasă res t nsă, căreia prea pu ţ îi păsa dac dob î dea puterea prin rasă, obîrşie, ttluri de nobleţe, bogăţie, violenţă, sau pr i t-o rafinată combinaţie a toate acestea ; oraş lo uit de o masă anonimă şi şteasă de paria, condamnaţi la veşnică trudă, sclavi în ciuda lozincilor abile care le dăruia iluzia liberăţii.

Iată ce era Ninive.

Din depărtări se zăreau zidurile strălucitoare ce se oglindeau în apele Tigrului. Era î conjurată de un zid protector şi de un alt l cu metereze, care, pare-se, „a nca luc i i ce-i îngrozea pe duşmani". Zidul se ridca pe o fundaţie de bl o uri de piată. Avea o grosime de patuzeci de căr ă izi şi o înălţme de o sută (adică, respectiv, zece metri şi douăzeci şi patu de meti). Cincisprezece porţ îl stăpungeau pe toată lungimea lui. De jur împreju r l zidului se afla şanţul cetă ţ , lat de 42 de me t , iar la „Poarta Grădinii" exista un pod de piată, constuit în boltă, însemnînd la acea vreme o m i une a tehnicii.

In ca r erul apusen se ridica palatul, somp t oasa locuinţă a lui Sennaşerib „cel flfră seamăn". El poruncise să se dărîme vechile clădiri care-i stnjeneau planurile, ca şi Augustus atunci cînd tansfo r ă Bo r a de cărămidă într-o Romă de ma r ură, ca şi Hitler cînd îşi trasă „aele" de-a curmezişul capitalei sale.

Se n aşerib, în furia lui constructvă, nu se dădea îndărăt de la nici o nebunie.

In ju r l zeului Assur, în cetatea Assur, s-au săpat în stîncă, pe o suprafaţă de 16 000 meti pătaţi, nişte găuri unite între ele prin canale subterane, apoi s-a aco p rit această lucrare cu pămînt. Suveranul dorea să aibă o grăd i ă l

Se n aşerib îşi inaugură domnia corectîndu-şi aborele genealogic. 11 renegă pe tatăl său, Sargon, şi pretinse că se tage din regii dinaintea Potopului, din s e izei, ca Atabba şi Ghilgameş. Ac astă tendinţă are de asemenea paralele istorice, de loc întmplătoare: împăraţi romani se sfinţeau ei singuri zei şi ordonau să li se ridice statui în toate provincile. Iar primii dictatori europeni d i epoca noastă pre t deau şi ei că sînt zei atunci cînd se socoteau infailibili. luc r con f mat, într-un mod foarte transparent, pe străzile oraşelor lor de poporul care, e drept, murmurase la început, dar în cele din urmă se arăta gata să-i slujească.

„Sennaşerb era, în toate privinţele, o natură excepţională, un om extem de înzestat, pasionat pentru sporturi, arte şi ştinţe şi, mai ales, pentru tehnică. Toate aceste calităţi erau însă întunecate de caracterul său încăpăţinat şi aprig, care, fără să ia în seamă posibilităţle de a duce la bun sfrşit un proiect, mergea dret la ţintă. Iată de ce a fost de-a dreptl opusul unui mare om de stat." (Meissner).

Domnia lui a însemnat război. Năvăli asupra Babilonului, luptă împotriva arameenilor şi kasiţor, în 701 împotiva oraşelor Tir, Sidon, Ascalon şi Ekron, şi împotiva lui Hezechia, regele din Iuda, al c r i sfătuitor era profetl Isaia.

Se lăuda că cucerise în Iudeea pat r zeci şi şase de cetăţi î tărite şi puzderie de sate. In faţa le r s a u u î să, suferi o grea î gere. Isaia profe ţ :

Nu va intra în cetatea aceasta,
Nici va săgeta în ea săgeata,
Nici va sta înaintea ei cu scutul,
Nici va ridica val asupra ei...
Atunci a ieşit îngerul Domnului şi ucise în tabăra asirienilor o sută optzeci şi cinci de mii ; şi cînd locuitorii s-au sculat dimineaţa, iată, toţi zăceau corpuri moarte. [1]

Ciuma (astăzi însă ş t m că malaria tropicală) se abătuse asupra armatei sale.

Senn a erib conduse „preumblări m i itare" pînă în Armenia. Avu mai multe cer t ri cu Babilonul, care se revolta împo t va despo t smului guve r ato r lui său. In f r ntea unei flote, înaintă pînă la Golful Persic. Solda ţ săi „se năpus t ă asupra ţ ă ca un val de lăcuste". Nu conteneşte să-şi povestească isprăvile de a r e în termeni care izvorăsc d i pură fantezie. Istoris i ile sale se a ănă cu discursurile dictatorilor mode r i, ce nu se îndoiesc nici o clipă de încrederea pe care o i sp i ă poporului.

Poate fi o consolare pent r noi să aflăm că un arheolog m o em a găsit în r inele Babilonului o tăb l ţă de argilă pe care sta gravată această cugetare lapidară : ,,Priveşte în ju r - ţ, vei vedea că to ţ o a enii sînt nişte imbecili" ?

In a ul 689, Sennaşe r b puse vîrf exceselor sale cînd se hotărî să radă de pe suprafaţa pămîntului Babilonul, din nou răsculat. Toţi locuitorii fură extermina ţ, casele dărîmate, templul Esagg i a şi t ul lui fură a r ncate în canalul Araktu, în sfîrşit oraşul fu i undat şi s t ăzile, pieţele şi casele făcute una cu p ă întul. Furia t anului era fără marg i i. Nu se mulţ u m că dis t usese oraşul. Puse să se încarce în corăbii pămîntul din Bab i on, care fu t ansportat la Tilnmn, unde a fost răspîndit în cele patru zări.

După aceea se pare că şi-a aflat o oarecare linişte să se ocupe şi de problemele inte r e. Ca să-i facă pe plac favoritei sale, N i ua, îl proclamă pe cel mai t năr dintre f săi, Assarhaddon, moştenitor prezum t v. Uzînd de toate mijloacele, obligă oracolul divin să-i aprobe alegerea. Convocă un fel de dietă, d i care făceau parte fra ţ i mai mari ai lui Assarhaddon, func ţ onari a i eni, precum şi reprezentanţi ai maselor populare. Le ce r acordul. Ei s t g a ă ,,Da". Insă, la sfîrşitul anului 681, f a ţ i mai mari, cr e ncioşi t adiţiei, îşi surp r seră tatăl pe cînd se ruga zeului său în templul d i N i ve şi îl uc i eră. Aşa sfîrşi Sennaşe r b.

Iată deci un capitol de istorie sîngeroasă, scoasă la lum i ă de Layard. Un a t capitol a fost de z ăl u t pr i descoperirea bib l otecii, în două încăperi, vădit adău g te palatului lui Sennaşe r b.

Te r enul nu este n ci l psit de s e s, n ci exagerat în raport cu ceea c înse a nă el astă z. Colec ţ a desco p rită de Laya r c pr i ea t eizeci de m i de volume l Era o bibliotecă de tăbliţe.

[1] **Profetul Isaia, XXXVII, 33, 36. — *N. T.***

Assurbanpal (66 8 26 î.e.n.), care fu adus pe tron de bunica sa Nikua, fosta favo rtă a lui Sennaşerib, era un om cu to t l opus acestuia. Inscripţile ce ne-au rămas de la el sînt adesea tot att de pompoase ca şi cele ale predecesorului său, dar ele exaltă virtuţle paşnic şi dov e esc o înclinare înspre viaţa liniştită şi plăcută.

Nu tebuie să d e ucem din aceasta că n-ar fi făcut războaie. Fraţii săi (p r t e care un mare preot al zeului Lunii, avea un nume remarcabil prin l u g ea lui : Assur-e t l-şame-irtsi t-ba l tsu) şi mai cu seamă, Şamaş-şum-u kn, so r t să fie regele Babilonului, îi dădură mult de furcă. Z robi rega t l el a i-ţilor, cuce r B a ilonul recons t uit de pr e eceso r l său şi, departe de a-l pustii c u făcuse Sennaşerib, se arătă îndurător. (In t pul acestui asediu, care dură doi ani, în Babilon înflo r comerţul „la negru", această fo r ă economică pe care apusul - c 250 de ani mai t r iu - a considerat-o ca fiind o formă mode r ă de zdruncinare economică, apărută pen t u prima dată după cele două războaie mondiale. Sîntem info r aţ că trei „sieli" de cer e le - adică două kilograme şi j u ătate - costau un „sekel" de argint, deci 8,4 grame. Pen t u aceşt b a i, în tmpuri normale, s-ar fi putut pr i i de şaizec de ori mai mult.)

Un poet îl laudă pe Assurbanipal spunînd lucruri pe care nu i le-ar fi putut inspira Senn a erib:

Se odihneau armele duşmanilor răzvrătiţi ;
Vizitii deshămau caii de la carele de luptă ;
Suliţele ascuţite şedeau în linişte,
Arcurile nu mai erau încordate.
Cei violenţi ce se luau la trîntă
cu vrăjmaşii lor erau potoliţi.
În case şi în oraş
nimeni nu lua cu forţa bunul vecinului său.
În toată ţara
nimeni nu făcea rău altuia.
Cine călătorea singur
mergea pe drumuri sigure unde îl îndemna inima.
Nici un tîlhar nu vărsa sînge,
nici o crimă nu se întîmpla.
Pacea domnea în ţară.
Cele patru zări ale lumii
erau limpezi ca uleiul cel curat.

Biblioteca, creată pen t u uzul său personal, îi făcu numele celeb r pe vecie. Descope r ea acestor tăbliţe a m a cat ul t ul mare succes arheologic al lui Lay a d dinaintea întoarce r sale în Anglia, unde avea să-şi înceapă cariera po l t că.

Biblioteca reprezen t cheia în t egii c lturi as i o-babiloneene.

Ea era clasată sistematic. Regele cumpărase o parte din tăbliţe de la nişte persoane par t culare, dar majo r tatea volumelor sînt c6pii făcute din ordinul

său în toate ţările adunate sub sceptrul lui. Assurbanipal îl trimise pe Şadanu - unul din te slujitorii săi - la Bab ion, dindu-i u r ătoarele instrucţiuni scrise: ,, In ziua în care primeşti scrisoarea mea, ia-l pe Şuma, pe fratele lui Bel-etr, pe Apia şi pe artiştii din Borsi p a pe cae îi c u oşti, şi adună toate t bl ţele care se află în casele lor şi cele din templul Ezida." Sc r s o rea se termină astfel: ,,Caută şi adu-m tăbliţe preţioase ae căror copii nu mai există în Asi ra. Am scris mai-marelui Templului şi pr i arului din Borsippa că tu, Şa- d a u, vei păs t a tăbliţele în depozitele tale şi nimeni să nu tăinuiască v eo t bl ţă sau vreun text ri t al care ar interesa palatul, căutaţi-le, luaţi-le şi trimite ţ-le aici."

Pen t el lucrau savanţi şi un întreg „grup de ca l grafi". Intemeie astfel o bibliotecă, care cuprindea s u a ş t nţei din epoca sa, ş t nţă foarte îmbibată de magie şi de cr e inţe oculte. Iată de c un mare număr de lucrări sînt t atate de descîntece, de g cit şi de rituri. Mai existau şi multe cărţi de m e icină, mult in f uenţate de magie, pr e m şi lu c ări de fil o ofie, de as t on o ie, de mat e atică şi de f lologie (la Kuyundjik, Layard găsi manuale şcolare care uşura cu m u t citirea caracterelor cuneifo r e aparţinînd celei de-a treia catego r).

In sfîrşit, existau liste regale, cronici, note politice întocmite la palat şi chiar l tera t ră poe t că, legende e i c , cînturi şi imnuri.

Prin t e aceste texte s-au găsit f agmente din cea mai importantă o p ră l terară din an t chitatea mesopot a i a ă, pr i a epopee mare din istorie, legenda lui Chilg a eş cel minunat şi de temut - o treime om şi restul de natură di v nă l

Nu Layard a fost descoperito r l acestor tăbliţe, ci un om care, cu puţ i t mp m a înainte, fusese eliberat datorită unei e x iţii militare dintr-o penibilă în- t e niţare de doi ani în Abisinia. Dacă Layard ar fi descoperit şi aceste tăbliţe, a fi încărcat prea mult balanţa gloriei sale. Fiindcă epopeea lui Chilgameş nu prezintă interes doar din punct de v e ere l terar. Ea este o pove tire ce aruncă o lumină surprinzător de vie asupra celui mai înd e ărtat trecut al omeni r . O poveste pe care cop i o învăţau în şco l fără să ştie - pînă la descope r rea de la Kuyundjik - de unde îşi trage originea.

HORMUZD RASSAM era un colaborator al lui Layard. Cînd aces t din u r ă se consacră ca r erei poli t ce, Rass a îi luă l o l la British Museum.

Rassam era caldeean creş t nat. Se născuse în 1826 la Mosul, pe Tig r . In 1847 îşi începu stud i e la O x o r . In 18 5 era inte r retul minis t ului englez cu reşedinţa la Aden şi, în vîrstă de numai t eizeci de ani, ataşat la ambasadă. In 1864 fu trimis în misiune pe lingă regele Theodor al Abis i iei. Acest t ran negru îl aruncă în închisoare. Ho r uzd Rassam petrecu doi ani în temniţele ab i iniene înainte de a fi eliberat de expedi ţ a lui Napier. Puţină v eme după aceea îşi începu lucrările la Ninive.

Rassam repurtă două succese aproape tot atît de însemnate ca şi Layard, dar, ca să poată atinge acelaşi grad de celebritate, îi lipseau două lucruri : norocul de a fi cel dintîi şi de a profita astfel de publicitatea iscată în jurul noilor descoperiri ; în al doilea rnd, talentul minunat cu care diplomatul nos tu şi vito r l om de lume îşi prezenta lucrările, a t t publicului cit şi savanţ lor, în t -un s t totodată colorat şi original.

Cum a f ştut Layard să exploateze descope r ea unui templu (cu o lung i e de c i cizeci de me t i şi o lăţme de treizeci de me t i) în colina de la N i ud, care fusese săpată mai înainte în toate direcţiile ! Cum ar fi ş tut să redea revolta muncitorilor pe care Rassam a reprimat-o cu mină de fier tocmai cînd găsise, la paisprezece kilome t i spre nord de Nimrud, în apropiere de Balawat, nu numai un templu al lui Assur-nasirpal, ci şi vestigiile unui oraş în terase şi, printre multe altele, o poartă de bronz cu două batante de peste şapte me t i înălţime, pr i a dovadă despre existenţa uşilor în palatele mesopotamiene. Cu ce modestie seducătoare, cu ce nu a ţe savant cal c late a fi descris Layard descoperirea epopeii lui Ghilgameş, chiar dacă n-ar fi putut, ca şi Ho n uzd Rassam, să-i recunoască de îndată însemnătatea.

A fost nevoie de t ecerea multor ani pînă s-a ajuns la înţelegerea acestei opere, ce u r a să deschidă imense perspec t ve. Astăzi, toate istoriile literaturii pomenesc despre ea încă de la p r mele pag i i. Autorii m o e r i o folosesc însi după plac, citează zece rinduri pe care le judecă din punct de v e ere literar, trimit ci t torul la sursele epope i şi nu se preocupă de loc de conţinutul operei, care ne permite să desluşim orig i ea rasei omeneşti. Omul care a ajuns să găsească aceste izvoare scrise muri pa t u ani după ce îşi terminase opera şi fără îndoială, numai din pricina numelui său b a al, i toria arheologiei nu i-a consacrat, cu totul pe ne d ept, decît cîteva note superficiale.

Acest o se n u ea George Smi t . Era tot un „ a ator" de arheologie, un gravor de bilete de bancă, născut la 26 martie 1840 la Chelsea, lîngă Londra, un autodidact care, se a a, în cămă r ţa sa, se cu f nda cu rîvnă în s t dierea p r- melor broşuri de asiriologie. La douăzeci şi şase de ani scrisese cîteva articole scurte d e pre anumite caractere cuneiforme, încă nelămurite. Aceste ar t cole atraseră atenţia savanţilor. Cîţiva an mai tîrziu, era asistent la secţia egipto-asiriană de la British Museum. Cînd, în 1876, se s t nge din viaţă, la vîrsta de tre i eci şi şase de ani, pub l case peste două s rezece cărţi şi numele lui era legat de unele descoperiri impo r nte.

1n 1872, fostul gravor de bilete de b n c se apleca asupra tăbliţelor, pe c re Ho r uzd Rass a le t sese muzeului, şi încer c să le desci f eze.

Nimeni nu ş t a, în acea v eme, că existase o litera t ră asirio-babilon e ă demnă de a figura prin t e marile opere din toate vremurile. Dar nu valoarea acestei literaturi îl a t ăsese pe Smi t , fiindcă el nu era în fond decît un savant de talent şi fără îndoială prea pu ţ n sensibil fa ţ de a r . De îndată ce îşi începuse lectura, fusese captivat de poves t rea în s i e, mai mult decît de forma

ei. Cu cit înainta în lucru, cu atît se pasiona de anumite elemente care ocupau un loc neînsemnat, spre sfîrşitul operei...

George Smi t u r ărise faptele marelui Gh i gameş. Citise povestea lui E n du, omul pădurilor, pe care slujnica unui preot îl adusese la oraş ca să-l î n îngă pe Ghilgameş cel îngîmfat. Dar lupta celor doi eroi n-a avut un sfîrşit ho t rîtor. Ghilgameş şi E n du făcură un pact de amici ţ e şi săvîrş i ă împreună fapte s t ălucite, îl uciseră pe H u baba, fioros u stăpîn al pădu r de cedri, şi merseră a t t de depa r e încît ajunseră să-i în f unte pe zei, insul t nd-o grosolan pe zeiţa Iştar, care îi dăruise lui Ghilgameş dragostea ei.

Descifrînd cu greutate, Smith află mai departe cum Enkidu muri de o cumplită boală, cum G h lg a eş îl plînse şi, spre a nu împărtăşi aceeaşi soartă, po r i în căutarea nemuririi. Se duse să-l caute pe Ut-napiştim, părintele omenir i, care scăpase, împreună cu familia lui, de cumplita pedeapsă pe care zeii o abătuseră asupra oamenilor şi care căpătase nemurirea.

Ut-napiş t , s t ă oşul, îi istorisi lui Ghilg a eş cum scăpase prin minune de la moarte. Smi t con t nuă înfrigurat lectura. Dar chiar în clipa în care, cuprins de emoţie, cr e ea că este pe punctul de a face o descoperire, în t l n în text lacune din ce în ce mai importante şi fu obligat să admită că cele mai esen ţ ale capitole, care cupr i deau sfîrşitul mar i e opei, istorisirea lui Ut-napiştim, nu erau decît nişte fragmente.

Cu toate acestea, George Smi t era obsedat de ceea ce ci t se în epopeea lui Ghilgameş. Nu putu să tacă. Anglia, foarte legată de Biblie, se scandaliză. Iată însă un frumos exemplu despre libertatea de opinie într-o ţară democrată : un mare cotidian, ,,Daily Telegraph", veni în ajutorul lui George Smi t publicînd că ţine suma de o mie de guinee la dispo z ţia celui care va aduce de la Ku y ndj i sfîrşitul epopeii lui Ghilgameş.

Ideea era îndrăzneaţă.

To t şi, George Smi t , asistent la Bri t sh Museum, primi tîrgul.

I se cerea, nici mai mult nici mai puţin decît să străbată miile de kilometri care despărţeau Londra de Mesopotamia şi, o dată ajuns acolo, să caute în t -un mo r an de sfărîmături care - dată fiind întinderea lui - abia dacă fusese atins de săpături, cîteva tăbliţe de argilă bine determinate. A îndeplini o asemenea sarcină echivala cu a pescui într-un lac un anumit purice de apă, sau a căuta vestitul ac în carul cu fin.

George Smi t pomi în aventură.

Atunci, o dată mai mult, se pe t ecu un miracol, aşa cum s-a mai întîmplat uneori în istoria săpăturilor arheologice. Smi t găsi părţile care lipseau din epopeea lui Ghilgameş I

Aduse cu el 384 de tăbliţe, cuprinzînd între altele u r area p vestirii despre Ut-napiş t m, care îl pasiona. Era istorisirea Potopului. Nu a unui cataclism, aşa cum se află aproape în toate mitologiile primitive ale popoarelor, ci a Pot o ului propriu-zis, cel despre care Biblia va vorbi mult mai tîrziu. Ut-napiş t m era de fapt Noe l Iată şi textul despre care este vorba (Ea, zeul ele-

menţei, îi arătase în vis protejatului său, Ut-napiş t , pedeapsa pe care o puneau la cale zeii ; şi Ut-napiştim construi o a r ă):

Am luat cu mine tot ce aveam, am îmbarcat în arcă
tot rodul muncii mele ; familia mea şi toate rudele,
animalele de pe cîmpii, vitele din păşuni, muncitorii pricepuţi,
i-am adus pe toţi înăuntru.
M-am urcat în arcă şi am zăvorît uşa...
Cînd străluciră zorile zilei următoare,
un nor negru creştea departe, în zare...
Deodată, lumina zilei se prefăcu în noapte,
frate cu frate nu se mai vede,
poporul din ceruri nu se mai recunoaşte.
Zeii erau cuprinşi de teama potopului,
fugiră şi se refugiară în cerul lui Anu,
zeii se cuibăriră, cum fac cîinii, pe lîngă pereţi, şi stătură nemişcaţi...
Vreme de şase zile şi şase nopţi
se umflară valurile şi furtuna, uraganul se năpusti asupra pămîntului.
Cînd se ivi cea de-a şaptea zi, furtuna se potoli,
furtuna care se dezlănţuise ca o hoardă de războinici ;
valurile se alinară, vîntul încetă, talazul nu se mai sumeţi.
Privii apele, mugetul lor tăcuse,
toţi oamenii preschimbaţi în noroi !
Mîlul atingea acoperişul caselor !...
Căutai cu ochii pămîntul, în zarea mării,
departe, foarte departe, apăru o insulă.
Barca pluti pînă la muntele Nissir,
pe muntele Nissir se împotmoli şi rămase de parcă şi-ar fi lăsat ancora...

Cînd se ivi cea de-a şaptea zi,
trimisei un porumbel, îi dădui drumul,
el îşi luă zborul şi se întoarse, porumbelul meu,
se întoarse fiindcă nu ştia unde să se aşeze.
Trimisei o rîndunică, o lăsai liberă,
ea îşi luă zborul şi se întoarse, rîndunica mea,
se întoarse fiindcă nu ştia unde să se aşeze.
Trimisei un corb, îl lăsai liber,
îşi luă zborul corbul, văzu că oglinda apelor scădea ;
mănîncă, zboară de ici-colo, croncăne şi nu se mai întoarce.

Nu mai era nici o îndoială că se găsis fo r a pr i itvă a legendei bibl c. Nu numai faptele, în ansamblul lor, aveau o asem ă are izbitoare, dar existau

amănunte care reapar în Biblie, de pildă porumbelul şi corbul de pe arca lui N o .

Acest text despre epoca lui Ghilgameş punea o problemă zguduitoare pen-t r epoca mode r ă: însemna că adevă r l Bibliei nu era cel mai v e hi adevăr ?

O dată mai mult săpăturile îngăduiră un salt peste cîteva secole. D a iată că se deschideau noi perspective : povestea lui Ut-napiştim nu era o confi r are a Bib l ei prin t -o legendă mai veche ? Nu se considerase pînă atunci drept legendă tot ceea ce Biblia povestea despre acel ţinut a t t de str a iu şi de bogat ? Şi nu se descoperise că toate legendele conţ i eau un sîmbure de adevăr ?

De ac u încolo povestea Potopului nu va mai fi deci o s i plă legendă ?

Dacă se adopta această ipoteză, atunci cit de adînc în trecut va coborî istoria Mesopotamiei ?

Zidul de nepă t uns, în s atele că r ia istoria se pierdea în întunecime, putea foarte bine, de acum înainte, să nu mai fie decît o perdea care se va ridica în cu r nd, dezvăluind o scenă încă şi mai v e he.

Cî ţ va ani după descoperirea lui George Smi t , din nou un francez şi tot un agent consular, pe nume De Sarzec, dezgropă în j u l anului 1880, în apropiere de Tel10, în Babilonia, o figurină modelată cu o artă ale cărei urme nu se a au n i ăieri în Mesopot a ia. Desigur, ea se asemăna cu unele opere cu-n o cute ; ceva mai arhai c totuşi, mai monumentală, era produsul unei a te primi t ve, d i copilăria omenirii - şi cu mult anterioară civilizaţiei egiptene c a e, pe a t ci, era considerată ca fiind cea mai veche.

Descoperirea acestei a tice forme de civilizaţie a unui popor antedeluvian este rezultatul unei ipoteze foarte îndrăzneţe concepute de anumi ţ savanţi şi admirabil c nfirmată de descoperirea în t mplătoare a lui De Sa r e .

Acest capitol con t uă însă pînă în anii douăzeci din secolul nos t u. Poate însă că abia în zilele noas t e a ajuns la p u ctul lui culminant, deoarece t ei expedi ţ i au plecat în 1949 înspre muntele Ararat - în s e olul trecut o a e-menea acţiune ar fi fost considerată ca o absurditate şi o nebunie - cu intenţia foarte serioasă de a regăsi, după indica ţ ile unui ţăran turc, ves t g i e arcei lui N o .

Inainte de aceasta însă, la începu t l secolului, un ge r a începu să dezgroape Babilonul.

24

KOLDEWEY
ÎN BĂTAIA GLOANŢELOR

IN 1878, Francis H. Bacon, arhitect d i Boston, în vîrs t de douăzeci şi doi de ani, pornea împreună cu prietenul său Clarke să viziteze Grecia şi Turcia. Clarke lucra la o istorie a a hitecturii dorice, pe care Bacon dorea să o ilus t eze. In afara unei subven ţ a emice, pr i tă din partea societă ţ arhitec ţ or din Boston, aveau fiecare cite cinci sute de dolari, reprezentînd economi i e lor p rsonale, agonisite cu t r dă.

„In t p ce na v g a spre Anglia, scrie mai t rziu Bacon, socot i ăm cît ne va costa călătoria şi descoperirăm că nu aveam destui bani ca să o efectuăm pe calea obişnuită. Iată de ce ne-am hotărît să cumpărăm în Anglia o barcă, în care să putem locui, să t aversăm Canalul Mînecii, să urcăm cursul Rinului, să cobo r m pe Dunăre pînă la Marea Neagră şi Constantinopol, să trecem Dardanelele şi, o dată ajunşi în arhipelag, să v i ităm aşezările Greciei antice. Şi-aşa am şi făcut."

Trei ani mai tîrziu, aceşti îndrăzneţi arheologi făceau o a doua călătorie, întovărăşiţi fiind de această dată de o echipă mai numeroasă, cu gîndul să înceapă săpături la Asos, pe coasta meridională a Troadei. Echipa era formată din savanţi, însă cu toţii erau tineri şi, deci, plini de voie bună.

,,La 4 aprilie 1881, scrie Bacon, după îndelungate per t actări, am cumpărat, dind opt lire sterline, o barcă asemenea celor folosite în portul Smirna, am ataşat-o în spatele vaporului, şi, lăsînd în u r a noas t ă pe chei o gloată avidă de bacşişuri, ne-am îndreptat pînzele înspre Mitilene." Dar au fost opriţi de t amontana. ,,Aştep t nd ca vîntul să se potolească, ne-am curăţat şi lustruit corabia, ne-am certat pe tema numelui cu care s-o botezăm şi, cum nu ajungeam să ne punem de acord în t e «Arion», «Sapho», sau alt nume clasic, am numit-o «Meci t a» adică «brînză proaspătă» !"

La 1 ap r e 1882, li se alătură un alt t năr al cărui caracter se acorda perfect cu cel al veselilor tovarăşi. Era germanul Robert Koldewey. Douăzeci de an mai t rziu u r a să se numere printre cei mai mari arheologi.

Avea pe atunci douăzeci şi şapte de ani. La 27 aprilie 1882, Bacon scria despre acesta: ,,Koldewey este omul de care te ataşezi tot mai mult cu cît

îl cunoşti ma bine ; este exact omul care ne trebuia, lui Clarke şi mie l" Este prima caracterizare despre Koldewey, făcută de un coleg de specialitate. O prezentăm aici pentu că a fost scrisă de pana unui om, care a călătorit pe o bacă pînă în Mediterana, care şi-a botezat această barcă „brnză proaspătă" şi care a fost totuşi un om de ş tnţă. Cu aceasta putem să-i părăsim pe Clarke şi Bacon, findcă pe lista marilor arheologi ei stau mult în urma omului pe cae l-au primit prieteneşt să ia parte la expediţia lor.

ROBERT KOLDEWEY s-a născut în 1855, la Blankenburg, în Germania. A studiat _e rînd arhitectura, arheologia şi istoria artei, la Berlin, Minchen şi Viena. Înante de a împlii teizeci de an, făcuse săpătur la Asos şi în insula Lesbos. In 1887, a săpat la Sorgu şi la El-hibba, în Babilonia, apoi în S i a, în Italia de jos şi în Sicila, şi din nou în Siria în 1894.

Inte patruzeci şi pa t zeci şi trei de ani a fost profesor la şcoala de arhitec t ă din Gorlitz (peroadă prea puţin plăcută pentu el), apoi, în 1898, la pa t zeci şi tei de ani, a început săpăturile la Babilon.

Koldewey era un om ieşit din comun. In comparaţie cu colegii săi, era un savant foarte original. Dragostea lui faţă de arheologie, subiect arid dacă este judecat după publicaţle ştinţice, nu l-a împiedicat să se intereeze îndeaproape de ţrile şi de oameni pe care îi întîlnea în cale, să aprecieze farmecul anumtor împrejurăr şi miile de incidente ale veţii de toate zilele, sau să maifeste un umor nestăvilit în orice ocazie. De la el ne-au răma poezii plne de haz. Nu n u ai ca student, dar nci ca renumit profesor de cicizeci şi şase de ani nu se sfieşte să publice un asemenea catren de Anul nou :

Negre-s drumurile sorţii
Şi nesigur viitorul.
De-aceea, înainte de culcare,
O duşcă de coniac e-o desfătare.

Stlul nepăsător, pripit, săltăreţ al nenumăratelor scrsori i-a ata neîncrederea şi dspreţul universitarilor, iubitori de lucrri serioase.

„Din ţaa oprei şi a tenorilor" scrie: ,,Este cert că aici toţi au voce şi că un om care are dificultăţi să atingă un do acut este considerat un infirm." In rîndurile u r ătoare analizează foarte serios orientarea templelor din secolul al V-lea î.e.n., apoi face o descriere amuzantă a jandarmilor italeni... ,,Cînd îi vezi trecînd, îmbrăcaţi în hainele lor galonate şi cu tricomul pe cap, i-ai putea lua drept nişte a iali călare : în felul acesta se pl i bă, plini de ifose, pe şoselele pusti, şi tot astfel menţin ordinea."

Templul Himerei îi inspiă u r ătoarea scrisoare : ,,Ce a ajuns puternica Himera l... Jos, foarte aproape de linia ferată, se ridică ruinele prăpădite care au mai rămas din acel templu splendid, ale cări coloane zac într-un grajd modem. Aţi citit foarte bine: înt-un grajd - vacile îşi freacă trupurile de caeluri şi purtarea lor este o isultă la a esa măreţiei antce. Singurul lucru

care ne rămîne de făcut este să regretăm această stare de lucruri, să ne înduioşăm de soarta templului şi să i vidiem vacile. Ce n-ar da un arh e log germ a să poată pe t e o noapte în t-un templu antic l"

La 2 octombrie 1897, Robert Koldewey îi mă r ris e te unui prieten, punîndu-1 să jure că va păs t a secre t l, inten ţ a lui de a face o clHătorie în Babilonia. Lucrurile în c p să se amine. To t şi, la 2 august 1898, scrie aceleiaşi p rsoane, după o în t evedere cu Richard Schone, directo r l general al muzeelor ber l eze: ,,Babilonul va fi dezgropat l l", cu două semne de exclamaţ e. ,, A început să înto c esc i s t cţunile priv i d expediţia, c lculată p un an de zile. A c r t în raportul meu o sumă de 500 O de mărci p n t Bab i on - cinci ani de luc r - adică 140 O de mărci pent r primul an." Şi, la 21 septembrie adaugă: ,,Ca director al săpă t rilor, primesc 600 de mărci pe lună... Sînt nebun de bucurie..., dacă, acum şaispr e e e ani, cineva mi-ar fi spus cl1 eu voi fi acela care va întreprinde săpături în Babilon, des i ur că l-aş fi considerat nebun."

După cum s-a vă z t mai t r z u a f st omul cel mai ind i at. La treizeci şi opt de ani s c a: ,,Un glas lăun t ic îmi spune mereu: Koldewey, acum trebuie să fac a ta şi asta, r e tul e te i diferent." Ce e c a şi făcut c nd îi şuierau pe lingă ur e hi glo a ţele ho ţ lor din de ş rt (pe c re nici nu-i băga în se a ă), cînd a des c perit grădinile Semiramidei şi cînd a dezgropat Etemenanki - tu r ul Babei !

„In Asiria şi în Babilonia, arh e logii englezi au săpat aproape totdeau n puţuri şi galerii, d i t e care u ele pot fi vi z tate, deşi c greu se poate pă t de în ele. In ce mă p r veşte, a î c put prin a t age cîteva focuri de a r ă înăun t l lor, ca să alung bu f iţele şi hienele care adesea nu ştiau, în panica c le -uprindea, dacă t ebuie sau nu să ne s f şie."

Scrisorile lui Koldewey sînt pline de asemenea observaţii. Notele acestea sînt me n te, ca şi cele p care le- a citat mai în a te, să dea o p r vire de ansamblu miilor de pi e i c pe care le a e de în t mpinat un cer c tător în de--ursul muncii sale. Lucrarea ş ţ fică, rod a unei munci îndelungate, care a fost publicată cu rostul de a se adresa s van ţ lor, a e un alt stil. In ea nu este vorba despre lupta împotriva c l ei, a b lilor şi a o b selii, despre pros t a i-digenilor, neînţelegerea autorităţilor locale, poli ţ a co r ptă, daunele produse de derb e ei, lipsa de supunere a muncito r or.

Toate a c stea fac parte din c r e p ndenţa lui Joldewey. Conducînd săpătu-r le de la Assur, scrie : ,,La 25 septembrie, era z ua plă ţ or, izbutisem să adunăm nouăzeci de lucrători. Dar, după c îşi în c sară simbria, douăzeci şi opt din t e ei îşi părăsiră luc r l - sub pretextul că nu erau plăt ţi îndeajuns şi că tot săpînd mereu îşi făcuseră bătături - pretinzînd un spor de salariu. I- a lăsat să plece şi le-am spus că îmi convenea de m i une dat fiind că nu pute a in nici un caz să mă bizui pe ei ; fără îndoială că se aşteptau la alt c va. Unii reveniră a doua zi şi voiră să-şi reia lucrul ; eu însă le-am spus că t eaba nu putea con t nua aşa. Nu în c rcam să-i reţin pe cei care voiau să plece ; dar, o

dată plecaţi, nu-i mai reprimeam. De aceea l-au rugat pe şeicul Homadi să inte r ină în fav o rea lor. Acesta mi-a spus că o a enii lui n-aveau pic de minte, lucru cu care m-am arătat de acord. In cele d i urmă, i- a făgăduit să-i reprimesc pe lucrători lunea u r ătoare. S-au întors deci astăzi şi, cum locuiesc pe c lălalt mal al Tigrului, l-au t aversat pe burdufurile lor de piele de oaie, pe cae le poa r ă pretu t ndeni cu ei, aşa cum locuitorii d n Hamburg îşi poartă umbrela."

Koldewey vor b şte adesea despre drumurile prea pu ţ n sigure, despre bandiţ i arabi din t ibul ş a erilor, despre ezi z i kurzi. Era cu neputnţă să se p a t pro c a rogojini, z ăr, lămpi, p n t că şefii caravanelor pretindeau pre ţ ri nemăsurat de mari, din pricina riscului. Oamenii săi trebuiau să fie însoţ ţi de o excortă înarmată. El însă nu-şi pierde umorul. ,,Alaltăieri nişte b n- s hri au venit să ne c ară, în te r eni violen ţ, oile p care le-am fi furat noi. Ieri, ai noştri şi-au luat revanşa. 1n fruntea unui grup de vreo două sute de o a eni înarmaţi cu puşti, şeicii noştri, Mohammed, Abut şi Mis'el, împreună c două z i de călăre ţ, plecară înspre Şerşera. Acolo, ca de obicei, a avut loc o î căi e a e sîngeroasă, în u a căreia ben-s a r i au pierdut u mort şi o puşcă. D p t ivă, unul dintre lu c ătorii noş t i a primit un glonte în burtă, cîţiva alţii o lovi t ră de ciomag în creştet şi unul dintre p a icii noş t i, numit Deibel, n u e arab foarte caracte r t c, a fost rănit în c apse ; pe dată, Deibel îşi răpuse adversarul şi-i luă puşca. Pierderile se echilibrară deci puţin cite puţin : ici doi răniţi, din c lo u mort şi o puşcă."

Koldewey a fost prins şi el în t -o încăierare. Pen t u fiii deşertului, puşca era u pretext de a împuşca: luc r l îi amuza şi nu puteau renunţa la el. După o zi de săpături la Fara, se întor c a seara călare la Babilon, pe o vreme înăbuşitoare.

„ L două ceasuri după ce am trecut de Muradieh în c pură să t agă asupra no a t ă dintr-un sat situat la dreapta drumului p care merge a . Bravii lui locuitori ne luau desigur drept nişte arabi montefik puşi p jaf: în asemenea c uri nu-ţi pierzi t mpul cu vorbe. Ca să-i c nvingem de eroarea în c re se a au, am con t nuat să înaintăm în c t, pînă în cl i a cînd glo a ţele s-au izbit ae şe i e noastre şi cînd şuierăturile fură înlocuite cu p cniturile seci ale puştilor c re îşi a t geau ţ n t .

Cei doi ostaşi însărcinaţi cu paza noas t ă, s t igau fără oprire : ***Asker ! Asker !*** (Soldaţi !), c să arate că nu aveau inten ţ i rele. Explicaţiile lor se pierdeau însă în la r a fo r ată de împuşcături, răcnetele oamenilor şi ţipetele ascu ţ te ale feme i or care îşi înde m au la atac prea pu ţ n curajoa s le jumătă ţ.

Trăgătorii împrăş t aţi în în t eric descriau o linie lungă la o sută de metri de noi şi c rcu r e luminoase ale gloanţelor făceau c noaptea să fie şi mai opa c decît de obicei. Re t a în dosul c lului care purta bagajele, Abdallah, ajuto r l nos t u bucătar, c a e trebuia să-şi p t eacă convales c nţa la H i ah, îşi în t ndea cu d e perare o mînă c r spa t p p ala hainei şi striga : «Prea iubite

Allah !», spre marea veselie a celorlalţi care n-au încetat să-l tachineze tot restul călătoriei.

În sfîrşit, arabii, revenindu-şi din panică, încetară focul şi alergară spre noi. Vreo două sute de smoliţi, pe jumătate goi, începură să danseze în jurul nostru, ridicîndu-şi în aer puştile ca nişte sălbatici şi lăsîndu-se înjuraţi pe săturate : «Şacali ! Bufniţe chioare ce sînteţi ! Nu vedeţi că aveţi în faţa voastră nişte soldaţi şi pe beiul din Fara şi pe caporal ? Ce neruşinare să vă apucaţi să trageţi ca şi cînd toată stepa ar fi numai a voastră !»

Era cît pe ce să primim un glonţ în ţeastă !" notează Koldewey şi adaugă : „Asemenea schimburi de focuri sînt o adevărată calamitate pe tot cuprinsul ţinutului !"

25

ETEMENANKI SAU TURNUL BABEL

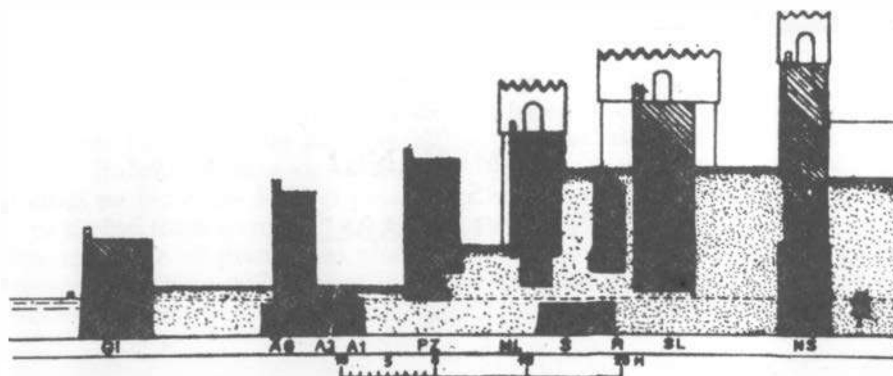
ATUNCI cînd N i ve, ridicată de la rangul de oraş de provincie la cel de reşedinţă regală, i tă în istorie, Babilonul fusese capitală tmp de teisprezece veacuri şi de o mie două sute cincizeci de ani atinsese apogeul splendorii şi puteri sale sub H a murabi legislatorul.

Cînd N i ve a fost distusă (nu ca Babilonul, care s-a ridicat din propriile ruine, ci în aşa hal încît poetul Lucian, în ***Dialogurile Morţilor,*** îl face pe Mercur să-i spună lui Caron : ,,Bunule luntraş, Ninive este înt-att de distrusă încît nu se mai cunoaşte locul unde se ridica, şi nci o u r ă n-a mai r ă as din ea !"), generalul Nabopolassar a întemeiat în Babilon dinasta neobabioneană. Fiul său Nabucodonosor al Ii-lea i-a reinstaurat stălucirea şi puterea. Regatul a supravieţuit cetăţii Ninive încă şptezeci şi tei de ani, înainte de a cădea în mîinile persanului Cirus.

La 26 marte 1899, Koldewey înteprinse săpături la răsărit de „Kasr", fortăreaţa Babilonului. El cunoştea în linii mari - aşa cum nu se întmplase cu Botta şi Layard - istoria ascunsă sub dărîmături. Săpăturile de la Khorsabad, N i rud şi Ku y dj i şi, mai ales, biblloteca colosală a lui Assurbanipal, care c ţ a în mare pare c6pi ale unor orig i ale babiloneene extem de vechi, îi fumizează date despre ţnutul situat la confluenţa marilor fuvii, despre istoria l i, a popoarelor şi a regilor lui. Care Babilon u r a să fie înviat datorită lui ? Oraşul antc, cel al lui H a murabi, oraşul celor unsprezece regi din dinastia A u r , -au o cetate mai recentă, reconstruită după ce Sennaşerib o distrusese pînă în temelii ?

1n 1898 Koldewey bănuia despre care dintre ele era vorba, deşi nu era înc sigur că va putea cnduc săpătrile şi, după ce inspectase locurile, timise un raport direcei mueelor regae d Ber l . ,,Fără nc o îndoială, sca el de la Bagdad despre Babilon, se vor găsi opre datnd, î mare majoritate, de pe vemea lui Nabucodonosor."

Ci t d aceste cuvinte s-ar putea crede că nu se aştepta să găsească mare lucru. Totşi, bucuria pe care o ma n estă cînd primeşte sarcina acstei mi-

Secţiune transversală a meterezelor situate la nord de fortăreaţa sudică a Babilonului. Pe zidul crenelat din mijloc s-a desenat silueta unui războinic ca să se vadă proporţia.

$A_1 - A_3$ = zidurile lui Nabopolassar; GI = zidul exterior Imgur-Bel; SL = zidul meridional de cărămizi; S = zidul lui Sargon.

siuni dovedeşte c n t ariul. De atfel, primele des c periri îi vor împrăştia în curînd toate îndoie l e.

L 5 aprilie 1899 s c ie: ,,Săp ă de c i c prez e zile şi totul a reuşit perfect I"

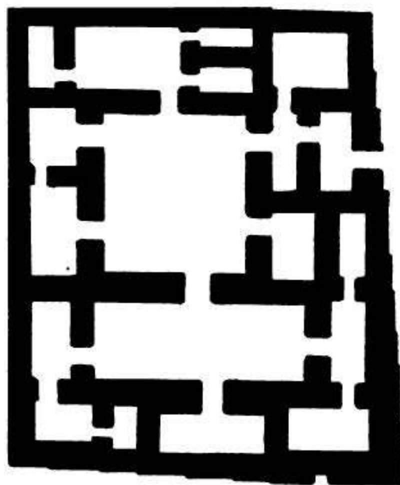
Mai întîi dă peste imensul zid de apărare al Babilonului. De-a lungul acestui zid, resturi de basoreliefuri, întîi sub formă de fra g ente : piei de leu, dinţi de leu, cozi, gheare de leu, picioare de om, bărbi, ochi omeneş t, labe fine de animale - fără îndoială gazele - şi colţi de mistreţ. Pe o lung i e de numai opt me t i găseşte aproape o mie de fragmente. Evaluînd că basorelieful măsura aproape t ei sute de me t , adaugă : ,,Pot fi sigur că voi găsi aproxima t v 37 000 de fragmente I"

Ce perspec t ve după c i cispreze c zile de săpături I

Descrierile c le mai evocatoare despre Babilon apa r in lui Herodot, călăto r I grec, şi lui Ctesi a, medicul lui A axerxe al I i-lea. Ei au fost deosebit de i - presionaţi de zidul de incintă al oraşului, căruia Herodot îi atribuie nişte dimensiuni care au fost considerate t p de două mii de ani ca fiind exagerări ae călăto r lui. Tradiţ i pre t ndea că zidul era atît de lat, incit două cvadrige puteau sta u a l ngă alta I

Koldewey îl găsise din prima lovitură de hîrleţ. Greutăţile crescură ; lucml era mai d icil decît în oricare p a e a lumii. In t p c în alte locuri nu era nevoie să se sape mai mult de doi, t ei sau şase me t , aici era necesar să se înlăture mormane de pămînt de doispreze c , uneori de douăzeci şi pa t u de me t i înălţ i e. Koldewey a săpat i a a şi vara, cu p ste două sute de muncitori, t p de c i c i preze c a ...

Planul casei I din Babilon. Dantelăriile ciudate ale faţadei se explică prin faptul că odinioară se întrebuinţau în construcţii grinzi care se încălecau între ele. Această formă de arhitectură se menţine în clădirile de piatră, deşi nu mai are nici un sens.

Repurtă prima victorie, dovedind că datele lui Herodot erau foarte puţin exagerate. (Toţi săpătorii cu succes n-au făcut mai mult sau mai puţin acelaşi lucru ? Schliemann a dovedit exactitatea afirmaţiilor lui Homer şi Pausanias, Evans a arătat că legenda minotaurului are un sîmbure de adevăr, iar Layard că unele părţi din Biblie pot fi considerate „literă de Evanghelie".) Scoase la lumină un zid de cărămizi nearse, cu o grosime de şapte metri. La doisprezece metri distanţă de acesta se ridica un zid de cărămizi arse, cu o grosime de şapte metri optzeci, dublat de un zid de apărare, lat de trei metri treizeci — tot de cărămidă. În faţa acestui zid de apărare se afla probabil odinioară un şanţ care se umplea cu apă în cazul cînd se ivea vreo primejdie de invazie.

Spaţiul dintre ziduri fusese umplut cu pămînt probabil pînă la vîrful zidului exterior. Aici era într-adevăr loc pentru un car cu patru cai înhămaţi ! Pe zid se ridica, din cincizeci în cincizeci de metri, cîte un turn de observaţie. În ce priveşte zidul interior, Koldewey evaluă numărul acestor turnuri la trei sute şaizeci. Pentru zidul de incintă, Ctesias dă cifra de două sute cincizeci, care, de altfel, este plauzibilă.

Degajînd acest zid, Koldewey scoase la iveală cea mai mare lucrare de fortificaţii ce se văzuse vreodată. Existenţa acestui zid de apărare dovedea că Babilonul fusese cel mai mare oraş din Orient, mai mare chiar decît Ninive. Desigur, dacă luăm noţiunea de oraş în accepţia sa medievală, adică „loc de şedere înconjurat de ziduri", Babilonul rămîne încă şi astăzi cel mai mare dintre toate oraşele care au fost vreodată construite de mîna omului.

Nabucodonosor a poruncit să se scrie : „...şi am înconjurat Babilonul, la răsărit, cu un zid puternic. I-am săpat şanţul şi i-am întărit pantele cu smoală şi bucăţi de cărămidă. Am durat un zid puternic şi înalt pe malul lui. I-am făcut poartă mare şi uşi de lemn de cedru căptuşite cu aramă. Şi, pentru ca

auşmanul care vrea răul să nu pă t ndă în Babilon, l-am înconjurat cu apă, aşa c w val u i e mării înconjură pămîntul. Trecerea era tot atît de grea c tre erea peste marea cea mare. Şi tot pentru a împiedica trecerea, am îngrămădit pămînt în valuri, peste care am zidit pereţi de cărămidă. Am întărit bastioanele şi am făcut din Babilon o cetate."

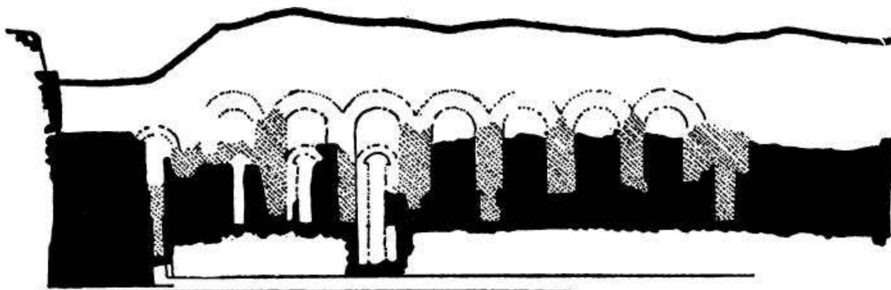
Fortificaţiile fuseseră probabil de neînfrînt pentru mijloacele militare ale epocii. Cu toate acestea, Babilonul a fost cucerit I Nu rămîne decît o sin g ră soluţie : el a fost înfrînt din interior şi nu din exterior. 1n momentul în care inamicul se afla dinaintea zidurilor, situaţia poli tcă a oraşului era confuză, el continua să adăpostească par t de care pe bună dreptate sau nu, aşteptau sosirea inamicului ca o eliberare. As t el căzuse această prodigioasă fortăreaţă.

Koldewey dezvelise deci Babilonul lui Nabu c donosor, cel pe care Daniel[1] îl numea „Regele regilor" sau „Capul cel de aur" şi care începuse reconst r - rea oraşului după un plan monumental, restaurarea templului lui Emaş în incinta for t f cată, al lui Esagg i a, al lui Ninurta şi a templului, mai vechi, al lui Iştar, la Merkeş. In afară de aceasta, ordonase repararea zidului Araktu, construirea primului pod de pia t ă peste Eufrat şi a canalului Libilugalla, terminarea fortăreţei de la miazăzi împreună cu palatul ei, împodobirea porţii lui Iştar cu bas o e l efuri de smalţ mul t color reprezentînd an i ale.

In vreme ce predecesorii săi folosiseră întotdeauna cărămiz le de lut uscate la soare, pe care intempe r le le rodeau în scurt t p, Nabucodonosor în t ebuinţase, mai cu seamă pentru for t ficaţii, cărămizi arse în cuptoare. Dacă edificiile mai vechi din Mesopotamia au lăsat prea puţine urme, faptul se datoreşte caducită ţ i materialelor. 1n ce priveşte construcţiile lui Nabucodonosor, chiar dacă, deşi mult mai solide, de pe urma lor n-au rămas decît r u e. acest lucru s-a produs din pricina jafului la care s-a dedat populaţia v eme de seco], aşa cum evul mediu catolic a profanat templele Romei păgîne. Casele din oraşul modern Hillah şi din mai multe sate din preajma lui sînt zidite cu cărămizile lui Nabucodonosor (lucrul este sigur pentru că aceste cărămizi poartă ştampila regelui). Chiar şi un dig modem, care îndreaptă a p le Eufratului înspre canalul Hindijje, este construit în cea mai mare parte cu cărămizile peste care altă dată păşeau vech i bab i oneeni. Da c v eodată digul se va deteriora şi va fi lăsat în părăsire, arheologii de mai tîrziu ar putea crede că au de-a face cu o construcţie de pe vremea lui Nabucodonosor.

Palatul, sau, mai degrabă, ansamblul palatului, adevărată citadelă cu o întindere imensă, pe care Nabucodonosor, veşnic nesatisfăcut, îl mărea neîn c - tat - clădirile te r inate i se păreau „nedemne de măreţia regală" - a c st palat, cu bogata lui o r amenta ţ e, cu basoreliefurile sale de cărămidă smălţ t , s t ălucitoare şi mul t c lore, poate f considerat ca o m i u e. O m i une de o splendoare rece, s t anie, barbară ! (Nabu c onosor pre t ndea că to t fusese cons t it în cincisprezece zile ; info r aţie care a fost transmisă f del de-a lun g vea c r or.)

[1] Profetul **D a n i e l**, II, 37—38. — *N. T.*

Babilon: secţiune a construcţiilor boltite, considerate greşit de către Koldewey ca fiind „Grădinile suspendate ale Semiramidei".

Trei edificii, din te cele dezgropate de Koldewey, a t aseră cu deosebire atenţia publicului. Acestea sînt : o grădină, un t şi un d r , care, toate trei, n-au pereche în lume.

INTR-0 ZI, Koldewey găsi în unghiul nord-est al fortăreţei sud, o construcţie bol t tă, c a e a fost considerată pe loc ca un lucru unic în genul său. Mai întîi s-au găsit acolo singurele pivniţe văzute vreodată în Babilon. In al doilea rînd, nu se cunoştea existenţa în Mesopotamia a acestei arhitecturi cu arcuri de boltă. In al treilea rînd, s-a descoperit un puţ fo r at din t ei găuri aşezate în chip bizar. Abia după o matură chibzuinţă şi fără să fi ajuns la o certitudine, Koldewey îşi dădu seama că are de-a face cu un puţ înzestrat cu un fel de maşină hidraulică, asemănătoare unui scripete (evident, nu se păs t ase) care slujise la irigarea pe r anentă. In al patrulea rînd, această cons t ucţie nu era făcută n u ai din cărămidă, ci şi din piatră de talie care nu se mai afla decît în t -un singur loc în Babilon - în zidul de nord al fortăreţei Kasr.

Considerînd în ansamblu caracteristicile cestei stranii construc ţ , ea reprezenta o realizare tehnică şi arhitectonică extraordinar de izbutită pentru acea e p că şi c e slujise probabil unor scopuri deosebite.

O întîmplare fericită îl lămuri pe Koldewey. In toate scrierile p r v nd Babilonul - fie că aparţin lui Fla v us Josephus, lui Diodor, lui Ctesias, lui S t a-bon - şi în toate inscrip ţ ile cuneifo r e descifrate pînă atunci, care se refereau la oraşul „co r pt", nu sînt citate decît două locuri unde s-a folosit p i t a de ta l e: z dul septen t onal al fortăreţei K a r (pe c re Koldewey îl şi remar- c e) şi „Gră d le sus p ndate ale Semir a idei".

Deci, Koldewey des c perise acele grădini admirabile, a căror frumuseţe fascinase lumea a t că, incit fuseseră clasate prin t e cele şapte minuni ale lumii şi legate de numele unei regine legendare ?

Koldewey parcurse textele a t c . Cîntăr fiecare frază, fiecare rînd, fiecare c vînt, se aventură c r şi în domeniul filologic a grama t cii comparate, care îi era cu totul s t in, şi cr e u că p ate în sfîrşit să-şi c nfirme ipoteza ! Da,

această boltă nu putea fi decît cea a „Grădinilor suspendate" care, grație unui sistem de irigație pe de-a întregul nou, înfloreau veșnic.

Dar iată că minunea, despuiată de podoaba legendei, se reducea la zero. Într-adevăr, dacă Koldewey avea dreptate, atunci ce erau acele vestite „Grădini suspendate" ? Fără îndoială, niște instalații foarte frumoase, foarte impunătoare, așezate pe acoperișul unei clădiri de locuit, desigur o minunată izbîndă tehnică pentru vremea aceea — dar, nu apar ele meschine în comparație cu alte construcții ale babiloneenilor, pe care grecii nu le numărau totuși printre minunile lumii ?

(În afară de aceasta, toate datele pe care le posedăm despre Semiramida nu sînt întemeiate. În marea lor majoritate ele provin din scrierile lui Ctesias, care se remarcă prin imaginația sa prodigioasă — astfel, el consideră că statuia colosală a lui Darius, de la Behistun, o reprezintă pe Semiramida înconjurată de o sută de curteni ! După Diodor, Semiramida, părăsită după naștere, ar fi fost hrănită de porumbei, s-ar fi măritat cu un sfetnic al regelui, care a răpit-o soțului. Ea purta veșminte „ce nu lăsau să se bănuiască de e femeie ori bărbat", în sfîrșit, după ce abdică în favoarea fiului său, își luă zborul din palat sub înfățișarea unui porumbel și intră direct în nemurire.)

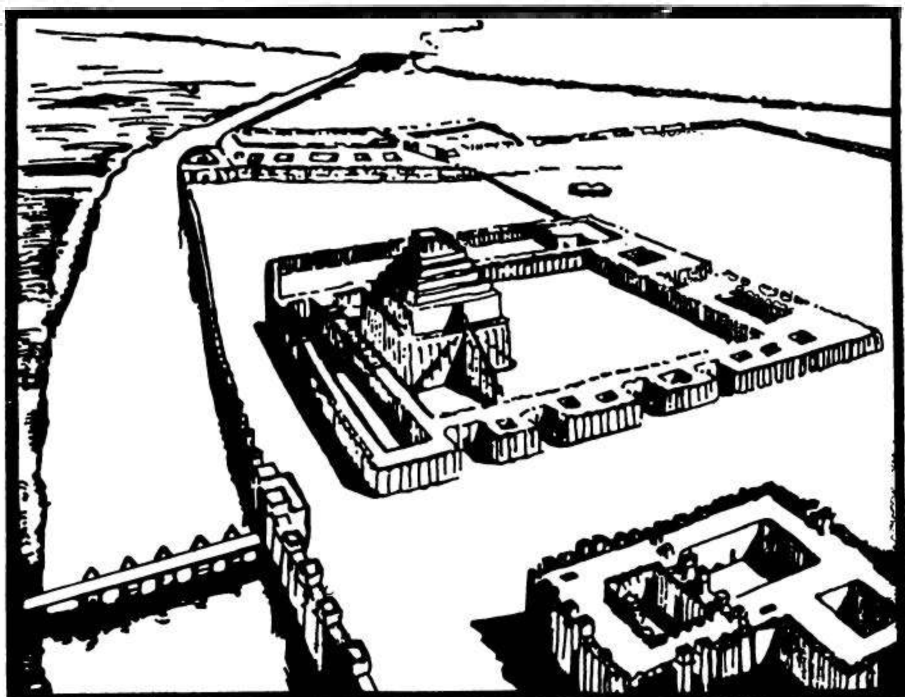
TURNUL BABEL !

Este edificiul despre care, în capitolul XI din Geneză, versetele 3 și 4, se spune : „*Și ziseră unul către altul : Haideți să facem cărămizi și să le ardem în foc ; și cărămizile le serviră de piatră, și bitumul le servi de bruftueală. Și ziseră : Haideți să ne zidim o cetate și un turn cu vîrful pînă la cer, și să ne facem nume, ca să nu ne răspîndim preste tot pămîntul.*"

Koldewey nu dezgropă decît niște fundații colosale. Află însă din inscripții că turnul existase. Desigur, turnul despre care vorbește Biblia (și care a fost efectiv construit) a dispărut probabil încă de pe vremea lui Hammurabi. Urmașii lui construiră însă un altul, în același loc, în amintirea celui vechi. Nabopolassar ne-a lăsat aceste cuvinte : „În acea vreme, Marduk mi-a poruncit să împlînt adînc în măruntaiele pămîntului temeliile turnului Babel, care se cutremurase înaintea domniei mele, gata să se prăbușească, și să-i ridic vîrful pînă la cer." Și Nabucodonosor, fiul său, adăugă : „Am ajutat cu mîinile mele să pun cunună peste Etemenanki, ca vîrful lui să se ia la întrecere cu cerul."

Turnul impunător era construit în trepte. Herodot vorbește despre opt turnuri suprapuse, în ordine descrescîndă. Deasupra celui mai mic se ridica templul care domina întreg ținutul. În realitate erau șapte.

Turnul se înalță în cîmpia Sașn, care înseamnă „tigaie". „Dar, scrie Koldewey, Sașn nu este altceva decît forma actuală a vechiului cuvînt însemnînd incinta sacră, înăuntrul căreia se înălța zigguratul, «Etemenanki», «temelia cerului și a pămîntului», turnul Babilonului, înconjurat de un zid pe care se sprijineau tot felul de edificii rezervate cultului !" (Zikurat, ziggura și zig-

Turnul babilonian „Etemenanki", înconjurat de temple, și podul peste Eufrat. Reconstituire.

gurah — tot atîtea ortografii diferite pentru a indica piramidele cu trepte sau turnurile sumero-babiloneene.)

Temeliile aveau nouăzeci de metri pe o parte şi înălţimea turnului era tot de nouăzeci de metri. Primul etaj avea treizeci şi trei de metri înălţime, al doilea optsprezece metri, al treilea, al patrulea, al cincilea, al şaselea, cîte şase metri fiecare, şi cincisprezece metri înălţime avea templul lui Marduk, zeul Babilonului, acoperit cu aur şi învelit în cărămizi albastre, a căror strălucire orbitoare îi izbea de departe pe călători.

Fiecare oraş babilonean, cît de cît însemnat, poseda propriul său ziggurat ; nici unul dintre aceste ziggurate nu putea egala „turnul Babel". La construirea lui au fost folosite optzeci şi cinci de milioane de cărămizi şi silueta lui masivă domina întreg peisajul.

Turnul Babel este și el opera unor sclavi. Aici, ca şi în Egipt, pe vremea piramidelor, harapnicele păzitorilor şuierau deasupra capetelor. Există totuşi o deosebire fundamentală : în decursul unei vieţi adesea scurte, un singur faraon construia o piramidă pentru el însuşi, pentru mumia lui, pentru *Ka ;* în vreme

ce turnul cu trepte era construit de generații întregi de regi — ceea ce începea bunicul continua nepotul. Zigguratul era sanctuarul poporului, loc de pelerinaj, unde mii de credincioşi veneau să i se închine lui Marduk, cel mai mare printre zei. Ce tablou minunat oferea mulţimea pelerinilor ieşind din templul lui Marduk, în care aduseseră pentru prima dată sacrificii! Statuia zeului, tronul lui, taburetul şi masa erau de aur fin, ne spune Herodot, şi atingeau greutatea de 800 de talanţi. Un talant „etalon" s-a găsit în apartamentul preoţilor — o raţă de piatră, purtînd gravată menţiunea „talant adevărat" şi cîntărind 29,68 de kilograme. După această măsură, statuia lui Marduk şi accesoriile ei erau făcute — dacă-i dăm crezare lui Herodot — din 23 700 de kilograme de aur fin.

Ce spectacol impresionant forma acest cortegiu, urcînd imensele scări de piatră, care conduceau, pe o latură, înspre primul etaj al turnului, la treizeci şi trei de metri înălţime faţă de sol, în timp ce preoţii se urcau la etajul al doilea, prin scara de mijloc, care ajungea, pe o cale ascunsă, în vîrful turnului, la sanctuarul lui Marduk!

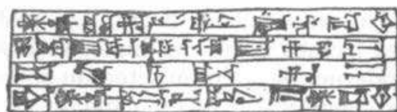
Cărămizile acoperite cu smalţ albastru străluceau într-o lumină sumbră. Cînd Herodot a văzut sanctuarul, în jurul anului 458 î.e.n., la cinci sute de ani după terminarea zigguratului, acesta era probabil încă în bună stare. Contrar „templului de jos", acest „templu de sus" nu era împodobit cu nici o statuie. Nu conţinea decît o sofa „bine garnisită" (toţi orientalii de rang, precum şi grecii şi romanii, se „culcau la masă") şi, dinaintea sofalei, se afla o masă aurită. În această sfîntă a sfintelor nu puteau pătrunde oamenii din popor, căci aici apărea Marduk în persoană şi muritorii de rînd n-ar fi putut suporta o asemenea viziune. Acolo sus, şedea doar o singură femeie, o femeie aleasă, care, în fiecare seară, se dăruia plăcerilor zeului. Herodot ne informează şi, în acelaşi timp, se îndoieşte de adevărul datelor culese: „Ei spun că însuşi zeul vizitează templul şi se odihneşte acolo. Acest lucru însă nu mi se pare demn de crezare."

De jur împrejur, în interiorul unei incinte, se ridicau case în care se adăposteau pelerinii, veniţi din mari depărtări în zilele de sărbătoare ca să ia parte la procesiune. Mai existau acolo şi locuinţele preoţilor lui Marduk, cărora slujirea unui zeu care îi încorona pe regi le conferea o putere incontestabilă. Acesta era decorul în mijlocul căruia se înălţa Etemenanki, Vaticanul Babilonului, dar mai întunecat decît celălalt şi de o splendoare ciclopică.

Tukulti-Ninurta, Sargon, Sennaşerib şi Assurbanipal asediară Babilonul şi distruseră sanctuarul lui Marduk, Etemenanki, turnul lui Babel.

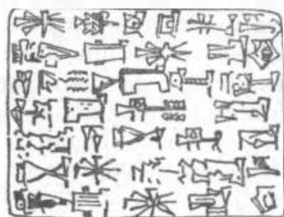
Nabopolassar şi Nabucodonosor l-au reconstruit. În 539 î.e.n., după moartea lui Nabucodonosor, persanul Cirus a cucerit oraşul; el a fost primul cuceritor care nu l-a pustiit. Mai tînăr din punctul de vedere al istoriei, Cirus a fost fascinat de proporţiile colosale ale turnului. Nu numai că s-a ferit să-l distrugă, dar a mers pînă acolo încît şi-a construit propriul mausoleu în forma unui ziggurat în miniatură, un mic Etemenanki.

Amprenta cărămizilor lui Nabucodonosor. Inscripţia se repetă pe fiecare dintre milioanele de cărămizi care slujiră la construirea clădirilor regale. Iată şi cuprinsul lor: „Nabucodonosor, rege al Babilonului, protector al templelor Esaggila şi Egida, fiul lui Nabopolassar, rege al Babilonului."

Mai tîrziu, turnul a fost distrus încă o dată. Xerxe, persanul, l-a transformat în ruine, pe care Alexandru cel Mare le-a văzut pe cînd se întorcea din India. Din nou, un om se simţea copleşit de aceste ruine monumentale. Timp de două luni, a pus zece mii de oameni, apoi întreaga armată, să lucreze la degajarea turnului ; Strabon pomeneşte de 600 000 salarii plătite pe zi !

Douăzeci de veacuri mai tîrziu, în acelaşi loc aflăm un savant occidental. Nu căuta să afle gloria, ci cunoaşterea. Nu dispunea de zece mii de oameni, ci de două sute cincizeci. Totuşi, în unsprezece ani, a plătit 800 000 de salarii pe zi. S-a putut cunoaşte în sfîrşit forma acestui edificiu incomparabil !

CEI VECHI socoteau „Grădinile suspendate" printre minunile lumii, „turnul Babel" mai simbolizează încă pentru noi trufia oamenilor — de data aceasta însă Koldewey avea să scoată la iveală o altă parte din marele oraş, despre care se vorbeşte în anumite inscripţii, fără ca lumea să fi fost vreodată informată despre existenţa sa.

Nu era decît un drum, dar cînd Koldewey l-a dezvelit, s-a văzut că era cel mai frumos drum din lume, inclusiv toate drumurile romane şi chiar drumurile moderne, dacă frumuseţea nu se măsoară prin lungime. Nu era un simplu drum de comunicaţie (acest caracter trecea pe al doilea plan), ci un drum destinat procesiunilor întru preamărirea gloriei Marelui Stăpîn Marduk, căruia i se închinau toţi cei din Babilon, chiar şi Nabucodonosor.

Vreme de patruzeci şi trei de ani cît a durat domnia lui, acest rege a construit, aproape fără întrerupere. Ne vorbeşte îndelung despre drumul său : „Pentru procesiunea Marelui Stăpîn Marduk am umplut cu un morman de pămînt bătut calea spre Babilon, Aibur-şabu, şi de la poarta Illu pînă la Iştar-sakipat-tebişa, am acoperit Aibur-şabu cu pietre din Turminabanda şi Şadu, ca să fie demnă de procesiunea zeului, am legat-o de crîmpeiul ridicat de tatăl meu, şi-am făcut din ea o cale strălucitoare."

Drum destinat procesiunilor, desigur. Dar în acelaşi timp şi un mijloc de apărare. Drumul se asemăna într-adevăr cu un imens defileu. Nici la dreapta, nici la stînga, privirea nu putea să rătăcească în voie. De ambele părţi se ridicau ziduri înalte, cu o grosime de şapte metri. Şi cum drumul ducea de la fortăreaţă la poarta lui Iştar (Iştar-sakipat-tebişa din inscripţie), poartă prin care se intra în Babilon, duşmanul care ar fi vrut să asedieze poarta era obligat să meargă pe acest drum, care s-ar fi transformat atunci într-un drum al morţii !

Această rîpă de piatră inspira asediatorului un sentiment de groază, agravată desigur (imaginaţia contemporanilor fiind populată de fiinţe fabuloase şi de spirite rele) de un cortegiu ameninţător alcătuit din vreo sută douăzeci de lei, avînd o lungime de doi metri, vopsiţi în culori vii, desenaţi în relief pe pereţi şi care, cu ghearele scoase, păreau că stau gata să sară asupra inamicului. Înaintau, superbi şi mîndri ; prin gura deschisă li se vedeau colţii ; blana albă şi galbenă, coama galbenă sau roşie se desprindeau din fondul albastru deschis sau albastru închis. Drumul era lat de douăzeci şi trei de metri.

Pe un strat de cărămizi acoperite cu bitum, nişte cuburi mari de piatră, avînd latura de peste un metru, alcătuiau mijlocul şoselei ale cărei margini erau acoperite cu plăci de brecie, cu vine albe şi roşii, mari pe jumătate cît cuburile de piatră, interstiţiile fiind umplute cu bitum. Fiecare piatră purta pe faţa îngropată inscripţia : „Eu Nabucodonosor, rege al Babilonului, fiul lui Nabopolassar, regele Babilonului. Pentru procesiunea Marelui Stăpîn Marduk, am pardosit drumul Babilonului cu lespezi de piatră din Şadu. Marduk, Stăpîne, dă-ne nouă viaţă veşnică !"

Poarta era demnă de asemenea drum. Cu pereţii săi de doisprezece metri înălţime, este astăzi cea mai impresionantă ruină din Babilon. De fapt, poarta era formată din două enorme corpuri de clădiri, cu două turnuri şi mai înalte. Pretutindeni unde un străin îşi purta privirile, el se izbea de strălucirea animalelor sacre. Koldewey a evaluat la cinci sute şaptezeci şi cinci figurile de animale, ale căror culori strălucitoare, aşezate tot pe un fond albastru, îi fascinau desigur pe noii veniţi şi îi umpleau de groază gîndindu-se la puterea care domnea în spatele acestui portal.

„Marele Stăpîn Marduk“, zeul suprem. La picioarele sale, animalul consacrat lui, „siruşul“, dragonul Babilonului.

Marea poartă nu era împodobită cu lei, animale consacrate zeiţei Iştar, ci cu tauri, animalul sacru al lui Ramam (denumit şi Adad), zeul furtunilor, şi cu „siruş“, dragonul, şarpele-grifon, dacă aceste denumiri inexacte pot desemna făptura fabuloasă consacrată celui mai mare dintre zei, Marduk. Era un patruped, cu picioare lungi, cele dindărăt înarmate cu gheare, trupul acoperit cu solzi, terminat cu un cap de reptilă cu ochi imenşi, din gură ieşindu-i o limbă despicată, iar pe craniul plat purtînd un corn... Acesta era dragonul Babilonului!

O dată mai mult, sîmburele de adevăr biblic se desprindea din scoarţa legendară. Chiar aici, la Babilon, Daniel, care, aruncat fiind în groapa cu lei, a fost salvat printr-un miracol de Iehova, a demonstrat neputinţa dragonului în faţa Dumnezeului său, mult mai mare şi care urma să domine secolele următoare.

„Ne putem imagina, scrie Koldewey, că preoţii templului Esaggila posedau un animal aproape asemănător, o reptilă, poate un narval (aşa cum se află uneori prin partea locului) pe care, ajutaţi de întunecimea templului, îl dădeau drept un siruş viu. În acest caz n-ar fi de mirare ca acest animal să nu fi putut digera turta de păr şi gudron pe care i-o pregătise Daniel.“

PE LA începutul erei noastre, sub dominaţia parţilor, Babilonul s-a despopulat încetul cu încetul. Clădirile au căzut în ruină. În epoca Sasanizilor (226—636 e.n.), mai existau desigur cîteva case izolate, acolo unde înainte

se ridicau palatele ; în evul mediu arab, nu mai rămăseseră, pînă în secolul al XII-lea e.n., decît nişte colibe.

Astăzi privirea rătăceşte deasupra Babilonului reînviat de Koldewey, peste ruine, peste cîteva fragmente de smalţ, resturi ale splendorii de odinioară. Cum sunau oare cuvintele profetului Ieremia ?

De aceea fiarele sălbatice ale deşe r ului şi şacalii
vor locui aco ' ,
Şi struţii wr locui într-î n ul ;
In veci nu va fi lo c it,
Nimenea nu va locui într-î n l din neam de neam. [1]

[1] Ieremia, L, 39. — *N.T.*

26

REGII MILENARI ŞI POTOPUL

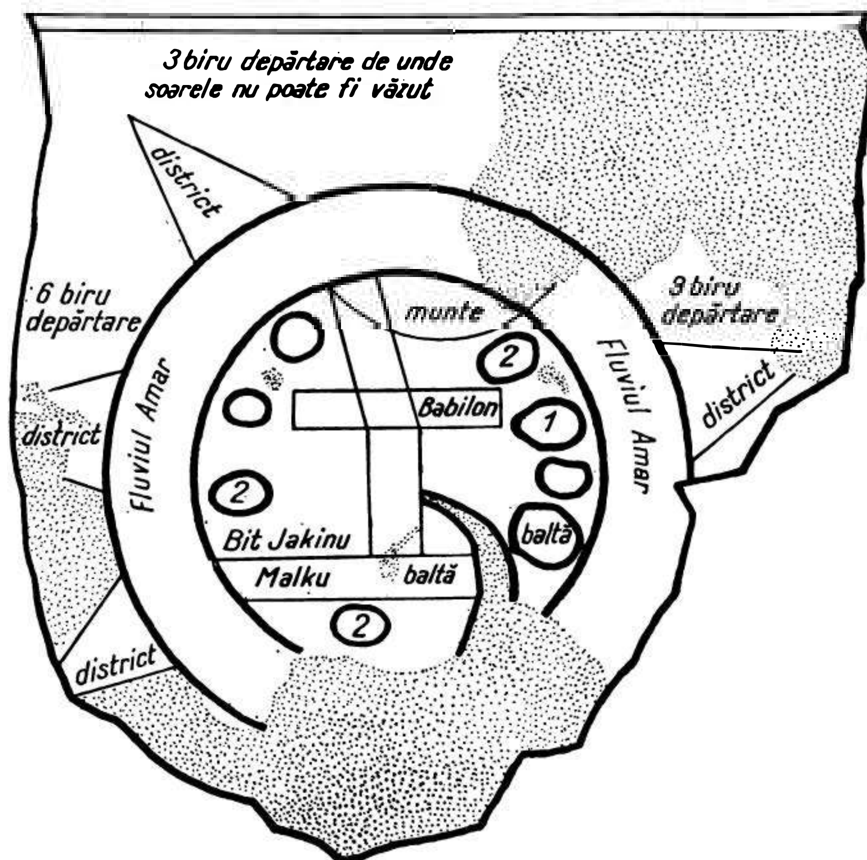
CÎND o pisică neagră ne iese în cale şi cînd superstiţia ne îndeamnă să ne întoarcem din drum, ne gîndim noi, cei de astăzi, la vechii babiloneeni ? Ne amintim de acest popor cînd privim cele *douăsprezece* cifre de pe cadranul ceasului (noi care, de obicei, nu numărăm decît după sistemul zecimal), cînd cumpărăm şaizeci de ouă, cînd, ridicîndu-ne privirea spre cer, căutăm să ne citim destinul în mersul stelelor ?

Totuşi gîndul ar trebui să ni se îndrepte spre ei, pentru că, în felul nostru de a gîndi şi de a simţi, nenumăratele lucruri ne vin din Babilon. Mai precis : poate din Babilon, dacă nu de la babiloneeni.

Cercetătorii au rămas uimiţi cînd au descoperit, ca să spunem aşa, cu fiecare lovitură de hîrleţ, cît de mult mai sîntem încă aproape de felul în care se gîndea şi se simţea în Babilon, în conştientul şi subconştientul nostru, în ideile şi pasiunile noastre. Lucru tulburător însă, semne din ce în ce mai numeroase dovedeau că însăşi înţelepciunea babiloneană nu era originală, că ea provenea de la un popor încă şi mai vechi decît babiloneenii semiţi, mai vechi încă decît egiptenii.

Savantul american Samuel Noah Kramer a început să publice, în anul 1946, documentele acestui popor păstrate pe tăbliţe de lut. În 1956, după ce a muncit din greu şi cu perseverenţă timp de douăzeci şi şase de ani la descifrarea lor, a tipărit o carte, care poartă îndrăzneţul titlu *History begins at Sumer* (Istoria începe în Sumer), în care înfăţişează cercetările sale ştiinţifice sub forma unor povestiri. Şi o face cu mult spirit. El prezintă nu mai puţin de douăzeci şi şapte de lucruri, experienţe şi întîmplări, care au fost menţionate *pentru prima dată* în istoria omenirii de către acest popor şi nu se sfieşte să le expună în cea mai modernă formă. Este de datoria noastră să le enumerăm aici :

1. Primele şcoli. 2. Primul exemplu de „mituire". 3. Primul caz de delicvenţă juvenilă. 4. Primul „război al nervilor". 5. Primul parlament. 6. Primul istoriograf. 7. Prima reducere de impozite. 8. Primul „Moise". 9. Prima sentinţă a unui tribunal. 10. Prima farmacopee. 11. Primul „almanah al pluga-

Hartă geografică babiloneană. 1 = Asia; 2 = oraş. „Biru" este o măsură care indică distanţele de la un district la altul. „Fluviul amar" înseamnă pînza subterană de apă, marea şi oceanul ceresc (ploaia); el înconjură uscatul cu bălţile şi lanţurile lui de munţi. În partea de sus a hărţii este indicată o distanţă de 3 biru de unde soarele nu poate fi văzut.

r lui". 12. Primele experienţe horticole. 13. Prima cosmologie. 14. Primul ideal moral. 15. Prima „vîrstă eroică" a omenirii. 16. Primele proverbe şi zicători. 17. Primele fabule cu an i ale. 18. Primele dezbateri literare. 19. Primul „rai". 20. Primul Noe. 21. Prima legendă a învierii. 22. „Sfîntul Gheorghe", în prima sa fo r ă. 23. Ghilgameş era un erou sumerian. 24. Primul exemplu de litera- t ră epică. 25. Primul cîntec de dragoste. 26. Primele cataloage de bibliotecă. 27. Prima „epocă de aur a păcii" imaginată de om.

Parcurgînd această listă am fi tentaţi să bănuim că un exaltat a îmbrăcat într-o terminologie mult prea modernă nişte fenomene sociale care s-au petrecut sub un alt cer, acum multe mii de ani (unele cu peste 4000 de ani în urmă). Dar, dacă citim strălucita transpunere a lui Kramer, rămînem uimiţi de prospeţimea şi actualitatea conţinutului celor 17 tăbliţe de lut, scrise acum 3700 de ani (în forma lor dintîi fiind chiar cu cîteva secole mai vechi). Iată, de pildă, felul cum se plînge un tată de fiul său, care a apucat pe căi greşite, sau consideraţiile despre depravarea tinerilor în general. Cititorul are impresia că asistă la dialogul dintre un tată şi un fiu din zilele noastre. Textul începe cu întrebarea tatălui : „Unde ai fost ?“ La care fiul răspunde : „N-am fost nicăieri !“

Existenţa acestui popor a fost descoperită în felul cel mai straniu şi cel mai genial care se poate închipui, plecînd de la anumite reflecţii prilejuite de textele cuneiforme. Altfel spus : existenţa acestui popor a fost „calculată“. Una dintre cele mai mari victorii ale astronomiei a fost repurtată cînd, după măsurători foarte complicate, s-a ajuns să se afirme că, pe o anumită orbită, la un moment determinat, urma să se ivească o stea care nu avea încă un nume şi pe care nici un ochi omenesc nu o zărise încă. Izbînda a fost totală cînd apariţia stelei, la momentul exact, a venit să confirme previziunile. O întîmplare asemănătoare s-a petrecut cu un savant rus [1] care a descoperit o ordine secretă a elementelor cunoscute pînă atunci, le-a adunat într-un tabel şi, din lacunele pe care le prezenta ordinea aflată, a prevăzut existenţa unor elemente necunoscute încă, precizînd chiar anumite proprietăţi ale acestora.

Acelaşi lucru s-a întîmplat în domeniul antropologiei, cînd Haeckel a stabilit teoretic existenţa unei forme intermediare între omul-maimuţă şi om, pe care a numit-o pitecantrop, şi cînd, în 1892, Eugène Dubois a găsit, în Java, o fosilă care răspundea acestei teorii.

După ce urmaşii lui Rawlinson au învins greutăţile interpretării cuneiformelor şi specialiştii s-au putut consacra unor probleme particulare, cum ar fi originea caracterelor şi raporturile lingvistice, studierea anumitor fapte remarcabile a dus la o teorie uluitoare.

Ambiguitatea scrierii asirio-babiloneene nu se poate explica prin ea însăşi. Era imposibil ca un amestec atît de încurcat de scrieri alfabetice, silabice şi simbolice, să fi apărut dintr-o dată sub forma sa definitivă, exact în momentul în care babiloneenii au intrat în istorie. Un asemenea sistem purta pecetea unei evoluţii îndelungate. Nu putea fi decît un produs de mîna doua. Sute de cercetări lingvistice individuale, care se completau în chip mutual, s-au rezumat în următoarea afirmaţie : inventatorii scrierii cuneiforme nu puteau fi nici asirienii, nici babiloneenii semiţi, ci un alt popor, fără îndoială de o rasă deose-

[1] Este vorba de Dmitri Ivanovici Mendeleev (1834—1907), chimist rus, descoperitorul legii periodicităţii şi creatorul sistemului periodic al elementelor. Cu ajutorul acestei legi, Mendeleev a prevăzut existenţa şi proprietăţile unor elemente, cum ar fi galiul, germaniul şi cadmiul, care nu au fost descoperite decît mai tîrziu. — *N.T.*

Sigiliul cilindric al lui Gudeea din Lagaş, unul dintre cei mai puternici prinţi regionali de la începuturile istoriei babiloneene.

bită, originar din podişurile înalte din Orient, a cărui existenţă nu era dovedită de nici o urmă concretă.

Ipoteza era dintre cele mai îndrăzneţe. Totuşi, de-a lungul anilor, savanţii căpătară o asemenea certitudine, încît nu ezitară să dea un nume acestui popor, despre care pur şi simplu afirmau că ar fi existat, deşi nici un text nu-l menţiona. Unii îl numeau akkadeeni, dar francezul Jules Oppert alese numele de sumerieni, care a şi fost adoptat ; el a fost preluat de la titlul celor mai vechi regi din Mesopotamia meridională, „regii din Sumer şi Akkad". Acestea sînt, în linii mari, teoriile şi presupunerile. Tot aşa cum a apărut planeta, a cărei poziţie fusese calculată dinainte, tot aşa cum au fost găsite elementele prevăzute, la fel, într-o zi, s-au aflat urmele unui popor misterios, care le dăruise asirienilor şi babiloneenilor scrierea. Oare numai scrierea ?

N-a trecut multă vreme şi s-a descoperit că, aproape toate formele artei şi gîndirii, care au înflorit în Babilon şi în Ninive, se trăgeau din poporul misterios al sumerienilor.

Am mai vorbit despre Ernest de Sarzec, diplomatul francez, care, departe de a fi fost arheolog profesionist, nu cunoştea nimic din ştiinţa săpăturilor înainte de a se duce în Mesopotamia. Dar, aşa cum se întîmplase odinioară cu Paul-Émile Botta (trecuseră patruzeci de ani de atunci), ruinele şi colinele acestui ţinut îi atrăgea curiozitatea. Norocul i-a surîs de la primele încercări, dezgropînd, la poalele colinei Tello, o statuie de un gen cu totul necunoscut. Continuă săpăturile, primi încurajări, găsi inscripţii ; erau primele urme concrete ale acestui popor „presupus dinainte", sumerienii !

Printre obiectele de valoare pe care le-a îmbarcat, trimiţîndu-le la Luvru, cea mai preţioasă piesă era o statuie a prinţului regional, sau regele preot, Gudeea, cioplită dintr-o materie dură, dioritul, şi admirabil şlefuită. Ce emoţie în rîndurile savanţilor ! Pînă şi arheologii cei mai neîncrezători, cei mai circumspecţi faţă de aproximaţiile istorice au fost obligaţi să recunoască, după împrejurările în care au avut loc descoperirile şi după inscripţii, că unele dintre fragmentele scoase recent la lumină puteau fi datate prin anul 4000 sau 3000 î.e.n. şi aparţineau unei civilizaţii mai vechi decît cea din Egipt.

De Sarzec a săpat timp de patru ani, între 1877 şi 1881. Începînd din 1881 şi pînă în 1900, americanii Hilprecht, Peters, Hayne şi Fischer au săpat la Nippur şi Fara. Între 1912 şi 1913, Societatea orientală germană a întreprins

1Ipături la UruI, pe care le-a contnuat în 1928. In 1931, o expediţe t i isă ɑlo Ameri c n School of Oriental Research, sub conducerea lui Erich F. Shmidt, u reluat lucrările de la Fara.

Au fost de z elite mari edificii, piramide cu trepte, ziggurate, care caracterizau aspectul acelor oraşe, la fel ca minaretul moscheii, campanila sau turla bisericilor. Existau şi inscripţii care îngăduiau să se cunoască începutul istoriei mesopotamiene, pe t ecut cu mult în u r ă, în zorile omenirii. Descoperirea ucestei lumi primi t ve era tot a t t de însemnată pentru înţelegerea Babilonului, ca şi descoperirea civilizaţiei creto-miceniene pen t u înţelegerea an t chităţii receş t.

Civilizaţia sumeriană însă începea cu mult mai înainte. De fapt origin i e ei pIreau că-şi află izvorul în Geneză, aşa cum ni se înfăţişează în Biblie, sau cel puţin pe vremea primelor generaţii care au urmat după Potopul pe care Dumnezeu îl trimisese pe pămînt şi din care doar Noe a supravieţuit...

Epopeea semizeului Ghilgameş nu vorbeşte despre un potop ? Epopeea ale cIrei părţi dispă r te au fost găsite prin t e milioanele de cioburi de pe colina Kuyundjik de că t e George Smi t , de la Bri t sh Museum.

Prin anii douăzeci ai secolului nos t , arheologul englez Leonard Woolley a în t eprins săpături la Ur, oraş biblic din Caldeea, pa t ia lui Abraham. El a dovedit nu numai că Potopul d i epopeea lui Ghilgameş şi cel din Biblie erau unul şi acelaşi, dar şi că acest potop era un fapt istoric I

ISTORIA Mesopotamiei nu prezintă o unitate ca, de pildă, cea a Egiptului. In schimb, desfăşurarea ei poate fi comparată cu cea a istoriei greco-romane. La fel cum un popor străin, originar din t -o ţară îndepă r ată, a întemeiat la Tirint şi la Micene bastioanele propriei sale culturi, care au fost apoi măturate de hoarde I aheenilor şi ale dorienilor veni ţ din nord, şi la fel cum, în decursul veacurilor, toate a c ste elemente au fuzionat, ca să fo r eze adevăra t I elenism - tot astfel p po r I sum e enilor a năvălit în delta Eu f atului şi a Tigr u ui, a adus cu sine o c l t ră evoluată, o scriere şi un cod de legi şi u fost exte r inat, în cîteva secole, de nişte popo a e barbare. Dar, pe p I ntul astfel fertilizat, s-a născut şi a crescut Babilonul, moştenitorul regatelor din ,,Sumer şi A ad".

Nu se vorbeşte oare în Biblie despre încurcătura limbilor cu prilejul construirii turnului Babei ? In t -adevăr, în Babilon existau două limbi oficiale, s u eriana şi semi t ca (mai apoi s u eriana devine o l i bă uzitată doar de preoţi şi de juriş t). Năvălitorii amori ţ, arameeni, elamiţi şi kasi ţ, şi, mai tîrz i , în Asiria, popula ţ le lulubi, m tani şi hi t ţ i au adus cu ei propriile lor dialecte.

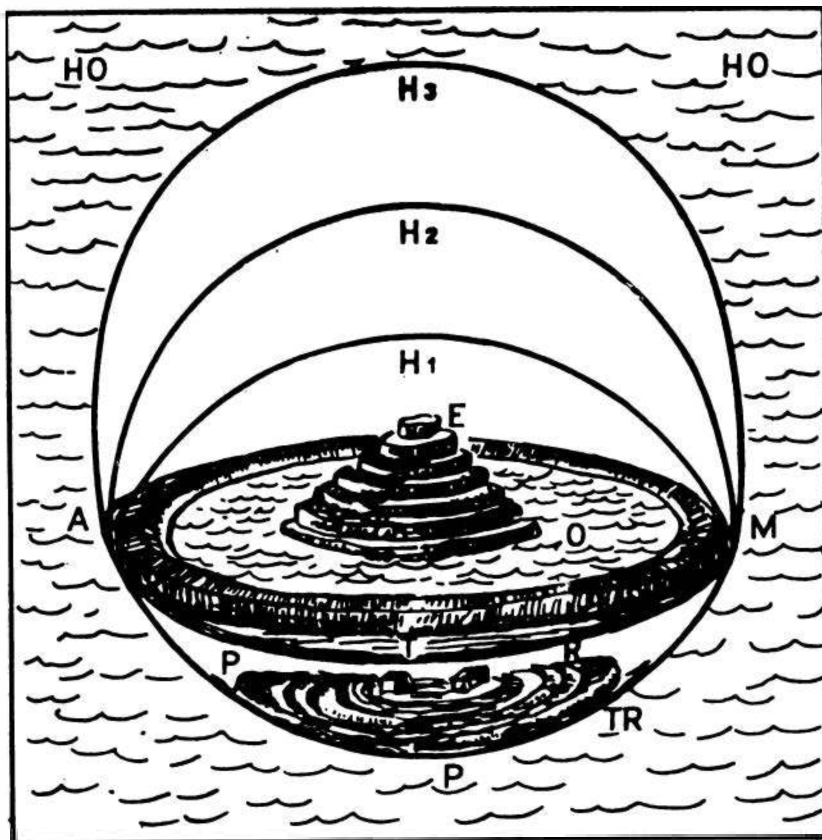
Primul rege care a izbu t t să unească sub scep t s lu un v a t te r to r u - de la Elan la Ţau r s - a fost Sargon I (268 4 2630 î.e.n.). M i t despre naşterea lui se aseam l nă cu c l al lui Cirus, Rom u us, Krişna, Moise şi Perseu. El s-ar f născut d n t -o fecioară c re, du p c l-a aşezat în t -un vas p c e l-a acoperit cu smoală, l-a pă l it p a p le u u f u v u. A , sa c gul, ar f făcut d

el un grădinar şi zeiţa Iştar l-ar fi ridicat pe tron. S-a crezut multă vreme că Şaruken (Sargon, „regele preadrept“) n-ar fi existat. Astăzi influenţa sa istorică, foarte mare de altfel, este un fapt incontestabil. Dinastia lui a domnit două sute de ani, apoi s-a stins. Năvălitori munteni, printre care guti, prădară ţara. Se iscă o rivalitate între cetăţile-state. Nişte regi-preoţi, cum ar fi Ur-Baba şi Gudeea, îşi întinseră temporar dominaţia asupra cetăţilor Ur şi Lagaş. În ciuda confuziei politice, în această epocă au înflorit ştiinţele şi artele, pe de-a întregul bazate pe moştenirea sumeriană, atingînd un asemenea elan creator, încît aportul lor urma să influenţeze întreaga istorie a omenirii timp de patru mii de ani.

Hammurabi din Babilon (1955—1913 î.e.n.) a restabilit unitatea, datorită unor lovituri de stat, politice şi militare. Prin forţa şi înflorirea sa, de acum înainte ţara a putut pretinde să conducă lumea contemporană. Hammurabi era mai mult decît un războinic. După ce a cucerit puterea, a ştiut să aştepte douăzeci şi cinci de ani pînă cînd duşmanul său cel mai de temut, Rîm-Sin din Larsa, îmbătrîni îndeajuns ca să poată fi înfrînt fără prea multă greutate. El a fost de asemenea primul mare legislator din istorie. Pentru ca „cel puternic să nu pricinuiască vreun rău celui slab, şi să aibă grijă de orfan şi de văduvă“, el a poruncit să-i fie săpate cuvintele pe o stelă din Babilon, aşezată în templul Esaggila, dinaintea chipului său de rege al dreptăţii. (Încă înaintea lui Hammurabi existau inscripţii cu legi, de dimensiuni mai mici, ca legile reginei Isin şi cele ale lui Şulgi, rege din a III-a dinastie din Ur. În 1947, arheologul american Francis Steele a întregit patru fragmente cu inscripţii cuneiforme, găsite la Nippur ; ele reprezentau părţi din cartea de legi a regelui Lipit-Iştar, cu un secol şi jumătate mai veche decît „Codul“ lui Hammurabi.) Regelui Hammurabi îi revine meritul de a fi adunat laolaltă legile şi cutumele într-un cod, cu trei sute de paragrafe, care îşi vor exercita influenţa încă multă vreme după dispariţia regatului babilonean. În avîntul acesta imens, cu timpul forţa producătoare a culturii sumero-babiloneene s-a epuizat. Puterea politică a regatului s-a fărîmiţat. Prosperitatea economică ce se întinsese, sub domnia lui Kadaşman-Ellil I şi Burnaburiaş al II-lea, peste graniţele ţării pînă în Egipt (ni s-a păstrat o corespondenţă, datînd din jurul anului 1370 î.e.n., purtată cu Amenofis al III-lea şi al IV-lea), s-a prăbuşit. Chiar şi atunci cînd a încetat dominaţia străină a kasiţilor, beduinii arameeni şi asirienii, care invadaseră ţara prin partea de nord, au făcut provizoriu imposibilă formarea unui nou „imperiu“.

Din nou sîntem ispitiţi să facem o paralelă cu evoluţia culturii greco-romane. Aşa cum Atena a asistat la contopirea puterii, religiei, artei şi ştiinţei sale cu civilizaţia tehnicistă şi lipsită de suflet a noii Rome, tot astfel Babilonia şi-a văzut cultura sa reînviată în noua Asirie, unde, mai tîrziu, a fost creat oraşul Ninive, care era faţă de Babilon, ceea ce era Roma faţă de Atena.

Tukulti-Ninurta I (în jurul anului 1250 î.e.n.) a fost primul asirian care a făcut prizonier un rege al Babilonului. Sub Teglat-Falasar I (în jurul anului 1100 î.e.n.) Asiria devine o mare putere, dar sub urmaşii săi ea s-a dovedit

Reprezentare cosmică a babiloneenilor

E = Pămînt; H_1, H_2, H_3, = primul, al doilea, al treilea cer; HO = Oceanul ceresc; O = Oceanul terestru; T = adîncimea oceanului terestru; A = seara (vest), muntele de la soare-apune; M = dimineaţa (est), muntele de la soare-răsare; TR = cele şapte ziduri şi palatul (P) din împărăţia morţilor.

atît de şubredă, încît arameenii nomazi nu numai că au năvălit asupra ei prin surprindere, dar s-au şi aşezat acolo. Assurnasirpal (884—860 î.e.n.) şi Salmanassar al IV-lea (781—772 î.e.n.) au restabilit noul imperiu, i-au împins graniţele pînă la Mediterana, au cucerit întreaga Sirie şi au obligat chiar unele oraşe feniciene să plătească tribut. Lui Assurnasirpal i se datorează impunătorul palat regal din reşedinţa de la Calaş şi templul zeiţei Iştar din Ninive. „Semiramis" (Şamuramat) a domnit patru ani ; fiul ei, Adad-Nirari al III-lea (810—782 î.e.n.), suveran abil pentru care un succes politic valora foarte mult,

a încercat să intoducă în Asiria zei babioneeni. In sfrşit, Teglat-Falasar al III-iea, uzurpator de o rară energie, a făcut ca Asiia să redevină o mare putere şi i-a redat ambiţiile. Sub domna lui (745 - 727 î.e.n.) graniţele imperiului s-au întins de la Mediterana pînă la Golful Persic; el a pătuns pînă în Armenia şi în Persia, a supus popoare a căror sălbăticie rezistase pînă atunci agresorilor, a cucerit Damascul şi a instituit dominaţia asiriană asupra p:rţii de nord a Israelului.

Dacă nu pomenim nimic despre suveranii minori, nu putem trece însă peste Sargon al II-lea (722 - 705 î.e.n.), învigătorul hitiţilor la Karkemiş. Sub domnia lui, Asiria a cunoscut despotsmul cel mai centalizat. El este tatăl lui Sennaşerib (705 - 681 î.e.n.), smittul care a prădat Babilonul, este bunicul lui Asarhaddon (681 - 669 î.e.n.) care a reconstuit oraşul, i-a învins pe cimerieni, în nord, a cucerit în 671 oraşul Memfis din Egipt şi a umplut cu bogăţiile acestuia visteriile din Niive, în sftrşit este stăbunicul lui Assurbanipal (668 - 626 î.e.n.) căria faraonul Psametic I i-a smuls cuceririle făcute în Egipt. Dar, prin energia şi spiitul său de intrigă, şi-a împins la sinucidere fratele rebel, Saosduşin, rege al Babilonului. Assurbanipal a întemeiat la Ninive cea mai mare bibliotecă .in antchitate (doar colecţia de papirusuri din Alexandria o va depăşi) şi a ră as, în ciuda numeroaselor expediţii mlitare, mai degrabă un suveran paşnc decît un războiic.

Pritre uraşi să, Si-şar-işkun (62 5 606 î.e.n.), incapabil să ţină frinele guvernări, n-a putt rezista presiun tot mai mari a mezilor. Bizuindu-se pe generalul său, tădătorul cldeean Nabopolassar, şi-a curat zilele, în timp ce inamicul năvălea pe stăle cetţ Ninive cucerite, arzînd de viu împreună cu toate femeile şi bunurile sale. (După Diodor, care se sprijină pe Ctesias, ar fi fost arse pe ruguri - înalte de patu sute de picioare - o sută cinci zeci de pat de aur şi tot atîtea mese de aur, aproape zece milioane talanţi de aur, o sută milioane talanţi de argit şi o mulţie de alte lucruri preţioase.)

Insemna oare că istoria asirio-babiloneană se sfîrşise? Uzurpatorul Nabopolassar, general răzvătt, pusese stăpînire pe Babilon. El pregătea drumul unui rege mai mare, ful său, Nabucodonosor al Ii-lea (604 - 562 î.e.n.), un adevărat „Cezar" mesopotaman.

Splendoarea şi măeţa; puterea suverană care s-au instaurat atunci în Babilon nu se întemeiau pe spiritul, tadţa, î altl grad de civilizaţie pe care o cunoscuse odiioară. Ruptura a a t loc în Asia, la Ninive. In aparenţă nu exista nici o legătură cu vechile c te, cu vechile obiceiuri, cu vechile fore sociale. Acest „regat neobabilonean" (aşa cu îl numi astăzi) căzuse pradă unei decadenţe care se hrăea d tecut.

Nabucodonosor şi-a consacrat vaţa înfăpti unor mari realizări tehnice, cărora i-au fost închinate numeroase laude: a ordonat săparea unor canale, plantarea unor grădini, amenajarea uui lac art cial şi, mai ales, constuirea a nenumărate edificii, sacre sau profae.

Apogeul unei civilizaţii lasă însă totdeauna să se întrevadă declinul ei. Şase ani după moartea sa, o revoluţie u r tă de curteni i-a detronat dinasta. Ul t ul suveran, Narbonide (55 5 539 i.e.n.), un bigot îmbîcsit, a fost ars de viu cu prilejul luării palatului regal, pe care nşte tădători l-au dat pe mina lui Cirus, regele perşilor.

Sub domnia lui Nabucodonosor, civilizaţia mesopotamiană a aruncat ultima sa văpaie.

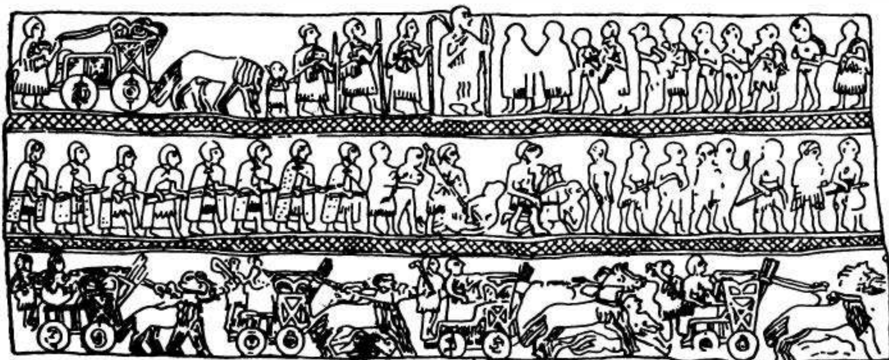
IN 1911, doamna Winifred Fontana, soţa consulului britanic, a pr i it în \izită trei tneri arheologi. Această doamnă, care se ocupa cu pictura, notează în ju r aul său ; „...toţ tei ar putea fi nişte admirabile modele."

Cei trei tineri erau David Hogarth, T. E. Lawrence şi Leonard Woolley. Unul dnte ei u n a curînd să fie cunoscut în lumea înteagă, dar nu în calitate de arheolog : acest L wence a fost căpetenia revoltei arabe în timpul primului război mondial. Woolley, dacă a avut mai puţn succes în rîndurile publicului, în schimb a fost foarte s t at de colegii săi.

Este lesne de înţeles de ce doamna Winifred Fontana, întebată mai tîrziu despre impresiile sale de atunci, sub influenţa faimei colonelului Lawrence, a povestit că, cu prilejul vizitei celor tei arheologi, ,,totuşi Lawrence mi-a atas atenţia în mod cu totul deosebit..." In tmp ce un sirian, care fusese şi el oaspetele cnsulului, face o afirmaţe care v e în contadicţe cu cea a doamnei Fontana : ,,Ce nefericită deosebire înte *ce jeune Laurens* şi *Monsieur* Woolley, care este un adevărat om de l u e, şi un *parfait gentilhomme."*

In 1927, a p i în 1928, în vîrstă de patuzeci şi şapte de ani, Woolley, acest *„parfait gentilhomme"*, a înteprins săpături în locul unde odinoară se înălţa oraşul Ur, p Eurat, patia legendară a lui Abrah a . In scurtă vreme a descoperit extem de n u eroase vestgii ale civili z ţei sumeriene. A scos la l u ină „c i t r l regal d i Ur", care con ţ ea foarte mari comori şi - ceea ce pentru noi vaor e mai mult decît aurul afat în mo r i te - care a oferit o mulţme de a munte privind preistoria babiloneană, aşa încît acest pr i capitol al civili z ţiei umane a căpătat de îndată culoare şi viaţă.

W o lley a săpat în colină şanţul cu c re încep aproape toate cercetările arheolog c. Pînă la o adîncime de doisprezec me t exsta un strat de cenuşă, fagmente de cărămizi, cioburi de vae, dărîmături şi moloz. Printre aceste r e, lo uitori din Ur săpaseră mor m tele regilor lor. In groapa unei regne s-au găsit p doabe bogate, vase de aur, două bărci lungi de şaizeci de cntimeti, u a de aramă, alta de argnt. S-au găsit de asemenea diademele reginei. Pe o pe r că umplută cu cîlţ se etalau tei şiraguri de lapisla z li şi de c r alină roşie. Şiragul i ferior era împodobit cu inele de aur, cel din mijloc cu f r nze de fag, tot de aur, al teilea cu frunze de salcie şi fori de aur. Deasupra c lor tei şiraguri era prins un pieptene cu cinci d i ţ, decorat cu flori de au bă t te în piete de lapislazuli. Tmplele erau împodobite cu spirale de aur, de care erau agăţaţi nişte cercei grei, în fo r ă de semilună. Katherine Wool-

„Stindardul de mozaic din Ur", o interesantă descoperire făcută de Leonard Woolley. Din acest desen nu putem aprecia bogăţia lucrăturii. Pentru observatorul atent, originalul este o „carte cu poze" despre viaţa sumerienilor.

ley a modelat capul reginei care purtase podoabele descoperite de soţul ei, după un craniu din acea perioadă. Pentru pieptănătură s-a inspirat după nişte statuete de lut ars, iar dimensiunile le-a calculat după lung i ea benzilor de aur. Acest mulaj, c re se află astăzi în muze u Unversită ţ d Philadelphia, ne îngăduie să vedem nvelul de dezvoltare a a rei prelucrării metalelor nobile şi gradul de rafinament al oamenilor de acum cinci mii de ani. Printre podoabele aflate în mormintele regale din Ur există unele piese pe care nu s-ar sfii să le expună marii bijutieri din Paris.

El a mai făcut o descoperire, de cel mai înalt interes: vestitul „stindard de mozaic" (Woolley îl situează prin anul 3500 î.e.n.). Acest stindard se compune din două panouri dreptunghiulare, avînd lung i ea de 55 cen t etri şi lăţimea de 22,5 centimetri, la care se adaugă două caJete t iunghiulare. Ele erau probabil f i ate de un mîner înalt şi purtate în procesiuni şi în cortegii.

Panourile sint acoperite cu o mulţime de figuri mici, de sidef şi de scoici, pe un fond de lapislazuli. E adevărat că „domnul Ti" îl înformase pe cercetătorul Mariette despre t aiul în Egiptul vechi, cu mai mult fast şi bogăţie de amănunte. Totuşi Woolley vedea, ca într-o carte cu poze, detaliile unor vieţi apuse de cinci mii de ani. Ţinînd seama de vechimea sa, acest stindard este un document de o valoare excep ţ onală.

Figurile reprezintă un banchet (ceea ce ne fumizează date despre îmbrăcăminte şi ustensile), o t r ă minată spre abator (ş t m astfel ce fel de a male domes t ce se creşteau în acea epocă), un co r egiu de prizonie r şi un altul de d zboinici (ceea c ne îngăduie să cunoaştem a r ele şi echip a entul de luptă) şi, în sfîrşit, c re de luptă ce ne con f r ă că, la sfîrşi t l celui de-al IV-iea mileniu, sume r enii au n l scocit convoaiele mili t re ce au însemnat măre ţ a şi ruina impe r lor imense, întemeiate de babiloneni, asirieni, perşi şi, în s f rşit, de macedoneni.

Woolley a făcut apoi o descoperire îngrozitoare. Mormintele din Ur mai conţineau şi alte cadavre decît cele ale regilor şi reginelor. Iar aceste cadavre fuseseră victimele unui masacru. Într-un mormînt s-au aflat sentinele, cu casca de aramă alături de cranii, cu lancea la îndemînă. Pe fundul unui cavou zăceau nouă doamne de onoare, purtînd încă bogata diademă pe care, fără îndoială, o puseseră pentru ceremonia funebră. În faţa intrării se aflau două care grele, iar înăuntrul lor mai zăceau încă osemintele vizitiilor ; dinaintea carelor, alături de scheletele boilor, se aflau osemintele slujitorilor. Cu toţii fuseseră masacraţi !

În mormîntul reginei Şubad, Woolley găsi doamnele de onoare culcate pe două rînduri. La capătul şirului zăcea un bărbat, harpistul. Oasele braţelor lui mai păstrau încă instrumentul cu incrustaţii preţioase, pe care îl strîngea la piept în clipa cînd primise lovitura de graţie. Alături de sicriul în care odihnea regina, două schelete zăceau prăvălite într-o atitudine care vădea o moarte violentă.

Ce însemna această descoperire ?

Nu putea exista decît o singură explicaţie : aici avusese loc cel mai mare sacrificiu oferit vreodată muritorilor — acela al vieţii omeneşti ! Era neîndoielnic vorba despre un omor premeditat, îndeplinit desigur de preoţii fanatici, care voiau să exercite puterea absolută. Poziţia cadavrelor şi toate celelalte indicii dovedeau că aceşti curteni, aceşti ostaşi şi aceşti slujitori nu şi-au urmat suveranii de bunăvoie pe calea morţii, aşa cum făceau văduvele hinduse cînd îşi urmau soţii pe rug. Aici sacrificiul fusese un masacru ! Un măcel sîngeros în onoarea unor regi defuncţi !

Care au fost concluziile ştiinţei ? „Nu se cunoaşte nici un document, scrie Woolley, în care să se facă aluzie la asemenea sacrificii omeneşti ; arheologii n-au aflat nici o altă urmă de asemenea obicei şi nici o supravieţuire a lui într-o epocă mai recentă. Dacă aceste sacrificii se pot explica prin divinizarea primilor regi, se va constata de altfel că, în perioada istorică, pînă şi cele mai mari zeităţi nu pretindeau o asemenea ofrandă : iată deci o dovadă despre străvechea antichitate a cimitirului din Ur."

Curînd, Woolley avea să descopere şi alte semne ale vechimii extreme a civilizaţiei sumeriene.

Continuînd sistematic săpăturile, găsi dedesubtul mormintelor, la doisprezece metri adîncime, un strat de argilă absolut curată (nu era încărcată nici cu cioburi, nici cu moloz), care avea o grosime de nu mai puţin doi metri şi cincizeci.

Prezenţa acestor aluviuni naturale nu putea duce decît la o singură explicaţie, care îl interesa mai degrabă pe geolog decît pe arheolog. Ţara Sumerului fusese odinioară teatrul unor inundaţii catastrofale.

Într-adevăr, ca să se poată depune un strat de mîl de doi metri şi jumătate, a fost nevoie ca cerul şi marea să se reverse, să înghită munţii şi văile, aşa cum se spune în capitolul VII din Geneză : „...în ziua aceea se desfăcură toate izvoarele adîncului celui mare, şi stavilele cerurilor se deschiseră. Şi ploaia

căz. pe pămînt patruzeci de zile şi patruzeci de nopţi... Şi apa acoperi pămîntul o sută cincizeci de zile."

Woolley se afla în faţa unei concluzii tulburătoare. Dacă îşi amintea de concordaţa di te povestirea biblcă şi epopeea lui Ghgameş, i discutabil cu mult mai veche, dacă prcurgea l tele presupuse ale regilor sumerieni (,,atunci veni Potopul şi, după Potop, regii coborîră pentu a doua oară din cerri"), dacă ţinea seama de toate celelalte dovez aduse de săpături în sprijinul vechilor legende şi al Sfintei Scripturi - într-adevăr nu se mai putea îndoi că marea inundaţie, ale cărei urme incontestabile le descoperise, era Potopul.

Este evident că acest potop istoric, di care îşi trage rădăcinile mitul Potopului, n-a exter inat înteaga rasă omenească, în afară doar de familia lui Ut-napiş t 1-Noe. Fusese probabil una di te acele i undaţi - fără îndoială extem de volentă - cum au existat multe în delta Tigrului şi a Eufratului. Documentele privnd primii regi, anteriori şi posteriori Potopului, îngăduie presupunerea că, dacă colonişti sumerieni au supravieţuit dezastr lui, acest lucru a fost posibil înainte de toate pentru că locuiau - contrar semiţilor autohtoni şi încă barbari - în „vile" artificial ridicate deasupra solului şi înconjurate de ziduri. Nu este imposibil ca Ut-napiştm, acel Noe sumerian, să fi fost o fgură istorică, un simplu clonst, stabilit pe teritoriul akkadian, care a bănuit înaitea altora creşterea apelor şi a luat din t p unele măsuri de siguranţă. Supravieţuitorii s-au supus cu s f ţene injoncţuni divine pe care o pr i ise Ut-napiştm: ,,Creşteţi şi vă înmulţ ţ, şi umplţi pă întul." Intr-adevăr, pe dată aceşt oamen încpură din nou să muncească pămîntul pustiit de ape, cu o energie pe care arheologii o recunosc pînă şi astăzi.

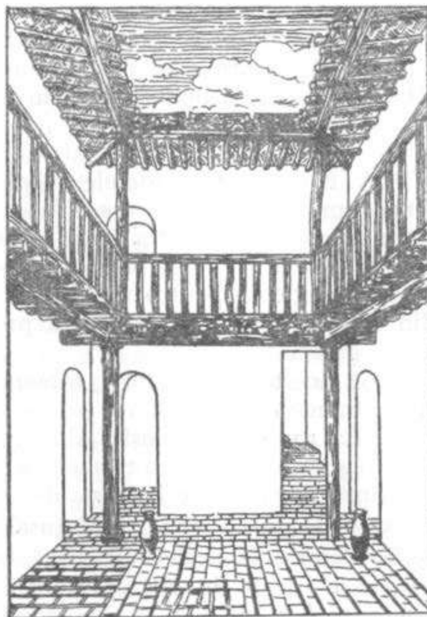
Wolley a fost de părere că cimitrul regal din Ur aparţinea celui de-al IV-lea meniu î.e.n. Pină la începerea săpăturilor, cunoş tţele noaste se limitau la legende şi la mituri. Datorită lui Woolley, această peroadă a i tat de atnci înclo în istorie. El u a să dovedeacă autentcitatea istorică a unui rege din această epocă, unul dinte ci mai vechi regi ai omenirii l

Anumite date ş t ţice au per is la un moment dat să se poată atirma existenţa su erienilor. Astăz, această exitenţ este un lucru neîndoielnic; obiectele şi oprele de artă care umplu muzeele noastre sînt mult prea numeroase. Dar noi nu ştim aproape nimic despre originea poporului care ne-a lăsat aceste mărturii. O dată mai mult afi raţiile noastre nu se bazează decît pe nişte idici.

Un lucr este îsă sigur: swerieni, ppor nesemtc, oaeni cu părul de culoare încisă (iscripţiev r sc despre ei den u du-i „Capte Negre"), au fost utmii care s-au stabilit pe în t a deltă a Ti g lui şi Eufratului. Înaintea lor ţutul era populat după cit se pare de două feluri de tbur semite. Su een aducau însă cu ei o ci v ţe superioară, cu o foră închegată în tăsătrile sale esenţale, pe care au impus-o semiţlor semibarbari.

Unde s-a dezoltat această ci v ţie? Aceast întebare ridică una dintre cele mai mari probleme p care săpătrile nu au rezolvat-o încă.

Reconstituirea unei case particulare din Ur.

Limba lor se apropie de limba turcă veche (turanica). Ca tp, ei aparţin rasei indo-europene. Atîta tot. Pă t ndem apoi în domeniul ipotezei pure. Nişte o a eni care văd aevea şi-şi adoră zeii pe creştetul mun ţ lor, care const r iesc pen t u ei, în cîmpia s t ăină, munţi artificiali, zigguraţii, nu sînt desigur de baş t nă din t -o ţară de şes. Poate că vin din podişul Iranului, sau şi mai de departe încă, din m u ţ i Asiei ? Această deducţie este sp r j i ită de fap t l că arhitectura sumeriană, cea mai veche care a fost descoperită în Mesopotamia, se bazează în mod manifest pe t adi ţ a construcţiilor de lemn, care nu puteau fi concepute decît în t -un ţinut muntos şi păduros.

Nimic însă din toate acestea nu poate fi sigur. În t -adevăr, o parte din vechea legendă sumeri a ă, în care se vorbeşte despre un popor care a năvălit în Mesopot a ia de p mare, c n t az ce a c astă teorie şi, pe de altă parte, pare să fie con f ată de a u t i dicii.

In t -o z, un engle:„ A ur Kei t , a declarat: ,,Caracterele f i c ale vechilor sumerieni se reg ă esc în O ent, la locuitorii d i A ganistan şi din Belucist a , şi pînă în valea Indusului - la o distanţă de aproape 2 400 de k lometri."

Abia îşi exprimase această op i ie, că săpă t rile în t eprinse în valea Indusului, unde s-a desco p rit o ci v liza ţ e veche şi f arte evoluată, au dezvăluit peceţi plate, p dect iden t ce (prin f r ă, s t lul gra v rii şi al inscripţiilor) cu cele g l site î S U er l

Dar nu se ştie încă de unde vine acest popor misterios. Să nu fim nerăbdători. Să ne gîndim la străvechea antichitate a documentelor pe care le posedăm. Şi să ne aruncăm privirile asupra „listelor regale", ce ne îngăduie să pătrundem încă şi mai departe în negurile trecutului.

TOATE datele din primele epoci ale Babilonului erau raportate la un eveniment important care avusese loc în cursul anului. Cu toate acestea, încă din epoca primei dinastii din Isin (în jurul anului 2100 î.e.n.) încep să se întocmească tabele cronologice. S-au găsit copiile acestor „liste regale", schematice dar preţioase pentru noi, precum şi cronica fantezistă şi mult mai recentă (din secolul IV sau III î.e.n.) a preotului babilonean Berossos, care scria în limba greacă.

După aceste liste, istoria sumerienilor începe o dată cu apariţia omului. Biblia numără, începînd cu Adam, primul om, şi pînă la Potop, zece „patriarhi". La sumerieni, aceştia sînt „primii regi", tot zece la număr. Patriarhii israeliţi ştiau că sînt meniţi unei vieţi cu o lungime de neînchipuit. Adam, care şi-a zămislit primul fiu la vîrsta de o sută treizeci de ani, ar fi trăit după aceea opt sute de ani. Vîrsta lui Matusalem este proverbială şi astăzi. Însă durata vieţii vechilor sumerieni frizează fantasticul. După un document (care nu pomeneşte decît de opt suverani) aceşti primi regi ar fi domnit împreună vreme de 241 200 ani ; după un altul, care îi enumără pe toţi zece, 456 000 de ani !

Apoi veni Potopul. Rasa omenească se născu din nou începînd cu Ut-napiştim. Regii citaţi de cronicarii babiloneeni, ale căror scrieri se situează în jurul anului 2100 î.e.n., sînt consideraţi de către aceştia ca nişte personaje istorice. Dar, dat fiind că printre aceşti regi există mai mulţi care, în legenda epocii, sînt consideraţi zei şi semizei, şi că cei douăzeci şi trei de regi din prima dinastie ce a urmat după Potop ar fi domnit laolaltă timp de 24 510 ani, 3 luni şi 3 zile şi jumătate, nu este de loc uimitor că savanţii occidentali nu acordară la început nici o crezare listelor regale ; tot aşa, arheologii nu izbutiseră încă să găsească nici măcar un singur document care să autentifice vreun nume de rege dinaintea celei de-a VIII-a dinastii posterioare Potopului.

Totuşi, pe măsură ce Woolley vedea apărînd straturi tot mai profunde, aparţinînd celei mai străvechi civilizaţii, încrederea lui în vechile liste creştea. El se afla aproape în aceeaşi situaţie ca Schliemann faţă de Homer şi Pausanias. Şi, la fel cu marele amator, marele specialist avea să-şi vadă credinţa confirmată de o fericită descoperire !

Pe colina El-Obeid, în apropiere de Ur, în Caldeea, Leonard Woolley găsi un templu consacrat zeiţei-mame Ninursag. Cu scara, terasa, vestibulul, coloanele de lemn incrustate cu aramă, mozaicurile bogate, sculpturile reprezentînd lei şi căprioare, era cel mai vechi edificiu din lume care îmbina o asemenea

măreţie cu un astfel de rafinament artisti. 1n acest templu, printre numeroase obiecte preţioase sau lipsite de valoare, el găsi o mărgea de aur.

Inscripţia gravată pe această mărgea, îi arătă lui Leonard Woolley cine construise templul : se putea citi desluşit numele A-anni-padda I

Woolley mai găsi şi o tăbliţă de calcit, care îi dezvălui şi alte luc r ri. Pe ea se putea citi, în scriere cuneifo r ă evoluată, dedicaţia templului făcut de ,,A-anni-padda, rege în Ur, fiul lui Mes-anni-padda, rege în Ur."

Mes-anni-padda figura în listele regale ca fondator al dinastiei a III-a posterioare Potopului, aşa-zisa prima dinaste din Ur I Unul dinte regii a că r i existenţă istorică fusese totdeauna pusă la îndoială.

ACEST capitol consacrat poporului sumerian a început prin povestea cu pisica neagră, cele şaizeci de ouă şi cadranului ceasului : tot astfel îl vom şi î cheia.

O linie, prea pu ţ deviată de civilizaţiile care au trăit şi au murit în acest interval, îi conduce pe sumerieni pînă la noi. Forţa lor creatoare a fost extraordinară şi influenţa lor s-a resimţit în toate domeniile. Tot ceea ce a înflorit în Ninive şi în Babilon crescuse pe pămîntul sumerian. Nu vom cita decît cîteva exemple despre i fluenţa civilizaţiei sumeriene asupra celei din Babilon şi despre importanţa respectivă a rolului lor în istorie.

Marea stelă din Susa, pe care stă gravat codul lui Hammurabi, nu este de fapt dect o compilaţie a unor maxime de drept şi a unor cutume sumeriene. Aşa cum vedem noi lucrurile astăzi, concepţia despre datorie şi accentul pur juridic al acestor legi ni se par uluitor de „m o eme" (exc e ţie făcînd îndatoririle religioase). De pildă, răzbunarea prin vărsare de sînge, foarte răspîndită şi pu t rnic înrădăcinată în civilizaţiile de mai tîrziu, care, din nefericire, se mai prac tcă încă şi în secolul nos t u, era aproape interzisă de legea lui Hammurabi. Legile săpate pe stela din Susa arată că - şi acest luc r este poate cel mai „modem" - statul şi nu indiv dul trebuie să răzbune nedreptatea. Justţia era severă şi asprele p epse corporale apar din abundenţă pe toate monumentele despo t lui oriental. Insă, în conţinutul lor, legile lui Hammurabi s-au prelungit pînă în C o ul l u lus t ian şi Codul lui Napoleon.

M e cina bab ione e or, s t ns legată de magie - ,,bab ionean" sau „caldeean" avea, la R o a, acelaşi sens cu „magician" - este originară din Sumer. In Babilon existau şcoli de m e icină în c rajate de stat. De multe o r prescripţiile medicale erau însoţite de prescrip ţ i religioase. In anumite cazuri, medicul era fă c t răsp u zător în faţa sta t lui şi jus t ţ a i te r enea, aşa c u reiese din a r colul 218 al le g lui H a urabi, prin care greşelile medi c lui se p e epsesc în felul u r ător : ,,Dacă un tăm ă uitor a făcut cuiva o inte r enţie cu cuţitul de bronz şi astfel a pricinuit moartea bolna v lui, sau dacă a des c is o cataractă c c ţ t l de bronz şi a văt ă at ochiul - t ebuie să i se taie mîna."

Sumerienii, adoratori ai astrelor, aveau zei pe care îi regăsim sub alte nume şi, adesea, fără prea mari schimbări, în Asiria şi în Babilonia şi, în cele din urmă, pînă şi la Roma şi la Atena. (Cunoaştem influenţa directă exercitată asupra Bibliei de istoria şi de legendele sumeriene.)

Cunoaşterea cerului şi a mişcării aştrilor ajunge la rangul de ştiinţă exactă, deşi încă îmbibată cu astrologie şi ghicitorie. Ea a format baza unei cosmografii planetare, a calendarului şi a sistemului cronologic. Turnurile zigguratelor erau nişte observatoare. Preoţii babiloneeni calculau mişcarea planetei Mercur mai exact decît Hiparh şi Claudiu Ptolemeu. Ei izbuteau să deducă timpul de revoluţie a Lunii, cu o diferenţă de numai 0,4 secunde faţă de astronomii moderni, care au la îndemînă excepţionale mijloace tehnice.

Matematica babiloneană se întemeia pe sistemul hexagesimal sumerian, pe care semiţii l-au îmbinat cu sistemul lor zecimal. Complicaţiile care rezultară din aceasta au fost suprimate datorită unor table de înmulţire, adevărate rigle de calcul. Graţie acestui sistem, babiloneenii atinseseră valori numerice de o uimitoare mărime. Într-un text cuneiform, găsit pe colina Kuyundjik, se află o serie matematică, al cărei produs corespunde, în sistemul nostru, cu 195 955 200 000 000, număr pe care, în epoca lui Descartes şi Leibniz, nimeni nu s-ar fi încumetat să-l ia în seamă.

Leonard Woolley, căruia îi datorăm aproape tot ce ştim despre poporul misterios al „Capetelor Negre", citează, în domeniul arhitecturii, un exemplu despre influenţa stăruitoare a unei creaţii sumeriene : „Cintrul arhitectonic n-a fost cunoscut în Europa decît în epoca cuceririlor lui Alexandru cel Mare. Arhitecţii greci adoptară cu entuziasm această formă nouă şi o introduseră... în lumea occidentală... Romanii preluară mai tîrziu rolul grecilor. Cintrul era o formă de construcţie foarte răspîndită în Babilon : Nabucodonosor a folosit-o cînd a reconstruit Babilonul în anul 600 î.e.n. ; în Ur mai există şi astăzi o boltă, aparţinînd templului ridicat de Kurigalzu, rege al Babilonului pe la 1400 î.e.n. ; în casele particulare ale cetăţenilor sumerieni din Ur (aproximativ 2000 î.e.n.) bolta uşii era construită din cărămizi aşezate după tehnica bolţii veritabile ; apeductul boltit de la Nippur are o vechime de aproape 3000 de ani î.e.n. şi bolta în arcuri pe care o regăsim în cimitirul regal din Ur ne îngăduie să situăm mai înapoi cu încă patru sau cinci secole aplicarea acestui principiu al arhitecturii. Putem deci trage o linie, care porneşte din zorii civilizaţiei sumeriene, ca să ajungă la lumea modernă."

Şi Woolley conchide : „Dacă judecăm străduinţele oamenilor exclusiv după succesul lor, atunci Sumerul... ar trebui să ocupe un loc de cinste, dacă nu chiar cel mai de seamă. Dacă însă le judecăm după acţiunea lor asupra istoriei, atunci Sumerul merită să fie aşezat pe o treaptă mult mai mare. Cultura sumeriană, care a strălucit încă în epoca barbară, are meritul de a se situa printre primele momente de progres ale omenirii... Am crescut într-o epocă în care grecii încă mai erau consideraţi drept inventatorii tuturor artelor, în care se credea cu uşurinţă că Grecia însăşi, ca şi Pallas, ţîşnise din creierul lui Zeus Olimpianul.

Mai apoi, am văzut că această floare a civilizaţiei îşi trăsese seva din lidieni, hitiţi, fenicieni, cretani, babiloneeni şi egipteni. Rădăcinile ei sînt încă şi mai vechi : în spatele tuturor acestor două popoare, se află sumerienii."

PÎNĂ în prezent i-am urmărit pe arheologi într-un domeniu geografic care nu depăşeşte limitele bazinului Mediteranei. Acum să încercăm să facem un salt peste oceane, fără să ne îndepărtăm totuşi prea mult în trecut. Să pătrundem, pe urmele cercetătorilor, într-o lume care n-a dispărut decît de cîteva secole, dar care ne va părea încă şi mai stranie, mai barbară, mai înfricoşătoare şi adesea mai neînţeleasă decît toate civilizaţiile pe care am învăţat să le cunoaştem. Vom porni să explorăm pădurile virgine din Mexic şi din Yucatán.

IV

CARTEA TREPTELOR

„Ruinele orașului se întindeau dinaintea noastră ca resturile unei corăbii rătăcind în largul mării ; catargele se pierduseră, numele i se ștersese, echipajul pierise și nimeni nu mai putea spune de unde venea, cui îi aparținuse, cît durase călătoria ei, care fusese cauza naufragiului ; ce oameni purta la bord se putea bănui doar după o presupusă asemănare a construcției corăbiei, dar poate că adevărul nu-l vom ști niciodată în chip sigur."

JOHN L. STEPHENS
despre prima sa descoperire

27

TEZAURUL LUI MONTEZUMA AL II-LEA

„LA primele licăriri ale zorilor, generalul spaniol îşi alinie trupele în poziţie de luptă. Inimile soldaţilor zvîcneau. Ei se rînduiră sub drapele, în sunetele trompetelor al căror ecou, străbătînd lacurile şi pădurile, se pierdu în depărtările străjuite de munţi. Focurile aprinse pe altarele nenumăratelor «teocalli», temple piramidale, care abia se desluşeau în boarea dimineţii, indicau poziţia capitalei. Apoi, cînd soarele se ridică dinspre răsărit, deasupra văii, templele şi turnurile palatelor apărură într-o aureolă de lumină. Era în ziua de 8 noiembrie 1519 ; zi istorică, în care europenii intrară în capitala lumii occidentale."

În aceşti termeni, un autor din secolul trecut (W. H. Prescott, despre care vom vorbi în curînd) descrie momentul în care aventurierul spaniol Hernando Cortez (îşi iscălea scrisorile : Cortés), în fruntea a patru sute de soldaţi, descoperi în sfîrşit capitala imperiului aztec, Mexico.

După ce trupele lui Cortez — spaniolii comandau aproape şase mii de indigeni, majoritatea tlascalteci, duşmani de moarte ai aztecilor — trecură digul care unea uscatul cu oraşul insular, păşiră pe o mare punte mobilă. Spaniolii ştiau prea bine că acum se aflau în mîinile unui prinţ, a cărui măreţie şi putere se manifestau atît prin mulţimea războinicilor care înconjurau edificiile grandioase ce li se ofereau privirilor, cît şi prin povestirile tuturor indigenilor.

Spaniolii îşi continuară marşul fără şovăire.

Ajunşi în marea arteră a oraşului, un cortegiu strălucitor înaintă în întîmpinarea lor. În frunte păşeau trei dregători, ţinînd în mînă toiege aurite. În spatele lor se legăna un jilţ purtat pe umerii unor înalţi demnitari. Baldachinul împodobit cu pene, ţesut cu fire de argint, strălucea de puzderia pietrelor scumpe. Nobilii care îl purtau mergeau în picioarele goale, cu pas măsurat, cu ochii în pămînt. Cortegiul se opri la o oarecare distanţă. Un bărbat înalt şi svelt, de vreo patruzeci de ani, coborî din jilţul purtat pe umeri. Obrazul îi era mai palid decît cel al oamenilor obişnuiţi, cu o barbă mică, părul nici lung nici scurt, negru şi lucios. Purta o mantie brodată cu perle şi pietre preţioase, iar pulpanele erau legate în jurul gîtului. Era încălţat cu sandale bogate, le-

gate de glezne cu nişte curele bătute în aur. Inaintă, sprijinindu-se pe doi dintre înalţi dregători. Slujitorii îi întnseră d i ainte-i covoae de bumbac ca să nu-şi întineze picioarele. Astfel i se prezentă lui Cortez' Montezum; al Ii-lea, împăratul aztecilor.

Co r ez des ăl că, se sprij i şi el ı doi nob i ş î a tă în în t pinarea suveranulm. Cmc1zec1 de am ma tîrzu, Ber t I Diaz, unul din t e însoţitorii cuceritorului, scria : ,,Nu voi uita niciodată a c a tă scenă. Şi acum, după t e- ere ı atîtor ani, imaginea ei este la fel de proaspătă, de parcă s-ar fi pe t ecut 1en.

In clipa cînd privirile celor doi bărbaţi se încrucişară, cînd, ascunzîndu-şi sentimentele, schimbară cîteva cuvinte amicale, două lumi, două epoci diferite se înfruntau.

Pen t prima dată în istoria descoperirilor arheologice, un european de religie creş t nă descoperea o civiliza ţ e s t ăină vie, fără să fi fost nevoie s-o reconstituie din ruine. Cortez dinaintea lui Montez u a l - este la fel cum Brugschbei s-ar fi trezit deodată faţă în faţă cu Ramses cel M a e, sau cum Koldewey l-ar fi întîlnit pe Nabucodonosor p l mbîndu-se prin „grădinile suspendate" şi ar fi schimbat cîteva cuv i te.

Cortez nu era un savant, ci un cuceritor. Fr u useţea nu îl atrăgea decît prin valoarea ei comercială, iar forţa doar dacă se putea măsura cu ea. Nu căuta decît să se îmbogăţească şi să aducă bogă ţ i Maiestăţii Sale Prea Catolice, fără îndoială să asigure t u ful cre d nţei, dar în n ci un caz să slujească ş t inţa. Exact un an după prima lor în t evedere, M ontezuma era mort. După un alt an, d i splendida sa capitală nu mai rămăseseră decît r ine. Mexico a fost singurul oraş dis t us ? Din nefericire, nu l

In legătură cu aceasta trebuie să cităm cu v ntele unui istoric contemporan, Spengler : ,,Este singu r l exemplu al unei ci v lizaţii care a murit de moarte v olentă. Ea n-a pierit c încetul, n-a fost ciun t tă, ci ucisă în plină înflorire, ca o f oare a soarelui pe care ar tăia-o un trecător."

PENTRU a înţelege a c st fenomen istoric, este necesar să a r ncăm înapoi o privire asupra unui c a itol d i istoria creş t ă occidentală, in t tulat „Perioada conchistador i or", capitol roşu ca sîngele şi ca para focului, neg r ca veşmintele monastice şi care s-a încheiat în lucirile săbii l or.

In 1492, căpitanul genovez Cristobald Colon, supranum t mai tîrziu Crist - for Col u b, îndrep t ndu-şi pînzele spre Ind ii, descoperi msulele Guanaham, Cuba şi Hai t, din preajma Americii Centrale, apoi, în cursul altor călătorii, Dominica, Guadelupa, Porto-Rico, J a aica şi, în sfîrşit, coastele Americii de Sud şi ale Americii Cen t ale. 1n timp ce, în aceeaşi epocă, Vaseo da Gama găsea adevăra t l d r m că t e Indii, adică drumul cel mai scurt, Hojeda, Vespucci şi Femao de Maga l âes explorau coastele meridionale ale Lumii Noi. După călătoria lui John Cabot şi periplul lui Magalhâes, con t nentul american a fost cunoscut în toată în t nderea lui, de la Labrador pînă la Ţara de Foc.

Iar cînd Nuñez de Balboa, un pătimaş ca toţi ceilalţi exploratori, pătrunse înarmat în Oceanul Pacific (ca să-l ia în stăpînire „pentru totdeauna"), cînd Pizarro şi Almagro invadară prin partea de apus regatul incaşilor, astăzi Peru, a fost de ajuns răstimpul unei singure generaţii pentru a se deschide Europei calea marii aventuri. După descoperire urma explorarea, ea însăşi urmată de cucerire. Lumea Nouă cuprindea bogăţii fără seamăn. Bogăţii de două feluri, pentru că era totodată un nou debuşeu pentru comerţ şi un tezaur expus jafului.

Totuşi ar fi nedrept să nu vedem aici, ca mobil unic, decît dorinţa de însuşire a aurului din Eldorado. În joc nu se aflau doar atracţia cîştigului îmbinată cu spiritul de aventură, lăcomia dublată de o îndrăzneală de corsari. Exploratorii nu navigau doar pe socoteala lor, nici măcar pentru Isabela şi Ferdinand apoi pentru Carol Quintul. Ei mai erau şi misionarii papii Alexandru al VI-lea Borgia care, în 1493, împărţise lumea, trăgînd cu pana lui o linie între Portugalia şi Spania. Trimişi ai Maiestăţii Sale Apostolice, ei luptau împotriva păgînismului, sub binecuvîntarea Fecioarei, şi nici o corabie nu părăsea portul fără să ia la bord un preot avînd misiunea să implînte crucea în pămînturile păgîne.

Descoperirea Americii de către exploratori şi conchistadori dărui oamenilor prima reprezentare globală a universului. Religia, politica, geniul, spiritul de aventură se uniră în această cucerire. Ştiinţa astrelor, geografia şi rezultanta lor, navigaţia, favorizară politica de expansiune a unui adevărat imperiu mai mult decît european, „deasupra căruia soarele nu apunea niciodată" Fanatismul religios făcea apel la aventurieri. Plictisindu-se să zacă o viaţă întreagă, nutrind visuri zadarnice, aceşti hidalgo treceau la acţiune.

Iată principalele evenimente pe care am considerat că este bine să le amintim. Vom adăuga de asemenea un detaliu amuzant : Hernando Cortez care, dintre toţi conchistadorii, este singurul ce ne reţine atenţia, fiindcă a descoperit imperiul aztec, fusese destinat carierei de avocat. Pentru a scăpa de această corvoadă, care îl înspăimînta, s-a gîndit să ia parte la expediţia lui Nicolo de Ovando, succesorul lui Columb. Dar, într-o zi, pe cînd încerca să pătrundă în odaia iubitei sărind pe fereastră, peretele se dărîmă şi-l acoperi pe Hernando. Contuziile cu care s-a ales de pe urma acestei păţanii donjuaneşti, prima aventură pe care i-o cunoaştem, l-au ţintuit la pat pînă cînd flota lui Ovando o porni pe mare. Şi ne întrebăm ce s-ar fi schimbat în istoria Lumii Noi dacă zidul ar fi fost mai înalt ?

De altfel, lucrul este prea puţin important, căci oameni de felul lui Cortez sînt scoşi la iveală de epoca lor atunci cînd are nevoie de ei.

CU o mare desfăşurare de trupe, Cortez porni să ia cu asalt Mexicul. Şaisprezece ani mai înainte — nu avea decît nouăsprezece şi tocmai debarcase la Hispaniola (Espagnola) — răspunsese cu dispreţ secretarului guvernatorului care voia să-i dea nişte pămînturi : „Am venit să găsesc aur, nu să scurm

ţarina ca un ţăran !" Mai era însă nevoie să aştepte. La douăzeci şi p tru de ani, sub comanda lui Velasquez, luă pate la c cerirea Cubei. S-a dis tns în luptă, dar, fiind par t an al rivaluui noulu guve r ator, fu a r ncat în închisoare. Evadă, fu prins din nou, evadă pent r a doua oară, apoi se împăcă cu guvernato r l. Se st a i l pe un domeniu şi fu p r w care importă în Cuba vite co r ute din Europa. Exploată nişte mine de aur şi adună suma considerabilă de aproape t ei mii de castellanos *. Episcopul d Las Casas, unul din t e rarii prieteni ai indienilor d i L u ea Nouă, f ce, în legătură cu aceasta. u r ătoarea remarcă : ,,Numai Dumnezeu, care ştie cu pre ţ l a cîte vieţi a fost adunată această sumă, îi va cere socoteală !"

Averea aceasta jucă un rol important în cariera lui Cortez. Dat f i nd că putea cumpăra material de război, ob ţ u comanda supremă a unei flote, pe care o echipă cu ajuto r l guvernato r lui Velasquez, în scopul de a t ece în sfîrşit pragul acestei ţări de basm, pe care indigenii i-o descriseseră în cele mai atrăgătoare culori. In ul t mul moment, se c rtă iarăşi cu guve r atorul. Cortez ajunsese la Trinidad (Cuba), cu flota în care inves t se în t eaga sa avere şi cea a prietenilor lui, cînd Velasquez ordonă să fie arestat. Cortez însă cucerise i imile soldaţilor săi. Executarea ord i ului ar fi provocat o rebeliune. Şi astfel, în fruntea flotei alcătuite din unsprezece corăbii (d i t e c a e cea mai mare, avea un deplasament de o sută de tone), Cortez se lansă în cea mai mare dintre aventurile sale.

In acea epocă, totalul forţelor de care dispunea pen t a cuceri o ţară cu o putere necunoscută număra 110 marinari, 553 ostaşi (în afară de 32 arbaleteri şi 13 archebuzieri), 10 piese de artilerie grea, 4 c levrine şi 16 cai.

Sub drapelul lui de ca. t fea neagră, brodat cu aur, pur t nd o c r ce roşie cu o inscripţie în limba latină „Prieteni, urmînd crucea şi, sub această emblemă, dacă sîntem minaţi de credinţă, vom cuceri victoria", ţinu în faţa armatei sale o cuvîntare, care ne-a fost păs t ată, şi c e se încheia cu a este cuvinte : ,,Sînteţi puţini la număr, dar forţa voas t ă stă în curajul vos t u, şi dacă nu-l veţi pierde, fiţi siguri că Atotputernicul, care nu l-a părăsit nicioda t pe spaniol în lupta sa împotriva ne c edincioşilor, vă v-a apăra, chiar dacă roiul duşmanilor vă înconjură. Căci cauza voas t ă este o cauză dreaptă şi voi mergeţi la luptă conduşi de Cruce şi de S t ndard. Inainte deci, cu bărbă ţ e şi cu încredere deplină. Indepliniţi-vă misiunea, care a început sub auspicii atît de bune, pînă la sfîrşitul ei glorios."

La 16 august 1519 porni să cucerească Mexi cul din t -un punct al coastei situat în apropiere de Verac r z. Crezînd că avea să învingă cu uşurinţă cîteva triburi răzleţe, văzu că va trebui să supună un i periu. Po r ise la luptă încredinţat că se va măsura cu nişte barbari şi descoperi că ataca un popor cu o înaltă civilizaţie. Se aştepta să afle în cale sate şi vetre şi iată că în cîmpie se ridicau oraşe imense, cu temple şi palate. Dacă, după ce se înşelase astfel.

* **Veche monetă de aur, care circula în timpul regilor catolici (Ferdinand şi Isabela). Echivala cu 10 pesete, sau cu 2 pesos. — *N. T.***

nu renunţă totuşi să-şi impună dominaţia asupra acestei ţări, acest lucru dovedeşte pur şi simplu că era unul din t e acei oameni pe care posteritatea nu-i blestemă decît dacă sînt î ţ.

Nu putem rapo r a aici în toate amănuntele peripeţ ile celor trei luni pînă cînd ajunse la capitala lui Monte z ma. Biruie obstacolele naturale, clima, bolile t opicale. Se luptă cu armate între t eizeci şi cincizeci de mii de indieni şi iese învingător. Reputaţia sa de războinic invincibil îl precede din oraş în oraş. Prin felul cum conduce războiul, confi r ă o strategie din t e cele mai dibace, bazată pe masacre sîngeroase. Maest r în arta in t igii, umple de daruri n u eroasele delegaţii pe care i le t imite Montezuma, în timp ce îi în v ăjbeşte între ei pe vasalii împăratului aztec şi îşi asigură sprijinul tlascaltecilor, care pînă mai ieri se războiau cu acesta.

Işi continuă marşul victorios, care nu poate fi stăvilit de jumătăţile de măsuri luate în grabă de Montezuma. Impăratul sfîrşeşte prin a-l implora (el. conducătorul a peste o sută de mii de ostaşi) să nu in t e în capitală.

Cu greu ne putem ima g a acest triumf fără precedent. Forţa lui Cortez consta totodată în reputaţia aproape mitică şi în perfecta disciplină şi bam organizare a trupelor sale. Aşa cum a spus un istoric, vedem aici scena grecilor în faţa persanilor. Insă, la disciplina acestor „greci" se adăuga puterea armelor de foc, care semănau groaza în rîndurile atacanţilor. 1n plus, ei mai posedau un avantaj de temut : caii monştri înfricoşători în ochii aztecilor, care îşi imaginau calul şi călăreţul ca fo r înd o singură fiinţă. Această teamă superstiţioasă nu-i părăsi nici măcar atunci cînd capturară un asemenea animal şi cînd prinţul, şeful lor, îl tăie în bucăţele pe care le trimise în toate oraşele imperiului.

In chip ineluctabil, se apropia ziua în care capitala urma să fie cucerită. Aceas t luare în stăpînire, mai degrabă decît o cucerire, avu loc la 8 noiembrie 1519. Dar descoperirea pe care Cortez o făcu în me t opola mexicană, descope r rea acelui „tezaur", la care visa încă din adolescenţă, şi t ansformarea g bită a templelor aztece în biserici creş t ne u r au să işte complica ţ i care erau cît pe ce să-l coste, pe el şi pe tovarăşii săi, pierderea tuturor roadelor cuce r r .

LA 10 noiembrie 1519, a t eia zi după intrarea sa în capitală, Cortez cere împ ă a t lui aztecilor permisiunea să amenajeze o capelă în t -unul din palatele care f seseră puse la dispozi ţ a lui şi a suitei sale. Incuviinţarea fu dată pe loc : Monte z ma merse mai departe şi puse la dispoziţia învingătorului muncitori azteci (Moctezuma, Moctheuzoma, Motecuhzoma - sînt feluritele nume ale acel u aşi împărat).

Spanio l i e x lorară însă toate ungherele. Ei descoperiră în zidărie o suprafaţă proaspăt c i entată şi, a v nd o experienţă acumulată în decursul raidurilor lor de rechiziţii, presupuseră că în acel loc se află o uşă. Deşi erau încă oaspeţii palatului imperia, nu şovăiră să spargă zidul. In t -adevăr, găsiră o uşă, pe care o deschiseră îndată, apoi merseră să-l caute pe Cortez.

Cortez rămase împietrit de uimire cînd îşi petrecu capul prin deschizătură. Avea în faţa ochilor o sală plină cu stofele cele mai bogate, cu giuvaiere şi cu obiecte preţioase, cu podoabe de aur şi de argint, admirabil lucrate, cu grămezi de lingouri ! Cronicarul Bertal Diaz, care privea peste umărul lui Cortez, scrie : „Pe atunci eram foarte tînăr şi mi s-a părut că în încăperea aceea erau adunate toate comorile lumii."

Descoperiseră tezaurul lui Montezuma ; sau, mai degrabă, cel al tatălui său, pe care fiul îl sporise.

Cortez dădu dovadă de o excepţională înţelepciune : ordonă să se zidească uşa la loc. Nu-şi făcea nici o iluzie asupra poziţiei în care se afla, ştiind prea bine că trăieşte pe muchia unui crater şi că vulcanul putea în fiece clipă să erupă. Cîntărind astăzi riscurile la care se expunea mica trupă de spanioli pierdută în acest oraş gigantic (evaluat la 65 000 de case) nu se poate să nu fim cutremuraţi de sîngele rece al acestor oameni.

Ce şanse aveau să scape teferi ? Care puteau fi urmările acestei aventuri ? Ajungînd în sfîrşit să dea de comoară, aveau vreo speranţă să o scoată din metropolă sub ochii împăratului şi ai războinicilor lui fără număr ? Vor fi într-atît de smintiţi să le treacă prin minte să-şi impună dominaţia asupra acestei ţări în scopul de a o exploata, aşa cum făceau cu insulele sălbatice din Lumea Nouă ?

Într-adevăr, le-a trecut prin minte asemenea gînd nebun. Dar, înfrînaţi de Cortez, nu trecură limitele unei politici realiste, deşi ea ne apare astăzi dintre cele mai imprudente. Un singur plan permitea asigurarea unei poziţii întărite în plin centrul capitalei. Un asemenea plan nu putea fi conceput decît de nişte aventurieri şi doar nişte conchistadori îl puteau pune în practică. Cortez, ştiind prea bine că împăratul era venerat ca o fiinţă sacră, chibzui în mod firesc să pună mîna pe el, evitînd astfel orice manifestaţie ostilă din partea supuşilor acestuia. După cîtăva vreme, îl invită pe Montezuma să se instaleze cu suita lui în palatul pe care îl ocupa ca oaspete. Argumentele sale, amestec de rugăminţi şi de ameninţări abia disimulate (cei mai buni dintre călăreţii săi, înarmaţi, aşteptau la poartă), fură atît de convingătoare, încît Montezuma cedă, într-un moment de slăbiciune de neiertat. În seara, aceleiaşi zile preoţii Olmedo şi Diaz oficiară liturghia. În timpul slujbei, gîndurile tuturor spaniolilor pioşi adunaţi acolo zburau spre tezaurul din camera alăturată, la stînga, în cea din dreapta stînd proprietarul comorii, un împărat aflat pe teritoriul imperiului său şi totuşi ostatic în mîinile cîtorva bărbaţi. Nobilii de la curtea sa veniseră să-l mîngîie de situaţia nefericită în care se afla. Cu acest prilej — remarcă Bertal Diaz — toţi spaniolii erau serioşi şi cucernici, „în parte din pricina liturghiei, în parte pentru că voiau să facă impresie asupra păgînilor."

NOROCUL continua să-i surîdă lui Cortez. Totul părea că-i merge din plin. Atunci se petrecură, unul după altul, trei evenimente care schimbară dintr-o dată aspectul lucrurilor.

In rîndurile spaniolilor se is c ă primele disensiuni. Avîndu-l prizonier pe Montezuma, Cortez nu mai vedea nici un motv să nu se înfrupte din te z ur. Nefe r citul împărat încercă să-şi salveze demnitatea dăruind întregul te7aur îndepărtatului stăpîn al lui Cortez, Maiestatea Sa Spaniolă, declarîndu-se în acelaşi timp vasalul lui, tentativă lipsită de glorie, dată fiind situaţia în care se afla. Cortez transportă tezaurul într-una din sălile mari, ca să-i cîntărească valoarea. Spaniolii fură obligaţi să-şi confecţioneze singuri balanţe şi greutăţi, necunoscute de aceşti mari matema t cieni care erau aztecii. Valoarea totală a tezaurului a fost evaluată la aproape 162 000 pesos de aur, sumă corespunzătoare, după un calcul făcut în secolul trecut, cu aproape 6,3 milioane de dolari. Pen t veacul a XVI-iea această avere era fabuloasă şi nici un suveran din Europa nu posedase vreodată echivalentul ei. Trebuie să ne mire dacă pe soldaţi i-a cuprins un val de nebunie cînd soco t ră partea ce le revenea ?

Cortez însă concepea în alt fel împărţeala. Greşea ? Nu naviga.e în slujba Maiestăţii Sale Spaniole, care avea dreptul să pre t ndă cota sa parte ? Şi cine echipase corăbiile, cine era încă plin de dator i , dacă nu altul decît Cortez ? Iată ce hotărî : o cincime din tezaur va reveni regelui Spaniei, o a doua cincime lui însuşi, o a treia lui Velasquez (care t ebuia mituit din cauza funcţiei ce o deţinea, deşi Cortez nu dădea nici două parale pe ordinele lui şi ar f luat-o bucuros la sănătoasa cu flotă cu tot), a patra parte va fi plătită ca primă gentilomilor, artileriştilor, archebuzierilor, arcaşilor şi trupelor rămase la Veracruz ca, să ocupe coasta. Mai rămînea de împă r it o cincime. Fiecărui soldat îi revenea o sută de pesos, sumă derizorie dacă era pusă în cumpănă cu serviciile aduse, şi privită ca un s i plu bacşiş de cei care văzuseră tezau r l. Revolta mocnea în rîndu r le soldaţilor. Avură loc dueluri sîngeroase. Cortez interveni. Nu se arătă, sever, ci elocvent. ,,Spuse vorbe meşteşugite, din care avea o bună provizie pen t u orice împrejurare", raportea;ă unul din t e tovarăşii lui. Soldaţii se lăsară convinşi. Cortez îi făcu să în t evadă ca prin vis recompense la care ei n-ar fi îndrăznit niciodată să se gîndească.

Care a f o t deci obiectul real a împăr ţ rii ? Doar o cincime u r a să fie atribuită o a enilor. Cele pa t cincimi des t nate regelui, guve r atorului şi lui Cortez fură lăsate în palat, sub pază straşni c .

Cîteva Juni mai tîrziu, luc r rile au început să se în v ăjbească şi mai rău. Cortez a f ă de la căpitanul său r ă as pe coastă că o f otă trimisă de guve r atorul furios ancorase în apropiere de Veracruz, iar comandantul ei, un anume Narvăez, primise ordinul să-l des t tuie, să-l aresteze sub acuzaţia de revoltă făţişă şi să-l ducă în Cuba. Cele 18 corăbii ale lui Narvâez aveau la bord 900 de oameni - în afară de 80 de călăreţi, 80 de archebuzieri şi 150 de arbaletieri, precum şi numeroase piese de artilerie grea. Cortez, a cărui situaţie începuse de mult să fie precară, vede cum vine peste el o armată de compatrioţi, mult mai puternică <ecit a lui şi care reprezenta cea mai mare forţă militară cc intrase vreodată în acţiune în Lumea Nouă.

Urmarea povestirii este aproape de necrezut. Pînă acum am putut atribui succesul lui Cortez norocului, îndrăznelii şi faptului că adversarii săi erau nişte indieni prost echipaţi. Iată însă că ne-am înşelat.

Cortez se hotărăşte să dea piept cu Narváez şi să-l snopească în bătaie.

Cum asta ?

Lasă în Mexico pe unul dintre căpitanii săi, Pedro de Alvarado, îi încredinţează două treimi din trupele sale, ca să asigure ocupaţia oraşului şi supravegherea lui Montezuma, pe care continuă să-l privească drept un zălog preţios. La despărţire reuşeşte să-i descrie lui Montezuma în culori cumplite judecata la care s-ar putea aştepta din partea poporului pe care îl trădase, astfel încît timoratul împărat se aştepta ca, pînă la întoarcerea spaniolului, să se petreacă cele mai îngrozitoare lucruri şi, drept urmare, nu mai dădu ascultare sfătuitorilor săi care, în rarele momente prielnice, încercau să-l îmbărbăteze. Mai mult, Montezuma se străduieşte să-l liniştească pe Cortez, îl însoţeşte pînă la dig în litiera sa imperială (bineînţeles, sub paza lui Alvarado), îl îmbrăţişează şi îi doreşte succes ! Cortez, în fruntea armatei sale, sau, mai degrabă a batalionului său, al cărui efectiv crescuse de la 70 la 266 de oameni graţie întăriturilor indienilor, coboară spre Terra Caliente. Cad ploi torenţiale, bîntuie furtuni năpraznice. Cortez află de la nişte iscoade că Narváez a ajuns la Cempoalla. Doar un fluviu îl mai desparte de duşmanul său.

Narváez, dotat cu o serioasă experienţă militară, coboară la lăsarea nopţii pe malul fluviului, ca să-l forţeze pe Cortez să primească lupta. Era o vreme de cîine, soldaţii începuseră să murmure. Convins că Cortez nu va mai veni în noaptea aceea, încrezător în superioritatea armatei sale, Narváez se retrage în oraş şi se duce la culcare.

Cortez trece însă fluviul. Surprinde sentinelele inamice. Toate acestea se petrec în noaptea de Rusalii din anul 1520. În fruntea batalionului său, dotat cu puţine arme, porneşte la atac strigînd „*Espiritu Santo*" şi intră în tabăra lui Narváez plină de soldaţi şi de muniţii.

Surpriza izbuteşte de minune. Noaptea, într-o luptă scurtă dar teribilă, luminată de torţe şi de gurile înroşite ale tunurilor care nu trag decît o singură salvă, tabăra este luată cu asalt. Narváez se apără din vîrful unui turn. O suliţă îi crapă ochiul stîng. La ţipătul lui de durere îi răspunde strigătul victorios al lui Cortez, „Victoria !"

Mai tîrziu se va istorisi că o armată de „cocuyos", un fel de cărăbuşi uriaşi, pe care cei asediaţi i-ar fi luat drept lăncii cu artificii, ar fi venit în ajutorul cauzei drepte a lui Cortez. Meritul victoriei revine însă incontestabil lui Cortez. Întreaga ei amploare ieşi în evidenţă cu prisosinţă cînd majoritatea celor învinşi se declarară gata să jure credinţă lui Cortez şi cînd se făcu inventarul prăzii — piese de artilerie, archebuze, cai. Pentru prima dată de la începutul expediţiei sale în Mexic, Cortez se afla în sfîrşit în fruntea unei armate puternice.

Dacă însă repurtase asemenea succese cu o mînă de soldaţi, în curînd urma să fie înfrînt, în ciuda oştii puternice pe care o dobîndise.

28

O CIVILIZAŢIE „DECAPITATĂ“

SPANIOLII înaintaseră sub stindardul Crucii. Toate isprăvile lor fuseseră ocrotite de *Espiritu Santo*. Pretutindeni unde se stabileau, începeau să ridice biserici. Preoţii îi spovedeau înaintea fiecărei bătălii, celebrau slujbe solemne după fiecare victorie. Ei mai doreau să şi convertească populaţiile aztece.

Nu vrem să analizăm aici nici sensul, nici legitimitatea operei misionarilor. Un singur lucru contează : cînd invadară imperiul aztec, spaniolii întîlniră pentru întîia dată, nu nişte sălbatici a căror religie n-ar fi fost decît o adunătură de rituri şi de cutume degenerate, uşor de distrus, ci un popor cu o religie care, deşi era în genere politeistă, lăsa să se întrevadă în cele două divinităţi principale, Huitzilopochtli şi Quetzalcoatl, o tendinţă înspre monoteism. În afară de aceasta, raporturile strînse cu regulile stricte ale calendarului exercitaseră asupra culturii o influenţă de fel de profundă, cum fusese cazul şi cu religiile universaliste şi religiile mîntuirii în alte ţări.

Spaniolii şi preoţii lor comiseseră greşeala că nu-şi dădură seama de acest lucru decît prea tîrziu.

Putea să fie însă altfel ? Să ne amintim ce importanţă avea Biserica la începutul secolului al XVI-lea. În anul cînd Cortez năvăli în Mexic, Martin Luther nu era decît un călugăr revoltat, autor al cîtorva scrieri subversive, Copernic încă nu-şi făcuse cunoscută noua sa cosmografie, Galilei şi Giordano Bruno, marii sceptici, nu se născuseră încă. Nu exista artă în afara Bisericii, cum nu exista nici un fel de ştiinţă, nici un fel de viaţă fără de ea.

Europa avea o viziune creştină asupra lumii. Credinţa absolută în adevărul acestei viziuni, în viaţa veşnică şi în puterea de mîntuire era însoţită, în mod necesar, de intoleranţă. De aici, tot ceea ce nu era creştin, era păgîn, toţi cei ce nu gîndeau şi nu trăiau conform acestei viziuni erau socotiţi barbari.

Această idee fundamentală îi împiedica total pe oamenii din veacul al XVI-lea să considere drept egală o civilizaţie de acelaşi nivel, dacă era alta decît a lor, dacă pornea de la o viziune diferită despre viaţă.

Desen aztec reprezentînd un sacrificiu uman.

Felul acesta de a vedea lucrurile, ce nu cunoştea decît culmi sau prăpăstii, fiind astfel foarte îngust, nu s-a modificat nici atunci cînd cuceritorii Mexicului au văzut limpede semnele incontestabile ale unei vieţi sociale foarte dezvoltate şi bine structurate, cînd au cunoscut modul evoluat al sistemului de educaţie şi cînd au descoperit cunoştinţele de-a dreptul uimitoare pe care le aveau preoţii azteci în domeniul astronomiei. Băştinaşii au fost consideraţi nişte sălbatici, ce aveau nevoie să fie convertiţi, iar cuceritorii au rămas impermeabili faţă de concepţia şi progresul civilizaţiei localnice, care ieşea în evidenţă din structura oraşelor, din sistemul de circulaţie şi de comunicaţii, sau din executarea impunătoarelor construcţii sacre sau profane. Splendidul oraş Mexico, cu lagunele, străzile, digurile şi grădinile sale plutitoare („Chinampas" pe care le-a văzut şi A. von Humboldt), nu era în ochii lor decît iluzia produsă de un vrăjitor.

Din nefericire, anumite rituri din religia aztecă nu puteau decît să-l cutremure şi să-l înspăimînte pe oricine asista la ele şi să-i dea de gîndit că avea de-a face cu o intervenţie diabolică. Este vorba de sacrificiile omeneşti, practicate pe o scară largă, în decursul cărora preotul smulgea din pieptul victimei inima ce mai bătea încă.

Şi poate numai noi, cei de astăzi, avem dreptul să amintim spaniolilor de pe atunci, indignaţi şi revoltaţi împotriva acestor lucruri, de ceea ce se întîmpla, cam în aceeaşi vreme, în ţara lor, unde carnea celor jertfiţi Inchiziţiei sfîrîia pe ruguri. Totuşi, este adevărat că această latură a religiei aztece depăşeşte tot ceea ce s-a întîmplat vreodată în vreo parte a lumii. Într-adevăr, civilizaţia aztecă îmbina un mare rafinament cu cea mai cruntă barbarie. Vechii catolici erau incapabili să-i sesizeze unitatea. Nu voiră să înţeleagă că, apăraţi fiind de armele lor de temut, ei puteau comite nepedepsiţi tot felul de cruzimi, tot felul de lucruri abominabile — în afară de unul singur : profanarea templelor şi a zeilor. Şi este tocmai ceea ce făcură.

Ajunseră astfel să comită imprudenţe care erau cît pe ce să-l coste pe Cortez toate profiturile cuceririlor sale militare şi politice.

Cuvintul „teocaltitlan“ (omul templului); teo-cal-li = casa zeului, în scriere hieroglifică aztecă. După interpretarea lui H. Jensen: la stînga, jos, semn figurativ reprezentînd buzele (ten-tli), alături, drum indicat prin urme de paşi (o-tli), deasupra, o casă (cal-li), lîngă semnul reprezentînd dinţii (tlan-tli).

DE ALTFEL nu este lipsit de interes să notăm în treacăt că, în suita lui Cortez, preoţii nu erau cei mai zeloşi. Preoţii Diaz şi Olmedo (mai ales cel din urmă) acţionară cu un deplin respect de funcţia lor, dovedind un mare discernămînt politic.

Documentele ne arată cum Cortez (împins poate de o nevoie ascunsă de justificare) încercă el însuşi să-l converteascâ pe Montezuma. Împăratul îl ascultă într-o atitudine de strictă politeţe şi, cînd conchistadorul evocă în încheiere contrastul dintre sacrificiile sîngeroase şi puritatea şi simplitatea ritului catolic, Montezuma lăsă să se înţeleagă că i se părea mai puţin oribil sacrificarea unor fiinţe omeneşti decît „devorarea cărnii şi sîngelui zeului însuşi“ [1]. Nu ştim dacă Cortez a putut da un răspuns dialectic acestui fel de a privi lucrurile.

Cortez nu se dădu bătut. Îi ceru autorizaţia să viziteze unul dintre marile temple. După ce Montezuma îşi consultă preoţii, învoirea fu acordată, nu fără şovăiri. Cortez urcă grabnic treptele marelui teocalli ce se ridica în mijlocul capitalei, nu departe de cartierul său general. Îi spuse părintelui Olmedo că locul era foarte nimerit pentru a aşeza acolo crucea. Preotul încercă să-l înduplece să-şi mute gîndul. Zăriră atunci butucul de jasp pe care se tăiau gîturile victimelor cu un cuţit de obsidian. Văzură imaginea zeului Huitzilopochtli, cu chipul cumplit, pe care spaniolii îl confundau lesne cu o mască a diavolului, aşa cum era reprezentat în propria lor religie. Un şarpe acoperit cu perle şi pietre preţioase se încolăcea în spirale greoaie în jurul fiorosului idol. Bertal Diaz, care îi însoţea, îşi întoarse privirile, dar un lucru încă şi mai oribil îl izbi : pereţii sălii erau pătaţi cu sînge omenesc. ,,Mirosul fad, scrie el, era încă şi mai dezgustător decît în abatorul din Castilla.“ Întorcîndu-şi ochii înspre altar, zări trei inimi omeneşti pe care şi le imagină sîngerînde şi aburinde.

După ce coborîră scara nesfîrşită, văzură pe o movilă o clădire mare şi complicată. Intrară înăuntru şi aflară acolo craniile victimelor aşezate cu grijă pînă la tavan. Un soldat numără 136 000 de cranii.

Ca urmare a acestei vizite, rugăminţile fură înlocuite cu porunci, întărite cu ameninţări, iar Cortez ocupă unul dintre turnurile marelui teocalli. După prima sa vizită la templu, nu mai contenea cu invectivele, care îl umpleau de uluire pe împărat. Dar, de data aceasta, Montezuma, foarte emoţionat, îndrăzni să protesteze că poporul lui nu va tolera niciodată un asemenea sacrilegiu. Neclintit, Cortez puse să se cureţe templul, unde fu ridicat un altar, deasupra

[1] Aluzie la ,,Taina cuminecăturii“. — *N. T.*

căruia se aşeză un crucifix şi o icoană a Fecioarei. Aurul şi giuvaerele fură înlăturate (nu ne mai întrebăm ce s-a ales din ele) şi pereţii tapisaţi cu flori. Cînd primul *Te Deum* răsună în faţa tuturor spaniolilor înghesuiţi pe scara cea mare şi pe platformă, lacrimi de bucurie — aşa se spune — se prelinseră pe obrajii lor, pentru această frumoasă izbîndă a Crucii.

Nu mai rămînea de făcut decît un singur pas pentru ca poporul să-şi piardă răbdarea.

POVESTEA ne este istorisită în puţine cuvinte. În absenţa lui Cortez din capitală, plecat fiind să se înfrunte cu Narváez în cea mai glorioasă dintre bătăliile sale, o deputăţie de preoţi azteci ceru înlocuitorului său, Alvarado, îngăduinţa să celebreze în marele teocalli (capela spaniolă era de mult instalată într-unul dintre turnurile lui) marea sărbătoare anuală, a ofrandei aduse lui Huitzilopochtli, serbare care era însoţită de dansuri şi cîntece religioase.

Alvarado puse două condiţii : aztecii să nu facă nici un sacrificiu uman şi să se prezinte fără arme.

În ziua sărbătorii, se adunară peste şase sute de azteci (opiniile diferă în ce priveşte numărul lor), aproape toţi membrii înaltei aristocraţii, fără arme, gătiţi cu cele mai bogate veşminte şi cu cele mai preţioase bijuterii. Îşi începură ceremoniile religioase. Un mare număr de spanioli înarmaţi se amestecară curînd în mulţime. Pe cînd sărbătoarea era în toi, la un semnal, ei se aruncară asupra credincioşilor fără apărare şi îi masacrară !

Această acţiune este cu totul de neînţeles. Ea n-a fost explicată din punct de vedere istoric, fiindcă nu i se poate da nici o explicaţie. După un martor ocular : „sîngele curgea şiroaie, ca o ploaie torenţială".

După ce Cortez, victorios, se întoarse în Mexico în fruntea unei mari armate, găsi oraşul cu totul transformat. Într-adevăr, puţin timp după această trădare, poporul aztec s-a ridicat ca un singur om, în locul prizonierului Montezuma l-a ales pe unul dintre fraţii acestuia, Cuitláhuac, şi asedia fără răgaz palatul în care se refugiase Alvarado. Sosind, Cortez era constrîns să-l destituie pe Alvarado. Destituindu-l însă, ar fi căzut el însuşi în cursă. Situaţia deci se agravă.

Fiecare atac pe care îl încerca Cortez era o victorie, dar o victorie ca a lui Pyrrhos ! Rase trei sute de case — aztecii distruseră toate podurile care puteau sluji la retragere. Arse marele teocalli — aztecii asaltară fortăreaţa cu o furie fără margini. Montezuma, personaj de neînţeles, care avea un neîndoielnic trecut militar glorios (luase o parte activă la nouă bătălii), sub domnia căruia imperiul aztec atinsese apogeul splendorii şi puterii sale, acest suveran care, de la invazia spaniolă încoace părea să-şi fi pierdut orice urmă de voinţă, se oferi să medieze o împăcare ! Acoperit cu toate insignele înaltei sale funcţii, vorbi poporului său. Şi poporul îl ucise, lovindu-l cu pietre. La 30 iunie

Hieroglife aztece. Craniul înseamnă „moarte“, ochiul înlăcrimat „devenit văduv“.

1520 muri Montezuma al II-lea, prizonier al spaniolilor, care fusese odinioară un mare împărat aztec.

Poziția invadatorilor devenise dintre cele mai primejdioase. În persoana împăratului pierduseră cel mai mare avantaj în lupta pentru cucerirea Mexicului. Cortez trăi atunci cea mai cumplită noapte, aceea cunoscută în istorie sub numele de *„noche triste“*.

ÎMPĂRȚIREA tezaurului lui Montezuma nu fusese doar gata să se transforme în rebeliune ?

La începutul acestei „nopți triste“, Cortez dădu ordinul de retragere — soluție desperată dacă ne gîndim că un pumn de oameni trebuia să-și croiască drum în mijlocul a zeci de mii de luptători —, porunci să i se aducă tezaurul și spuse cu dispreț : „Luați cît vreți“, adăugînd doar ca un avertisment : „Dar fiți cu băgare de seamă să nu vă încărcați prea tare. Cine călătorește noaptea cu bagaje puține, este mai sigur de drum !“ Nu luă cu el decît cincimea destinată seniorului și stăpînului său, acea cincime care, în caz că rămînea în viață, era singura ce putea să-i pledeze cauza pe lîngă Majestatea Sa Catolică.

Soldații mai bătrîni știau că sfatul este bun și deci luară puține lucruri. Dar noii recruți din armata lui Narváez nu-l ascultară. Încărcați cu bijuterii, avînd cizmele înțesate cu lingouri și piese de argintărie petrecute pe sub centură, erau atît de îngreuiați încît, gîfîind, după o jumătate de ceas fură prinși din urmă de ariergardă. (Totuși cea mai mare parte din tezaur rămăsese desigur în palat.)

În timpul acestei prime jumătăți de ceas din noaptea de 1 iulie 1520, spaniolii izbutiră, fără să atragă atenția aztecilor (care se temeau strașnic să se lupte noaptea), să traverseze orașul pustiu și să ajungă la dig. Dar, deodată, răsunară strigătele santinelelor și răpăitul tobelor preoților din teocalli. Infernul se dezlănțui.

Da, a fost într-adevăr un infern. Spaniolii reușiră, grație unui pod transportabil pe care îl fabricaseră singuri, să treacă primul canal. Apoi începu o ploaie cu găleata. În mijlocul potopului se desluși clipocitul unei puzderii de vîsle. Țipătul desperat al spaniolilor, care nu mai puteau înainta pe terenul alunecos, se amesteca cu șuerăturile de luptă ale aztecilor. Prin aer zburau pietrele și săgețile, apoi, primii luptători, care abia de se zăreau în întuneric și prin trombele de apă, se năpustiră asupra spaniolilor și grămada lor de arme, cu vîrfurile de obsidian, tari ca oțelul, se abătură asupra capetelor dușmanilor.

Unde era oare podul transportabil în momentul cînd avangarda spaniolilor ajunse la cel de-al doilea canal ? O veste mai cumplită decît toate celelalte zbură din gură în gură : din pricina greutății la care fusese supus, podul se

Scriere figurativă aztecă de după convertirea la creştinism. Reprezentarea poruncilor a cincea şi a şaptea.

înfundase atît de tare în pămîntul înmuiat de ploi incit nu mai putea fi smuls din noroi. In ace clipă retragerea organizată se t asfo r ă într-o debandată desperată. Convoiul militar devenit o bandă de fugari i olaţ, care se luptau să rămînă în viaţă. Pe jos sau călare, ei se aruncau în groapă ca să ajungă pe celălalt mal. B gajele, a r ele şi aurul cu care era încărcat fiecare soldat se pierdură în întunericul nopţii.

Nu vom descrie în amănunţime aceste lupte împrăş tate. Nici un spaniol, nici măcar Cortez - care, după c spune cronica, ar fi făcut minuni de vitejie - nu s ăpă teafăr. Cînd apă r ră zorile cenuşii şi ploaia încă nu contenise, cînd digul fu în sfîrşit t ecut şi a tecii renunţară la u r ărirea şi nimicirea duşmanului, ca să p ată pune mina pe imensa pr a ă, comandantul îşi trecu t upele în revistă. Toate mărturiile cont e poranilor asupra perderilor suferite în cursul a e tei nopţi diferă în t e ele. Făcînd o medie, se poate evalua că spaniolii au fost r e uşi la o t e i e şi alia ţ i lor tlascaltecii la un sfe r sau la o cin c e din ef e vele lor. In plus, pierduseră toate a i ele de foc şi toate muniţiile, o parte din a balete şi un mare număr de c i. Trupa lui Cortez nu mai era a um d e t spect r l a m atei cu c re intra e în capitală cu nouă luni mai înainte. Calva r l lor nu se sfî r ise încă. Timp de o t zile, spaniolii, hărţui ţ fără răg a, înce r ară să fugă cit mai rep e e cu pu t nţă (s t rea de epuizare şi privaţiunile le înce t eau marşul) înspre ţara t a calt e lor, alia ţ lor şi in a icii aztecilor.

La 8 iulie 1520, c n învinşii ur c ră coasta muntelui c a e d o ină valea Otumba, s p ctacolul ce li se oferea pri v rilor lor îngrozite în s mna pentru ei o condamnare la moarte : o t se v e ea cu o i, val e (uni c lor posibilitate de tre c re) era plină de războ i ici a t e .

Situaţia era desperată, dar spanio l nu aveau de ales. Ce era de făcut ? Ei nu puteau da îndărăt, trebuiau să mea r ă tot înai l te. Dacă nu voiau să devină victimele zeilor azteci - aşa c s î t mpla c toţi prizonierii de război, care erau ţinuţi adesea în cuş t de l e n ş puşi la îngrăşat pînă cînd se considera că deveniseră demni de zei, - însemna c îşi căutau singu r moartea dacă mergeau drept în faţa ochilor. Dar nu era altă scăpare.

Şi iată că, în clipa cind to t l părea pierdut (azt e ii erau în număr de aproape 200 000, iar spaniolii îşi pierduseră a r ele tunătoare cu ajuto r l cărora repurtaseră primele lor victorii) - în această situaţie despe r tă se pr o use un miracol.

Impă r iţi în trei g r puri, în aripile cărora fusese aşezată cavaleria, compus l din douăze c de cai, spaniolii se lansară în mijlocul azt e ilor care păreau că-i înghit ca talazurile mării. D umul pe care cei doaăzeci de cai î croi ca un plug î fipt într-o brazdă înţelenită, se în c idea imed iat în u r ă, aşa c m vrejurile

ac o ră brăzdarul, azt e ii încer c nd să atace caii pe la spate. Co r ez, care lupta în primele rinduri, îşi pierde calul, încalecă un al t l, este rănit la cap, îşi con t nuă atacul. Numărul duşmanilor e te însă imens. In mijlocul învălmă- şe l i, el zăreşte pe o ri d cătură de pămînt un mic grup de războinici cu găteli strălucitoare, în centrul că r ia se desluşeşte o litieră. Il recunoaşte pe generalul inamic Cihuacu, purtînd în spinare un miner de lemn, în vîrful că r ia filfîie o plasă de aur în chip de drapel şi semn de adunare. Atunci avu loc miracolul. Nu miracolul Sfintei Fecioare sau al unui alt sfînt, ci minunea săvîrşită de Hernando Cortez, demnă de a fi trîmbiţată în toate taberele luptătorilor. Cortez, rănit, îşi ridică în două picioare calul, abia mai aşteptă ca doi sau trei dintre cei mai buni soldaţi ai săi să se adune în jurul lui, apoi, cu suliţa şi cu spada, îşi croieşte drum printre falangele aztece pe care le striveşte în copi- tele calului. Rîndurile in a icilor se dislocă dinaintea lui. Intr-o cursă nebună de citeva minute ajunge pînă la generalul duşman, îl străpunge cu suliţa, îi smulge stindardul de aur, pe care îl ridică sus, deasupra capetelor mulţimii învălmăşite l

In acest m o ent, bătălia, pie r ută teoretic, era prac t c ciştigată. Aztecii, văzînd emblema lor în mîinile cuceritorului alb, care le părea mai pute r ic decît înşişi zeii, o luară la fugă în dezo r . In clipa în care Herna n o Co r ez înalţă steagul, Me x cul este pierdut, im p riul ul t mului Monte z ma încetează să mai e x ste.

IN INCHEIEREA ac e tui capitol, să d ă cuvîntul istoricului : ,,Ori c s-ar spune din punct de vedere moral d e pre a c astă cu c r re, ca faptă de a r e însă ne umple de uimire. O mină de aventurieri, cu a r a ent şi echipament uşor, au debarcat pe ţă r ul unui imperiu locuit de popoare aprige şi război- nice... Fără ca ei să cunoască limba şi l o urile, fără hărţi şi fără busole... ne- ştiind dacă pasul u r ător îi va duce în faţa duşmanului sau în inima pustiului. Deşi la prima întîlnire cu localnicii au fost aproape înfrînţi, ei şi-au continuat înaintarea spre c a itala i periului şi, departe de a se l ă a în f coşaţi de forţa i c v lizaţia pe care le vedeau în cale, au perseverat cu îndirjire în ideea cu care po r iseră... L-au capturat pe împărat, i-au mă c lărit sfe t icii şi, după ce au fost fugăriţi, cu mari pierderi, din c lo de porţile oraşului, s-au regrupat atîţia cîţi mai rămăseseră. Cu planuri viclene şi îndrăzneţe au izbu t t în cele din urmă să cu c rească capi t la şi să pună stăp î ire pe ţ a ă. Toate acestea sîr t lucruri ce se înrud e c cu miracolul, lucruri prea uimitoare pentru o sim- plă povestire şi fără precedent în cartea istoriei."

Pentru a completa a c astă tr e ere în revistă trebuie să adăugăm că, înainte de prăbuşirea sa completă (în lunile care u r ară bătăliei de la Otumba), po- p r l aztec, sub condu c rea unui şef c pabil, atinse încă odată nivelul unei măreţii pe care domnia lui Montezuma nici n-o putea bănui, dar care era <emnă de „romanii din Ame r ca", aşa cum se manif e taseră ei înaintea veni- r i lui Cortez. Lui Cuitlahuac, decedat după patru luni, de variolă, ii urmă

Cuauhtemo, ales împărat la douăeci şi cinci de ani. El îşi apără capitala cu atta volenţă î p t va lui Cortez, care îşi reăpătase forţa datortă primirii unor întă tri, încît îi prici ui ph rderi ma mar dect oricînd. Toate acestea se te r i aă însă, fir e e, p r distugerea oraşului Mexico, ale cărui case fură icendate, tempele dă r ate, c alele as t pate (astă Mexic nu mai este o „Veneţie" aşezată pe ţagună). Cuautemo, prizonier, fu to r rat, a p i spînzurat.

Ven a p i creştinarea şi coionizarea ţării. P t eptele marelui t e alli, unde în t i pul ultimului asediu spanioli şi-au văzt cnctăţenii căzuţ în mîinie preoţilor lui Cuauhtemoc, prăbuşindu-se însîngeraţ, cu i n a smulsă din piept, se înălţa acum o biserică în c inată Sfîntului Francisc, ale căre turle a r ncau sclipiri pînă depare. La capătul cto r a ani existau în Mexc 2 O0 f a ilii de spanioli (adesea de sînge amestecat) şi nu m.i puţin de 30 000 familii de indigeni. Pămînturile fură împărţite după principiul reparimientos, ceea ce însemna sclavia pentu toate poparele care aparinuseră oinioară imperiului aztec ş pntu toţ cei care fuseseră vict i ele c ceririlor ulterioare. Doar tlascaltecii, c e aduseseră imense se r cii lui Cortez, fură scutţi pentu o vreme. (Dar nimeni nu se atepta ca ei să rămînă mereu liberi.) Această înflor i e, care aduca profituri îndepărtatei Spanii, nu pr o use decît o singură decepţ i în v gătorlor : pie r erea tezaurului lui Montezuma. Ceea ce nu putuseră lua cu ei în aca „ n he tr i te", spaiolii credeau că vor regăi la întoarcerea lor în Mexco. Dar teaurul dispăr se fără u r ă şi n-a mai putut fi găsit niciodată. Cortez po r nci să fie torurat Cuauht e o înainte de a fi spînzurat. Nu obţnu însă nici o i fo r aţie. Dădu ordin ca mo r ntele să fie săpate şi lagunele s c tocite de s c fan d . Ici-colo apăreau unele resturi neînsemnat. In c le d i u r ă, după îndel u gate căutări, n-au putut fi adunate decît nşt obiecte în valoare de 130 O c stellani de aur. Adică t o ai atît cit să p ată t r ite c i c i ea promisă cu r spaniole.

O c e ete i preionat de acastă p roadă a cuceririlor spaniole nu-şi poate totuşi stăpîni un sen t ent de satsfacţie răutăcoasă aflînd că vasul ce t as p comoara, pe care Corez o anunţase print-o sc r oae datată d 15 mai 1522, a fost capturat de francezi. Aşa că pînă la u r ă, nu Carol al V-lea, ci Francisc I al Franţei se văzu - spre marea sa surprindere - stăpîn al tezau r lui aztec.

Este t i pul acum să ne oprim o clipă şi să refe c . Cum această carte nu vre să fie o istorie a de c r i lor geografi c şi nici a cucer r lor mili t re şi polit ce, deoarece ne- a propus să regăsim ve c le fo r e ale s o ietăţ or, tebuie î sfîrşit să ne punem întebarea în ce măsură c cerirea lui Cortez a slujit la cunoaterea civilizţ i or din A erica Centală.

E x tenţa în Mexic a unei a m n e civlizaţ înaintea sosirii lui Cortez p re demonstată îndeajuns pr i cele p vestite mai sus. Dacă îl sootim pe Corez din punc t l no s de ve ere, nu ca pe un c n c h t dor, ci ca pe unul dinte cei mai norocoi descpertori ai unei cultur a o rte char şi pentru o a enii secolului al XVI-iea (cei 1,8 milioane de azteci, care mai există şi astăzi tn

Mexic trăiesc întocmai ca felahii din antichitate), atunci ne interesează să ştim ce au aflat de la ei contemporanii şi posteritatea. În legătură cu aceasta un fapt ne dă de gîndit. Cortez, ca şi martorii isprăvilor sale, a insistat totdeauna asupra forţei şi valorii poporului pe care l-a adus în sclavie : dacă n-ar fi făcut aşa, şi-ar fi întunecat gloria în ochii contemporanilor. Totuşi, nu-şi făcea nici un fel de remuşcare că nu numai distrusese un imperiu barbar şi păgîn, ci — ca să repetăm unul dintre citatele noastre — „decapitase o civilizaţie aşa cum un trecător ar tăia o floare a soarelui", fără să acorde nici cea mai mică importanţă naturii şi valorii acestei civilizaţii. Dacă am socotit interesant să redăm această observaţie, sîntem datori să explicăm că ea provine din spiritul şi concepţia acelei epoci, care — e drept — zămislise unii cronicari, dar nu şi istorici. Lucru şi mai uimitor încă, unic, am putea spune, posteritatea uită cu desăvîrşire bogăţiile spirituale căpătate în veacul al XVI-lea şi chiar existenţa poporului aztec. În timp ce Lumea Nouă se integra tot mai mult în viaţa politică şi economică a Europei, cunoaşterea trecutului extraordinar al anumitor popoare din America se şterse într-atît din conştiinţa oamenilor, încît însăşi ştiinţa nu se mai gîndi, pînă într-o epocă recentă, să-i acorde atenţia pe care o merita. Dacă acest subiect nu face parte din cultura noastră generală, o privire aruncată asupra enciclopediilor şi lucrărilor de istorie universală, care nu menţionează de loc, sau aproape de loc, civilizaţiile toltecă, maya şi aztecă, este de ajuns pentru a confirma indiferenţa cu care au fost privite.

Acest lucru se datorează oare faptului că aceste civilizaţii n-au exercitat asupra civilizaţiei noastre o influenţă tot atît de profundă ca cele din Babilon, din Egipt şi din Grecia ? Argumentul este prea puţin probabil. Într-adevăr, civilizaţiile la fel de îndepărtate din China şi din India sînt mult mai vii în conştiinţele noastre decît cele din America Centrală şi, deşi continentele sînt foarte apropiate încît aproape că se ating, civilizaţiile din America Centrală sînt mult mai străine de viaţa noastră politică şi economică, decît Mexicul pe de-a întregul hispanizat de patru sute de ani şi intrat de atunci încoace în zona influenţei americane. Şi aici este vrednic de observat un lucru interesant. Primul institut de arheologie din America, întemeiat în anul 1879, şi-a canalizat toate forţele şi toate resursele în direcţia săpăturilor din domeniul antichităţii europene. Sumele exorbitante pe care le cheltuiesc institutele americane pentru cercetările arheologice ajung, chiar şi astăzi, numai în foarte mică măsură la îndemîna acelor puţini care se străduiesc să studieze culturile de pe pămîntul unde se află o parte din aceste institute.

În privinţa aztecilor avem aşadar de-a face nu numai cu o cultură apusă, ci şi — putem spune cu conştiinţa împăcată — cu o cultură care, după ce a fost o dată d coperită, a fost din nou dată uitării.

Dacă am descris pe îndelete măreţia şi forţa civilizaţiei aztece, nu trebuie din această cauză să o supraestimăm. Ea ne-a suscitat interesul mai întîi pentru că a fost prima civilizaţie descoperită şi pentru că am vrut să respectăm ordinea cronologică. Vom vedea în cele ce urmează că, pe acele meleaguri, au

existat popoare mult mai însemnate şi că civlizaţia aztecă nu era de fapt decît refectarea unei lumi mult mai vechi şi mult mai evoluate.

Să reluăm acum firul povestirii noastre şi să ne oprim la cea de-a doua descoperire a vechii Americi. Cu acest prilej vom face cunoştinţă cu doi bărbaţi excepţionali, dintre care unul i-a redescoperit pe aztec fină să treacă vreodată pragul camerei lui de lucr, iar celălalt, după ce şi-a tăiat drum prin junglă, a regăsit urele unui popor mult mai vechi (pe care un tovarăş de-al lui Cortez îl descoperise cel dintîi). Dar nici această a doua descoperire a vechilor popoare din America nu a fost îndeajuns pent a le aşeza pe loul cuvenit în istoria culturilor, ci a fost nevoie de o a treia, care şi-a atns apogeul de-abia în zilele noastre. Acest fapt surprinzător îl VOI trata însă într-un alt capitol.

29

MISTER STEPHENS CUMPĂRĂ UN ORAŞ

ÎNTR-O dimineaţă din anul 1839, o mică ceată de oameni trecea călare prin valea Camotáan, de-a lungul graniţei ce desparte Hondurasul de Guatemala. Doi albi înaintau în fruntea grupului ; ceilalţi erau indieni. Deşi purtau cu toţii arme, scopurile lor erau paşnice. Totuşi, nici prezenţa armelor, nici intenţiile foarte civilizate pe care le manifestau n-au împiedicat întreaga adunare să fie închisă, chiar în seara aceleiaşi zile, în „primăria" unui orăşel, sub paza straşnică a unor soldaţi beţi, care, toată noaptea, nu mai conteniră să facă un vacarm infernal şi să tragă cu puşca.

ACESTA a fost începutul, prea puţin promiţător, al marii aventuri trăite de John Lloyd Stephens, care descoperi America veche pentru a doua oară.

Stephens se născuse la 28 noiembrie 1805, la Shrewsbury, în statul New York, studiase dreptul şi fusese înscris timp de opt ani în baroul newyorkez. Avea patima antichităţilor şi îl interesau vestigiile oricărei epoci apuse. Cariera sa confirmă ceea ce spuneam în capitolul precedent : acest american n-a mers pe urmele vechilor popoare din America, nu s-a dus în America Centrală, unde ar fi putut găsi o puzderie de monumente antice... pentru că nu avea cunoştinţă de existenţa lor. El s-a dus în Egipt, în Arabia şi în Locurile Sfinte ; un an mai tîrziu, în Grecia şi în Turcia. La treizeci şi trei de ani, publicase două relatări de călătorie, cînd, din întîmplare, găsi un text ; amănuntele lui pasionante îl incitară să-şi modifice orientarea cercetărilor întreprinse pînă atunci.

Este vorba de lista de impozite pe care un anume colonel Garlindo le percepuse, în anul 1836, de la indigeni (deseori în chip arbitrar), în numele guvernului Americii Centrale. Autorul făcea aluzie la o arhitectură bizară şi desigur foarte veche, ale cărei urme puteau fi văzute în pădurile din Yucatán şi din America Centrală.

Scurtele însemnări ale acestui militar îl mişcară profund pe Stephens. În căutarea unor informaţii suplimentare, îi căzu în mînă lucrarea lui Juarros, un

istoric din Guatemala, care îl cita la rîndul său pe un anume Fuentes, ale cărui scrieri apăruseră prin anul 1700. Acest Fuentes pretindea că, în apropiere de Copán, în Honduras, ar fi existat un ansamblu de clădiri antice, bine păstrate. El denumea acest ansamblu un „circ“.

Aceste cîteva documente avură o influență hotărîtoare asupra lui Stephens. Este aproape de necrezut că el nu cunoștea nimic mai mult și privea foarte superficial izvoarele care vorbeau despre epoca conchistadorilor. Dar, trebuie să repetăm, datele descoperite de cuceritorii spanioli în privința culturilor vechi dispăruseră din bagajul de cunoștințe generale. Nu putea bănui că, nu departe de el, trăia un alt american care, exact în timpul cînd Stephens pornea spre partea de mijloc a continentului american, se pregătea să strîngă toate documentele existente cu privire la unul dintre vechile popoare din acele locuri. Și, deci, nu știa că acest bărbat ar fi putut, din camera sa de lucru, nu numai să-i povestească foarte multe despre aceste popoare, dar și să-i spună, cu aproximație, ceea ce va găsi acolo.

Stephens căută un tovarăș de călătorie. Prietenul lui, englezul Frederick Catherwood, desenator, se oferi să-l însoțească. Din nou avem de-a face cu aceeași comuniune de lucru pe care am întîlnit-o cînd Vivant Denon a desenat tot ceea ce adunase Comisia egipteană a lui Napoleon, la fel cum a făcut Eugène Flandin cu descoperirile lui Botta de la Ninive.

În timp ce își făceau pregătirile de plecare, li se prezentă ocazia ca cea mai mare parte a cheltuielilor să fie suportate de guvernul Statelor Unite. America Centrală intra în aria economică a S.U.A. Însărcinatul cu afaceri murise brusc. Stephens obținu numirea lui în acest post, grație relațiilor pe care le întreținea, încă de pe vremea cînd era avocat în baroul din New York, cu guvernatorul New Yorkului, Martin van Buren, devenit apoi președinte al Statelor Unite. Plecă deci la drum, înarmat cu numeroase recomandații și gătit cu titlul sforăitor de „Encargado de los negocios de los Estados Unidos del Norte“ [1]. (Cîți dintre pionierii arheologiei au fost diplomați ?)

Dar toate acestea se dovediră inutile cînd soldățoii beți puseră mîna pe el și pe grupul lui încă de la sosire. Într-adevăr, avu aceleași necazuri, în 1839, în America Centrală, ca și Layard, șase ani mai tîrziu, pe malurile Tigrului : amîndoi pășiseră pe teritoriul unei țări în plină revoluție.

În acea vreme, existau în America Centrală trei mari partide. Partidul lui Morazán, fost președinte al Republicii San Salvador ; cel al lui Ferrera, un mulatru din Honduras ; și cel al lui Carrera, un indian din Guatemala. Acest indian și partizanii săi, denumiți în batjocură „cachurecos" (monete false), se răsculară cu arma în mîini.

În apropiere de San Salvador avusese loc o bătălie între Morazán și Ferrera. Generalul Morazán, deși rănit, ieși victorios din luptă și populația îi aștepta intrarea în Guatemala. Micuța caravană a lui John Lloyd Stephens călătorea pe același drum pe unde urma să treacă generalul.

[1] Însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite din nord. — *N.T.*

Țara era în restriște. Generali de operetă își disputau frînele conducerii cu căpetenii de bandiți, iar trupele — mai degrabă marionete decît luptători — erau formate din indieni, negri, cîțiva ofițeri europeni, aventurieri și soldați fugari din armata lui Napoleon din Italia. Satele erau jefuite, țăranii înfometați. „*No hay*", era răspunsul stereotip pe care îl primea Stephens cînd se interesa de alimente. „N-avem nimic." Li se dădea doar apă.

În ziua aceea poposiră la „primăria" unei mici comune. Alcadele, purtînd insigna demnității pe care o ocupa, un baston cu măciulia de argint, le făcu o primire plină de neîncredere. În timpul nopții, același alcade intră brusc în dormitor, însoțit de o bandă de aproximativ douăzeci și cinci de oameni. Șeful grupului era un ofițer, partizan al lui Carrera. În amintirile sale despre această aventură, Stephens îl numește totdeauna „domnul cu joben". Explicația care avu loc a fost îndeajuns de însuflețită. Slujitorul lui Stephens, Augustin, rănit la cap cu un cosor, începu să strige : „Trageți, sir, trageți !" La lumina torțelor de rășină, Stephens arătă pașapoartele, precum și pecetea generalului Cascara, ofițer dezertor din armata lui Napoleon, care juca un anumit rol în această țară unde se bucura de tot sprijinul. Catherwood, dimpotrivă, începu să facă o expunere savantă despre dreptul popoarelor și al ambasadorilor, care, bineînțeles, avu asupra cetei de bețivi mai puțin efect decît pașapoartele. Pe de o parte situația era comică, pe de alta, amenința să devină foarte serioasă : țevile a trei muschete erau îndreptate spre Stephens.

Apoi se petrecu o diversiune provocată de intrarea unui al doilea ofițer, de un grad vizibil mai mare deoarece „jobenul" său era încă și mai impecabil decît al primului. Pașapoartele fură examinate din nou. Ofițerul interzise orice act violent împotriva călătorilor, dar dădu ordin ca prizonierii să nu fie scăpați din ochi. De respectarea acestui ordin răspundea cu capul alcadele. Stephens scrise în mare grabă o scrisoare către generalul Cascara și, ca să producă un și mai mare efect, o sigilă cu o monetă de o jumătate de dolar american.

Stephens și tovarășii lui nu izbutiră să se odihnească. În fața închisorii, soldații se hîrjoneau, răcneau cît îi ținea gura și beau zdravăn enorme cantități de rachiu. În cele din urmă alcadele apăru din nou, urmat de întreaga bandă de bețivi. Ținea în mînă scrisoarea către Cascara, pe care nu o expediase. Atunci Stephens se înfurie. Ce surpriză ! Ridicarea tonului izbuti să se impună mai mult decît pașapoartele ! Un indian, beat mort, porni pe dată cu scrisoarea, alcadele se retrase cu acoliții săi. Stephens se pregătea pentru o lungă așteptare, apoi interveni fericitul deznodămînt.

A doua zi, înspre ora prînzului, alcadele, trezit din beție, îi făcu o vizită oficială de împăcare. Soldații, dînd ascultare unui nou ordin, plecaseră în zorii zilei.

COPÁN este situat în statul Honduras, pe malul fluviului cu același nume, care se varsă în Mantagua, apoi în golful Honduras. (A nu se confunda cu orașul Coban, pe Rio Coban sau Cahabon, situat la nord-vest de Copán, însă

în Guatemala). Pe acest drum de peste o mie de kilometri, străbătînd munți și păduri seculare, a mers Cortez cu trupele sale cînd, în 1525, după cucerirea imperiului aztec, a pornit din Mexic spre Honduras, unde urma să pedepsească pe un trădător.

După ce Stephens, Catherwood, călăuzele și cărăușii indieni pătrunseră în această pădure, care îi înghiți în valurile ei de verdeață, înțeleseră pe dată de ce doar unii rari exploratori pășiseră înaintea lor prin aceste locuri. „Frunzișul, scria Cortez cu trei sute de ani mai înainte, arunca o umbră atît de deasă încît ostașii nu vedeau la un pas înaintea lor !" Măgărușii intrau pînă la pîntec în bălți, spinii zgîriau fețele și mîinile lui Stephens și Catherwood cînd descălecau. Căldura sufocantă îi vlăguia, roiurile de țînțari ce împînzeau bălțile îi îmbolnăveau de friguri. Cu o sută de ani înaintea lui Stephens doi călători spanioli, Don Juan și Ulloa, scriau : „Clima de aici macină forțele bărbatului și ucide femeia lehuză. Boii slăbesc, vacile nu mai dau lapte, găinile nu mai fac ouă." Natura rămăsese aceeași ca pe vremea lui Cortez și a celor doi spanioli.

Dacă tulburările care agitau ținutul n-ar fi sortit dinainte eșecului orice tentativă diplomatică — astfel încît Stephens n-a mai avut nimic altceva de făcut decît să-și urmeze instinctul său de pionier — poate că lucrurile s-ar fi petrecut altfel.

El însă nu era dintre aceia care, chiar și în mijlocul încercărilor, să reziste farmecului necunoscutului. Pădurea virgină, epuizantă prin asalturile permanente pe care le da intrusului, acționa pe de altă parte ca un stimulent asupra mirosului, văzului și auzului. Efluvii de miazme putrede se ridicau din profunzimi. Mahoni, băcani, copaci galbeni își împleteau frunzișul formînd deasupra capetelor o adevărată boltă uriașă. Palmierii corozo, ale căror frunze ajungeau pînă la doisprezece metri, împleteau un fel de tavan. Pe alocuri, o orhidee atrăgea privirea. Plantele bromeliacee, asemănătoare unor vase de flori, se agățau de trunchiurile copacilor. Seara, cînd pădurea se trezea, țipetele maimuțelor și ale papagalilor se amestecau cu urletele și mugetele înăbușite pe care le scot animalele hăituite cînd le părăsesc forțele.

Stephens și Catherwood înaintau anevoie în acest peisaj bîntuit de umbre și de sunete fantastice. Zdrențuiți, mînjiți de noroi, cu pleoapele arse, își croiau drum prin vegetația luxuriantă. Vor găsi într-adevăr, pe aceste meleaguri blestemate, necercetate de la facerea lumii, edificii de piatră ?

Stephens a mărturisit că, cu cît înaintau în acest desiș întortocheat, cu atît devenea mai sceptic. „Trebuie să recunosc că Mister Catherwood și cu mine eram destul de neîncrezători și că, apropiindu-ne de Copán, nu mai aveam decît o vagă speranță că vom descoperi niște minuni."

ÎN SFÎRȘIT minunea se produse.

Ajunși la Rio Copán, făcură popas într-un sătuc, ca să stea de vorbă cu indigenii, indieni și metiși, convertiți cu toții la creștinism. Apoi se înfundară

din nou în junglă şi descoperiră deodată un zid făcut din pietre de talie, îmbinate solid. O scară conducea la o terasă, într-atît de năpădită de vegetaţie încît nu i se putea evalua suprafaţa.

Impresionaţi de acest spectacol, dar neîndrăznind să se bucure deoarece încă se mai întrebau dacă nu se aflau cumva în prezenţa vestigiilor unei vechi fortăreţe spaniole, îşi întoarseră privirile şi văzură cum una dintre călăuze încerca să rupă cu cuţitul ţesătura de liane. Cînd plantele fură date la o parte ca o cortină şi cînd ghidul le arătă cu degetul o mare masă sumbră, privind expresia acestuia de aşteptare încordată, s-ar fi spus că este un artist care îşi prezintă opera în faţa criticilor.

După ce curăţiră locurile împrejmuitoare, Stephens şi Catherwood se treziră în faţa unei stele de mari dimensiuni, sculptată într-o manieră total necunoscută, diferită de tot ceea ce văzuseră ei în Europa sau în Orient şi despre care n-ar fi bănuit să o afle în America.

Stela — după măsurătorile luate ulterior — era înaltă de 3,90 m, lată de 1,20 m, cu o grosime de 90 cm. Era un fel de coloană dreptunghiulară pe de-a întregul acoperită cu motive sculptate. Silueta ei masivă şi cenuşie se desprindea din desişul frunzişului pădurii virgine, iar în părţile ei scobite se mai vedeau încă resturile culorilor strălucitoare cu care fusese acoperită odinioară.

Pe faţa stelei apărea, admirabil cizelată, figura unui bărbat al cărui chip „avea o expresie de severitate solemnă, menită să inspire teama". Părţile laterale erau pline de hieroglife bizare, spatele împodobit cu motive sculptate — „deosebite de tot ceea ce văzusem vreodată".

Stephens era fascinat. Dar, fiind un savant autentic, nu se grăbea să facă comentarii nici măcar în faţa celui mai insolit obiect. Îşi îngădui o singură concluzie, de care însă nu se îndoia : „Contemplînd acest monument neaşteptat... am avut convingerea că obiectele pe care le căutam erau interesante nu numai privindu-le ca pe nişte vestigii ale unui popor necunoscut, ci şi ca pe nişte opere de artă, ce dovedeau ştiinţei noi a preistoriei că poporul care locuise odinioară pe continentul american nu era un popor sălbatic."

În timp ce, împreună cu Catherwood, continua să-şi croiască drum prin desiş, zări o a doua, o a treia, apoi o a patra, în total paisprezece asemenea stele, împodobite cu sculpturi stranii, una mai frumoasă decît alta. El, care contemplase monumentele din Egipt şi care ştia că numai o civilizaţie rafinată putea produce asemenea minuni, nu şovăi să declare că, printre minunatele obiecte pe care le vedea în jungla din Copán, unele „erau de o factură mai elegantă decît cele mai frumoase monumente egiptene, pe cînd altele nu le erau de loc inferioare în ce priveşte forma".

La vremea aceea, afirmaţia păru monstruoasă. Publicarea descoperirii, într-o primă scrisoare, fu întîmpinată nu numai cu neîncredere, ci şi cu ironie. Putea dovedi ceea ce afirma ?

„CUM SĂ FAC", se întreba el, cîntărind dimensiunile monumentelor şi desimea stratului de verdeaţă care le înconjura. „Tentativa părea sortită eşecu-

lui. Ruinele erau împrăştiate pretutindeni în pădure. Totuşi nu erau prea departe de fluviu. Mergînd de-a lungul apei pînă la capătul ei, ajungeai la oceanul care scălda portul New York, dar fluviul era presărat cu repezişuri. Nu-mi rămînea decît o soluţie : să iau, ca dovadă, un idol tăiat în bucăţi, şi să fac mulajele celorlalţi."

Mai apoi renunţă la acest proiect. Îl îndemnă pe Catherwood să se aşeze la lucru. Dar Catherwood, care făcuse admirabile copii de pe monumentele egiptene, se întunecă la faţă, atinse cu degetele chipurile fioroase, hieroglifele bizare, ornamentele împletite. Studie de nenumărate ori jocurile de lumină, umbrele purtate, apoi dădu din cap...

Stephens insistă, trimise călăuzele în sat ca să întrebe dacă cineva putea să le dea informaţii despre aceste statui misterioase. Nimeni nu ştia nimic. Cine crease oare aceste opere de artă ? „*Quien sabe ?*"[1] i se răspunse.

Metisul Bruno, croitorul satului, îl însoţi în explorări. El mai găsi încă nişte sculpturi, ziduri, scări şi terase. Un monument era „smuls de pe piedestalul său de nişte rădăcini uriaşe, un altul puternic înlănţuit de ramurile unui copac şi aproape ridicat deasupra solului, un altul doborît şi ţintuit la pămînt de o monstruoasă împletitură de plante agăţătoare".

La întoarcere, îi dădu lui Catherwood o listă cuprinzînd cincizeci de opere de copiat. Dar, în pofida talentului său, acesta refuză. Nu se putea desena în junglă. Era nevoie de lumină. În asemenea obscuritate umbrele şi contururile se confundau.

Lăsară treaba pe a doua zi. Aveau nevoie de ajutoare din sat. Deodată, un metis, a cărui ţinută vag elegantă îl deosebea de cărăuşi şi de ceilalţi indigeni, se apropie de ei. Poate că le va da el ajutorul de care aveau nevoie. Omul cu chipul tuciuriu înaintă cu o expresie de lăudăroşenie pe chip, se prezentă pe neaşteptate sub numele de don José Maria şi pretinse că este proprietarul terenului situat la malul fluviului Copán, unde se descoperiseră monumentele.

Stephens nu-şi putu ţine rîsul. Ideea că aceste ruine ale junglei puteau „aparţine" cuiva i se părea absurdă. Cînd don José Maria începu să îndruge că auzise mai de mult vorbindu-se de existenţa acestor monumente, dar că... Stephens îl întrerupse şi îi spuse să-şi vadă de treabă.

Seara, cînd Stephens se culcă în coliba lui strîmtă, un gînd începu din nou să-l frămînte : cui aparţineau ruinele ? Pe jumătate adormit, ajunse la concluzia că : „...pe bună dreptate, ele ne aparţineau nouă. Cu toate că nu ştiam cît de curînd vom pleca de acolo, am hotărît să fie ale noastre. Şi, în timp ce imagini stranii şi fantastice mi se perindau prin faţa ochilor, mi-am tras pătura peste cap şi am adormit."

A doua zi, pădurea răsună de lovituri seci şi precise. Indienii atacau peste o duzină de copaci. Primul pe care îl doborîră cuprinse şi alţii în căderea lui şi, o dată cu ei, împletitura de frunze şi de plante agăţătoare.

Stephens observa indienii. El căuta mereu pe chipurile lor urmele elanului

[1] Cine ştie ? (span.)

creator care dăduse naştere acestor capodopere de piatră, urmele forţei stranii ce se exteriorizase într-o artă deopotrivă grotescă şi crudă, dar de o concepţie magistrală. O asemenea artă nu ţîşneşte deodată într-o formă desăvîrşită, dezvoltarea ei are nevoie de timp şi de spaţiu. Chipurile indienilor i se păreau neroade.

In timp ce Catherwood îşi instala şevaletul ca să profite de primele raze de lumină, Stephens pătrunse din nou în junglă. Găsi zidul de la malul fluviului. Era mult mai înalt decît îl socotise la prima vedere şi, mai ales, se întindea pe o suprafaţă mult mai mare. Era însă năpădit de ramuri de dobriţă, iar vîrful lui părea că poartă o enormă pălărie.

Stephens zări atunci un edificiu piramidal. Urcă cu greutate treptele unei scări vaste, dislocate de plante. Scara pătrundea în mărăcinişuri întunecoase, se ridica în lumina ce se strecura printre trunchiurile mai îndepărtate între ele, ca să ajungă, în cele din urmă, peste vîrfurile copacilor ceiba, la o terasă ce se afla la nu mai puţin de treizeci de metri de sol. Pe Stephens îl cuprinse ameţeala. Ce popor produsese oare asemenea opere ? De cînd dispăruse ? Cu cîte sute de ani în urmă fuseseră înălţate aceste piramide ? În ce epocă, cu ce fel de unelte, în ce scop şi în cinstea cui fuseseră înălţate aceste monumente ? Părea evident că o astfel de arhitectură nu s-a putut dezvolta doar într-o singură cetate. Ea va fi fost expresia unui popor mare şi puternic. Gîndindu-se la toate oraşele asemănătoare, despre care nimeni nu auzise vreodată vorbindu-se, şi care se ascundeau poate în întinsele păduri din Honduras, Guatemala şi Yucatan, Stephens se înfioră în faţa imensităţii sarcinii lui. Îl năpădeau mii de întrebări, cărora nu le putea afla răspuns. Privi peste vîrfurile copacilor sub care se aflau monumentele cenuşii. „Ruinele oraşului se întindeau dinaintea noastră ca epava unei corăbii în largul mării ; catargele se pierduseră, numele i se ştersese, echipajul pierise şi nimeni nu mai putea spune de unde venea, cui îi aparţinuse, cît durase călătoria ei, care fusese cauza naufragiului ; ce oameni purta la bord se putea bănui doar după o presupusă asemănare a construcţiei corăbiei, dar poate că adevărul nu-l vom şti niciodată în chip sigur."

Reîntors lîngă Catherwood, ca să-i vadă primele schiţe, un straniu spectacol i se oferi privirilor lui uluite. Desenatorul stătea în faţa primei stele pe care o descoperiseră. O mulţime de schiţe zăceau împrăştiate în jurul lui. Cu picioarele înfundate într-o băltoacă, mînjit de noroi din cap pînă în picioare, îşi pusese mănuşi şi îşi îmbrobodise capul pînă la ochi ca să se ferească de roiurile de ţînţari. Lucra cu ardoare, dar şi plin de furie : artistul Catherwood, unul dintre ultimii mari desenatori, a căror tradiţie a fost perpetuată doar de gravorii englezi pînă în pragul secolului al XX-lea (cînd arta căzu în formalism), se afla în faţa unei sarcini ce părea că-i depăşeşte capacităţile.

Lumea formelor pe care o privea era cu totul nouă pentru el, într-atît de deosebită de oricare dintre artele plastice europene, încît se simţea neputincios să o reproducă. Incapabil să distingă proporţiile, deplasa unghiurile şi, cu toate că se folosea de „*camera lucida*", mijlocul tehnic uzitat în acea epocă, nu obţinea un rezultat care să-i satisfacă ambiţia. Avea oare în faţa lui un orna-

ment, sau o parte dintr-un trup omenesc ? Mai departe, era vorba de un ochi, de un soare, de un simbol, sau de capul unui animal ? Dacă ultima ipoteză era întemeiată, atunci unde viețuiau aceste animale, ce tărîm fantastic zămislise asemenea capete înfiorătoare ? Pietrele căpătaseră forme extraordinare, nemaiîntîlnite în altă parte a lumii.

Catherwood lucra totuși din zori și pînă în amurg și iată că sosi și ziua în care realiză o schiță izbutită. Ea urma să facă senzație.

ATUNCI se petrecu un lucru ciudat. Căutînd ajutor, Stephens intrase în legătură cu locuitorii satului. Relațiile fură cordiale : ca majoritatea exploratorilor, Stephens putea să le răsplătească serviciile, dăruindu-le medicamente și sfaturi bune. Curînd însă avu neplăceri. Don José Maria își reînnoi atacul și pretinse să i se onoreze titlul de proprietar. După multe discuții, Stephens înțelese că don José nu dădea nici o importanță cîmpului de ruine și puțin îi păsa de „idoli" : doar lezarea amorului său propriu de stăpîn îl împingea la aceste veșnice sîcîieli.

Cum Stephens, știind că țara era în fierbere, pradă unor tulburări politice, voia să păstreze cu orice preț relații bune cu toți vecinii, luă o hotărîre nebunească. Îl întrebă deci pe negîndite : „Cît vrei pe orașul dumitale în ruine ?"

„Cred, scrie Stephens, că n-ar fi fost mai uluit și mai descumpănit dacă mi-aș fi exprimat dorința să-i cumpăr nevasta, o biată femeie bătrînă, pe care o tratam de reumatism... Avea aerul că nu știe prea bine care dintre noi doi își pierduse mințile. Valoarea bunurilor sale era atît de minimă încît dorința mea i se părea suspectă."

Pentru a sublinia că avea intenții curate, Stephens desfășură sub ochii preacalicului don José hîrtiile care stabileau onorabilitatea persoanei sale, precum și calitatea sa de savant în misiune și însărcinat cu afaceri al unei mari puteri. Un notar, pe nume Miguel, le citi cu voce tare. Bravul don José se legăna de pe un picior pe altul, apoi declară că vrea să chibzuiască și că se va întoarce.

Scena se repetă. Miguel citi pentru a doua oară documentele, tot fără rezultat. Or, Stephens vedea în cumpărarea vechiului oraș Copán singurul mijloc de a-și asigura liniștea și pacea. Se hotărî atunci să pună în aplicare cunoștințele sale în materie de psihologie indigenă și să-și impresioneze adversarul printr-o punere în scenă demnă de un adevărat vodevil.

Își scoase din cufăr uniforma de diplomat. Deși se resemnase de mult cu eșecul misiunii sale în America Centrală, uniforma totuși avea să-i slujească la ceva. Spre marea uimire a metisului José, însărcinatul cu afaceri al Statelor Unite ale Americii își trase pe el, plin de demnitate, costumul său de gală. În afară de o pălărie de paie, pleoștită de ploaie, mai purta o cămașă cu carouri și un pantalon alb plin pînă la genunchi de noroi galben. Ploaia, care nu contenise toată ziua, mai picura încă din copaci și pămîntul era smălțuit de băltoace pline de noroi. Soarele însă arunca luciri în nasturii mari, gravați cu vulturi,

şi împrospăta strălucirea fireturilor şi a culorilor, a căror forţă de convingere nu este lipsită de efect chiar şi pe alte meridiane.

Cum ar fi putut rămîne nesimţitor don José Maria faţă de un asemenea spectacol! Nu putu rezista mai mult. Şi John Lloyd Stephens — care, după spusele sale proprii, avea „o înfăţişare la fel de insolită ca acel rege negru care primi un grup de ofiţeri britanici cu o pălărie trasă peste urechi, îmbrăcat cu o tunică de soldat şi fără pantaloni" —, cumpără vechiul oraş Copán!

Şi adaugă:

„Cititorul este poate curios să afle cum se vînd oraşele vechi în America Centrală. Aşa cum se procedează cu toate celelalte mărfuri, şi aici tîrgul depinde de cerere şi de ofertă. Cum însă nu sînt nişte mărfuri de larg consum, ca bumbacul sau materiile colorante, preţul oraşelor vechi este arbitrar şi destul de scăzut. Aflaţi că am plătit în schimbul oraşului Copán 50 de dolari. Preţul n-a suscitat nici o împotrivire: am oferit suma şi don José Maria o găsi într-atît de nemăsurată încît mă luă drept un imbecil. Dacă aş fi oferit ceva mai mult, părerea lui ar fi fost încă şi mai rea."

Este de la sine înţeles că un asemenea eveniment important a fost sărbătorit cum se cuvine, deşi satul întreg nu pricepea nimic din toate acestea. Lui Stephens i se făcu o primire triumfală. Tot satul ieşi la manifestaţie. Asistenţa era formată în mare majoritate din femei bătrîne. Au fost oferite ţigări (*cigarro* pentru „doamne" şi *puro* pentru „domni"). Au fost admirate desenele lui Catherwood şi chiar ruinele şi monumentele. Mare a fost uimirea celor prezenţi, fapt care dovedea că nici unul dintre ei nu văzuse vreodată acele statui. Nici unul nu fusese vreodată cuprins de dorinţa să pătrundă jungla bîntuită de friguri ce-i răpuneau pe oameni. Nici măcar fiii lui Don Gregorios — cel mai puternic bărbat din ţinut — despre care se spunea că sînt cei mai viteji şi cei mai buni cunoscători ai pădurii. Şi, totuşi, printre ei existau indieni puri, care aparţineau aceluiaşi popor de odinioară, care erau din acelaşi neam, care mai vorbeau încă aceeaşi limbă ca şi meşterii dispăruţi ai sculpturilor în piatră, ca şi constructorii piramidelor, treptelor şi teraselor!

În 1842, apariţia la New York a lucrării lui Stephens, *Incidents of travel in Central America, Chiapas and Yucatan*, şi, puţin timp după aceea, a desenelor lui Catherwood, au suscitat o adevărată furtună în presă. Discuţiile publice nu mai conteneau, pînă şi cele mai solide concepţii ale istoricilor se clătinară, profanii imaginau deducţiile cele mai îndrăzneţe.

După ce părăsiră Copánul, Stephens şi Catherwood, continuîndu-şi călătoria plină de peripeţii, străbătură ţinuturile Chiapas şi Yucatan, ajungînd pînă în Guatemala.

În drumul lor întîlniră pretutindeni monumente maya. Publicarea textului şi a ilustraţiilor nu ridica o singură problemă, ci mii de probleme deodată. Savanţii începură să cerceteze izvoarele spaniole şi, în cronicile relatînd faptele primilor exploratori şi cuceritori ai Yucatanului, cum ar fi Hernandez de Córdoba şi Franzisco de Montejo, descoperiră primele aluzii la acest popor ciudat. Se iscară discuţii aprinse pe marginea unei lucrări publicate la Paris,

cu patru ani mai înainte, care raporta exact aceleaşi fapte ca şi *Impresiile de călătorie* ale lui Stephens, dar care trecuse cu totul neobservată.

Acest lucru pare straniu la prima vedere. Lucrarea lui Stephens stîrni senzaţie, fu tipărită în mai multe ediţii succesive, tradusă în mai multe limbi îndată după publicare, pe scurt toată lumea vorbea despre ea. În schimb, expunerea domnului von Waldeck, publicată la Paris în 1838, sub titlul *Călătorie romantică şi arheologică în Yucatan,* nu atrăsese de loc atenţia şi astăzi ea este dată uitării. Desigur că povestirea lui Stephens este mai completă şi, datorită stilului său strălucit, poate fi citită şi astăzi cu plăcere. Waldeck nu avusese alături de el un om de valoarea lui Catherwood, în desenele căruia se îmbinau calitatea artistică cu o exactitate scrupuloasă.

Mai exista însă şi un alt motiv : la apariţia cărţii lui Waldeck, Franţa era entuziasmată de descoperirea unei alte civilizaţii antice, de care erau legate unele evenimente naţionale recente. Anumiţi membri a expediţiei lui Napoleon mai trăiau încă şi opinia publică se pasiona după problema descifrării hieroglifelor. Franţa, Europa şi chiar America (amintiţi-vă de scopul primei călătorii a lui Stephens) aveau privirile întoarse către Egipt. Doar prăbuşirea completă a noţiunilor căpătate putea schimba mersul lucrurilor.

De îndată ce populaţia maya deveni punctul de atracţie al interesului public, în legătură cu ea — ca şi cu orice descoperire recentă — se făcură presupunerile cele mai fanteziste.

După publicarea lucrării lui Stephens nu mai era nici o îndoială că civilizaţia maya fusese tot atît de însemnată ca cele din Vechiul Continent.

Încă de la început se punea întrebarea : de unde venea acest popor ? Ieşise din aceeaşi tulpină indiană cu celelalte triburi din nord şi din sud care nu depăşiseră niciodată faza nomadă ? Dacă aşa stăteau lucrurile, de ce tocmai populaţia maya atinsese un asemenea grad de dezvoltare ? De unde se inspirase ? Era posibil ca o civilizaţie perfect autonomă, ruptă de marele curent cultural al Vechiului Continent, să se fi dezvoltat în America ?

Aceste probleme au făcut obiectul celor mai îndrăzneţe explicaţii. Unii presupuneau că, într-o epocă foarte îndepărtată, se produsese fără îndoială o imigrare a unor popoare orientale. Ce cale urmaseră acestea ? Probabil un istm ce existase în regiunea arctică în epoca cuaternară. Alţii, neadmiţînd ideea trecerii cercului polar de către nişte locuitori din zona ecuatorială, pretindeau că populaţia maya era formată din supravieţuitorii legendarei insule Atlantida. Nici una dintre aceste explicaţii nu părea satisfăcătoare.

Unele sculpturi, pe care oricine le putea vedea reproduse în desenele lui Catherwood, păreau asemănătoare cu chipurile zeilor indieni. Se poate, spuneau alţii, dar piramidele ne îndeamnă să înclinăm spre o filiaţie egipteană. După anumiţi cercetători, în sursele spaniole se află indicii clare, după care mitologia maya ar fi plină de elemente creştine s-a descoperit simbolul crucii, există semne că mayaşii aveau cunoştinţă despre potop şi se pare că zeul lor Kukulkan a jucat rolul de Mesia. Toate acestea i-au îndemnat pe unii să declare că maya ar fi fost un trib al fiilor Israelului.

Discuţia era în toi (adăugăm aici că este departe de a fi încheiată, deşi a fost limpezită în anumite puncte) cînd apăru lucrarea al cărui autor nu era un explorator ca Stephens, ci un om de studii. Datorită inteligenţei sale lucide, acest om, aproape orb, care nu-şi părăsise niciodată odaia sa de lucru, îşi croise drum prin jungla pe care Stephens o înfruntase cu securea în mînă. Dacă Stephens descoperise, în Honduras, Guatemala şi Yucatan, vechiul imperiu Maya, acest savant orb descoperi pentru o a doua oară vechiul imperiu al aztecilor, imperiul lui Montezuma din Mexic. Şi abia acum începe seria încurcăturilor serioase.

WILLIAM HICKLING PRESCOTT se trăgea dintr-o familie puritană din Noua Anglie. Se născuse la Salem, la 4 mai 1796. Între 1811 şi 1814 studiază jurisprudenţa la universitatea din Harvard. Cîţiva ani mai tîrziu, renunţînd la speranţa de a-şi continua cariera, îl găsim dinaintea unui aparat ciudat, „noctograful", inventat de un anume Wedgewood. Era un fel de tăbliţă de ardezie, care, în loc de linii, avea fire de alamă ce slujeau la îndrumarea mîinii. Scrierea era reprodusă pe o hîrtie carbon, aşezată sub fire, ceea ce evita întrebuinţarea penei. Se putea deci scrie cu ochii închişi.

Iar William Prescott era aproape orb. În 1813, pe cînd era student, pierduse ochiul stîng într-un accident. Studiile înverşunate îi obosiseră într-atît ochiul drept, încît, chiar după ce timp de doi ani trecu pe la toţi oculiştii din Europa, nu-şi mai recăpătă puterea vizuală. Cariera lui juridică fu brutal întreruptă.

Acest om, dotat cu o energie de necrezut, se apucă atunci de lucrări istorice. Pe acest „noctograf" fusese scrisă *Cucerirea Mexicului,* istorisire pasionantă a cuceririlor lui Cortez. Ceva mai mult însă, cu o răbdare supraomenească, autorul adunase în această lucrare pînă şi mărturiile celor mai anodini dintre contemporanii conchistadorilor, pentru a descrie panorama imperiului aztec înainte şi după cucerirea spaniolă. O dată cu apariţia lucrării, în 1843, alături de civilizaţia maya, abia descoperită, se ridică deodată civilizaţia aztecă, nu mai puţin misterioasă.

La ce comentarii dădu naştere ? Fără îndoială existau raporturi între azteci şi maya. Religia lor, spre pildă, avea vizibile trăsături comune ; arhitectura lor, temple şi palate, părea născută dintr-una şi aceeaşi concepţie. Dar limba lor ? Dar vechimea celor două popoare ? O examinare superficială releva că aztecii şi maya vorbiseră limbi de origine diferită. În afară de aceasta, în timp ce aztecii fuseseră, după toate aparenţele, „decapitaţi" de Cortez în plină glorie, populaţia maya cunoscuse cu secole în urmă apogeul său politic şi cultural şi se găsea literalmente în agonie cînd spaniolii debarcară pe meleagurile ei. Totuşi, printr-o metodă care mergea pînă a cita pe fiii Israelului în legătură cu preistoria mexicană, s-ar fi ajuns fără îndoială la rezolvarea acestor contradicţii dacă, în unele note, Prescott n-ar fi evocat o serie de noi probleme privind civilizaţiile din America Centrală.

Intrerupînd de pildă povestirea teribilei „noche tr i te", oind Cortez fugi din Mexico împreună cu armata sa învnsă, auto r l se opreşte din d r m ca să contemple un cîmp de ruine căruia sp a iolii, urmări ţ de inamic, nu-i acordaseră desigur de c t o atenţie redusă. Aici se înalţă pir a idele de la Teo t uacan şi, pri n re acestea, piramida Soarelui şi cea a Lunii, edificii foarte grandioase, ce p t fi comparate cu mausoleele faraonilor. (Piramida Soarelui are peste 60 de me t i înălţime şi baza ei măsoară pe o latură peste 200 de metri.)

Acest uriaş a n amblu de t e ple este situat la aproape o zi de mers de oraşul Mexico (astăzi o oră cu t enul). El se află deci în inima imperiului aztec. Cu toate acestea, Prescott nu se lăsă impresionat de poziţia geografică şi afirmă, în acord cu tradiţia indiană, că aceste ruine fuseseră găsite acolo de azteci, cînd invadaseră acel ţinut. Asemenea afi r aţie echivala cu a pre t nde că un al treilea popor, încă şi mai vechi decît aztecii şi chiar decît populaţia maya, ar fi lăsat u r e în America Centrală şi în Mexic. Prescott scrie : ,,Ce gînduri năpăd e c oare mintea călăto r lui... păşind peste pulberea popoarelor ce au rid i at aceste uriaşe construcţii? Cine au fost oare cens t cto r i lor ? Să fi fost olmecii, a căror istorie - ca şi cea a v e hilor titani - se pierde în negura miti c ? Sau toltecii, paşnici şi iscusi ţ, cum se pre upune de obicei, despre c e tot ce ş t m nu se bizuie p d a e sigure ? Ce s-a întîmplat cu populaţia de constru c o r ? Au rămas pe l o ? S-au am e t e at cu aztecii, care au venit după ei ? O au p ecat mai depa r e, că t e miazăzi, unde au găsit o regiune vastă, propice dezvoltă r i culturii lor, aşa cum ne arată m o ul evoluat de construcţie al ruinelor aflate în ţ i utu r e îndepă r te c n America Cen t ală şi din Yuca- t â ?"

Asemenea pre upuneri, pe care le făcea nu numai Prescott, semănară în minţi l oamenilor mari tulburări. Dar ond Pre cott declară : ,,Toate acestea repr e tă un mister asupra căruia timpul a aruncat un văl de nepă t uns..." şi cînd adăugă : ,,...un văl pe care nic un muritor nu-l va putea ridica v eodată" - ac e t istoric, care a smuls atîtea s e ete din ceaţa t ecutului, se arată a fi prea pesimist. O a enii care con t nuă astăzi săpăturile au limpezit pînă acum mu l e mistere, ce păreau impene t abile acum o sută de ani, şi există suficiente motive să credem că ei vor des c pe r într-o bună zi ce e ce mai este încă ascuns.

30

INTERLUDIU

DOUĂZECI de ani mai tîrzu, în 1863, î arhivele naţionale ale Bibliotecii regale di M a rd, un cititor găsi din întmplare un manusris foare vechi, cu file îngălbenite, care, în mod aproa p sigur, nu fusese consultat de nimeni. Datat din 1566, purta ca titlu : ***Relacion de las cosas de Yucatán.*** Era însoţt de desene ciudate şi de neînţeles la prima veere. Autor l se iscălea Diego de Landa.

Un cititor obişnuit ar fi aşezat manuscisul la lo, cum de altel mulţi o făcuseră mai înainte. Dar, de data aceasta, manuscriul căzuse în mîinile unui fost duhovnic al legaţiei franceze din Mexico. De cnd devenise, în 1855, pret în satul indian Rabinal, din districtul Salama, în Gua e aa, se consacase cu totul studierii limbilor indiene şi vesigiilor civilizaţiilor t e e. (Trebuie să a intim, pentru a ilustra întinderea preocupărilo lui, că a c t preot-savant, care a convertit la creştnism numeroşi indieni, a mai scrs şi o sere întreagă de povestri şi romane istorice, sub psudonimul :tienne-Charle de Ravensberg.)

Atunci cînd Charle-Etienne Brasseur de Bourbourg (1714 - 1874), în lo să îohidă căricica îngălbenită a lui Diego de Landa, î n pu să o examinez, stdiul civilizaţiilor din America Centrală se îmbogăţi cu o descoprire c n-derabilă.

William Prescott era cu nouă ani mai mare decit Stephens, Brasseur de Bourbourg era mai tinăr cu tot atţia ani. Cu toate că descoperirea lui Bourbourg datează din 1863, se poate fac o apropiere între oprele clor tei bărbaţi. Stephens scosese la lumină monumentele maya, Prescot ad u ase d o-mentele şi decrisese într-un mod închegat o parte din istoria aztecă (din care nu cunoştea decît ul t ul capitol}, Brasseur de Bourbourg găsi primele dat, destul de insuficiente fără îndoială, care totuşi îngăduiră interpretarea unei sume întregi de or amente şi de hieroglife fără înţels. înainte de a explic

însemnătatea acestei descoperiri, trebuie mai întîi să ne reprezentăm situația în care se aflau arheologii, pentru care problema americană se deosebea total de toate problemele puse de Vechiul Continent.

O DATĂ cu mileniul al III-lea, după marele lor potop, chinezii începură să se organizeze într-un imperiu de-a lungul celor două mari fluvii, Huanhe și Ianțzî. Indienii își întemeiară primele lor așezări pe malurile Indusului și ale Gangelui. Trecînd în Mesopotamia, sumerienii se așezară între Tigru și Eufrat, unde luă naștere civilizația asirio-babiloneană. Civilizația egipteană n-a înflorit numai lîngă Nil, ci și împreună cu Nilul. Pentru greci mica Mare Egee a avut aceeași însemnătate ca și rîurile pentru popoarele de mai sus. Marile civilizații ale trecutului erau deci tributare fluviilor. Istoricii se obișnuiseră să considere această condiție ca indispensabilă dezvoltării oricărei societăți. Civilizațiile americane nu se supuneau acestei reguli și totuși nu puteau fi puse la îndoială nici măreția, nici strălucirea lor. (Nici civilizația inca, de pe platoul înalt din Peru, nu a fost tributară cursurilor de apă. Despre ea vom vorbi însă ceva mai tîrziu, deoarece nu se află într-o strînsă interdependență față de civilizațiile din America Centrală.)

De asemenea, prosperitatea popoarelor depindea — după cum se credea — de agricultură și de creșterea vitelor și animalelor domestice. Populațiile maya cultivau solul după metode destul de originale. Dar creșterea vitelor ? Civilizația maya este singura care a știut să se descurce fără animale domestice, de povară, sau de tracțiune.

Și acestea nu sînt singurele motive care fac ca populația maya să ni se pară atît de stranie. Pe Vechiul Continent majoritatea populațiilor civilizate s-au stins, au dispărut de pe suprafața pămîntului, fără să lase urme. O dată cu ele se stinseră și graiurile, „limbile moarte", a căror descifrare sîntem nevoiți să o învățăm cu trudă. Dimpotrivă, mai există încă și astăzi aproape un milion de maya ; viața materială nu le-a schimbat firea, veșmintele abia dacă se deosebesc de cele vechi, în unele amănunte. Savantul, care are un slujitor indian, vede în fața ochilor un chip asemănător basoreliefurilor pe care le studiază. În anul 1947, două reviste — „Life" și „Illustrated London News" — au publicat fotografii despre săpăturile noi efectuate în această regiune. Una dintre ele reprezenta doi mayași, un bărbat și o fată, așezați lîngă două reliefuri vechi. Privitorul are impresia că reliefurile fuseseră cioplite după modelul chipurilor lor. Și dacă, prin absurd, capetele sculptate ar fi prins grai, ele ar fi vorbit aceeași limbă în care slujitorul maya își cerea simbria de la cercetătorul la care se tocmise.

S-ar putea crede că aceste lucruri înlesnesc cu mult sarcina științei. Nu este vorba însă decît de o aparență. Cu toate că — contrar civilizațiilor din Vechiul Continent — civilizația maya nu s-a stins de două sau trei mii de ani, ci abia de patru secole și jumătate, datele care ar permite aprofundarea ei sînt mai rare decît în alte părți.

Babiloneenii şi egiptenii, vechile popoare din Asia, din Asia Mică şi din Grecia ne sînt cunoscute de lungă vreme. Chiar dacă au dispărut unele documente, tradiţia scrisă sau orală cuprinde o mulţime de date despre ei. Dimpotrivă, civilizaţiile americane au fost „decapitate“, aşa cum am mai spus. În spatele călăreţilor spanioli, cu sabia în mînă, înaintau preoţii. Textele şi imaginile care ne-ar fi putut furniza date preţioase au fost arse pe rug. Don Juan de Zumárraga, cel dintîi arhiepiscop din Mexico, a distrus într-un gigantic autodafé toate documentele scrise pe care le găsise. Episcopii şi preoţii i-au urmat pilda, iar soldaţii au nimicit, cu zel egal, ce mai rămăsese. Cînd, în 1848, lordul Kingsborough îşi întregi colecţia de documente aztece, aceasta nu conţinea nici o singură piesă de origine spaniolă. Ce ne-a rămas de pe urma populaţiei maya de dinaintea perioadei conchistadorilor ? Trei manuscrise.

Unul este păstrat la Dresda, un altul la Paris, şi ultimele două, care alcătuiesc un singur ansamblu, în două oraşe din Spania. Aceste manuscrise sînt : Co d Dres d n (cel mai vechi), Codex Par i ian u şi Codicele Troano şi Co-*tesianus*.

În încheiere, atragem din nou atenţia asupra dificultăţii întreprinderii unor cercetări la faţa locului. Arheologul care străbate Grecia şi Italia, călătoreşte în ţări civilizate. În Egipt, savantul se bucură de cea mai mare consideraţie cunoscută pe aceste meridiane. Dar omul, care, în veacul trecut, pornea în căutarea unor noi vestigii ale populaţiilor maya şi aztecă, era nevoit să înfrunte o climă înspăimîntătoare, aflîndu-se departe de orice urmă de civilizaţie. (De pildă, chiar şi astăzi, în plin deceniu al şaptelea din veacul nostru, la Tikál, în Guatemala, unde se află cel mai important şantier de săpături, condus de William Coe de la Universitatea din Pennsylvania, care, într-un deceniu, a cercetat peste 300 de construcţii gigantice, nu există nici un fel de şosea pentru turişti. În schimb oricine poate ajunge acolo cu avionul, făcînd o oră de zbor de la Guatemala City şi avînd asigurate casa şi masa în confortabilul *Jungle* Lodge.)

Pe scurt, trei feluri de piedici se ridicau în calea cercetărilor întreprinse în America Centrală :

1) Problemele noi, datorate înseşi naturii civilizaţiilor studiate.

2) Imposibilitatea, din lipsa unor documente, de a face unele comparaţii şi deducţii (într-adevăr, în afară de ruine, nu s-a găsit aproape nimic).

3) Obstacolele naturale pe care ţinutul le aşeza în calea oricărei penetraţii.

Ne mai putem mira acum că, în pofida revelaţiilor senzaţionale făcute de Stephens şi de Prescott, populaţiile maya şi aztecă au fost din nou date uitării ? Mai poate fi socotit o minune faptul că datele privind aceste popoare n-au fost adunate, de-a lungul unei perioade de patru decenii, decît de cîţiva cer-

cetători ? Că s-au putut obține doar cîteva rezultate neînsemnate ? Că, între 1840 și 1880, nu s-a făcut nici o descoperire mai mare ? Că pînă și „săpăturile“ lui Brasseur de Bourbourg, păstrate în arhivele din Madrid, n-au trezit decît interesul cîtorva specialiști ?

Lucrarea lui Diego de Landa, pe care, de trei sute de ani, oricine o putea consulta, fără ca nimeni să se fi slujit vreodată de ea, conținea cuvintele magice care permiteau să se descifreze — cel puțin în parte — sensul rarelor documente și monumente maya. Dar existau prea puține documente, prea puține pietre, basoreliefuri și sculpturi ca să se poată utiliza aceste formule și să se verifice eficacitatea lor prin comparații.

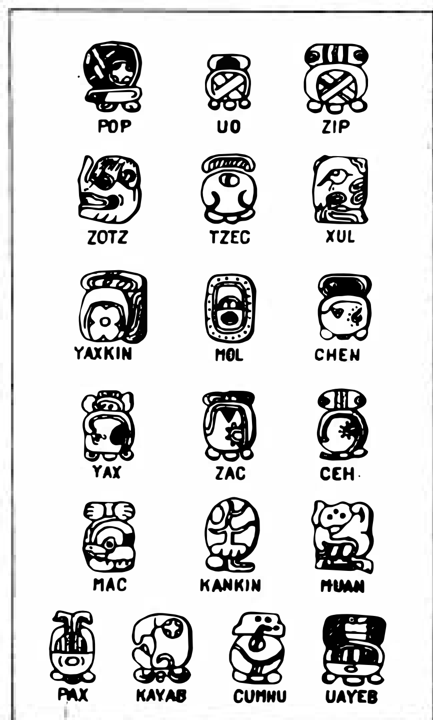
31

TAINA ORAŞELOR PĂRĂSITE

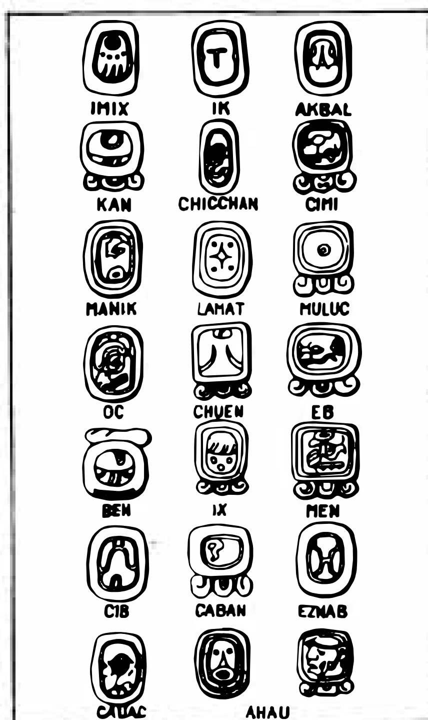
DOUĂ linii, una pornind de la Chichen-Itza, Yucatan (în nord) către Copán, Honduras (în sud), cealaltă de la Tikál şi Ixkun, Guatemala (la răsărit), prin Guatemala, pînă la Palenqué, Chiapas (la apus), delimitează aproximativ suprafaţa ţării vechilor maya. Ele indică de asemenea graniţele teritoriului pe care englezul Percival Maudslay îl străbătu, între 1881 şi 1894, adică cu patruzeci de ani după Stephens.

El realiză mai mult decît Stephens, ducînd la capăt o sarcină devenită necesară pentru ca cercetarea să nu rămînă într-un punct mort. Din cele şapte călătorii de explorare a adus cu sine nu numai descrieri şi desene, ci şi originale, clişee de o perfectă claritate, ca şi mulaje de pe inscripţii şi reliefuri. Colecţia sa, trimisă în Anglia, trecu de la *Victoria and Albert Museum* la *British Museum*. La deschiderea colecţiei Maudslay pentru public, monumentele se aflau acolo şi nu mai era nevoie decît să se determine vîrsta şi originea lor.

Să ne întoarcem la Diego de Landa. Acest al doilea arhiepiscop al Yucatanului era fără îndoială împărţit între îndatoririle misiunii sale şi dragostea lui faţă de ştiinţa modernă şi pozitivă. Este regretabil că această luptă interioară s-a terminat cu victoria sectantului. Diego de Landa a fost unul dintre acei ecleziaşti care au poruncit să se adune şi să se ardă, ca fiind opere ale diavolului, toate documentele maya. Pentru a-şi satisface înclinaţiile sale secrete, nu-i mai rămăsese decît să se adreseze unui prinţ maya, rămas încă în viaţă, care jucă pe lîngă el rolul Şeherazadei. Or, acesta îi povesti mai mult decît nişte legende. Notele lui Diego de Landa nu se raportează numai la faptele populaţiei maya, la zeii şi la războaiele lor, ci mai conţin şi schiţe indicînd semnele de care se slujeau pentru a desemna zilele şi lunile. Cineva ar putea spune că lucrul în sine poate să fie interesant, dar de ce să i se dea o atît de mare importanţă ? Tocmai pentru că, datorită acestor sumare schiţe, prind viaţă monumentele maya, cu ornamentele lor fioroase.

Semne maya, reprezentînd lunile.

Semne maya, reprezentînd zilele.

Graţie desenelor lui Diego de Landa şi cunoaşterii, căpătate la scurtă vreme, a sistemului maya de numerotare, savantul care observa templele, scările, coloanele şi frizele remarca următorul lucru :

Pe aceste monumente maya, înălţate în junglă fără ajutorul animalelor de povară sau de tracţiune, cizelate în piatră cu unelte de piatră, nu exista un singur relief, un singur ornament, o singură friză, o singură sculptură, care să nu aibă vreo legătură cu o dată precisă ! Fiecare edificiu maya era un calendar pietrificat ! Nici o îmbinare nu era întîmplătoare, estetica era subordonată matematicii.

Dacă, pe scara cu hieroglife de la Copán, motivul rampei se repeta de cincisprezece ori, se ştia în prezent că el indica un număr egal de perioade intercalate. Dacă scara însăşi număra şaptezeci şi cinci de trepte, se găsea astfel numărul de zile bisecte (de 15 ori 5) care încheiau aceste perioade. Nu există pe lume alte exemple de o arhitectură şi de o artă total aservite calendarului. Pe măsură ce savanţii pătrundeau mai mult în secretul calculelor — unii îşi

consacrară întreaga viață studierii calendarului maya — ei descopereau în această civilizație, atît de bogată în surprize, un nou subiect de uimire.

Calendarul maya era cel mai bun din lume !

Deosebit de toate cele pe care le cunoaștem, era totuși mai precis. Trecînd peste toate subtilitățile sale (care nu sînt limpezite nici astăzi), structura lui se prezintă astfel : un șir de douăzeci de semne ce desemnau zilele, însoțite de cifrele 1 pînă la 13, compuneau o serie de 260 de zile, sau *tzolkin* (în limba aztecă *tenalamatl*). Apoi un șir de optsprezece semne, însemnînd lunile, dintre care fiecare reprezenta o perioadă de douăzeci de zile, urmat de un semn indicînd o perioadă de cinci zile. Acesta era anul maya, de 365 zile, numit *haab*. La care se adăuga perioada rezultînd dintr-o combinație între *tzolkin (tenalamatl)* și *haab*. Noi îl numim *calendar-round*, termen englez care s-a introdus împreună cu un altul în terminologia științifică. Această perioadă cuprindea 18 980 de zile, adică 52 de ani de cîte 365 de zile ; ea avea, așa cum vom vedea, o extremă importanță pentru întreaga viață a populației maya. În sfîrșit, ceea ce se numește *long-count* este un sistem bazat pe o dată inițială. Această dată, „4 *ahau*, 8 *cumhu*", corespunde, la noi, cu rezervele ce se impun, datei nașterii lui Cristos ; este vorba, bineînțeles, despre rolul ei și nu despre data în sine.

Acest sistem cronologic (atît de complex și atît de evoluat încît ar fi nevoie de o carte întreagă pentru a fi expus în amănunțime) permitea populației maya să ajungă la o precizie mai mare decît cea a tuturor calendarelor din lume.

Este neîntemeiat să credem că actualul calendar în vigoare oferă cea mai bună soluție. El nu reprezintă decît o îmbunătățire în raport cu cele dinaintea lui. Astfel, în anul 239 î.e.n. Ptolemeu al III-lea corectă calendarul egiptean ; acesta fu reluat de Iuliu Cezar și rămase în uz, sub numele de calendarul iulian, pînă în anul 1582 e.n., dată la care papa Grigorie al XIII-lea îl înlocui cu calendarul gregorian. Dacă am compara lungimea anului după fiecare dintre aceste calendare, cu anul calculat după datele astronomice, vom vedea că nici unul nu este mai aproape de valoarea absolută decît calendarul maya.

Anul este compus din :

După calendarul iulian :	365,250 000 zile
După calendarul gregorian :	365,242 500 zile
După calendarul maya :	365,242 129 zile
După calculele astronomice :	365,242 198 zile

Dar acest popor, care știa să îmbine observația astronomică cea mai exactă cu adevărate miracole matematice, care, prin aceasta, dădea dovadă de o gîndire raționalistă, demonstra pe de altă parte o supunere totală față de misticism. Poporul maya, care concepuse cel mai bun calendar din lume, a fost în același timp sclavul acestui calendar.

TIMP de t ei generaţii au lucrat căr t rarii ca să lămurească secretele c lendarului maya. Inceputul a fost făcut de indicaţiile lui de Landa, primele suc c se au fost obţinute prin mate ralul adunat în cole c ia Maudslay. Munca însă c ntinuă şi astăzi. In ce priveşte descifrarea picto g amelor, izbînzile dobîndite se leagă de nume ca E. W. Folstemann (un germanist, primul c re a comentat ,,C o ex Dresdensis") ; Eduard Seler (un fost învăţător, apoi director al muzeului etnografic din Berlin, care, după Maudslay, a strîns în „tratatul" său cel mai bogat material despre mayaşi şi azteci) ; Thompson, Goodman, Boas, Preuss, Riketson, Walter Lehmann, Bowditch şi Morley. Cu toate acestea, menţionînd anumite nume comitem o nedreptate faţă de mulţi al ţ i care, fie că au stat în junglă şi au copiat documente, fie că s-au străduit, la masa lor de lucru, să ajungă la unele rezultate parţiale. Studierea civili z ţilor ame r c a e s-a realizat da t rită unei munci colective şi tot astfel s-a parcurs şi drumul de la calendar la cronologia istorică. Fiecare edificiu purta pe fronton data naşterii lui. Savantul t ebuia acum să grupeze monumentele după datele cronologi c , să ordoneze grupele, să recunoască schimbările intervenite în s t l, după influenţa unui grup asupra altuia, pe scurt să limpezească istoria.

Care istorie ?

Istoria po p la ţ ei maya - răspunsul este evident. Totuşi întrebarea nu era total neîntemeiată. Intr-adevăr, toate datele obţinute aveau marele inconvenient de a nu-l lămu r pe savant deoît a pra i s oriei maya, fără ca el să poată raporta a c ste date la pr o ria noas t ă cronologie.

O dată mai mult, ş t inţa era înf r ntată de o problemă pe care Vechiul Continent nu şi-o pusese nici o ată într-un mod a t t de acut. Pentru o mai bună înţelegere să încercăm a construi un exemplu po r ind de la unele date din istoria eu r peană re c ntă. Să presupunem că Anglia ar fi rămas, din punctul de vedere al cronologiei, fără n i i o legătură cu con t nentul şi că în socotirea t mpului nu ar fi po r it de la un punct f i , înc e utul erei noas t e, ci de la o dată necunoscută de noi, consemnîndu-şi istoria în a c st fel par t c lar. Luînd cunoştinţă de el, istoricii de p c ntin e t ar putea limpezi o perioadă istorică precisă, începînd cu Richard Inimă de L e şi pînă la regina Victoria. Datorită însă faptului că nu cuno s punctul de pornire, ei nu vor putea spune dacă Richard este contemporan cu Carol cel Mare, cu Ludovic al XIV-lea sau cu Bismarck.

In ac e aşi situaţie se afla şi cercetătorul monumentelor din jungla mexicană. As t el, curînd s-a determ i at vechimea edificiilor din Copan, în raport cu cel din Quiriguâ, fără să se poată ghici măcar în ce secol f u eseră cons t uite.

Bineînţeles era necesar să se af e mai întîi corelaţia între cronologia maya şi a noastră. Cînd au putut fi limpezite cîteva puncte esenţiale, rezultatele obţinute dădură la iveală cel mai misterios fenomen al istoriei unui popor mare, taina oraşelor părăsite.

Cifre maya.

DACĂ vrem să expunem metoda care a slujit la stabilirea, în chip destul de satisfăcător, a raporturilor dintre cele două cronologii, înseamnă să ieşim din cadrul acestei cărţi. Trebuie să menţionăm totuşi o descoperire care agravă încă şi mai mult dificultăţile şi aşa însemnate ale metodei corelative. Ea merită să fie amintită pentru că reînvie ultimul capitol din istoria maya şi ne conduce, făcînd un înconjur, la misterul oraşelor moarte.

În secolul trecut s-au găsit în diferite locuri din Yucatan nişte texte denumite Cările lui Chilm Balam. Aceste însemnări, redactate într-un stil pitoresc, se referă la unele evenimente politice, posterioare perioadei conchistadorilor. Interesul lor provenea din faptul că se sprijineau, cel puţin în parte, pe nişte documente maya originale.

Cel mai important manuscris a fost descoperit prin anii şaizeci ai secolului trecut, la Chumayel, şi a fost încredinţat episcopului istoric Crescencio Carillo y Ancona. Universitatea din Philadelphia publică o fotocopie. La moartea episcopului, manuscrisul ajunse la biblioteca „Cepeda“ din Merida. În 1916 dispăru în nişte împrejurări misterioase, fără să lase urme. Acest text, a cărui reproducere a fost păstrată, reprezintă o curiozitate. El este întocmit

în limba maya şi, sub influenţa spaniolă, în caractere latne. Preoţii maya nu cunoşteau însă de loc despărţirea cuvintelor şi punctuaţa la t ă. Anumite cuvinte sînt scindate în chip arbitar, în t p ce altele, avînd începutul şi sfîrşitul eronate, sînt ciuntite. Unele sunete maya, care nu existau în spaniolă, sînt exprimate prin asamblări de litere la t e necunoscute astăzi. Era deci ext e de dificil să se descifreze acest text redactat într-un stil obscur şi profetc.

Dată f i d lipsa de documente, descoperrea era d i tre cele mai fericite, dar ridica o problemă dinte cele mai complicate. Intr-adevăr, ***Cărţile lui Chilam Balam*** foloseau un sistem cronologic denumit ***Katum-count,*** pe care Vechiul Imperiu maya nu-l cnoştea încă. Savanţii descoperiră în curînd că nu era vora decît de o simplificare a calendarului ***long-count.*** Ei fură apoi obligaţi, după ce stabiliseră corelaţia d te ***long-count*** şi cronologia creştină, să facă în aşa fel incit cele două sisteme să coincidă cu ***Katum-count.***

Era o mare trudă suplimentară, dar care merita osteneala. Pe măsură ce se apropia de sfîrşit, ultimul capitol din istoria maya se însufleţe încetul cu încetul, ajungîndu-se astfel la stabilirea datelor. Dacă populaţia maya ni se părse pînă atunci ciudată, îndepărttă, încremenită în arhitectura ei, această ultmă partţ din istoria ei prezenta unele trăsături comune cu cele ale altor popoare. Aflăm aici o serie de invazii, de războaie, de tădări şi de revoluţi, adică o adevărată istorie umană.

Aflăm despre rivalitatea dintre familiile Xiu şi Itza, care îşi disputară puterea. Admirăm cetatea Chichen-Itza, splendidă metropolă, cu palatele sale al căror stl şi măreţie, în comparaţie cu oraele mai vechi din Yucatanul meridional, trădează o ciudată influenţă săiă; Uxmal, a cărui simplicitate monumentală ne face să ne gîndim la renaşterea din Vechiul Imperiu ; Mayapan, în care cele două fo r e sînt încă vi.

Oraşele Mayapăn, Chichen-Ita şi Uxal încheiară o lgă. Ea a fost ruptă print-o tădare. Chichen-Itza pori la luptă împotiva Mayapanului ; dar Hunac Ceel, guve r torul cpitalei acestei lgi, angajă mercenar tolteci ; Chichen-Ita fu cucerit, prinţii săi luaţi ostatici la curtea din Mayapăn, apoi numţ viceregi. Cu toate acestea, liga îşi pierduse forţa. In 1441, cei opr i aţi se grupară pentru a face o frondă, sub conducerea dinastiei Xiu, din Uxal, iar Mayapân fu cucerit, prăbuşirea lui aducnd după sine nu numai desfacerea ligii, dar şi prăbuşirea imperiului maya. Familia Xiu mai întemeie cetatea Mani ; după unii, acest nume ar însemna „totul s-a sfîrşit". La sosirea lor, spaniolі avră o sarcină mai uşoară dect Cortez în Mexico.

Această scurtă privire asupra istoriei d tte a Noului Imperiu era emoţonantă din mai multe privinţe. Pen t a nu da o falsă impresie despre mersul cerctărilor, înainte de a ne ocupa de acest enigmatc cpitol al istoriei maya tebuie să facem di nou o precizare : rezultatele nu s-au înlănţuit în felul în care decurge expuerea noastră, adcă după teză u r ează antteza şi apoi sinteza. Cercetătorl care trudea asupra ***Cărţilor lui Chilam Balam,*** î cercînd să ajungă la o concluzie, se folosea de rezultatele săpăturilor făcute

de un coleg cu teizeci de ani în urmă, de concluziile tase cu zece ani în-inte de un lingvist, sau de descoperirile unui al teilea coleg, care se ocpa şi el cu descifare calendarului. In încercările de a cunoaşte această cul t ă apusă, datele n-au venit niciodată, nici chiar în zilele noaste, unele după altele : imaginea ei s-a s t jit, s-a „ro t njit" mereu.

Şi a tel, într-o bună zi, s-a rotunjit imag i ea unor even i ente istoric, fără se a ăn în lume, care nici astăzi încă nu sînt pe deplin lămurite.

A întebuinţat pentu pr i dată expresiile „Vechiul" şi „Noul Imperiu". A anticipat puţin, e adevărat. Pentru că în prezent cunoaştem cetăţe Mayapăn, Chichen-Itza şi Uxmal (c să nu cităm decît oraşele principale di Noul Impriu), vom pune cîteva întebări specialiştlor în cronologia maya.

De ce numiţi dumneavoastă Noul Imperiu coloniile întemeiate în norul Yucatanului ?

Răspuns : Pentu că aceste oraşe au fost întemeiate foarte tîrziu, înte secolele VII şi X din era noastă ; şi pen t că, în manifestările lui principale, atît în arhitectură, în artele plastice, ca şi în fo r a calendarului, Noul Imperiu purcede direc din cel vechi.

In acest caz, ce se înţelege prin „colonii" ? De regulă generală, o nouă formă de imperiu tebuia să se nască din cea veche.

Răspuns : Lucrrile nu s-au petecut în chip obişnuit, deoarece Noul I-priu a fost efectv întemeiat din cap pînă în picioare, adică s-au con s t oraşe cu totul noi. Vechiul Imperiu se întndea la sud de peninsula Yucatan, pe teritoriul ocupat astăzi de Honduras, Guatemala, Chiapas şi Tabasco.

Trebuie să considerăm deci Noul Imperiu ca o colonie a Vechiului Imperiu, întemeiată de nişte pionieri ?

Răspuns : Dimpotivă, el a fost în întegime opera popo r lui.

Consideraţ că, înt-o bună zi, înte poporul maya şi-a părăsit pute r cul impriu, oraşele sale fortficate şi că a înfruntat toate primejdiile unor meleaguri necunoscute în scopul de a întemeia un nou imperiu, în nord ?

Savanţ răspud zmbid : Este exact ceea ce a v t să spunem. Ş t că acest luc r pare de necre z t, totşi este un fapt, pentu că...

Şi încep să ne citeze o serie de date. Am mai spus că popo r l c re conc-puse cel mai bun calendar din lume devenise sclavul acstui calenda. I-t-adevăr, popo r l maya îşi constuia gigantcele monumente nu c d s i-ţea nevoia să o facă, ci atunci cînd îi po r cea c lenda r . Adică, ei con-s t iau la c i ci, zece sau douăzeci de ani, o n o ă că d e, p c e î u data naşteri ei. Şi uneori, în jurul unei piramide, cons t iau o a doua, p n-t că o nouă î puţire a calenda r lui pretindea sfinţea ei. Con t ual astel tmp de secle, cu o regularitate abso l tă - datele gravate s t u mă-ture. Această regularitate nu putea f înte r ptă decît de un catac l sau de o emigr a e.

Dac ve e deci că actvitatea cnstucvă se înerpe înt-u ora l o dată anumită, pentu a începe în alt oraş c a în aceeaşi ep o , nu pu t

tage din aceasta <ecit o singură deducţie, şi anume că populaţa şi-a părăsit subit pr i ul oraş ca să în t meieze un altul.

Deşi r dică o serie întreagă de probleme, un asemen e even i ent s-ar putea explica p plan l o l, dar fenomenul care a avut l o în jurul amdui 610 e.n. înlătură orice interpretare.

In t-adevăr, un popor în t eg, un popor de ci t dini, îşi fă o bagaje} , îşi abandonă casele, s t ăzile, pieţele, templele şi palatele, ca să emigreze în no r ul sălbatic şi îndepărtat. Nici unul d n t e emigran ţ nu s-a mai întors v eodată. Oraşele părăsite deveniră o p adă a junglei, bu r ienile năpădiră ter a le, seminţele pădurii se înfipseră în i terstiţ i e pe care vîntul le ump l c p înt, mlădiţele cr e cură şi sfăr î ară zidurile. Nici un om nu mai păşi p les p zile c rţilor, n i eni nu mai urcă nici o a t t eptele piramidelor.

Pen t a putea realiza amploarea şi totala l psă de sens a eve n entu ui, să ne ÎQchipuim că po p rul fran c z, cu o istorie de p te o mie de ani, se hotărăşte din t-o dată să ple c în Maroc şi să întemeieze p co a tele ac e tei ţă r o nouă Franţă, că lasă în părăsire cat e ralele şi marile oraşe, că cei din Ma r i ia, Toulouse, Bordeaux, Lyon, Nantes şi Paris emig r ază pînă la unul. Şi nu numai atît. In plus, abia ajunşi în Maroc, încep pe dată să c nstruia s ă, aidoma, tot ceea ce au lăsat în u r a lor, adică încep să r d i alte c te dr a e şi alte oraşe. Un asemenea eveniment rămîne tot a t t de neînţeles, fie că este vorba de mayaşi ori de fran c zi.

De îndată ce se cunoscură aceste fapte, întrebările nu mai conteniră. Cel m a simplu lucru ar fi fost să s pret i dă că n i te năvălitori străini alungaseră populaţia maya. Dar cine puteau fi aceş t năvălitori ? In e p ca splendor i lor, nici un p p r n-ar f putut în f t puterea militară maya. Expl i - ţia e e de altfel insuficientă. In ora ş le p răsite nu s-a găsit nici u r ă d cu c r to r.

Emi g area ar fi fost prov o a t de o c tas t ofă naturală ? Dar, ne în t ebăm o d tă mai mult, cum se p ate dove d a c sta şi ce catas t ofă ar fi pu t t împinge un p por să dureze un nou i p riu în loc să revină p locurile dez s t lui ?

Poate că o epidemie a s c rat rîndu r le populaţiei ? Nimic nu ne înde a nă să credem că a c as t căăto r e lungă a fost în t eprinsă de un p p r dec i at. D po t ivă, poporul care a co n t r it ora ş ca Chichen-Itza era un popor pute r ic.

Cl i a s-ar fi schimbat subit făcînd viaţa i posibilă ? D ar patru sute de kilome t , în linie dreaptă, separă centrul V e hiului Imperiu de cen t ul celui n o. Dacă o răs t are a c i ei (cu n ic c nfi r ată) ar fi afectat în asemenea măsură s ctura unui im p u, acesta n-ar fi rămas nevătămat l pat r sute de kilometri m i depa r e.

C explica ţ e s- a mai putea d încă ?

C e c re a f o t găsită, c pu ţ ani în urmă, pare sat i făcătoare. Fără îndoia l că este mai bu n d e t toate c lela l te, deoarece tot mai mulţi savan ţ

au îmbrăţişat-o, alăturîndu-se astfel opiniei profeso r lui american Sylvanus Griswold Morley, cel mai înflăcărat apărător al ei. Pentru a ne putea da se a a de importanţa ei e te necesar să a r ncăm o privire asupra istoriei şi s t ucturii s o iale a imperiului maya, ceea ce ne va pe r ite să descoperim o nouă particularitate a a c stei ciudate ţări. In t -adevăr, dintre toate mar i e ci v aţii ale lumii, civilizaţia maya este singura care nu cunoaşte plugul l

Pentru a l i pezi lucrurile, dar şi p n t u că datele lasă să se în t evadă o anumită struct u ă, vom îm p r ţ în t ei perioade „V e hiul Imp e u" maya:

VECHIUL IMPERIU

După o core l ţe stabi l tă de S. G. Morley în t e datele c n trucţ i or şi cr o n logia creştină, a c st im p riu în c pe în e p ca preistorică şi sfîrşeşte în a u i l0 e. n. (p ntru alte op i ii, vezi tabelul cronologic).

PRIMA PERIOADĂ

D la o dată necunoscută, pî l ă în 374 e. n. Cel mai vec h oraş des c p rit p e să fie U a actun, la actuala graniţă de nord a Guatemalei. Nu dep a te de a i s-au ridicat apoi T i al şi Nar a jo. In t e t mp însă, în actualul Hondur a a fost întemeiat Co p n, a p i Piedras Negras, p Rio Usumacinta.

PERIOADA MIJLOCIE

Intre 374 şi 472 e. n. In acest secol a fost întemeiată Palenque (situată l f on t era dintre Chiap a şi Tabasco, ce t tea a fost c struită la limita din t e p a p r oadă şi p rioada mijl o ie ; de obi c i este clasată în prima perioadă), a p i M e c h , în Ch i p s, şi în sfîrşit Q guâ, în Guatemala.

MAREA PERIOADĂ

I t r 472 şi 610 e. n. Intemeierea oraşelor Seibal, I x un, Flores şi Benque Vi e . E igrarea se si t ea z la sfîrşitul marii p rioade.

CITITORUL atent a fa c bine să .co n ulte aici harta (ca şi t belul cron o l gic) de l sfîrşi t l c ă i, luc r ce îi va îngădui să constate un fapt cu r os.

Dacă c nsiderăm spa ţ ul g e grafic în care au fo s întemeiate oraşele Vechiu- l i Im p riu, remarc ă că fo r ează un t u ghi, ale cărui unghiuri sînt m a-cate de Uaxactun, Pal e que şi Copan. R e arcăm de a emenea că p laturţe sau c i r în interio r l triunghiului se situe a or a ele Tikal, Naranje şi Pie d a Negras. In sfîrşit c n tăm că, în afară de o singură excepţie, Benque Viejo, c l mai r e nte ora ş şi c le mai efemere se înscriu în triun-ghi, şi anume Seibal, Ixkun şi Flor e .

Descoper i astfel un fenomen istoric din te cele mai surprinzătoare : maya ar fi sing u p por din lume al c r i i periu s-ar fi dezvoltat din exterior înspre interior l

Un i p rialism cen t i p t, o mişcare care se dezvoltă dinspre membre că t e i ă. Căci a existat în t - a evăr o de z oltare şi o „e x ansiune". Imperiul n-a fost compr i at de o putere s t ă i ă - nu exista nici o putere în afară de maya - dar s-a de z oltat în această d ec ţ e, în pofida oricărei logici şi oricărei experienţe istorice, fără cea mai mică influenţă s t ăină.

Nu vorb i doar aici despre chinezi şi despre marele lor zid ; nici nu ne t ece prin minte că, dintr-o greşită raţiune ps i ologică, un popor, în orgoliul său d e adent, n-ar fi v t să se de z olte înspre exterior, ci pur şi simplu t ebuie să mărt u isim că nu s-a limpezit încă acest punct misterios d i istoria maya. Pînă acum rareori s-a în t mplat ca o problemă istorică să nu-şi afle rezolvarea atîta vreme şi ne în t ebăm dacă nu cumva vre u cititor nu-i va găsi o dezlegare ? In t ebarea nu este nici o figură de s t l şi nici o fo r ulă de politeţe, fi i dcă problema se dovedeşte a nu putea fi rezolvată do a de o a enii de specia l tate. Arheologia n-a izbutit să afle răspuns la întrebarea : de ce mayaşii - aflaţi în culmea dezvoltării lor, cu ora ş în f oritoare şi cu o putere ce stăpînea în t eg imperiul - şi-au părăsit din t -o dată oraşele şi au emigrat în nordul inospitalier ?

SPUNEAM că mayaşii erau un popor de citad i i. Era într-un sens tot atît de restrîns cum au fost, de cinci sute de ani, toate popoarele din Europa : clasele conducătoare, nobilimea şi clerul locuiau în oraşe, cen t e ale puterii ca şi ale culturii, ale vieţii intelectuale şi ale c lui mai mare rafinament. Totuşi, toate aceste oraşe n-ar fi putut t ăi fără ţăran, fără roadele pămîntului şi, mai ales, fără alimentul de bază care, pen t noi, a fost totdeauna griul, iar pen t u popoarele din A erica Cen t ală, o altă cereală, ***Indian Corn,*** po r bul.

Porumbul hrănea oraşele şi clasele conducătoare. Civiliza ţ a nu se putea menţine decît prin el. El a t eterminat amplasarea primelor cetăţi, construite în mijlocul junglei, pe pămîntul ars al vechilor ogo a e de porumb.

Ord i ea socială a populaţiei maya prezen t contraste mult mai izbitoare decît în alte părţi. Pentru a le caracteriza este de ajuns să comparăm un oraş european modem cu un oraş maya. In comple , ul oraşului modem, diferenţele sociale d n t e locuitori apar limpede, d a nenumărate nuanţe inte r e iare înlesnesc une le raporturi şi t anzi ţ i. Dim p t vă, oraşul maya afişa con t astele din t e l o uitorii lui. Templele şi palatele nobilim i şi ale cle r lui se ridicau în genera p o c lină ; ele alcătuiau un bloc asemănător unei fortăreţe (fără îndoială că au jucat adesea a c st rol). Fără nici o tranziţie, c l bele şi bordeiele populaţei de rînd se înghesuiau în ju r l c tăţ i de pia t ă. Popo r l maya era îm p în t -un foarte mic n u ăr de seniori şi o masă imensă de oprimaţi.

Cu greu ne putem i agina abisul care de s ărţea c le două clase. Se pare că, l p p u a ţ a maya lipsea cu desăvîrşire o cl a ă intermediară ca cea a bur-

gheziei. Nobilimea era o castă închsă ; ea se numea ***almehenoob*** (adică „cei care au tată şi m a ă", cei c a e au un a bore genealogic).

Din rîndurile acestora se alegeau preo ţ , ca şi prinţul moştenitor ***hlach uinic,*** ,,omul adevărat". Pen t u aceş t oameni care „aveau tată şi m a ă" muncea în t eg poporul. Ţăr a ul dădea o t eime din recolta sa nob i , o t eime clerul u, şi nu avea voie să-şi păs t eze decît o t eime. (Să ne amin t că obligaţa de a plăt „zeciuiala", ajungnd să fie simţită ca o prestare de nesuportat, a dus societatea feudală din Europa la revoluţe.) In t e perioada însămînţă ilor şi cea a culesului, ţăranii se alăturau sclavilor afectaţ cons t uc-ţiilor. Blocurile de pia t ă erau aduse fără căruţe, nici an male de t acţune. Uneltele care slujeau la cizelarea sculpturilor şi basoreliefur i or admirabile nu erau nici de fier, nici de ar a ă, .nici de bronz, ci doar de pia t ă. Or, opera meşterilor maya nu este cu n i ic i f rioară celei a cons t ctorilor pirami-delor ; poate c h ar că o depăşeşte.

Cu toate că s-a menţinut vreme de o mie de ani, o organizare socială a t t de rigidă purta în ea germenele propriei sale r ne. Inalta cul t ră şi ş t nţa preoţilor înc l nară din ce în ce mai mult înspre esoterism. Nu exista nici un aport d nafară, nici o posib i tate de sc h mb. Inteligenţa ascu ţ tă a cărturarilor maya se dedica tot mai mult studie r as t elor, ui t nd să mai prive a că pe pă-mîntul datorită căruia puteau t ăi. Ea uitase să inventeze mijloacele în stare să preîntîmpine catastrofa ce ameninţa să se producă. Doar acest uluitor or-goliu intelectual poate exp l ca cum un popor, ale cărui realizări ş t nţifice şi artistice fuseseră remarcabile, n-a ş t ut să inventeze una din t e cele mai i -portante şi totodată cele mai simple unelte : plugul.

Intr-adevăr, de-a lungul istoriei sale, populaţia maya a practicat o formă de agricultură extrem de primitivă. Este vorba de „cultura cu săpăliga". La început se tăiau de pe o suprafaţă dată toţ copacii junglei, apoi, cînd lemnul era uscat, cu p ţin înainte de perioada ploilor, i se dădea foc. O dată cu sfirşitul ploilor, se făceau nişte găuri în pămînt, cu nişte beţe lungi şi ascu ţ te, şi în fiecare deschizătură se aşezau grăunţe de porumb. După recoltă, ţăranul pleca înspre un alt colţ al pădur i . Cum nu exis t nici un fel de îngrăşămînt (în afară de slabele cantităţi de bălegar din jurul locuinţelor), fiecare ogor însă-mînţat avea nevoie de o perioadă îndelungată de repaus înainte de a putea da o nouă recoltă.

Iată deci, forate probabil, raţiunea care a obligat popula ţ a maya să pără-sească cetăţile după o scurtă perioadă.

Ogoarele se secătuiau. Era nevoie să se aştepte din ce în ce mai mult pînă cînd p ă întul să producă şi să poată fi d i nou ars. Ţăranul maya t ebuia deci în mod necesar să se afunde tot mai adînc în junglă, îndepăr t ndu-se din ce în ce mai mult de oraşul pe care era dator să-l hrănească şi care n-ar fi putut rezista fără el. In cele din u r ă el s-a trezit despărţit de oraş prin t -un

deşert arid şi ars. Înalta civilizaţie a Vechiului Imperiu maya pieri, deoarece era lipsită de temeliile unei organizaţii rurale, deoarece unele civilizaţii fără tehnică se pot menţine, dar nu şi civilizaţiile fără plug. Cînd, în cele din urmă, oraşele n-au mai fost legate între ele decît de savane, foametea a obligat poporul să emigreze.

Acesta părăsi cetăţile şi pămînturile înţelenite. Şi, în vreme ce întemeia un nou imperiu, în nord, jungla năvăli pe neaşteptate peste temple, palate şi ogoare, se strînse cu încetul în jurul oraşelor şi le ascunse timp de o mie de ani oricărei priviri. Aceasta este fără îndoială cheia misterului oraşelor părăsite.

32

DRUMUL SPRE FÎNTÎNĂ

LUNA plină îşi arunca razele deasupra junglei. Însoţit doar de un ghid indian, la o mie cinci sute de ani după ce poporul maya şi-a abandonat aşezările ca să emigreze în nord, savantul american Edward Herbert Thompson străbătea călare Noul lor Imperiu, care pierise la rîndul său o dată cu venirea spaniolilor. El căuta oraşul Chichen-Itza, odinioară cel mai mare şi cel mai frumos, cel mai puternic şi cel mai fastuos. Cei doi oameni şi caii lor erau la capătul puterilor. Thompson moţăia şi la fiece hurducătură îşi pierdea echilibrul. Deodată ghidul îl strigă. Thompson tresări, privi drept în faţa ochilor şi descoperi o lume de basm.

Deasupra copacilor apărea o colină înaltă, abruptă, în vîrful căreia se ridica un templu scăldat într-o lumină rece. În liniştea nopţii, domina înălţimile ca Partenonul unei acropole indiene. Pe măsură ce călăreţii se apropiau, templul devenea mai mare. Ghidul indian descălecă, scoase şaua calului şi începu să aştearnă păturile ca să-şi facă un culcuş. Thompson era însă fascinat de construcţia bizară. Descălecă şi el, iar în timp ce călăuza se culca pe pămînt, îşi continuă plimbarea. La templu se ajungea printr-o scară dreaptă, năpădită de ierburi şi de spini şi dărîmată pe alocuri. Thompson cunoştea înfăţişarea şi sensul piramidelor din Egipt. Dar piramida maya nu era un mormînt, ca cea din Gizeh. Pe dinafară ea semăna cu zigguratele, dar, mai mult decît turnurile babiloneene, lăsa impresia că nu este decît o spinare de piatră destinată să sprijine scara imensă care se urca mereu mai sus, spre zei, spre Soare, spre Lună.

Thompson începu să urce scara împodobită cu basoreliefuri somptuoase. Ajuns sus, la aproape treizeci de metri de sol, îşi lăsă privirea să rătăcească în voie. Numără — unul, doi, trei — apoi vreo douăsprezece edificii ascunse în umbră, a căror prezenţă era revelată uneori doar de o rază fugară a lunii.

Aici era deci Chichen-Itza. Fără îndoială că, în epoca marii migraţiuni, la început fusese un bastion înaintat, devenind apoi o splendidă metropolă, centrul Noului Imperiu. Thompson era copleşit. I se păru că jungla dispare, că se deschid spaţii vaste în care înaintau procesiuni imense, însoţite de sunetele

muzîcii ; palatele se însufleţeau de serbările zgomotoase, în temple se celebrau slujbe păgîne. Apoi încercă să desluşească detalii mai îndepărtate. Deodată privirea i se aţ i ti asupra unui luc r . Dacă, pînă acum, se aflase sub fa r ecul iluziilor, în t -o clipă vălul se rupse, viziunea t ecutului se risipi. Cercetătorul începea să vadă ce avea de făcut. Un drum îngust se contura acolo, departe, sub lumina palidă, un drum care îl va conduce poate la descoperirea celui mai arzător secret din Chichen-Itza : Fîntîna Sacră.

PINĂ acum, din această carte închinată descoperirilor din Mexic şi Yucatan, lipsesc personalităţi de talia lui Schliemann, Layard sau Pe t ie. Cu excepţia peripeţiilor din prima călătorie făcută de John L. Stephens, lipseşte şi amuzanta legătură în t e cercetare şi aventură, în t e succesele ş t inţifice şi goana după comori. Lipseşte acea a t osferă romantică a clipelor cînd lopata înfiptă cu sîrg de cercetător nimereşte deodată peste aur. Edward Herbert Thompson a fost în Yucatan un fel de Schliemann, fi i dcă atunci cînd a po r it spre Chichen-Itza s-a luat după cuvîntul unei căr ţ, care nu era socotită drept serioasă. Şi a avut dreptate, aşa cum se întîmplase odinioară cu încrezătorul Schliemann. La fel, după cum Layard a pornit spre prima lui descoperire însoţit de un singur om şi doar cu 60 de lire în buzunar, tot atît de sărac a pă t uns şi Thompson în junglă. Iar cînd s-a izbit de greutăţile în faţa cărora u al t l ar f capi t lat, a dat dovadă de o încăpăţinare egală cu a lui Petrie.

Am spus mai îna i te că, într-o zi, pe cînd lumea era zguduită de primele descoperiri ale lui Stephens, se susţinu părerea că maya ar fi fost descendenţii poporului înghiţit de ape d i Atlantida.

Thompson debutase în arheologie în 1879, făcîndu-se apărătorul acestei opinii îndrăzneţe într-un ziar de mare tiraj. La douăzeci şi cinci de ani era cel mai t năr din t e consulii S.U.A. şi, cînd în 1885 plecă spre Yucatan (diplomaţii par a fi predest i aţi săpăturilor arheologice), încetă să se mai ocupe de originea popula ţ ei maya ca să se consacre studierii monumentelor ei.

O cred i ţă profundă îi purtase paşii pînă în acele locuri, tot aşa cum credinţa îl condusese pe Sc l liemann spre Troia : cred i ţa în cuvintele lui Diego de Landa. In cartea episcopului găsise povestea Fîn t nii Sacre din Chichen-Itza. De Landa pre t ndea, d pă vechi cronici, că î perioadele de secetă, procesiuni mari, conduse de preoţi, mergeau pe d r mul care duc e la fîntînă, ca să potolească mînia zeului ploii. Luau cu ei tinere fete, destinate să obţ i ă favoarea zeului. După îndepliairea unei ceremonii solemne, fetele erau aruncate în hău şi dispăreau pentru totdeauna în adîncuri. De Landa adăuga că obiceiul cerea să se arunce ofrande bogate în urma victimelor : vase, bijuterii, aur. Şi, adăuga auto r l, ,,cea mai mare parte a a u lui d i ţară putea fi găsită în fîn t ă l" To ţ cei dinaintea lui c nsider a eră a c asta o legendă. Thompson însă crezu în ve r dicitatea ei. Şi avea i ten ţ a să arate că are dreptate. Atunci cînd zări, din vîrful piramidei, d r mul luminat de lună, nu bănuia greutăţile care îl aşteptau.

Trecură ani mulţi înainte ca el să se întoarcă acolo. Căpătase experienţa junglei, străbătuse Yucatanul de la nord la sud şi îşi deprinsese ochii să-i pătrundă secretele. În acel moment putea fi pe bună dreptate comparat cu Schliemann. În jurul lui se înălţau superbe edificii, care aşteptau să fie explorate, sarcină admirabilă pentru oricare arheolog. Dar el nu dădea atenţie decît fîntînii, genune întunecată plină de mîl, de pietre şi de noroi, acumulate de veacuri. Chiar dacă Diego de Landa se întemeiase pe fapte, se putea oare trage speranţa de a se descoperi în această groapă plină de noroi resturile bijuteriilor pe care preoţii le aruncaseră acolo ?

Cum să se facă cercetări în fundul acestei fîntîni ? Thompson dădu un răspuns îndrăzneţ. Prin scufundări !

Întors în Statele Unite, ca să asiste la un congres ştiinţific, împrumută nişte bani. I se dădu, deşi toţi cei cărora le împărtăşi proiectul său îl considerară nebun. „Nimeni, spuneau ei, nu va putea coborî în adîncurile necercetate ale acestei gropi pline cu apă, avînd şi pretenţia să se întoarcă teafăr. Dacă vrei să te sinucizi cu tot dinadinsul, de ce nu-ţi alegi o cale mai puţin neplăcută ?"

Dar Thompson cîntărise lucrurile pe toate feţele şi hotărîrea lui era fermă.

„Pentru început am plecat la Boston să iau lecţii de plonjare. L-am avut ca profesor pe căpitanul Ephraïm Nickerson din Long Wharft, care ieşise la pensie de douăzeci de ani. Sub îndrumarea lui răbdătoare şi pricepută, am început treptat să capăt ceva experienţă, dar nu eram menit să fiu un bun plonjor, aşa cum am constatat la cîtăva vreme după aceea. Mi-am procurat apoi o dragă mică, cu platformă, nişte foale şi un braţ de pîrghie de treizeci de picioare. Tot acest material era împachetat în lăzi şi gata să fie expediat de îndată ce voi trimite o scrisoare sau o telegramă."

Iată-l din nou lîngă fîntînă. Cea mai mare distanţă între marginile ei era de şaptezeci de metri. Cu ajutorul unui fir cu plumb calculă că pînza de mîl se afla la douăzeci şi cinci de picioare adîncime. Luă nişte figurine de lemn avînd forma corpului omenesc şi le aruncă aşa cum îşi imagina că fuseseră precipitate în adîncuri tinerele logodnice promise cumplitului zeu al ploii. Sensul acestei experienţe era simplu : voia să-şi localizeze cercetările pe fundul fîntînii. După ce isprăvi, coborî draga pentru întîia oară.

„Mă îndoiesc că cineva şi-ar putea închipui emoţia mea cînd draga, cu cinci oameni pe platformă şi la frîne, deschizîndu-şi gura de oţel, îşi luă avînt, rămase o clipă suspendată deasupra gropii întunecate, apoi coborî încet şi pătrunse în apa liniştită. Cîteva minute de aşteptare, pentru ca dinţii ascuţiţi să aibă timpul necesar să se înfigă în pămînt, apoi trupurile lucrătorilor se încovoiară pe platformă şi, sub pielea arsă de soare, muşchii se întăriră ca argintul viu, în timp ce cablurile de oţel se întindeau sub povara greutăţii care se ridica cu încetul.

Apa, care pînă acum îşi păstrase culoarea roşie a obsidianului, începu să fiarbă şi să bolborosească în timp ce draga — cu picături de apă limpede curgîndu-i printre ghearele ei strînse — se ridica încet pînă la marginea

gropii. Descriind un cerc în jurul pîrghiei, ea depuse pe platfo r a de scînduri un mo r an de materie cafenie, lemn pu t ed, frunze uscate, ramuri r pte şi alte fleacuri. Apoi se ridică şi reveni la poziţia iniţială, aştep t nd parcă să ia o altă încărcătură...

Intr-o zi aduse, strîns în gheare, un t unchi de copac a t t de bine conse r at, încît părea că o furtună l-ar fi a r ncat în fîn t nă cu o zi înainte. Acest lucm se pe t ecu într-o sîmbătă. Lunea u r ătoare, trunchiul era descompus, iar pe grămada de pie t e pe care draga îl depusese nu mai rămăseseră decît nişte fibre lemnoase, în mijlocul unei băltoace. Altă dată draga scoase osemintele unui jaguar şi ale unei căprioare, actori muţi ai unei t agedii a junglei.

Lucrul con t nuă astfel timp de mai multe zile. Ne r ozitatea mea creştea văzînd cu ochii, somnul mă părăsise. Este oare posibil - mă în t ebam - să-mi fi t rît prietenii în asemenea cheltuieli, să mă expun ridicolului doar ca să dovedesc că aceste tradiţii nu sînt decît nişte basme vechi, legende care nu se întemeiază pe nici un fapt real ?"

In t-o zi, pe cind sco r onea ca de obicei în gr ă ada de noroi proaspăt, Thompson găsi două blocuri răşinoase, de un alb gălbui. Le mirosi, gustă chiar din ele. O inspiraţie fericită îl făcu să apropie de foc această substanţă răşinoasă: un parfum ameţitor se răspîndi în aer. Thompson găsise tămîia pe care o întrebuinţau vechii maya, răşina parfumată pe care o ardeau în timpul sacrificiilor.

Insemna deci că Thompson se afla pe d r mul cel bun ? Ce căutau cele două bucăţi de tămîie în acest morman de resturi şi de noroi ?... Nimeni nu le-ar fi considerat drept o probă. Dar, pen t Thompson, erau chiar c va şi mai mult decît atît. Imaginaţia lui începu din nou să prindă aripi. ,,Pentru prima dată de săptămîni întregi, în noaptea aceasta am putut dormi profund !"

Cele ce u r ară arătară că avusese dreptate. In t-adevăr, găsi unul după altul toate lucrurile pe care le căuta. Unelte şi bijuterii, vase şi vîrfuri de suliţă, cuţite de obsidian şi cupe de jad. Apoi primul schelet al unei tinere fete l

Diego de Landa avea dreptate.

Inainte de a începe „faza cea mai infe r ală din această infe r ală acţiune", Thompson descoperise, o dată mai mult d i în t mplare, f ndul de adevăr al unei t adiţii antice. Diego de Landa, episcopul, îi arătase drumul către fîntînă. Don Diego Sa r iento de Figueroa, alcade în Valladolid, în 1579, îi revelase riturile sacrificiilor. Iată povestirea lui, pe care Thompson o considerase mai întîi de neînţeles:

„După un vechi obicei, nobilimea şi d e nita r ţării, după şaizeci de zile de post şi abstinenţă, se apropiau de fîntînă la răsăritul soarelui şi a r ncau în abisul întunecat femei indiene, membre ale familiilor lor. Inainte, ei le prescriseseră să implore, în numele stăpînului şi seniorului lor, un an mănos, răpunzînd astfel dorinţelor lui. Femeile, care erau a r ncate nelegate, cădeau cu toată greutatea t r pului în apă, făcînd un zgomot mare. Că t e sfîrştul după- a iezii, cele care mai aveau vlagă în ele strigau şi li se a r ncau funii.

C:rnd femeile ajungeau sus, pe jumătate moarte, se aprinseau în jurul lor focuri în care se ardea copal. După ce îşi veneau în fire, povesteau că în udîncuri erau o mulţ i e de bărbaţi şi de femei din poporul lor, c e le fă-('USeră o bună primire. De cîte ori voiseră să-i privească, ele p r ră pu-h' r ice lovituri în creştet. Plecîndu-şi capetele, văzuseră a t nci în apă mun i 11 văi, şi locuitorii fîntînii răspunseră la întrebările lor despre anul bun sau rlu care îl aştepta pe stăpînul şi seniorul lor."

Această poveste, care părea pur i aginară, îl in t igă p Thompson, veşnic In căutarea adevărului isto r c. Intr-o zi şedea pe burtă în barca ce îi va sluji mai tîrziu la experienţele lui de plonjeuri şi care plutea pe apa liniştită. L puste şaizeci de picioare mai jos de locul unde se afla macaraua, legă barca de o stîncă aflată la suprafaţă şi, s t ăpungînd apele cu privirea, zări un luc r tare îl înfioră. ,,Văzui expli c ţia poves t m soţiilor-mesagere, aşa cum ni s-a p l btrat prin t adiţie.

Apa Fîntînii Sacre este tulbure şi de culoare închisă, uneori t ecînd de la m f niu la verde de jad şi chiar la roşu ca sîngele, lucru p care îl voi explica mai tîrziu. Are o astfel de opacitate că l u ina, fără să se frîngă, se reflectă In ea ca într-o oglindă.

Privind suprafaţa apei, am avut i presia că desluşesc nişte «mun ţ şi văi». Tn realitate, era reflexul curbelor şi asperităţilor falezei de deasupra mea. (:ind îşi veneau în simţiri, femeile povesteau că pe fund erau o mul ţ e de bărbaţi şi de femei din neamul lor şi... că răspundeau la în t ebările lor. Cer-<'t!tind profunzimile cu pri v rea, zării pe fundul apei o mul ţ e de as t el de oameni, care şi ei îmi răspunseră. Erau capetele şi partea de sus a t purilor muncitorilor mei, aplecaţi deasupra fîntînii ca să u r ărească barca. Şedeau dt vorbă între ei pe şoptite şi vorbele lor, reflectate de pînza de apă, ajung e u plnă la mine ca un mu r ur cunoscut, dar nedesluşit. Acest incident îmi lămuri vt•chea tradiţie...

Indigenii d i regiune au pretins totdeauna că apa din Fîn t na Sacră se preschimbă uneori în sînge. Noi am descoperit că culo a ea verde p c re apa o ia în anumite momente provine de la o algă microscopică. F r ele putrezite o colorează uneori în cafeniu şi anumite grăunţe şi seminţe de f or tntr-un roşu viu, care din cînd în cînd face ca suprafaţa a p i să capete aspectul sîngelui proaspăt."

R MINEA de îndeplinit sarcina cea mai grea. Abia acum T ompson avea să facă o i s ravă ce le va ecli p a pe toate celelalte. După ce draga începu să Rcoată din ce în ce mai pu ţ e luc r ri, după ce în s f rşit nu mai ad u dec t cfteva pietre, Thompson înţelese că sosise clipa să ia c m î e prop r c a ce dinţii maşinii nu mai puteau prinde. Să lăsăm cuvîntul o r g a uui a heo log :

,,Nikos, un plonjor grec cu care mă înţelesesem, venea din i sulele B a a a, u de recolt a e bure ţ . Adusese cu el un ajutor, de asemenea grec, şi făcurăm pregă t rle pen t cercetările sub apă.

Mai în t i a adus pompa de aer pe pluta d i c e făcusem u ponton, a p i cei doi greci au început să înveţe o echipă de oameni cum să mînuiască pompele de care depindeau v aţa noas t ă, precum şi felul cum t ebuia să ne i te r reteze se m ale l şi să ne răspundă. Cmd a a v t cer t t dinea că o a e n erau la curent cu toate, ne- a pregăt t să plonjăm. Am coborît draga pe ponton şi ne-am îmbrăcat cu echip a entul de rigoare: veşminte impermeabile, căşti mari de ar a ă cu ochelari groşi de s t clă şi supape de aer în dreptul urechilor, legate de gît cu lanţuri de plumb, aproape tot a' t de grele cît jumătate d i greutatea căş t i ; apoi încălţămintea de pînză marinărească, cu tălpi groase de fier. Ec h pat cu un portavoce, cu cen t ra de salvare şi cu o funie înfăşurată cu grijă, am po r it împle t cindu-mă, de braţ cu ajuto r l meu, că t e o scară scurtă şi lată ce cobora pînă la apă. Ajuns pe pr i a t eaptă, fiecare memb r al echipei de la pompă, toţi credincioş i mei slujitori i digeni au venit unul după altul să-mi s t îngă mîna plini de seriozitate, întorcîndu-se apoi la _osturile lor în aştep t rea semnalului. Nu era prea greu să le citesc gîndurile. Îmi adresau cu to ţ u ul t salut şi se aşteptau s nu mă mai vadă niciodată. Am dat d r ul scă r şi am căzut ca un pl u b, lăsînd în u r a mea o dîră de băşicuţe argin t . La pr i ele zece picioare, r a ele de lumină t ecură de la galben la verde, apoi la un negru purpuriu. Am pă t uns apoi în t -o completă obscuritate. Presiunea crescîndă a aerului î i dădea vîjîieli în urechi. Dacă îmi înghiţe a sa l va şi desc h deam supapele căş t auze a un fel de fîl f it şi durerea înceta. A repetat mişcarea de cîteva o r î a i te de a aj u ge la fund. Am simţit şi o altă senzaţie bizară în timpul c borîrii. Ave a impresia că pierd subit din greutate şi, cînd a pus picio r l pe capitelul unei coloane mari, ap a d unui monument funerar în ruină, m- a simţit total lipsit de greutate. Mi se părea că sînt mai degrabă un balon de aer şi nu un om pur t nd acest greu veşmînt.

Am încercat un sen t ent straniu la ideea că er a singura fiinţă vie care ajunsese vreodată în acele locuri cu speranţa c va ieşi la suprafaţă. Apoi scaf a drul grec se aşeză alături de m i e şi ne s t serăm m e. Luaserăm cu noi o l a te r ă şi un telefon de scafandru. 1antema h c ţ ona doar î a p le l i pezi sau foarte pu ţ n tulburi. Subst a ţa în care t ebu a să lucrăm nu era propriu-zis nici apă, nici mîl, ci un amestec din amîndouă, răscolit de dragă, în care nu putea pă t unde nici o rază de l u ină. Trebuia să lucrăm în be z ă. Curînd însă n- a mai soco t t acest luc r drept un i convenient prea m a e, fiindcă degetele noas t e începuseră să desluşească obiectele... Telefonul de scafandru nu ne era de prea mare folos şi cu t p u am renunţat la el. Legătura pr i portavoce şi prin cablul de salvare se făcea mult mai uşor şi c ar mult mai repede decît cu telefonul... A m a dat peste c va care nu f ese men ţ onat de că t e ceiala ţ scaf a dri. N i os şi cu m i e a desco p rit că, l ad î c i ea de 6 70 de picioa e la c re ne a am, ne puteam aşe z , iar

cînd ne apropiam căştile, puteam să ne înţelegem destul de bine. Vocile noastre sunau înfundat, de parcă veneau de la o mare depărtare, dar izbuteam sI dau indicaţiile necesare şi să-l aud cum îmi rIspunde.

Fîntîna fo r a un fel de oval, al că r i di a e t u, în partea cea mai lIrgitI, măsura 187 de picio a e. De la nivelul solului la suprafaţa apei erau în t e 67 şi 80 de picioare. Suprafaţa apei putea fi situată cu uşurinţă, dar era mai pu ţ n uşor să desluşim unde începea mîlul de pe fund: nu exista o limită fixă. A evaluat to t şi 1 65 de picioare înăl ţ ea totală a mîlului şi a apei. La 30 de picioare adîncime se afla un s t at de noroi destul de gros, pe care se a t r-nuseră frunze, ramuri şi rădăc i groase. Din acest strat ieşeau nişte colţuri de stînci, de fo r e şi dimensiuni v a iate, aşa cum sînt înfipte stafidele în cozonac. Inchipuiţi-vă doi oameni plonjaţi în întuneric, printre valuri de noroi, scotocind crăpăturile rocilor calcaroase, în căutarea unor obiecte pe care draga nu le putuse prinde. Imagina ţ-vă blocurile de pia t ă, desprinse pr i eroziune, care cad deasupra lor în aceste întunecimi infe r ale. Lucrul nu era însă c h ar a t t de îngrozitor cum pare. Este adevărat că bucă ţ le de pia t ă cădeau la în t - plare şi că noi nu puteam nici să le vedem, nici să le dirijăm. Dar cită v eme ne ţ neam departe de peretele s t ncos, cu tuburile noastre, cu centurile noas t e de salvare, cu funiile noas t e cu tot, nu existau prea multe riscuri. Cînd cădeau blocurile, presiunea apei care le precipita ajungea la noi cu mult înaintea lor i, chiar dacă nu ne îndepărtam din proprie iniţiativă, presiunea se abătea asupra noas t ă ca o enormă pe r ă moale şi ne proiecta mai departe, adesea cu capul în jos şi cu picioarele în aer, gela t noşi şi t emurători ca un albuş de ou într-un p a ar cu apă, pînă în clipa în care, după potolirea scuturI t , recădeam în picioare. Dacă am fi făcut imprudenţa să ne sp i jinim de peretele stîncos, am fi fost tăiaţi în două ca de nişte foarfece uriaşe şi zeul ploii ar fi făcut două vic t me în plus.

Incă şi astăzi locuitorii regiu n i cred că şerpi mari şi monş t i locuiesc î străfundurile întunecoase ale Fîn t nii Sacre. Nu se ştie dacă această credin ţ este o supravieţuire a cultului şerpilor, sau dacă unii indigeni au vă z t în t -a-devIr ceva. Eu am vă z t cum înotau şerpi mari şi şopîrle, dar nu erau dec t nişte reptile care, po r ind la vînătoare, căzuseră din copaci în apă şi încercau să iasă I liman. N-am gIsit nici u r ă de şerpi uriaşi, nici de mom , ri... Nici o rep t lă primejdioasă nu m-a prins în ghearele ei, însă a t ăit o în t mplare c e merită să fie povestită. Noi doi, grecul şi cu mine, săpam cu degetele în t -o fisură îngustă, de unde scoteam obiecte foarte interesante, aşa că uitarăm de obişnuitele măsuri de precauţie. Deodată, am simţit ceva prăvă l du-se peste mine, ceva pute r ic c a e, cu mişcări încete, mă împingea spre fund. Ceva lucios, alunecos şi moale mă înfunda în mîl. Pen t u o clipă mi se tăie resp i a ţ . A p i l-am s i ţit pe N i os lingă mine, smucind lucrul acela. I-am dat şi eu o mînă de ajutor, pînă cînd l-am îndepărtat defini t v. Era un t nc h de c pac pu t ed, care fusese împins de alunecarea malului noroios şi, în cădere, n i e r e peste t upul meu ghemuit.

Int-o zi, pe cînd şedeam pe o stîncă şi contemplam un obiect ciudat, un clopot tu r at în metal, am uitat complet să deschid supapele, aşa cum ar fi tebuit să o fac. A pus obiectul în buzunar şi m-am ridicat să-mi schimb locul, cînd, deodată, am fost proiectat spre suprafaţă ca o bulă de aer. Era ridicol, dar şi periculos, căci, la o asemenea adîncime, sîngele este uşor ca şampania ; dacă ridicarea nu se face îndeajuns de lent ca să-i laşi răgaz să se adapteze, se poate provoca o boală de care poţi muri în dureri crîncene. Din fericire am avut destulă prezenţă de spirit ca să deschid supapele înainte de a fi ajuns prea sus şi astfel am evitat dezastrul. Dar mai sufăr încă şi astăzi de pe urma imprudenţei mele : mi s-au spart timpanele, ceea ce mi-a slăbit auzul...

In ce priveşte săpăturile noastre cu draga şi cu mîinile, primul şi cel mai i-portant rezultat a fost dovedirea că tradiţiile legate de Fîntîna Sacră sînt exacte în punctele lor esenţiale. In afară de aceasta, am găsit numeroase figurine cioplite în jad, sau de aur şi de aramă bătută, bulgări de tămîie şi copal, mormane de oseminte, cîteva pumnale, multe suliţe cu vîrful de calcit sau de obsidian şi cîteva fîşii de stofă. Toate acestea aveau o mare valoare arheologică. Anumite piese erau de aur aproape pur, topit, bătut şi gravat... Majoritatea obiectelor aşa-zise de aur erau făcute de fapt dintr-un aliaj avînd mai multă aramă decît aur. Valoare lor consta mai degrabă în semnele simbolice, tu r ate sau gravate, cu care erau acoperite. Majoritatea pieselor pe care le-am scos la suprafaţă erau fragmente ale unor ofrande votive pe care, probabil, înt-un gest ritual, preotul le frîngea înainte d a le arunca în fîntînă. Ele erau rupte în aşa fel incit capul şi chipul persoanelor reprezentate în jad sau pe plăcile de aur nu erau niciodată vătămate.

Există motve care ne fac să credem că sfărîmarea acestor pandantive de jad, a f ilor de aur şi altor obiecte preţioase sau de metal, se făcea din credi ţa că astel erau ucise persoanele reprezentate. Se ştie că vechile popoare di America, precum şi cele încă şi mai vechi din Asia septentională, credeau, cum mai cred încă şi astăzi mongolii, că jadul şi anumite obiecte consacrate erau dotate cu vaţă. Iată de ce se sfărîmau sau se „omorau" aceste bijuterii, pentu ca sufletul lor să poată sluji ca podoabă donatorului cînd va apărea în sfîrşit în faţa lui Hunal Hu, cel mai mare printre zei."

Numai tezau r l lui Tutankhamon, descoperit în secolul al XX-iea, a eclipsat prin bogăţia lui tezaurul din Chichen-I ta. Dar aurul faraonului, îngropat cu mare pompă, era aşezat în jurul mumiei. Aurul din Fîntînă zăcea însă alături de scheletele unor fete t ere - victime ale preoţilor cruzi şi ale riturilor sîngeroase - al căror strigăt desperat precedase căderea lor mo rală. Una dintre ele să fi tras o dată cu ea un preot în abis ? Printre numeroasele cranii de fete, s-a găsit un singur cap de bărbat, cu orbitele dilatate, craniul unui om bătrîn. Era oare craniul unui preot ?

LA moartea lui, în 1935, Thompson nu avea de ce să-şi regrete viaţa, deşi - după cum spune singur - îşi uzase „substanţa" în cercetările asupra populaţiei

maya. In cursul celor douăzeci şi pa t u de ani, pe care i-a pe t ecut în Yuca t , unde era consul (din cei cinc i ei de ani pe care i-a consacrat săpăturilor), n-a Intrat decît rareori în t -un birou. S t ăbătea jungla şi t ăia laolaltă cu indie n ; literalmente: împărţind merindele, do r ind în c l bele lor, vorbind limba lor. R t ase paralizat de un picior în u r a încercării de a fi o t ă v t ; plonjările în Fîntîna Sacră îi dădură tulburări cronice ale auzului. Nu a regretat însă n i c. Munca lui poartă toate semnele unui entuziasm adesea fără marg i şi primele sale note cuprind deducţii foarte îndrăzneţe. In urma lui, nenumărate săpă t 1u fost întreprinse în Yucatan, în Chiapas şi în Guatemala. Avia ţ a a fost pusă în slujba ş t ţei. Colonelul Charles L i dberg, c a e a t ecut oce a ul în zbor, 1 fost fără îndoială primul care a contemplat de sus o ţară încă foarte ve c e pe vremea cînd Cortez crezuse că descoperă în ea Lumea Nouă. .n 1930, P. C. Madeiro-Junior şi J. A. Mason au zburat deasupra oceanului de păduri din America Centrală. Ei au fotografiat de sus şi au cartografiat vech le insule de ci v a ţ e mayaşă o re, pînă la ei, erau necunoscute.

In t -o epocă mai recentă, în 1947, o e x ediţie a plecat spre Bonampak, în Chiapas. Se pare că o importantă descoperire s-a adăugat bogatelor lucruri smulse t ecutului. Expediţia, finanţată de „United F r it Company", se afla sub controlul şt i nţific al ins t tuţiei C a egie din Washington. Cercetă r e erau conduse de Giles Greville Healey. In scurtă vreme s-au găsit douăsprezece temple ‹lin Vechiul Imperiu, datînd dinaintea epocii emigrăr i . Apoi t ei stele splendi d , d n care una se situează pe locul doi, în ce priveşte mărimea, din t e toate tele descoperite pînă în prezent. Inaltă de aproape şase me t , este acoperită de sculpturi. Dar, cea mai mare minune pe care Healey a găsit-o în junglă au fost frescele. Admirabil conservate, pictate în culori s t ălucitoare, roşu, galben, ocru, verde şi albastru, ele reprezintă războinici, regi şi preoţi în c stume de ceremonie. Picturi asemănătoare nu s-au găsit decît la Chichen-Itza, în „templul războinicilor".

In metropola Chichen-Itza s-au organizat mai multe săpături decît în ori c re altă parte. Spectacolul care se poate vedea astăzi este cu totul diferit de c l pe care l-a văzut Thompson în acea noapte memorabilă. Acum ruinele sînt elibcn:te de liane, monumentele sînt degajate şi turiştii vin în autocare pe drumurile pe unde odinioară se tăiau poteci cu topo r şca. Ei admiră „templul războinicilor", cu coloanele sale, de unde po r eşte scara ce duce la piramidă. Contemplă observatorul, edificiu circular cu ferestrele aşezate în aşa fel, incit orientează privirile înspre anumite planete. Se plimbă pe întinsele „cîmpuri de jocuri", din t e care cel mai mare măsoară aproape o sută şaizeci de me t i pe patruzeci, unde tinerii nobili maya prac t cau un sport asemănător cu basketul. Se opresc în sfîrşit dinaintea celei mai mari piramide, ,,Castillo". Nouă scări duc spre templul lui Kukulkan, ,,şarpele cu pene".

Privitorul este cupr i s de ameţeală, iar ochiul său se pierde în mulţimea de figuri cumplite - fioroase capete de şerpi, zei cu chipul c ntorsionat, jaguari în plină mişcare. Iar dacă vrea să pătrunsă în tainele ornamentelor şi ale hieroglifelor află că toate semnele, toate figurile, toate sculp t r le sînt s t îns

legate de numerele astronomice. Două cruci aşezate pe pleoapele unui şarpe, o gheară de jaguar pe urechea zeului Kuku l an, fo r a unei porţi, numă r l de noduri, motivele treptelor care se repetă la nesfîrşit, totul reprezintă Număr şi Timp. Nicăieri însă nu s-a asociat timpul şi numărul cu asemenea expresie de groază. (Romancie r l englez Graham Greene, duşmanul tuturor ruinelor. trecînd prin Mexic şi Yucatan acum vreo zece ani, a scris : ,,Aici erezia religioasă n-ar fi fost privită doar ca o rătăcire a spiritului omenesc, ci şi ca o greşeală de calcul l... Pe lespezile curţii mari [se referă la Teo t uacan, dar reflecţa poate f aplicată la toate celelalte temple] te aştepţi să vezi piramide adunate cu precizie, numărul teraselor înmulţit cu numărul t eptelor şi totul împărţit la în t eaga suprafaţă, purtînd inscripţia Quod erat demo n tradum. urmată de un rezultat tot a t t de inuman, cum este o problemă de algebră l") Vizitato r l, care consideră că matema t ca rece reprezintă o lume infe r ală, caută viaţa : măcar o plantă. In universul plas t c şi o r a ental al m yaşilor, acest popor care t ăia din cultura porumbului, în mijlocul unei flore bogate şi exuberante, nu apar decît rareori plantele sau nenumăratele specii de flori şi nici unul din cele opt sute de soiuri de cactus. De curînd s-a recunoscut un o r ament cu cinci laturi ca fiind o floare de Bombax aquati c m, un copac care trăieşte aproape pe de-a întregul în apă. Chiar aşa f i d, nu înseamnă n i ic faţă de lipsa apr o pe totală a mo t velor florale. Pmă şi coloanele, care mai pretutindeni în lume, au po r it de la trunchiul de copac ce se înalţă spre cer, la mayaşi sînt bucăţi din trupul unui şarpe, sau al unor hidoşenii cu limbile ieşite afară.

Dinaintea „templului războinicilor" se ridică două coloane în formă de şerpi. Capul cu co r este l pit de pămînt, gura larg deschisă, corpul se trage îndărăt, apoi se ridică în sus, iar coada susţinea odinioară tavanul templului. Văzînd acestea rep t le, apoi „templul războinicilor" şi aproape toate edificiile din Chichen-Itza, savanţii au fost din ce în ce mai convinşi că se a f au în prezenţa unei arte care nu se deosebea numai de Copan şi de Palenque, de Piedras Negras şi de Uaxactun, aşa cum arta unui nou i periu se deosebeşte de arta celui vechi. Aprofundînd studiul s t lurilor şi comparînd ici o linie, dincolo un o r ament, ici o mască de zeu, dincolo un semn cifrat, ei au declarat în cele din u r ă : aceasta este opera unor mîini străine, realizată sub influenţa unor idei s t ăine, inspirate de o ş t inţă s t ăină l

De unde au venit însă aceste idei s t ăine ? Cine le-a adus ? Cercetătorii îşr întorc privirile spre Mexic, dar nu spre imperiul aztecilor (care este mult mai nou decît imperiul maya), ci spre construcţiile s t ăvechi de pe vremea cînd aztecii au pă t uns pe tărîmul mexican.

Pentru a înţelege acest luc r uimitor, şi anume că viguroasa cultură maya a cedat în faţa unei influenţe străine, oare nu ne putem sprijini pe nici un indiciu istoric, pe nici un nume de conducător ? N-a e x stat oare nimeni care să f făcut măcar o aluzie despre enigma t cul popor al marilor cons t ctori ?

Omul c a e a făcut î t -adev ă o asemenea aluzie era c os c t de mult. Dar nu f sese luat în serios. Era un prinţ aztec, prin ţ l Ixtl i oec h tl, un om prodi g os.

33

TREPTE SUB LAVĂ ÎN PĂDUREA VIRGINĂ

ACUM o sută de ani, William Prescott spunea despre prinţul Ixtl lxoechitl: „Era un urmaş diret din neamul regesc al tezkukanilor, aflat în pln apogeu în secolul cuceririi. Nu pierdea nici un prilej să se instuiască şi dădea dovadă de multă pricepere şi sîrguinţă. Deşi povestirile sale tădează atitudinea unui om care ar dori să reînvie o casă veche, căzută în ruină, ele au fost aproape unanim lăudate pen t sinceritatea şi veridicitatea stlului ; iar scriitorii spanioli, cărora întmplător le-au căzut în mînă manuscrisele sale, s-au lăsat ghidaţ de el cu încredere...

Cu totul altfel a fost socotit acest prinţ în lumea savanţilor. ,,Secolul criticii izvoarelor" l-a considerat un scriitor de poveşti romantce, un bard naţional, relatările lui despre măreţa poporului său fiind privite cu bunăvoinţă şi îngăduinţă, fără să se dea însă crezare nici măcar unui cuvînt. De fapt, lucrurile povestte de el erau de-a dreptul uimitoare şi c ar de necrezut. Abia mult mai tîrziu, doi cunoscuţi cercetători germani ai Mexicului, Eduard 'eler şi Walter Lehmann, au început să creadă în sîmburele de adevăr istoric dn scrierile sale.

In decursul istoriei arheologiei am în t t mereu perioade sc u e, în care o i a g e istorică, adesea căpătată cu preţul unor mari eor t , ajunge pe punctul de a se prăbuşi, prin acumularea de date noi. Mai putem obse r a cum această prăbuşire (respectv, căpătarea unei *noi* perspectve) este evitată cu multă grijă, cum se ocolesc factorii noi, sau li se dau trcoale cu precauţie, ,a pisica î j u l terciului fierb i te. Aceste manev e consttuie pen t u ş t ţă un fel de autoapărare. Iar un trci arheologic tebuie lăsat să se mai răcească pu ţ înainte de a putea f mînct. Astfel, cercetători au dat trcoale ve c lor ,onstucţii şi ruine mexicane, ca şi cum lava care le acoperise pe jumătate ar f fost încă fuidă şi fierb i te, findcă acste con s uc ţ , la umbra cărora tăiseră azteci, nu se potiveau de loc cu imaginea căpătată despre ele prin -ercetările şi descoper i le d domeniul c i aţei maya. Pe măsură ce se aalizau, aceste cons t c erau tot mai ocolite. De pildă, obse r a ţ le lui Prescott (scrise acum o sută de ani l) despre Teo t ua c , oraşul r inelor -

pe lîngă care trecuse Cortez cînd fugise în a c a noche tr i te - au fost t e-cute cu vederea. Aproape toţi cercetătorii nu le-au dat atenţie, pînă pe la în c pu t l secolului nostru. Comentariile se rezumau la aluzii prudente şi multe semne de în t ebare. Pînă în momentul cînd, încetul cu încetul, se ajunse la des c perirea ruinelor. D i t -o dată, în ultimii treizeci de ani s-a realizat ceea ce s-ar fi putut face încă de mai multă vreme. Fiindcă - lucru neobişnuit - pentru cercetarea acestor piramide nu era nevoie să se organizeze expediţii. Ca să se ajungă la ele nu trebuia să se croiască drum cu barda, combătînd malaria, fiarele sălbatice şi jungla de nepă t uns. Acolo se putea ajunge - pare de necrezut, totuşi este adevărat - mergînd cu t enul, sau ieşind agale la plimbare, pe jos, într-o după-amiază de duminică, deoare c nenumărate asemenea foarte mari şi bogate mă r rii ale culturii din A erica Centrală se află la o depărtare de numai un ceas de mers cu trenul, pornind din capitala Mexicului, iar unele sînt situate chiar la marginea oraşului.

IXTLILXOECHITL, prinţul convertit, era un prieten al spaniolilor. Foarte cultivat, cunoştea temeinic problemele pri v d re l gia. La te r inarea perioadei războaielor, începu să scrie istoria popo r lui său. Această istorie, t ansmisă încă prin t adi ţ a orală {în care nimeni nu voia să creadă), în c p în t -o epocă foarte veche, o dată cu întemeierea oraşului Tuia (sau Tollan, în actualul stat Hidalgo) de către tolteci. Ceea ce prinţul povesteşte despre ac e t popor ni se pare uluitor. Toltecii cunoşt e u scrierea, ci f ele şi ca enda r l, cons t ă temple şi palate. Stăpînii din Tula erau de asemenea nişte înţelep ţ şi legile pe care le promulgau erau drepte pen t u toţi. Religia lor clementă nu cunoştea a t ocităţile com i mai tîrziu. Imperiul lor a durat cinci secole. Apoi au venit perioade de foamete, războaie civile, cer t i dinas t ce. Un alt popor, chichimecii, invadară ţara. Acei dintre tolteci care rămaseră în viaţă fugiră ; ei au emigrat mai întîi la Tabasco, apoi mai departe, în Yucatan.

Cînd s-au petre c t aceste evenimente ? Posedăm unele date (vezi tabelul cronologic), pe care nu le vom cita aici, fiind i exacte.

Lucru ciudat, un francez a confirmat prin t -o descoperire spusele lui Ixtlilxoechitl, dar degeaba, istoricul indian a continuat să nu fie crezut. Nici un arheolog nu credea în existenţa oraşului Tuia. Acest oraş, pe care prinţul îl descria în te r eni atît de concre ţ , era comparat cu legendara cetate 1 1 re şi, chiar dacă a fost găsit efectiv un orăşel Tula, la nord de capitala Mexicului, nici o ruină nu apăru să coroboreze prin prezenţa ei povestirile legendare ale prinţului-istoric. Totuşi, prin anii 80 ai secolului trecut, francezul Desire Cha r ay, căutător de comori mai mult decît savant, atacă o piramidă din apropierea aces t i Tula de Allende, dar savanţii nu-i acordară nici o atenţie.

Abia în cursul ultimului război, cînd restul omenirii nu se gîndea decît să distrugă civilizaţiile existente, nişte c rcetători mexicani începură să dezgroape vechile lor civili z ţii.

Ce surpriză !

În 1940, arheologii din lumea întreagă au fost nevoiți să se încline în fața prințului indian. Savanții neîncrezători descoperiră vechiul Tula, primul oraș al toltecilor. Găsiră acolo piramidele Soarelui și Lunii. Sub un strat gros de pămînt aflară basoreliefuri bine conservate, sculpturi admirabile.

Egon Erwin Kisch, unul dintre cei mai buni reporteri din vremurile noastre, care a petrecut cîțiva ani în Mexic, ca emigrant german, a fost primul care „a luat un interviu" piramidei Lunii. „În timp ce piramida vorbea cu reporterul, notează el, cuprins de vraja unei lumi ce începea să prindă din nou viață, de pe reliefurile platformei s-a desprins un indian cu chip ascuțit, care ascultă cu atenție discuția noastră. Să fi ieșit oare din pămînt, o dată cu piramida, însuși prințul Ixtlilxoechitl, pentru ca, după patru sute de ani de condamnare și izgonire, să-și reclame dreptul la considerația științifică pe care o merită ?"

SPUNEAM că, încetul cu încetul, au fost scoase la lumină „culturi *peste* culturi", cultura aztecilor așezată peste cea a toltecilor legendari. Chiar așa să fie oare ? Da, este foarte adevărat, căci locuitorii capitalei Mexicului au trăit de mai multe sute de ani *printre* și *lîngă* aceste piramide, fără să știe nimic despre existența lor. Trecuseră de nenumărate ori pe lîngă ele, cînd se duceau să-și cultive ogoarele. Se adăpostiseră la picioarele lor, cînd, la amiază, își înghițeau boțul de mămăligă și acea ucigătoare băutură de agave, cunoscută și de tolteci. Dacă, măcar o singură dată, ar fi mers drept înaintea lor, ar fi dat cu nasul de o piramidă.

Cercetarea s-a efectuat piesă cu piesă — vorbind la scara cercetărilor arheologice. În treizeci de ani, săpăturile dădură rezultate senzaționale. În 1925, savanții dezveleau, în cartierele mărginașe ale capitalei, piramida cu șerpi și descopereau că nu era o singură piramidă, ci opt — o ceapă de piatră cu multiple foi. Datorită unor indicații cronologice s-a aflat că niște construcții asemănătoare se făceau o dată la cincizeci și doi de ani, așa încît a fost nevoie de peste patru sute de ani ca să se termine un singur edificiu (ce nu poate fi comparat, la noi, decît cu catedralele). În centrul orașului Mexico s-au căutat vestigiile marelui „teocalli", pe care Cortez îl distrusese în întregime și s-au găsit fundațiile lui.

Cercetătorii explorară de nenumărate ori actualul San Juan de Teotihuacan, situat la cincizeci de kilometri de capitală. Acest vast cîmp de piramide este cea mai grandioasă dovadă despre vechea civilizație toltecă. Teotihuacan — „orașul unde se aduce închinare zeului" (acesta este sensul numelui și trebuie să notăm că în limba mexicană „teo" înseamnă „zeu", ca și în limba greacă ; adăugăm însă că nu trebuie să tragem nici o concluzie din această asemănare de cuvinte) — se întinde pe șaptesprezece kilometri pătrați, din care pînă în prezent a fost degajată doar o infimă parte. După toate aparențele, acesta este orașul pe care toltecii, înainte de a fugi, l-au acoperit cu un strat

gros de pămînt — lucrare de protecţie nu mai puţin uimitoare ca şi edificiile înseşi. Cele mai mari piramide (piramide în trepte, cu scări caracteristice) atingeau pînă la şaizeci de metri înălţime.

Savanţii explorară apoi provincia. Eduard Seler a descris primul piramida fortificată de la Xochicalco, la optzeci de kilometri sud de capitală. S-au făcut săpături la Cholula. Acolo unde Cortez s-a făcut vinovat de una dintre cele mai murdare trădări, arheologii au descoperit în interiorul celei mai mari piramide (a cărei suprafaţă, odinioară, era mai mare decît suprafaţa piramidei lui Keops) un labirint care se întinde pe mai mulţi kilometri. Ei îşi continuară drumul spre sud. In }813, mexicanul Alfonso Caso a fost însărcinat de guvern să întreprindă săpături pe Monte Albân, în apropiere de Oaxaca. Aici s-a produs evenimentul pe care toţi îl aşteptau probabil de mai multă vreme, fără să îndrăznească să o spună.

Aici a fost găsit un tezaur!

Tezaurul de la Monte Albân. Vom da cuvîntul unui povestitor mai dibaci, acelaşi Egon Erwin Kisch, din care am citat mai înainte :

„Mai există oare un alt loc pe pămînt asupra căruia să planeze un mister atît de nepătruns, incit toate întrebările rămîn fără răspuns ? Şovăim aici între fascinare şi uluire. Ce să admiri mai întîi : perspectiva acestui decor care se pierde în Infinit ? Aceste piramide, asemănătoare unor scări imperiale, ce duc parcă înspre palate celeste ? Curtea templului, populată de imaginaţia noastră cu mii de indieni prosternaţi într-o fierbinte rugăciune ? Observatorul, a cărui ..., încastat în zid, formează cu meridianul planul azimutal ? Stadionul de piatră (nu s-a mai construit unul asemănător în Europa din antichitatea romană pînă în secolul XX), în care douăzeci de rînduri de bănci se suprapun în trepte ?

Sistemul de a construi sute de cripte, pentru ca nici un mormînt să nu-l deranjeze pe altul ? Mozaicurile pitoreşti, sau frescele cu figurile, scenele, simbolurile şi hieroglifele lor ? Vasele de lut, sau cupele de ofrandă, cu ... nobile, sau urnele cu ornamente geometrice, avînd pe trei picioare şi în interiorul fiecăruia cite un clopoţel care sună după ajutor cînd un răufăcător vrea să le fure ?

Sau bijuteriile ? La expoziţia universală din New York arta vechilor şi noilor bijuterii păleşte în faţa giuvaerelor de la Monte Albân !"

O mică parte din acest tezaur este expusă la muzeul naţional din Mexico.

Cine i-ar fi crezut în stare pe aceşti „sălbatci" să şlefuiască cu atîta precizie tehnică cristalele de cuarţ, să cizeleze coliere cu douăzeci de şiraguri şi să făurească din aur şi pietre preţoase obiecte ce se aseamănă cu reprezentările unor operaţii matematice ? Pe o broşă este înfăţişat un cavaler al morţii, despre care Lucas Cranach n-ar fi putut spune că nu este o figură apocaliptică. Nişte genunchiere se aseamănă cu Ordinul Jarterei. Cerceii sînt parcă urzţi din lacrimi şi spini. O tiară este atît de somptuoasă, încît pare destinată unui papă mai mare peste toţi. Pentru înfrumuseţarea unghiilor

s-au împletit inele speciale. U r ează brăţări cu o r amente în relief, agrafe te jad, turcoază, perle, cora l, obsi dan, din ţ de jaguar, oase şi scoici. O mască de aur, pe nasul căreia este sculptat un t ofeu din piele omenească. O tabacheră din frunze de dovleac impregnate în aur. Evantaie din penele păsării „quetzal". Care împărăteasă bizan t nă, care soţie de maharadjah, care milionară americană a purtat vreodată în viaţa ei asemenea podoabe minunate, pe care mulţi din t e indie n le purtau şi în mormînt ?

,,Problemele puse de Monte Albăn" este t tlul pe care Kisch îl dă capitolului despre călătoria sa în Mexic. Este vorba n u ai de Monte Albăn ?

Ca să fim sinceri, trebuie să recunoaştem că în prezent nu ş t m nimic <espre acest popor de arhitecţi din epoca preaztecă. Nimic: adică, foarte multe lucruri lipsite de temei. Mexicul şi Yucatanul sînt ţ i uturi ale junglei - şi arheologul care caută o explicaţie se încurcă în desişuri. Care sînt faptele ?

IATĂ ce s-a putut stabili cu certitudine : civilizaţiile celor trei popoare sînt strîns legate în t e ele. Toate trei au ridicat piramide, ale căror scări se înălţau pînă la zei, pînă la soare sau pînă la lună. Noi ştim astăzi că aceste piramide sînt orientate după date astronomice şi au fost cons t uite după calendar. Acest lucru a fost arătat pentru prima dată, în anul 1928, de către americanul Ricketson-Junior. Toate aceste popoare trăiau sub sabia lui Damocles a perioadelor lor ciclice. Spre pildă, credeau că o dată la cincizeci şi doi de ani va fi sfîrşitul lumii. (Preoţii îşi întemeiau puterea pe aceste credinţe, deoarece erau singurii care puteau îndepărta asemenea catastrofe.) In decursul istoriei lor, mijloacele pe care le întrebu i ţau deveniră mai dure adică mai crude. Ajunseră pînă la monstruoase sacrificii umane. La sărbătoarea lui Xipe Totec, zeul pămîntului şi al primăverii, preoţii ofereau victimele calde, cărora le jupuiseră pielea cu propriile lor mîini.

Relaţia strînsă între aceste popoare se manifestă de asemenea în religia lor, ai cărei zei prezintă aceeaşi rudenie între ei, ca aceea existentă între zeii greci şi cei romani. Una din t e divinităţile principale, marele şi înţeleptul Quetzalcoatl, se numea K u ma t în Guatemala şi Kukulkan în Yucatan ; imaginea lui - ,,şarpele cu pene" - se află a t t pe cele mai vec h cons t cţii cît şi pe cele mai recente. Modul de viaţă al tuturor popoarelor din America Cen t ală era destul de asemănător ; şi, deşi limbile erau foarte numeroase, ele toate fac parte - dacă ne re f rim la popoarele civilizate - din două mari grupe.

După ce s-a stabilit acest grad de r denie (recent confi r at de o serie de documente), să ne în t ebăm ce rapor t ri existau în t e aceste popoare, în ce fel s-au înfruntat ori s-au interpă t uns, pe sc u , care a fost istoria lor ? In ceea ce priveşte perioada primi t vă ne aflăm încă în în t eric. Cu toate că rezul t tele c r c t or au dus la stabi l ea unei corela ţ - foa r e probab i extem de s t însă - în t e calenda r l maya şi calenda r l nos t , l pseş t însă u

Zeul aztec, Xipe Totec, „zeul jupuit", în cinstea căruia se jupuiau de vii prizonierii de război. Capul este lucrat în piatră verde.

punct de pornire, un punct fix, înainte sau după era noastră. Putem formula teorii, dar nu dispunem decît de puţine fapte.

Am spus că nu vrem să cităm date. Să ne luăm cuvîntul înapoi pentru o clipă, ca să dăm o idee despre punctele de reper de care dispun arheologii. Anumiţi savanţi cred, de pildă, după numeroase indicii, că zidirea marilor piramide din Mexic de către tolteci datează din secolul al IV-lea al erei noastre.

Am vorbit despre unele dintre aceste piramide, începînd cu Tula şi terminînd cu Monte Albán. Dar există una despre care n-am pomenit nimic. Este vorba de piramida Cuicuilco. Ea se ridică pe o colină de şapte metri, în cartierele din sudul oraşului Mexico, dominînd un peisaj lugubru, parcă îngheţat. Într-o zi vulcanii Ajusco şi Xitli (poate numai cel din urmă) intrară în erupţie şi îşi revărsară valurile incandescente asupra acestui edificiu, pe care zeul său nu l-a apărat decît pe jumătate — într-adevăr, doar jumătate a fost acoperit de noroiul în ebuliţie. Arheologii au făcut apel la specialiştii dintr-un alt domeniu : geologii. Care este vîrsta acestei lave ? întrebară ei. Geologii, fără să bănuiască măcar că răspunsul lor va zgudui o concepţie a istoriei universale, răspunseră simplu : ,,Opt mii de ani."

Astăzi ştim că acest răspuns era fals, pentru că metodele de datare de care dispune geologia sînt nesatisfăcătoare, cînd este vorba de o durată relativ „scurtă" (geologii socotesc cu sutele de mii şi cu milioanele de ani).

Că popoarele americane sînt poate descendenţii triburilor mongole, care, acum douăzeci sau treizeci de mii de ani, ar fi venit în America prin Siberia sau Alaska, pe mare sau de-a lungul unui istm, este un lucru pe care astăzi îl admitem şi îl ştim cu mare siguranţă. În schimb de unde vin toltecii şi de

ce a fost singurul popor, din Alaska pînă în Panama, care a descoperit principiile civilizației, nu putem ști.

Nu știm nici măcar dacă într-adevăr toltecii au creat toate acestea. Care a fost, spre pildă, rolul zapotecilor sau al olmecilor, ale căror urme le găsim la tot pasul în Mexic ? Dacă sub numele de tolteci înțelegem toți predecesorii aztecilor și ai populației maya (în ultima vreme știința separă cultura toltecă de cultura Teotihuacan), trebuie să precizăm că nu este vorba decît de un nume colectiv dat în mod provizoriu, în care sînt cuprinși părinții civilizațiilor din America Centrală. Poate că cuvîntul „toltec" nu înseamnă altceva decît „arhitect" ?

Dar, pentru a ne face o idee mai limpede despre influența reciprocă a celor trei imperii, putem să ne permitem totuși o comparație cu Vechiul Continent, așa cum a făcut savantul german Theodor-Wilhelm Danzel într-una din lucrările sale despre Mexic :

„Pentru a caracteriza civilizațiile aztecă și maya, uneori s-au scos din istoria noastră anumite comparații și s-a făcut o paralelă între azteci și romani, între mayași și greci. În ansamblul ei comparația este justă. Maya era într-adevăr un popor împărțit în fracțiuni care se certau între ele și nu se uneau decît temporar, cînd era nevoie să se opună unui dușman comun. Dacă mayașii n-au jucat un rol politic foarte important, în schimb au lăsat opere de mare valoare în domeniul artelor plastice, arhitecturii, astonomiei și aritmeticii.

Dimpotrivă, aztecii erau un popor războinic, care și-a ridicat imperiul pe ruinele altui popor, toltecii, neputincioși să reziste violenței asaltului lor. Dacă vrem să împingem mai departe comparația, putem să-i asemuim pe azteci cu etruscii."

Cititorului care a urmărit cu atenție cartea noastră îi putem oferi și o altă comparație. Toltecii (poate chiar și cei dinaintea lor) pot fi comparați, ca funcție istorică, cu sumerienii inventatori. În cazul acesta, mayașii ar putea fi asemuiți cu babiloneenii, care, beneficiind de descoperirile făcute de înaintași, au creat un imperiu cultural ; și aztecii, cu războinicii asirieni, care au profitat de ideile preluate, prefăcîndu-le în putere adevărată. Ducînd comparația mai departe, nimicirea capitalei Mexicului, în plină glorie, ar echivala cu distrugerea de către mezi a strălucitoarei Ninive, capitala asirienilor.

Dar acest exemplu nu lămurește totul. Între altele, faptul aproape inexplicabil că toltecii invadară deodată Noul Imperiu maya, deși imperiul lor era distrus de multă vreme, și își lăsară amprenta asupra orașului Chichen-Itza. Acest exemplu este fără precedent în istorie. Dar, lucrurile s-au petrecut oare așa ? Poate că a fost cu totul altfel. Există o legendă în care toate acestea sînt istorisite în alt fel, în care venirea spaniolilor este descrisă dinainte, sub o formă mitică. Quetzalcoatl, ni se spune în legendă (pînă acum știam despre el că era un zeu), venise din „ținutul de la soare-răsare". Purta barbă și o robă lungă, albă. El dădu învățături poporului despre științe, bunele obiceiuri și legile înțelepte. Creă un imperiu în care porumbul creștea cît omul

Unul dintre cei mai mari zei ai populaţiei maya şi ai aztecilor, Quetzalcoatl, numit Kukumatz în Guatemala şi Kukulkan în Yucatan — toate aceste nume înseamnă „şarpe cu pene". Desen după un relief găsit la Chichen-Itza şi care permite să se constate influenţa toltecă asupra artei maya din Noul Imperiu.

şi bumbacul era cules gata vopsit. Dar, dintr-un motiv oarecare, a fost nevoit să părăsească ţara. El adună legile, scrierile, i nurile sale şi plecă pe drumul pe care venise. Se opri la Cholula, unde predică buna învăţătură. Apoi coborî pe plajă, începu să plîngă şi îşi dădu foc t upului... In i a lui deveni luceafărul de ziuă. Alţii spun că s-ar fi urcat pe corabia lui şi s-ar fi întors din ţara de unde venise. Legendele însă sînt de acord asupra unui singur punct : acela că a promis că se va întoarce.

De-a lungul acestei cărţi am văzut adesea că legendele conţin un fond de aceVr, încît trebuie să n fer i de a da pur şi simplu la o parte ceea ce ni se pare a fi o invenţie poetică. N-ar fi mai c u te să înlocu i veşmîntul alb cu pielea albă, dacă ne gîndim mai ales că Quetzalcoatl purta barbă, atribut cu totul extraordinar la acest popor de imberbi ?

N-am putea (nu cităm aici decît opinii serioase) să-l considerăm ca fiind un misionar venit din ţinu t ri îndepărtate ? Unii chiar văd în el pe unul dintre primii misionari catolici d i secolul al VI-lea, alţii pe î suşi apostolul Toma. Ori poate această legendă confirmă teza tînăn1lui Thompson, după care întemeietorii Vechiului Imperiu maya ar fi fost atlanţi ?

Nu ne putem pronunţa.

Nu şt i decît un singur lucru : atunci cînd spaniolii invadară Mexicul, în amintirea ult i ei făgăduieli a omului alb, fură pr i iţi ca nişte „zei veniţi din Orient". Aceşt spanioli (să lăsăm mîndriile naţionale de o parte şi să spunem mai bine europenii) nu erau cu siguranţă urmaşii lui Quetzalcoatl, care propovăduise dreptatea şi virtutea.

V

CĂRŢILE CARE NU POT FI ÎNCĂ SCRISE

Pentru ca să ne inspire condiţia noastră umană o oarecare modestie, nu este nevoie să ne aţintim privirile spre cerul înstelat. Este de ajuns să contemplăm civilizaţiile care au trăit cu mii de ani înaintea noastră, care, înaintea noastră, au atins culmea măreţiei şi care au pierit înaintea noastră.

34

INCURSIUNI NOI ÎN VREMURILE STRĂVECHI

IATĂ-NE ajunşi la capătul povestirii noastre despre marile descoperiri arheologice, care ne-a preumblat de-a lungul a cinci milenii.

Tema este departe de a fi epuizată. Ne oprim însă aici, pentru că volumul unei lucrări trebuie să se supună unei anumite economii. Totuşi, dacă din noianul descoperirilor arheologice am ales doar unele dintre ele, această alegere a fost călăuzită de o intenţie deosebită. Dacă, în loc de a urmări ordinea cronologică, am clasat săpăturile după locul unde au fost întreprinse, am făcut-o pentru ca din cele patru „cărţi" să se poată desprinde imaginea a patru cercuri închise, imagini de sine stătătoare, a patru dintre cele mai însemnate civilizaţii pe care le-a cunoscut omenirea. Nu trebuie să pierdem din vedere că, între aceste răzleţe civilizaţii evoluate şi nenumăratele societăţi primitive, există o diferenţă analogă celei care desparte „istoria" de viaţa vegetativă, conştiinţa de instinct, transformarea creatoare a lumii de o evoluţie „de la sine".

Dacă în acest epilog ne-am propus să vorbim despre „cărţile care nu pot fi încă scrise" ne referim înainte de toate la trei civilizaţii, abia cu puţin mai prejos decît cele despre care ne-am ocupat. Acestea sînt : civilizaţia hitiţilor, civilizaţia din valea Indusului şi civilizaţia incaşilor. Despre acest subiect nu s-ar putea încă scrie „cărţi analoge" celor pe care le-am consacrat civilizaţiilor zugrăvite în precedentele patru „cărţi", pentru că nu avem încă elemente suficiente în ce le priveşte.

În plus, scopul nostru a fost de a scrie un fel de „roman al arheologiei". Iată de ce am ales acele civilizaţii a căror descoperire a însemnat într-adevăr o aventură romantică. Ştim aproape tot atît de multe lucruri despre incaşi, ca şi despre mayaşi, însă civilizaţia Anzilor n-a atras nici un cercetător de talia lui Stephens sau Thompson. Pe de altă parte, cunoaştem destul de bine istoria Chinei, dar cunoştinţele noastre nu se bizuie decît în mică măsură pe rezultatele unor săpături arheologice. Este deci lesne de înţeles de ce le-am neglijat cu bună ştiinţă.

In schimb, în domeniul hittţilor şi în valea Indusului, de mai mulţi ani au fost înteprinse săpături însemnate şi rodnice. Aceste „cărţi" vor trebui scrise înt-o bună zi.

Este necesar totuşi să facem o precizare. Ohiar dacă acestor patru cărţ ale noaste le-am mai adăuga încă tei, vom fi depare de a epuiza totalitatea civ-lizaţiilor evoluate. In zilele noastre, pentru un om cu o cultură medie, doar antichitatea greco-romană, venind îndată după tadiţa creştină occidentală, reprezintă o valoare spiritală vie. Am remarcat totuşi, cînd am avut pr-lejul să studiem misteriosul popor suerian, că uele civilizaţii, mult ma' îndepărtate şi mult mai vechi, au lăsat urme în străfund ue conştiinţei no-te. Istoricul englez din zilele noastre, Arold J. Toynbee îşi reprezintă istoria omenir ca o juxtapunere şi o succesiune (de cele mai adeseori în raportul de la tată la fiu) a doăzeci şun de civilizaţii.

Toynbee ajunge la acastă cifră ridicată, pentru că înţelege prin „civiizaţe" nu o „arie culturală" (Kultur Kreis) ca Spengler, ci o „societate cv-liată". Astfel, spre pildă, el împarte societatea creştină ortodoxă în ortodoxă-bizantină şi ortodoxă-rusă, şi desparte civilizaţia chineză de cea japoneză-coreeană.

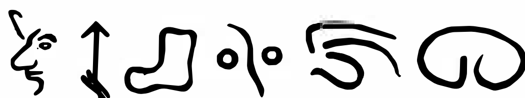
Imensa operă a lui Toynbee, care poartă titlul modest A study of hitory, este fără îndoială cea mai însemnată lucrare publicată în ultimul tp despre istoria civilizaţiilor. Ea îngroapă definitiv noţiunea de „progres istoric" - pe care Spengler o dărîmase la vremea sa, dar care totuşi se mai predă în şcolile noaste, după o scemă de multă vreme depăşită: ,,antchtatea - evl mediu - epoc moderă - istoria contemporană".

In scopul de a da o idee exactă despre civiliaţiile de care tebuie să se ocupe istoricul din zilele noaste, în afara celora pe care le-am evocat î0 ,,romanul" nostu, să le înşir i pe cele din lista alcătuită de Toynbee:

occidental	chinez
ortodoxă-bizantină	japoneză-coeeană
otodoxă-ră	minoică
civilizţia persană	smeran
arabă	hitită
a Indusului	ba b an
a Orientului Indepărtat	egipteană
aE l i	civilizaţia din Anzi
sirnă	cea din M e
indină	din Yuctan
	Maya

D fapt, dc a vea să u r perile ator svanţ, lta ar mai puta fi prelugit. Platon ne vorbeşte despre ci v ţa atlanţor. Literatra cnsacat d a t ci încac acsti i prusc u dt (a cei exitenţ n-a putt f îc deontat) cpr de aproap do u d m de volume. N u eroşi autor cnsideră c este absurd să nu s încorrez A t

Pecetea lui Asitawandas, conducătorul unui mare principat hitit din Karatepe, în sud-estul Turciei de astăzi.

tda în istoria universală. Leo Frobenius, istoricul ge r an care a făcut mai multe călătorii de explorare în Africa, n-ar fi fost cu siguranţă satsfăcut de l t lui Toynbee. Desigur că ar fi ţnut să adauge cîteva ci v ţ „negre". Menţonăm că şi Frobenius po r eşte de la ideea existenţei unei „civilzaţi . t ntce". In plus, cine ar îndrăzni să afirme că arheologi nu vor mai dezgropa de acum înainte alte civilizaţi, despre care n-am auzit vorbindu-se nicodată ? Da, împrăştate în înteaga lume, există multe monumente ciudate şi singuratce, care nu ne-au dezvăluit încă taina apartenenţei lor la o .numită cultură. Cele mai multe discuţi le suscită misterioasele statui din Insula Paştelui - aproape 260 de figuri de t f negru, od i ioară avînd deasupra lor largi pălării de tuf roşu. Statuile rămîn mute. Vreo douăzeci de tăbliţe de lemn, acoperite cu o scriere asemănătoare cu hieroglifele, ar putea eventual să dezlege această enigmă. In 1958 e t ologul ge r an Thomas B a el a publi c t o lucrare, i us t ată cu numeroase desene, în care studiază cu mare spirit de pă t undere statuile din Insula Paştelui. Ceva mai înainte, cercetăto r l norvegian Thor Heyerdahl şi-a cîş t gat o faimă mondială t aversînd, în 1947, Oceanul Pacific pe o plută numită „Kon-T i " (construită după modelul vechilor incaşi), c care a s t ăbătut apele oceanului de la Callao pînă în insulele Tuamotu, vizitînd la rîndul său Insula Paştelui. De la început, cunoscuta relatare a căătoriei sale, publicată în 1957, a atras aten ţ a tuturor. In 1966 a apărut primul s t diu ş t in ţ ic despre materialele adunate. Rezul t tele con t azc părerile lui Barthel. Se pare că acea scriere rămîne încă şi mai eni g a t că decît era înainte.

In t e t mp a fost i i r ată una din t e tezele de bază ale filologilor, şi a ume că inscripţi i e într-o limbă necunoscută şi în t -o scriere necunoscută sînt de nerezolvat dacă textul nu este scris în două limbi. In 1930, ge r anul Hans Bauer, minat de un avînt p l de îndr ă eală (în cîteva săptămîni, din cele 30 de semne, pe care le avea la îndemînă, a t adus bine 17), a desc i rat limba ugarită. Norocul (care nu surîde decît celor înzes t a ţ) de a găsi o inscripţie bilingvă l-a a v t Helmu t Th. Bosse r. In 1947 acesta găsi la Karatepe, în Turcia, un re l ef pur t d o inscrip ţ e în două l i bi şi as t el i buti să desc i reze limba hi t tă hierogli f că, pen t u care se t diseră zad a c t ei generaţii de cercetători.

Cea mai mare con t ibu ţ e la descifrarea scrierilor ne c noscute a adus-o, î se c l u nos t , un om dinafara compe t ţiei. După cincizeci de ani de cercetări i c t oase, în t eprinse pe scară inte r a ţ onală, t năr u arhitect englez Michael Ven t a desc i at, în 1953, s c erea cre t nă denumită „Line a B", fără ajuto r l v eunei inscrip ţ i bilingve, descoperind în ea un vechi dialect g ec.

În secolul nostru numărul săpăturilor arheologice a crescut în fiece deceniu. Unii cercetători şi-au închinat întreaga viaţă unui singur complex. Astfel, francezul Claude F. A. Schaeffer s-a dedicat studierii oraşului-port Ugarit, din Siria cea veche ; germanul Kurt Bittel, oraşul Hattusas, vechea capitală a hitiţilor — a început săpăturile în 1931 şi le continuă şi astăzi , Sir John Marshall sapă din 1922 cetatea Harappa din India ; Sir Mortimer Wheeler a scos la lumină o cultură din valea Indusului, total necunoscută (centrul săpăturilor fiind la Mohenjo-Daro), care mai ascunde şi astăzi numeroase enigme ; italianul Amedeo Maiuri a făcut săpături la Pompei mai bine de patruzeci de ani (pînă în 1962), dezvelind abia trei cincimi din oraş. Pretutindeni vechile concluzii au fost mereu corectate. Astfel, prin noile săpături de la Troia, profesorul american Blegen a arătat că Schliemann şi Dörpfeld au greşit : Troia homerică (1200—1190 î.e.n.) nu se situează în stratul VI, ci în stratul VII A.

Unii au avut norocul să facă descoperiri senzaţionale. Fie din pricina importanţei lor luate în sine, fie din pricina împrejurărilor în care au fost efectuate, ele au suscitat o mare publicitate în jurul lor, ziarele din întreaga lume consacrîndu-le articole cu titluri de-o şchioapă. Leonard Woolley, marele cercetător al cetăţii Ur, a săpat la Alalakh, în Turcia, între 1937—1939, şi din nou începînd din 1946. În 1947 a anunţat că descoperise mormîntul unui rege, Yarim-Lim, datînd de patru mii de ani. Americanul Nelson Glueck şi-a încununat strălucita carieră de cercetător descoperind „ruinele regelui Solomon". Mexicanul Alberto Ruz a răsturnat teza — aparent inatacabilă — după care numai piramidele egiptene ar fi fost morminte regale, cele mexicane fiind doar nişte socluri de temple. În 1949 el a descoperit în piramida maya din Palenqué un mormînt princiar. Cinci ani mai tîrziu, egipteanul Zaharia Goneim a găsit un lucru neaşteptat : înfigînd lopata la Sakkarah a descoperit o piramidă cu trepte, absolut necunoscută.

De cea mai mare importanţă, din punct de vedere ştiinţific, a fost excepţionala descoperire, făcută la Çatal Hüyük (Turcia), în anul 1958, de către englezul James Mellaart, a unui *oraş* neolitic, care, acum şase mii de ani î.e.n. reprezenta probabil un oraş în adevărata accepţie a cuvîntului, după ce înainte de aceasta, fusese scos la lumină, sub ruinele Ierihonului, un oraş tot atît de vechi datorită mai cu seamă doamnei Kathleen Kenyon. Totuşi atît vechimea acestor oraşe, cît mai ales noţiunea de oraş, aplicată unor vremuri atît de îndepărtate, reclamă o discuţie şi ridică probleme în sînul specialiştilor în istoria culturii, poate mai mult sociologilor decît arheologilor. Dar cea mai spectaculoasă descoperire arheologică a fost realizată de fostul şef de Stat Major al armatei izraeliene, arheologul Ygael Yadin, atunci cînd a dezvelit cetatea Masada, săpată în stîncă şi situată în deşertul Iudeii, despre care marele istoric Josephus a scris că acolo 960 de religioşi fanatici s-au măcelărit între ei pentru a nu cădea în mîna asediatorilor romani.

Bijuteriile reginei sumeriene Şubad, cea mai veche regină cunoscută. Ea a trăit acum vreo cinci mii de ani. Leonard Wolley a descoperit bijuteriile în mormîntul reginei, din Ur. Katherine Wolley a modelat capul după craniul unei femei din aceeaşi epocă.

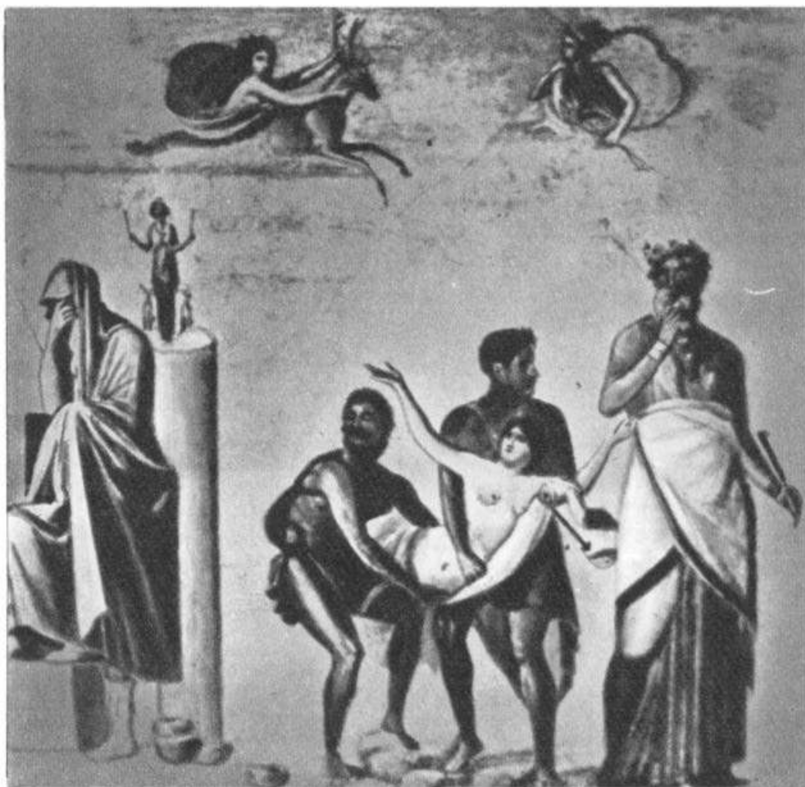

Ghilgameș. Basorelief din Muzeul Louvre.

Pompei — friză reprezentînd o întrecere între amorași. Zeul Amor îl felicită pe învingător, care tocmai atinge linia de sosire.

Ifigenia condusă spre sacrificiu, frescă din «casa poetului tragic» (Pompei). Lîngă coloana purtînd imaginea zeiței Artemis, Agamemnon își acoperă fața cu jale (Muzeul Național din Neapole)

«Venus la pescuit», frescă din Pompei.

Himera din Arezzo, bronz etrusc (Muzeul arheologic din Florenţa).

O jumătate de mileniu separă aceste două opere. Sculptura în bronz dovedeşte influenţa artei vechi greceşti asupra artei etrusce (sec. V î.e.n.). Chipul neted al zeiţei arată decadenţa la care ajunsese arta în bogatul oraş roman de provincie.

Femeie din Creta, frescă; aprox. 1600 î.e.n., în epoca de înflorire a culturii cretane-miceniene.

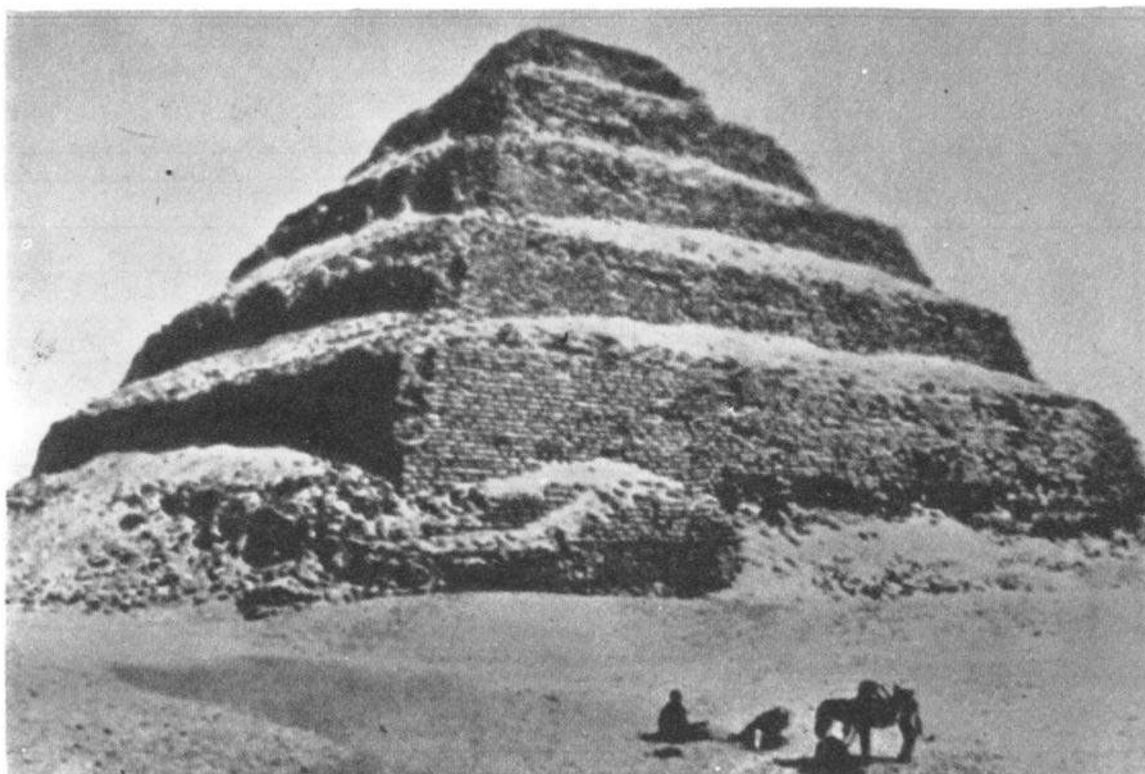

Statuete de faianţă colorată, găsite în palatele minoice din Cnossos şi Petsofa (partea de răsărit a Cretei.)

Una dintre scenele reprezentînd lupte cu tauri (detaliu), pe care Arthur Evans le-a descoperit la Cnossos şi Schliemann la Tirint. Tînărul acesta să fie oare un dansator, un acrobat, un luptător cu taurii? Sau poate că frescele ilustrează legenda după care, la fiecare nouă ani, i se jertfeau Minotaurului şapte flăcăi şi şapte fecioare?

Piramida cu trepte de la Sakkarah, construită de Imuthes pentru regele Djeser, din cea de-a treia dinastie.

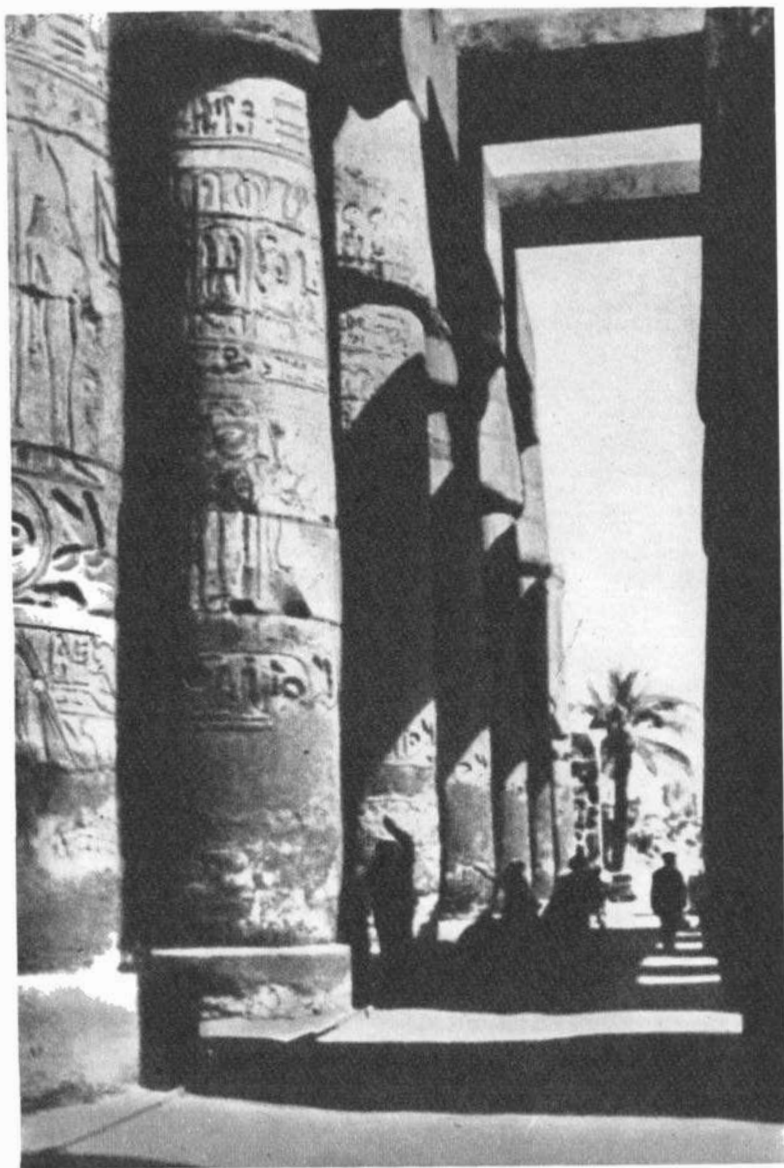

Piramida cu trepte de la Medum, ridicată de Snofru, rege din a patra dinastie. La origine avea şapte trepte, din care n-au mai rămas decît trei.

Nobile femei egiptene. Fragment de frescă din mormîntul lui Veserhet (Teba, dinastia a XIX-a, aprox. 1300 î.e.n.)

Coloanele templului de la Karnak, din vremea domniei lui Ramses II (dinastia a XIX-a, aprox. 1250 î.e.n.)

«Valea Regilor». Îndărătul zidului mic din primul plan începe drumul care duce la mormîntul lui Tutankamon. În stînga se află intrarea în mormîntul lui Ramses VI.

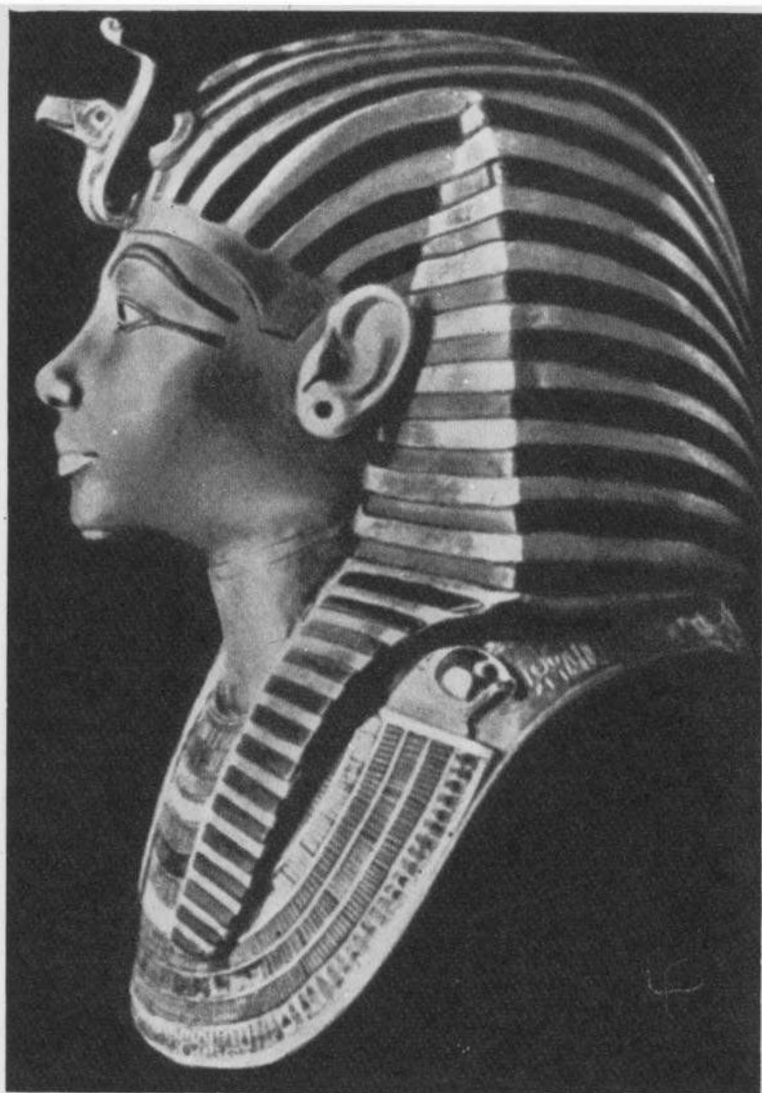

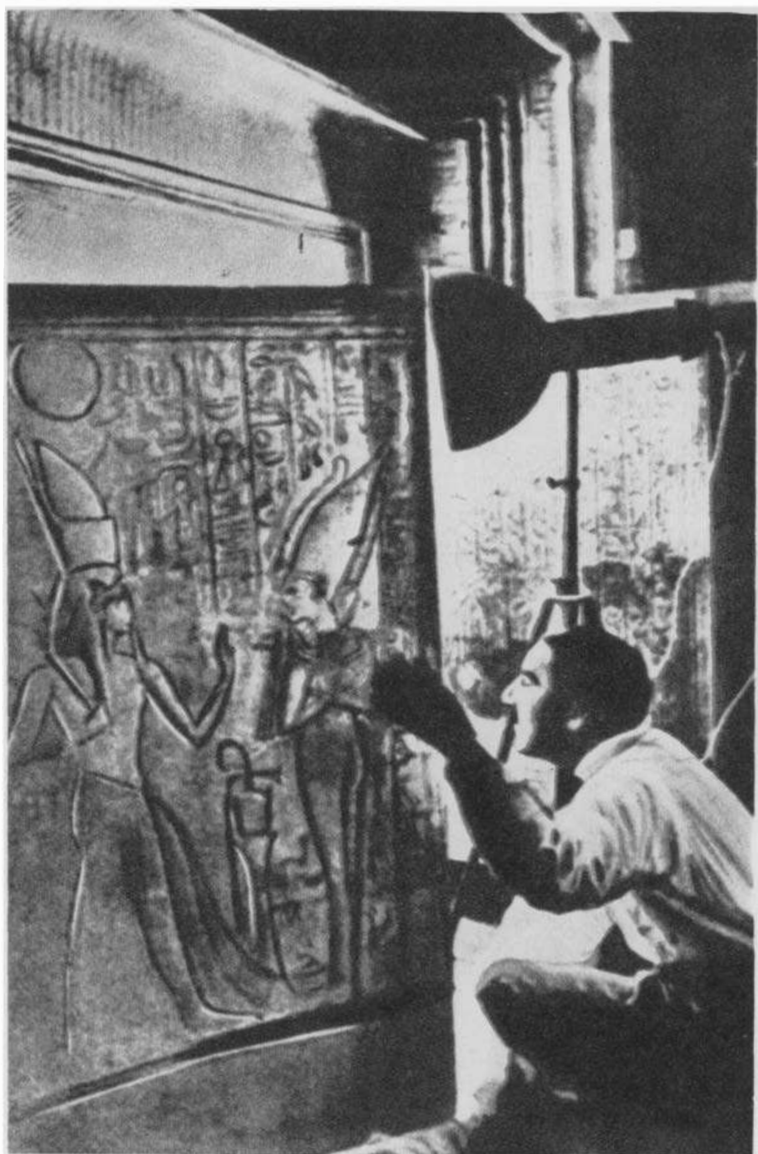
Stînga: **Capul mumiei lui Ramses II, supranumit mai tîrziu «cel Mare»;** ***dreapta:*** **Capul lui Tutankamon.**

Tronul lui Tutankamon. Lemn acoperit cu foi de aur şi împodobit cu pietre semipreţioase. Scena îl reprezintă pe rege împreună cu soţia lui, Ankhesenamon.

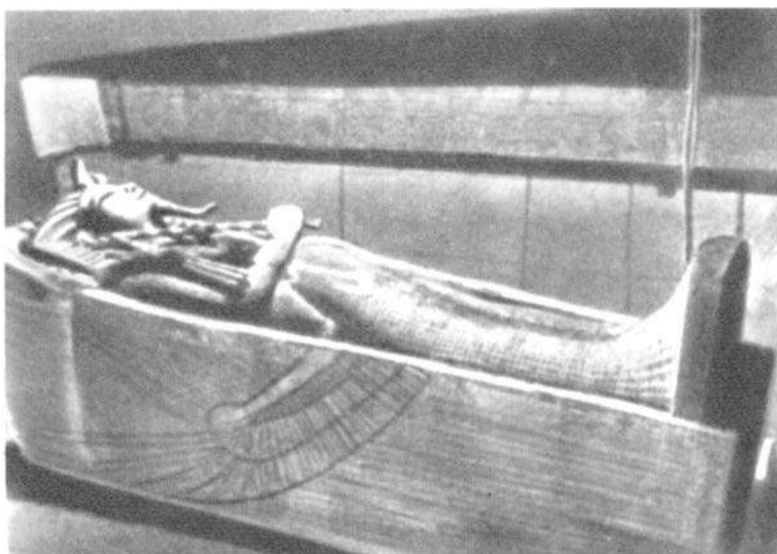

Masca de aur, care acoperea capul şi umerii lui Tutankamon, împodobită cu sticlă colorată, lazulit, feldspat verde, alabastru şi obsidian.

Howard Carter deschizînd cel de-al doilea cufăr aurit, în care presupunea că va găsi sarcofagul lui Tutankamon. Privirile i se opresc pe cel de-al treilea cufăr.

Sus: Howard Carter îndepărtează linţoliul care acoperă cel de-al doilea sarcofag al lui Tutankamon.
Jos: Al doilea sarcofag, dezvelit. Se poate observa cît de bine sînt aşezate sarcofagele unul într-altul.

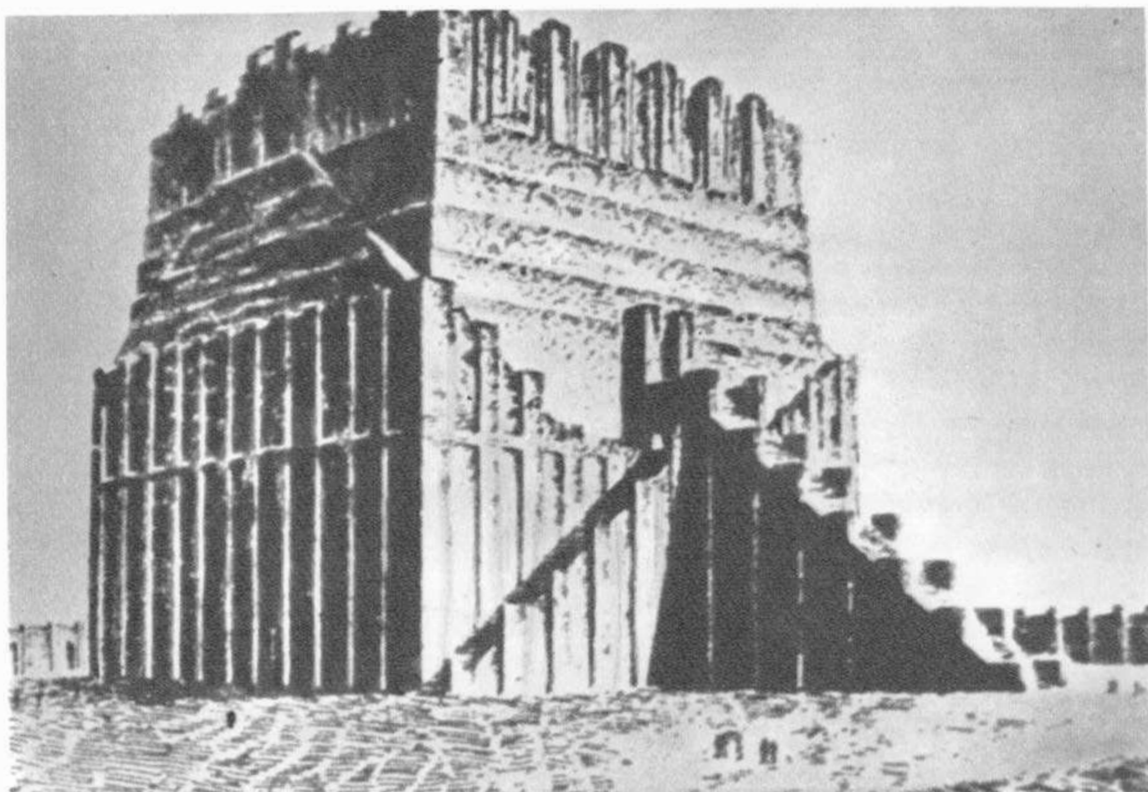
În prezența unei comisii formate din oameni de știință, anatomistul dr. Derry face prima incizie în învelișul mumiei lui Tutankamon.

Stela lui Naram-Sin, rege aparținind dinastiei din Agade, despre care se crede că ar fi domnit cincizeci și cinci de ani. Stela a fost descoperită în 1899 la Susa și are o înălțime de aproape doi metri. Regele este înfățișat călcînd, invingător, peste răsculații munteni (Muzeul Louvre).

Robert Koldewey, fotografiat pe cînd lucra la săpăturile din Babilon.

Turnul Babel (reconstituire). Koldewey a găsit resturile temeliilor lui și turnul pe care Nabucodonosor II l-a ridicat pe ruinele celui vechi.

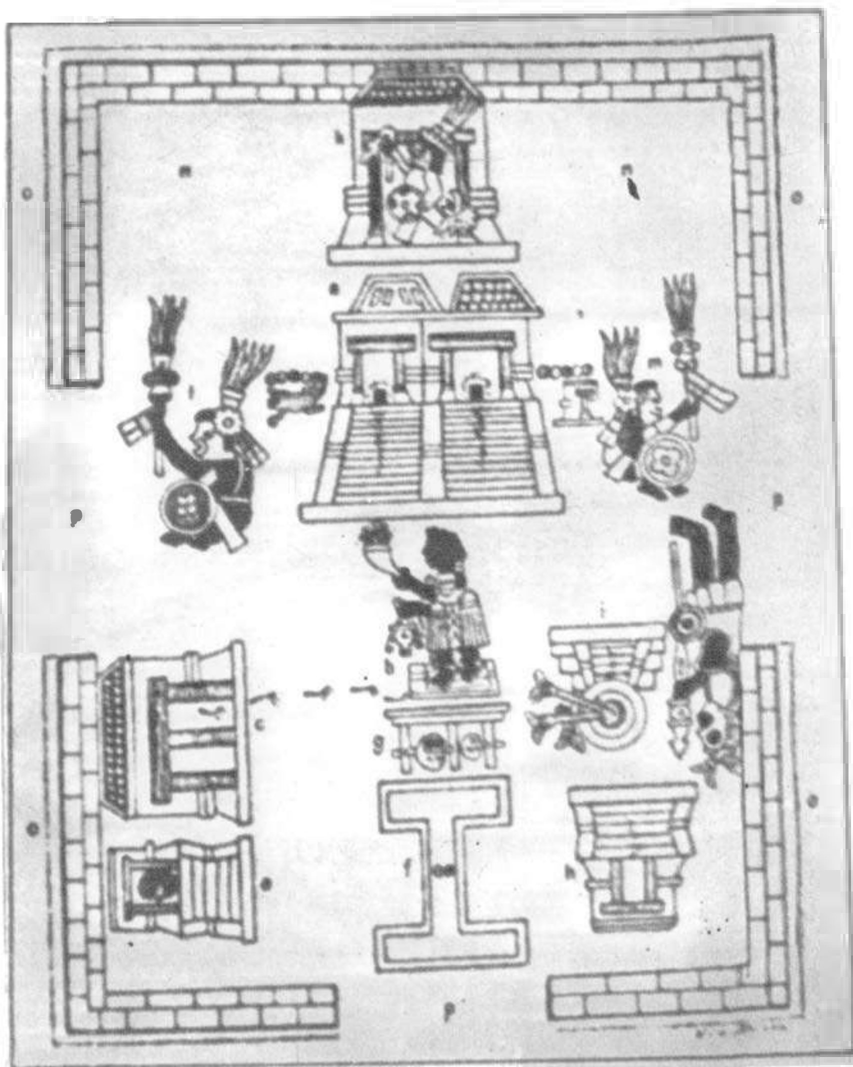

Stelă votivă. După opinia generală, îl reprezintă pe regele babilo nian Marduk-apal-iddin (stînga), acordînd unui nobil dreptul de proprietate asupra unor terenuri. În partea de sus, simbolurile a patru divinități.

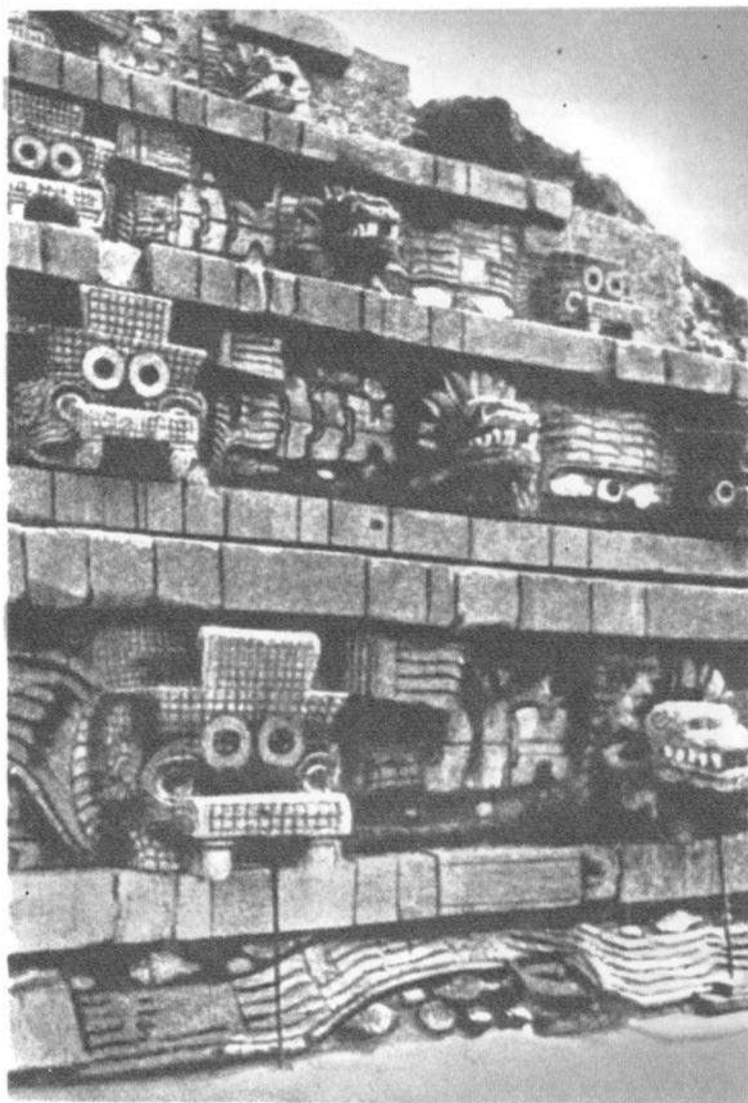

Stînga: Statuetă reprezentînd o femeie guvernator din Sumer (mileniu al III-lea î.e.n.).
Dreapta: Gudeea, guvernator sau mare preot în Lagaș. O statuie a lui Gudeea, găsită de Ernest de Sarzec, a îndreptat cercetările oamenilor de știință pe urmele sumerienilor.

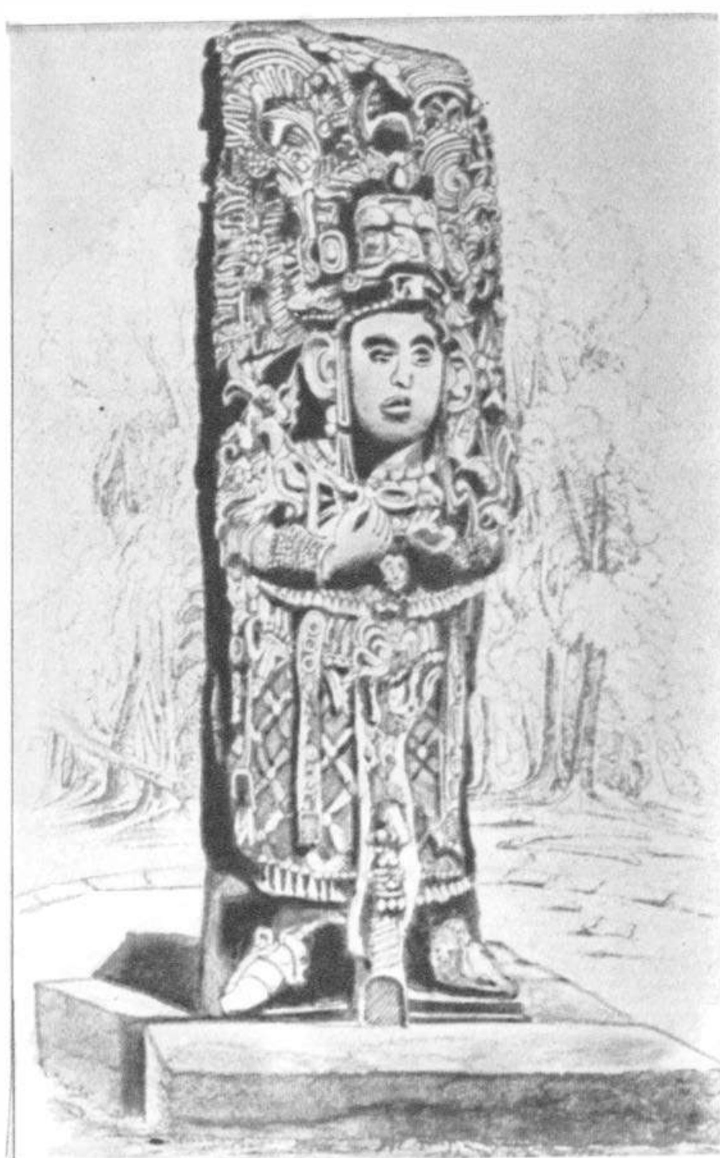
Jertfe omenești într-un templu aztec. Preotul, cu genunchii peste trupul prizonierului, îi despică pieptul cu un cuțit de obsidian, îi smulge inima și o arată mulțimii. După datele raportate de cuceritorii spanioli, numai într-o singură zi, în orașul Mexico, au fost astfel jertfiți zeilor 20 000 de oameni.

Ornamente ale piramidei lui Quetzalcoatl, din Teotihuacan. Ea se înalță pe șase registre, o scară largă legînd baza cu vîrful. Nu i se cunoaște înălțimea exactă. Piramida era considerată străveche încă pe vremea cînd cuceritorul spaniol Cortez a trecut pe lîngă ea.

Veche stelă maya, descoperită acum o sută de ani la Copán (în Hondurasul de astăzi) de către Stephens și desenată de Catherwood)v. *p. dreapta*).

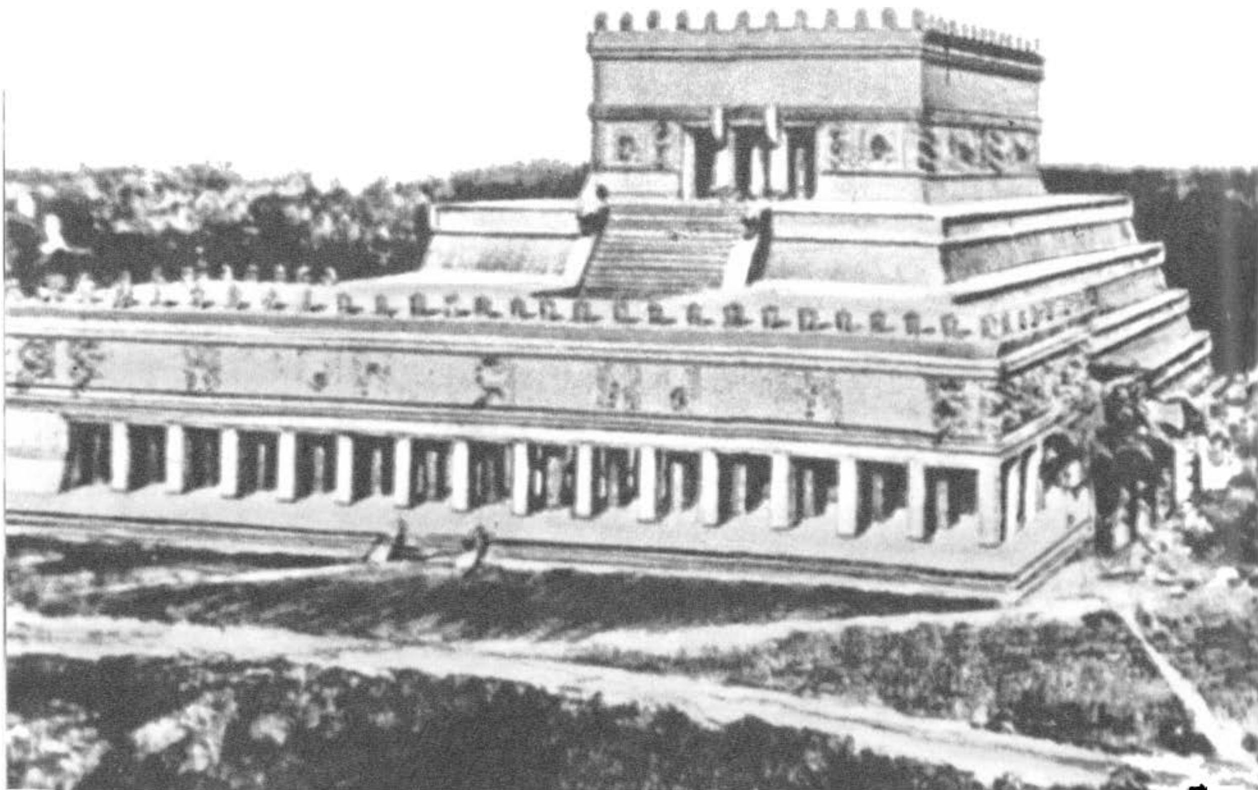
Fotografie recentă a aceleiaşi stele din planşa precedentă.

Două fotografii luate în anul 1947. stînga şi dreapta).
Healey, conducătorul unui grup de cercetători americani, împreună cu slujitorul său indian, Lancandon, dinaintea unui relief maya din Bonampak.

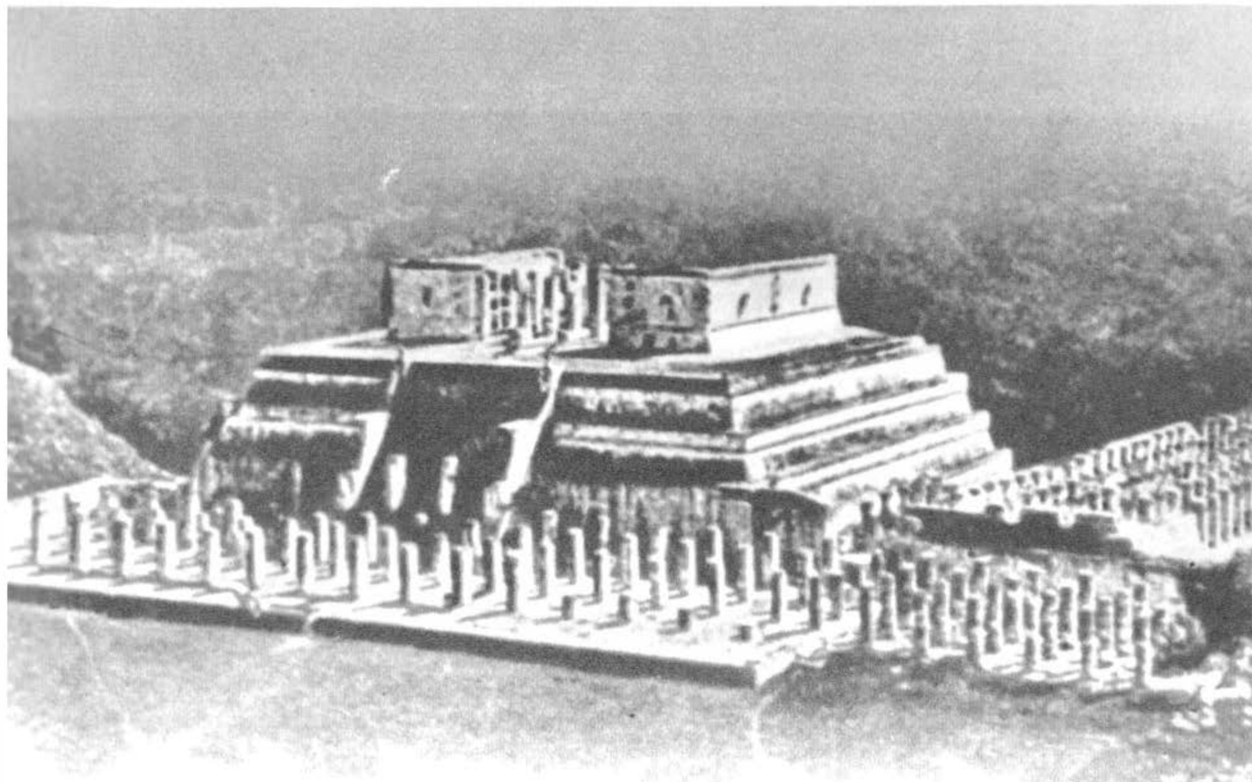

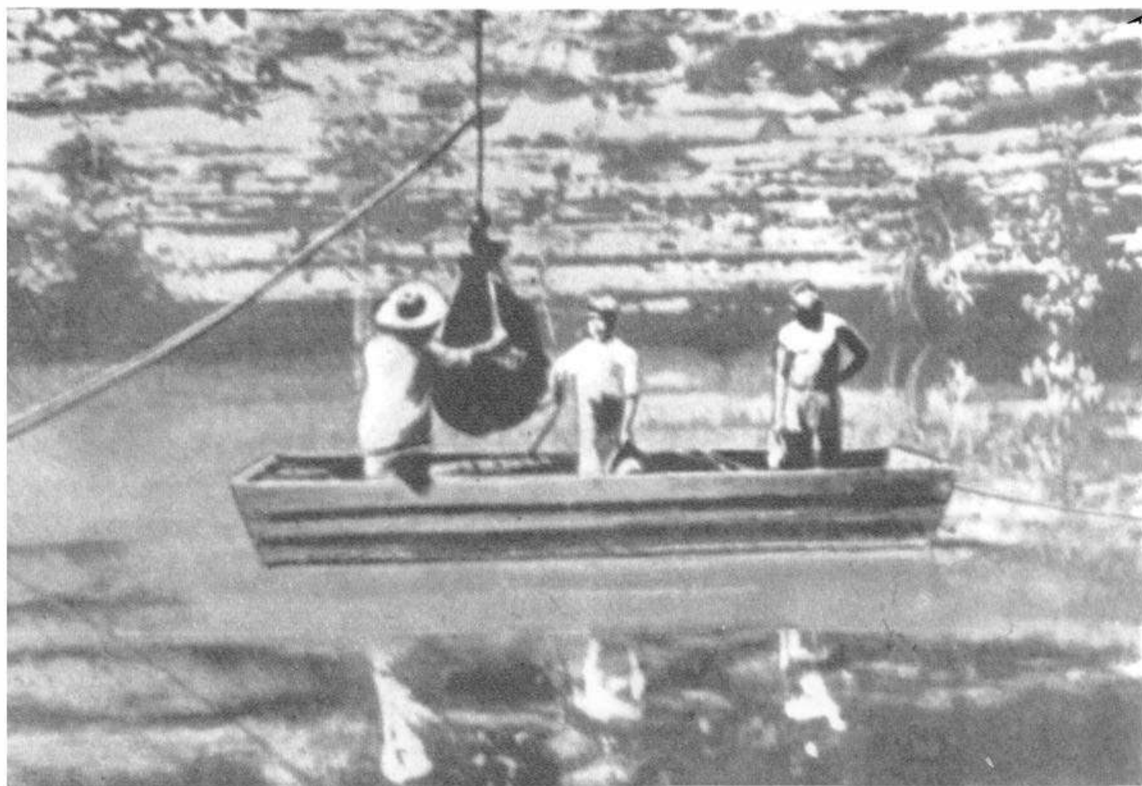
Acelaşi indian fotografiat lîngă un chip săpat în piatră cu aproape un mileniu şi jumătate în urmă. Asemănarea celor două profiluri este izbitoare.

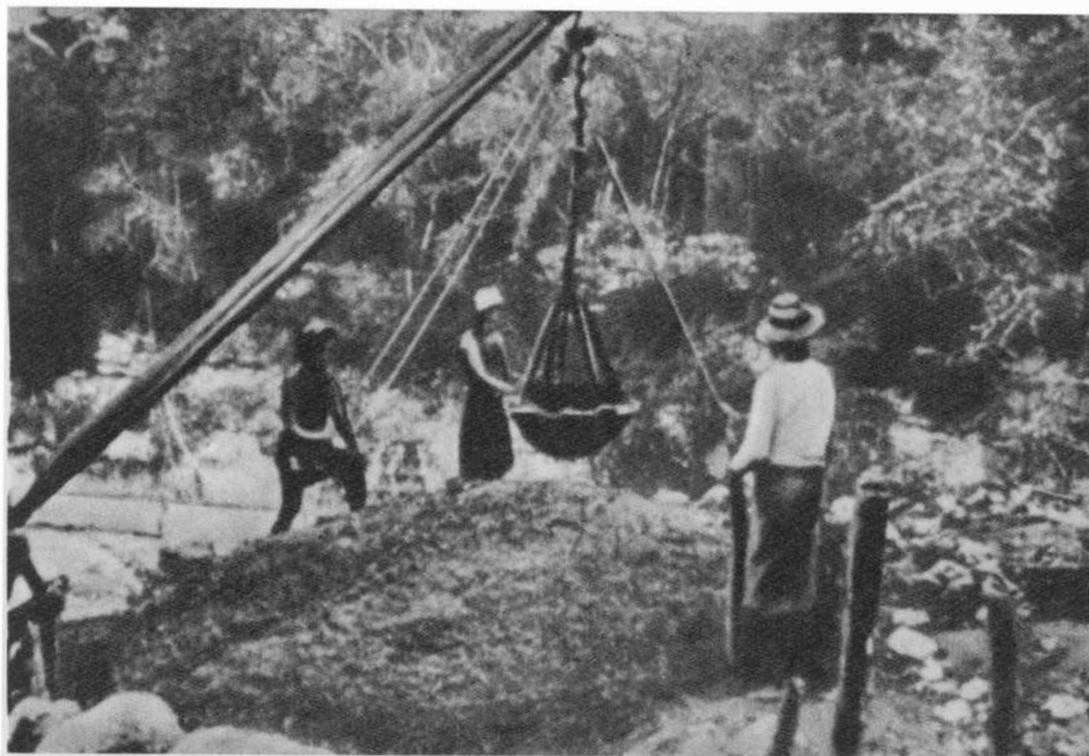
«Templul războinicilor» din Chichen Itza:

O fotografie care oferă o privire de ansamblu, reclamă actuală pentru turişti. Templul acesta este o măreaţă mărturie a artei constructorilor din Imperiul Nou.
În sculpturile şi ornamentele sale se observă unele influenţe toltece.

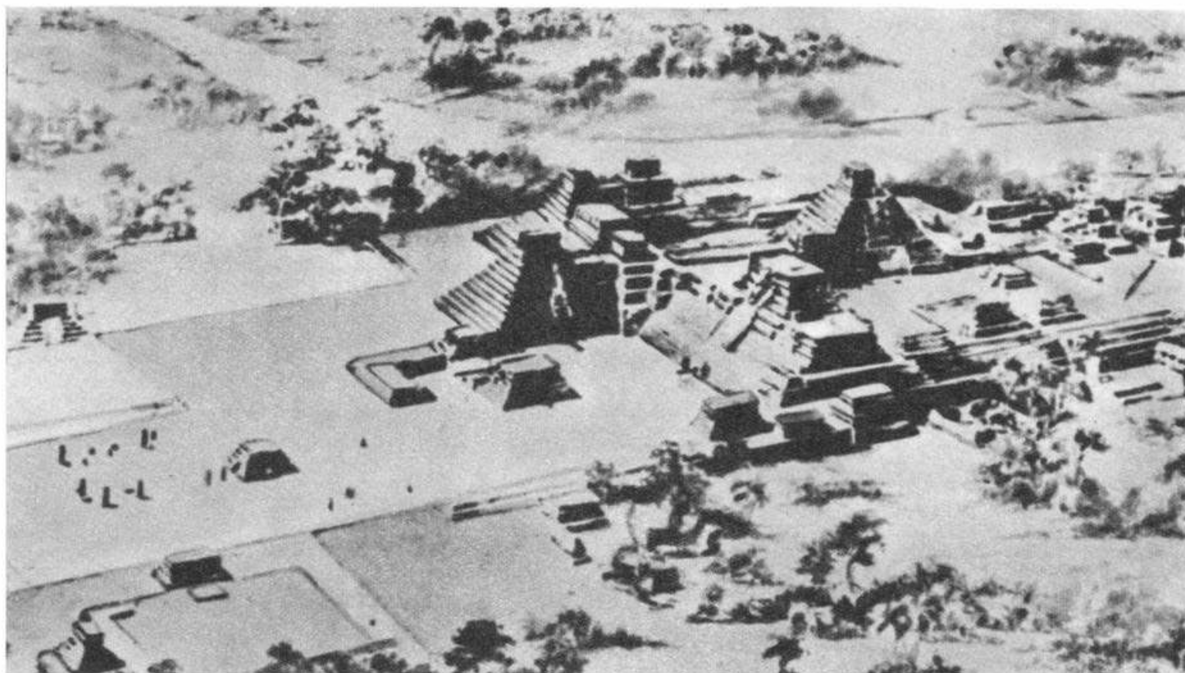

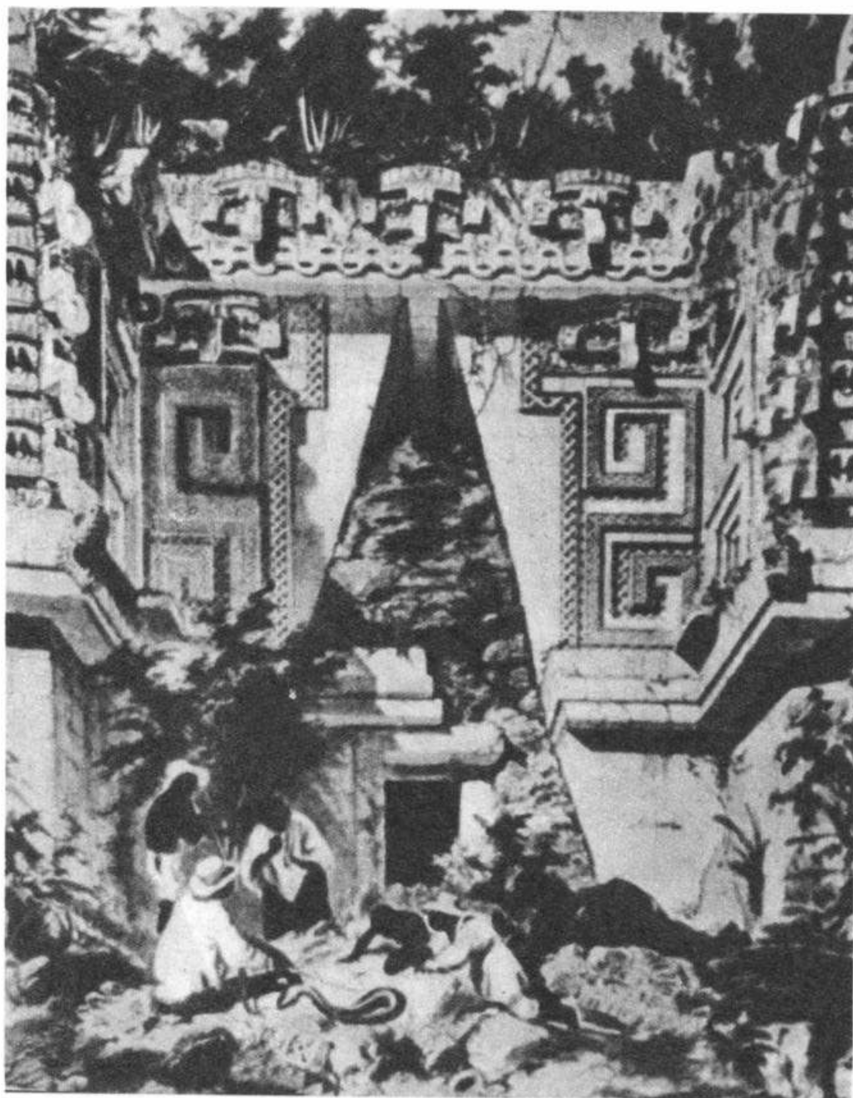
E.H. Thompson dragînd Fîntîna Sacră din Chichen Itza. Pontonul de pe care a coborît, în costum de scafandru, şi a scos din fîntînă scheletele unor fete şi obiecte de aur.

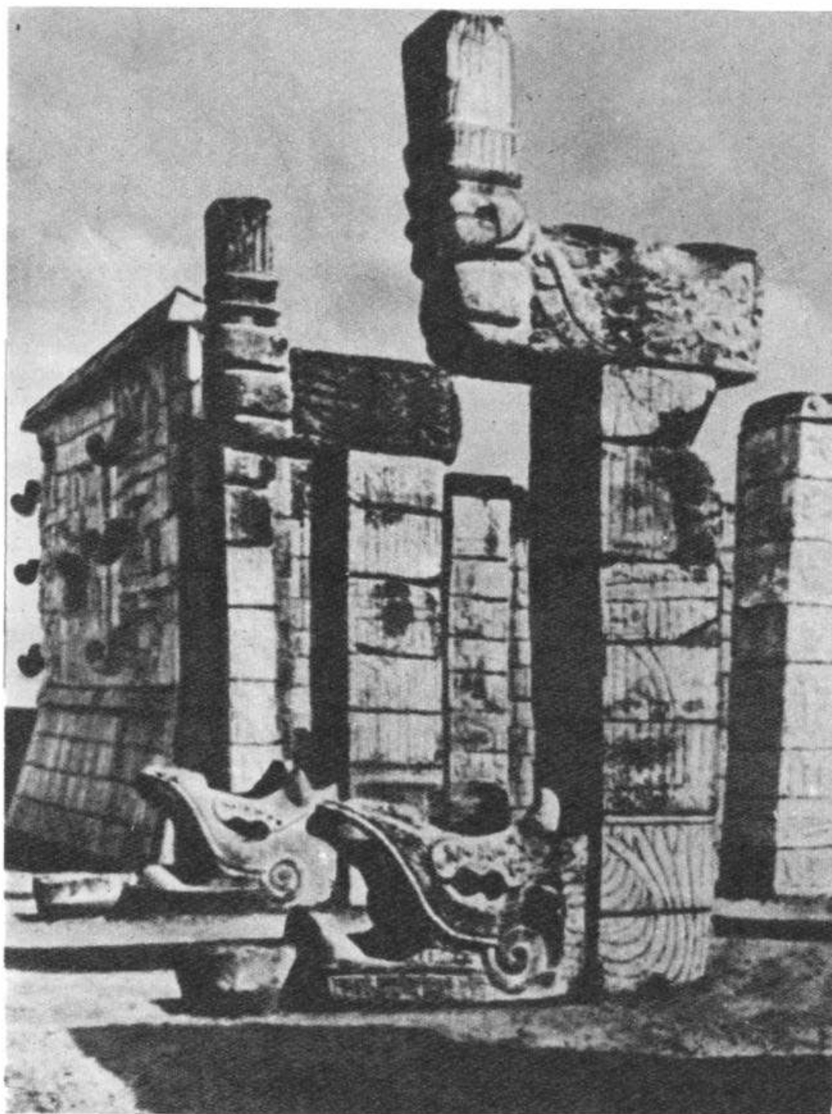
Mormanul de mîl în care a descoperit două bucăţi de copál, tămîia mayaşilor.

Astfel arăta, probabil, oraşul Copán, înainte de emigrare, pe vremea cînd era locuit de populaţia maya. Stephens a cumpărat acest complex de ruine cu cincizeci de dolari.

Fațada «Casei Guvernatorului» din Uxmál, unul dintre cele trei orașe mari din Imperiul Nou, întemeiat după ce, din motive necunoscute, Vechiul Imperiu a fost părăsit. Acest admirabil desen a fost făcut de Frederick Catherwood acum peste o sută de ani.

Coada șarpelui, curbată în sus, forma trunchiul celor două coloane de pe fațada vest, care susțineau acoperișul — astăzi dispărut — al «templului războinicilor» din Chichen Itza. Este poate singurul exemplu de coloane inspirate din forma trupului unor animale (în restul lumii vechi ele pornind de la trunchiurile de copaci).

O simplă întîmplare a dus la cea mai interesantă şi mai însemnată descoperire din întreaga arheologie creştină, descoperire care şi astăzi dă de lucru savanţilor din întreaga lume. În 1947 nişte păstori beduini au descoperit într-o peşteră de la Kumran, pe ţărmul de nord al Mării Moarte, vechi pergamente ebraice, printre care un text intact a lui Isaia. Au urmat apoi alte descoperiri, în alte peşteri. „Manuscrisele de la Marea Moartă", cunoscute acum în întreaga lume, se dovedesc a fi cele mai vechi texte, ce aruncă o nouă lumină asupra relatărilor din Biblie.

Totuşi, cel mai important lucru pentru arheologie în general, înregistrat după cel de-al doilea război mondial, este influenţa puternică a tehnicii şi a ştiinţelor naturii. Arheologia submarină şi cea aeriană a căpătat noi impulsuri. Americanul Paul Kosock a marcat un pas important, descoperind din văzduh o întreagă reţea de aşa-numite „drumuri incaşe", în Anzi. Astăzi fotografia aeriană (care poate cuprinde teritorii vaste, pe care pasul de furnică al omului nu le-ar putea străbate niciodată) face parte din pregătirea absolut necesară oricărui arheolog. Înregistrînd deosebirile în felul de a creşte al vegetaţiei, ea indică urmele unor vechi construcţii, aflate imediat *sub* suprafaţa pămîntului.

La începutul secolului nostru, cîţiva scufundători, în căutare de bureţi, au smuls primele amfore din „muzeul albastru" de pe coastele Greciei. Cutezătorul Jacques-Yves Cousteau, francezul care a descoperit plămînul submarin, a prefăcut acest fapt într-o veritabilă arheologie submarină ; nu se ştie bine încă ce ascund sutele de epave vechi de pe coastele Mediteranei.

Datorită unor amatori, tehnica şi fizica au pătruns în arheologie. Inginerul şi industriaşul Carlo M. Lerici a transpus metodele geofizice — cu ajutorul cărora, pînă la el, se căutase numai petrol şi apă în deşert — în domeniul cercetărilor arheologice. La început, el a atacat uriaşa necropolă etruscă, situată la nord de Roma. Înarmat cu instrumente foarte sensibile, a localizat în scurtă vreme sute de morminte. În plus a evitat munca inutilă de a săpa morminte goale construind o sondă-burghiu, el introduce în deschizătura astfel forată un „periscop", cu care poate fotografia interiorul unui mormînt, înainte de a începe săpăturile. Lerici se aseamănă cu Schliemann : industriaş bogat, aflat în culmea carierei sale, se îndreaptă total înspre arheologie, cheltuind o întreagă avere. În 1964, după o muncă neîntreruptă de zece ani, descoperă peste 5 250 de morminte etrusce doar în porţiunea dintre Cerveteri şi Tarquinia !

Totuşi cele mai importante ajutoare pe care le-a primit arheologia modernă din partea ştiinţelor naturii provin din America. Ele au fost oferite de fizica atomică şi de biologie. Şi iată că vechiul vis al arheologilor s-a împlinit : posibilitatea de a face o datare exactă.

În 1948 americanul Willard F. Libby şi-a pus la punct metoda sa de datare cu ajutorul carbonului radioactiv. Ea se sprijină pe faptul că se cu-

noaşte vteza de dezagregare a izotopului CH, care se află în toate mate r e organice. Re I cve provenite din morminte, a căror origine se pierde î t p cu mult în u r ă, despre care există anumite menţ uni scrise, şi-au declarat data naşterii în faţa acelui „ceas al timpului" descoperit de Libby.

Totuşi, prin această dete r inare fizico-chimică nu se găsea anul precis (exista o diferenţă în plus sau în minus, care creştea o dată cu vech i ea obiectului). S-a văzut atunci că un alt american, Andrew E. Douglas, fiz-cian şi as t onom, pregătea de zeci de ani o altă metodă, perfecţionată astăzi de un colectiv de la Universitatea din Arizona, atingînd în cîţiva ani o foarte mare fineţe : „datarea cu cercurile copacilor", aşa-numita „dendrocronologie". Nu este vorba de nimic extraordinar, ci pur şi simplu de citirea exactă a numă r lui de ani, după numărul şi caracteris t ca cercurilor anuale de creştere a copacilor, resturi de trunchiuri, sau chiar copaci carbonizaţi. Perfecţionarea acestei metode de mult cunoscută constă în aceea că s-a găsit posibi l tatea de a se citi cercurile anuale ale copacilor de vîrste total deosebite şi de a se pă t unde adînc în trecut, mergînd „din copac în copac" (acolo unde se găsesc resturi de lemn în morminte). Astfel, în anumite părţi din America de Nord, unde se cercetau ruinele precolumbiene, s-a ajuns pînă la o dată situată în urmă cu 13 secole. Aşa-numita cronologie „plu t toare" (nelegată de o dată absolută din sistemul nostru de a soco t timpul), şi anume precizarea dacă o piesă este mai veche sau mai nouă cu un an decît alta, se poate perfecta cu ajutorul acestei metode, indiferent de mileniu, ea dovedindu-se nepreţuit de valoroasă pentru confi r area sau infirmarea unei corespondenţe între datele din lumea noastră veche.

Chiar şi folosirea unui instrument cunoscut de lungă vreme, microscopul, s-a ex t ns şi s-a perfecţionat atît de mult în domeniul arheologiei, incit s-ar putea scrie un t atat de specialitate doar despre acest subiect.

Toate aceste metode modeme nu numai că au îmbunătăţit calitatea cercetării arheologice, dar au şi mărit simţitor *cantitatea* rezultatelor. Inainte vreme se puteau număra pe degete misiunile „a f ate pe teren". Astăzi, numai Universitatea din Pennsylvania (S.U.A.) întreprinde peste douăzeci de expediţii pe an. Da, noianul materialelor ieşite la lumină este, în unele sectoare, atît de mare, încît munca ştiinţifică de clasificare şi de interpretare nu-i mai poate face faţă. Există primejdia c unele materiale, abia dezgropate, să ia drumul muzedor, pentru ca acolo să fie din nou înmormîntate.

Un lucru este însă bun : această ştiinţă esoterică a intrat în lumina pub l-cităţii. Participarea omului din vremurile noastre, care, pînă acum, părea abs01b;t doar de ceea ce îl solicită zilnic şi de ceea ce îi amen i ţă v i torul - ac€astă participare la viaţa trecutului, această curiozitate îndreptată îndărăt a crescut şi a devenit arzătoare. Ea s-a manifestat cu o forţă nebănuită cînd tehnicienii au anunţat că în Egipt vor cons t ui un baraj, iar apele zăgăzuite vor îneca - din păcate l - cîteva monumente. Era vorba înai1te de

toate de măreţele sculpturi în stîncă de la Abu-Simbel şi de aproape o sută alte ope r de artă, printre cele mai vechi şi mai impo r ante. Un strigăt de ala r ă s-a făcut auzit în toată lumea. Organizaţiile mari şi şcolile mărunte au c n t buit la crearea unui fond de ajutor. La apelul lansat de UNESCO, peste douăzeci de state au făcut front comun pentru salvarea monumentelor de la Abu-Simbel.

Ce ar mai fi de spus ?

Pre t tindeni în lume sporesc mereu săpăturile arheologice. Căci ne este necesară cunoaşterea ultimilor cinci mii de ani pentru a-i putea suporta cu o a u ită resemnare pe cei o sută care ne stau în faţă.

ANEXE

TABELE CRONOLOGICE
HĂRŢI
BIBLIOGRAFIE
INDICE

TABELE CRONOLOGICE

I. MEDITERANA ORIENTALĂ

MINOENII ŞI GRECII

Această schiţă, puţin adăugită, se întemeiază pe aceea făcută de dr. Ludwig Reinhardt în *Istoria primitivă universală.* Spre deosebire de alte tabele cronologice, cel de faţă nu oferă decît date absolut generale, dar suficiente, deoarece pînă şi în cele mai mici dicţionare se află datele şi amănuntele privind istoria Greciei.

2400—2000 î.e.n.	Perioada minoică primitivă.
2000—1600	Perioada minoică mijlocie.
1600—1400	Ultima perioadă minoică (perioada miceniană primitivă).
1400—1200	Perioada miceniană.
1200—1000	Epoca invaziei doriene.
1000— 800	Antichitatea greacă.
800— 600	Evul mediu grec (epoca colonizării).

(Toate datele care urmează sînt înaintea erei noastre.)

Între anii 1000 şi 750 se situează apogeul regalităţii în Grecia, iar spre sfîrşit, lupta împotriva aristocraţiei (vezi Homer). În perioada evului mediu grec, 750—560, aristocraţia deţine aproape pretutindeni puterea, dar este înghiţită de tiranie, care e învinsă, la rîndul ei, de democraţie.

840 aprox. Homer trăieşte în Ionia (Asia Mică). Foarte probabil că el este autorul *Iliadei*, lucru mai puţin sigur însă în ceea ce priveşte *Odiseea.*

820 aprox. Licurg, legislatorul Spartei.

DE LA PRIMA OLIMPIADĂ PÎNĂ LA ÎNCEPUTUL RĂZBOAIELOR MEDICE (776—500)

776 Reorganizarea Jocurilor Olimpice, care au loc o dată la patru ani. Epoca Olimpiadelor durează pînă la suprimarea Jocurilor Olimpice, în 394 e.n.

750—650 Colonizarea greacă, pornită de marile centre comerciale din Marea Egee, atinge apogeul.

750 aprox. Poetul Hesiod, din Ascra, în Beoția. Fiul unui emigrant originar din portul eolian Kyme, în Asia Mică, la nord de Foceea ; nu era un beoțian.

740 aprox. Hegemonia Spartei se întinde în Pelopones (războaiele mesenice).

Începînd din anul 650. Primele temple grecești, construite din lemn și piatră moale de calcar (poros). Încep să se schițeze diferitele stiluri. Primele reliefuri și sculpturi — *xoana* (sing. xoanon), idoli sculptați în lemn și pictați. Ceramica se dezvoltă și în afara Aticii.

650 aprox. Callinos din Efes, Arhiloh din Paros și Simonide din Amorgos.

640 aprox. Tirtaios la Sparta.

620 aprox. Dracon promulgă legi la Atena.

640—555 Stesihor din Himera, în Sicilia.

600 aprox. Primele metope din Selinont. Înflorirea artei ionice în Chio (Ahermos).

594 Solon, legislator al Atenei. Tiranie în Elada și în coloniile din Asia Mică.

590 Periandru la Corint.

585 aprox. Tales din Milet ; unul dintre cei „șapte înțelepți" ai Greciei.

580 aprox. Sculpturi arhaice de poros, la Atena, inspirate din arta ionică. Vase atice cu figuri negre.

560—510 Pisistrate și fiii săi, la Atena. Policrate din Samos.

550 aprox. Primele statui de marmură la Atena, inspirate după operele sculptorilor ionieni din Chio, Naxos și Samos, aduși de Pisistrate, care lucraseră și mai înainte în marmură, în patria lor. Teognis din Megara și Arion din Lesbos, la Corint, Anacreon din Teos, Ibykos din Rhegium, Pitagora din Samos, la Crotona. Școala eleată de filozofie (Xenofan din Colofon, Parmenide Zenon din Eleea).

540—480 În Atena, prima perioadă de înflorire a artelor, încurajate de Pisistrate și fiii săi. Primele vase cu figuri roșii.

520 aprox. Primele temple de marmură pe Acropola din Atena.

510 Pisistratizii sînt alungați din Atena, tirania fiind suprimată definitiv în acest oraș.

509 Clistene dă legi la Atena.

500 aprox. Statuie de bronz în Pelopones. Heraclit din Efes și Hecateu din Milet.

DE LA ÎNCEPUTUL RĂZBOAIELOR MEDICE PÎNĂ LA SFÎRȘITUL RĂZBOIULUI DIN PELOPONES (500—404)

500—494 Răscoala orașelor ionice din Asia Mică pentru a se elibera de dominația persană dă greș. Pentru a pedepsi Atena, care le-a dat ajutor.

493—490 Prima expediție a perșilor împotriva grecilor. Atena, părăsită de Sparta, rezistă aproape singură la primul atac al armatelor lui Mardonius, ginerele lui Darius I. 490 : victoria atenienilor, conduși de Miltiade, la Maraton.

480 Campania lui Xerxe, în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani, împotriva grecilor. Victoriile grecilor la Termopile şi la Salamina.
479 Noi victorii asupra perşilor, la Plateea, unde Mardonius cade pe cîmpul de luptă, apoi la Mycale, în apropiere de Samos, sub conducerea Spartei. Reconstruirea Partenonului şi a templului lui Zeus din Olimpia.
556—468 Simonides din Keos şi Bachilide din Keos.
525—456 Eschil ; Sofocle (496—406) şi Euripide (480—406), la Atena.
522—422 Pindar din Teba, Epiharm din Siracuza şi Empedocle din Agrigente.
500—450 Tiranie în Sicilia (Hieron I, din Siracuza, moare în 467).
477—404 Atena se află în fruntea ligii maritime greceşti.
485—425 Herodot din Halicarnas. Atomiştii (Leucip din Milet şi Democrit din Abdera.) Anaxagoras din Clazomene, la Atena.
Începînd din anul 450. Sofiştii (Protagoras din Abdera, Gorgias din Leontium, Prodicos din Keos şi Hippias din Elis.)
495—431 Fidias, fiul lui Carmide, sculptor la Atena.
449 Moartea generalului atenian Cimon, fiul lui Miltiade, la Cition, în Cipru.
444—429 Epocă de prosperitate la Atena, sub Pericle.
430 aprox. Şcoala lui Fidias.
470—404 Policlet cel Bătrîn, din Sicyon, lucrează în Argos.
415 Campania din Sicilia, întreprinsă la sfatul lui Alcibiade, se termină printr-o catastrofă pentru Atena. Sfîrşitul războiului din Pelopones marchează sfîrşitul preponderenţei Atenei.

DE LA SFÎRŞITUL HEGEMONIEI ATENEI PÎNĂ LA BĂTĂLIA DE LA CHERONEEA (404—338)

410 aprox. Decadenţa ceramicii ateniene.
După anul 400. Dezvlotarea stilului corintic. În Sicilia, arta monetelor atinge perfecţiunea.
400—350 Perioada de creaţie a lui Scopas din Paros.
380—340 Policlet cel Tînăr, sculptor şi arhitect.
370 aprox. Primele opere ale lui Praxitele.
371—362 Hegemonie tebană după strălucita victorie de la Leuctra.
359—336 Filip, regele Macedoniei, şi ruina cetăţilor greceşti. În 338, democraţiile elenice, care voiau să se sustragă jugului lui Filip, sînt înfrînte la Cheroneea.

GRECIA SUB DOMINAŢIA STRĂINĂ (începînd din 338)

334 Alexandru cel Mare încearcă să întemeieze un imperiu mondial. Victoriile de la Granicos (334), Issos (333) şi Gaugamela (331).
323 Moare Alexandru Macedon.

322 Sfîrşitul „războiului lamiac“, victoria macedonenilor.
311 Sfîrşitul certurilor între diadohi.
După anul 300. Cultura greacă se răspîndeşte în ţinuturile Mediteranei orientale sub forma elenismului, de influenţa căruia nu pot scăpa nici romanii.

II. EGIPTUL

(Acest tablou reproduce în ansamblul său înşiruirea şi ortografia numelor de regi[1] adoptate de savantul american Breasted, împărţirea în „imperii“ şi datele sînt citate după germanul Georg Steindorff. Diferenţele, care pot ajunge pînă la o sută de ani, nu pot fi evitate, mai ales în ce priveşte istoria primitivă.)

IMPERIUL VECHI (2900—2270 î.e.n.)

Prima dinastie

Menes (Narmer); Atoti; Kenkenes (probabil Djer şi Djct); Usafai (Udimu); Miebis (Adjib); Semempses (Semerkhet); Bienekhes (Ka).

Dinastia a II-a

Hotepsekhemui; Nebrec; Neterimu (Binothris); Sekhemheb (Tlas); Peribsen; Senedji (Sethenes); Khasekhem; Khasekhemui.

Dinastia a III-a

Djeser; Khaba; Neferkarec (Neferka); Huni (ordinea nu este bine determinată).

Dinastia a IV-a

Snefru; Keops; Didufri; Kefren; Mikerinos; Şepseskaf.

Dinastia a V-a

Userkaf; Sahureh; Neferikare; Şepseskare; Neferefre; Niusere; Mankauhor; Dedkare; Unas.

Dinastia a VI-a

Teti; Usirkare; Pepi I; Merire I; Pepi al II-lea; Merire al II-lea; Nitocris.

[1] În ce priveşte ortografia numelor de regi, ne-am ghidat după tabelul cronologic întocmit de Drioton-Vandier, *L'Egypte*, colecţia „Klio“, pp. 627—632. — *N. T.*

PRIMA PERIOADĂ INTERMEDIARĂ (2270—2100)

Dinastiile VII și VIII
Aproximativ douăzeci de regi prea puțin cunoscuți.

Dinastiile IX și X
Aproximativ doisprezece regi, dintre care doi se numesc Neferkare și trei Kheti.

IMPERIUL DE MIJLOC (aprox. 2100—1700)

Dinastia a XI-a
Aproximativ doisprezece regi, dintre care Mentuhotep este considerat ca întemeietorul Imperiului de Mijloc.

Dinastia a XII-a

Amenemhat I (2000—1970)
Sesostris I (1970—1935)
Amenemhat al II-lea (1938—1903)
Sesostris al II-lea (1906—1887)
Sesostris al III-lea (1887—1849)
Amenemhat al III-lea (1849—1801)
Amenemhat al IV-lea (1801—1792)
Sebekneferure (1792—1788).

Dinastia a XIII-a (1788 ? î.e.n.)
Numeroși regi, cu numele Amenemhat, Sesostris, Sebekhotep, Neferhotep și Mentuhotep.

A DOUA PERIOADĂ INTERMEDIARĂ (aprox. 1700—1555 î.e.n.)

Dinastia a XIV-a
Aproximativ treizeci de regi prea puțin cunoscuți.

Dinastiile XV și XVI (dominația hicsoșilor)
Aproximativ treizeci și cinci de regi puțin cunoscuți.

Dinastia a XVII-a (?—1555 î.e.n.)
Peste treizeci de regi.

IMPERIUL NOU (1555—1090 î.e.n.)

Dinastia a XVIII-a (aprox. 1555—1335)
Ahmosis (aprox. 1580—1558). După Breasted acest rege aparține celei de-a XVII-a dinastii, motiv pentru care datele se interferează.

Amenofis I
Tutmes I
Tutmes al II-lea } (aprox. 1557—1505)

Hatşepsut
Tutmes al III-lea } (aprox. 1504—1450)

Amenofis al II-lea
Tutmes al IV-lea } (aprox. 1450—1405)

Amenofis al III-lea (aprox. 1405—1370)
Amenofis al IV-lea — Akenaton (aprox. 1370—1352)

Semenkhare
Tutankhamon } (aprox. 1370—1335)

Dinastia a XIX-a (aprox. 1335—1205)
Horemheb (aprox. 1335—1310)
Ramses I (aprox. 1309)
Seti I (aprox. 1308—1298)
Ramses al II-lea (1298—1232)

Mineptah
Amenmes
Siptah
Seti al II-lea } (aprox. 1232—1205)

Dinastia a XX-a (aprox. 1200—1090)
Setnakht (aprox. 1200)
Ramses al III-lea (aprox. 1200—1168)
Ramses IV—XI (aprox. 1168—1090)

A TREIA PERIOADĂ INTERMEDIARĂ (1090—712 î.e.n.)
(anumite date sînt încă neclarificate)

Dinastia a XXI-a (aprox. 1090—945)

Smendes
Herihor } (1090—1085)

Psusenes I (1085—1067)
Pinedjem I (1067—1026)
Amenoftis (1026—976)
Siamon (976—958)
Psusenes al II-lea (958—945)

Dinastia a XXII-a (aprox. 945—745)

Seşonk I (945—924)
Osorkon I (924—895)
Takelot I (895—874)
Seşonk al II-lea
Osorkon al II-lea } (874—853)
Takelot al II-lea (853—834)
Seşonk al III-lea (834—784)
Pami (784—782)
Seşonk al IV-lea (782—745)

Dinastia a XXIII-a (aprox. 745—718)

Pedubast (745—721)
Osorkon al III-lea
Takelot al III-lea } (721—718)
Dinastia a XXIV-a (718—712)
Bocchoris (aprox. 718—712)

EPOCA TÎRZIE (712—525 î.e.n.)

Dinastia a XXV-a (712—670)

Şabaka (712—700)
Şabataka (700—688)
Taharka (688—670)

DOMINAŢIA ASIRIANĂ TEMPORARĂ (670—663 î.e.n.)

Dinastia a XXVI-a (663—525)

Psametic I (663—609)
Nekao (609—593)
Psametic al II-lea (593—588)
Apries (588—569)
Amasis (569—525)
Psametic al III-lea (525)

DOMINAŢIA PERSANĂ (525—332 î.e.n.)

DOMINAŢIA GRECO-ROMANĂ (332 î.e.n. — 638 e.n.)

III. MESOPOTAMIA

SUMERIENI, BABILONIENI ŞI ASIRIENI

(Această listă cronologică, începînd cu regii dinaintea Potopului şi pînă la a III-a dinastie din Kiş, este întocmită după cercetările făcute de Sir Leonard Woolley ; de la acea dată înainte, lista urmăreşte informaţiile şi datele profesorului Ernst F. Weidner.)

REGII DINAINTEA POTOPULUI

Nume	Oraşe	Durata domniei după tradiţie
1. A-lu-lim	Nunki	28 800 ani
2. A-la(l)-gar	Nunki	36 000 ani
3. En-me-en-lu-an-na	Bad-tabira	43 200 ani
4. En-me-en-gal-an-na	Bad-tabira	28 800 ani
5 Dumuzi „păstorul"	Bad-tabira	36 000 ani
6. En-sib-zi-an-na	Larak	28 800 ani
7. En-me-en-dur-an-na	Sippar	21 000 ani
8. (?) du-du	Suruppak .	18 600 ani

(8 regi, 5 oraşe, 241 200 de ani)

Sînt provizoriu consideraţi ca legendari nu numai regii de dinaintea Potopului, ci şi suveranii de după Potop, pînă la prima dinastie din Ur. Cea mai veche inscripţie a unui rege, care a putut fi datată, a fost găsită de L. Woolley ; este vorba de inscripţia lui A-anni-padda, fiul lui Mes-anni-padda (aprox. 3000 î.e.n.). Pentru a se putea înţelege durata anormală a domniilor, a se vedea capitolul „Regii milenari" şi Potopul".

REGII DE DUPĂ POTOP

Prima dinastie din Kiş

1. Ga-ur	1 200 ani
2. Gul-la-Nidaba-anna	960 ani
3. (?)	

4.	(?)	
5.	Ba-	
6.	(?)	
7.	Ga-li-bu-um	360 ani
8.	Ka-lu-mu-mu	840 ani
9.	Ka-ga-gi-ib	900 ani
10.	A-tab .	600 ani
11.	A-tab-ba	840 ani
12.	Ar-pi-um	720 ani
13.	Etana, păstorul	1 500 ani
14.	Ba-li-iş	400 ani
15.	En-me-nun-na	660 ani
16.	Me-lam-Kiş	900 ani
17.	Bar-rak-nun-na	1 200 ani
18.	Mes-za-(?)	140 ani
19.	Ti-iz-gar	306 ani
20.	Il-ku-u	900 ani
21.	Il-ta-sa-du-um	1 200 ani
22.	En-me-en-bara-gi-si	900 ani
23.	Ag-ga	625 ani

(23 regi, 24 510 ani, 3 luni, 3 zile şi 1/2).

Prima dinastie din Uruk (Erec)

1.	Mes-ki-ag-ga-şe-ir (fiul zeului Soarelui)	325 ani
2.	En-me-kar	420 ani
3.	(zeul) Lugal-banda, păstorul	1 200 ani
4.	(zeul) Dumuzi, pescarul	100 ani
5.	Ghilgameş, senior de Kuliab	126 ani
6.	Ur-Nungal	30 ani
7.	Utul-kalamma	15 ani
8.	Labaşer .	9 ani
9.	Ennunnadanna	8 ani
10.	... -şe-de	36 ani
11.	Me-lam-an-na	6 ani
12.	Lugal-ki-aga	36 ani

(12 regi, 2 310 ani).

Prima dinastie din Ur (aprox. 3100—2930 î.e.n.)

1.	Mes-anni-padda (fiul lui A-anni-padda)	80 ani
2.	Mes-ki-ag-Nan-nar	36 ani
3.	Elulu	25 ani
4.	Balulu	36 ani

(4 regi — ar fi trebuit să fie 5 — 177 ani).

Dinastia din Awan (3 regi, 356 ani)

A doua dinastie din Kiş

1. (?)	201 ani
2. Da-da-sig	(?)
3. Ma-ma-gal-la	360 ani
4. Ka-al-bu-	195 ani
5. Ku-E	300 ani
6. ... -nun-na	180 ani
7. I-bi-ni	290 ani
8. Lugal-mu	360 ani

(8 regi, 3 195 ani).

Dinastia din Hamasi

Hadaniş	360 ani

(1 rege, 360 ani).

A doua dinastie din Uruk

1. En-uk-du-an-na	60 ani

(regalitatea a durat în total 120 ani, iar dominaţia 480 ani).

A doua dinastie din Ur

(4 regi, 108 ani).

Dinastia din Adab

1. Lugal-an-ni-mu-un-du	90 ani

(1 rege, 90 ani).

Dinastia din Mari

1. An-pu	30 ani
2. ...-zi	(?)
3. ...-lugal	30 ani
4. ...-lugal-gal	20 ani
5. ...-bi-im	30 ani
6.	9 ani

(6 regi, 136 ani).

A treia dinastie din Kiş

Ku-Bau, vînzătoarea de vin	100 ani.

Domniile dinastiilor citate pînă acum se suprapun parţial, dar, deocamdată, nu le putem sincroniza. Lucrul este însă posibil în ce priveşte dinastiile următoare. Renunţăm totuşi

la un tabel complicat ; în schimb, dăm un text mai lung şi care conţine indicaţii istorice. (Pînă în jurul anului 2225 î.e.n., civilizaţia mesopotamiană se dezvoltă mai ales la confluenţa Tigrului cu Eufratul, caracterul ei fiind sumero-babilonean.)

BABILONIA

2800 aprox.	Ur-Nina, regele-preot din Lagaş. Numeroase inscripţii în relief, reprezentîndu-l pe rege şi familia sa.
2750 aprox.	Eannadu din Lagaş, nepotul lui Ur-Nina. Cucereşte o mare parte din Babilonia şi din ţările limitrofe.
2700 aprox.	Entemena din Lagaş. Nepotul lui Eannadu. Noi lupte în Babilonia şi în Elam, numeroase victorii. Obiecte preţioase de artă (vasul de argint al lui Entemena).
2670 aprox.	Urukagina, regele Lagaşului. Importantă tentativă de reformă socială, fără rezultat durabil. Detronat de Lugal-zaggisi.
2650 aprox.	Lugal-zaggisi, unicul suveran din a III-a dinastie din Erec. Întemeietorul primului regat însemnat din Babilonia meridională. Campanie pe ţărmul Mediteranei. Răsturnat de Sargon I.
2637—2457	Dinastia din Akkad (11 regi). În Babilonia predomină influenţa semită.
2637—2582	Întemeietorul dinastiei este Sargon I. El cucereşte întreaga Babilonie, Asiria şi Elamul, ajungînd pînă în Siria, Palestina şi Asia Mică. (Primele inscripţii semite pure.)
2581—2573 2572—2558	Rimuş şi Maniştusu, fiii lui Sargon I ; numeroase campanii militare pentru salvarea imperiului.
2557—2520	Naram-Sin împinge mai departe cuceririle lui Sargon. (Stela victoriei de la Susa.)
2519—2496	Şar-kali-şarri, fiul lui Naram-Sin. Decăderea şi prăbuşirea subită a imperiului.
2456—2427	A patra dinastie din Uruk (5 regi).
2426—2302	Dinastia Gutilor. Babilonia sub dominaţie străină.
2420 aprox.	Gudeea, regele-preot din Lagaş. Numeroase edificii şi opere de artă, realizate într-un stil cristalizat.
2301—2295.	Utuşegal, unic suveran din dinastia a V-a din Uruk. Eliberează Babilonia de sub dominaţia Gutilor.
2294—2187	A treia dinastie din Ur. Ultima revoltă victorioasă a Babiloniei meridionale sumeriene împotriva Babiloniei septentrionale semite. Relaţiile comerciale se întind în Asia Mică. Numeroase edificii religioase ; predomină cultul suveranului. Cei cinci suverani din această dinastie sînt Ur-Nammu, Şulgi, Amar-Sin, Şu-Sin şi Ibi-Sin.

Din acest moment încep să se desfăşoare evenimente istorice independente în nord, în Asiria, aşa încît trebuie să împărţim în două acest tablou. (În privinţa raporturilor culturale între Babilonia şi Asiria, vezi capitolul „Regii milenari şi Potopul“).

BABILONIA

2212—2187 Ibi-Sin. Luat în captivitate în Elam. Babilonia se împarte în două, avînd capitale în orașele Isin și Larsa.

2186—1961 : Prima dinastie din Isin. Printre cei 15 suverani, Ellilbani, grădinarul, devine rege, domnia lui fiind cea mai însemnată.

2186—1901 Dinastia din Larsa, 16 regi. Cel mai însemnat suveran a fost :

1985—1925 : Rîm-Sin. Cucerește întreaga Babilonie (în afară de teritoriul stăpînit de Babilon), Asiria și ținuturile limitrofe aparținînd Elamului. În lupta finală împotriva Babilonului este înfrînt și detronat de Hammurabi.

2057—1578 : Dinastia din Amurru, 11 regi. Dominația asupra Mesopotamiei este exercitată exclusiv de Babilonia septentrională, Babilonul devenind capitala regatului. Cel mai important suveran este :

1955—1913 : Hammurabi. Prin victoria repurtată asupra lui Rîm-Sin, unește sub sceptrul său întreaga Babilonie. Apogeul civilzației (Codul lui Hammurabi).

1912—1875 : Samsuiluna, fiul lui Hammurabi. Începutul decadenței. „Țara-de-lîngă-Mare“, (Golful Persic) își cucerește independența.

1758 : Cucerirea Babilonului de către hitiți, care îl alungă pe Samsuditana, ultimul suveran din dinastia Amurru.

1904—1536 : Prima dinastie din Țara-de-lîngă-Mare, 12 suverani.

1746 : Kasiții cuceresc Babilonia.

1746—1171 : Dinastia kasiților, 36 de regi. (Decadența culturală a Babilonului.)

1530—1510 : Ulamburiaș cucerește Țara-de-lîngă-Mare, după prăbușirea lui Ea-gamil, ultimul suveran din prima dinastie a Țării-de-lîngă-Mare, și reface unitatea Babiloniei.

ASIRIA

2225 aprox. : Zarigum din Assur, conducătorul cetății sub Amar-Sin. Cea mai veche inscripție care ne-a rămas de la un prinț asirian.

2056—2040 : Ilușuma din Assur. Cucerește Babilonia meridională și ținutul de dincolo de Tigru.

2039—2019 : Erișum I, fiul lui Ilușuma. Numeroase edificii în capitala Assur. Nu poate păstra cuceririle tatălui său.

1892—1860 : Samsi-Adad I, stăpîn peste întreaga Mesopotamie ; expediție militară pe țărmul Mediteranei.

BABILONIA

1389—1370 : Kadaşman-Ellil I şi Burnaburiaş al II-lea (1369—1345) poartă corespondenţă cu faraonii Amenofis al III-lea şi Amenofis al IV-lea. (Scrisorile de la Tell-el-Amarna).

1344—1320 : Kurigalzu al III-lea, strănepot al lui Assur-ubalit, rege al Asiriei.

1319—1294 : Nazimaruttaş.

1293—1277 Kadaşman-Turgu. Alianţă şi scrisori cu Hattuşil al III-lea, regele hitiţilor.

1249—1242 : Kaştiliaş al IV-lea. Învins şi luat în captivitate de Tukulti-Ninurta I.

1241—1240 : Ellil-nadin-şumi.

1240—1239 : Kadaşamşarbe al II-lea.

1239 : Tukulti-Ninurta I cucereşte şi distruge Babilonul.

1238—1233 : Adad-şum-iddin.

1232—1203 : Adad-şum-utsur. Babilionia învinge din nou Asiria. Regele moare într-un duel cu Ellil-kudur-utsur.

ASIRIA

1380—1340 : Assur-ubalit I din Assur respinge năvălirea mitannilor şi cucereşte cea mai mare parte din Mesopotamia. În Babilonia îl ajută pe strănepotul său, Kurigalzu al III-lea, să ocupe tronul. Corespondenţă cu Amenofis al IV-lea.

1340—1326 : Ellil-narari îi pricinuieşte o grea înfrîngere lui Kurigalzu al III-lea.

1325—1311 : Arik-den-ilu. Luptă împotriva populaţiilor muntene din nordul Asiriei şi împotriva beduinilor din deşertul Siriei.

1310—1281 : Adad-narari I. Întreaga Mesopotamie cade sub sceptrul regelui asirian. Nazimaruttaş este învins; tratate între cei doi suverani. Adad-Narari construieşte numeroase edificii în capitala Assur.

1280—1261 Salmanasar I luptă pentru dominaţia asupra Mesopotamiei şi iese victorios. Construcţii în Assur. Întemeiază noua capitală la Kalku.

1260—1232 : Tukulti-Ninurta I îl învinge pe Kaştiliaş al IV-lea, regele Babilonului. Distruge Babilonul răsculat şi ia cu el statuia lui Marduk. Întemeiază noua reşedinţă la Kar-Tukulti-Ninurta. Este asasinat de fiul şi urmaşul său.

1231—1214 : Assur-nadin-apli. Prăbuşire subită a imperiului întemeiat de Tukulti-Ninurta I.

1213—1208 : Assur-nirari al III-lea. Supus autorităţii lui Adad-şum-utsur, regele Babilonului.

1207—1203 : Ellil-kudur-utsur luptă împotriva Babilonului. Moare într-un duel cu Adad-şum-utsur.

BABILONIA

1202—1188 : Melişipak al II-lea.

1187—1175 : Merodaşbaladan I.

1174 : Zababa-şum-iddin.

1173—1171 : Ellil-nadin-ahhe. Ultimul suveran din dinastia kasită.

1170—1039 : A doua dinastie din Irsin, 11 regi.

1146—1123 : Suveranul principal este Nabucodonosor I. Lupte victorioase împotriva Elamului şi populaţiilor muntene din Zagros. Asiria sub dominaţia babiloneană, apoi luptă pentru libertate sub Assur-reş-işi I, care îl învinge pe Nabucodonosor.

1116—1101 : Marduk-nadin-ahe. Războaie crîncene cu Asiria. În cele din urmă, Marduk-nadin-ahe este definitiv înfrînt de Teglat-Falasar I şi moare în plină luptă.

1038—1017 A doua dinastie din Ţara-de-lîngă-Mare, 3 regi.

1016—996 : Dinastia din Bazu, 3 regi.

996—991 : Un rege elamit.

990—732 : Dinastia „H", 22 regi.

ASIRIA

1202—1176 : Ninurta-apal-ekur I întemeiază o nouă dinastie.

1175—1141 : Assur-dan I.

1140—1138 : Ninurta-tukulti-Assur. Uzurpator, sub influenţa lui Nabucodonosor, rege al Babilonului. Înapoiază statuia lui Marduk, furată de Tukulti-Ninurta I.

1137—1128 : Muttakil-Nusku. Puterea se află din nou în mîinile urmaşilor lui Ninurta-apal-ekur. Asiria continuă să fie sub dominaţia persană.

1127—1116 : Assur-reş-işi I. Lupte împotriva populaţiilor din munţi şi a beduinilor. Nabucodonosor I este învins şi Asiria îşi recîştigă independenţa.

1115—1093 : Teglat-Falasar I. Asiria redevine o mare putere. Trupele ei ajung pînă în Siria. Campanie pe coasta feniciană, pînă la Arwad. Marş în deşert pînă la Palmyra. Război crîncen cu Babilonul. În cele din urmă, Marduk-nadin-ahe este învins şi Babilonul cucerit.

1092—1083 : Ninurta-apal-ekur al II-lea.

1082—1062 : Assur-bel-kala, fiul lui Teglat-Falasar I. Babilonul îşi recucereşte independenţa. Alianţă cu regii babiloneeni.

1061—1056 : Ariba-Adad al II-lea.

1055—1050 : Samsi-Adad al IV-lea, fiul lui Teglat-Falasar I.

1049—1031 : Assurnasirpal I.

1030—1019 : Salmanasar al II-lea.

1018—1013 : Assur-nirari al IV-lea.

1012—967 : Assur-rabi al II-lea şi Assur-reş-işi al II-lea.

966—934 : Teglat-Falasar al II-lea.

BABILONIA

941—901 Şamaş-mudammik. Învins de Adad-nirari al II-lea.

900—886 : Nabu-şum-ukin I, învins de Adad-nirari al II-lea. Alianţă cu acesta.

885—852 : Nabu-apal-iddin reconstruieşte templul lui Şamaş, la Sippar.

851—828 : Marduk-zakir-şumi I. Luptă împotriva fratelui său, Marduk-bel-uşate. Chemat în ajutor, Salmanasar al III-lea îl alungă pe Marduk-bel-uşate, ocupă Babilonul şi alte oraşe mari din Babilonia şi devine suzeranul ţării.

827—815 : Marduk-balatsu-ikbi. Încearcă, fără succes, eliberarea de sub dominaţia asiriană.

814—803 : Interregn ; mai mulţi prinţi care nu conduc decît puţină vreme şi depind de Asiria.

802—763 : Eriba-Marduk.. Lupte violente împotriva arameenilor.

ASIRIA

933—912 : Assur-dan al II-lea. Se cunosc prea puţine lucruri despre aceşti suverani.

911—891 : Adad-nirari al II-lea. Numeroase campanii. Şamaş-mudammik şi Nabu-şum-ukin I din Babilon sînt învinşi şi forţaţi să cedeze Asiriei vaste teritorii. Alianţă cu Nabu-şum-ukin I.

890—885 : Tukulti-Ninurta al II-lea Campanie în ţinuturile de lîngă graniţele Mesopotamiei. Lupte împotriva Armeniei.

884—859 : Assurnasirpal al II-lea. Luptă împotriva ţinuturilor arameene şi Armeniei. Expediţie în Siria şi în Fenicia. Reşedinţa se transferă la Kalku.

858—824 : Salmanasar al III-lea. Extinde cuceririle predecesorului său. Numeroase campanii în Siria şi în Fenicia.

853 : Bătălia de la Qarqar împotriva lui Adad-idri din Damasc, Aşab din Israel şi zece prinţi, aliaţii acestora. Luptă nedecisă.

851—850 : Campania lui Salmanasar al III-lea împotriva Babiloniei, al cărui suzeran devine.

848—838 : Noi lupte împotriva Damascului, Israelului şi aliaţilor lor.

823—811 : Şamşi-Adad al V-lea. Campanii în Armenia şi în Babilonia.

810—806 : Semiramida. Guvernează timp de patru ani în locul fiului ei minor, Adad-nirari al III-lea.

805—782 : Adad-nirari al III-lea. Mare expansiune a puterii asiriene. Siria (împreună cu Damascul) şi Fenicia se supun. Babilonul este din nou sub totala dominaţie asiriană.

781—772 : Salmanasar al IV-lea. Schimbare politică. Armenia îşi cucereşte independenţa.

BABILONIA	ASIRIA
762—748 : Nabu-şum-işkun.	771—754 : Assur-dan al III-lea. Puterea asiriană slăbeşte din nou. Campanii în Siria. Numeroase revolte în Asiria.
	753—746 : Assur-nirari al V-lea. Puţine expediţii militare. Tratat cu Matiilu din Arpad.
747—734 : Nabu-natsir : cu el încep canonul lui Ptolemeu şi cronica babiloneană. În Babilonia, politică confuză.	745—727 : Teglat-Falasar al III-lea. Asiria înfloreşte din nou. Siria, Fenicia, Palestina se supun. Popoarele arabe recunosc suveranitatea asiriană. Babilonia este anexată la regatul Asiriei.
	738 : Teglat-Falasar în Fenicia şi în nordul Israelului. Menahem din Samaria plăteşte tribut.
	734 : Nordul Israelului devine provincie asiriană.
733—732 : Nabu-nadin-zeri.	732 : Damascul, cucerit de Teglat-Falasar, devine provincie asiriană.
731 : Nabu-şum-ukin al II-lea.	
731—729 : Nabu-ukin-zer, prinţ caldeean.	
728—727 : Teglat-Falasar al III-lea, sub numele de Polo, regele Babilonului.	729 : Babilonia devine provincie asiriană.
726—722 : Salmanasar al V-lea, sub numele de Ululai, rege al Babilonului.	726—722 : Salmanasar al V-lea. Lupte în Israel şi Tir.
721—710 : Merodaşbaladan al II-lea. Cu ajutorul Elamului, înfruntă Asiria.	721—705 : Sargon al II-lea. Întemeiază o nouă dinastie. Numeroase bătălii, de cele mai multe ori victorioase, în toate regiunile Asiei anterioare. Îşi construieşte, nu departe de Ninive, o reşedinţă, Dur-Şarru-kin.
	721 : Cucereşte Samaria şi aduce cu el zece triburi.
710 : Merodaşbaladan este detronat şi alungat de Sargon al II-lea.	710 : Recucerirea Babilonului.
709—705 : Sargon al II-lea, rege al Babilonului.	
704—703 : Sennaşerib, rege al Babilonului.	704—681 Sennaşerib. Lupte împotriva Feniciei, Palestinei şi Babiloniei. Transferă capitala la Ninive.
703 : Marduk-zakir-şumi al II-lea se menţine la conducere doar o lună.	
703 : Merodaşbaladan încearcă să recucerească Babilonul, dar este învins şi alungat de Sennaşerib.	

BABILONIA	ASIRIA
702—700 : Bel-ibni este învestit de Sennaşerib. Face alianţă cu Elamul şi este detronat de Sennaşerib.	701 : Asediul Ierusalimului nu izbuteşte.
699—694 : Assur-nadin-şumi, fiul lui Sennaşerib. Dus în captivitate în Elam. Babilonia se scutură din nou de jugul asirian.	
693 : Nergal-uşezib (numit Şuzub, babiloneanul). Învins şi luat prizonier la Nippur.	
692—689 : Muşezib-Marduk (numit Şuzub, caldeeanul). Se aliază cu caldeenii, arameenii şi elamiţii.	
691 : Bătălia de la Halule, între Babilonia şi Asiria. Înfrîngerea lui Sennaşerib.	
689 : Sennaşerib cucereşte Babilonul şi îl distruge pînă în temelii.	689 : Distrugerea Babilonului de către Sennaşerib.
688—681 : Sennaşerib din nou rege al Babilonului. Oraşul însă este o ruină.	681 : Sennaşerib este asasinat la Ninive de unul dintre fiii săi.
680—669 : Asarhaddon, rege al Babilonului. De îndată ce se urcă pe tron, începe reconstruirea oraşului.	680—669 : Asarhaddon. Sub domnia lui Asiria atinge cel mai mare grad de expansiune. În nord, cimerienii ameninţă graniţele ţării. Campanii în Egipt şi în Arabia. Reconstruirea Babilonului.
	671 : Campania din Egipt. Cucerirea oraşului Memfis. Protectorat asupra Egiptului : prinţi regionali sub control asirian.
668—648 : Şamaş-şum-ukin, fratele lui Assurbanipal. Luptă împotriva Asiriei. Assurbanipal cucereşte Babilonul şi Şamaş-şum-ukin piere în incendiul palatului său.	688—626 : Assurbanipal. Nu poate păstra Egiptul. Războaie defensive la graniţe, lupte grele împotriva Elamului, care se termină prin distrugerea regatului elamit. Perioada de splendoare a capitalei Ninive (biblioteca lui Assurbanipal).
647—626 : Kandalanu (fără îndoială numele babilonean al lui Assurbanipal), rege al Babilonului.	648 : Assurbanipal cucereşte Babilonia şi o anexează la regatul său.
	625—621 : Assur-etil-ilani, fiul lui Assurbanipal. Decadenţă rapidă a regatului asirian.
	620 : Sin-şum-lişir, generalul lui Assur-etil-ilani, îşi însuşeşte coroana, dar nu se poate menţine decît cîteva luni.
	619—612 : Sin-şar-işkun, fiul lui Assurbanipal.

BABILONIA

625—605 : Nabopolassar întemeiază dinastia caldeeană. El scutură jugul asirian și pune bazele unei noi înfloriri a Babilonului.

605 : Bătălia de la Karkemiş. Faraonul egiptean Nekao este învins de fiul lui Nabopolassar, Nabucodonosor.

604—562 : Nabucodonosor al II-lea. Regatul Babilonului cunoaşte o nouă mare înflorire. Prosperitate economică. Numeroase palate în Babilon şi în alte orașe.

586 : Cucerirea şi distrugerea Ierusalismului. Evreii sînt duşi în captivitate.

561—560 : Amel-Marduk. Sfîrşitul politicii duse de Nabucodonosor şi începutul declinului. Asasinarea lui Nabucodonosor.

560—559 : Nergal-şar-utsur, ginerele lui Nabucodonosor. Mezii ocupă Mesopotamia.

556 : Labaşi-Marduk, fiul lui Nergal-şar-utsur. Se urcă pe tron, copil fiind, şi este asasinat după nouă luni.

555—539 : Narbonide, ultimul rege al Babilonului. Favorizează cultul zeului Lunii (construirea unor numeroase temple, mai ales în Ur şi Harran).

539 : Armata babiloneană, sub conducerea fiului lui Narbonide, Bel-şar-utsur (Balthazar), este decimată la Opis de către Cirus, regele perşilor. Babilonul îl primeşte pe Cirus ca pe un eliberator. Babilonia îşi pierde definitiv independenţa.

ASIRIA

614 : Cucerirea şi distrugerea fostei capitale, Assur, de către mezi.

612 : Ninive este cucerit de mezi (Cyaxare) şi de babiloneeni. Oraşul este distrus pînă în temelii. În această luptă moare Sin-şar-işkun.

611—606 : Assur-ubalit al II-lea. Fuge cînd se distruge Ninive şi întemeiază, la Haran, un nou regat asirian. După cucerirea Haranului, de către babiloneeni şi mezi, în 610, decădere rapidă.

Imperiul persan atinge cel mai înalt grad de măreţie şi putere.

Cirus, 555—529.

Cambise, 529—522. (Perioadă de tulburări. 522—521).

Darius I, fiul lui Histaspe, 521—485.

Xerxe, 485—464.

Artaxerxe I, 464—424.

Darius al II-lea, 424—405.

Artaxerxe al II-lea, 405—359.

Artaxerxe al III-lea, 359—336.

Oarses, 336—333.

Darius al III-lea, 333—330.

Alexandru cel Mare al Macedoniei îl detronează pe Darius al III-lea.

IV. MEXIC

TOLTECII ŞI AZTECII

ISTORIE

Este probabil că s-au succedat trei imperii :

1. IMPERIUL TOLTEC

al cărui început nu poate fi încă datat. Se presupune că toltecii (care în prezent se deosebesc de un popor tot atît de vechi, sau poate chiar mai vechi, întemeietorul civilizaţiei numite „din Teotihuacan“) au dat tuturor popoarelor din America Centrală principiile scrierii, calendarului, religiei şi artelor plastice.

Prăbuşirea acestui imperiu pare să se fi petrecut în secolul al X-lea sau al XI-lea din era noastră. Supravieţuitorii au emigrat şi au exercitat o influenţă asupra Noului Imperiu Maya, întemeiat între timp, în nordul Yucatanului.

MONUMENTE

Piramidele Soarelui şi Lunii din Tula ; piramida circulară din Cuicuilco ; edificiile din Teotihuacan ; templul piramidal din Cholula ; piramida din Xochicalco ; piramida octogonală din Tenayuca ; Monte Albán.

Anumite indicii par să arate că, înainte de plecarea lor, toltecii au încercat să apere o parte din templele lor, acoperindu-le cu un strat gros de pămînt.

2. IMPERIUL CHICHIMEC

poate fi considerat ca o perioadă de tranziţie, în cursul căreia s-a practicat legea învingătorului.

Chichimecii nu erau constructori. Fără îndoială că au distrus o parte din edificiile toltece ; altele au fost deteriorate parţial sau total acoperite de lavă.

3. IMPERIUL AZTEC

Originea lui este mitică.

Imperiul aztec propriu-zis a luat naştere dintr-o ligă între Tenochtitlan (Mexico), Tlacopan şi Tetzcoco.

Temple (teocalli) şi mai ales palate imense şi somptuoase în Mexico şi în oraşele principale.

ISTORIE	MONUMENTE
Primul rege despre care se poate vorbi din punct de vedere istoric a fost Acamapichtli, care s-a urcat pe tron în 1376.	
Înşiruirea regilor (datele nu sînt sigure): Acamapichtli, 1376—1396 (sau 1366—1387). Huitzilihuitl, 1396—1417 (sau 1387—1410). Chimalpopoca, 1417—1427 (sau 1410—1412). Itzcoatl, 1427—1440 (sau 1412—1440). Montezuma I, 1440—1469 (sau 1440—1468). Axayacatl, 1469—1482. Tizoc, 1482—1486. Ahuitzotl, 1486—1502. Montezuma al II-lea, 1502—1520. Sub domnia lui imperiul aztec este cucerit de spanioli; împăratul este luat prizonier de către Cortez şi în cele din urmă ucis cu pietre de poporul său. Cuitláhuac, 1520. Îi alungă pe spanioli din Mexico, dar este răpus de boală după patru luni. Cuauhtemoc, 1520—1521. Rezistă cu îndîrjire în faţa spaniolilor, apărînd capitala asediată; obligat să capituleze, este spînzurat de Cortez.	
Cu aceasta istoria imperiului aztec se încheie în chip brutal.	Majoritatea templelor sînt distruse de spanioli. Pe ruinele lor se ridică biserici catolice.

IV.a. YUCATAN. IMPERIUL MAYA.

(Pentru o mai bună înţelegere a calendarului maya, vom arăta pe scurt corelaţia lui cu calendarul creştin, după aşa-numitul „tabel Goodman-Martinez-Hernandez-Thompson“, care începe cu întemeierea primelor oraşe, pînă la distrugerea lor. După datele de care dispunea ştiinţa în anul 1963 — prin noi datări făcute cu ajutorul radiocarbonului — s-ar părea că se impune „corelaţia Spinden“, conform căreia evenimentele datate pînă acum în anul 900 e.n. trebuie socotite că s-au întîmplat în anul 650 e.n.)

IMPERIUL VECHI

Maya Long Count		Era creştină	Oraşe
8.14.0.0.0	7 Ahau 3 Xul	1 septembrie 317	Oraşele Uaxactun şi Tikál sînt întemeiate la scurtă vreme unul după altul.
9.0.0.0.0	8 Ahau 13 Ceh	11 decembrie 435	
9.1.10.0.0	5 Ahau 3 Tzec	6 iulie 465	Întemeierea oraşului Copán.
9.4.0.0.0	13 Ahau 18 Yax	18 octombrie 514	Întemeierea oraşului Piedas Négras.
9.10.0.0.0	1 Ahau 8 Kayab	27 ianuarie 633	Întemeierea oraşului Palenqué.
9.13.10.0.0	7 Ahau 8 Cumhu	26 ianuarie 702	Întemeierea oraşului Quiriguá.
9.16.0.0.0	2 Ahau 13 Tzec	9 mai 751	Întemeierea oraşului Seibal.
9.18.10.0.0	10 Ahau 8 Zac	19 august 800	Copán este abandonat.
10.2.0.0.0	3 Ahau 3 Ceh	17 august 869	Între 870 şi 890 sînt abandonate oraşele Tikál, Uaxactun şi Seibal.

IMPERIUL NOU

După o perioadă de tranziţie, cu o durată încă nedeterminată — în care mayaşii îşi părăsiră vechile lor oraşe, emigrînd în peninsula Yucatan — a început edificarea unui nou imperiu ; punctul central al dezvoltării arhitectonice a fost Chichen-Itza ; a fost creată o puternică ligă între oraşe, centrul ei politic fiind oraşul Mayapán.

Perioada următoare a Imperiului Nou este caracterizată de influenţa populaţiilor mexicane (tolteci) asupra culturii maya, cu deosebire în domeniul construcţiilor. Cu ajutorul toltecilor, Hunac-Ceel, guvernatorul Mayapánului, cucereşte oraşul Chichen-Itza, aproximativ în anul 1200 e.n. Mayapán rămîne centrul ligii, dar forţa acesteia slăbeşte. În 1441 nobilii se revoltă sub conducerea familiei Xiu, din Uxmál. Oraşul Mayapán este cucerit.

Cu aceasta începe decăderea imperiului. Se mai întemeiază încă două oraşe mari, altele însă se depopulează treptat. Apar unele grupări de agricultori colonizatori, care se războiesc între ele.

La debarcarea spaniolilor, ultimul imperiu maya este pentru ei o pradă uşoară. În cîţiva zeci de ani se va stinge orice urmă de viaţă intelectuală.

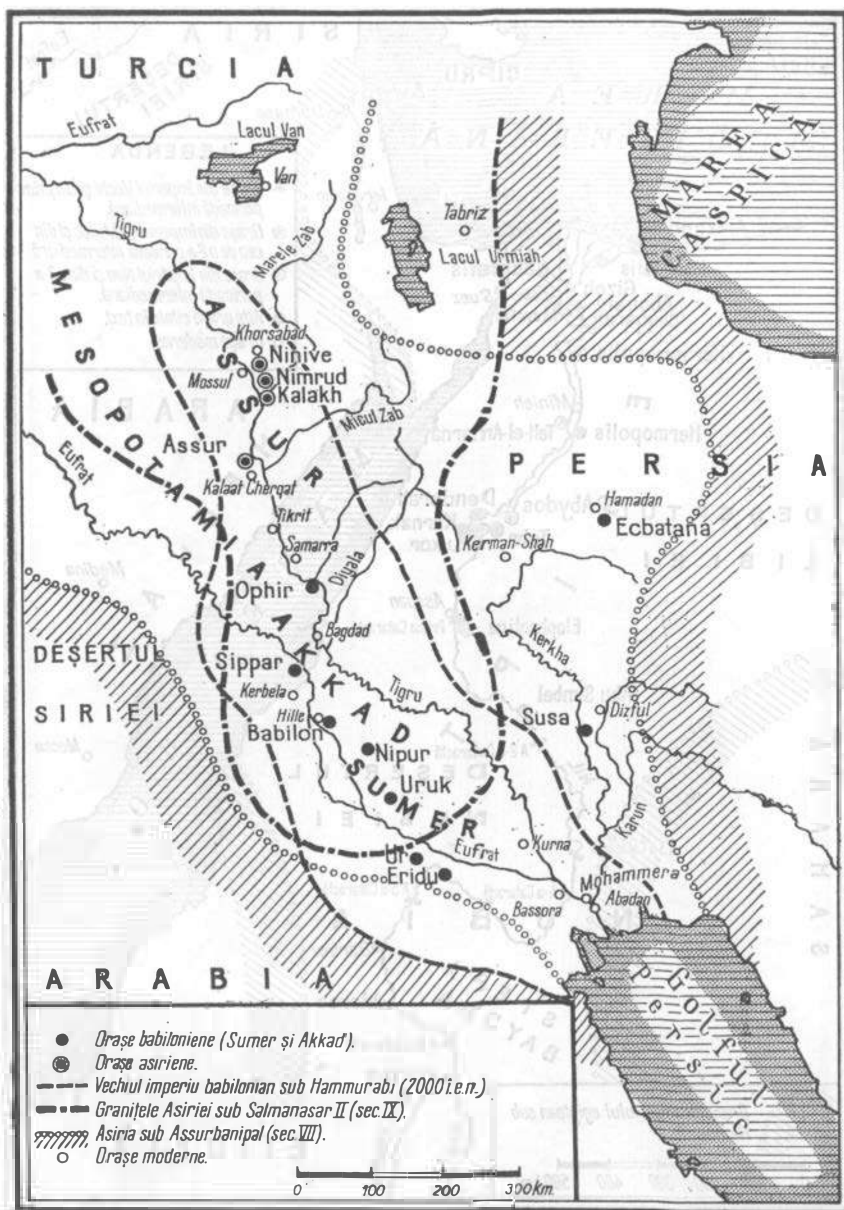
LEGENDA

- ○ Centrele culturii creto-miceniene
- ● Orașe și colonii grecești
- ◎ Orașe întemeiate după anul 371
- ✦ Orașe greco-cretane

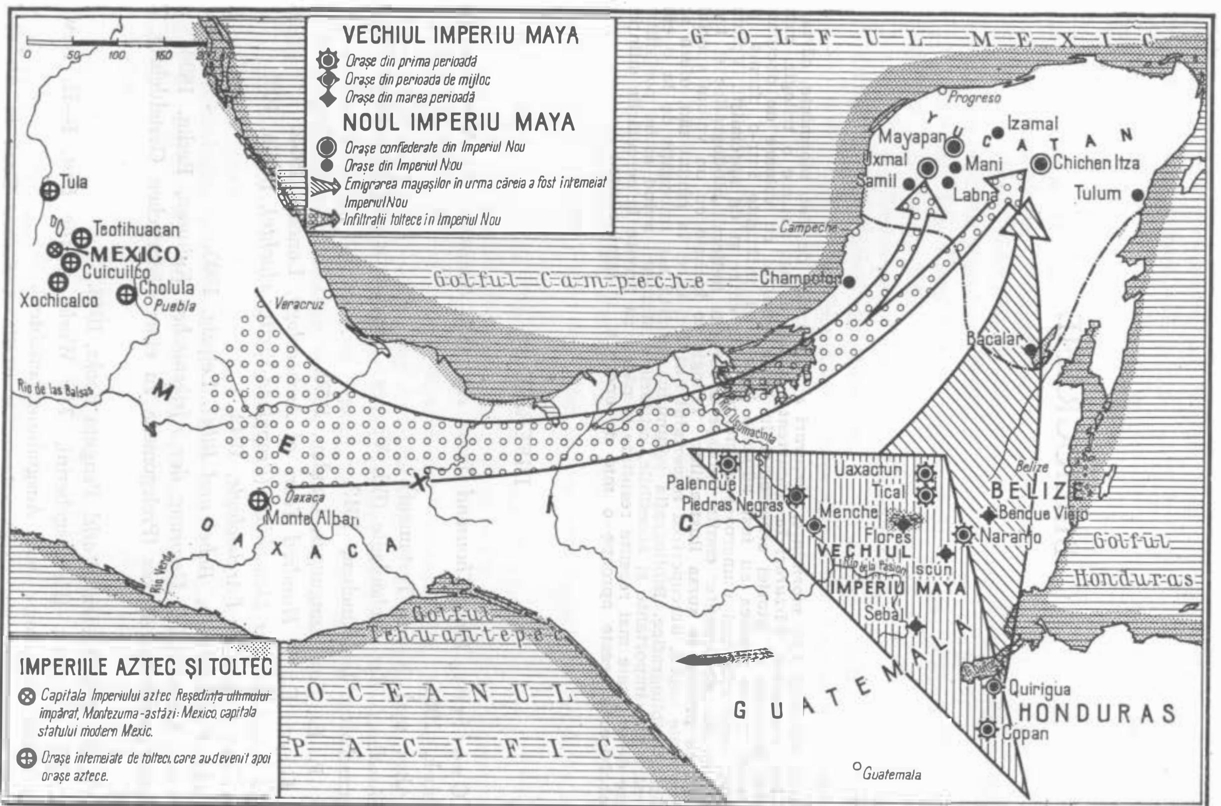
Harta Mediteranei de răsărit

Harta Țării Nilului

Harta Mesopotamiei

Harta **Mexicului** și a Yucatanului

BIBLIOGRAFIE

(Între timp, volumul *Zei, morminte, cărturari* a fost urmat de *Zei, morminte, cărturari în imagini* și *Zei, morminte, cărturari în documente.* Astfel a luat naștere o trilogie, care prezintă imensul material al istoriei arheologiei în texte, imagini cu valoare de documente și izvoare directe. Toate acestea au fost adunate laolaltă și înfățișate într-o formă plăcută pentru cititor, care află aici numeroase elemente uitate chiar și de specialiști. Volumul de „imagini" și cel de „documente" conțin aproape o sută de indicații bibliografice și trei sute de informații cu privire la sursa ilustrațiilor. Trilogia se încheie cu un volum special *Rîpa îngustă și muntele negru, descoperirea imperiului hitiților,* care, la rîndul său, oferă aproape 400 de indicații bibliografice. Bibliografia volumului de față s-a îmbogățit de la o ediție la alta cu lucrări noi, importante și accesibile, cititorii și studenții avînd astfel posibilitatea să se informeze despre cele mai recente rezultate și păreri cu privire la cercetările științifice pe care le îmbrățișează aceste aproape o mie de opere și imagini citate.)

DIFERITE

Bibby, Geoffrey, *Four Thousand Years Ago* (Dt. Ausgabe „Zu Abrahams Zeiten", Reinbek, 1964).

Bibel (Altes und Neues Testament).

Bulle, *Handbuch der Archäologie* (Bd. VI des „Handbuchs der klassischen Altertumswissenschaften"), München, 1913.

Cleator, P. E., *Lost Languages,* London, 1959.

Daniel, Glyn, E., *A Hundred Years of Archaeology,* London, 1950.

Idem, *Das Erwachen der Menschheit (Propyläen-Weltgeschichte),* Berlin, 1931.

Daux, G., *Les Etapes de l'Archéologie,* 1942.

Delitzsch, Friedrich, *Babel und Bibel,* Leipzig, 1903.

Frobenius, Leon, *Der Ursprung der Afrikanischen Kulturen,* Berlin, 1898.

Idem, *Kulturgeschichte Afrikas* (Prolegomena zu einer historischen Gestaltlehre), Zürich, 1933.

Glover, T. R., *The Ancient World,* Penguin Books, 1948.

Hawkes, Jacquetta (Herausgeberin), *The World of the Past,* I—II, New York, 1963 (Eine Anthologie von Ausgrabungsberichten).

Heizer, Robert F., *The Archaeologist at Work, A Source Book in Archaeological Method and Interpretation,* New York, 1959.

Hennig, Richard, *Von rätselhaften Ländern*, München, 1925.
Hertslet, W. L., *Der Treppenwitz der Weltgeschichte*, Berlin, 1927.
Jensen, Hans, *Die Schrift*, Glückstadt, 1935.
Jirku, Anton, *Die Welt der Bibel, Fünf Jahrtausende in Palästina-Syrien*, Stuttgart, 1957.
Kemmerich, Max, *Kulturkuriosa*, I—II, München, 1910.
Kenyon, Kathleen M., *Beginning in Archaeology*, New York, 1953.
Koepp, Fr., *Archäologie*, I—IV, Leipzig, 1919—1920.
Idem, *Geschichte der Archäologie*, in *Handbuch der Archäologie*, herausgegeben von Walter Otto, Bd. I, München, 1939.
Lübke, Wilhelm, *Die Kunst des Altertums* (Bd. I aus „Grundriß der Kunstgeschichte"), Eßlingen, 1921.
Meissinger, K. A., *Roman des Abendlandes*, Leipzig, 1939.
Meyer, Eduard, *Geschichte des Altertums*, I—V, Stuttgart-Berlin, 1926—1931.
Michaelis, Adolf, *Die archäologischen Entdeckungen des Neunzehnten Jahrhunderts*, Leipzig, 1906.
Oppeln-Bronikowski, Friedrich von, *Archäologische Entdeckungen im 20. Jahrhundert*, Berlin, 1931.
Piggot, Stuart (Herausgeber), *The Dawn of Civilization, The first World Survey of Human Cultures in Early Times*, London, 1961.
Reinhardt, Ludwig, *Urgeschichte der Welt*, I—II, Berlin-Wien, 1924.
Robert, Carl, *Archäologische Hermeneutik*, Berlin, 1919.
Rodenwaldt, G., *Die Kunst des Altertums*, 1927.
Schefold, Karl, *Orient, Hellas und Rom in der archäologischen Forschung seit 1939*, Bern, 1949.
Schmökel, Hartmut (in Zusammenarbeit mit Heinrich Otten, Victor Maag und Thomas Beran), *„Kulturgeschichte des Alten Orient"*, Stuttgart, 1961.
Schuchardt, Carl, *Die Burg im Wandel der Weltgeschichte*, Potsdam, 1931.
Spengler, Oswald, *Der Untergang des Abendlandes*, I—II, München, 1920.
Springer, Anton, *Kunstgeschichte*, I—V, Leipzig, 1923.
Toynbee, Arnold J., *A Study of History*, I—VI, London, 1933—1939 (dt. Studie zur Weltgeschichte, einbändige von D. C. Somervell gekürzte Ausgabe, Hamburg, 1949).
Wegner, Max, *Altertumskunde*, Freiburg-München, 1951.
Wheeler, Mortimer Sir, *Archaeology from the Earth*, London, 1954 (dt. Moderne Archäologie, Rowohlts Deutsche Enzyklopädie, Band 111/112, Reinbek, 1960).
Woolley, C. Leonard, *Mit Hacke und Spaten*, Leipzig, 1950.

PENTRU „CARTEA STATUILOR"

Bossert, Helmuth Th., *Alt-Kreta*, Berlin, 1923.
Buschor, Ernst, *Die Plastik der Griechen*, Berlin, 1936.

Chadwick, John, *The Decipherment of Linear B*, New York, 1963.
Corti, Egon Cäsar Conte, *Untergang und Auferstehung von Pompeji und Herkulaneum*, München, 1940.
Curtius, Ludwig, *Antike Kunst*, I—II (im „Handbuch der Kunstwissenschaft“, Athenaion), Postdam, 1938.
Idem, *Deutsche und Antike Welt*, Stuttgart, 1950.
Evans, Arthur, *Scripta Minoa*, Oxford, 1909.
Idem, *The Palace of Minos*, I—III, London, 1921—1930.
Fimmen, *Die kretisch-mykenische Kultur*, 1924.
Goethe, Johan Wolfgang von, *Winckelmann und sein Jahrhundert*, 1805.
Holm-Deecke-Soltau, *Kulturgeschichte des Klassichen Altertums*, Leipzig, 1897.
Homer, *Ilias und Odyssee*, übersetzt von Voß, Hamburg, 1793.
Justi, Carl, *Winckelmann*, Leipzig, 1866.
Lichtenberg, R. von, *Die Agäische Kultur*, Leipzig, 1911.
Ludwig, Emil, *Schliemann*, Berlin, 1932.
Maiuri, Amedeo, *Pompeji*, Novara, 1956.
Matz, Friedrich, *Kreta, Mykene, Troja*, Stuttgart, 1957.
Meyer, Ernst, *Briefe von Heinrich Schliemann*, Berlin-Leipzig, 1936.
Palmer, Leonard R., *Mycenaeans and Minoans*, 2 Ausgabe, New York, 1965.
Pendlebury, J. D. S., *A Handbook to the Palace of Minos, Knossos with its Dependencies*, London, 1954.
Pfister, Kurt, *Die Etrusker*, München, 1940.
Schliemann, Heinrich, *Ithaka*, Leipzig, 1869.
Idem, *Mykenä*, Leipzig, 1878.
Idem, *Ilios*, Leipzig, 1881.
Idem, *Troja*, Leipzig, 1884.
Idem, *Tiryns*, Leipzig, 1886.
Schuchardt/Wiegand, *Carl Humann*, 1931.
Uhde-Bernays, *Winckelmanns kleine Schriften*, Leipzig, 1913.
Vietta, Egon, *Zauberland Kreta*, Wien-Wiesbaden, 1952.
Winckelmann, Johann Joachim, *Sendschreiben von den herculanischen Entdeckungen*, 1762.
Idem, *Neue Nachrichten von den neuesten herculanischen Entdeckungen*, 1764.
Idem, *Gesehichte der Kunst des Altertums*, 1764.
Idem, *Monumenti antichi inediti*, I—II, Rom, 1767.

PENTRU „CARTEA PIRAMIDELOR“

Belzoni, Giovanni Battista, *Narrative of Operations and Recent Researches in Egypt and Nubia*, London, 1820.
Breasted, J. A., *Ancient Records of Egypt*, I—V, Chicago, 1906—1907.
Idem, *A History of Egypt* (dt. Ausg. „Geschichte Ägyptens“ von. H. Ranke, Wien, 1936).

Brugsch, Heinrich, *Inscriptio Rosettana*, Berlin, 1851.
Idem, *Die Ägyptologie*, Leipzig, 1891.
Idem, *Steininschrift und Bibelwort*, Berlin, 1891.
Burckhardt, Johann Ludwig, *Travels in Nubia*, London, 1819.
Carter-Mace, *Tut-ench-Amun* (Bd. I), Leipzig, 1924.
Carter, Howard, *Tut-ench-Amun* (Bd. II), Leipzig, 1924.
Champollion, Jean François, *Lettre à M. Dacier, relative à l'alphabet des hiéroglyphes phonétiques*, Paris, 1822.
Idem, *Panthéon egyptien*, Paris, 1823.
Denon, Vivant, *Voyages dans la basse et la haute Egypte*, I—II, Paris, 1802.
Desroches-Noblecourt, Christiane, *Life and Death of a Pharao, Tutankhamen*, London, 1963.
Ebers, Georg, *Papyros Ebers*, I—II, 1875.
Idem, *Eine ägyptische Königstochter*, I—III (Roman), 1884.
Edwards, A. A. B., *Pharaohs, Fellahs and Explorers*, 1891.
Edwards, I. E. S., *The Pyramids of Egypt*, Penguin Books, 1952.
Erman, Adolf, *Die Hieroglyphen*, 1917.
Idem, *Die Literatur der Ägypter*, Leipzig, 1923.
Idem, *Die Welt am Nil*, Leipzig, 1936.
Friedell, Egon, *Kulturgeschichte Ägyptens und des Alten Orients*, München, 1951.
Goneim, Mohammed Zakaria, *The buried Pyramids*, London, 1955, (dt. „Die verschollene Pyramide", Wiesbaden 1955).
Hartleben, H., *Champollion*, I—II, Berlin, 1906.
Lange, Kurt, *Pyramiden, Sphinxe, Pharaonen*, München, 1952.
Lepsius, Richard, *Denkmäler aus Ägypten und Äthiopien*, 1849—1959, Textbände, 1879—1913.
Ludwig, Emil, *Napoleon*, Berlin, 1930.
Mariette, Auguste, *Monuments of Upper Egypt*, London, 1877.
Meier-Graefe, Julius, *Pyramide und Tempel*, Berlin, 1927.
Mertz, Barbara, *Temples, Tombs and Hieroglyphs*, The story of Egyptology, New York, 1964.
Petrie, William-M. Flinders, *Ten years' digging in Egypt*, 1881—1891.
Idem, *Methods and aims in archaeology*, 1904.
Reybaud, *Histoire scientifique et militaire de l'expédition française en Egypte*, I—X, 1830—1836.
Scharff, Alexander-Moortgat, Anton, *Ägypten und Vorderasien im Altertum*, München, 1951.
Schott, Siegfried, *Hieroglyphen, Untersuchungen zum Ursprung der Schrift*, Mainz, 1951.
Sethe, Kurt, *Die altägyptischen Pyramidentexte*, I—IV, 1908—1922.
Steindorff, Georg, *Die ägyptischen Gaue und ihre politische Entwicklung*, 1909.
Idem, *Blütezeit des Pharaonenreiches*, 1926.
Wolf, Walther, *Die Welt der Ägypter*, Stuttgart, 1958.

PENTRU „CARTEA TURNURILOR"

Botta, Paul Emile, *Monuments de Ninive découverts et décrit par Botta, mesurés et dessinés par E. Flandin*, I—V, Paris, 1847—1850.

Diez, Ernst, *Entschleiertes Asien*, Berlin, 1943.

Grötefend, Georg Friedrich, *Beiträge zur Erläuterung der persepolitanischen Keilschrift*, Hannover, 1837.

Hedin, Sven, *Bagdad, Babylon, Niniveh*, Leipzig, 1918.

Jordan, Franzis, *In den Tagen des Tammuz*, München, 1950.

Kittel, Rudolf, *Die orientalischen Ausgrabungen*, Leipzig, 1908.

Koldewey, Robert, *Das wiedererstehende Babylon*, Leipzig, 1914.

Koldewey-Schuchardt, *Heitere und ernste Briefe*, Berlin, 1925.

Kramer, Samuel Noah, *History begins at Sumer*, New York, 1956.

Kubie, Nora Benjamin, *Road to Niniveh: The Adventures and Excavations of Sir Austen Henry Layard*, New York, 1964.

Layard, Austen Henry, *Autobiography and Letters*, 1903.

Idem, *Niniveh and its remains*, I—II, London, 1848 (deutsche Ausgabe von Meißner, Leipzig, 1850).

Idem, *Niniveh and Babylon, being the narrative of discoveries*, London, 1853 (deutsche Ausgabe, Leipzig, 1856).

Lawrence, *The letters of T.E.*, London, o.J. (dt. T. E. Lawrence, *Selbstbildnis in Briefen*, München-Leipzig, 1948).

Lloyd, Seton, *Foundations in the Dust*, London, 1949.

Meiner, Bruno, *Babylon und Assyrien*, I—II, 1920—1925.

Mellaart, James: *Catal Hüyük, A Neolithic Town in Anatolia*, London, 1967.

Idem, *Könige Babylons und Assyriens*, Leipzig, 1926.

Parrot, André, *Sumer, The Dawn of Art*, New York, 1961.

Idem, *The Arts of Assyria*, New York, 1961.

Rawlinson, Henry Creswicke, *The Persian cuneiform inscriptions at Behistun*, 1846.

Idem, *Commentary on the cuneiform inscriptions of Babylonia and Assyria*, 1850.

Idem, *Outline of the history of Assyria, as collected from the inscriptions discovered in the ruins of Niniveh*, London, 1852.

Rawlinson, G., *A Memoir of Major-General Sir Henry Creswicke Rawlinson*, 1938.

Schmidtke, Friedrich, *Der Aufbau der babylonischen Chronologie*, Münster, 1952.

Schmökel, Hartmut, *Ur, Assur und Babylon, Drei Jahrtausende im Zweistromland*, Stuttgart, 1955.

Smith, George, *Assyrian Discoveries*, London, 1875.

Weidner, Ernst F., *Studien zur assyrisch-babylonischen Chronologie und Geschichte*, 1917.

Woolley, Leonard Sir, *Ur of the Chaldees, A Record of seven Years of Excavation, Pelican Book*, London, 1952.

Idem, *Vor 5000 Jahren*, Stuttgart, 1929.

PENTRU „CARTEA TREPTELOR“

Batres, Leopoldo, *Teotihuacan,* Mexiko, 1906.

Bowditch, Charles, P., *A suggestive Maya inscription,* Cambridge, U.S.A., 1903.

Idem, *Mexican and Central American antiquities, calendar systems and history,* Washington, 1904.

Catherwood, F., *Views of ancient monuments in Central America, Chiapas and Yucatan,* 1844.

Charney, Desiré, *Ruines americaines,* Paris, 1863.

Collier, John, *Indians of the Americas,* New York, 1948.

Danzel, Theodor-Wilhelm, *Mexiko,* I—II, Hagen, 1923.

Idem, *Mexiko und das Reich der Inkas, Hamburg* (o.J.).

Dieseldorff, E. P. *Kunst und Religion der Mayavölker,* I—III, Berlin, 1926—1933.

Greene, Graham, *The Lawless Roads* (dt. *Gesetzlose Straßen,* Wien, 1949).

Humboldt, Alexander von, *Reise in die Aquinoktialgegenden des neuen Kontinents,* Stuttgart, 1859—1860.

Joyce, T. A., *Mexican Archaeology,* London, 1914.

Idem, *Central American and West Indian Archaeology,* London, 1914.

Kingsborough, Edward Lord, *Antiquities of Mexico,* I—IX, London, 1831—1848.

Kisch, Egon Erwin, *Entdeckungen in Mexiko,* Berlin, 1947.

Landa, Diego de, *Relacion de las cosas de Yucatan,* 1956 (frz.: *Relation des choses de Yucatan,* herausgegeben von Brasseur de Bourbourg, Paris, 1864).

Lehmann, Walter, *Ergebnisse und Aufgaben der Mexikanischen Forschung,* Arch. f. Anthr., Braunschweig, 1907.

Maudslay, Alfred P., *Bilogia Centrali Americana,* I—IV, London, 1889—1902.

Maya-Sculptures, Guide to the Maudslay Collections of British Museum, London, 1938.

Morley, Sylvanus Griswold-Brainerd, George W., *The Ancient Maya,* 3 Ausgabe, Stanford, 1963.

Idem, *The rise and fall of the Maya Civilization in the light of the monuments and the native chronicles,* New York, 1917.

Peterson, Frederick, A., *Ancient Mexico, An Introduction to the Pre-Hispanic Cultures,* London, 1959.

Prescott, William H., *History of the Conquest of Mexico,* 1844.

Radin, Paul, *The Story of the American Indian,* New York, 1944.

Ricketson jr., Oliver G., *Six Seasons at Uaxactún,* Intern. Congr. of America, 1928.

Ruz, Alberto, *An Astonisching Discovery,* Illustrated London News, 29 August 1963.

Sahagun, Fr. Bernardino de, *Historia General de las cosas de Nueva Espana,* I—III, Mexiko, 1829 (engl.: *A History of Ancient Mexico,* translated by F. Bandelier, 1932).

Schultze-Jena, Leonhard, *Gliederung des Alt-Aztekischen Volks in Familie, Stand und Beruf, Stuttgart,* 1952.

Seler, Eduard, *Gesammelte Abhandlungen zur amerikanischen Sprach-und Altertumskunde,* I—V, Berlin, 1902—1923.

Stephens, John, L., *Incidents of Travel in Central America, Chiapas and Yucatan,* New York, 1842.

Termer Franz, *Mittelamerika und Westindien,* Handb. d. Geogr. Wiss.

Thompson, J. Eric, *Civilization of the Mayas,* Chicago, 1927.

Thompson, Eduard Herbert, *People of the Serpent,* London, 1932.

Vaillant, G. C., *The Aztects of Mexico,* Penguin Books, 1951.

Verrill, A. Hyatt and Ruth, *America's Ancient Civilizations,* New York, 1953.

Westheim, Paul, *Arte antiguo de Mexico,* Mexiko, 1950.

PENTRU „CĂRȚILE CARE NU POT FI ÎNCĂ SCRISE"

(Cîteva lucrări despre cercetările actuale și metodele auxiliare din domeniul științelor naturii, menționate în acest capitol).

Allegro, John, Marco, *The Dead Sea Scrolls,* Pelican Books, London, 1956.

Barthel, Thomas, *Grundlagen zur Entzifferung der Osterinselschrift,* Abhandl. aus dem Gebiet der Auslandskunde, Bd. 64, Reihe B, Bd. 36, Hamburg, 1958.

Bass, George F., *Archäologie unter Wasser,* Bergisch-Gladbach, 1966.

Baudin, Louis, *Les Incas de Pérou,* Paris, 1942.

Biek, Leo, *Archaeology and the Microscope,* New York, 1963.

Bingham, Hiram, *Inca Land,* Boston, 1923.

Idem, *Lost City of the Incas, The Story of Machu Picchu and its Builders,* New York, 1948.

Brotwell-Higgs, Don and Eric, *Science in Archaeology,* London, 1963.

Ceram-Lyon, C. W. and Peter, *The Blue Museum,* Horizon, vol. I, nr. 2, New York, November 1958.

Cousteau, Jacques-Yves, *Die schweigende Welt,* Berlin, 1953.

Crawford, O. G. S., *Archaeology in the Fields,* New York, 1953.

Glueck, Nelson, *Rivers in the Desert,* New York, 1959.

Hagen, Victor W. von, *The Desert Kingdoms of Peru,* London, 1964.

Heyerdahl, Thor, *Aku-Aku, The Secret of The Easter-Island,* New York, 1958.

Kosambi, D. D., *Ancient India,* New York, 1965.

Kosock, Paul, *Life, Land and Water in Ancient Peru,* New York, 1965.

Lerici, Carlo Maurilio, *A Great Adventure of Italian Archaeologie* (1955—1965), Ten Years of Archaeological Prospecting, Lerici Editori.

Libby, Willard F., *Radicarbon Dating,* Chicago, 1952.

Mackay, D., *Early Indus Civilizations,* 1948.

Mackay, E. J. K., *Excavations at Mohenjo-Daro,* Delhi, 1938.

Marshall, John, *Mohenjo-Daro and the Indus civilizations,* I—III, London, 1931.
Piggoz, Stuart, *Prehistoric India to 1000 B.C.,* Penguin Books, 1952.
Prescott, William H., *History of the Conquest of Peru,* 1847.
Schaeffer, Claude F. A., *Le Palais Royal d'Ugarit,* Paris, 1956.
Spanuth, Jürgen, *Atlantis,* Tübingen, 1965.
Stallings, W. S., *Dating Prehistoric Ruins by Tree-Rings,* Laboratory of Tree-Ring-Research, University of Arizona, 1960.
Ubbelohde-Doering, Heinrich, *Kunst im Reich der Inca,* Tübingen, 1952.
Wheeler, R. E. M., *5000 Years of Pakistan,* London, 1950.
Idem, *Early India and Pakistan,* New York, 1959.
Yadin, Yigael: *Masada, der letzte Kampf um die Festung des Herodes,* Hamburg 1967.

INDICE

SUMAR

I. CARTEA STATUILOR

II. CARTEA PIRAMIDELOR

IV. CARTEA TREPTELOR

CĂRŢILE CARE NU POT FI ÎNCĂ SCRISE

ANEXE

REDACTOR RESP. DE CARTE : MIHAI POPESCU
TEHNOREDACTOR : FLORICA WEIDLE

DAT LA CULES 10.11.1967. BUN DE TIPAR 21.05.1968. TIRAJ 25 000+139+40 EX. LEGATE 1/1. HIRTIE SCRIS I A. 80 G/M². FORMAT 70×90/16. COLI EDITORIALE 29,05. COLI TIPAR 23,50+2 COLIŢE A 16 PAG. ŞI 1 COLIŢĂ A 4 PAG. A. 17 115. INDICI DE CLASIFICARE ZECIMALĂ : PENTRU BIBLIOTECILE MARI 902.6, PENTRU BIBLIOTECILE MICI 9

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 70 813 LA COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÎNTEII", PIAŢA SCÎNTEII NR. 1, BUCUREŞTI — REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA